De Vlaamsche Gids. Jaargang 14

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 14. Boekdrukkerij Pol Ruquoy, Antwerpen-Zuid 1925-1926

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001192501_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

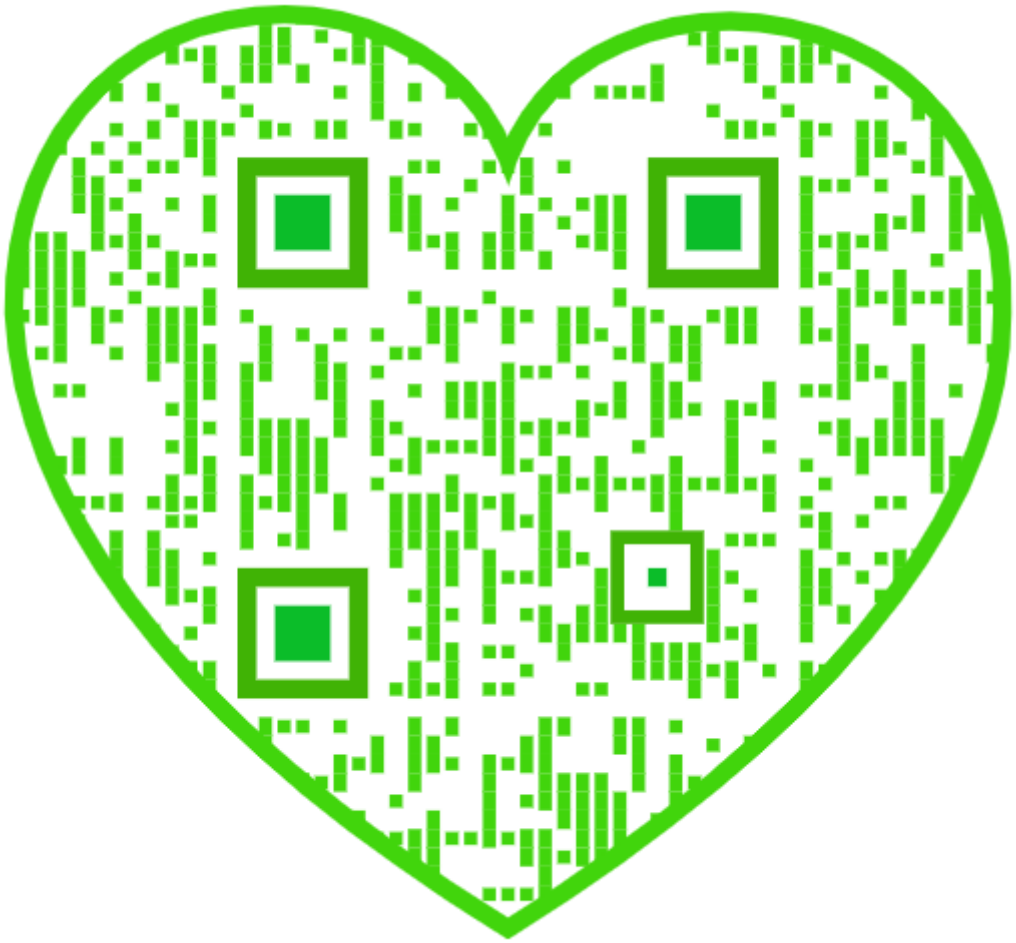

Het Vraagstuk eener internationale Taal

De beroerde tijden, die we sedert een tiental jaren beleven, zijn ook paradoxale tijden. Nooit sprak men zooveel over rechtvaardigheid en vrede, en nooit hebben de menschen zooveel wreedheid, sluwheid en oneerlijkheid aan den dag gelegd om elkander te berooven en te verdelgen; nooit prees men zoozeer het wereldburgerschap, en nooit vierde het nationalisme hoogtij als thans; nooit deed zich de behoefte aan eendracht en samenwerking zoo erg voelen en nooit was de verdeeldheid zoo groot onder de menschen, het individualisme zoo sterk.

Het individualisme der volken, dat den naam van nationalisme draagt, manifesteert zich o.a. door het gebruiken van de landstaal, door het officieel-worden van de taal van het volk. Nooit was de wereld, ten opzichte der talen, zoo verbrokkeld als tegenwoordig, en nooit kwamen menschen uit verschillende streken zoo gemakkelijk bij elkaar, nooit was het internationaal leven zoo intens. Al gaat, wel is waar, ondanks dat gemis aan een universeel middel tot gedachtenwisseling het internationaal leven zijn gang, toch spruit wel eenig nadeel uit dien toestand voort - en meer dan ooit laat zich de noodzakelijkheid eener wereldhulptaal gevoelen.

Op zijn zitting van 21 September 1922, kwam de Volkenbond voor het vraagstuk der internationale hulptaal te staan. Hij loste het niet op, maar gelastte een meer gespecialiseerde instelling, de Commissie voor Intellectueele Samenwerking, met het onderzoek er van. Op 31 Juli 1923 legde haar de heer G. de Reynold, verslaggever, een rapport voor, dat hij pas heeft laten verschijnen in de *Revue de Genève*, onder den titel: *Le Problème d'une Langue Internationale*[1]. Wij hebben er het vraagstuk in behandeld gevonden met een bondigheid en een duidelijkheid,

(1) Mei 1925, p. 604-632; Juni 1925, p. 745-769.

een belezenheid en een kennis van zaken, een onpartijdigheid en een voorzichtigheid, die men niet vaak aantreft; ook kunnen we niet weerstaan aan den lust er den lezer van *den Vlaamschen Gids* een korte samenvatting van te geven. Deze zal - we durven het hopen - er menigeen toe aanzetten, om in den tekst zelve, de verschillende stadien van 's schrijvers logische bewijsvoering te volgen.

* * *

I. - De heer de Reynold begint met het verschil vast te stellen, dat op taalgebied bestaat tusschen het Europa van 1815 en het Europa van 1925. In 1815, een twaalftal nationale talen; vijf er van vervullen uitsluitend de rol van groote cultuurtalen: het Fransch, het Engelsch, het Duitsch, het Italiaansch, het Spaansch; door middel der twee eerste, zelfs alleen met het Fransch, kon men zich doen begrijpen gansch Europa door en in haast al de landen van het Oosten. In 1925 is het aantal nationale talen in Europa dubbel groot; bij het Fransch, het Engelsch, het Duitsch, het Italiaansch, het Spaansch, het Russisch, het Zweedsch, het Noordsch, het Portugeesch, het Nederlandsch, het Turksch, zijn zich het Finsch komen voegen, het Estnisch, het Letsch, het Littauwsch, het Poolsch, het Tsjekisch, het Hongaarsch, het Roemeensch, het Boelgaarsch, het Grieksch, het Albaneesch, het Iersch, alle officieele talen geworden. Gezien diergelijken toestand, dringt zich de noodzakelijkheid eener internationale hulptaal meer dan ooit op. Van welken aard, nu, zal deze hulptaal wezen?

II. - Verslaggever zal achtereenvolgens de drie volgende mogelijkheden uiteenzetten: ofwel zal deze taal onder de levende talen gekozen worden; ofwel zal ze een kunstmatige taal zijn; ofwel nog: een doode taal. Naar de terminologie van Hegel, zal hij de eerste mogelijkheid thesis heeten; de tweede, antithesis; de derde, synthesis.

Vooraleer elk dezer drie punten afzonderlijk te behandelen, acht het de heer de Reynold noodig vast te stellen aan welke vereischten een internationale hulptaal zal moeten beantwoorden.

1°. Ze zal niemand mogen onteigenen. ‘Elle devra s'interdire la pensée follement ambitieuse de faire concurrence aux

autres langues, voire de les supplanter peu à peu... Elle sera un interprète subordonné aux langues vivantes', zegt ons de auteur.

2°. Ze zal nochtans zekere vooruitzichten moeten hebben, in den tekst samengevat als volgt: 'La langue auxiliaire devra être une langue à peu près complète, suffisamment capable de traduire les principales oevres, scientifiques ou littéraires, de toutes les autres langues, de traduire, sans la trahir, toute la pensée moderne.' Een dringende vereischte is dat de internationale hulptaal tot wat anders zal moeten kunnen dienen dan tot het bestellen van een dejeuner in een hôtel, of tot het opstellen van handelsbrieven, op gevaar af er alleen toe bij te dragen het algemeen cultuurpeil nog wat meer te doen dalen.

III. - De thesis: levende taal. - Deze is de oplossing, die op 't eerste zicht de meest natuurlijke schijnt. Ze verliest nochtans veel van haar eenvoud, zoodra het er op aankomt een keus te doen. De heer de Reynold somt de vereischten op, waaraan elke levende taal zal moeten voldoen, wil zij in aanmerking komen bij het kiezen van een internationaal middel tot gedachtenwisseling:

1° een groote cultuurtaal zijn,
2° op een natuurlijke wijze gesproken worden door een aanzienlijk gedeelte des menschdoms,
3° een *voertaal* zijn, 'être *véhiculaire*'; 't is te zeggen, naar de woorden van verslaggever zelf: 'posséder dans le monde entier une diffusion aussi vaste que possible comme langue d'échanges internationaux.'

Deze voorwaarden zullen zich gezamenlijk moeten voordoen. Na het problema zóó te hebben gesteld, kan de auteur elimineerend te werk gaan, alleen de Europeesche talen in aanmerking nemen en onder deze laatste, geen andere dan die der *mogendheden:* Rusland, Italië, Spanje, Duitschland, Engeland en Frankrijk. De vier eerste laat hij van kant, verklaart waarom en spreekt zich uit ten gunste van het Engelsch EN van het Fransch, na de voor- en nadeelen van de eene en van de andere dezer twee wereldtalen te hebben uiteengezet.

IV. - De antithesis: kunstmatige taal. - Naar den heer de Reynold, is het aan den drang naar unificatie en vereenvoudiging van logici en mathematici - Descartes den allereerste -, ofwel aan de vredelievende gevoelens van utopisten en internationalisten, zooals de ideologie van de XVIIIe eeuw er heeft doen ontstaan, dat wij het idee van een strikt onzijdige - d.w.z. internationale - hulptaal te danken hebben.

Deze gedachte heeft zich eerst onder den pasigraphischen vorm voorgedaan, is eerst *a priori* geweest; na proefnemingen is ze *a posteriori* geworden. Met andere woorden: ‘elle est sortie du signe abstrait pour se rapprocher des langues vivantes, qui sont en train de la réabsorber.’

Schrijver maakt dan in 't kort de geschiedenis van deze evolutie van het abstracte naar het reëele. Hij heeft het achtereenvolgens over:

A. - de pasigraphieën, die, onder den modernen vorm van internationale zeevaartsignalenverzamelingen, van telegraafcoden en van nomenclaturen, precies het nadeel hebben alleen dààr universeel te zijn, waar het er op aankomt denkbeelden uit te drukken, betrekking hebbende tot een zeer scherp afgebakend gedeelte van onze geesteswerkzaamheid, - van speciaal te zijn in hun universaliteit;

B. - het volapuk, dat, met zijn verzonnen radikalen, nog een *a priori*-stelsel is en het Congres van 1899 niet overleven kon, waar zijn aanhangers het levend wilden doen aanschouwen;

C. - het esperanto, eerste *a posteriori*-stelsel, dat Zamenhoff uitvond en dat sedert den oorlog een grooten bijval beleeft, dien de heer de Reynold niet zoekt te verminderen, alhoewel deze spraak hem niet bij machte schijnt te zijn om de rol te vervullen, die men haar wil doen spelen;

D. - het ido, dien zoon van het esperanto, die zijn vader zoekt te verdringen en in zijn strijd met hem zoovele moorddadige slagen krijgt als hij er toebrengt.

Onder E, zonder zelfs te trachten, al de verschillende stelsels van internationale spreekmiddelen op te sommen, die van 1880 tot 1925 het daglicht zagen, gaat de heer de Reynold tot de critiek over van de antithesis in haar geheel genomen, door de kunstmatige talen aan de wetten van de linguistiek te toetsen. Met den heer J. Vendryes[(1)], met tal van andere taalkundigen

(1) Auteur van het merkwaardig werk: *La Langage, Introduction linguistique à l'Histoire* (Paris, 1921), n° III van de verzameling *L'Evolution de l'Humanité*, uitgegeven door La Renaissance du Livre, te Parijs.

voor hem, verklaart schrijver dat ‘l'idée d'une langue artificielle implique chez celui qui l'a conçue et qui cherche à la réaliser, une méconnaissance absolue du langage, de son évolution et de ses lois.’ ‘Une langue artificielle, zegt hij wat verder, ne peut subsister qu'à la condition expresse d'être soustraite à la vie;... imaginez l'espéranto adopté par des peuples entiers, devenu d'un usage presqu' universel: au bout d'un temps très court, malgré tous les efforts d'une autorité chargée de maintenir son intégrité, il se fractionnera en dialectes, il se chargera de *milieux vivants*, chaque peuple ou groupe social le modifiera selon ses besoins, son usage, son caractère. Comme toute langue a un système de phonetique spécial, sa prononciation variera à l'infini.’

Onder F, spreekt verslaggever van de aantrekkingskracht van het Latijn. Vijf en twintig esperanto-woorden tegenover vier ontleenen op een rechtstreeksche of op een onrechtstreeksche wijze, hun wortels aan het Latijn; voor het Ido, gaat de verhouding de 90% te boven; jongere kunstmatige talen, zooals het Medial, het Occidental en vooral het Romanal, dat zichzelf Engelsch-Latijnsche hulptaal noemt, brengen ons steeds dichter bij de oude taal van Rome. Meer dan een heeft het trouwens beproefd het Latijn als moderne internationale taal aan te passen: de heer de Reynold noemt de namen van Hendersen en zijn *latinesce*, van Rosa en zijn *nov latin*, van Liptay en zijn *langue catholique*, van Beermann en zijn *novilatin*, van Peano en zijn *latin sans flexions*. De aantrekkingskracht, uitgeoefend door die haast 2500 jaar oude spraak, werd voldoende uitgelegd door de geschiedenis onzer West-Europeesche beschaving. Zoo komt schrijver er toe zich af te vragen of het Latijn niet de vereischte voorwaarden, om de rol van internationale hulptaal te vervullen, gezamenlijk bezit.

V. - De synthesis: het Latijn. - Het Latijn, evenals Lazarus, is niet dood, het slaapt slechts. Daarop volgt, in groote trekken, de geschiedenis dezer taal. Die spraak van een kleine groep landbouwers, gevestigd op de oevers van den Tiber, is een wereldtaal geworden; zij heeft in zich kunnen opnemen de

Alexandrijnsche beschaving en de middeleeuwsche beschaving, den geest der Noordervolken en den geest der middeleeuwen, de Renaissance en de Hervorming; zij heeft drie groote ontwikkelingsstadiën gekend: het klassieke stadium, het middeleeuwsche en het erasmiaansche. Het klassiek Latijn is dood - en voor goed. Het modern Latijn, dat zich van eeuw tot eeuw ontwikkelde, heeft het vervangen en wij hebben alleen te kiezen tusschen het middeleeuwsch Latijn, ten gunste van hetwelk de meerderheid der latinisanten van de oude wereld zich heeft uitgesproken en het Latijn van Erasmus, dat zijn meeste aanhangers telt onder de Amerikanen. De Kerk heeft zich trouwens nauwelijks laten beïnvloeden door de polemiek, gevoerd over de nuances van het te gebruiken Latijn. Sedert haar stichting tot op den dag van vandaag, heeft ze geen enkel oogenblik opgehouden zaken te behandelen, in verband met al de tijdsomstandigheden, door middel van een en dezelfde taal, die zich parallel met den algemeenen wereldvooruitgang ontwikkeld heeft. Noch de woordenschat, noch de zinsbouw, die sedert Cicero, op een opvallende wijze, naar het analytische toe geëvolueerd heeft, zijn onvereenigbaar met de modernste vereischten.

Een paar beschouwingen, tot dewelke hij overgaat vooraleer te besluiten; een paar opwerpingen, die hij voorziet, laten ons raden hoezeer de heer de Reynold voorstander is van het aannemen van het Latijn als universeele hulptaal - en nochtans, als onberispelijke verslaggever, die hij is, wacht hij er zich voor, zich uitsluitend ten zijnen gunste uit te spreken. Alleen de kunstmatige talen hebben bij hem geen genade gevonden - wij begrijpen waarom... ‘Restent, zegt hij om te besluiten, les langues vivantes et le Latin. Tout ce que nous pouvons dire, c'est que le français et l'anglais sont pour le moment les deux langues les plus aptes à servir de langues secondes. Elles sont employées déja par la Société des Nations et cet emploi donne d'assez heureux résultats. Quant au latin, la question mérite d'être méthodiquement étudiée, sans préjugés, sans crainte, en tenant compte des faits nouveaux et des tendances nouvelles, que nous venons de signaler dans la troisième partie de ce travail.’

* * *

Het vak van bibliothecaris, door het feit dat het degenen die er zich op toeleggen dagelijks in aanraking brengt met de wereld-

boekenvoortbrengst van een groot aantal verschillende wetenschappen, is misschien datgene dat het best in de mogelijkheid stelt om het... ongemak (laten we dat euphemisme gebruiken) van de verscheidenheid der spraken door de wereld gewaar te worden. Ook dagteekent onze belangstelling in het vraagstuk der internationale taal niet van gisteren. Daar we enkele begrippen over taalkunde bezitten, hebben we gedacht het te mogen aandurven het vraagstuk te onderzoeken en te trachten er een oplossing voor te vinden, die misschien niet zou verworpen worden door AL degenen, die weten wat een taal is, hoe ze geboren wordt, hoe ze leeft en zich ontwikkelt, hoe ze sterft.

Het zal wel overbodig zijn te zeggen, dat de veertien dagen die we noodig hadden, om de esperanto-taal aan te leeren, en de acht, die voldoende waren om ze ons te doen vergeten, ons zouden overtuigd hebben - ware zulks nog noodig geweest - van het totaal gebrek aan vitaliteit van dit spreek-systeem. Wij hebben op elken regel van het tweede gedeelte van de Reynold's verslag onze eigen gedachten en gevoelens uitgedrukt gevonden en uiteengezet met een bevoegdheid en een duidelijkheid, beneden dewelke we zelf ver zouden gebleven zijn. Nu we toch aan het opbiechten zijn, laten we bekennen dat we met meer verwaandheid dan hij te werk waren gegaan; dat wij ons sedert lang, in een onuitgegeven stuk, uitgesproken hadden - en wel ten gunste van het Latijn... Onze redenen?.. De heer de Reynold legt ze in het derde gedeelte van zijn werk oneindig beter uit, dan wij het ooit zouden kunnen doen. Maar nu heeft de studie, in de *Revue de Genève* verschenen, er ons toe aangezet het vraagstuk opnieuw te onderzoeken. Wat meer bedachtzaamheid, wat meer ervaring misschien ook wel, hebben ons de zaak wat minder eenvoudig en wat minder van-zelf-sprekend doen voorkomen - en wij durven ons niet meer met zooveel geestdrift uitspreken ten gunste van de oude taal van Rome, hoe geëvolueerd ze ook weze...

De heer de Reynold beschouwt het Latijn als een latente taal, een taal die op gunstige omstandigheden wacht, om terug werkzaam op te treden, als een taal die niet dood is. Stemt zulks wel overeen met de werkelijkheid? Naar onze bescheiden meening, denken we van niet.

Mag men zeggen dat een afgeknipte bloem nog leeft? Gewis

zal ze niet aanstonds haar luister verliezen; de eene soort zal minder snel vergaan dan de andere; bestendige verzorging zal ze voor vroegtijdig verwelken vrijwaren; wie ze een langeren tijd wil behouden, kan ze steriliseeren. Het Latijn, dat men in middelbaar en hooger onderwijs aanleert en dat sedert honderdtallen van jaren door dilettanten en geleerden wordt uitgelegd en verklaard, is als een gesteriliseerde bloem, die men nu en dan eens afstoft, soms met een nieuw vernisje bedekt; het Latijn, dat de voertaal van de Kerk bleef, en dat een paar ‘doctissimi illustrissimique viri’ voor hun academische verhandelingen nog gebruiken - dat men het middeleeuwsch of het erasmiaansch noeme - is als een geknipte bloem, angstvallig verzorgd en bewaard. En schijnt het u niet, dat die bloem maar steeds meer vervalt? De gansche middeleeuwen door is het Latijn de wetenschappelijke wereldtaal geweest, de taal van het geestelijk gezag der Pausen, die van het wereldlijk gezag der Vorsten. De volkstalen waren reeds in het burgerlijk leven als officieele taal vaak gebruikt, wanneer de Renaissance opkwam, die goede fee, die versch water gaf aan de geknipte bloem. De mode voor het Humanisme, de geschriften van Erasmus, de Latijnsche verzenbundels van Daniël Heinsius deden de ‘Linguae vernaculae’ niet één stap achteruitwijken; integendeel, deze verdrongen weldra voor goed de oude taal van Rome uit de literatuur; de XVIIIe eeuw en de XIXe moesten ze zien triumpheeren als talen der wetenschap: wij kunnen ons met moeite een tijd indenken, waar ‘Linnaeus opera sua latine orbi universo dabat’, waar het Latijn de voertaal was van het hooger onderwijs...

Niet méér dan Cicero's of Seneca's Latijn leeft het Latijn uit de middeleeuwen of het Latijn van Erasmus, omdat noch het een, noch het ander *gesproken* wordt door een gedeelte van het menschdom, waar het van ouders tot kinderen wordt aangeleerd, omdat noch het een, noch het ander een grondgebied op zichzelf bezit, een bodem heeft, grond. Een plant kan niet leven, als ze aan een draad hangt; frissche regen en warme zon zullen haar niet voldoende zijn, indien haar niet wat aarde gegeven wordt, om haar wortels te vestigen.

En het grondgebied der Romaansche talen, zal men zeggen, is dat ook niet het grondgebied van het Latijn? - De Romaan-

sche talen zijn gesproten uit het Latijn; maar het zijn kinderen, die nu volwassen zijn en zij volgen de groote wet der natuur: plaats voor de jongeren! De Romaansche talen hebben zich trouwens ontwikkeld en leven in geheel andere voorwaarden dan hun voorvader het Latijn; indien wij nog eens onze toevlucht mogen nemen tot een vergelijking, het Latijn is als een plant van vollen grond, waarvan een plotselinge overstrooming - de volksverhuizingen - de normale ontwikkeling heeft gestuit; waar ze vroeger leefde, nu een vijver, hebben waterplanten gekiemd en gewassen - de Romaansche talen -; zoo lang het water zich niet terugtrekt, hoe zou een plant van vollen grond er kunnen leven? Hoe zouden Romaansche talen en Latijnsche taal kunnen leven en gedijen samen op een en hetzelfde grondgebied?

Het Latijn beheerscht nog steeds onze gansche samenleving door den geest, door de werken en de instellingen, ons door de Romeinen nagelaten, net zooals de geest van Monroë nog steeds het gansche leven der Vereenigde Staten beheerscht. Maar Monroë en het Latijn verkeeren niet meer onder de levenden.

Dan kan de vraag gesteld worden of het Latijn, als doode taal, de universeele hulptaal niet zou kunnen worden.

Wie de machteloosheid der kunstmatige talen tot het vervullen van de rol van universeele hulptaal aanneemt, omdat ze niet levend zijn, moet ook de machteloosheid van een doode taal, zooals het Latijn, aannemen tot het vervullen van diezelfde rol.

Daarom kunnen we ook een voor een àl de argumenten herhalen, die de heer de Reynold laat gelden om te bewijzen dat de verzonnen talen onmogelijk de diensten zouden kunnen bewijzen die men van hen verwacht, - en ze gerust op het Latijn toepassen.

Evenals de internationale zeevaartsignalenverzamelingen, de telegraafcoden en de nomenclaturen, zou het Latijn, te midden van ons modern leven, speciaal blijven in zijn universaliteit. Het zou niets anders kunnen zijn dan de taal van een elite, laten we zeggen van een kaste: de kaste der geleerden en der congressisten, van menschen die zich, *a priori*, zullen verbonden hebben alleen die niet-meer-levende taal te gebruiken in geschriften en mededeelingen. Nooit zal het Latijn voor economische of dage-

lijksche behoeften dienen, voor banale, maar tevens ook onontbeerlijke gedachtenwisselingen; in een uiterste vervallende, rechtstreeks tegenovergesteld aan dat, waarin de kunstmatige talen vervallen, zal het Latijn nooit dienen tot het bestellen van een dejeuner in een hôtel, of tot het opstellen van handelsbrieven. Nooit zal het Latijn dezelfde diensten kunnen bewijzen, die thans bewezen worden door het Engelsch en door het Fransch, van Tokio tot Lissabon, van Alaska tot aan het Vuurland; en dit, omdat er het leven aan ontbreekt, dat leven dat zich veropenbaart niet alleen door de aanwezigheid op een gegeven grondgebied van een zeker aantal individu's, die elkaar de taal aanleeren van geslacht tot geslacht, maar ook door de literatuur en door de pers; er ontbreken aan het Latijn Zola's en Anatole France's, er ontbreken hem *Times* en *New-York Herald's* - En dan nog, alles wat het leven wil nabootsen, maar stijf is als de dood, zooals die wassen beelden onzer confectiewinkels, hebt ge nooit bemerkt hoe het afstootend werkt op de menschelijke natuur? De *average man* zou het Latijn voorbij wandelen, zonder het te durven aanraken.

De heer de Reynold gewaagt ergens van een gezaghebbende macht, die gelast zou zijn de integriteit van de kunstmatige wereldhulptaal te handhaven. Zoo een macht schijnt ons even noodzakelijk als de krachtige hand van een individu van vleesch en been, om een slecht geëquilibreerd standbeeld staande te houden; maar zou een lijk in staat zijn zoo 'n standbeeld te schoren? - 'n Soort van toezichtkomiteit zou even onontbeerlijk zijn voor het Latijn als voor welk volapuk ook.

En laten we nu veronderstellen, dat de hypothese van den heer de Reynold verwezenlijkt worde - met dit eenig verschil dat daarbij het Latijn de plaats van het esperanto inneme. Laten we veronderstellen dat b.v. door een decreet van den Volkenbond al de nationale talen van Europa verdwijnen; denkt ge niet dat ‘au bout d'un temps très court il se fractionnerait en dialectes, ...il se chargerait de milieux intérieurs vivants,... chaque peuple ou groupe social le modifierait selon ses besoins, son usage, son caractère,... comme toute langue a un système phonétique spécial, sa prononciation varierait à l'infini,’ ...kortom dat de Romaansche talen terug zouden ontstaan, en misschien veel talrijker worden, dan ze thans zijn? Een dergelijk iets behoort

trouwens niet meer tot het gebied der hypothesen; het is werkelijkheid geweest! Het Latijn was de gemeenschappelijke taal van een rijk, dat zich over een meer uitgestrekt grondgebied verspreidde, dan dàt, op den dag van heden, bewoond door de Romaansch-sprekende volken. Wij weten hoe het met zijn zoogezegde taaleenheid gesteld was eeuwen voor de massa-invallen der Germanen; wij weten wat er mee gebeurd is na 476. Wat zou er trouwens geworden van de eenheid, van den beschaafden vorm van elk onzer nationale talen van Europa, indien niet de school, het boek, de pers, de administratie als een band was tusschen, een regel voor de verschillende dialecten?

Laten we - om te eindigen - ook niet den geest van onzen tijd miskennen. De heer de Reynold verklaart met recht dat het Latijn het symbool is der onbaatzuchtige kultuur; nu, onze tijd is niet gekeerd naar het onbaatzuchtige, verre van daar! - Onze eeuw is ook een eeuw van democratie en het Latijn is sedert honderdtallen van jaren eigen aan de aristocratie, het is het nog, al mag men zeggen dat die aristocratie tegenwoordig die is van den geest...

De gevoelens van de meerderheid der menschen ten opzichte van het Latijn, alsook het gebrek aan leven van deze taal schijnen ons reusachtige hinderpalen, onoverkomelijk voor hen die van de oude spraak van Rome de internationale hulptaal van nù zouden willen maken.

Gent, Juli '25.
G. DEBAIVE.

De Magiek

De visscher, eens in orde met de zondaagsche vroegmis, haalde zijn lijn, onder 't afdak aan 't drogen, onderzocht, in 't licht, of de kunstvlieg nog deugde en besloot van de brug uit naar P... te visschen.

Zijn vrouw kamde heur haar op tegen de hoogmis, vlagde met hagelblanken rok, gespannen op heur dijen, in 't deurgat.

- ‘Zult g' er vangen, vent?’ riep ze pruilend.

Hij keek de lucht in. De wolken drongen hun stalen grauwte naar de heuvelen; de lucht plakte vettig zwoel; 't kon gereedelijk tot regen uitspetteren.

- ‘Ja, vandaag zal 'k er ééntje vangen, ééntje van belang!’ Hij pinkoogde naar de looden waterslang in de vallei.
- ‘'t Wordt tijd,’ mopperde de vrouw; ‘hebt g' uw permis(1) al verdiend?’
- ‘Vandaag... extra,’ lachte hij.
- ‘Ik zet de pan klaar.’
- ‘Ja,’ riep hij nog, maar liep reeds een eindje verder, de lijn over den schouder.

Bij 't steenen bruggetje, krom als een joepende geitenrug, stopte hij eerst nog een pijp, om recht in de nopjes te visschen.

Zoo donker als beer, spoelde het water langs ros-blauwe rotsen, glariede in de verte met den doffen schijn van oogen vol toorn of smart. Bij plekken stolden de struiken hun groene pakking over lappen zwarte moor.

De natuur lag stil als een loerende kat. Alleen de wolken stroomden bij gulpen uit 't Westen en ijlden in volle vaart immer toe.

Keien braken plots uit 't water op; het bruischte heftiger in de stilte alom, klotste schuimvlekken, in kant-festoenen aan de begraasde zoomen.

(1) Vergunning.

De visscher wierp de kunstvlieg zwevend uit, kruisend over de gunstige kreken, waar forel zit. Af en toe zwiepte de buigzame roede. Schuin naar 't licht loerde hij de vlieg na, dobberend over 't water. Schichtig schoot soms de schaduw der forel uit de diepte, en tikte aan de vlieg; hij snokte vlug over 't weiland.

- 'Mis,' murmelde hij, 'ze jagen niet gulzig genoeg.' Hij schreed naar een verdere kreek, met staag uitvlerken van den arm.

Over de baan naar P..., een reuzige trede in de rots gehouwen, geen mensch te zien; de velden zonder 't beweeg van 't bedrijf binst de week, leken in vreemde verwachting.

Misschien zou het nu wel gaan luiden voor de hoogmis, hoopte de visscher, ten teeken van levende menschheid in die ééndige rust.

Hij vischte vluggelings in heester-schaduw; de lijn haperde en hij moest over 't water heen-bukken om ze behoedzaam los te krijgen.

Er blankte iets uit de rivier op.

He, dacht de visscher, 't zijn als klauwende vingers!

Doch hij sloeg de roede over den schouder, een verboden plek tusschen 't schaarhout voorbij, en zette verder voort.

De lijn zoefde weer links en rechts. De visscher volgde 't spel een beetje verstrooid, minder gretig, daar tegen zijn meening in, de forel zoo ongevoelig bleek.

Vreemd - bedacht hij - 't was net een klauwende hand en, me dunkt er lag iets donker, als een pak in 't water.

Hij vischte nog enkele bochten af; maar 't beeld van die klauwende vingers plaagde hem.

Indien het nu toch eens een menschenhand ware!

Gekweld keerde hij terug, lei de lijn in 't gras neer en kroop dichter door 't struweel, waaromtrent hij de geheimzinnige hand vermoedde.

Plots zag hij... duidelijk een menschenhand als een klauw naar de takken en in 't ondiepe water, op den rug, een menschengedaante lang uitgestrekt.

Hij sprong terug, erkende op den slag het menschenwezen, met een wonde aan 't voorhoofd.

- 'De Magiek - kreet hij - Non di djo, de Magiek, in 't water versmoord!'

De oogen gesperd, op een drafken, liep hij naar 't dorp terug.

Melchior, de wagenmaker, verschoof zijn vormloozen vilthoed boven zijn oker-geel wezen, verschrikt bij 't voorbij-ijlen van den anders zoo bedaard-matigen visscher.

- ‘Hela!’ klaroende hij hem toe, starend naar de flitsende flikkering der oogen in 't groene gelaat.

- ‘Hela!... Wat scheelt er aan?.. Toch niets gekregen?’ Hij ziet er uit als een doode, meende hij.

- ‘'k Heb den Magiek in 't water versmoord gevonden!’ antwoordde de visscher, die voorbij-draafde.

- ‘He!... Watte!... Waar?...’

- ‘De Magiek... in 't water... in de Vanne Schérenne!’

- ‘Non di Djo... di non di Djo!’ vloekte Melchior, radeloos naar alle kanten uitziend, niet wetend wat betijen.

De visscher snelde zijn huisje in; zijn vrouw spelde heur hoed op; de klokken tampten voor de hoogmis.

- ‘Man, man... wat is er?... Pak gauw 'nen druppel! Ge ziet zoo bleek als een lijk,’ kreet ze.

- ‘Vrouw, 't is niemendal!... Ge moet niet verschieten... 'k Heb 'ne mensch in 't water versmoord gevonden... 't Is de Magiek uit P... Arme Magiek - zuchtte hij, plots geroerd door de warmte van den drank onder zijn hart - arme Magiek! Hij sloeg iederen dag een praatje met mij... Hij liet zelf zijn kar heel alleen op de baan staan om met mij te komen babbelen... En zeggen dat ik hem zóó moest vinden!’

- ‘Toe... toe - suste de vrouw - zelf van aandoening op een stoel neergezakt - ge moet u dat zoo niet aantrekken. Drink nog 'nen druppel.’

- ‘Blijf maar gerust, he, 'k loop naar de gendarmerie om den kommandant.’

De vrouw overwoog: ‘Nu zullen de menschen komen aanloopen en mijn netgeschuurd huis bevuilen om mij uit te vragen. 'k Gebaar van niets weten en trek naar de mis.’ Ze sloot dus het huis, perste heur blauwe lippen tot een vaste streep en repte zich naar de kerk.

Melchior ontwaarde, op den barm, bij zijn huis, zwarte Leon, 't haar geplakt in fluweelen kalot, die met tintelende oogen, lijk een ekster, rondloerde.

- ‘He, Leon!’ schreeuwde hij, seinend met den arm, dat hij komen moest.

- ‘Wat is 't?’ antwoordde Leon onbeslist.

- ‘Allee... Non di Djo!’ drong Melchior aan, zenuwachtiger seinend... ‘Er ligt 'ne mensch in 't water versmoord, bij de Vanne Schérenne...’

Maar Leon kon het niet gelooven: een ongeval, een moord, zoo iets gebeurt ver weg, in de groote steden, maar hier in 't dorp en dan nog op een Zondag. Hij was te weeg te roepen: ‘Aan een houten paard vertellen, jongen, 't zal u stampen...’ of ‘verstop u in de koffiekan en kijk door den toot.’

- ‘Allee... Non di Djo’ herhaalde Melchior, half verbolgen, ‘Lode, de visscher, heeft hem gevonden... Hij loopt ginder nog naar de gendarmerie.’

Nu kwam Leon bij Melchior. Lode kende hij om geen leugen te vertellen en inderdaad, hij zag hem voorbij-ijlen met een wezen, zoo groen als waterlisch.

- ‘Zeg,’ stelde Melchior voor en spuwde in de handen alsof hij iets zwaars moest aanpakken, ‘zeg, willen w' er naartoe?’

- ‘Weten ze wie 't is?’ vroeg Leon, wiegend op de beenen, een sigaret rollend.

- ‘De Magiek uit P..., zegt men.’

- ‘De Magiek? 'k Heb hem gisteren morgen nog zien voorbijrijden.’

- ‘Enfin, voilà! Zou hij verdronken zijn, of in 't water gesmeten? Verdronken in de Vanne Schérenne, zullen ze mij niet wijsmaken, het water is er geen twee voet diep.’

- ‘Och! Dat 's al lang dat hij er mee in zijn hoofd liep, zich van kant te maken. Zou hij dien Pruis vermoord hebben, zooals hij 't beweert?’

- ‘Hij zou 't niet zeggen, als 't waar was.’

De twee gezellen liepen over de brug, het water langs. Van tijd tot tijd wendde Leon 't hoofd, om te spieden of de kommandant niet opdaagde.

- ‘Non di Djo!’ vloekte Melchior, zijn hoed uit de oogen duwend, ‘ziet ge hem liggen?’

Hij sprong tot de knoesels in 't water, tastend naar de klauwende hand; Leon greep hem bij den kraag en trok hem terug.

- ‘Halt! Stommerik! Niet aanraken eer de wet komt!’

- ‘'k Kan hem daar toch zoo niet zien te weeken liggen.’

- ‘Afblijven, zeg ik u. Kom gauw hier; de kommandant is daar met Lode.’

Bij 't zicht der blinkende knoopen klemde de benauwdheid Melchior's hart. Hij verwenschte 't naar den Magiek te zijn toegesprongen, den Magiek, die daar in 't water naar hem lag te grijnslachen, met die leelijke roode vlek, als van een slag op 't voorhoofd.

Het bliksemde door zijn hoofd, hoe hier iemand staan zou als de moordenaar... Wie? Hij rilde... Kon men hem soms niet?...

- ‘'k Wenschte dat hij naar den duivel ware!’ mompelde hij.

De Magiek, in 't water, lachte Melchior uit.

- ‘Achteruit!’ donderde de kommandant. ‘Wat doet gij hier?’

De twee gezellen ontblootten beleefd, liefst te beleefd, het hoofd voor den man van de wet en brabbelden onverstaanbare woorden.

De kommandant bukte over 't lijk, in 't water; wendde zich plots om met vorschenden blik naar de mannen, terwijl in een vagen glimlach om zijn mond verraad loerde.

- ‘Hebt ge hem niet aangeraakt?’ vroeg hij zacht.

- ‘Neen, neen!’ ontkenden de kameraden.

- ‘Kommandant,’ bevestigde Lode, ‘hij is nog juist zooals ik hem gevonden heb.’

Een pak van hun hart!

- ‘Hum!... En gij erkent alle drie den Magiek uit P...?’ vroeg de kommandant vriendelijker, in verlegenheid: hij kende dien ‘Magiek’ niet.

- ‘Ja... ja! 't Is de Magiek... Dat is zeker!’

De gendarm had zijn zakboekje en potlood voorgehaald.

- ‘De Magiek... zegt ge. Maar, is dit zijn naam?’

- ‘Neen, kommandant, dat is zijn naam... zijn naam, ge weet wel. Iedereen zegt de Magiek, maar hij heet, wacht eens, Defoin.. Joseph, geloof ik.’

- ‘Ja,’ bevestigde Melchior, ‘'t Is 'ne Defoin... en Joseph. Arthur, zijn broer, leeft nog.’

- ‘Hoe oud?’ vroeg de gendarm, noteerend.

- ‘Hoe oud? 't Is al 'nen oude vent,’ sprak Melchior, ‘hij is zeker over de zestig.’

- ‘Over de zeventig,’ verbeterde Leon.

- ‘Neen, neen! Zeventig is hij nog niet,’ weerlegde Melchior.

- ‘Wel, non di Djo!’ viel Leon hem opgewonden in de rede, ‘'k ben ik er al dertig... en 'k heb den Magiek altijd als een ouden vent gekend!’

- ‘Fut!’ speekte Melchior, ‘hij is geen zeventig.’

- ‘Wel, non di Djo!’ beet Leon in 't blink-wit der tanden, ‘is hij naar Pax Saint-Hubert geweest[1]? Neen, want hij was toen al zestig. He, wel!... Dat is tien jaar geleden.’

Maar de Melchior bleef keikoppen: ‘Hij was geen zeventig!’

't Kookte in Leon's hoofd, 't sloeg hem flikkerend uit de oogen. De Melchior mocht van geluk spreken zijn kameraad te zijn; hij wierp hem, non di Djo, naast den Magiek, met zijn pens, in 't water.

De kommandant zoog beteuterd aan zijn potlood.

- ‘Enfin... Hoe oud?’ vroeg hij, rondkijkend, naar de schaar van nieuw bijgekomenen, roezemoezend, tegen elkaar aan 't bepleiten.

- ‘Hij moet er één en zeventig zijn,’ besloot Lode kalmpjes. En daar bleef het bij.

De gendarm stelde nog enkele vragen, twee, drie blaadjes, zijn boekje vol; toen bedacht hij eerst, dat die vent daar nog altijd in 't water lag.

- ‘Hop! We zullen er hem uithalen,’ sprak hij.

De twee kameraden wierpen hun hoofddeksels in 't gras.

Melchior trok aan de hand, die zoo lang naar vergeefsche hulp klauwde. Eerst gaf de Magiek gewillig toe, maar wanneer men hem boven wou tillen, trok hij nijdig tegen.

Leon vatte 't lijk onder de oksels, zijn maat ter hulp.

- ‘Hij wil er niet uit!’ - zei Melchior.

- ‘Hij lag er goed,’ - monkerde Leon.

Met zuchten en krochen sleurden zij den Magiek op den waterzoom.

- ‘Hij is ver genoeg,’ besloot de kommandant.

De Magiek, in 't hooge gras gestrekt, slonk naar de aarde,

(1) Leon wijst op een gebeurtenis uit oorlogstijd, toen alle manslui naar Pax Saint-Hubert moesten, tot zestig jaar oud, om als werklieden naar Duitschland te worden vervoerd.

bijna zonder lijning, als wilde hij reeds voor goed onder den grond. Toen de kommandant er een baal liet over spreiden, kon men gissen of die effen grauwte nog een mensch verborg.

De gendarm liet alleman naar den overkant drijven.

- ‘Lode, straks zal ik u nog noodig hebben, als 't parket komt.’
- ‘Kommandant, mag ik er dan liever bij blijven?’
- ‘Mij gelijk. Al de anderen, vooruit!’

Melchior drentelde spijtig voort, steeds loerend naar den Magiek. Onder uit het doek sijpelde een waterstraaltje naar de rivier.

- ‘Kom, Melchior,’ gekte Leon, ‘hij is groot genoeg om alleen te pissen.’

Bij de brug keerde Melchior terug langs de baan aan den overkant en vatte post vóor het lijk.

Slonk het lijfelijk overschot van den Magiek tot vormlooze nietigheid, zijn geest, ontbonden van de schrompelige gedaante, vlerkte uit om 't heele dorp te doorwaaien.

Van de achterste rei der mannen, in de kerk, fluisterde 't stilaan de drie beuken langs:

‘Ze hebben den Magiek in 't water gevonden!’

De voeten schoven ongedurig over 't plaveisel, schuchtige hoofden wendden naar de deur, als in verwachting naar een onvoorziene binnenkomst.

Er was nu eens iets merkwaardigs gebeurd, een mensch verdronken, stellig versmoord, 't parket zou komen, per auto! Zij gevoelden als een drang naar fiere levensruimte; de kerk bleek hun te eng.

De vrouwen, den neus in het kerkboek, prevelden gebeden met nijdige gejaagdheid. 't Jeukte hen in de tong om er ondereen over te fezelen; ze kenden een eigen bijzonderheid over den Magiek, om elkaar in 't oor te fluisteren en, als 't u belieft, niet voort vertellen.

De Magiek spookte door heel de kerk, nooit van zijn leven, zoo levend voor de menschen.

De zondaagsche zegening hing amper nog boven 't hoofd der mannen, of zij spoedden zich naar de Vanne Schérenne. Ze trachtten elkander uit te vragen over de vondst van den Magiek, mengden beschouwingen over 't weer en den oogst in 't geschil

om hun belangstelling of hun vrees te paaien voor 't afgrijselijke tooneel, dat ze wilden schouwen.

De vrouwen troffen het minder gunstig; de soep met aardappels en 't vleesch in de pekel moest voor 't middagmaal over 't vuur.

Melchior's Marie, met een paar anderen, lieten de keuken in den wind en liepen de baan op naar 't water, de mannen achterna.

Eén wensch prangde 't hart der toestroomende menigte: niet te laat komen om den ‘Magiek’ te zien; ze liepen ongewoon lange passen, als in wedijver, om er 't eerst te komen.

Basta! De geest van den Magiek drukte wel; wenkte met leelijk vertrokken wezen, of schuilde ergens verholen achter de ruggen, maar 't griezelen om die gebeurtenis uit eigen dorp, koesterde om te verkneukelen als naast vuur bij vrieslucht.

Maar hoe jagend ze, den veldwachter als een paal op de brug voorbij, dan maar voort langs de baan de noodlottige plek bereikten, ze stuitten reeds op andere nieuwsgierigen die keken, Melchior voorop.

Ze staarden, met zuigende oogen, naar de overzijde van het water, naar het onbenullig neergeworpen zeildoek, waar ‘hij’, onzichtbaar, vormloos onder wegdook. De visscher, neergehurkt op een stronk, babbelde er met een eenvoudigen gendarm; Lode ook scheen aan die plek gelijmd.

De menschen fluisterden schuw-schichtig, met vagen angst.

- ‘Hebben ze Lode aangehouden?’
- ‘Waarom moet hij bij den gendarm blijven?’
- ‘Hij moet er bij-blijven tot 't parket komt. Hij heeft geluk.’
- ‘Hoe laat komt het parket?’
- ‘Binnen twee uren.’

Melchior kromde den rug onder den vilten hoed, diep over de oogen getrokken. Hij had zijn jaskraag opgezet tegen een zeeve-renden regen, die, bij poozen, krachtloos uit de roeten lucht neerwaasde.

- ‘Ik ga bikken,’ meende zijn buurman en verliet de bende.
- ‘Bikken, bikken,’ morde Melchior, ‘en als 't parket komt.’

Want Melchior wilde zien, meer zien, als alle menschen

rondom hem, beter dan alle menschen. Zijn buik rommelde van den honger, hij huiverde, als lei de Magiek plots een killen arm bloot om zijn lenden. Melchior rolde zijn tong tot een chiek in de onderlip en bleef.

't Fezelen bracht de hoofden bij, men keek elkaar aan met één oog, 't andere altijd geankerd aan den verborgen Magiek onder 't zeildoek.

- 'Ze zeggen, als de wetsdokter komt; ze stroopen hem de kleeren af en met een mesken, rats, ze snijden hem den buik open.'

- 'Brr... Zwijg! En mag iedereen het zien?'

- 'Als g'er bij zijt... Dat 's just!'

De Melchior zette ooren gelijk een haas in de haver. 'Zie, dacht hij, dat zou wat zijn!' En 't mocht hem wringen en nijpen van den honger, de regen hem doorsijpelen soppe-nat, de Melchior bleef.

Marie snokte aan zijn mouw.

- 'Wat is het, Melchior, zullen we gaan eten?'

- 'Laat me gerust,' knorde Melchior, 'ga eten als ge honger hebt,... ik blijf!'

Goed, blijven dus, en Marie bleef ook als die anderen bleven.

Hoe ook het trosseltje menschen, bij lange geeuw-zuchten soms dunde, Melchior verzette een stijven voet, om 't wegen van zijn lijf te breken, maar aan zijn plaats geklonken.

Zoo rekten pijnlijk twee volle uren. Toen lichtte 't snorren van een auto de beklemming der lange verwachting.

Nu zou het gebeuren: 't Parket!

Aan den overkant zag men ze aanstappen.

De kommandant der gendarmerie eerst, blinkend opgepoetst, bakende met haakpassen den weg af; de prokureur slenterde hem na, vaalbleek wezen, een die den nacht voor den dag neemt; het greffiertje drukte een leeren tasch aan zijn borst, onverschillig, gereed om een wijsje te fluiten; de wetsdokter, steenrood tot in den nek, beende vlug, om korte metten te maken op Zondag.

Toen ze den Magiek naderden, drongen de achterste reien in de menigte; deze vloeide uit over de weide langs het water.

Melchior en zijn vrouw, heel vooraan, met pletsende voeten

in het riet, haalden haast geen asem om het maar eens goed te zien, wat er al gebeuren zou.

De visscher, rechtgesprongen, kleurde van aandoening, hij rechtte fiks, als de eerewacht bij 't lijk, op 't oogenblik der hooge begroeting.

De geneesheer bracht de hand aan 't zeildoek.

Minuut ingetogen stilte!

Plots bulderde de Prokureur de reikhalzende menigte toe:

- 'Wat heeft die ongezonde, onzedelijke nieuwsgierigheid te beteekenen? Snel naar huis!'

En zich wendende tot de politie:

- 'Jaag me die allemaal weg, naar huis!'

Vlug stormden de gendarmen, matrak in de vuist, de rivier over, plonsend door 't water, de verblufte toeschouwers te lijf.

- 'Allee!... Allee!... Terug alleman naar huis!'

De mannen, bang voor alle gezag, repten zich voort; de vrouwen preutelden, mompelden onverstaanbare verwijtingen.

- 'Heb-de nu van uw leven?' snaterde Marie. 'Dat ze de kinderen wegjagen, goed; maar groote menschen!'

- 'He Marie!' riep een spotter, 'de moor kookt over!'

- 'Wat loopt ge zóó, vent' beet Marie tegen. 'Ge krijgt toch koude patatten!'

Melchior neep de tanden, dat ze pijnden; hij huiverde van kou en zag van den honger haast Leon niet, die hem te gemoet trad.

- 'Wel, Melchior,' vroeg deze, 'is 't al gedaan?'

- 'Fut! Non di Djo' - vloekte Melchior - 'Ik sta er van dezen morgen met krampen in de maag, groen van honger... en nu jagen ze ons weg, om het onder elkaar af te trommelen!'

Leon kletste zijn sigaret ten gronde, gereed het uit te schateren, maar de brandende oogen van den Melchior drongen alleen een vagen glimlach om zijn mond.

- 'Zijn dat menschen!' pleitte Melchior, 'zijn dat menschen? Er is nu 'ne keer iets gebeurd in 't dorp, en ge moogt er niet aan of omtrent.'

- 'Weten ze of hij vermoord is?' vroeg Leon nog.

- 'Fut' - spuwde Melchior. 'Vermoord?... Daar zijn ze te stom voor!'

Melchior borg zijn vuisten in de broekzakken en trok met een

rug, zoo rond als een kwade kat, naar huis. Leon keek besluiteloos rond, waar hij nu den Zondag-namiddag smakelijk zou genieten.

Beneden, bij Gosken, in de vallei der weiden, had het eenige trammetje stilgestaan om een paar venten en een vrouw af te zetten. Met een schokje voortgereden verdween het weldra in zoevend gezang om een boog achter de bergen. Soms bracht het tramtje nieuwigheid in 't dorp, vrienden of dorpers naar de stad verhuisd.

Vandaag, niets..

Een donker ventje zette bij Gosken het kegelspel op; enkele jongens uit het dorp stonden er rond, op wijde beenen.

- 'He! Melchior!' riep hij, 'komt ge straks bij Gosken, we drinken er 'ne liter op?'

Melchior, bang voor 't zeuren van Marie, deed achterrugs teeken met de hand, dat hij 't begrepen had.

En Leon trok waar 't bonken van den bol in de klinkende kegels hem jolijt en drank beloofde.

Zoo de kreeft-kleurige dokter het hoopte, bleek het Parket met den Magiek snel in orde.

Marie schonk pas de koffie op, of de grauwe auto snorde reeds voorbij.

Ze besprak het met heur vent of ze op zulken korten tijd wel naar het naburige P... konden zijn gereden.

- 'Zottigheid!' mummelde Melchior, in zijn heete koffie blazend.

- 'Konden we 't maar weten van Lode!'

- 'Dan kunt ge 't aan de keien vragen,' meende Melchior, 'als g'er een tong uitkrijgt?'

Marie zuchtte er van.

Ze zagen, door het venster, de gendarmen aanstappen, in 't gelid als na een feestelijkheid; enkele schreden achter hen, Lode, de lijn over den schouder.

Melchior kwam in de deur staan, met een fijnen lach.

- 'He, Lode!' - probeerde hij gemoedelijk - 'Dat was me daar eens een forel, jongen!'

Maar 't pakte niet; de visscher verdween zwijgend in zijn huis.

- 'Antwoord met zijn voeten,' besloot Marie.

De Melchior ging die kwellende bedachte aan den Magiek wegblazen met den rook van zijn pijp bij de kachel; hij dutte er zachtjes bij in.

Marie kletterde 't verloren bij 't rammelen der kommetjes in den blikken spoel-emmer.

De Magiek lag er bij de Vanne Schérenne, zoo dood als een rat, verstoken onder de baal, zoo verlaten in het land zonder menschen en zoo vergeten, dat een liefhebber er gerust mee kon opkruien zonder belet, gezien noch geweten.

Die uit P... hoopten het in den grond van hun hart, verwenschten al het beslag om dien ouden rakker; zoo'n gebeuren, verwaaiend als stof uit een wolvenscheet.

Toch kregen twee kerels de opdracht, hem naar zijn dorp te voeren.

Ze trakteerden malkander ruim met rondekens porto, eer ze bij de laatste herberg hun hortende kar voortdreven.

Om den langen omweg over de brug te besparen, dwongen ze het paard achterwaarts het water in, tot bij de plaats waar de Magiek rustte.

Daar, ten bewijze dat ze om zoo'n lijk niet benauwder bleken dan om een speek, pakte het de ééne bij de schouders en de andere bij de beenen, wiegden: één.. twee... hopsa, en zoo vloog de Magiek als een zak ciment de kar op.

Eens in zijn dorp terug, omspon het weefsel der gewone lijkplichten in familie en geestelijk vertoog het lijk van den Magiek; zijn persoonlijkheid doezelde er in weg lijk de pop van een zijdeworm in zijn hulsel.

Melchior zocht na 't lof zijn maat op bij Gosken.

Leon, volop in den zwier, ontving hem met lodderende oogen, natte lippen en een wezen, waar de drank op dauwde.

- ‘Allee, Melchior!’ spotte hij snoeverig, ‘vertel ons 'ne keer, non di Djo, wat ge allemaal gezien hebt bij den Magiek!’

Schallend gelach daverde juichend door de herberg.

‘F..t,’ speekte Melchior, ‘als gij van uw leven verdrinkt, zal 't in den Cognac zijn.’

- ‘Santee, Melchior’ - bood Leon hem een glaasje aan. ‘Kom me niet opvisschen he, of ge drinkt me op 't droog.’

- ‘Santee!’ besloot Melchior. ‘De Magiek is dood, maar wij zijn er nog; wij leven... Een rondeken daarop!’

- ‘Zoo is 't, Melchior!’ beaamden 't de gasten bij Gosken, ‘de Magiek is dood, wij leven!’

En zij keelden allen in koor:

Puisqu'on n'est pas mort, remplissons les verres,
Puisqu'on n'est pas mort, remplissons encor;
Les yeux de Suzon ne sont pas sévères;
Tant qu'il y a du bon, vive la chanson!

In 't geflonker van den drank joepten de glaasjes in wilderen dans naar 't keelgat.

Bij nacht, en de laatsten, lieten Melchior en Leon zich door Gosken uit de zwoele herberg duwen.

De stilte lag over 't dorp, zoo zacht als een vogel op zijn nest. De huizen schuilden in den bergboezem, overvleugeld door schemerig donker; de kerktoren alleen vingerde met zijn eeuwig gebaar en tikte met zijn haantje tegen 't maanlicht.

De twee kameraden huilden woest in die stilte, zoo hard hun keel het schreeuwen kon, en sloegen met hun armen die peiselijkheid aan stukken.

Si je meurs, que l'on m'ente-e-rre,
A la cav' ou 's qu' est l' bon vin;
Les pieds contre la gouttiè-è-re
Et la tête près du robin!

Gearmd, slingerden ze langs de bleek-blauwe baan, de helling op naar hun woning.

Hier en daar schoot een hond grimmig naar de staldeur en baste het storend gezang na, een tijdeken nog toen het reeds was uitgestorven, bij 't grendelen eener verre deur.

Zóó de Zondag waarop men den Magiek vond!

Afgeloopen.

Op 't kerkhof beurt de Magiek zijn R.I.P. zoo recht als hij, op het zerkje dat hem onder de aarde stopt, zijn kruis kan opsteken.

't Is uit met hem nu hier te lande; alleen voor de meisjes, die te laat, langs het water, over de baan loopen, komt hij nog wel eens loeren achter de elzen.

(Schets op de rots.)

HUGO VAN WALDEN.

Gembes, November 1924.

De Zee

De zee, de zee die deint in zomernacht,
De zee zingt zacht haar lied van komen, gaan.
In eindloos pogen lijnen golven aan,
Schuimspattend, huilend, in herhaalde klacht.

We liepen langs de zee in donkren nacht
En bleven, luistrend op haar stemme, staan.
Ze zong, schuimvlokkend, zuchtend, onvoldaan,
De zee, die zingend kloeg met wondre macht.

We stonden daar, stil luistrend naar de baren
En zagen peinzend al ons vroeger streven,
En diep in ons sprak iets van ijdelheid.

Mijn vingren, zachte, voeren door je haren.
Ik dacht op 't wonder van ons zieleleven
En zag naar jou, de zee, en de oneindigheid.

F.V.E.

Het Nederlandsche mooie Boek

Het is zeker geen grootspraak te zeggen, dat de boekdrukkunst in Noord-Nederland op dit oogenblik een technisch-aesthetische wedergeboorte beleeft.

Door een rationeele en met goeden smaak geleide samenwerking van den papiermaker, den lettergieter, den typograaf en den boekversierder of illustrator, is men er daar in de laatste jaren in geslaagd om weer aan te knoopen met de heerlijke overleveringen der meester-drukkers uit vroegeren tijd, de Van Waesberghe's, de Blaeu's en de Elzevier's, die op dat gebied Hollands roem hebben gevestigd.

De beweging is aan den gang sedert 1893 en ontving zeker den eersten stoot van de beginselen, die William Morris toen in Engeland over boek en boek-illustratie had verkondigd.

Geërgerd door de industrialisatie van het moderne boek, waarbij alle schoonheid was verloren gegaan, keerde Morris terug naar de oudste voorbeelden der drukkunst, die alle een bekoorlijk kunstkarakter dragen.

De eerste gedrukte boeken waren navolgingen van de met zooveel vrome zorgen samengestelde handschriften, versierd met miniaturen en initialen, die het genot uitmaakten van de middeleeuwsche edelen en geestelijken. Al wat de copist, de verluchter en de binder aan smaak en kunst hadden besteed bij het vervaardigen van deze manuscripten, zochten de oudste drukkers na te maken in hun boeken, die met de handschriften moesten concurreeren. Zoo verkregen de wiegedrukken en nog een aanzienlijk aantal drukken uit de eerste helft der 16^{e} dat voorname, artistieke karakter, dat ons nu nog zoo behaagt.

Van de 16^{e} eeuw af en vooral in de 19^{e} eeuw waren de vorderingen op het gebied der drukkunst alleen van technisch-mechanischen aard.

Wij hebben snelpersen, zetmachines, reproductiemiddelen van

allen aard gevonden, maar op zuiver artistiek gebied waren wij bij het boekdrukken steeds maar achteruit gegaan, en het onaesthetisch uitzicht der meeste boeken in de tweede helft der 19e eeuw was voor menschen van smaak een gruwel geworden. Men had bij al dien technischen vooruitgang de mooie kunst der 15e en 16e eeuw verleerd.

Morris bracht de reddingsmiddelen, die hij eenvoudig in het verleden ging terugzoeken. Zoowat in alle cultuurlanden vond zijn roepstem gehoor en er ontstond een algemeene beweging voor het schoone boek, waarin zich Holland stellig op de eerste rijen wist te plaatsen.

Holland heeft na den tijd der wiegedrukken van Gerard Leeu, Bellaert, en zijn prachtillustrators der 16e eeuw, Lucas van Leyden, Jan Swart e.a., nog een bloeitijd der drukkunst gekend in de 17e eeuw, toen naar Plantin's voorbeeld, de Elsevier's en de Blaeu's en zooveel anderen nog met kunde en smaak voor mooie boeken zorgden, die andere volkeren tot navolging konden opwekken.

Die dubbele nationale traditie van de mooie Nederlandsche incunabelen en de zoo sierlijke drukken van het zeventiendeeuwsche Elsevier-type ging echter verloren en de eerste helft der 19e eeuw was voor Nederland als voor de meeste andere Europeesche landen een tijdperk van verval.

Omstreeks 1893 begon de wedergeboorte en wat die geworden is op dezen dag, toonde ons op schitterende wijze de tentoonstelling, die voor eenige weken gehouden werd in het *Museum Plantin-Moretus*, waar wij naast een sober maar goed-gekozen retrospectieve uitstalling van moderne Hollandsche boeken, de beste producties der wakkerste en artistiekste kunstdrukkers van dezen tijd te bewonderen kregen.

Wij zagen er de uitgave van Vondel's *Gijsbrecht van Aemstel*, door de Erven F. Bohn te Haarlem, met versieringen in steendruk door A.J. Derkinderen (1893); *Kunst en Samenleving*, door Scheltema en Holkema, met de voorname houtsneden van G.W. Dysselhof (1893); en de *Gedichten* van J. Perk met de versiering van T. Nieuwenhuis, uitgegeven door S.L. van Looy (1897). Die boeken waren eerste pogingen op den nieuwen weg en, wat de versiering betreft, gaven ze ons al heel wat moois. Dat was een streven om te illustreeren in den geest van het

werk zonder overtolligheden en onopgedirkt. Het viel echter zeer sterk op hoe het typographisch gedeelte van deze boeken ver beneden het illustratief gedeelte bleef. De keuze der lettertypen harmoniëerde niet met de versiering en meer dan eens was de tekst onbeholpen gezet in de daarvoor opengehouden ruimte. Dit laatste gebrek ontsiert b.v. op jammerlijke wijze het anders door Th. van Hoytema zoo knap geïllustreerde boek *Het leelijke jonge Eendje* (C.M. van Gogh - 1893).

Het bleek hoe langer hoe noodzakelijker om vooral het louter typographisch gedeelte van het boek te verzorgen en, buiten de illustratie om, een kunstwerk voort te brengen met uitsluitend typographische middelen. Het jongste geslacht heeft dat probleem voortreffelijk opgelost.

De verdienste van de kleine groep kunstenaars, vereenigd onder den naam *De Zilverdistel* (J. Greshoff, J.C. Bloem, P.N. van Eyck, J.F. van Royen e.a.) is in dit opzicht zeer groot.

In 1910 gaven zij op een zeer beperkt aantal exemplaren *Worstelingen* van P.N. van Eyck uit en kort daarop volgden enkele andere uitgaven, waaronder wij vooral aanstippen *Les Fleurs du Mal* van Baudelaire. Dit waren pracht-drukken in den waren zin van het woord. Sober van versiering, technisch onberispelijk, mooi van letter, in een stijl die volkomen paste bij de bedoeling van den auteur.

De pogingen van den *Zilverdistel* bleven niet alleen. Mr. J.F. van Royen richtte de *Kunera-pers* op, die in 1923 de Oostersche verzen van J.H. Leopold uitgaf en J. van Krimpen begon zijn heilzame werking met de *Sonnetten* van A. Besnard, uitgegeven door G.J. van Amerongen en C^{o} te Amersfoort en daarna, in 1920, werd hij de technische leider van de *Palladium*-uitgaven, waarvan het doel in een prospectus van 1922 uitstekend omschreven werd: ‘Een degelijk boek noemen wij een boek dat met zorg is gedrukt op goed papier met een mooie letter, en dat zooveel mogelijk alle goede hoedanigheden vereenigt, die een goed vakman bij machte is aan zijn arbeid te geven. Een goed boek is een boek dat den goeden smaak van den lezer niet kwetst en het zuiver geestelijk genot dat de tekst hem verschaft niet verstoort. Het is dus niet noodig - en zelfs niet wenschelijk - dat wie een boek ter hand neemt getroffen worde door de aesthetische bedoeling die vele luxe-edities kenmerkt. Want

dan is de harmonie verbroken; en een goed boek is in de eerste plaats een harmonieus geheel en dus iets eenvoudigs.'

In denzelfden geest begon, ook in 1920, de firma Leiter Nypels, te Maastricht, haar uitgaven met een bundel *Verzen en Fragmenten* van F.J.H. Lousbergh. Weer denzelfden eenvoud, dezelfde benuttiging van bijna uitsluitend typographische middelen, maar in vrije en kunstvolle schikking en verbinding. Een der mooiste boeken door deze firma gedrukt is *La Prophétie de Joel* (1923), gezet uit een letter gesneden naar een oude letter van Plantin, door de lettergieterij 'Amsterdam' en met houtsneden in vijf kleuren en initialen van H. Jonas.

Het daghet werkelijk in den Oosten! Ook te Maastricht begint in 1921 de firma Boosten en Stols, op initiatief van A.A.M. Stols, een reeks voortreffelijke en in alle opzichten verzorgde uitgaven onder den naam *Trajectum ad Mosam*. Het kunnen van deze firma bereikt zijn toppunt in de *Défence et Illustration de la Langue Françoyse* van J. du Bellay (1925). De medewerking van J. van Krimpen is voor de *Trajectum*-uitgaven een waarborg van verfijning en smaak.

Eindelijk wijzen wij nog op de vereeniging *Joan Blaeu*, ontstaan uit de Hollandsche Commissie, die het album *De Grafische Kunst in Nederland* 1300-1800 uitgaf voor de Leipziger *Bugra* in 1914. Deze vereeniging begon haar werkzaamheden in 1916 met het doel boek- en prentkunst in Nederland te bevorderen. Tot haar beste uitgave behoort de *Beatrijs* van P.C. Boutens, gezet uit de gothische letter van Henric de Lettersnider (1921). De drijvende krachten zijn daar J.F. van Royen en E.J. Haslinghuis.

Wij vermelden hier enkel de uitgeversfirma's, die zich uitsluitend op kunstdrukken toeleggen met het doel voorbeelden te geven aan anderen. Nochtans hebben C.A.J. van Dishoeck te Bussum, de zoo fijnzinnige, artistieke uitgever der Vlamingen, W.L. en J. Brusse te Rotterdam, C.A. Mees te Santpoort, e.a. heel wat werken laten verschijnen, die ook uitblinken onder de voortbrengselen van de Hollandsche typographische wedergeboorte der laatste jaren. Het spijt ons er hier niet te kunnen over uitweiden.

De verdienstelijkste medewerkers van al die uitgevers zijn onbetwistbaar de letterteekenaars en lettergieters, die het mate-

riaal der drukkerijen op schitterende wijze hebben aangevuld. Holland was van ouds een land van flinke stempelsnijders en lettergieters. W. Jansz Blaeu (1626) en zijn zoon J. Willemsz Blaeu (+ 1673), Daniel Elsevier (1673-1680), Christoffel van Dyck (1601-1672) en zooveel anderen meer hielpen den roem vestigen der Hollandsche zeventiendeeuwsche drukken; deze taak hebben voor onzen tijd mannen opgenomen als S.H. de Roos en Jan van Krimpen. De eerste vervaardigde in 1912 de Hollandsche Mediaeval-letter, die dadelijk grooten bijval oogstte. In 1923 gaf de Lettergieterij 'Amsterdam', weer naar de Roos' model, de Erasmus-Mediaeval. Een derde Hollandsche nationale letter werd geteekend door Jan van Krimpen en gegoten door Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem voor den Catalogus van de Hollandsche afdeeling van de tentoonstelling der *Arts décoratifs* te Parijs, en daarom Lutetia geheeten. Deze nieuwe lettertypen voldoen volkomen; die van de Roos zijn rustig, klaar van constructie, die van Van Krimpen wat fantasievoller; maar alle drie leveren ze benijdenswaardig drukmateriaal.

Als wij de bedrijvigheid dier Hollandsche boekenvrienden nagaan, dan is er voor ons heel wat reden om ons deemoedig te gaan voelen en op dat zoo interessante gebied van de aesthetische inkleeding van het moderne boek heel zeker den palm aan het Noorden te geven. De tentoonstelling in het Museum Plantin-Moretus (18 Juli tot 15 Aug.) was dan ook, zooals de mooie catalogus het verklaarde, als een hulde aan de Hollandsche drukkers bedoeld. Mocht ze ook voor onze vaklieden en boekenvrienden in het algemeen een leering en een prikkel geweest zijn!

Dr MAURITS SABBE.

Onderwijs en Opvoeding

Daar we het vraagpunt der beroepsoriënteering een gunstbeurt wilden geven, bleven enkele werken daarbuiten, als die van Dr. Fr. W. Foerster, Dr. J.H. Gunning, O. Barendsen op bespreking wachten.

Van Dr. Foerster liggen hier vóor ons *Karaktervorming* en *Levenswandel* (uitg. J. Ploegsma, Zeist). Foerster is in de ziel een wijsgeer, wiens opvattingen kunnen teruggebracht worden tot de volgende uitspraken van hem: ‘alle kultuurproblemen zijn in hun diepsten wortel opvoedingsproblemen’ en ‘het probleem der schooltucht en de karaktervorming moet men niet behandelen als een geïsoleerd probleem der pedagogische techniek, maar in verband met de grondslagen van het menschenleven.’ Leven en opvoeding zijn voor hem één en dienen volgens hem te staan in het teeken van het kristelijk kultuurbegrip. En nu moge men deze zienswijze, vooral in haar tweede helft, bijtreden ofwel niet, daar zit in Foerster's subtiele ontleding van het karakter in zijn samenstellende elementen, in zijn persoonlijken, konsekwenten opbouw van de zedelijke opvoeding, naar deze elementen, en in de taal van Foerster ook zulke aantrekkelijkheid, dat men al lezende er dikwijls de ‘andere’ zienswijze bij vergeet, om maar alleen het proza als zoodanig te genieten. Maar telkens en telkens loopt die zienswijze uit op steeds dezelfde kritiek op onzen tijd, die, volgens Foerster, onderwijst en niet opvoedt, wetenschappelijke experimenteering stelt boven zelfonderzoek en zelfkennis, tucht- en bandeloosheid onschadelijk acht. En dan wordt Foerster, trots den schijnbaren durf waarmede hij 't moderne leven inkijkt, een man die dat leven terugbrengen wil tot een zoogenaamd eenig mogelijk ideaal, dat kristelijk-godsdienstig is. Wij zeggen daarom: lees Foerster, want hij is voor wie aan opvoeding doet het lezen overwaard, - maar houd u de vrijheid voor, desnoods andere opvattingen en konkluzies voor te trekken.

Van Dr. J.H. Gunning maakten we de *Verzamelde paedagogische opstellen, nieuwe reeks* door (uitg. S.L. van Looy, Amsterdam). Dit is de derde gebundelde reeks opstellen van denzelfden auteur; opstellen zonder meer onderling verband dan dat ze samen in den breedst mogelijken zin het werk der

opvoeding dienen. Jawel, ook Gunning is een diep godsdienstig mensch, getuige een paar opstellen waarin godsdienstige vragen op meer dan zakelijke wijze ter bespreking komen; maar zulks weerhoudt hem niet, ‘onzen tijd in al zijn grootheid en grootschheid voor oogen te stellen’ en voor het overige alle behandelde onderwerpen te plaatsen in het teeken van dien tijd en van de werkelijkheid. De opstellen in dit boek zijn meestal voordrachten, vóór 1920 door Dr. Gunning gehouden; een prachtstuk daaronder is ‘Fröbel's grondgedachten, ter inleiding tot de studie zijner werken’ en even degelijke brokken in hun aard zijn ‘De paedagogiek en de middelbare school’ en ‘Volksschool of Vakschool? Algemeen vormend onderwijs of beroepsopleiding?’ Wat we in die stukken en elders bewonderen is Gunning's sterke belezenheid en even sterk doorgevoerde redeneering, met telkens den bewusten wil, het gesproken of geschreven woord de aktueele onderwijs- en opvoedingsproblemen praktisch van dienst te maken. Dit sluit echter nooit een hoogere vlucht, of althans de bedoeling den mensch zedelijk op te tillen, uit; men leze maar eens, in verband daarmee, de voordracht ‘Waartoe moeten wij onze kinderen opvoeden?’ om bewust van den adel te worden ‘gevers, dieners en werkers’ te zijn.

O. Barendsen liet een reeks opstellen *Over de kunst van opvoeden* na (uitg. J. Ploegsma, Zeist), een vijftigtal stukjes over allerhande onderwerpen op het gebied van psychologie en opvoeding. We hebben daar wel genot aan beleefd, in dien zin dat het een aangename verpoozing is tusschenbei een los hoofdstukje van drie, vier bladzijden over de taal, de pasgeborene, den puberteitsleeftijd, het schatten van intelligentie, angst en vrees, erotische gevoelens en zoo meer te lezen; en we stellen ons best voor, dat beginnelingen in het opvoedkundig vak er makkelijk mee op dreef geraken. Maar die bladzijden wekken dikwijls den indruk, dat Barendsen er wel eens luchthartig over heen praat, trots den ernst der aangeroerde onderwerpen; wat jammer is voor iemand, die vroeger zulk diepgaand werk liet verschijnen.

Jac. Van Looy bracht ons zijn *Jaapje* in zesden druk (uitg. S.L. Van Looy); eigenlijk geen paedagogisch werk, maar een boek zoo fijn gedetailleerd aan psychologische waarneming van een 6 tot 10 jarig jongetje en vooral zoo uitzonderlijk raak aan observeering van Jaapje's kindertaal, dat een opvoeder in dien broekvent het levend beeld vindt van vele openbarende Jaapjes in en buiten school.

Mien Labberton liet *Kinderstemmen* verschijnen (uitg. W. De Haan, Utrecht), die naaste familie zijn van Cohen de Vries' ‘Uit de school geklapt’ en ‘Kinderen uit mijn klas.’ Alleen,

hier wordt niet enkel uit de school, maar ook uit de dagelijksche huis- en kinderwereld gepraat, ietwat min spontaan en ongekunsteld dan door Cohen de Vries, maar toch, in een tiental schetsjes, weer even hartelijk, medelevend met kindervreugd en kinderleed.

Op praktisch onderwijsgebied ontvingen we een werk van J.M. Mackinder: *Individual work in infants' schools* (uitg. Educational Publishing Co, Londen); het is bizonder belangwekkend om de zeer konkreet voorlichtende inleiding van T.P. Nunn, maar vooral om de origineele wijze waarop J.M. Mackinder zelf de kinderen naar den geest van Montessori, het lezen, het stellen, het rekenen bijbrengt, met behulp van het daarbij aangepast materiaal. Dit boek is op persoonlijke ervaring gesteund. Op ervaring ook steunen E.F.O' Neill's *Une école active en Angleterre* en G. Kerschensteiner's *L'école active dans le cadre de l'école primaire* (uitg. M. Lamertin, Brussel); beide boekjes zijn enkel overzichtelijk, maar prikkelen tot nader kennismaking, het eerste met O' Neill's werkelijke uitslagen, waaromtrent we ietwat skeptisch blijven, het laatste met de te Munchen ingetreden verbeteringen, aan de hand van Kerschensteiner's doortastendheid.

Buiten de rechtstreeksche onderwijszaak staande, verscheen een boekje van Jules Fontègne: *Avant d'entrer en apprentissage* (uitg. Eyrolles, Parijs). Het kwam ons te laat toe om het, in verband met beroepsoriënteering, vroeger aan te kondigen; 't was anders wel de moeite waard om de zakelijke monographie van een groot aantal ambachten en beroepen, zooals door Fontègne in Elzas-Lotharingen samengesteld. Is het trouwens niet wat, naast hem, Jac. van Ginneken voor Nederland tot stand wil brengen?

Heelemaal vreemd aan 't onderwijs als zoodanig schijnen drie werken te zijn, die Maurice Bouchor kort na elkander bracht: *Théâtre pour les jeunes filles, Théâtre du Petit Chaperon rouge* en *Théâtre pour les écoles* (uitg. A. Colin, Parijs). De laatste titel laat wel vermoeden, dat Bouchor er gaarne schoolkinderen bij betrekt; en wie de zes stukjes er in leest, die elk niet meer dan een half uurtje vergen, is geneigd met 10 tot 12 jarige kinderen eens de proef te wagen, want daar zit vast bekoring in. En minstens even aantrekkelijk, maar voor ouderen bestemd, doet het doormaken van de andere verzamelingen van vier en van vijf tooneelstukjes aan. Maar dan stellen die, naar hun taal en rolverdeeling wel aardige produkten, een aantal eischen, waaraan door privaatgezelschappen van half- en heel-volwassenen eenigermate, maar door schoolkinderen in geen geval kan worden voldaan. Daar loopt trouwens aan het instudeeren van tooneelstukjes door kinderen een inspanning verbonden, die we

ternauwernood loonend achten. Een heel andere konkluzie trokken we, toen we het boekje *Marionetten* lazen, dat J.W.F. Werumeus Buning, G. van Wessem en C.J. Kelk samenstelden (uitg. S.L. van Looy, Amsterdam). We troffen er een ongewoon groot aantal taalfouten in aan, maar we hielden ons overtuigd, vooral dan gesteund door de bijdragen van Roelvink en Van Wessem, dat een poppenkast, bespeeld door volwassenen die de kinderpsychologie weten aan te voelen, aan de jeugd positieve diensten kan bewijzen; in die richting is ten onzent nog alles te doen.

We sluiten deze kroniek met de aankondiging van enkele schoolboeken.

Dr. M.G. de Boer en L.J. de Wilde brengen ons in nieuwe uitgaaf hun vierdeelige bloemlezing *Historische lectuur* (uitg. P. Noordhoff, Groningen); deze omvat de oude geschiedenis, de middeleeuwen, de nieuwe geschiedenis, de nieuwste geschiedenis en ontleent haar stof liever aan wetenschappelijk- historische dan aan romantische bronnen, - wat haar dan ook vooral voor het middelbaar onderwijs geschikt maakt. Het geldt hier algemeene wereldgeschiedenis; we wenschten, dat België zulke bloemlezing betrekkelijk zijn eigen historie rijk was.

Van Dr. O.W. Thomé verschijnt, ook in nieuwe uitgaaf, het *Leerboek der dierkunde*, bewerkt door Dr. J.J. Prins (uitg. P. Noordhoff, Groningen); de drie deelen behandelen het menschelijk lichaam, de gewervelde dieren en de ongewervelde dieren. Naast het bizonder zakelijke van den inhoud, waarvan de tekst voor meer gevorderde leerlingen in kleiner letter gedrukt is, treft ons vooral de weelde aan illustraties, zoo naar hun aantal als naar hun uitzonderlijk mooie uitvoering.

Van Dr. H.C. Geuken ligt hier *De hygiëne en het schoolleven* (uitg. W. Versluys, Amsterdam), eigenlijk een bron van praktische inlichtingen over de lichamelijke funkties bij het kind, over lichaams- en geestesstoringen en ziekten en hun behandeling.

Dr. Julius Wiegand schenkt ons een uitvoerige *Geschichte der deutschen Dichtung, mit Bilderanhang* (uitg. H. Schaffstein, Keulen), met, als toevoeging aan den titel: ‘in strenger Systematik, nach Gedanken, Stoffen und Formen, in fortgesetzten Längs-und Querschnitten.’ Hier gaat het niet om de chronologische opeenvolging van dichterlevens, met of zonder portretten, maar om den groei en den ontwikkelingsgang der dichtkunst door de eeuwen heen, van de oudheid tot in 1920, en om de karakteriseering van de historische en dichterlijke perioden, in hun onderlinge wisselwerkingen en kontrasten. De platen tot slot staan mede in het teeken daarvan. Voor leeraars M.O. is dit werk een prachtstuk. Het zou alleen maar, ter illustratie, een

bijgaande uitgebreide bloemlezing moeten doen ontstaan, om samen daarmee een standaardwerk te worden, dat een nieuwen geest zou blijken in te luiden.

Eindelijk vermelden we nog den vierden druk van Selma Lagerlöf's *Niels Holgersson's wonderbare reis* (uitg. H.J.W. Becht, Amsterdam). Die reis is in zooverre wonderbaar, dat Niels op den rug van een wilde gans over het Zweedsche land trekt, wat de schrijfster gelegenheid biedt van het heele boek één sprookje te maken, dat beurtelings aan Andersen, aan Swift en aan Van Eeden denken doet. 't Is een boek voor veertienjarigen en ouderen, zoo ge wilt; maar 't is vooral, om zijn tooverachtige Noorsche beschrijvingen, een heerlijk werk in handen van een onderwijzer. Weet men b.v., dat die Niels Holgersson aanleiding gaf tot het maken van daarbij aangepaste diapositieven-reeksen en films en dat Cohen en Keuning, in Nederland, er een bizonder mooi aardrijkskundig leesboek ‘Ons mooi en nijver Nederland’, op geschoeid hebben? Een boek om te bezitten dus.

H. VAN TICHELEN.

Hollandsche Letteren

Men zond aan dit tijdschrift I. Querido's *De Jordaan* (12e druk) en *Van Nes en Zeedijk* (10e druk, Scheltjens en Giltay, Amsterdam.) Het is treffend, hoe weinig onder het-beperkte-lezende publiek in Vlaanderen de *Jordaan*-serie genoten wordt. De meesten biechten vrij op, dat het werk hun te veel inspanning kostte. Vast echter staat het feit, dat letterkunde iets heel anders is dan het vervaardigen van ontspanningslectuur; diezelfde lezers zullen zich trouwens de moeite getroosten, Walter Pater of Marcel Proust door te werken en het argument, dat Querido's romans te omvangrijk zijn om door een modern lezer te worden genoten, gaat niet op, want juist onze tijd kent een nieuwen bloei van den roman-cyclus in alle literaturen, - alsof het daverende, zenuwachtig-haastige leven naar buiten-af precies in het langzaam ontspinnen, hoofdstuk na hoofdstuk, van een paar gebeurtenisjes er uit, een rustige haven vindt van beschouwende verklaring.

Het lezen van Querido vergt moed en geduld. De taal is toch té overladen, niet met rijkdom, zooals bij Pater, maar met materiaal en daar, waar zulks duurt in zeshonderd dichtbedrukte bladzijden per boekdeel, wenscht men haast onweerstaanbaar naar adem en open lucht. De wellicht geniale schrijver vermeit zich wat te veel ook in zijn karakterteekening; nadat, b.v., Stijn Burk handelend opgetreden is en wonderlijklevend vóor onzen geest staat, komt een heel lang hoofdstuk dienzelfden persoon bespreken en verklaren tot in de minste zielevezels. Een der twee gedeelten is feitelijk overbodig, wellicht het tweede, hoe prachtig ook, want in het vervullen van dezelfde rol is het minder dynamisch. Wordt zulks dan als een procédé met andere hoofdpersonen: Neel, Mooien Karel, Corry, Joden Jet, Manius Peet, dan voelt men zich telkens geneigd, het uit te roepen: ‘Maar dat wisten we reeds, dat hebben we al gezien, we gelooven in uw personages, ze léven in ons, dik het nu toch zoo niet aan!’ Herhalingen van détails eindelijk, talloos als ze voorkomen, zijn als gestadige muggebeten voor des lezers geduld. Neen, die boeken zijn te zwaar, en als taal, en als stof-uitbeelding; het is een feit, dat een kunstwerk tot het hoogste reiken en toch sierlijk en lenig blijven kan, want

ontstaan en gesublimeerd uit al het materiaal: juist dit processus van kiezen en louteren is de echte taak van den kunstenaar, en men vraagt niet al het materiaal zelf aangebracht te zien, nog minder, er onder bedolven te liggen.

En echter.... niettegenstaande alle gebreken is dit Amsterdamsch epos, rauw-hard en diep-schrijnend of ijl-fijn en goed en edel als het leven zelf, wellicht het stevigste en diepst-menschelijke werk der Hollandsche roman-literatuur. Is het naturalisme? Neen, het menschelijk hart geeft aan dit geweldig proza-lichaam één centrum en één rhythmus, en de verschillende handelingen worden niet om de handelingen zelf, maar om de verborgen psychologische drijfveeren beschreven; de karakters zijn prachtige scheppingen, geëtst als door een De Bruycker, of met al het spetterende licht op zich van een Rembrandt-portreit, - oud en jong (o, dat vierjarig Daantje Burk!) voelt men leven en krioelen in de vunzige achterbuurtjes, lijden en beminnen en hopen of twisten en vechten en moorden; en niet het minst overweldigt het massale der drukke of hossende menigten op markt- en feestdagen.

Men zal wellicht meer houden van *De Jordaan* dan van het tweede, hier besproken werk der reeks. *Met Van Nes en Zeedijk* dringt zich, door de behandeling der stof, een vergelijking op met Charles Louis Philippe, die dieper naar het verborgen zieleleven tastte en soberder was... en zelfs denkt men aan deelen uit de Sturm und Drang prestatie van Paul Kenis: *De Roman van een Jeugd*, die hoe geringer ook aan waarde, beter gegroeid is uit en rond één kern. Toch heeft *Van Nes en Zeedijk*, even sterk als de prachtige *Jordaan*, een epischen adem, die de meeste hedendaagsche romans eenvoudig wegblaast.

Niets is gevaarlijker dan van invloeden te spreken in literatuur; een zelfde aanleg, geestesgesteldheid, gevoelen of gedachte kan zich bij twee verschillende schrijvers voordoen, zonder dat daarom een van hen zijn oorspronkelijkheid vermindert. Charles van Iersel, de veelbelovende prozaschrijver, stond echter, toen hij zijn hier onlangs besproken *Izdubar* gaf, zeer duidelijk onder den invloed van Couperus (hij ontleende zelfs diens typographische eigenaardigheidjes) en, indien hij pas nu een in 1919 geëindigde *De Heilige Graal* (Van Dishoeck, Bussum, 1925) uitgeeft, zal dat misschien wel zijn omdat Couperus korten tijd na 1919 een *Zwevende Schaakbord* gaf, dat de aandacht vestigde op een nieuwe behandeling van een oud, met de Graal-legende verwant motief.

Wonderlijke schrijver, die Van Iersel! Invloed van Couperus is hier, in dit eerste boek, minder duidelijk dan in *Izdubar;* en

het boek is veel vlotter geschreven zelfs dan het nog latere *Tamara*.

Een oud, bekend verhaal op een nieuwe wijze weergeven kan slechts verrechtvaardigd worden, óf door het veel kunstzinniger groepeeren der bijzonderheden en het mooi vertellen van een oorspronkelijk minder goed geschreven, gegeven, óf door een verandering, - die dan een verbetering moet zijn, - in de beteekenis van het verhaal, b.v. door het als een symbool op te vatten.

Van Iersel nu heeft beide gedaan: uit de verschillende episodes der Koning Artur sagen heeft hij een simpel proza-verhaal gedicht, dat heel mooi gebouwd en uitgewerkt is, en een diepzinnig symbool bevat, dat verklaard wordt op het einde van het boek.

De schoolmeester, die in elken recensent huist, zou kunnen vitten op het van oude verhalen nagebootste, maar soms onlogische gebruik van den tegenwoordigen tijd (blz. 53), op een paar niet gewilde, lichte anachronismen, op het feit, dat schrijver niet schijnt te weten, wat ‘Graal’ beteekent als woord zelf (blz. 9); - hij zou, indien meer recensent dan schoolmeester, iets interessants kunnen zeggen betreffende het mislukken der Keye-figuur, even volkomen hier als in de gansche Artur-literatuur van alle tijden... Maar, indien vooral kunstgenieter, zal hij die kleine vlekjes zoo spoedig vergeten en zich verheugen, een schoon werk te hebben leeren kennen.

M.A.P.C. Poelhekke, zoon van den fijnvoeligen dichter, publiceerde bij de firma J.B. Wolters, Groningen-Den Haag, een uiterst interessante en mooie studie over *Lyriek*. Als inleiding komt een zeer degelijk onderzoek naar het wezen van de lyriek, en de volgende bepaling verdient onthouden: *de spontane, onweerstaanbare, meest direkte uiting van de persoonlijke zielservaringen des dichters*. Die definitie echter heeft een verklaring noodig (schrijver geeft ze), anders kan men moeilijk begrijpen hoe ze omvatten zou poëzie als ‘emotion recollected in tranquility,’ zooals Wordsworth het zei. De bepaling van Wordsworth (die, schoon zoo diep, enkel gedeeltelijk juist is en trouwens toepasselijk op elke kunst, dus onvolledig als bepaling) zou kunnen toegelicht worden door middel van de wonderschoone *Lines written a few Miles above Tintern Abbey*, die hier in het boek ontleed worden als natuurpoëzie.

Poelhekke's indeeling zijner stof is niet al omvattend, schrijver weet het best, wilde echter de voornaamste uitzichten bestudeeren, beloofde trouwens een studie over soldaten-lyriek. Hij geeft hier een beeld van de lyriek in hare voornaamste uitingen vooral in het Nederlandsch, Fransch, Engelsch, Duitsch en

Italiaansch, met toelichting door heel wel gekozen citaten vooral uit moderne tijden. Deze diepzinnige en mooie studie werd met liefde en merkwaardig eclectisme geschreven, en gedeelten zooals de inleiding of het heele hoofdstuk betreffende sociale lyriek zijn eenvoudig meesterlijk, daar waar de andere gedeelten bijna even hoog staan.

Dezelfde firma liet ons ook geworden het Derde Deel van *Onze Letterkunde*, door A. Gratama en W.L. Boldingh-Goemans, zijnde een overzicht der Nederlandsche literatuur (ook Vlaamsche en Zuid-Afrikaansche) van 1800 tot heden. 't Is een voortreffelijk schoolboek, raak-bondig in zijn zeer verzorgde uitspraken, volledig voor zoover het mogelijk zijn kan, met wel gekozen citaten en een rijken oogst inlichtingen zelfs voor de nieuwste periode. Heel zelden bespeurt de aandachtige lezer een lichte onnauwkeurigheid (bv. de *dichter* Van Peene, de *jongere* prozaïst R. Stijns). Een prachtig boek, onder de zooveel andere goede boeken van dien aard, en voorzeker, voor meisjesscholen, het beste.

Het Klassiek Letterkundig Pantheon (W.J. Thieme & Cie, Zutphen) bracht een nieuwen druk in 't licht van Huygens' *Koren-Bloemen* (1e en 2e, 3e en 4e deel). Deze nieuwe uitgave werd bezorgd door den geleerden Dr. J. Heinsius. Drukfouten der vorige uitgaven werden verbeterd, eenige verkeerde aanteekeningen gewijzigd(1), en zoo wordt dit werk thans een bijna volkomen onberispelijke, wetenschappelijke editie. Soms echter bleef uit de vroegere nota's een aanteekening over, die wel, over het algemeen, een verklaring is, maar toch het verband niet duidelijk aangeeft met het verklaarde, een ander maal is een logischer verklaring mogelijk, of ontbreekt een noodige aanteekening(2). Deze uitgave is een kostbare bron voor de moeilijke en toch zoo interessante studie van Huygens.

(1) Bv. oude uitgave, 1e en 2e deel, noot 2) van blz. 164, of noot 19) van blz. 166; oude uitgave, 3e en 4e deel, noot 12) van blz. 56.

(2) Een paar voorbeelden moeten hier volstaan, en zoo bondig mogelijk aangegeven worden. Nieuwe uitgave 1e en 2e deel, noot 13) van blz. 122: *ter onschuld* beteekent: ‘om mij te verontschuldigen, te verantwoorden;’ aanteekening 14) van blz. 123 ‘een hart als een noot’ meent hier duidelijk: ‘zeer klein,’ niet, of althans slechts subsidiair ‘door een harde schil omgeven.’ Nieuwe uitgave 3e en 4e deel, in noot 4) blz. 42 ontbreekt de verklaring, waaróm *rack* door Huygens verstaan wordt als ‘dreef’; noot 10) blz. 44 verklaart *Clotho* als ‘een der drie Moiren of Schikgodinnen der Grieken,’ maar vergeet er bij te voegen dat Huygens hier verwarde met Atropos; op blz. 46, vers 123, is voor Vulcaan's *dennen* een verklaring noodig; en noot 7) blz. 53 verklaart *mé* als: ‘ook’, daar waar dit adverbium feitelijk het moderne ‘meer’ is en beteekent.

Plaats ontbreekt om naar behooren te spreken over het groot verlies, dat de Nederlandsche letteren beproefde door het afsterven van den prachtigen dichter J.H. Leopold, waarschijnlijk den grootsten dichter van het hedendaagsche Holland.

Laten wij ook aanstippen dat Albert Verwey, wiens zestigste verjaardag onlangs gevierd werd, ter gelegenheid van zijn benoeming tot hoogleeraar in de Nederlandsche Letterkunde te Leiden een merkwaardige en veelbesproken openingsles gaf. Ook de *Rede*, door dichter P.N. van Eyck op een feestmaal te dier gelegenheid gehouden (beide brochuren werden uitgegeven door *De Sikkel*, Antwerpen), moet hier worden vermeld.

Dr FRANZ DE BACKER.

Tijdschriftenkroniek

Pierre Lhande, lid der Academie voor Baskische Taal, laat in n° 14 van ETUDES. REVUE CATHOLIQUE D'INTÉRÊT GÉNÉRAL, (Paris), uit een te verschijnen werk: *Le Pays Basque à vol d'oiseau*, een lang uittreksel verschijnen onder den titel: *L'Enigme Basque*. De oorsprong van het Baskische volk is een tot nog toe onopgelost gebleven vraagstuk. Schrijver maakt een onderscheid tusschen de legende, die van de eerste Basken de bewoners van het aardsch paradijs wil maken, van de golf van Biskaje een soort van Baskische Atlantis en de geschiedenis, die het niet verder brengen kon dan veronderstellingen; stammen de Basken van de Iberen af of niet? Zijn zij afkomstig uit het Zuiden (Afrika) of uit het Oosten (Azië)? Deze vragen blijven onbeantwoord. - Wat de taal der Basken betreft, deze werd reeds gesproken tijdens het neolitisch tijdperk, naar men denkt. - In het 2^{e} deel van zijn studie spreekt P.L. over de literatuur der Basken. Eerst en vooral tracht hij een einde te stellen aan het axioma: de Basken hebben geen literatuur. Deze dwaling spruit voort uit het feit dat het 'euskara' noch *Niebelungenlied*, noch *Chanson de Roland* bezit en dat het nog steeds op een Mistral wacht om het een *Mireille* te dichten; verder uit het gebrek aan vertalingen van nieuwere literatuurwerken. Buiten de folklore-letterkunde bezit het Baskische volk een volledige literatuur met proza- en dichtwerken, epiek en dramatiek. Hoe het kwam dat er nooit iets uit vertaald werd? 1. het Baskisch is om zoo te zeggen onvertaalbaar, daar deze taal een gansch ander genie bezit dan de andere Europeesche talen; 2. de Baskische kunst is moeilijk genietbaar voor volken die aan de Latijnsche rhetoriek gewoon zijn: zij is te eenvoudig. Die eenvoud is trouwens een der groote karaktertrekken van de Baskische kunst; een ander is de harmonie. De mondelinge literatuur bloeit nog steeds in het Baskische land: elk dorpje telt er een of meer improvisators. De eerste geschreven literatuurwerken dagteekenen uit de 16e eeuw. Door het toedoen van Mgr. Gieure, bisschop van Bayonne, wordt nu het Baskisch onderwezen in de seminaries, de colleges en de lycea der Basses-Pyrénées. De Universiteitsfaculteiten hebben dit voorbeeld gevolgd: leergangen in de Baskische taal- en letterkunde worden gegeven in het Collège de France, te Bordeaux en te Toulouse. Daardoor gaat het Baskische volk een prachtige toekomst te gemoet. Schrijver drukt de hoop uit dat die intellectueele voorspoed den literairen geest der Basken niet doode, maar toch vreest hij het, want, zegt hij, 'un peuple demeure d'autant plus poète, donc litterateur dans le vrai sens du mot, qu'il reste plus illettré.'

Op 13 Mei l.l., onder voorzitterschap van Albert Thomas, voorzitter van het B.I.T. (Intern. Bureau voor den Arbeid), werd de 100ste verjaring herdacht van het afsterven van Henri de Saint Simon, een der grondleggers van de sociologie, een voorlooper van het socialisme. Saint Simon behoorde tot de romantische periode van het socialisme, tot de periode waartoe George Sand en haar 'Compagnon du tour de France' nog behoorde, wanneer men er van droomde het sociale vraagstuk zonder klassenstrijd op te lossen, door de broederlijke samenwerking der kapitaal- en arbeiderskrachten, van geest- en handarbeiders. S.S. was de eerste die de menschen indeelde in werkende (les producteurs) en niet-werkende (les oisifs). De 'producteurs' zijn zoowel industrie-leiders

en geleerden als landbouwers en werklieden. Al voelt hij dat er veel te doen valt om de armste, tevens de talrijkste, klasse te helpen, toch ziet S.S. de handarbeidersklasse niet als de voortbrengende klasse bij uitmuntendheid aan. Zóó zou hij wenschen dat de werklieden spraken tot hun werkgevers: jellie zijt rijk en wij zijn arm, jellie werkt met het hoofd en wij met de armen; uit deze twee grondverschillen spruit voort, dat wij u ondergeschikt zijn en zoo moet het ook. Pas heeft Maxime Leroy o.m. twee standaardwerken laten verschijnen over den schrijver van het *Catéchisme des industriels;* het zijn: *La Vie du Comte Saint Simon*, Paris, Grasset, en *Le Socialisme des Producteurs: Henri de Saint Simon*, Paris, Rivière.

In een breedvoerig artikel, in het reeds vermelde n° 14 van ETUDES verschenen, geeft ons Henri du Passage een commentaar van het leven van H. de S.S. en bespreekt de studies van Maxime Leroy. De 'carrière' van den verren afstammeling van den welbekenden auteur der *Mémoires* is een van de meest romaneske en van de pikantste die er bestaan, ongelukkiglijk te ingewikkeld en te lang om hier te worden naverteld. Laten we eerder de aandacht vestigen op hetgeen een duurzamer bestaan had dan dat lichaam, dat hij, een paar maanden voor zijn natuurlijken dood, had willen vernielen: zijn gedachten. S.S. wilde aan het menschdom, naast de persoonlijke vrijheid, de gelijkheid geven en het welzijn, door het organiseeren van de voortbrengst, door de samenwerking. Dat samenwerken zou weldra een Europeesch patriotisme in het leven roepen en in 1814, samen met zijn leerling en aangenomen zoon Augustin Thierry, gaf hij een boek uit van een verbazende prophetische kracht: *Réorganisation de la Société européenne ou de la nécessité et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique, en conservant à chacun son indépendance nationale*. Zoo heeft S.S., buiten het nieuwe dat hij bracht op het gebied der sociologie, ook, voor meer dan één eeuw, de instelling voorzien, die eens voor de ontredderde wereld als de eenige reddingskans zou worden en waaraan thans zoo velen - en van de besten - met al hun krachten werken, de Volkenbond,

De REVUE D'HISTOIRE ÊCONOMIQUE ET SOCIALE (Paris) heeft het noodig geacht een speciaal nummer te wijden (XIIIe année, 1925, n° 2) aan de Saint Simon en het Saint Simonisme. Een onuitgegeven brief van den philosoof aan Keizer Napoleon I over de organisatie van het publieke recht werd er in gepubliceerd. Maxime Leroy, hooger vermeld, laat er een breedvoerige studie verschijnen over *Les spéculations foncières de Saint Simon et ses querelles d'affaires uvec son associé le comte de Redern*. Georges Brunet publiceert er *Les Souvenirs de S.S.* van Léon Halevy, een tijdgenoot en vriend van den philosoof, van wien ons een zeer levendig portret gegeven wordt. De h. de Monzie, Fransche Minister van het Openbaar Onderwijs, spreekt ons over *Saint Simon et l'Instruction publique*. Mevr. Marguerite Thibert onderhoudt ons over *Le Rôle social de l'Art d'après Saint Simon*. Georges Bourgin publiceert van P. Enfantin, lid der Commission Scientifique de l'Algerie en aanhanger van het Saint Simonisme, een *Mémoire*, geschreven in 1844, *sur les relations nouvelles que la colonisation de l'Algérie peut et doit établir entre la France et la Suisse, les Etats Allemands du Rhin et la Belgique*. Prof. Henri Sée bestudeert *La Notion des Classes Sociales chez les Saint Simoniens*. J.L. Puech schetst de verhouding van Flora Tristan, de hartstochtelijke syndicaliste en grondlegster der arbeidersinternationale, tot de discipelen van Saint Simon, voornamelijk tot P. Enfantin.

Ferdinand A. Ossendowski, een Poolsche hoogleeraar, die Azië uiterst goed kent, daar hij dit werelddeel 30 jaar lang in alle richtingen heeft doorreisd, laat in de REVUE DE FRANCE van 15 Juli ll. een studie verschijnen over *L'Asie qui se réveille*. Na den moreelen toestand der Aziatische volken te hebben geschetst, (de xenophobie is bij allen onder hen, ook bij Japan, tot een hoogtepunt gestegen), bestudeert schrijver de propaganda der Bolsjeviki op het grond-

gebied van het gele continent. De minst beschaafde volken worden door de Sowjets tegen het blanke ras, den bezetter, opgehitst, terwijl Rusland hand in hand gaat met Japan. Het panasiatisme, zoo ontstaan, staat tegenover Europa. Schrijver vraagt zich af welke richting het Russische volk in de toekomst zal kiezen: het Oosten, waar het vandaan kwam, of het Westen, waarmede het zoolang - misschien eenigszins artificieel, ja! maar toch! - verbonden was. 'Pour l'Europe déchirée par les discordes, besluit Prof. Ossendowski, c'est une question de vie ou de mort.'

Ja, de tijden zijn lang voorbij, dat men het Bolsjevisme kon aanzien als een politiek verschijnsel van tijdelijken aard op het grondgebied van het Tsarenrijk en dat Europa en de wereld Sowjet-Rusland konden negeeren. De te Genève zetelende 'Entente Internationale contre la 3e internationale,' die 21 Europeesche natiën vereenigt, legde in Juni l.l. een *Mémoire et Requête* (verschenen in LES CAHIERS BLEUS, Anvers, t. IV, n° 3) aan de regeeringen voor, ten einde deze aan te sporen met meer kracht en meer eendracht hun strijd tegen het Bolsjevisme voort te zetten. Het Internationaal Socialistisch Congres te Marseille heeft zich in deze laatste dagen met het vraagstuk van het nabije Oosten ook bezig gehouden; de twee voornaamste wenschen, die er uitgedrukt werden waren: 1°. vrede tusschen de volken van kapitalistisch regime en die van bolsjewistisch regime (V.S.S.R. en haar navolgers); 2°. democratiseering van het bolsjewistisch regime, t.t.z. vervangen van de dictatuur door de regeering van het volk. Uit de pers vernamen we dat Frankrijk en Engeland een overeenkomst gesloten hebben, waarbij een gezamenlijk optreden voorzien wordt tegen de propaganda der Sowjets op hun eigen grondgebied en dat hunner koloniën. Dit alles bewijst wat voor een belang de Vereeniging der Sowjetisch-Socialistische Republieken in het internationaal leven gekregen heeft. Sowjet-Rusland is een macht aan het worden en een gevaar. Het is hoog tijd dat Europa zich op de hoogte stelt en houdt van hetgeen over de Oostgrens van Polen omgaat. Dat heeft ook Europa begrepen, want de laatst verschenen tijdschriften geven ons talrijke studies over leven en toestanden in het rijk der Sowjets. Laten we o.m. noemen: de REVUE INTERNATIONALE DU TRAVAIL, orgaan van het B.I.T. te Genève, die in zijn nummer van Oogst 1925 een artikel publiceert over *Le Problème du Logement en Russie des Sovjets;* LE CORRESPONDANT, Paris, die, in zijn nummer van 10 Oogst een eerste artikel laat verschijnen over *Les forces militaires dans la Russie rouge*, betiteld: *l'OEuvre de Trotsky;* de REVUE DES DEUX MONDES van 15 Oogst, waarin Graaf W. Kokovzoff, ter gelegenheid van de zevende verjaring der Sowjet-dictatuur, een reeks artikels begint; zijn eerste is hier betiteld *L'Industrie Nationalisée*.

Laten we, om te eindigen, wat over ons eigen land spreken. Onmiddellijk na den oorlog zijn voor België talrijke moeilijkheden van allerlei aard opgerezen. Ons verdrag met Nederland nopens het regime van de Schelde en de buitenlandsche schulden kunnen als de ergste aangezien worden. Na zes jaar lang talmen en nadenken mocht men hopen dat, in 1925, een Belgisch-Hollandsche overeenkomst eindelijk zou gesloten worden. Benoorden den Moerdijk gingen echter stemmen op - voornamelijk Rotterdamsche - die het voorgesteld verdrag te voordeelig voor ons en te gevaarlijk voor Nederlands' belangen oordeelden. De HAAGSCHE POST heeft in de laatste weken een reeks van zeer objectieve en goed gedocumenteerde artikels

over het vraagstuk gepubliceerd, die we denken te mogen aanbevelen aan een ieder, die zich op de hoogte van den toestand wil stellen. In verband daarmee zullen ook de drie artikels van H.S. de Roode, D. Boomsma en Ir. J.G. Christiaense over de haven van Rotterdam, verschenen in het Straatsburgsche tijdschrift LA NAVIGATION DU RHIN, n° 7 van 15 Juli, niet zonder belangstelling gelezen worden. - Wat de kwestie onzer schulden aan het buitenland betreft, meer bepaald aan de Vereenigde Staten, schijnen de moeilijkheden, al is het maar tijdelijk, bijgelegd. De besprekingen te Washington hebben ons misschien wat neergedrukt en ons een illusie te meer ontnomen. Laten we ons op dit ernstig oogenblik het spreekwoord onzer

voorouders terug herinneren: Helpt u zelf, zoo helpt u God. Laten we alleen rekenen op ons zelf en den moed niet verliezen. Is België klein en arm, het heeft een groot en rijk koloniaal gebied in zijn bezit: Congo. Op dit oogenblik zal het artikel van O. Petitjean, *La lutte pour les bouches du Congo* (REVUE GéNéRALE, Bruxelles, 15 août), voor menigeen misschien een hartsverheffende lectuur zijn. Het is de diplomatische geschiedenis van onze kolonie, van het stichten der Association Internationale Africaine af (1876) tot de Conferentie van Berlijn toe (1884). De tegenkanting die Leopold II van Engeland en Portugal ontmoette en de geniale wijze waarop hij, met de onbewuste hulp van Bismarck, zijn zaak wist te leiden om België een koloniaal rijk te schenken, werden er prachtig in het licht gesteld en zijn ons een bewijs te meer, dat de tweede koning der Belgen een figuur zal blijven in de geschiedenis.

Begin September 1925.
C. DEBAIVE.

Practische Sociologie

Dienen en opvoeden, - is dat geen schoone leuze?

Het moet de leuze zijn van de sociale opvoeding.

Maar bij velen moet het maatschappelijk geweten wakker geschud worden!

Dat heeft zich Professor J.H.F. Kohlbrugge ten doel gesteld door de uitgave van zijn boek *Practische Sociologie*, waarvan deel I, *De Mensch in Dienst der Maatschappij*, onlangs verschenen is[(1)].

De schrijver heeft zich voorgenomen een leerboek op te stellen, waarin hij op duidelijke, zaakrijke, kritische wijze de voorname elementen van het sociaal leven uiteenzet. Hij overziet op belangwekkend-merkwaardige manier het geheel van de sociale opvoedkunde. Het is het eerste Nederlandsche leerboek over dit vak.

De schrandere, naarstige vorscher, welke de schrijver is, maakte het zoowel practisch als vormend. Hij heeft, om zijn voortreffelijk werk te verwezenlijken, allen geraadpleegd, die op sociaal gebied werkzaam zijn in verschillende gewesten en is alle stichtingen gaan zien. Geen dagblad- en tijdschriftartikels, uitweidingen, boekjes, redevoeringen, verslagen over zijn wetenschap zijn aan zijn opmerkingsgeest vreemd gebleven, want zijn wensch is de sociale ontwikkeling van allen te bevorderen.

Dienen en opvoeden...

Het dienen mag echter nooit leiden tot de opoffering van de eigen persoonlijkheid. Wij dienen de wereld of ons volk slechts, wanneer onze handelingen steeds worden bestuurd door een hooger beginsel, wij ons door dit beginsel zelf hebben opgevoed, en ons verlangen naar waarheid er ons toe drijft daar steeds al onze handelingen in overeenstemming mede te doen zijn.

(1) Bij J.B. Wolters, Groningen en den Haag, 1925.

Ieder mensch heeft sociale plichten, is mede verantwoordelijk voor al wat in de maatschappij voorvalt; aan elk ambt zijn bijzondere Verplichtingen verbonden. Het sociale leven terdege te kennen dienen vooral de priesters, de geneesheeren, de rechters, de advokaten, de officieren, de ambtenaren van allerlei aard, de politieagenten, de leeraars, de onderwijzers. Grooten invloed op het sociale voelen kunnen ook de kooplieden en de handelaars uitoefenen (veroordeeling van 'handel is handel'). Dienstvaardigheid zal boven eigenbelang gaan. Ford b.v. eischt van elken koopman een hoog ethisch standpunt. Erg gebrekkig is nog het sociale voelen van een massa huisvrouwen, die zelf buitenshuis allerlei maatschappelijk werk doen, maar die meer dienst zouden bewijzen, zoo zij dit in eigen huis begonnen en aanvingen hun verhouding te regelen tot hun leveranciers b.v. Sociaal voelen behoeft te bestaan in de betrekkingen van den huiseigenaar tot den huurder, in die van den patroon tot den arbeider, in die van de hoogere tot de lagere standen.

De verstandelijke ontwikkeling (minder echter dan die van het gemoed) is een integreerend deel van het sociale werk. Zij wordt het volk bijgebracht door de volkshoogescholen, door lezingen, voordrachten, bladen, tijdschriften, leergangen, leeszalen, boekerijen, zangvereenigingen (liederavonden). De bioscoop zou kunnen gebruikt worden om aan het publiek de voordeelen van allerlei sociale maatregelen te doen inzien.

De maatschappelijke nooden worden in de steden beter bestreden dan in de dorpen. De menschen worden naar de stad gedreven, meer door het gebrek aan sociale zorg dan door de betere arbeidsvoorwaarden. Samenwerking tusschen naburige dorpen is noodzakelijk voor al dat werk, dat stichtingen vereischt.

Van de bestaande organismen voor sociale voorzorg zijn het vooral in Nederland de Kruisvereenigingen en de teringbestrijding, die in de dorpen doorgedrongen zijn. In haar werkkring ontmoet deze laatste, in de steden vooral, andere organismen van maatschappelijk hulpbetoon: de bestrijding van de zuigelingensterfte, de uitzending naar vacantiekolonies, de drankbestrijding, de hulpverleening aan kraamvrouwen, de bestrijding der geslachtsziekten, de huisverzorging. Een echt sociale (eeuwenoude) inrichting ten platten lande is de burendienst.

De gehuwde vrouw verricht het belangrijkste werk in haar eigen huis of in haar onmiddellijke omgeving, niet buitenshuis. Het is misdadig de vrouw uit haar kring te halen, zonder zeker te zijn, dat in haar gezin de rust gewaarborgd is. Deze rol is weggelegd voor de ongehuwde.

Prof. Kohlbrugge verwijt de gediplomeerden van de Scholen voor Maatschappelijk Werk, dat ze meer ambtenaressen dan leidsters van het volk zijn.

De voornaamste sociale betrekkingen, die door vrouwen kunnen vervuld worden, zijn die van wijkzuster, zuster van maatschappelijk werk (geeft raad, leidt op tot zelfstandigheid), schoolverpleegster, huisverzorgster (verleent hulp tijdens ziekte der huismoeder), woningopzienster (verstrekt inlichtingen betreffende kinderverzorging en opvoeding), leidster voor werkhuis- en winkelmeisjes (oefent door haar gedrag en haar gesprekken invloed uit ten goede), schoolbezoekster. Deze heeft een lokaal op school om voortdurend in betrekking te blijven met de onderwijzers, die haar alle bezwaren mededeelen, welke er zich ten opzichte van een kind op school voordoen. Zij zoekt anderzijds de gezinnen op van die kinderen om de redenen voor de bezwaren te vinden. Door met de ouders te praten weet zij hun belangstelling in de school te verhoogen en ze tot medewerking te brengen. Zij helpt hen om de juiste behandeling van het kind te treffen. Haar ondervindingen leiden tot onderwijsverandering: inrichting van bijzondere klassen, schoolclubs, schoolvoeding. Zij voorkomt misdaad en verwaarloozing; treedt ook op als gezondheidsleer-onderrichtster, bestrijdster van besmettelijke ziekten, bemiddelares van armenzorg. Zij kan worden aangewezen als gezinsvoogdes. Elk kind, dat op school niet voldoet, is een sociaal vraagstuk, dat individueel moet opgelost. De schoolbezoekster ondersteunt ouders, kind en onderwijzer. Haar inzicht wordt gehoord voor de beroepskeuze. Zij is in blijvende verbinding met alle sociale inrichtingen van de plaats, die voor het kind werkzaam zijn. De invloed, dien zij in een gezin ten opzichte van een kind uitoefent, werkt na op de ouders in het voordeel van de andere kinderen.

Prof. Kohlbrugge, geleid door zijn rijke ervaring, wijst nog op de sociale werkster op fabrieken. De werkman zal er aan gewend geraken zich onder de leiding van ontwikkelde vrou-

wen te schikken. Dezer geestelijke kracht zal haar in staat stellen onpartijdig te zijn ten opzichte van de verhouding tusschen werkgever en werknemer. Zij mag zich op de fabriek noch aan de eene, noch aan de andere partij aansluiten.

De gedachte zal niet langer veld winnen, dat de geneesheeren (de hygiënisten) geroepen zijn het sociale werk te leiden. Het opvoedkundig gedeelte der taak van de sociale werkster is minstens even gewichtig.

Alle maatschappelijk werk vereischt, dat men leere een goede sociale diagnose te stellen. Deze berust op ondervragen, zonder dat men het antwoord suggereert. Men hoede zich voor veralgemeening, eenzijdigheid, sympathie, antipathie.

De sociale werker,(of werkster) zal vooral de ziel der werkende klas kennen. Hij voelt zich niet de meerdere vap hen, die geholpen worden, slaat geen leertoon aan, spreekt als tot een familielid in moeilijkheden, beoordeelt de armen niet naar de zeden van den eigen stand, past zich aap en plaatst zich op het terrrein van die menschen om er medewerkers van te vormen. Hij zij gewoon met hen, prate over dagelijksche; zaken, nooit over zichzelf, maar over hun belangen; hij weze natuurlijk bescheiden, beleefd, opgewekt. Dank of een uitslag zal men niet verwachten; het resultaat komt steeds onmerkbaar.

Tabellenmakers, statistiekers, theoretici zijn een gevaar; zij zien de werkelijkheid niet, niets dan hun stokpaardje.

Sociaal werk eischt gevoel voor rechtvaardigheid, verdraagzaamheid, geduld, vertrouwen, frischheid. Het einddoel is zichzelf onnoodig maken.

De eerste vrouwenvereenigingen vochten voor de economische en staatkundige rechten der vrouw; dit leidde tot ontvoogding. Uit deze groeide verlangep naar zelfstandigheid, maar ook antisociale verwildering. Het was een gevolg van het feit, dat de stroom der meest werkzame vrouwen in banen was geleid, die niet op sociaal gebied lagen. Men dacht slechts aan rechten, niet aan plichten. In Zwitserland, Duitschland, Canada vindt men vrouwenvereenigingen, die de politieke rechten geheel buiten beschouwing laten. Zij beperken zich, tot het verrichten van sociaal werk. Zij zorgen voor de opleiding van zuigelingenzusters, kraamvrouwenverpleegsters, leidsters van bewaarscholen, ziekenhuizen, vacantiekolonies, kindersanatoria,

huishoudscholen, blindengestichten, doorgangshuizen voor ongehuwde moeders of voor meisjes, die dreigen af te dwalen, weeshuizen, opvoedingsgestichten, clubs van naai-, knip- en verstelwerk. In Zwitserland brachten zij de alcoholvrije spijshuizen tot stand. Het verarmde Duitschland beschikt over 46 scholen voor maatschappelijk werk en 80 scholen voor kinderverzorging. De leiding voor sociaal werk gaat best van vrouwen uit.

Onder de voornaamste vereenigingen, die algemeenen maatschappelijken arbeid verrichten, dient genoemd (voor Nederland) de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Zij heeft een groote rol gespeeld bij de geestelijke ontwikkeling van het Nederlandsche volk. Zij was de eerste, die degelijke lectuur verspreidde tegen billijken prijs, die aandrong op een goede onderwijswetgeving, die zich bekommerde om het bewaarschoolwezen, die het platteland van boekerijen voorzag, die het spaarbankwezen tot ontwikkeling bracht, die het meisjesvakonderwijs ter hand nam, hooger onderricht eischte buiten de hoogeschool, een seminarie voor opvoedkunde stichtte, de aandacht vestigde op de moderne werkmethoden bij het onderwijs aan volwassenen, de armoede bestreed in al haar verschijnselen; zij bracht aan de jeugd turnscholen, floraliavereenigingen, muziekkorpsen, slöydwerk, leeszalen, openluchtspelen, proeftuinen, zangscholen, zweminrichtingen.

Het Leger des Heils wendt zich tot het allerarmste deel van het volk, stichtte Toevluchten voor dak- en werklooze mannen, ook voor vrouwen en kinderen; het houdt zich bezig met huisverpleging van zieken en ouden. In zijn Reddingshuizen worden vrouwen en meisjes opgenomen, die zich op den verkeerden weg bevinden. Het heeft verder jongens-, meisjes-, moeder-, kinderhuizen, landbouw- en tuinbouwkoloniën, hotels.

Nederland telt dan nog de Vrijmetselarenvereeniging, de Rotaryclub, de Independent Order of Old Fellows, de Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo, de Broederschap van diaconen.

Zoo de sociale opvoeding van het Nederlandsche volk gebrekkig genoemd mag worden, voor ons land geldt voorwaar dezelfde uitspraak.

De voornaamste invloed voor de ontwikkeling van het kind tot sociaal voelend wezen zal van het gezinsleven uitgaan. De

ouders moesten hun kleinen zóó opvoeden, dat zij hun eigen belangen achterstellen bij die van het gezin. De opvoeding behoeft het kind los te maken uit zijn zelfzuchtige beschouwingswijze. In de begoede gezinnen wordt het zorgeloos groot en de ouders voelen niet, dat zij hun plichten niet vervullen tegenover de samenleving, die eischt, dat het kind vroegtijdig hulpbetoon leert. Zij zouden integendeel moeten vermijden steeds betaalde hulp te gebruiken. Zoo zouden de kinderen het werkelijke leven leeren kennen met zijn behoeften, zijn opofferingen, zijn lasten. De ouders moeten die eigenschappen ontwikkelen, die sociaal belangrijk zijn.

Op schoolgebied wenscht Prof. Kohlbrugge, dat een inniger contact moge komen tusschen ouders en onderwijzers; dat het onderricht zich aansluite aan het leven; hij wil de invoering van een stelsel als dit van Dalton; scholen waar de leerkracht 'opvoedt', en niet gedwongen wordt eigen gedachten terug te dringen; waar de kinderen zich vrijwillig schikken onder het gezag der zelfgekozen leiders (zelfbestuur); waar de geschiedenis niet langer behandeld wordt als de historie van koningen en oorlogen, maar als die van het volk, van de geleidelijk ontwikkelde sociale gedachten; waar de jeugd zelfwerkzaam is.

Prof. Kohlbrugge eindigt met een jammerkreet over het gemis aan zelfstandigheid bij het Nederlandsche volk, dat slechts denkt aan staatshulp, staatssubsidie, sociale wetten, die in alle nooden zouden voorzien. Hoe beamen wij zijn woorden met het oog op onze nationale toestanden, helaas! Zooals bij hem blijft ons enkel de hoop, dat het heropwekken van het sociaal geweten de bereidwilligheid om te dienen zal wakker roepen.

JOZEF PEETERS.

Jantje

Dien morgen was 't onaangenaam weer. Een koude motregen simperde door den grauwen mist en bleef als stof overal ophangen. Langs modderige straatjes, met lange rijen brikkenhuisjes, stapte ik, den kraag omhoog, naar 't Oudemannenhuis. Haastig liepen langs mij heen zwermen schooljongens, kletsend in de zwarte modder. Acht doffe slagen kwamen uit den door den mist verstopten toren. Ik stond, zonder dat ik het gemerkt had, voor het traditioneele oude gebouw, gansch in rooden baksteen, met boven de deur het witplaasteren Lieve-Vrouwenbeeldje. Ik klom de zes arduinen trappen op en belde. Een koude schrale klank rolde door alle gangen, de deur ging open, en een oude dikke non groette mij fluisterend.

- 'Dag Zuster.'
- 'Kom binnen, menheere,' zei ze.
- 'Zuster, ze hebben me gezegd dat ik hier een oud mannetje kon hebben om uit te schilderen, is dat waar?'
- 'Kom maar mee, menheere,' en ze leidde mij in een wit gekalkt kamertje, dat wel driemaal hooger dan breed was en dat rook naar medicijnen.
- 'Zet u een beetje, menheere, ik ga Moeder's permissie vragen.'

De non verdween. Na eenige deuren na en ver te hebben hooren toe draaien, na gesleffer en gehoest in de gang, kwam de non weer en vroeg mij haar te willen volgen. Ze ging mij voor op haar zachte sleffers, terwijl haar paternoster met wel twintig medalietjes over en weer bengelde langs haar zwarten rok en 't gerinkel er van tot verre voor ons zond. Ze keerde zich eens om en zei met een glimlach:

- 'De mannekens zitten juist allemaal samen, ge zult het treffen om te kiezen.'

Voor een hooge dubbele deur stonden we stil. 'Hier is 't,'

zei de non, en ze duwde meteen langzaam de deur open. Een warme, onaangename geur kwam ons in de koele gang tegen. In een groote vierkante zaal, waar in 't midden een kolomstoof rood gloeiend ronkte, waren de veertig oude mannetjes geperkt. Vier veel te hooge vensters zonder gordijnen lieten niet eens toe van uit dit droevig vertrek de straat te zien. Groote droppels water leekten van de bedompte ruiten. Alleen de vier magere geraniums leunden hunne droge blaren tegen het glas als verlangden ze naar lucht. Mijn eerste indruk was ‘medelijden.’ Groote, ongezonde dikke mannen, magere in lange jassen gedoffeld, uitgemergelde met tranende oogen, stopverfkleurige met snuifneuzen, half blinde en hoestende. Uit dien hoop menschen-overschot steeg een reuk op om weg te vluchten.

Half onnoozel zagen ze mij aan, maar op aller gelaat kon ik lezen: ‘Wat komt die hier doen?’ Eenigen namen hun sjiek uit den mond. Een oudje, bijna tot op den grond buigende, zei: ‘Dag menheer de spekteur,’ en het groepje dat aan 't kaarten was deed voort. Langs de wanden, op lange banken, zaten er hier en daar, de kin op hun stok geleund, voor zich uit te staren, zonder doel, met ijle oogen. Twee blinden neven mekaar fluisterden iets dat ik niet verstond, terwijl hun doode oogen strak iets bekeken dat ze niet zien konden. Miserie!...

De non fluisterde: ‘Kies nu maar, menheere.’ Zoodra ze dat hoorden zag ik aanstonds dat ze wisten waarvan er sprake was. Velen vergaten den eerbied dien ze mij eerst betoonden. Het oude gekromde ventje zette weer zijn pet op en draaide zijn sjiek tusschen kaak en tanden met een blik als wou hij zeggen: ‘Ha... ge zijt geene spekteur!’ Ik keek rond in den hoop en mijn blikken haperden aan een grooten struischen kerel van rond de vijf en veertig. Een goedige glimlach zweefde op zijn dikke lippen. De zuster raadde mijn inzicht en fluisterde: ‘Den dienen niet, menheere, hij is onnoozel en doet zin dinge waar hi zit.’ Onnoozel! Arme kerel! Ik bezag hem met medelijden, en hij lachte me zoo goedig tegen dat ik mij een oogenblik afvroeg of hij wel de gelukkigste niet was, en in mij voelde ik den lust vergaan verder te kiezen. De zuster onderbrak mijn peinzen en toonde mij een ander oudje.

- ‘Dat is Jantje, zei ze, die heet nog uitgeportreteerd geweest in de Kadermie.’

Jantje, rond de zestig, norsch onaangenaam voorkomen, lange grijze wimpers boven koude grijze oogen, vuile witte snor, bruinig van snuif, boven een hazelip.

- 'Ha! dat is Jantje!'

- 'Ja, zei de non, geen gemakkeleke, maar de best te beene van allemaal.'

Dat het geen kat was om zonder handschoenen aan te pakken had ik al gemerkt, zijn schuinsche scherpe blik, het dwaas wrijven aan zijn snuifneus, zijn klak scheef over een oog, het scheen me allemaal niet erg vriendelijk, en de opmerking van de zuster bevestigde mijn oordeel.

- 'Ewel, Jantje, begon ik, zoudt ge voor mij willen zitten?'

Zonder op te kijken antwoordde hij mij barsch: 'Dat es ollemaal te zien!'

- 'Hoe, Jantje?'

- 'Ewel sakkermenia, vloekte hij, os ik mag van de Moeder en os ge betaalt!'

De Zuster deed hem wat beleefder zijn en knipte mij een oogje.

- 'En dan nog, zei Jantje, ik moet nog de bedden opdekken.'

- 'En rond den elve, Jantje, waagde ik, kunt ge dan komen?'

De Zuster knikte 'ja', en gevolgd door de blikken van die veertig menschenwrakken verliet ik erg ontroerd die groote duffe doos, waar zooveel miserie ingepakt het einde der verlossing afwachtte. Toen ik terug in den motregen stond ademde ik weer vrij en trachtte de zware vracht die het zicht van die oudjes op mijn schouders geladen had, van me af te werpen.

Kwart voor elf was Jantje op zijn post. Zonder antwoord op mijn groet snauwde hij: 'En nu?'

- 'Ja Jantje, begin maar met u neer te zetten, en wij zullen dan eens zien.'

Toen hij gezeten was haalde hij zijn snuifdoos te voorschijn, schudde een koffielepel snuif op den rug van zijn hand, wreef al snoffelend alles in neus en snor, en toonde mij zijn zwarten snuit terwijl hij vroeg:

- 'Hoeveel ga 'k hier verdienen?'

- Wel, Jantje, antwoordde ik, twee frank vijftig per keer, is dat genoeg?'

Wij waren t' akkoord, maar ik moest het geld aan hem geven, niet aan de zuster, anders wilde hij niet zitten.

Ik had het dan zoo ver gebracht dat we eindelijk aan 't schilderen gingen. Hij poseerde tamelijk wel en het werk ging goed vooruit. Niet alleen zijn type van mal-content trof me, voortdurend deden zijn barsche antwoorden mij denken en zoeken naar de oorzaak van die bestendige ontevredenheid. Er moest in dat simpel verstand een te harde steen liggen om niet één oogenblik van rust te vertoonen.

Den tweeden dag bekroop mij de lust eens na te vorschen, tusschen zijn antwoorden door, of er vroeger niet iets beters had gehuisd in hem, en wat de brutale werkelijkheid mocht zijn die dat alles had vernield en gedood. Ik had Jantje reeds een pintje betaald en hem met zachtheid en geduld eenige woorden ontlokt die mij de zekerheid gaven dat in Jantje's leven dingen waren gebeurd die zijn gemoed hadden verhard.

- 'Maar Jantje, hoe stelt ge 't in 't "Huis"?'

- 'Slecht, was zijn antwoord, en hij vergat dat hij poseerde, slecht, ek hên van den uchtend de nunne welle doodschoppen!' Op zijn gezicht verscheen voor een oogenblik een bedwongen woede.

- ''k Hên tegen een van d' oede wufs geklapt, de nunne heet et gezien en z'es kommen angeloopen. 't Wuf en meugd van heur leven niet meer uitgaan en ek gaan ook gestraft zin.'

Ik vroeg hem of dat zoo'n erg misdrijf was.

- 'Maar neent, menheere, 't zin die rossen van nunnen die djeloers zin, maar 'k gaan der over zwigen, 'k zoen te vele moeten zeggen.'

Ik dacht dat ik iets meer ging vernemen, maar Jantje antwoordde nog eenmaal:

- ''k Zegge da 'k het zwige!...' - en hij zweeg. Ik vermoedde zoo'n erge geschiedenis, en het was of de man die daar voor me zat in zich droeg een van die drama's die onopgemerkt afgespeeld worden in het brein van de simpelen zonder theatrale phrases of gebaren, zonder dagbladartikels, zonder medelijdende of het u gunnende vrienden, heel simpel weg, het schoone van 't leven wegvagende zonder meer.

- ‘'t Es tid, zei Jantje, 't slaat twaalf en half.’ Hij stond op, nam nog een koffielepel snuif en met betraande oogen bekeek hij mij, maar heel anders dan daar straks. Ik stak mijn hand uit, en heel verbaasd nam hij ze in de zijne, drukte ze en zei: ‘Menheere, 't es wel dertig jaar geleen dat ek nog entwie de hand gaf.... Tot morgen.’ Hij nam zijn blokken in zijn hand om zonder gerucht en om niemand te ontmoeten het huis uit te geraken.

Wat was er omgegaan in dat menschenleven, wat? En wie, buiten mij, in die volle dertig lange jaren, had er iets vermoed? Misschien niemand. Niemand had door die harde schelp het bloedend hart gevoeld, niemand had voor één oogenblik dien norschen stumperd kunnen bewegen uit te storten wat hij zoo lang had opgehoopt van verdriet! Ik zou 't misschien vernemen.

Des anderen daags was hij op zijn uur. Het scheen me een ander mensch, of voor zooveel. Hij groette mij beleefd, even droef zette hij zich op zijn plaats en wij begonnen te werken.

Jantje voelde misschien dat hij in mij een vriend gevonden had en dat zijn zoo-lang zwijgen zou gedaan zijn. De drang te uiten war er in het hart spant en wringt was Jantje ook wel eigen, die drang om het luidkeels in de onverschilligen hun gezicht te slingeren.

Hoe brandde in mij het verlangen meer te weten over het leven van dien man! En ik wachtte de gelegenheid af weer op den weg te komen die leidde naar zijn geschiedenis. Twee dagen lang werd er tusschen ons niets meer gezegd. Jantje was altijd even beleefd. Ik wachtte geduldig naar het oogenblik.

Den derden dag vroeg ik hem opeens:

- ‘Maar Jantje, zijt ge nooit getrouwd geweest?’

Jantje schrok alsof men neven zijn oor een schot zou gelost hebben. Hij bezag me met een paar oogen als wilde hij zeggen: gij weet iets, of gij raadt het. Hij zweeg en verviel in gepeinzen.

- ‘Ja Jantje, waagde ik, ja, ik vermoed iets... gij zijt niet gelukkig geweest in uw leven.’

Zijn snuifdoos was het waarop hij zijn twijfel ‘of hij 't zeggen zou’ botvierde. Met een zenuwachtig gebaar nam hij snuif en wreef zijn snor zoo zwart dat hij twee, driemaal niesde.

- ‘Wat kan 't joen doen of da' je 't weet of niet?’...

- ‘Nu, Jantje, indien ge liever zwijgt...’ En ik begon te werken, of beter ik deed zoo.

Jantje leunde langzaam zijn ellebogen op zijn knieën en begon:

- ‘Menheere, 't es nu te Baalmesse vuf en dertig jaar geleen. 'k Vrijde voor den eersten keer, 't was 'n naaieege, Meria was heur name. Ek wos er twee en twintig en zi twintig. 'k Hadde ze leeren kennen op de peerdefeeste waar dat ze met heur meere, een weeuwe, bi femieldje gekomen wos. Ek wos dien dag naar 't stee gegaan om een nieuw truweel te koopen. Toen wos ek naar de peerdefeeste gegaan. Aan een ooldjekoekekraam stond ze t' eten. Maar ek, menheere, 'k zoen wellen zeggen wat da'k toens voelde voor heur, maar 'k en kunne niet, 'k bleef staan en ek kochte ook ooldjekoeken. We spraken een woord te gare en 'k ging met heur mee. Zi wos een groote dekke blonke, met een koppel zworte oogen lek bolleketten en 'n lichaam zoo gezond en zoo schoone lek een appel. Op de slag wos ek er zot verliefd op en zi schaterde en babbelde lek of ze min ol onderd jaar kende. Ek en kost niet vele zeggen, 'k hadde maar werk met heur te bekiken. 'k Ging mee naar heur moeder, en te gare 's navons weere met de dillegence naar hus. 'k Zat nevens heur in nen hoek in den donker en zocht heur hand. 'k Wos in den hemel, menheere. Heur moeder was met nen boer die ook van de peerdefeeste kwam aan 't klappen. 't Schokken van de dillegence smeet us oltemets tegeneen en 'k voelde toen da'k gelukkig wos. Stelletjes babbelde ze minder en hand in hand schokten we zonder spreken gelukkig naar hus. Os we aan 't Zwaantje kwamen moste Meria nog een ure en olf te voete, ze weunde aan de fabrikke, en 'k ging mee. Heur moeder wos voren met den boer, en widder kwamen achter. 't Wos nen donkere navond en 't woei nog al stif. 'k Trok Meria zoo naar tegen min da'k met min kake tegen de heure ging en zonder te weten hadden we mekaar zoo vast, en van geluk vergingen we. Zie menheere, 'k en weste niet meer da'k leefde en ek pieperde ze zoo welde van geeren zien...’

Hier hield Jantje even op. Uit zijn harde oogen biggelden tranen en door de onbegroeide kloof van zijn hazelip rolden ze in zijn mond. In hem herschiep zich die stond van zielsgeluk, dat menschen als Jantje voelen maar niet kunnen verwoorden.

En ik las op zijn zoo veranderd gezicht dat hij door zijn leed heen genoot... genoot. Ik liet hem uitschreien, en na een poosje hernam hij:

- ‘Ek ging mee tot aan heur deure en zei: “tot morgen”, nog è keer nam ek heur in min arms en we zagen mekaar nog è keer geeren... Heur moeder riep van bennen: “Meria 'k zin der ol in,” en nog è keer en nog è keer pieperde ek heur... Dien nacht en zi 'k niet naar hus gaan slapen. 't Wos begunnen te regenen en 'k wos in een schaperskot bennengevlucht, mi neergezet en vol geluk in slape gevollen. 'k Droomde van Meria, zoo schoone, maar zoo schoone, of da'k zoe wakker geweest hên. Zi wos min vrouwe en 'k gaf heur gouden piepers in heur gouden haar, en min arms en waren niet lank genoeg om ze drin te nippen... 's Anderdaags nuchtens ten vier en olf ontwekte mi de schaper, en 'k ging gelukkig en kontent zonder eten met min nieuw truweel aan 't werk, en 'k zong gheel den dag...’

Hier vergat Jantje voor 't eerst zijn leed en in zijn harde oogen blonk weer het licht van voor vijf en dertig jaar. Maar die stond duurde zoo kort dat mijn eerbied voor dat zoo verdiend geluk te kort kwam. Zijn oogen werden weer van steen en zijn lip vertrok weer in de plooi die ze sinds vijf en dertig jaar gewend was.

- ‘Menheere, min geluk deurde maar een goe maand...’ en als in gepeinzen voegde hij er bij: ‘ze wos te schoone, Meria... Meria... waarom?

‘Ja menheere, 't en deurde maar korten tid. Op nen zundag achternoene, 'k en gaan 't nooit vergeten, wos ek weere naar heur gegaan. Ek had een schoone pompadoere shall van twintig frang mee en 'k verlangde om weere met heur olleene te zin. En peist nu niet, menheere, dat er tusschen us entwadde meer gebeurd wos of den eersten avond. Neen, 'k zwere het, voor min wos ze te schoone en 'k had het jammer gevonden heur een woordje van die dingen te zeggen. Voor min wos ze de Maagd Meria. Maar niemand in geheel de wereld had heur liever kunnen zien of ek...’ En als droomde hij luidop, ‘Os we te gare op de bank zaten tegen 't geetenkot onder de djeeseminen, zi tegen min herte en ek min lippen in heur blonke mane, meer en wenschte ek ut de grond van min herte niet... Maar ze wos te schoone, menheere, ze was te vele voor min...’

Er rolden dikke tranen langs zijn droog gelaat.

- ‘'k En wiste niet, menheere, da'k nog koste krischen.’ Met den rug van zijn hand vaagde hij twee tranen van zijn ruw gezicht. ‘Dien tid, dien schoonen tid en hee niet lange gedeurd... Dien achternoene, 't wos in de kortemaand, 'k wos weer heur gaan bezoeken en 'k hadde heur ne shall gekocht. Ze zat aan heur venster Het Nieuws van den Dag te lezen, en Amelie heur moeder, wos bezig in 't hof. Na da 'k ze goen dag gezeid had buten sprong ek bennen en greep ze in min arms. Vele en zeien we niet. 't Wos kurieus, os 'k bi heur wos en kost ek bikans niet spreken. Amelie kwam bennen, en na een: dag Jantje, zette ze heur bi tafel, de kaarten te leggen. Widder zaten nevens een en deden 't pakske open. Ze stond te kiken! En in heur blidschap smeet ze de shall rond min nekke en trok min aanzichte tegen 't heure. 't Deed zoo bermertelek deugd zoo tegen heur roô kaken heur te voelen dat ek nie weste waar da'k wos... En toen...’ Weer scheen hij wakker te worden uit een bangen droom... ‘En toen gebeurde 'tgene min leven kapot miek... toen begosten de vuf en dertig jaar verdriet, toen begost voor min de helle met ol de verwenschementen die Onzen Lieven Heere min aangedaan heet. Toen voor de venster passeerde ne manspersoon da'k niet kende, maar zoo naar van de venster da'k het belette. En Meria hadde hem ook gezien, peisde 'k. We zette us were neer en 't wos lek of dat olles veranderd wos. 'k Las in de oogen van Meria 'n misterieje, ze sprak nie meer, en een kwart later zei ze dat ze naar bachten moste. Ze ging na bachten, en 't wos persies of dat er entwadde gebeurd wos, maar 'k en kost min dat nie utleggen. 'k Zette min nevens Amelie te kiken naar heur kaartenlegginge. ‘'k Zin juste mee joen kaarte bezig te leggen, Jantje,’ zei ze. ‘En?’ vroeg ek. ‘Nieten dat deugt, verdriet, de zworten heere...’ en nog vele meer dat êk nu vergeten zin.

‘Meria bleef weg en 'k wierde ongerust. ‘Amelie, zei ik, vind je niet dat Meria zoo lange weg es?’ - ‘Ga, kikt è keer, Jantje,’ zei ze en 'k ging gaan kiken. 'k Zochte overol, in 't vertrek, in de bakkeuken, 'k riep, en niemand antwoordde... Lek è koegel schoot die manspersoon in min gedacht, en 'k peisde op die koelte van Meria na dat ze min gepieperd hadde... Ja, 't moste hi zin, 't en kost niet anders. 'k Wierd razende van

koleere, en 'k welde kost wat kost Meria vinden. Min hoofd wos 'n kole vier. 'k Horkte stelle overol, 'k horkte in 't geetestol en boven 't geetestol wos 't helt, 'k horkte met ol min ooren... en... 'k hoorde gekraak. 't Wos al tegen avond, 'k zochte ol waar naar boven, en langs een brokke van een leere die juste gereed stond klom ek op 't helt. Olles wos stelle... 'k Hadde pertang gekraak gehoord, 'k ontstak een lucifertje... en tegen den muur zag ek Meria met dien manspersoon. Meria's oogen waren tien keers grooter os geweunte, heur haar wos los en 'k zag dat er daar entwadde moste gebeurd zin da'k nooit gepeisd en hadde. Van verschot liet ek den lucifer in 't hooi vollen en Onzen Heere welde dat het in brande vloog. Ek in min razernieje en weste niet wa'k doen. 'k Sprong naar hulder toe en te gare met den vent en Meria vielen w'olle drie door 't helt op de geete. Ek en hadde min niet zeer gedaan, en zonder juste te weten wat da'k deed vluchtte ek den akker in terbinst dat 't kot in lichte laaie stond. En 'k vluchtte door beken en hagen. Min kleers ware gescheurd en min handen in bloed, min aanzichte gloeide van de netels. Gheel den nacht liep ek maar deure, zonder verstand, zot, persies lek da'k zoen achtervolgd zin van den duvel. Uren ver zag ek nog de vlammen en 'k peisde aan Meria. Van verre tusschen de koeibeesten die in de weeën al lange neerelagen hulde en schreeuwde ek vul tranen. ‘Adjus Meria... schoone, schoone Meria.’

En op een anderen toon, na een diepen zucht en met een krop in de keel ging hij voort:

- ‘'k En hên geen femieldje, menheere, 'k zin vondeling... 't en Meria wos 't eerste mensch die min waarlek 't eerste zoet woord hadde gesproken. In eenigte minuten zag ek voor min oogen dien schoonen droom vermoord.

‘Ek had gheel min fortune op zak. Achter wie most ek nu nog ommekiken? Weere keeren had ek wel gedurfd... maar wos Meria niet dood, misschien opgebrand?... En leefde ze nog, koste ze nog entwadde zin voor min, nu dat die manspersoon ze min gestolen hadde? Voor 't prison en vreesde ek zoo danig niet, 't wos ol gedaan voor min. Meria, met heur schoone blonke mane wos weg, verloren. En nog, 'k wos min gedachten kwit, 'k zat op destels menheere, en 'k liep weer verder, olsan voors. Die nacht wos waarlek voor min d'helle...

'k Vluchtte het Fransche in en na lange zoeken gerocht ik in de koolpetten. 't Wos ol 't beste voor min... De grond inkrupen, min dukken om gerust te kunnen krischen, en 'k hên gekreschen! Jaren hê 'k gekreschen en rondgedoold van 't eene naar 't andere, razende op min zelven en nowerst vond ek ruste. Noois heet er een vrouwmensch langer of een ure bi min kunnen bluven zonder dat ze van min benauwd wos. En ost gebeurde da'k bi een vrouwmensch wos, 't wos oltemets of dat ek dat noodig hadde, 'k wos bitende razend. 'k Peisde van olles... om zot te komen. En os ek toen 't vrouwmensch bi min hadde peisde 'k aan Meria... en in min rage pakte 'k ze welde vast en riep: "Meria!"... Ander keers peisde 'k da'k zelve dien man was, die vreemde die voor de venster passeerde, den dief van min Meria... en 'k sloeg min eigen... 't Vrouwmensch peisde da'k zot wierde, riep om hulpe en liep van benauwdheid weg... 'k Wos benauwd van 't vrouwvolk. En noois en hê 'k nog een vrouwmensch geeren gezien. Olleene zi, Meria, is in min gebleven, heur beeld olleene. Olleene troostte ek min 's nachts op min mansarde. 'k Hadde zonder het te weten de pompadoere shall afgetrokken van heuren hals en 't wos misschien zot van min, maar die shall lag toen bi min in bedde... en 't wos een aanbiddinge voor min. Onzen Heere en heb ek sedert toen niet meer welle kennen. Jaren, jaren en zoovele jaren kropen voors en van geheel die triestige historie en waren er mi maar eentige dingen klaar bi gebleven. Ol de reste wos gesleten. 'k Wos utgekreschen. Olleen de piepers van Meria voelde ek nog, en 'k zag heur oogen, wid open, en heur blonke mane los, en 'k hadde de shall en de shall begost ook te versliten, van 't pieperen. 't Es zot os 'k er nog op peize... Noois in gheel dien tid hadde 'k nog entwadde gehoord van gheel de historie, en daar da'k niet lezen en kan... En er over spreken, och, wat hadde het geholpen!

Maar, twee jaar vóór den oorlog zat ek ne keer in een staminee te Lens, en van aan den toog bekeek er mi ne vent. Hi nam zin pinte en kwam bi min zetten, en na een betje gekeken te hên zei hi: "Dag Jantje." Ek en moest het niet afstriën. Hi vertelde min dat Meria's hus tot op den grond ofgebrand wos, dat Meria's aanzechte en handen zoodanig verbrand waren dat ze niet kennelek meer en wos. Den vent hadden ze opgeraapt met een gebroken been en Amelie wos een weke of vier later van een

atakke gestorven. Min hadden ze als brandstichter tien jaar gegeven... En Meria wos toen van de prochie weggegaan en niemand en weste naar waar.

't Wos zeven en twentig jaar geleen, olles wos vergeten, zei de man. Onder dien slag die te groot wos viel ek lek een steen in de vloer... Vuf weken later ging 'k ut het hospitaal. In min herte wos 't verlangen gekomen Meria weere te zien, Meria die zoo schoone wos, Meria met heur blonke mane, 'k voelde da'k heur perdon moeste vragen, en 'k kwam weere naar de prochie. 'k Hadde een honderd frang of achte, en in d' hope Meria te vinden vertrok ek ne schoone nuchtink en wandelde van tegen Lens naar min streke. Niemand en herkende min, en ek en herkende niemand. Gheel 't gehuchte wos een groote prochie geworden. 'k Ging gaan kiken waar dertig jaar te voren de schoonste en de eenigste uren van min leven begraven lagen. Daar stond een nieuw hus, een herberge, "Ons Huis" stond er in groote letters op. Ja, ons hus, dat hadde het moeten zin. Niet en vond ek weere die min koste Meria doen weere vinden, 't wos ol utgevaagd. 'k Werkte toen op 't land onder ne verkeerde name die 'k nu nog drage, en mine laptje-name es: "Jantje den Biter." Dat ze moesten weten hoevele da 'k hee moeten verbiten! Den oorloge kwam en brochte min nog veel verdriet en miserieje mee, weggejaagd door den Duts binst dat ze wereld in brokken schoten, sukkelde ek in 't Manhus, en 't es daar da je min komen halen zit... Meria, schoone Meria...'

Dat waren de laatste woorden van zijn geschiedenis.

Ik had met gespannen aandacht tot het einde geluisterd. Hij zweeg nu, en met de handen voor de oogen schreide hij stilletjes. Arme stakkerd!

Ineens sprong hij recht als schoot hij wakker uit een naren droom.

- 'Wat hê 'k ollemale gezegd, menheere, hê 'k u verteld dat... ek... nee nie waar?'

- 'Wees gerust, Jantje.'

Met verwilderd gezicht smeekte hij mij niets te zeggen, hem niet te verraden, zijn naam niet te noemen.

- 'Neen, Jantje, neen, geen woord zal ik spreken, ga nu maar naar huis en wees gerust.'

Jantje stond wankelend op, en viel weer op zijn stoel. Ik

haalde hem een druppeltje en dat gaf hem wat kracht. Hij sukkelde door mij geholpen den trap af, en aan de voordeur stak hij zijn hand uit.

Hij was weg, ontlast maar even ongelukkig, en op mij was een vracht geladen, daar waren koorden om me gebonden die me om zoo te zeggen machteloos maakten. Wat een leven had die simpelaard geleefd! Alleen de oneindige liefde voor die vrouw had hem recht gehouden, voor een vrouw die immer voor Jantje een misterie was gebleven. Hij had genoten de zuiverste liefde in de armen van die schoone vrouw, en zij, ‘Meria met heur blonke mane’ had in een wenk dat leven verwoest, het gemaakt tot een roode kalvarie. Vijf en dertig jaar had hij die heilige aanbeden, haar sjaal had hij versleten gekust, de sjaal die ze rond zijn hals sloeg om den laatsten vurigen kus op zijn lippen te drukken en die ze eenige stonden later droeg bij den man die hem zijn Meria ontstal. Voor Jantje was dat een bloedig raadsel gebleven. En toen hij bij gelegenheidsvrouwen, in dierlijk genot, zocht te vergeten zijn oneindig wee, toen kwam in zijn verbeelding de schoone Meria de plaats innemen van de slet...

's Anderen daags wachtte ik te vergeefs op Jantje. Ongerust ging ik tegen elf uur naar het gesticht. De oude non deed open.

- ‘Och, es 't gi, menheere! 't es zeker voor Jantje.’
- ‘Ja zuster.’
- ‘Kom bennen, menheere, kom bennen, Jantje es stif slecht, hi ligt in de keursen...’

Wat? Jantje lag in de ‘keursen!’ Zou mijn nieuwsgierigheid misschien de schuld zijn van die ongesteldheid? De zuster vertelde mij dan dat Jantje gisteren was thuisgekomen, ‘zoo brave,’ iets waar ze zoo niet aan gewend waren, dat hij heel den dag zoo beleefd was geweest, maar dat hij passeerde nacht heel het klooster had wakker gedroomd, dat hij geroepen en getierd had dat het klooster in brand stond en dat ‘Meria’ dood was, en zoo voort. Ze hadden hem moeten vasthouden, en dat hij nu in 't klein kamertje neven de eetzaal lag, ‘in de keursen.’ Hij had ook naar mij gevraagd.

Haastig volgde ik de non. Ze leidde me langs een breede trap over een palier waar boven een grijsgeschilderde deur een groot kruisbeeld hing.

- ‘We hên hem in 't kamertje geleid omdat hi misschien nog gaat dolen.’

Ik ging binnen en zette mij neer op den stoel naast Jantje. Hij lag stil te rusten, met bleek gezicht, en zijn oogen zwommen in tranen. Zijn glimlach zeide me zoo'n hartelijken goeden dag, en van onder het ruwe linnen deksel sloop zijn hand de mijne tegen.

- ‘Dag beste Jantje,’ fluisterde ik.

Een knikje zei me dan alles wat hij niet meer in woorden kon brengen.

- ‘Zijt ge niet goed, Jantje?’

De zuster was bij het bed blijven staan, en met haar goedige oogen blikte ze naar Jantje en dan naar mij.

- ‘Jantje, ge hebt naar mij gevraagd, moet ge me iets zeggen?’

Jantje knikte halveling ja en keek dan schuins naar de non. Ik begreep hem en de zuster ook. Ze kwam tot bij Jantje, beval hem rustig te blijven en wees mij de koord aan de deur. ‘Dat es de belle, menheere.’ en ging op haar zachte sloffertjes de deur uit. Toen ze verdwenen was drukte Jantje mij de hand.

- ‘Menheere, hê je nieten gezeid?’

- ‘Neen Jantje, neen, geen woord, en ik ben spijtig dat ik misschien de schuld ben van uw ziekte.’

Hij rechtte zich op en ik zag dat hij mij iets te zeggen had. Ik leunde mijn arm tegen zijn rug en vroeg hem weer te gaan liggen.

- ‘Nee, nee, menheere, weet je 't.... Meria es hier, 't es tegen heur dark passeerde weke gesproken hên...’

- ‘Meria, is Meria hier?’ vroeg ik verwonderd.

- ‘Stelle, menheere, stelle,’ schrok hij, ‘Ja, 's, ze es hier... 'k hên ze in den hof gezien, ze wos bezig met wieën en 'k hên ze herkend!...’

Jantje, die zich half opgerecht had, viel weer op het hoofdkussen neer en twee tranen rolden over zijn koortsig gezicht.

- ‘Ja, ze es hier... en 'k hadde heur nog zoo geeren ne keer gezien. Ze zat te wieën, 'k zin toen neven heur gegaan zonder te weten dat het zi was, 'k bekeek heur, en zi herkende min en zei: “Jantje.” Ik zei “Meria,” en toen es de nunne komen geloopen en hee Meria doen binnen gaan, en min straffe be-

loofd... En nu es 't met min gedaan, 'k gaan dood, die slag moet de laste zin, en den hardste... Waaromme moste zi ook weere keeren naar hier os 't maar en wos om die nunne us te straffen!

"Menheere, 'k hên ze maar een minute gezien en zi min, en 'k hên in heur oogen gelezen dat ze spitig es. 'k Hên min gheel leven in die minute weere gezien, en 'k zin kontent... 'k hên heur weere gezien, nu es 't gedaan... Maar da'k ze nog een keere mochte zien..."

Ik had me daaraan verwacht, oogenblikkelijk nam ik een besluit. De laatste wensch van Jantje zou vervuld worden. Ik belde de non en buiten de kamer vroeg ik om moeder overste te spreken. Ik legde haar in korte woorden uit wat er geschied was en verkreeg met groote moeite dat Meria even bij Jantje zou mogen komen.

Ik ging terug in de kamer. Jantje's oogen staarden me vragend aan. Ja, knikte ik. Hij rechtte zich op. Nog eenmaal voelde hij zich sterk. Hij ging de schoone Meria terug zien en vaarwel zeggen.

- "Menheere, wat moet ik heur zeggen?... Ik ga niet kunnen spreken."
- "Ik zal 't voor u doen, Jantje, lig maar neer en wees rustig."
- "Menheere, onder min hoofdkussen ligt er een pakje, ik hadde joen doen komen om het te geven."

Ik zocht onder het hoofdkussen van Jantje, en in een stuk papier vond ik de versleten gekuste sjaal waarin een klein lijnwaden beursje met eenige franks.

- "Geef gi 't aan Meria, ek en ga niet meer kunnen spreken."

Men klopte voorzichtig op de deur. Jantje schrok en begon koortsachtig te sidderen. Ik opende en stond voor Moeder Overste en een oud wijfje met geschonden wezen.

- "Menheere, zei ze koel, 't es maar voor vuf minuten, 'k betrouwe op joen."

Ik leidde Meria binnen en bracht haar op den stoel naast Jantje. Ze schreiden alle twee en konden geen woord uitbrengen. Ik legde haar hand in die van Jantje, en ze sidderden beiden, en dan eerst durfden ze elkander aanzien.

Jantje zag door zijn herinneringen heen de schoone Meria van vroeger, en zij voelde zich zoo schuldig dat Jantje de mar-

telaar scheen van haar schuld. Na een stondeke fluisterde Jantje zoo zacht, zoo weemoedig: “Meria!” en 't was alsof hij de heilige Maria aanzag. Zij fluisterde even stil terug: “Oh Jantje!” - “Perdon, Meria” zei Jantje, de koortsig stralende blikken op haar gericht, en Meria gleed van heur stoel op de knieën naast Jantje's bed en snikte: “Perdon, Jantje.”

Hij stak zijn hand uit naar het pakje dat op zijn voeteneind lag, ik gaf het hem. Hij kuste het en reikte het aan Meria. Zij zag het, en liet dan heur hoofd op Jantje's hand vallen.

Daar werd geklopt, ik ging zien, de vijf minuten waren om. Ik nam het oude vrouwtje bij den arm.

- 't Is tijd,’ fluisterde ik bewogen.
- ‘Dag Jantje.’
- ‘Dag Meria.’

Jantje stierf 's anderen daags den dood der voldanen. Zijn laatste woorden waren: ‘Adjus Meria, schoone, schoone Meria.’

ROBERT BOUDRY.

Octoberdagen

I

Naar luwer land en blauwer lucht
vertrok de laatste zwaalwenvlucht.
De zonne duikt in nevellucht;
en 'wen de westerwinden jagen,
het wiegend woud mismoedig zucht:
Daar zijn de Octoberdagen!

Nochtans in 't woud een wonderpracht
van bladerweelde en bolstervracht;
een kleurenglans, een gulden pracht
als nimmer zwaalwenoogen zagen:
der boomen stoet in galadracht
met de eerste Octoberdagen.

Stilaan verzwinden toon en tint...
Nu ruit in vlokken vóor den wind
de kroezelkrans, blondbruin getint,
door eik en beuk zoo rijk gedragen.
Dra rijmt hun kroon in 't ijzelslind
der kille Octoberdagen.

Dan enkel nog op vliet en plas
vaal vlottend, wat eens wassend was,
verzinkend in een drabben plas;
geen vooglenlied; maar kleumig klagen
van schuchter wild in 't grijze gras
der schrale Octoberdagen.

Ten duin de kraai, ter kreek de meeuw.
Slechts rouwgekras en noodgeschreeuw
van bontekraai en mantelmeeuw,
- de voorboôn wilder najaarsvlagen; -
nu gieren ze in de vroege sneeuw
der laatste Octoberdagen.

't Is de uitvaart, die ze vieren saam,
van telingswarmte en liefdesâam,
van scheppingskracht en -luister saam;
eene uitvaart, zonder vriend of magen
in 't lijkhuis, achter 't matte raam
der stille Octoberdagen....

II

Ach, zomerbloei in beemd en bosch;
ach, looverglans en bloemenblos;
ach, laat me met den wind in 't bosch
een zucht van angst en weedom wagen:
snel naadren op hun proestend ros
ook *mijne* Octoberdagen.

Niet langer slaat mijn nachtegaal,:
illuzie, lust en ideaal,
'lijk zwaalwen na de nachtegaal,
zijn heengereisd naar zoeler lagen.
Al schaarscher schuift een zonnestraal
door mijne Octoberdagen.

Of blakert soms de versvlam op,
en schuiert dan heur schijn den top
van hooger kruin nog even op:
herinnering, die mij komt plagen!
Geen roos is 't; pas een stroobloemknop
in barre Octoberdagen.

Mij wordt het klammig om het hart;
de neveldroom van 't proza schart
zijn wakke wolken om mijn hart:
geen helle hoop, noch drang tot slagen;
maar veeg berusten, - als de vert
bij nare Octoberdagen.

In dichters boezem daalt er nacht
wen rijst de mist. En 't jongst gedacht
des dauwlen denkers, heel een nacht
gezeuld van hoest- naar euvelvlagen,
verdwarrelt, - als de looverjacht
der laatste Octoberdagen.

o Levensnajaar: kranke tijd
des menschen, eer de doodskoû bijt
in geestes guren wintertijd!
Die winter...! Mocht een gunst ik vragen,
ze ware: een groeve, eer diep dan wijd,
nog vóor mijn Kerstmisdagen.

JAN JANS.

Gedichten voor Kinderen

Kabouterdans

's Nachts kwam eens een kabouter,
Met grooten, grijzen baard,
Dicht bij een dikken boomstam,
Gekropen uit de aard.
Hij keek met vinnige oogjes
Lang, zoekend in het rond.
Een aardig, zilvren fluitje
Stak uit zijn kleinen mond.

Hij blies zacht op dat fluitje,
En op denzelfden stond,
Kwamen heel veel kabouters
Geborreld uit den grond.
Hij blies weer op zijn fluitje,
En heel de dwergenschaar
Begon een lustig dansje,
Een dansje wonderbaar.

Het maantje hing daarboven
Te lachen in de lucht;
Het pinkte en scheen te zeggen:
Wat aangename klucht!
Het duurde al een tijdje,
Dat dansje op het mos...
Op eens klonk een geweerschot,
Luid knallend, door het bosch.

Wat was me dat een vluchten,
Een bont geharrewar
Van baarden, beentjes, armkens,
Langs beuk en eik en spar!
Als nu kwam aangetreden
De jager met zijn hond,
Dan zaten de kabouters
Al lang weer in den grond.

Wat het wegelken vertelt

Waar ik juist begin te loopen
Weet ik waarlijk zelf niet goed;
Ik geloof ginds aan dat boschje,
Dat nu blaakt in zonnegloed.
's Avonds komen de konijntjes
Lustig over mij gehupt,
Om aan 't groene loof te knabblen,
Door den frisschen dauw bedrupt.

'k Loop dan verder door de heide,
Waar de purpren bloemkens staan,
Die, bij 't waaien van de windjes,
Wiegend weg en weder gaan; -
Dan door 't golvend gouden koren,
Dat van rijpe aren zwelt,
En dat menigmalen, ruischend,
Wondre dichtsels mij vertelt.

Verder door de wijde velden,
Waar veel soorten groenten staan,
En waarlangs de dikke pachter,
's Zondags, fier komt aangegaan; -
Langs een weide groen en welig,
Met veel bloemekens doorstipt,
Waar de dunne, lange sprinkhaan
Dartel over henen wipt. -

Langs een beekje, klaar als zilver,
Waarin men de vischjes ziet,
En de bloemkens staan te luistren
Naar het ruischen van het riet.
Verder loop ik langs een huisje,
Net geschilderd, groen en rood, -
Dan nog langs een groote hoeve...
Aan de kerkdeur loop ik dood.

Ik weet een heel net huisje staan

Ik weet een heel net huisje staan,
Top in het groene bosch...
Het is geschilderd wit en rood,
En op het dak groeit mos.
De deur is klein, het huisje laag;
Er woont een vrouwken in,
Een klein, dik vrouwken met een muts,
En met een dobble kin.

Dat vrouwken woont daar met heur kat
En met een schoone geit;
Die geeft haar lekkre, zoete melk,
Waarvan zij kaas bereidt.
Dan is er nog een aardig hok,
Met zes konijntjes in,
Zoo wit als sneeuw, en oogskens rood.
En 's vrouwkens poes heet Min.

Des Zomers schijnt de zonne recht
Het mooie huisken in,
En zet het in een kleed van goud,
Als voor een Koningin.
En als de koude winter komt,
Dan wordt het zilverwit,
Terwijl bij 't vuurken warm en rood
Het dikke vrouwken zit.

Soms bakt zij koeken malsch en vet
In eene groote pan,
En als ze goed gebakken zijn,
Dan smult ze er smaaklijk van.
Zoo leeft en eet dat vrouwken klein,
Alleen en flink te moe,
En als ze 's avonds vaak krijgt, - wel,
Dan gaan heur oogskens toe.

H. VAN ROOY.

Het Verantwoordelijkheidsbesef in het Werk van Linnankoski[1]

Onder de degelijke romans die algemeen geprezen worden om hun onbetwistbare literaire kwaliteiten, kan men toch steeds naar den inhoud een duidelijk onderscheid maken tusschen deze welke ontspanningslectuur bieden zonder meer en deze welke, ethisch gesproken, zich opdringen door hunne sterke geestelijke waarden. De eene weten ons te boeien door de bekoorlijke ontwikkeling van het verhaal; de andere dringen dieper door in ons gemoedsleven door de tragiek der zielsconflicten die ten grondslag ligt van het werk zelf. De eene laten een deugdelijken indruk na wegens den bijzonderen kijk dien zij op een stuk leven vestigen; de andere ontroeren, omdat zij ons impericus oproepen tot een strijd waaraan wijzelf, weze het nu nog in verbeelding, moeten deelnemen. De eene laten ons kennis maken met vreemdelingen die, hoe vertrouwd wij ook met hen

(1) Vihtori Peltonen (naar zijn schrijversnaam Johannes Linnankoski) werd in 1869 te Askola uit boeren-ouders geboren. Op 18 jarigen ouderdom trad hij in het seminarium te Jyäaskylä waar hij anderhalf jaar studeerde. Te Borga vestigde hij zich als journalist. In 1899 trad hij in het huwelijk, trok zich in de eenzaamheid terug en schreef in kranten en tijdschriften voor zijn brood. Hij droeg in ruime mate bij tot de organisatie van den Finschen onafhankelijkheidsstrijd tegen de Russische annexatie-politiek. In 1908 ondernam hij met zijne vrouw eene reis door Europa. Hij overleed den 10 Augustus 1913 in het Diaconessenhuis te Helsingfors en werd te Askola begraven. Meer dan 3000 personen waren op zijn uitvaart aanwezig.
Hij schreef enkele tooneelstukken, romans en novellen. *Het Lied van de vuurroode Bloem* dateert van 1905, *De Vluchtelingen* van 1909. Eene Nederlandsche vertaling van den eersten roman, ingeleid door Albert Verwey, verscheen na den oorlog bij W. Versluys, Amsterdam; eene Fransche vertaling bezorgde onlangs de uitgeverij F. Rieder & Cie, te Parijs. Het tweede werk is vertaald door D. Logeman-van der Willigen en werd uitgegeven door A.W. Sijthoff, Leiden.

geraken, toch nog als vreemdelingen van ons zullen scheiden; de andere dwingen onze persoonlijkheid een tijd lang met hart en ziel het lief en leed te deelen van wezens welke, ook nog lang nadat wij het boek hebben ter zijde gelegd, herhaaldelijk onze bekommernis zullen in beslag nemen.

Onder de romans die opwekken tot geestelijken arbeid, die wakker roepen latente krachten van het geweten, die in den geest de bewustwording bevorderen van een ongekend verantwoordelijkheidsbesef, ken ik er geen zóó aangrijpend als deze van den Fin Johannes Linnankoski.

En hier beperken wij ons nog tot de eenige werken die, uit het Finsch vertaald, tot ons zijn gekomen: *Het Lied van de vuurroode Bloem* en *De Vluchtelingen*.

Wij weten bij ondervinding hoe de schrijvers uit het hooge Noorden, zoowel in romans als in tooneelwerken, bij voorkeur en met hartstocht het vraagstuk der verantwoordelijkheid behandelen. Hun personages getuigen altijd van een buitengewoon intens innerlijk leven dat opvallend verschilt van de meer uiterlijke, oppervlakkige bedrijvigheid welke wij aantreffen bij de helden uit de Fransche literatuurwerken bij voorbeeld. Denken wij maar even aan de creaties van Ibsen en Strindberg. Welnu, bij Linnankoski is het peilen in de diepten van de subconscientie schering en inslag en zijn experiment is des te merkwaardiger daar het geenszins zijn toevlucht neemt tot wijsgeerige methodes. In Bourget's psychologische romans evolueeren geen andere dan vrij intellectueel aangelegde personen. In de werken van Linnankoski daarentegen zijn de hoofdpersonen om zeggens gewone stervelingen, maar zij geven blijk van zoo'n sterke persoonlijkheid dat zij, zonder boekengeleerdheid, de belangrijkste vraagstukken van het leven meer dan speculatief doorgronden: zij lossen ze op in hun eigen gedragslijn. Zelfanalyse dus met inbegrip van zelftuchtiging. Wij denken onwillekeurig aan de eenvoudige leer van Socrates: de deugd is het weten; het goede kennen is het goede willen; de slechten zijn slecht tegen hun wil in.

Wij gewaagden zooeven van Paul Bourget. Is het niet opvallend hoe vele zijner beste romans uitloopen op een revolverdrama? Sla er maar *Le Disciple, L'Etape, Le Démon de Midi*, op na. De gewilde strenge logica neemt haar toevlucht tot een

soort van ‘deus ex machina’ om haar doel te bereiken. Bij Linnankoski echter, geen spoor van kunst- en vliegwerk. De actie komt niet terecht in wanordelijkheden. De evolutie is volledig. De dramatische catastrophe, overigens van louter psychologischen aard, is draagster van haar eigen oplossing. Deze oplossing is de eenig wettige, de eenig rechtvaardige, de eenig ware. Geen noodlot, geen toeval, geen vernieling, geen schande. Linnankoski verwezenlijkte den eisch welken Ernest Hello zoo gevat formuleerde toen hij zich uit al zijne krachten verzette tegen de gebruikelijke ontknooping der meeste drama's: ‘Il est temps de déclarer que le malheur n'est pas le dernier mot des choses, et de réprimer cette révolte vieille et profonde, qui a pris le nom de la sagesse: la révolte de l'homme contre l'espérance!... Il est temps d'oser conduire à travers la vie, vers la vérité, ceux que le drame a conduits jusqu'ici à travers la mort, vers le mensonge. Il est temps de lutter contre l'immonde niaiserie qui inspire aux hommes le goût des larmes vaines, et les sépare de la justice, au nom de la beauté.’

De helden uit Linnankoski's romans worden gelouterd in hun leed en worstelen zich doorheen hun zielecrisis waarvan hun eigene vroegere onbezonnenheid de oorzaak is, tot het geluk dat zij vinden in den eindelijk verworven vrede. De mensch moet door ontwikkeling zichzelf leeren beheerschen en zich onderwerpen aan de goede levensmachten.

* * *

Als één grootsch poëem klinkt ons *Het Lied van de vuurroode Bloem* toe. Op zichzelf is de titel al heel suggestief. Men gevoelt als bij intuïtie dat het hier gaat om de wilde passie, de ongebreidelde drift met al haar weelde en al hare vernieling.

Olof Koskela verlaat vroeg de ouderlijke hoeve en gaat het avontuurlijk bestaan deelen van een bende vlotschippers die op de stroomen hun houtvracht voeren, tusschen watervallen en draaikolken door, van stad naar dorp, jaar in jaar uit. Dit ruwe zwerversleven wordt afgewisseld door hier en daar een kortstondige, maar veel beteekenende idylle. Als jonge houthakker hield hij achtereenvolgens van Annikki, de lieve Boschnimf, en nog meer van het vlugge meisje dat hij Gazel noemde en waar-

mede hij wel had willen trouwen. Het was zelfs naar aanleiding van deze vrijage dat hij thuis ruzie had gemaakt en er van onder was getrokken. Nu echter is het één veelvuldige, grootsch opgevatte verovering à la Don Juan.

De eerste die de lange, slanke houtvlotter in zijn vangarmen krijgt is Zwartoog, de liefste die is ‘als de nacht - verleidelijk en bedwelmend als de nacht, gesloten en vol geheimzinnigheid als een nazomernacht, verlicht door de vlammen van het korengebliksem.’ Als hij haar verlaat, is zijn laatste woord: ‘Een beê heb ik nog aan je’ - zijn taal was als de noodroep van een drenkeling - ‘dat je hierna niemand anders zult liefhebben, behalve degeen die je kiest voor altijd.’

Na Zwartoog, Lijsterbes. ‘Toen ik je zag, was je als een jonge, roode lijsterbes op een heuvelhelling. De berken waren al geel, de populieren stonden zoo ernstig, maar met roode bessentrossen stond je tusschen hen...’

Na Lijsterbes, Oogentroost. En na Oogentroost, zekeren onvergetelijken avond, langs de Kohiseva-fors, de mooie rijke dochter der Moisio-hoeve, Kyllikki. ‘Niemands vlechten slingeren zoo fier als de hare en niet één jongeling kan zich er op beroemen één enkele vonk uit de stralen van haar lichtende oogen te hebben ontvangen.’ De kennismaking is voor beiden een echte ‘coup de foudre.’ Maar voor Olof is de onderneming ditmaal een tegenvaller. Kyllikki heeft van meet af zijn hart doorgrond en ook de valstroomroeier meent de Moisiodochter te hebben begrepen. Ontmaskerd bekent hij, neerslachtig en onrustig: ‘Ja, jou ken ik nu wel, maar ach, mijzelf ken ik niet.’ - ‘Eens zal je daar ook wel toe komen,’ zei het meisje innig.

Na Kyllikki, Vogelkers. ‘De menschen *durven* niet gelukkig zijn. Och, wat zijn ze dwaas! Ze dwalen rond met psalmboek en katechismus onder de arm, terwijl de lente en de liefde naar hen wachten. En als ze oud zijn en hun aderen vol lood, dan zien ze met bedelaarsblikken terug op hun verloren jeugd en als ze die niet meer terug kunnen krijgen, steken ze ook ons hun katechismus en psalmboek onder de arm.’

Hier echter wordt de roes voor de eerste maal onderbroken door gewetenswroeging. De avondschemering brengt Olof het beeld voor den geest van zijne geliefde zuster Maja.

Ze kijkt naar hem met hare diepe oogen, waartegen geen bedrog bestand is: ‘Olof, er wordt van je verteld...’

- Wat wordt er van me verteld?...

Ze ziet hem almaar dieper in de oogen: ‘Er wordt verteld slechte dingen, broer. Ze zeggen dat je speelt met vrouwenharten - is dat waar?’

Hij kan haar blik niet uithouden en laat zijn hoofd zakken.

- Olof, bedenk dat ook ik een meisje ben!

- Ach, ach, lieve zuster, wat moet je me verachten!

- Nee, ik veracht je niet, maar ik heb medelijden met je. En ik kan niet nalaten van je te houden, want ik weet dat je hart rein en goed is, maar je bent zwak, heel zwak.

En zuster Maja spiegelt hem een lachende toekomst voor. Dat landloopersleven heeft nu al drie jaar geduurd. De verloren zoon moet huiswaarts keeren.

Ten slotte nog, Levensdraad, het hartstochtelijke meisje dat hem tot de groote, volledige liefde opvordert. ‘Maar hij kon het niet - je lentemaand is voor altijd voorbij, riep een ijskoude ademtocht binnenin hem.’

Op een rustigen, vredigen Zondagmorgen ontdekt Olof in den spiegel, na zich geschoren te hebben, bij de slapen de eerste rimpels van strijd en zwerversjaren. ‘En onder de oogen waren er twee diepe aschgrauwe groeven, als zegels onder een handteekening.’ Deze bevinding zweept hem op. ‘Ik wil de schuimende levensbeker aan mijn lippen heffen en tot den bodem leegen in een enkele teug!’

In den helderen, doorschijnenden zomeravond ijlt hij naar het ontuchthuis en ontmoet er... Gazel.

Eindelijk wordt de terugkeer aangevangen. Thuis vindt Olof zijne moeder stervend. Zijn vader overleed al in het voorjaar. De broer zal de Koskela-hoeve uitbaten; hijzelf wil het Isosuomoeras droogleggen en ontginnen. Met dit voornemen bezield, trekt de gewezen vlotschipper naar de Moisio-hoeve.

Hier begint Olof's tragedie. Na een vreeselijke scène met den vader, tijdens de bruidwerving, bekomt de zoon van Groot-Koskela de band van Kyllikki. Op het bruiloftsfeest fluistert een dronken gast hem in het oor dat hij geen ‘onschuldig lam’ heeft gekregen. Dit maakt Olof razend. 's Avonds grijpt in het bruidsvertrek een verschrikkelijk tooneel plaats. Buiten zichzelf van woede, scheldt Olof Kyllikki uit voor het gemeenste.

Kyllikki voelde een beven door al haar leden. Zij voelde dat ze Olof haatte - en dat heele geslacht, van wie de een valsche getuigenis bracht en de ander raasde als een waanzinnige, die sprak van *zijn* bruiloftsavond en *zijn* geluk, en reinheid eischte van anderen - maar niet van zichzelf. Zij voelde dat zij nu moesten samentreffen en elkaar verscheuren zonder vrees en verschooning, en alles verpletteren als ze iets nieuws wilden opbouwen.

'En verder?' vroeg ze klaar en hard met opgeheven hoofd.

'En verder?' schreeuwde Olof razend.

'Ja, dat is er toch maar een - of hebben er zich nog meer aangemeld?'

'Maar één! God, God, ik dood je nu op 't oogenblik.'

'Doe dat!' en ze wierp een trotsche blik op Olof en ging voort met een koude beheerschte stem: 'En hoeveel buitenkerkelijke vrouwen heb jij zelf gehad, zeg?'

Olof rochelde alsof hij een messteek in de borst had gekregen. Daarna sloeg hij zich woedend op het hoofd met gesloten vuisten, wendde zich af en bruiste de kamer op en neer, razend en zich aan de haren trekkend: 'Ik dood je, ik dood ons beiden, jou en mij, ik wil dooden, dooden, dooden.'

Toen hij zoo een tijd getierd had, gooide hij zich op de sofa, reet zijn jas open zoodat de knoopen rondom vlogen, trok zijn witte rozet af en smeet hem op den grond, terwijl hij angstig riep: 'Waarom moet ik die hel uitstaan? Niemand heeft zoo'n ellendige bruiloftsavond gehad, niemand is zoo ongelukkig als ik.'

Als Olof's angst uitgeraasd is, begint voor hem pas de groote foltering. Het is aan de beurt van Kyllikki om ter verantwoording op te roepen.

'*Ik* ben wel rein, maar *jij* - ben jij wel gerechtigd een rein meisje te eischen...?'

'Of ik gerech....?' bruiste Olof op, maar bleef midden in zijn zeggen steken en zonk achterover op de sofa, verborg zijn hoofd in zijn handen, en sloot zijn oogen alsof hij wou vlieden voor kwade gezichten.

'Er zou je recht geschied zijn,' ging Kyllikki voort, 'als het geweest was, zooals je geloofde - zoo moest het geweest zijn! Je wist het zelf en daarom raasde je en dreigde mij te dooden!'

Zij beschouwde een oogenblik Olof, die jammerde op de sofa.

'Rein en onschuldig - ja, jullie hebt gelijk dat je vasthoudt aan die eisch. Maar heb je er een enkele keer vanavond aan gedacht wat *ik* krijg - ik, die rein en onschuldig ben?'

‘Pijnig mij niet,’ klaagde Olof, zijn handen wringend. ‘Ik begrijp het wel en ik heb ook aan jou gedacht - och, och!’

‘Dat heb je ook - één enkele keer. Daar van hield je brief een paar woorden in, diep gevoelde woorden. Ik vatte die op als een bede om vergiffenis, en kon alles aannemen zooals het was, want ik dacht toen meer aan anderen dan aan mezelf. Maar vanavond....’

‘God, God, wat een ellende - alles is voorbij,’ jammerde Olof met tranen in zijn stem en begon weer aan zijn haren te trekken. ‘Och, deze avond, deze avond, die mijn mooiste droom is geweest, waarop ik gewacht heb als op een groote verzoendag! Alles is in flarden - kroon, sluier, droomen en verwachtingen - och, mijn bruiloftsnacht die mij wordt geweigerd!’

Hij wierp zich voorover met het gezicht in het sofa-kussen en barstte uit in een wild gesnik.

‘Jouw bruiloftsnacht?’ zei Kyllikki met bevende stem. Heb je misschien niet al veel bruiloftsnachten gehad...? Maar mijn bruiloftsnacht’ - de stem begaf haar - ‘die is nooit geweest en zal nooit zijn...!’

Zij barstte uit in een heftig, wanhopig geschrei en zonk bevend neer in de andere hoek van de sofa.

En de bruidskamer was vol van gehuil en weegeklaag, van zuchten en snikken, van zooveel verdriet en pijn dat de muren zouden hebben kunnen springen onder de druk. Kyllikki's gehuil verhoogde zich soms tot een snijdend geklaag en Olof kromp in smart als een hulpeloos kind.

Kyllikki is verstandig genoeg om den berouwhebbenden zondaar te vergeven en beiden geraken weer met elkaar heelemaal in orde.

Twee donker glanzende oogenparen begonnen met elkaar te fluisteren als eenzame sterren aan een half donkere herfsthemel, terwijl de aarde zuchtte in de schoot van de nachtelijke schemering.

Twee jaren verloopen en Kyllikki wordt zwaarmoedig omdat zij twijfelt aan de algeheele liefde van haren echtgenoot. Zijzelf waant zich zwak en niet in staat Olof's hart gansch en geheel te bemachtigen. ‘Als ik maar had waar ik nu bijna twee jaar naar verlangd heb, dan was ik tevreden met mijn lot. Want dat zou niets ter wereld me kunnen afnemen. Maar... en nu begrijp ik de oorzaak... ik heb geen hoop meer!’

Voor Olof is dat natuurlijk een bestendige foltering. Deze pijniging wordt nog verscherpt door de obsessie zijner vroegere minnaressen. De eene na de andere, komen zij zijn geest en gemoed kwellen. Voor den ouden zegevierenden vlotschipper is dat eene periode van ontzettende zielesmart.

Zekeren dag, terwijl Kyllikki naar het dorp is, komt Lijsterbes Olof opzoeken. Het wordt eene afrekening in regel.

'Ik veracht jullie, ik haat jullie, allemaal die er zijn! Ik zou de heele kudde de oogen willen uitkrabben, jou het allereerst!'

Een wilde haat vlamt in haar groote bruine oogen en haar gezicht is zoo onnatuurlijk verwrongen, dat het Olof lijkt of hij voor een furie staat en niet voor een mensch.

'En dan jullie liefde!' hoonlacht ze en gooit zich weer neer op de bank. 'Ja, ja, daar kan je van kweelen den heelen dag door - die muziek blaas jullie als op een dwarsfluit, totdat je ons dichtbij hebt, dat het dier in jullie de sprong kan wagen op zijn buit. Zal ik je zeggen, wie jullie liefhebt? Jullie *zelf*, schurken! Wij zijn maar poppen en lieve jonge poesjes waar je mee speelt. Jullie zijn als hongerige wolven - het is maar dat enkele, ééne waar jullie naar streeft.'

En verder:

'Ik weet best wat je denkt. Je verafschuwt me. Je vraagt jezelf of ik werkelijk dat zelfde kleine meisje ben die bij je schoot zat en die naar je opkeek als naar God zelf. Nee, dat ben ik niet - alleen het bittere is overgebleven! Begrijp je 't misschien niet?... O, we zijn scherp en bitter en ruw en wat je maar wilt - wij zijn net zulke lijsterbessen als jullie vossen bent! Maar zal ik je eens zeggen wat wij zijn - *wij zelf*, begrijp je?'

Ze staat op van de rustbank, loopt haastig over de vloer en zet zich op een stoel naast Olof; ze praat met een zachte doordringende stem, alsof ze hem zoowel met woorden als blikken doorboren wil.

'We zijn *vrouwen* - versta je? En we haken naar liefde, allen, zoowel de goede als de slechte - of nee, er zijn geen goede en slechte onder ons, we zijn allemaal gelijk. Allemaal haken we naar jullie en naar liefde. Maar hoe....? Dat moet jij wel weten. Antwoord me voor het aangezicht van God of er een enkele van de meisjes met wie je te maken had, je lichaam begeerd heeft - antwoord me, maar lieg niet!'

'Nee... nee, dat moet ik toegeven,' stamelde Olof ontroerd.

‘Het is goed dat je ten minste eerlijk bent! En daar juist ligt de afgrond die ons scheidt. Voor jullie is het lichaam a en o, maar voor ons niet. Wij kunnen dat ook wel begeeren, als we er eerst toe zijn opgeleid. Maar dat waar we zelf het meest naar haken, dat krijgen we niet - jullie schenkt ons enkel een roes, niets anders! En we zijn goedgeloovig als kinderen. Wij worden bedrogen maar gaan voort met hopen, wij zoeken en smeeken als bedelaars, totdat we eindelijk inzien dat we van jullie nooit iets anders kunnen krijgen dan dat wat op-zich-zelf-alleen walging verwekt....’

Olof zuchtte diep, alsof hij aan de geeselpaal gestaan had en een oogenblik van verademing kreeg - terwijl de geesel aldoor geheven bleef boven zijn rug.

‘Zoo zijn jullie! Jullie neemt ons, maar waarom wil je ons niet *behouden?* Waarom geef je ons alleen verlovingsringen of geld of mooie kleeren - waarom krijgen we niet jullie zelf zooals we wenschen en verlangen jullie te hebben? Begrijp je dan niet, dat de liefde voor ons het heele leven is, terwijl ze voor jullie enkel een tijdverdrijf uitmaakt? Maar jullie begrijpt niets, jullie slaan je op de borst en gaan jullie eigen weg in je eigen afgodische heerlijkheid!’

En terwijl het angstzweet hem uitbreekt, beseft Olof ten volle de ontzettende gevolgen van zijn vroeger losbandig leven, gevolgen die langs alle kanten tot in het oneindige gaan.

Als Olof Koskela gansch de nachtmerrie heeft doorgemaakt en heelemaal met deemoed is vervuld, doordrongen van zijne zware verantwoordelijkheid, daagt de gelukkige ontknooping op. In de dalende herfstzon komt Kyllikki met een flinken zoon van de kraaminrichting uit de stad terug. En wanneer 's anderen daags de jonge moeder van uit het venster in het dal de eerste werken voor het droogleggen van het Isosuro-moeras ontwaart, roept zij verrukt uit: ‘O, het is toch eindelijk begonnen!’

Olof wendde haar van het venster af naar zichzelf, sloeg zijne armen om haar heen en zag haar in de oogen, alsof die blik alles besloten hield wat ze gezien en beleefd, geleden en gehoopt hadden.

‘Nu is het eindelijk begonnen!’ zei hij zacht en sloot Kyllikki vaster tegen zijn borst.

(*Slot volgt*).

H. BOSSIER.

Boekbeschouwing

Dr M. Funck. *Le Livre belge à Gravures* (Paris & Bruxelles, G. Van Oest, éditeur) 1925.

Een werk, dat door den liefhebber van oude boeken met gretigheid zal ter hand worden genomen en dat door de bank velen zal voldoen, al was het dan alleen maar om zijn buitengewoon rijke en verzorgde illustratie, waarvan we in dezen tijd naast den kieskeurigen auteur de op kunstgebied zoo gunstig bekende firma Van Oest, die dit bibliografisch kunstboek uitgaf, dank moeten wijten. Het tamelijk lijvig boek van Dr M. Funck wil een gids zijn voor den liefhebber van geïllustreerde typografische boeken, die in België verschenen vóór de 18^e^ eeuw. Dit heeft de schrijver trachten te bereiken door het 1^e^ deel van zijn boek te besteden aan een beknopt overzicht eenerzijds van de geschiedenis van het gedrukte boek in België en anderzijds van de geschiedenis van de gravuur en van hare voornaamste beoefenaars in de Zuidelijke Nederlanden. Zulks kan belangrijk zijn voor oningewijden, maar voor kenners is dit weinig oorspronkelijk gedeelte weinig aantrekkelijk, niettegenstaande de veelbelovende, maar zeer eenzijdige bibliografie die op ieder hoofdstuk volgt. Aangaande den aanvang der boekdrukkunst wordt geen enkel Duitsch geleerde vermeld! Uit dit deel leert men b.v. over de 17^e^ eeuwsche illustratie niet veel meer dan wat men reeds sedert 1866 en 1879 wist uit de bekende werken van Ruelens en De Backer: *Les Annales plantiniennes* en Hymans: *Histoire de la gravure dans l'Ecole de Rubens*. Het wil ons voorkomen dat dit 1^e^ deel een compilatie is om het werkelijk verdienstelijke 2e deel, *Index bibliographique*, dat een alphabetisch geordende en beredeneerde lijst van de voornaamste geïllustreerde Belgische boeken geeft, minder dor te maken. Wij ondervinden het als een misslag, want de ware liefhebber heeft meer aan een ‘dictionnaire des livres à gravures en Belgique’ dan aan een geschiedenis, die trouwens nog moet gemaakt worden bij gebrek aan afzonderlijke en voorafgaandelijke grondige studiën van het boek in de 16e en 17e eeuwen. Dan ware het ‘Index bibliographique’ van Dr M. Funck wellicht wat uitvoeriger en volledigen uitgevallen dat het nu is.

Mocht bij een 2e uitgave de auteur het over zijn hart krijgen het 1e deel als inleiding om te werken en in te korten en het ‘Index’ als hoofddeel meer uitbreiding te geven, dan ware de wetenschappelijke literatuur van België met een onmisbaar en hoogst verdienstelijk werk verrijkt.

A.K. Coomaraswami. *Arts et Métiers de l'Inde et Ceylan*. (Bruxelles, Vromant & Cie) 1924.

In de kunsthistorische literatuur heeft men destijds veel goeds gezegd van het werkje van W.M. Flinders Petrie: *Les Arts et Métiers de l'Ancienne Egypte*, in deze verzameling van de firma Vromant door Prof. J. Capart ingeleid en vertaald. Na lezing van het kernachtige werk van A.K. Coomaraswami over geest en geschiedenis van de kunst en van de kunstambachten van haar vaderland, door een ongenoemde op voortreffelijke wijze uit het Engelsch vertaald, is men verplicht toe te geven dat er geen betere inleiding in de moeilijk toegankelijke kunst van Indië, den beknopten vorm in acht genomen, bestaat dan onderhavig werkje, dat benevens vele illustraties - 225 - zonder veel ophef of omhaal van woorden weinig bekende en zelfs nieuwe uitzichten, zooals de navolging van de Grieksch-Romeinsche modellen in de Mahayneesche kunst 'n paar eeuwen vóór onze jaartelling en den invloed van de Italiaansche en naar ik meen naar de illustratie te oordeelen, ook Vlaamsche modellen (in de portretkunst) van de Mogolsche schilderkunst der 16e en 17e eeuwen, bevat. Een werk dus, geschikt voor gestudeerden als voor leeken.

P.D.K.

Kanunnik V. van de Velde. - *De Goede Week en het Paaschfeest. Geschiedkundige Studie*. (Brugge, Excelsior, XVI - 310 blz. kl. 8o(1), 1924).

Een belangwekkend boek, dat de geschiedenis geeft van de kerkelijke plechtigheden van de zoogenoemde ‘veertien dagen omtrent Paschen.’ Het beschrijft het ontstaan van de ceremonieën, hun verder ontwikkeling, zeggende welke weggevallen zijn en welke nieuw bijkwamen. Zoo is het 'n zes deelen ingedeeld: 1. Palmzondag, 2. De Goede Week, 3. Witte Donderdag, 4. Goede Vrijdag, 5. Paaschavond, 6. Paschen en de Paaschweek.

Wel geeft het tweedehandsche wetenschap, maar het is een niet geringe verdienste, een rijke stof, waaraan, zooals uit de nog onvolledige bibliographie blijkt, reeds een geheele biblio-

(1) De pagineering begint met blz. 5 i. p.v. 1.

theek gewijd is, overzichtelijk gegroepeerd en voor den ontwikkelden lezer toegankelijk gemaakt te hebben. Of de studie volledig is kunnen we niet zeggen; toch willen we opmerken dat er over de drie eerste dagen der Goede Week niets gezegd wordt en dat we er niet hebben kunnen ontdekken waarom de Woensdag in die week langen tijd *Schorselwoensdag* geheeten werd. Toch wordt blz. 85-87 uitvoerig over het zwijgen der klokken gehandeld, maar men laat verstaan dat dit altijd begonnen is na het *Gloria* van de mis van Witten Donderdag, terwijl nu nog in Zuid-Duitschland het na het Evangelie van den Woensdag begint, wat ook te onzent ten minste tot in de 16e eeuw het geval was. Verder is het volgens ons een leemte dat terwijl de schrijver dikwijls de beteekenis aangeeft die een ceremonie moet hebben voor de godsvrucht, hij bijna nooit haar zinnebeeldige vermeldt. Zoo spreekt blz. 39 van een beteekenisvolle ceremonie, doch de beteekenis wordt niet opgegeven. Toch verbeeldt elke ceremonie een feit uit het Oude Testament, of uit het leven van Christus of uit de Passie, en soms, gelijk in de Mis, de drie te gelijk, en dit te weten is wel van belang voor het begrip van het historisch worden van de ceremonie.

Op eenige vlekjes willen we nog wijzen.

Blz. XIV *Gastoué:* er was van hem toch wel iets anders te vermelden en te gebruiken dan zijn brochuurtje over het wijwater.

Blz. XV Pascal J.B.E. - Migne. *Origine et raison de la liturgie catholique*, Paris, 1844. Dat boek is te citeeren als volgt: Pascal J.B.E., *Origines et raison de la liturgie catholique en forme de dictionnaire*, 1859. (t. VIII de l'*Encyclopédie théologique*, publiée par M. l'abbé Migne 1845-1860).

blz. 10 onder de namen van *Palmzondag* is *Palmpaschen* vergeten.

Soms wordt een vreemd woord of vreemde naam vertaald of uitgelegd (b.v. *Eleona* blz. 12), maar doorgaans niet (bv. *Imbomon* blz. 12, *Probatica* blz. 14 en het dikwijls voorkomende *Mozarabisch*).

blz. 5 & 12 Anastasis; in de Tafel Anastatis 5, 13.

blz. 13 en 16 staat bij vergissing een jaartal 1909 (voor 1099?)

blz. 17. de H. Isidoor: wij zeggen Sint Pieter, Sint Jan, de H. Petrus, de H. Johannes, niet omgekeerd, dus Sint Isidoor of de H. Isidorus.

blz. 26. De voetnota over Donderbaard is opgesteld op een wijze waaruit geen verband blijkt met den tekst.

blz. 49: *Paaschweek* wordt zij (nl. de Goede Week) met recht genoemd. Hier had bij gemoeten dat in ons taalgebruik *Paaschweek* alleen beteekent week *na* Paschen; cf. overigens blz. 268 en Tafel.

blz. 50. de laatste drie dagen der Goede Week heeten volgens Morris in 't Ags. *Swidays*, en blz. 86 *Swidages*. Die twee lezingen wijzen op een foutief afschrift: het Angel-saksisch is overigens *Swigdagas*.

blz. 53. *effeta* en blz. 220 *epheta;* in Tafel beide. *Effeta* is de spelling van het *Ordo baptismi;* maar de Vulgata spelt *ephphetha* en de Semitisanten spellen *effatha*.

blz. 67. *Dommelmetten* had het Duitsch *pumpermette* en *rumpelmette* moeten oproepen.

blz. 75. Witte Donderdag kan, niettegenstaande Pater Kruitwagen, niet beteekenen *Blijde Donderdag;* het moet iets zijn in den aard van het *Dominica in albis* en het *Whitsunday*. Drijvers (*Mozaïek*, blz. 7; ook *Historie en Legende*, blz. 66) schrijft zonder aarzelen: ‘de gewoonte, die heerschende was in de oude christenkerk, en daarin bestond, dat de catechumenen, die Zaterdags voor Paschen zouden gedoopt worden, op dezen dag, (nl. Witten Donderdag) in het wit gekleed, zich aan de gemeente vertoonden.’

blz. 77 *Maundy Thursday* is onvolledig verklaard en had moeten verwijzen naar blz. 120, waar moest verzonden worden niet naar Johan. XIII, 15, maar XIII, 34.

blz. 102 *surplis* i.p.v. koorhemd of roket; blz. 103 *Godslamp* i.p.v. eeuwig licht.

blz. 123 Matthias die in Judas' plaats gekozen werd: de Handelingen I, 26, zeggen: en het lot viel op Mathias (met één t), en hij werd bij de elf apostelen geteld.

blz. 269 de etymologie van Hgd. *Ostern*, Eng. *Easter* zou moeten hermaakt worden naar Kluge of naar de N.E.D.

blz. 96 is sprake van het *Pange lingua*, blz. 165 van het *Pange lingua gloriosi lauream certaminis* en de Tafel geeft *Pange lingua gloriosi* met verzending alleen naar 165. Er had moeten gezegd worden dat het *Pange lingua gloriosi* van 165 een ander hymne is dan het *Pange lingua (gloriosi)* van 96.

De stijl is vlot en de taal goed. Toch hebben we opgemerkt: bijzonderste, op onze dagen, van af, soort reliquiekas, ceremoniën, liturgiën, homilieën, meerdere eeuwen, rond vijf uren en half, werd dezen zang (blz. 22), drooge mis, ervan, erop, in voege komen, gelijken aan, dewelke, verschillige, aanzien (onafscheidbaar), zegden.

Maar genoeg spijkers op laag water gezocht. Wij willen het boek niet in een ongunstig daglicht stellen. Onze aanmerkingen gelden alleen kleinigheden, waaraan gemakkelijk te verhelpen is.

Want het werk van Kan. V. van de Velde is een ernstige studie, die met voordeel zal gebruikt worden door al wie belang stelt in de geschiedenis van den eeredienst.

Het Geuzenliedboek naar de oude drukken uit de nalatenschap van Dr E.T. KUIPER, uitgegeven door Dr P. LEENDERTZ Jr. (Zutfen: W. Thieme & Cie, I^e^ deel XXXVI-327 blz. kl. 8°, 1924; IIe deel, VIII-412 blz. kl. 8°, 1925: per deel *f* 5.90).

Het Geuzenliedboek is van het grootste belang voor de geschiedenis en de letterkunde in het tijdvak van de godsdienstige beroerten. Toch werd er in de moderne tijden weinig aandacht aan geschonken. Alleen Van Vloten heeft er in zijn Geschiedzangen 133 nummers uit overgenomen. Toen heeft Van Lummel er een volledige uitgave van bezorgd (1872-74), die echter onvoldoende gebleken is.

Reeds sedert langen tijd had Dr Kuiper een grondige studie van het Geuzenliedboek gemaakt; doch de dood heeft hem belet er de laatste hand aan te leggen en ze uit te geven. Dat heeft nu zijn vriend Dr Leendertz voor hem gedaan. Beider aandeel in de uitgave wordt in de *Inleiding* aangegeven. Zoo hebben we thans een volledige betrouwbare uitgave, met alle historische, philologische, bibliographische ophelderingen. Beide bewerkers halen eer van hun arbeid; aan Dr Leendertz komt bovendien een bijzondere hulde toe voor de vroomheid waarmee hij de nagedachtenis van zijn vriend gediend heeft.

Op blz. 386 wordt herinnerd dat reeds in 1875 Max Rooses een studie over *Geuzen- en Anti-geuzenliederen der XVIe eeuw* uitgaf (in *Nederland*, herdrukt in *Nieuw Schetsenboek*). Deze studie beschouwt vooral de letterkundige waarde van deze liederen, terwijl de studie van Dr Kuiper in *Onze Eeuw* 1917 (in deze uitgave Inleiding I) vooral op hun historische beteekenis wijst. ‘Beide studies, zegt Dr Leendertz, vullen elkander zoo goed aan, dat men ze eigenlijk vereenigd zou willen zien.’

J. VERCOULLIE

Muziek

Attie Dyserinck. *Zes Geselle-liederen* (Uitg. G. Alsbach & Co, Amsterdam)

Guido-Gezelle. Wie met den verschuldigden, liefdevollen eerbied vóór deze dichterfiguur staat, houdt zijn hart vast als hem een nieuwe bundel ‘Gezelle-liederen’ voorgelegd wordt, want van geen enkel dichtwerk werd, muzikaal, meer en op onbedachtzamer wijze misbruik gemaakt. Het mag verbazend heeten hoe weinig en hoe verkeerd deze, onze grootste dichter, blijkbaar begrepen werd door de meeste toondichters die zich waagden aan de compositie zijner verzen. Een minder oppervlakkige kennismaking met zijn oeuvre zou in de eerste plaats al moeten leiden tot de erkenning dat het aantal zijner gedichten waaraan een muzikale bewerking wezenlijk iets toevoegen kan - hij heeft er géén geschreven die een muzikale illustratie ‘vragen’ - véél geringer is dan vrij algemeen schijnt verondersteld te worden.

De sierlijke bondigheid van de meeste dezer gedichten, de prachtige klank van Gezelle's taal, de ongeëvenaarde soepelheid van zijn vers verklaren genoegzaam de bekoring, uitgeoefend op een componist die zoekende is naar een ‘musicabelen’ lied-tekst. In de meeste gevallen blijkt deze componist echter niets meer te zijn dan een gewoon ‘lezer’, een der zéér velen voor wie het dieper wezen van Gezelle's poëzie - ten minste van een groot gedeelte daarvan - steeds ongeopenbaard zal blijven: geboeid door Gezelle's verbluffende taalvirtuositeit in een zelfde mate en op dezelfde wijze als door de schitterende improvisatie van een geïnspireerd instrumentist, gaat Gezelle's woord-muziek hun alras een zeker auditief genot verschaffen dat, zoo het al niet een waarlijk innig, diep-gevoelig genieten heelemaal uitsluit, dan toch gemakkelijk den weg daartoe belemmert. De groote hoeveelheid ‘Gezelle-liederen’ welke ons in de laatste jaren onder oogen kwam, heeft ons trouwens tot de overtuiging gebracht dat, voorbehoud gemaakt natuurlijk voor gebeurlijke genialiteit, *jonge* componisten in den regel beter zouden doen Gezelle's kunst muzikaal onaangeroerd te laten.

Door den band bleek ons zijne muzikaliteit een oneindig grootere en reinere dan de hunne; aan de bewonderenswaardige plastiek zijner beelden konden zij niets toevoegen en het vaak complexe, maar steeds van het sterkst muzikaal gevoel getuigend rhythme zijner verzen, ging in de meeste composities jammerlijk verloren.

'O gulden hoofd,' het eerste stuk van dezen bundel, levert daarvan het zóóveelste bewijs. De zware, maar nergens on-veer-krachtige stap van deze Bilderdijkiaansch-statige verzen wordt hier hopeloos verlamd. Gebeurt zulks misschien om een of andere muzikaal-interessante spitsvondigheid op het voorplan te schuiven? Toch niet: verrassingen wat de factuur betreft, biedt deze mak-conservatieve toonspraak nergens.

Tot het beste in dezen bundel dient gerekend: n^{r} 2, 'Jesu, wijs en wondermachtig.' Het sobere, archaïsche karakter dezer muziek past zich wel aan bij de stemmigheid van dit simpel klein gebed. Om van n^{r} 3 en n^{r} 4 muzikaal iets te maken is meer fantazie van noode. N^{r} 5: ''k Gebruik Uw Giften niet, o God' is een minder geslaagd pendant van n^{r} 2. Wat betreft n^{r} 6, 'Moederke', een gedicht waarin de vlam der puurste liefde brandt, deze enkele woorden, zwaar als een wereld, men spreekt ze niet uit zonder dat daar, in den diepsten schuilhoek van 't gemoed, een heel zachte stem op wonder-teere wijze aan 't zingen gaat - ja, misschien zou Peter Benoit daar wel een muzikaal equivalent voor kunnen leveren hebben, Mejuffer Attie Dyserinck zeker niet. Een toondichter zonder sterk uitgesproken temperament kan Gezelle's kunst slechts verslappen.

JULIUS VAN ETSEN.

Tijdschriftenkroniek

LA REVUE BELGE publiceert in haar nummer van 1 Juli 1925, onder den titel *Le Retour des Turcs en Europe*, een artikel van William Miller, uit het Engelsch vertaald door G.D. Périer. Na een kort overzicht van het tijdperk 1699-1922, dat gekenmerkt is door een steeds verminderen der Turksche heerschappij op Europeesch grondgebied, spreekt ons schrijver van het ontwaken van het Osmaansche volk en van zijn revanche-opmarsch tegen het Christendom in den Balkan, onder bevel van Mustapha Kemal, den nationalist. Door de gebeurtenissen geleerd, die zich in het laatste kwart der 19e en het eerste kwart der 20e eeuw voordeden, onderzoekt schrijver de gevolgen, die de terugkomst der Turken in Europa voor den wereldvrede en voor de wereldoekonomie zouden kunnen hebben. Voor den eerste, zoowel als voor de tweede, zal het een ramp zijn: de Turken zijn geen handelaars, ze zijn ook uiterst slechte administrateurs. ‘Ils ont occupé, lezen wij, une large partie de ce territoire (het Balkanschiereiland) il y a plus de cinq siècles, sans autre résultat, lorsqu'ils en furent refoulés, que de laisser ses ports ensablés, ses marais non asséchés, ses routes délabrées, ou, en certains endroits, inexistantes. Le gouvernement turc n'a rien fait de durable au profit de la Macédoine, de la Thrace ou de l'Albanie. L'herbe n'avait plus repoussé, comme dit le proverbe, où le cavalier turc était passé.’ En, volgens W. Miller, is, ondanks de Londensche broeken en hoofddeksels der mannen, ondanks de Parijsche modes der dames en het vervangen van de wettelijke veelwijverij door de onwettelijke, de natuur van den Turk niet veranderd. Hij blijft een Aziaat, een mensch van een andere wereld, van een andere beschaving, een mensch die niet organiseeren kan, die het leven ondergaat, niet leidt. Wat hij, daarentegen, uitstekend kan is oorlogvoeren. Juist omdàt hij het leven ondergaat, omdàt hij zegepralen en nederlagen ‘aequo animo’ van den Allerhoogste aanvaardt, is hij als oorlogsman zóó gevaarlijk. Na een nederlaag, hoe verpletterend deze ook zij, is hij nooit gedemoraliseerd, maar gereed om verder te vechten, tot het uiterste; na een zegepraal kent zijn overwinnaarswaanzin geen grenzen meer: rechtvaardigheid, alleen maar diplomatie- of conciliatie-geest zijn hem onbekend, alleen macht kent hij - zoolang het duren wil.... De terugkomst der Turken op den Westelijken oever van Bosporus en Marmara-zee biedt een groot gevaar aan voor den vrede in Europa, zoo afhankelijk van den vrede in den Balkan en voor den vrede in de wereld, zoo afhankelijk van den vrede in Europa. In den Balkan moét vrede heerschen; daarom moeten de Europeesch-Christelijke staten van het schiereiland sterk staan tegenover den Aziatisch-Mohamedaanschen vijand. ‘Le bien demeure au fond du mal, zegt schrijver, et le retour des Turcs en Europe, retour temporaire, croyons-nous, peut s'être effectué non sans quelque profit, s'il a seulement convaincu les Etats balkaniques de la nécessité de mettre en ordre leurs territoires pour faire face à l'ennemi commun.’ Hetzelfde mag gezegd worden van de Europeesche mogendheden. Want hetgeen op het Balkan-schiereiland in 't klein gebeurt met de Turken, die, vóór eeuwen, uit Azië kwamen en zich niet hebben kunnen europeaniseeren, zou in het groot kunnen gebeuren op het gansch grondgebied van Europa, dat schiereiland van Azië, met de Russen, die ook, vóór eeuwen, uit het Oosten kwamen en zich, ondanks de ukaze van Pieter den Groote, Katharina II en anderen, niet hebben kunnen europeaniseeren. Dat

Sowjet-Rusland zich met den dag naar het werelddeel, waar het vandaan kwam, meer toekeert is een feit[1]. Dit feit, alsook de wijze waarop het bolsjevisme Europa zoekt te treffen in de koloniën en zijn eigen grondgebied tracht binnen te dringen, om, op een gegeven oogenblik, de Westelijke wereld te overrompelen, kunnen misschien wel niet zonder eenig profijt zijn, indien ze maar de Europeesche staten tot de overtuiging brengen, hoe noodzakelijk het is hun eigen zaken ten spoedigste te regelen, om sterk te kunnen staan - en vereenigd - tegenover den gemeenschappelijken vijand uit het Oosten.

Hoe dikwijls zijn niet, sedert den wapenstilstand, afgevaardigden van Europeesche en andere natiën met dat doel bijeengekomen, hetzij op vredescongressen, hetzij op internationale conferentiën, hetzij op vergaderingen van den Volkenbond? En hoe dikwijls zijn ze niet onverrichter zake of ‘half-verrichter zake’ uiteengegaan? De geschiedenis der laatste jaren heeft bewezen, dat de tijd der Potemkin's en der Metternich's, der Adolphe Thiers' zelfs, gedaan en uit is, dat, in onze eeuw van democratie en positivisme, een afvaardiging met de beste voornemens bezield, in haar taak niet slagen kan, indien ze niet gesteund is door de openbare meening. Deze openbare meening zelve is niet onafhankelijk: ze wordt geleid door de toonaangevende pers, die haar inspiratie niet altijd gaat putten bij hen, van wie er het minst te verwachten valt. Indien de nieuwstijdingen rechtstreeks en onpartijdig aan het publiek waren bekendgemaakt; indien de volken elkander leerden kennen door middel van objectieve en onafhankelijke dagbladen en tijdschriften - het boek is nog niet genoeg verspreid onder de massa -, dan waren ons, menschenkinderen, reeds vele misstappen en rampen gespaard gebleven, dan zou de wereld, en Europa vooral, thans veel rustiger werken en leven. Een objectief dagblad - zelfs bij de zoogen. ‘presse d'information’ - zoekt men in ons opgewonden en zenuwachtig werelddeeltje te vergeefs: noemt er zich één, in internationaal opzicht neutraal, dan is het in zake binnenlandsche aangelegenheden sectair; draagt een ander ‘onpartijdig’, ‘onafhankelijk’, ‘nationaal’ of diesmeer onder zijn titel, dan is het zeker tegen alle internationaal samengaan der volken gekant, - dat merk je best bij de zoogezegd ‘à titre documentaire’ medegedeelde berichtjes van 5 tot 10 regels... Met de tijdschriften is het gelukkig wat beter gesteld. Er bestaan tijdschriften, die, zonder etiket van Roomsch-Katholicisme of van Socialisme, van Internationalisme of van Pacifisme, zich tot doel hebben gesteld echt internationaal te zijn, de volken, in alle onafhankelijkheid en rechtvaardigheid, *uitsluitend over elkander in te lichten*. Deze tijdschriften publiceeren, overgezet in de taal van het publiek tot hetwelk ze zich richten, artikels door vooraanstaande politici of geleerden uit alle partijen en uit alle landen geschreven. We denken hier vooral aan het te Parijs uitgegeven EUROPE, aan DIE EUROPAEISCHE REVUE van Leipzig en aan LA REVUE DE GENEVE. Over deze laatste alleen willen we in deze kroniek een paar woorden zeggen.

LA REVUE DE GENEVE verschijnt sedert Juli 1920, maandelijks. Sedert November '24, ten gevolge van een overeenkomst gesloten met de oude BIBLIOTHEQUE UNIVERSELLE ET REVUE SUISSE (1816), draagt zij den titel BIBLIOTHÈQUE UNIVERSELLE ET REVUE DE GENÈVE; het uitzicht en de geest van het

(1) cfr. het in onze vorige kroniek besproken artikel van Ferdinand A. Ossendowski: *L'Asie qui se réveille*.

maandschrift werden er niets door gewijzigd, de directeur Robert de Traz bleef aan, alleen het directie-comiteit en het aantal medewerkers werden uitgebreid, de firma ‘Payot & Cie, Lausanne et Genève’ verving als uitgever ‘La Société d'Imprimerie et de Lithographie Sonor, Genève.’ De naam REVUE DE GENEVE is een programma: het land, waar ze gepubliceerd wordt is een waarborg voor haar neutraliteit; de stad, zetel van den Volken-

bond, geeft haar hoog prestige; zij is, naar Robert de Traz ze in zijn *Editorial* (Juli '20) noemde, 'une revue de liaison intellectuelle et de documentation originale... Internationale, (elle) ne sera pas internationaliste et (elle) sera sociale, sans être socialiste.' Elk nummer bestaat uit drie duidelijk van elkander geschelde deelen: 1. de artikels (bellettrie, politiek, wijsbegeerte, sociologie); 2. 'Les Chroniques Nationales', geschreven door vooraanstaande politici, geleerden of literateurs uit elk der in dit gedeelte behandelde landen; 3. 'La Chronique Internationale', waar, naast de vaste rubriek onderteekend 'Un Européen', soms een Engelschman en Franschman of een Duitscher een paar bladzijden in laat verschijnen. Daarbij komen dun soms nog nota's over de medewerkers, besprekingen van boeken, van eenige tijdschriftenartikels.

Wij zullen een nomenclatuur geven van de voornaamste artikels en internationale kronieken, die tot nog toe in de REVUE DE GENEVE verschenen zijn. We kunnen natuurlijk niet alles vermelden, en moeten al vast, ter wille van de plaatsruimte, bellettrie, kritiek en literatuurgeschiedenis achterwege laten.

Wijsbegeerte. - 1920. Edouard Claparede: *Freud et la psychanalyse*. - 1920-21. Sigmund Freud: *Origine et développement de la psychanalyse*. - 1924. André D. Toledanno: *La Musique et l'intuition bersonienne*. - 1925. L. Charles Baudouin: *La psychanalyse et l'art*.

Geschiedenis. - 1920. Nicolas Gay: *La Pologne et la désagrégation de l'empire russe;* Général von Kluck: *La Marche sur Paris et la bataille de la Marne*. - 1922. Albert Pingaud: *La Triple Alliance* (1882-1914).

Internationaal leven en hedendaagsche vraagstukken. - 1920. Jacques Bainville: *La France vis-à-vis de l'Allemagne;* Lord Robert Cecil: *La Collaboration des peuples;* Gustave Ador: *Le Comite international de la Croix Rouge;* Charles-S. Mac-farland: *Le peuple américain et sa responsabilité internationale;* Albert Thomas: *Le Bureau international du Travail*. - 1921. Un Américain: *La Société des Nations et l'Amérique;* William Martin: *L'Avenir de la Societe des Nations;* id.; *La (troisieme) conference internationale du travail;* id.: *L'organisation internationale du travail intellectuel;* Genevieve Maury: *L'Allemagne et la démocratie d'apres Thomas Mann;* T.G. Massaryk: *La Revolution et les bolchévistes;* René Payot: *La premiere assemblee de la S. des N.;* Charles Rivet: *La Russie de Wrangel;* Edouard Benes: *Pour l'avenir de l'Europe;* René Lauret: *Maurice Barres et la politique rhenane;* Walter Rhatenau: *L'apogée du capitalisme*. - 1922. Maurice Barres: *La tâche de la France sur le Rhin;* Fernando de los Rios: *Mon voyage en Russie sovietique;* William Martin: *La quatrième conférence internationale du travail;* Paul Ruegger: *La constitution de la cour permanente de justice;* Théodore Vaucher: *L'Eglise catholique et l'Internationalisme;* G. de Reynold: *La commission internationale de coopération intellectuelle;* Pierre Mille: *La question du Rhin;* Robert de Traz: *Y a-t-il une Europe?;* Hermann Keyserling: *L'avenir de l'Europe;* J. Middieton-Murry; *id.*; Vifredo Pareto: *id.;* Ernst-Robert Curtius: *Français et Allemands peuvent-ils se comprendre?* - 1923; Edouard Combe: *Français et Allemands peuvent-ils se comprendre?;* André Gide: *L'Avenir de l'Europe;* Dmitri Mergkowski: *id.;* Miguel de Unamuno: *id.;* Alejandro Alvarez: *Le Panaméricanisme et la politique internationale de l'Amérique;* Charles Borgeaud: *Le Fédéralisme en Suisse et aux Etats-Unis*; Etienne Fournol: *La Politique russe du Gouvernement français depuis l'Armistice;* Alphonse Heyking: *Quelques défectuosités dans la protection des minorités;* Thomas Mann: *De la République*

Allemande; Mgr. Battifol: *Le rapprochement des Eglises;* A. Kartachev: *id.;* Pasteur Ad. Keller: *id.;* Dr. Arthur Robinson: *id.;* N.S. Troubetzkoy: *id.;* Jules Destrée: *La Coopération intellectuelle internationale;* Mario Puccini: *L'esprit de la nouvelle génération italienne;* Edwin R.A. Seligman: *Les dettes des Alliés;* W.T. Layton: *Les Réparations, la Ruhr et la S.d.N.;* Lord Robert Cecil: *L'Avenir de la S. des N.* - 1924. Henri Henquinez: *Flandre et Wallonie;* Henri Lichtenberger: *Où va l'Allemagne?;* Salvador de Madariaga: *Le génie de l'Espagne;* Francis de Miomandre: *Introduction à*

la connaissance de l'Amérique latine; Albert Picot: *Un problème de droit international: l'affaire des zones;* Prince Serge Wolkonsky: *Du nihilisme au bolchevisme;* André Bouvier: *Internationalisme américain;* Bernard Lavergne: *La Société des Nations et la politique française;* Leopoldo Lumoges: *L'arbitrage dans l'Amérique latine;* Armando Quezana: *La politique commerciale des pays latino-américains;* Edouard Rossier: *Angleterre et France* - 1925. William Martin: *Les problèmes européens;* F. Ossendowski: *L'homme et le mystère en Asie;* Eugenio Rignano: *Pour la paix du monde;* Albert Zimmern: *Nationalisme et politique;* Pierre Vriend: *République allemande et Allemagne nationaliste;* Edouard Combe: *Zones démilitarisées;* G. de Reynold: *Le problème de la langue internationale*(1); J. Marouzeau: *La Survie du latin;* René de Saussure: *A propos de l'espéranto;* René Werner: *La conférence internationale du Christianisme pratique;* Albert Thibaudet: *Pour une définition de l'Europe;* Théodore Ruyssen: *L'Union internationale des Associations pour la S. des N.;* Théodore Aubert: *L'entente internationale contre la* 3e *internationale*.

Schoone Kunsten. - 1921. Hugo von Hofmannstahl: *Beethoven;* G. Jean Aubry: *Jules Laforgue et la musique;* Edmond Pilon: *La danse dans l'oeuvre de Watteau, de Poussin et de Corot*. - 1925. Henri Clouzot: *L'Exposition des Arts décoratifs;* Rainer Maria Rilke: *Sur les oeuvres de Rodin*.

Onder onze landgenooten, die aan de REVUE DE GENEVE medewerkten, hebben we reeds Jules Destrée en Henri Henquinez genoemd; wij moeten er Louis Piérard, Franz Hellens en Henri Jaspar bijvoegen. De eerste is de schrijver van vijf Belgische Kronieken (1920-22); de tweede van vier (1923-25); onze oud-minister van buitenlandsche zaken, van een: *La Belgique et le protocole de Genève* (Dec. 1924).

Vier Hollandsche Kronieken werden tot hier toe door de REVUE opgenomen: de eerste drie (1921, 22 en 23) werden geschreven door Herman Robbers; de laatste (Juli '25), door Johan de Meester. Schrijver stelt er in het licht wat Holland van België scheidt (de geest)(2), wat Holland met België vereenigt (taal en intellectueel leven). Herinnerend aan het artikel van Minister Louis Franck: *Congo en de Belgische koloniale politiek*(3), drukt de Hollandsche correspondent van de REVUE DE GENEVE de hoop uit, dat de twee kleine staten aan het Noordzeestrand in vrede en goede verstandhouding leven mogen, dat ze in Europa en er buiten een gemeenschappelijke politiek voeren mogen, om, bij voorkomend geval, het hoofd te kunnen bieden aan een of andere manoeuvre van wien ook hunner machtige buren. ‘Met groote heeren is het slecht kersen eten, eindigt schrijver, een oud spreekwoord aanhalend; la Belgique aussi cultive et aime et mange des cerises. Toutes les petites nations devraient se rappeler combien les gourmets hollandais ont souffert par rapport à leurs cerises. Car c'est de l'expérience que naissent les proverbes.’

Begin October 1925

C. DEBAIVE.

(1) Besproken in den VLAAMSCHEN GIDS, Jg. XIV, p. 5-15.

(2) ‘La différence entre l'esprit belge et la mentalité hollandaise, lezen wij, s'exprime d'une part par une grande ardeur dans le risque, et, d'autre part, par une retenue pleine de sang-froid.’

(3) Verschenen in DEN GIDS van 1 April 1925. p. 88-109.

Een dringend koloniaal Vraagstuk

Een dringend probleem, in Congo, is de VOEDSELVOORZIENING. HET IS, zooals ik het reeds meermalen uitdrukte, DE GORDIAANSGHE KNOOP VAN ONZE KOLONISATIE.

Door de industrialisatie van Congo of gedeelten van deze kolonie heeft men in bepaalde middens een zeer groot aantal negers bijeengebracht. Men heeft dus veel krachten, aan den inlandschen landbouw onttrokken. Het bleek weldra, dat zij, die in de oorspronkelijke dorpen achterbleven, er niet toe te bewegen waren den landbouw zóó uit te breiden, dat ze niet alleen voor eigen onderhoud, maar ook nog voor dat van rasgenooten, die in de industrie werkzaam waren, het noodige voedsel voort zouden brengen.

Industrie, in tegenstelling met landbouw, eischt een opeenhooping van menschen in totaal andere voorwaarden dan het samenwonen, in dorpen of gehuchten, der landbouwers. De voedselvoorziening wordt hierdoor moeilijker, omdat alle voedsel moet aangevoerd worden. Immers, de arbeiders hebben geen tijd om voor den kweek en de teelt van de groenten, de vruchten, het graan en het vee te zorgen.

De hygiëne van industriestreken is ook veel ingewikkelder. Elke mensch op zich zelf leeft in minder gunstige voorwaarden bij gebrek aan lucht, licht en dikwijls ook beweging. Het overbrengen van ziekten heeft vlugger en gemakkelijker plaats en het is buitengewoon moeilijk, in sommige gevallen zelfs onmogelijk, epidemieën te voorkomen of te stuiten. Deze feiten gelden voor de geheele wereld, maar ze kunnen in zekere landen van buitengewoon groote beteekenis worden. Hier kunnen de meest verschillende factoren hun invloed doen gelden: het klimaat van de streek, de temperatuur, de vochtigheidsgraad van de lucht,

de gesteldheid van den bodem, de voorkomende insekten of andere dieren, de levenswijze en voeding van de menschen.

De neger is van huis uit niet zeer bedrijvig, veeleer lui. Hij werkt weinig of niet, brengt weinig voort en is daardoor ondervoed. Die ondervoeding hinderde hem vóór de aankomst van de blanken betrekkelijk weinig, omdat hij weinig reisde, weinig werkte, veel rustte en zeer weinig met anderen in aanraking kwam. Was zijn weerstandsvermogen voor ziekten gering, de gelegenheden om ziek te worden waren het betrekkelijk eveneens, en wat de kwalen betreft, waarvan men moet aannemen dat ze toenmaals evenzeer verspreid waren als nu, door de weinige vermoeienissen, die hij zichzelf oplegde, was er een soort van blijvend evenwicht ontstaan. Met de invoering van de industrie, het reizen van de blanken en de ontwikkeling van den handel, met één woord, onze beschaving, is dit alles geheel anders geworden.

Bij nader onderzoek blijkt nu, dat wij onwillekeurig het evenwicht verstoord hebben ten nadeele van den inlander en we kunnen dit alleen herstellen door ook de voor hem gunstige factoren in dezelfde verhouding te ontwikkelen.

Kon de neger zich destijds met dezelfde voeding als hij nu bezit nog in een langzaam tempo vermenigvuldigen, DE GEWIJZIGDE LEVENSOMSTANDIGHEDEN MOETEN, INDIEN DE VOEDING NIET VEEL KRACHTIGER IS DAN ZE TOT NOG TOE WAS, FATAAL TOT HET UITSTERVEN VAN HET RAS LEIDEN. Dit is geen louter theoretische bespiegeling a priori, het is helaas een treurige vaststelling a posteriori.

Stanley schatte het aantal inboorlingen op veertig millioen. Al was deze schrandere ontdekkingsreiziger misschien wat te optimistisch, zoo heel ver van de waarheid zal hij toch niet geweest zijn. Later gaf een eerste volksschatting vijftien millioen inwoners aan; eenige jaren nadien sprak men van tien millioen, en er zijn nu reeds menschen, die spreken van zeven en een half millioen!

DE VOEDSELKWESTIE IN CONGO KAN BINNEN DE TIEN JAAR OPGELOST WORDEN. Daartoe is enkel noodig zich een juist beeld van den werkelijken toestand te vormen

en na te gaan hoe men in andere koloniën in dergelijke omstandigheden is te werk gegaan.

Het spreekt van zelf dat de aanvoer van levensmiddelen, uit andere landen afkomstig, op den duur niet zou kunnen volgehouden worden. Dit middel kan alleen met succes aangewend worden in geval van tijdelijken hongersnood. Maar in Congo heerscht volstrekt geen hongersnood. Er heerschte voor de aankomst van den blanke, en nu nog, enkel voedselschaarschte en dit in de eerste plaats als gevolg van de luiheid van den neger zelf. Hebben wij, door het invoeren van de industrie, de gevolgen van de voedselschaarschte vergroot, het opheffen hiervan zal voldoende wezen om ook de nadeelige gevolgen te doen verdwijnen. De bodem is vruchtbaar, de veeteelt is er mogelijk en wij, met onze gevorderde kennis van de physiologie van de voeding, kunnen in overzienbaren tijd dit probleem oplossen.

Enkele punten wil ik hier nader toelichten.

Van verschillende zijden heeft men gesproken over de maniok, die de inlander onder den vorm van chikwange nuttigt, en men heeft er zelfs over gesproken om deze chikwange door den aardappel te doen vervangen. Maar niemand heeft er tot nog toe aan gedacht dat er met de maniok een oneindige hoeveelheid verschillende gerechten te bereiden zijn. Men zij er wel op bedacht dat een zuivere physische formule in calorieën van onze voeding enkel en alleen als een schematische voorstelling mag beschouwd worden, en dat ze als dusdanig van groote waarde kan wezen. Maar de physioloog, die uitsluitend met chemische en physische formules werkte, heeft weldra door de ervaring moeten leeren, dat er ten opzichte van voeding nog andere factoren zijn, die niet in formules zijn terug te brengen. Enkele zullen het na nog lange jaren studie misschien wel eens worden, maar een groote groep, n.l. de psychische factoren, zullen het zeker in de eerstkomende jaren nog niet zijn. Nochtans kan en moet men met de psychische factoren rekening houden. Daarom zal maniok in de ontelbare gewijzigde vormen, waaronder ze kan genuttigd worden, als volksvoedsel van grooter beteekenis zijn dan het nu het geval is, waar de neger ze bijna uitsluitend als chikwange gebruikt.

Een ander voornaam punt, dat maar al te vaak over het hoofd gezien wordt, zijn de bijspijzen. Het is algemeen bekend dat

verscheidene volkeren, o.a. voor een root gedeelte de Japanners, voornamelijk van rijst leven. Het was dan ook een niet te onderschatten weldaad, door de Regeering aan de kolonie bewezen, de rijstkultuur in Congo te bevorderen. Maar hierbij werd helaas een belangrijk onderdeel uit het oog verloren. Van de zoogenaamde rijsttafel vormt de rijst weliswaar het hoofdbestanddeel, maar het zijn de vele bijspijzen, en al de wijzigingen waaronder ze gebruikt worden, die het mogelijk maken, dat men elken dag opnieuw en in voldoende hoeveelheid rijst kan nuttigen. Terwijl een Congoleesche rijstschotel, op de gebruikelijke wijze met oliepalmpitten voorbereid, een uitstekend gerecht is, zou men er nochtans moeilijk acht dagen achtereen zonder tegenzin van kunnen eten. Daarentegen ziet men niet alleen inlanders, maar ook volbloed Europeanen, maanden lang elken dag met hetzelfde genot hun Indische rijsttafel gebruiken.

Men mag ook de bijspijzen om hunne voedingswaarde niet te gering schatten. De porties die men er van gebruikt, alsook de verschillende soorten samen, zijn van dien aard dat men er vast op kan rekenen, dat ze ook een belangrijke hoeveelheid voedende bestanddeelen moeten bevatten.

Bij nadere beschouwing mag de vraag zelfs gesteld worden of het in sommige gevallen niet juist de rijst is, die als vehiculum dient van wat we ten onrechte bijspijzen noemen.

Het voedselvraagstuk heeft nog een anderen kant in Congo. Het is niet voldoende den lust tot eten bij den inboorling te ontwikkelen. Het noodige voedsel moet ook aanwezig zijn. Hier mag geen enkele van de talrijke factoren, die hun invloed doen gelden, verwaarloosd worden en de keus van de producten moet naar den aanleg van den neger geschieden. Als plantaardig voedsel zullen maniok en rijst met palmpitten nog lang het belangrijkste bestanddeel uitmaken. Maar aardnoten (arachiden), op een bijzondere wijze gebakken, vallen bij de inboorlingen van Afrika, evenals overal elders, zeer in den smaak. En daar de negers deze gebakken aardnoten in niet te vermoeden hoeveelheden oppeuzelen, terwijl ze onderling aan het kibbelen zijn of van het eene dorp naar het andere slenteren, nemen ze, zonder dat ze zich daarvan bewust zijn, een zeer belangrijk en krachtig voedsel op. Het is hier dus zaak, evenals voor de maniok en de rijst, de talrijke wijzen van toebereiding van een op zichzelf

onsmakelijk gerecht te verspreiden, om er een zeer gewild en gezocht volksvoedsel van te maken.

Op deze wijze zouden we kunnen doorgaan, en o.a. ook spreken over de verschillende manieren om bananen te benutten; maar we willen ons tot de gegeven voorbeelden beperken. Met eén enkel woord weze gezegd, dat bananen van de slechtste varieteit, bananen, die in rauwen toestand zonder weerzin niet kunnen genuttigd worden, met ruwe inlandsche suiker toebereid, nog tot een smakelijk gerecht verwerkt kunnen worden.

Met nadruk wil ik er echter op wijzen, dat er hier geenszins spraak kan wezen, iets van onze Europeesche gebruiken aan de negers te willen leeren. Enkel gebruiken van volkeren, die analoge zeden en vooral een overeenstemmende mentaliteit hebben, kunnen met zekere kansen op succes in Congo ingevoerd worden.

Naast het voedsel van plantaardigen oorsprong mag ook het dierlijk voedsel niet uit het oog verloren worden. Hier ook weer zullen vergelijkende onderzoekingen van het grootste gewicht blijken te zijn.

Het is een theoretisch niet te weerleggen feit, dat het van het grootste belang is den veestapel in Congo uit te breiden; en toch zal in de praktijk weldra blijken dat alle zorgen, aan den veestapel van onze kolonie besteed, in de eerste plaats ten voordeele van den blanke zullen zijn. Hier zou men lang naar het waarom kunnen vragen, maar veel beter is het de feiten te nemen zooals ze zijn. Het klein vee, zwijnen, schapen en geiten (vooral de laatste), het pluimvee, kippen en eenden en de vischkweek zullen blijken van het grootste belang voor de voeding van den inboorling te zijn. Het roosteren van stukjes geitenvleesch, op lange stokjes gestoken, zal in een groot gedeelte van Congo bij den neger ingang vinden. Daar, waar een godsdienstige overtuiging hiermede in strijd mocht wezen, zullen natuurlijk andere wegen dienen gevolgd te worden. Maar nooit moet men er naar streven de bevolking vleesch te leeren eten, zooals wij dat gewoon zijn.

Over den vischkweek, waarmede ik me speciaal moet bezighouden en waaromtrent ik reeds in zeer verschillende omstandigheden en bij zeer verschillende gelegenheden gesproken en geschreven heb, zal ik hier niet uitweiden. Het weze voldoende

er op te wijzen, dat die zonder eenigen twijfel een belangrijk deel van de volksvoeding zal verzekeren.

Een laatste punt wil ik echter nog aanraken, n.l. dat wij, Europeanen, met onze hoogere beschaving, ons nooit door vooroordeelen mogen laten leiden. Zoo bijvoorbeeld eten sommige negersstammen bepaalde soorten van rupsen. Het is me niet bekend dat ooit één Europeaan aan dit inlandsche volksvoedsel eenige aandacht gewijd heeft. Nochtans is er nergens in de wetenschappelijke literatuur, naar mijn weten, éénig argument te vinden, dat een vooringenomenheid tegen dit voedsel rechtvaardigt. Dat wij, Europeanen, griezelen bij het idee rupsen te eten, heeft met de voedingswaarde en de beteekenis als volksvoedsel van deze dieren niets te maken. We moeten er slechts aan denken, dat ook wij allerhande dieren eten, die niet alleen door vreemde volksstammen met afkeuring versmaad worden, maar zelfs bij een groot gedeelte onzer eigen rasgenooten een griezel verwekken.

Een derde belangrijke soort van voedsel vormen de vruchten. Vruchten worden ook meestal als toespijs beschouwd. In sommige gevallen wordt hun voedingswaarde overschat, in andere onderschat. Hierbij is ook heel dikwijls het gevoel de vader van de gedachte. Voor de meeste vegetariërs overtreffen de vruchten onze gewone gerechten in voedingswaarde, terwijl de vleescheters ze meestal maar als een aangename bijspijs beschouwen. In feite zullen beiden in hun speciale richting overdrijven. Het zou zeker niet van beteekenis ontbloot zijn, indien er meer zorg aan de fruitteelt in Congo besteed werd.

Een kleinigheid, die echter niet zonder belang is, is het feit, dat de blanken zich gewoon gemaakt hebben *boys* voor de keuken te gebruiken. De missiën zouden er zich op moeten toeleggen hier, evenals in alle andere streken, de vrouw op te leiden voor het bereiden van de spijzen.

Het landbouwonderwijs van de negers is een punt, dat van de allergrootste beteekenis is. Wie Congo kent zal natuurlijk pessimistisch gestemd zijn ten opzichte van de mogelijkheid en de te verwachten resultaten van een actie in deze richting. Meestal worden hier twee punten uit het oog verloren:: ten eerste, dat het welslagen vooral afhangt van een goede organisatie en ten tweede, dat, waar een direkte invloed niet steeds merkbaar is,

een indirekte invloed van zeer groote beteekenis daarom nog lang niet uitgesloten is. Men denke maar eens na over de reeds schitterende uitslagen op hygiënisch gebied.

Pessimisten op het gebied van koloniale inlandsche politiek zijn meestal menschen, die zich nooit de moeite getroosten de geschiedenis van andere koloniën en zelfs die van hun eigen kolonie na te gaan. Wie zulks wèl doet, wordt optimistisch gestemd. Men komt dan tot de ontdekking, dat de moeilijkheden, waarmede men in eigen kolonie te kampen heeft, zich in vreemde koloniën ook voorgedaan hebben en dat men overal na veel moeite toch tot een gunstig resultaat gekomen is.

Uit dit vluchtige overzicht is echter al op te maken, dat het voedingsprobleem op zich zelf niet zoo moeilijk is, maar dat het uit een oneindige reeks kleine vraagstukken bestaat, die alle toch van zeer groot belang zijn. Dr R. Van Saceghem heeft in het tijdschrift *Congo* (November 1924) zijn meening te kennen gegeven. De zienswijze van dezen geleerde is volkomen juist, maar een uitvoering van zijn voorstellen zou in de praktijk maar van geringen invloed blijken te zijn, alleenlijk door het feit, dat hij het vraagstuk te éénzijdig beschouwd heeft.

Wil men tot een resultaat komen (en ik herhaal nog eens, dat het voedselvraagstuk in Congo binnen tien jaar in zijn geheel kan opgelost worden), dan moet men dit dringende probleem van onze kolonisatie ook in zijn geheelen omvang weten aan te pakken. Hier moeten alle diensten van de afdeeling landbouw gelijktijdig en met dezelfde energie naar het ééne vooropgestelde einddoel streven. Geen enkel onderdeel zal voor zich alleen den toestand kunnen redden.

Naast dit voor dit oogenblik voornaamste probleem onzer kolonisatie zijn er nog twee andere, die tegelijkertijd met kracht aangevat moeten worden: de assaineering van het land door den hygiënischen dienst en het voorbereiden van een rationeele uitbating van groote cultures op wetenschappelijken grondslag.

Buiten de mijnindustrie is de waarde van de kolonie gelegen in de groote koloniale cultures. Het ligt niet in mijn bedoeling hier deze twee voorname punten nader te bespreken, doch om niet de kans te loopen, dat men zou denken dat ik het voedselvraagstuk als het eenige dringende koloniale probleem beschouw, moet ik er bijvoegen, dat er om zoo te zeggen niets zal gebeurd

zijn, wanneer een beter gevoed negerras ook niet doeltreffend tegen de ondermijnende tropische ziekten beschermd wordt, en dat er ook niets gebeurd is, wanneer aan een goed gevoed en gezond negerras geen gezonde bezigheid gegeven wordt, die in alle streken van Congo kan uitgeoefend worden. Een versterken en gezondmaken van de negers zonder over de geheele kolonie ook aan die menschen werk te verschaffen, zou slechts voor gevolg hebben een ras te kweeken, dat zijn gezondheid op een menschonteerende wijze zou uitputten.

Brussel, Februari 1925.

PAUL VAN OYE

D^{r} Sc. n. et Med.

De Roman van de ‘Grande Mademoiselle’

Anne-Marie-Louise d'Orléans, hertogin van Montpensier, werd in 1627 geboren en was de dochter van Gaston de France, hertog van Orléans, den jongsten broeder van koning Lodewijk XIII, en van een nicht der koninklijke familie, Marie de Bourbon, hertogin van Montpensier, met wie ‘Monsieur,’ op bevel van Richelieu en ter wille van haar groot fortuin, in den echt was getreden.

Anne-Marie-Louise, door haar tijdgenooten ‘La Grande Mademoiselle’ bijgenaamd, was moederloos sinds haar geboorte. Zij had zich als 't ware zelve moeten vormen, door middel van de boeken die ze las en de tooneelstukken die de ‘comédiens du roi’ voor haar vertoonden, misschien zonder dat ze van beide den dieperen zin begreep.

Ze droomde van een luisterrijk huwelijk, gesloten onder het baldakijn van een troon en met een kroon in haar bruidskorf. Maar ze had een verrassende tucht over haar sentimenteele en zinnelijke opwellingen en toonde een kracht van zelfbeheersching, welke men zelden bij een jonge vrouw, in een omgeving als de hare - het Fransche hof - aantreffen zal. Deze vastberadenheid en onwankelbaarheid van wil en verstand had ze in de leerschool van Corneille opgedaan.

Tweemaal achtereen zag ze de kans schoon om koningin van Spanje te worden. Ferdinand van Spanje dong naar haar hand, doch stierf kort na zijn aanzoek. Toen werd ze door zijn broer Philips gevraagd, doch naderhand verkoos hij, om redenen van politieken aard, een Oostenrijksche prinses te huwen.

Later maakte de prins van Wales, die als gast van den Franschen koning te Parijs vertoefde, haar openlijk het hof.

Maar een ander plan spookte haar door 't hoofd: met haar neef, den jongen Lodewijk XIV trouwen en koningin van Frankrijk worden. Anna van Oostenrijk, de onbetrouwbare koningin-moeder en de snoode kardinaal Mazarin wilden haar

als speelbal van hunne ambities gebruiken en schrikten voor vage beloften niet terug.

Doch bijna te gelijker tijd zette ze zich in 't hoofd de gemalin te worden van den Duitschen keizer, zoodra ze vernam dat hij weduwnaar was geworden; ja, ze ging zoover dat ze zelf onderhandelingen met dezen huwelijkscandidaat aanknoopte en een afgezant naar Duitschland zond om haar belangen te bepleiten. Ook nu schenen de koningin-moeder en dezes minnaar, de kardinaal, aan hare zijde te staan, terwijl zij in 't geheim haar plannen dwarsboomden.

Toen ze dat eindelijk gewaar werd, sloot ze zich, tot tweemaal toe, bij de Fronde aan: den burgeroorlog, tegen Anna van Oostenrijk en Mazarin gericht. Zij steunde de Frondeurs met haar schatten en verwierf veel populariteit bij het Parijsche volk. Tijdens de tweede Fronde werd Orleans, het leengoed van haar vader, belegerd. De ‘Grande Mademoiselle’ voerde de troepen aan, die eindelijk Orleans bevrijdden en zij werd door de bevolking als een reddende engel toegejuicht Daarna behoedde zij het leger van Condé voor den algeheelen ondergang (aan de Porte St. Martin), doordat ze de kanonnen van de Pastille tegen de regeeringstroepen deed afvuren. Nu was er veel kans dat ze een echtverbintenis zou aangaan met den prins van Condé, wiens vrouw aan 't sterven was; doch ook deze illusie ging te loor. Condé vertrok naar verre streken en onbekende doeleinden.

Maar Parijs gaf zich gewonnen en de ‘Grande Mademoiselle’ kreeg van den koning bevel de stad te verlaten. Dat was, althans voorloopig, de instorting van al haar geestdrift, al haar kracht, al haar trots, al haar droomen. Vijf jaar verbleef ze te St. Fargeau. Toen werd ze, op haar verzoek, weer in genade aangenomen en betrok het Luxembourg-paleis.

Weldra bracht een nieuwe hersenschim haar in beroering: ze beeldde zich in dat men er voor ijverde haar met den zeventienjarigen broeder van den koning, den jeugdigen ‘Monsieur’ in den echt te vereenigen. Er kwam niets van: Henriette d'Angleterre werd zijn gade.

Hertog Karel III van Lorreinen bood haar de hand van zijn achttienjarigen neef aan, doch zij weigerde, - men begrijpt niet goed waarom.

Lodewijk XIV beval haar met Alfons IV, koning van Portugal, die maar twintig jaar was, te trouwen; maar zij wilde van dien half lammen, afstootelijk leelijken en vies verdorven man niets weten, en werd daarom weer naar St. Fargeau verbannen.

Na eenigen tijd kwam de koning met een anderen candidaat voor den dag: Karel Emmanuel III, hertog van Savoia. Dezen keer ging de weigering van den hertog uit, omdat de 'Grande Mademoiselle' hem vroeger had afgewezen. Die vernedering brak haren trots, en van concessie tot concessie gewaardigde zij zich een gewone stervelinge te worden; ja, ze ging bij een minderbroeder-astroloog te rade om te weten of zij ooit een man zou krijgen

Zoo werd ze stilaan rijp voor een late, gekke passie.

En de behendige, sluw berekenende Lauzun, een wellusteling die bij de nochtans verwende vrouwen van zijn tijd een buitensporigen bijval had, bracht haar hoofd op hol, toen hij, kapitein benoemd van de 'compagnie des gardes du corps,' begon in te zien dat zijn eerzucht de protectie van een invloedrijke vrouw kon noodig hebben.

Nog voor het met hem tot een huwelijk komen kon, schonk Mademoiselle hem een paar hertogdommen en graafschappen. Maar de koning, door belanghebbenden en afgunstigen opgestookt, weigerde het huwelijk, waarvoor de datum reeds bepaald was, te laten doorgaan.

Om onbekend gebleven redenen werd Lauzun een weinig later in een kerker opgesloten. Bij die gelegenheid kwam een cassette aan 't licht, waarin hij allerlei portretten, liefdebrieven, haarlokken, enz. van zijn ontelbare vrijages bewaard had; en weldra werden op den erotieken jonker spotliedjes gezongen.

Acht jaar duurde zijn gevangenschap, tijdens dewelke Mademoiselle, om zijn invrijheidstelling te bekomen, aan de geslepen Madame de Montespan de heerlijkheid Dombes afstond, in 't voordeel van den duc du Maine. Maar als hij, uit den kerker ontslagen, aan Madame de Montespan, weer voor den duc du Maine, het graafschap Eu weigerde, werd hij naar Châlon-sur-Saône verwezen.

Nog twee jaar bleef hij van Mademoiselle verwijderd. Hij flirtte intusschen met allerlei adellijke dames. Hij liet zich overhalen om Eu af te staan, in ruil van andere stoffelijke voordeelen, - natuurlijk op kosten van Mademoiselle.

Als hij eindelijk, twee jaar later, te Parijs mocht terugkeeren, was zijn omgang met Mademoiselle, die nu 55 jaar oud was, zoo intiem, dat men de hypothese van een in 't geheim bezegeld huwelijk mag aannemen. Maar dat pseudo-huwelijk mag in geen geval gelukkig genoemd worden! Gedurig was er leelijk gekijf en vieze ruzie tusschen twee onbevredigde, wederzijds geërgerde karakters en twee heel verschillende levensopvattingen. Met den dag werd Lauzun meer eischend, gemelijker, ook losbandiger: hij vergooide zich naar alle kanten, zelfs met boerinnetjes en kamermeisjes.

Ten slotte was bij de ontgoochelde, diep gekrenkte Mademoiselle de maat vol. Eens, uitzinnig van verontwaardiging, krabde zij den snooden bedrieger in het aangezicht. Op de knieën vroeg hij vergiffenis. Dat gebeurde te Eu. In April 1684, te Parijs, hief hij de hand naar haar op. Nu besloot ze alle betrekkingen met hem af te breken. Het was de definitieve scheiding.

Nog enkele jaren bracht ze gelaten door, zonder al te prangend heimwee naar het nooit betreden Beloofde Land. Zij stierf den 5 April 1693.

Wat Lauzun betreft, - in 1688 als vrijwilliger naar Engeland getrokken - waar de rebellen, met Willem van Oranje aan het hoofd, het koning James II heel lastig maakten, - had hij het onverhoopt geluk de vlucht van de koningin en den kroonprins te bewerkstelligen, die onder zijn geleide, trots veel gevaren, ongedeerd te Kales landden. Dat bezorgde hem eer en aanzien: de orde van den Kousenband en den hertogtitel. Na deze bekroning van zijn hoogste en bestendigste ambitie nam zijn openbaar leven echter een einde.

In 1695, op 63-jarigen leeftijd, trouwde hij met de veertienjarige dochter van den maarschalk hertog de Lorges! Zijn vrouwtje getroostte zich den grimmigen grijsaard ter wille van al de eer welke zij door dat huwelijk zou bemachtigen en met de onbewimpeld uitgesproken verwachting, spoedig weduwe te worden. Maar hij is 90 jaar geworden! Hij heeft allen overleefd die in zijn leven een rol hadden gespeeld: Mademoiselle en Lodewijk XIV, zijn maitressen, zijn vrienden, zijn vijanden.

Onze medewerker André de Ridder heeft den roman van de

‘Grande Mademoiselle,’ dien wij hierboven - naar zijn handschrift - samenvatten, te boek gesteld.

Van zijn essay, te uitgebreid voor ons tijdschrift, nemen wij het eerste hoofdstuk op.

RED.

* * *

Toen Lauzun met haar bekend werd, telde de ‘Grande Mademoiselle’ veertig jaar. Ze was dus niet heel jong meer, noch van jaren, noch van gelaatstrekken, doch heel jeugdig van hart en verlangen en ze bezat, in hooge mate, dien levenswil en die levenskracht, waardoor een vrouw tegen het voorbarig verval en tegen de versuffing van den liefdeloozen ouderdom wordt beschermd. In een opperste opwelling van liefde-drift, die heel haar wezen in beroering bracht, haar gevoel verontrustte en wondde, haar lichaam opschudde en verkoortsigde, heeft deze vrouw, welke nooit oprecht van iemand had gehouden en wijselijk en bedachtzaam, tot dan toe, aan hart en zinnen het stilzwijgen had weten op te leggen, op het laatste oogenblik het aan wisselvalligheden en ongunstige kansen maar al te rijke waagstuk aangedurfd van op een man als Lauzun te verlieven en hem, den onbestendige bij uitstek, aan zich te willen binden, voor altoos. En al was 't wel laat voor haar, om als een onervaren en droomzieke Julietta naar een zoo weinig argeloozen en luttel romantischen Romeo te verzuchten, terwijl ze in haar jeugd zoo ongenaakbaar en ongevoelig was geweest, verscholen in haar trots, ze zag de ongerijmdheid en het gevaar van deze liefde niet in; ze vond den moed niet om hare laatste hoop op geluk te verzaken, nadat al het andere waarvan ze had gedroomd was mislukt, nadat al wat ze had nagejaagd haar was ontsnapt, al hare wenschen en verzuchtingen als ijle rook waren opgegaan, hare illusies als droog zand waren weggestoven. Ze voelde het einde naderen, wanhopig bijna, en wilde ook nog haar aandeel hebben in een beetje vreugde en liefde, in de zoetheid van, eens ten minste in haar leven, te worden aanbeden en vertroeteld en gestreeld door een genegensreeden man.

Dorst ze even stilstaan aan den bocht van den weg en naar de vervlogen jaren achteruitblikken, dan zag ze wel een zeer oneffen, veelbewogen loopbaan achter zich, een zwaar-gevuld bestaan van hopen en droomen, van plannen en beramen, van wil

tot macht en verovering, heel een verleden dat was geweest één streven in gestadige spanning naar alle menschelijke eer en roem; dus een verleden ook van veel verbittering en ontgoocheling, van veel bedrog en logen. Nooit had ze rust of kalmte gekend, noch van den tragen gang der onverschillige dagen genoten, noch van de middelmatige voldaanheid van een deemoedige ziel of de genotsvolle maar prikkellooze peizelijkheid van een berustend leven, dat in vaste vormen en voegen past.

Eens zelfs had de stoutste aller verzuchtingen haar dweepziek en van trots versteven hart doorkoortst. Het ongenaakbaarste ideaal had toen haren vorstelijken handel en wandel bezield, dat als in een tot werkelijkheid gefantaseerd heldendicht, als in een tot levensechtheid omgetooverde tragedie heel haar streven had bezield, in strakke hardnekkigheid. De eervolste voorstellen had ze, uit nog hoogere ambitie, van de hand gewezen, omdat ze de vlam van die ééne stage hoop niet had willen dooven: haar geheime verwachting was koningin van Frankrijk te worden en voor haren neef, Koning Lodewijk, niet alleen een beminnelijke bloedverwante en een geëerbiedigde prinses te zijn, maar zijn eigen vrouw aan zijn zijde, in een bestaan van glorie en pracht, in een stuk geschiedenis vol grootsche ondernemingen en stout-edele daden. Zoo had ze zichzelven ingebeeld met de kroon op het hoofd, als vorstin van Frankrijk, en naast hem, den grooten vorst, op den troon gezeten, die de schoonste en machtigste van Europa was.

Langen tijd heeft ze voor Lodewijk XIV een werkelijken cultus gekoesterd, iets als een mystisch gevoel van eerbied en verknochtheid, dat zich zoowel tot den man als tot den vorst richtte. Ze vond hem mooi en bevallig boven alle andere jonkers der wereld. In hem achtte ze alle gaven belichaamd, welke haar romantisch en aristocratisch gemoed van den volmaakten edelman verwachtte en vruchteloos bij anderen had gezocht. Als hij deel nam aan een ballet, volgden haar blikken hem onverpoosd, gekluisterd aan iedere zijner bewegingen, gefascineerd door de jeugd, de zwierigheid, de fiere en toch beminnelijke gracie waarmede de jonge vorst zich bewoog. ‘Als een jonge God,’ merkt zij zelve in hare ‘Mémoires’ aan, en deze meening was oprecht, in het minst niet hyperbolisch; ze mat hem niet met de gewillige en eenigszins vertroebelde oogen van een verliefde

vrouw, maar met den helderen en strengen blik van een prinses van vorstelijken bloede, van strakken en kuischen adel, welke de absoluutste devotie voor het koningschap heeft, de diepst-ingewortelde verknoohtheid en het plechtigste ontzag voor de hoogheid van eens vorsten rol en roeping, en die zelve zoo hoog van geboorte zich weet, zoo trotsch van wil, zoo onweerstaanbaar van verlangen, dat ze, als een wijding, de geheime zekerheid koestert, dat hij de eenige man is en zijn kan, wiens adel bij den hare past en harer waardig is, en zij de eenige vrouw bij machte om hem te begrijpen, hem ter zijde te staan in zijn schier bovenmenschelijke taak en hem tot de roemvolste lotgevallen aan te wakkeren en voor te lichten.

Waar de hovelingen, en zelfs de prinsen van het Koninklijk Huis, meest allen den vroegeren tijd betreurden, toen machtige ministers al het gezag in handen hadden, over een bijna soevereinen invloed beschikten, en mild daarvan mededeelden aan hunne getrouwen, ten einde zelven des te langer en ongestoorder van hunne weelde te mogen genieten, behoorde zij tot de meer dan zeldzame grooten des rijks, die na Mazarin's dood, het eigenmachtig optreden van den Koning toejuichten; ze wenschte hem geluk met zijn vastberadenheid en bewustheid, met zijn doorgedreven wil om zelf te regeeren en alleen Koning in Frankrijk te zijn, in naam en daad, boven alle gebogen hoofden; ze was een der eersten om de grootheid van de absolute monarchie, zooals deze uit Lodewijk's brein en daad was gegroeid, te waardeeren, ook al had ze er persoonlijk de nadeelen van te ondervinden. Indien Mazarin er aan gedacht had, in plaats van de fletse en kinderlijk-behaagrijke Spaanjoolsche, welke hij, zijn al te kortzichtige staatkundige plannen wegens, voor den koning ten huwelijk had doen aanzoeken, dezen zijn nicht tot gemalin te geven, de werkelijk koninklijke Mademoiselle de Montpensier, wat zou ze naast den schitterenden vorst een prachtige vorstin geweest zijn, zich streng-statig wetend te gedragen, maar ridderlijk en loyaal, diep doordrongen, niet alleen van al hare rechten, doch ook van al hare plichten! Ze was van zijn geslacht, ze zou zijn hoogmoedige grootheid ten volle hebben aangevoeld en gedeeld; ze zou naast den ‘roi-soleil’ hebben gestraald als een ‘reine-soleil’, uit denzelfden trans.

Men kan haar wellicht om haar onbeschroomde, bijna grenzenlooze eerzucht laken, vermits ze zich niet ontzag zich met den eersten man des rijks te meten en altijd weigerde binnen de palen en perken van de afgebakende mogelijkheden en den voorgeschreven weg ingetoomd te blijven. Maar iets heel indrukwekkends en hooghartigs ligt er toch in den overdreven eisch van deze verwaande prinses, vreezend zich te vergooien of beneden haar stand te dalen; die geen erger smaad voorzag dan zich te koppelen aan een minderwaardigen echtgenoot; die altijd naar het hoogste heeft gekeken en gestreefd, omdat ze oprecht van het hoogere doordrongen was, en er zich zeker van voelde van superieuren aard en afstamming te zijn, niet aan de zwakheden van de gewone menschelijke gevoelens onderworpen, noch tot de bekrompen concessies van de alledaagsche stervelingen in het kleine, nuchtere leven gedwongen.

Ze geloofde, met iets als een mystische overtuiging, welke wij, in onzen democratischen en alles gelijkmakenden tijd nog moeilijk kunnen begrijpen, aan wat men het gewijde karakter, de bovennatuurlijke grootheid van den adel zou kunnen heeten; ze had nog iets in hare ouderwetsch sublieme ziel van de heldhaftige psyche van den riddertijd, als een dierbare traditie voortlevend in haar, en daarbij een cultus voor al wat stout en dapper, praalvol en grootmoedig was. En dat er koninklijk bloed door hare aderen stroomde, versterkte haar fier besef. Haar stemming berustte op geen ijdele verwaandheid of gezwollen pratheid, op geen overspannen eigenwaarde of leege zelfoverschatting. Want als grondslag voor haar eisch lag een streng begrip van hare verplichtingen: zulks bewees ze waar ze haar faam zoo onbevlekt wist te bewaren, ondanks de alles overheerschende libertijnsche tijdstemming en waar ze de pretentieuse hoovaardij van zoovele schetterende, pluimschuddende en kantenwuivende jonkers wist aan te klagen en de kwetterende zelfingenomenheid van zoovele alles regenteerende dametjes en freuletjes tegen te werken. IJdel was ze niet, om geen andere reden dan een te hoogen dunk van hare persoonlijke gaven en eigenschappen; doch wat ze vooral in zichzelven eerbiedigde, dat was haar afstamming, haar rang, haar naam, het fortuin en de macht waarover ze beschikte als vorstin van zoovele leengoederen, als heerscheres over zoovele

onderdanen. Ze dacht zich daarbij een historisch persoon, iets als een levende brok geschiedenis. Al overdreef ze de rol welke ze op dit wereldschouwtooneel te spelen had gekregen, ook in dit opzicht was ze oprecht en consequent. Schreef ze hare 'Mémoires' niet, omdat ze het zich tot een plicht aanrekende de merkwaardige gebeurtenissen en ervaringen van haar bestaan voor het nageslacht te bewaren?

Ze was veeleischend, niet alleen voor zichzelve, maar voor al wie het voorrecht had van adel te zijn, des te strenger naarmate de betrokken persoon een meer vooraanstaande plaats in de maatschappelijke hierarchie bekleedde. Wat bittere woorden van afkeuring vond ze voor Madame de Rohan, toen deze prinses het aandierf beneden haar stand te trouwen met een armen edelman, uit dat zwak en onbeholpen gevoel van liefde dat Mademoiselle de Montpensier den edellieden niet gunde en alleen voor het lagere volk als een recht erkende, terwijl het haar toescheen dat de hoogergeborenen dezen verleidenden hartstocht dienden te beteugelen, vermits ze ruimer plichten hadden te vervullen en zich naar strenger wetten te schikken.

Wanneer men Mademoiselle de Montpensier langs dezen kant bekijkt, doet het buitensporige van hare aanspraken minder komisch-overdreven aan, eer als iets ouderwetsch-verhevens: ze was oprecht in hare theatrale houding van 'halve-godheid', daar ze zich in allen ernst een buitensporig, aristocratisch ideaal voor oogen had gespiegeld en den moed vond het eerlijk en bewust na te leven. Dat gevoel was heel en al geschoeid op het heroïsch-grootsch ideaal van Corneille, den dichter voor wien ze zooveel eerbied en bewondering koesterde en wiens werken voor haar als een leidraad waren, terwijl ook iets van de hoofsche beschaving der 'Précieuses' haar sierde. Ze wilde een prinses zijn in den vollen zin van het woord, gelijk in de sprookjes, de ridderromans en de klassieke treurspelen.

Ze had zich als maagd schroomvallig bewaard, ongerept van faam, in een midden waar de schoonheid van vele vrouwen dikwijls deerlijk was geschonden en kuischheid tot de hoogstzeldzame eigenschappen behoorde. Ze had nooit het oor geleend aan de influisteringen van de liefde, alhoewel in alle parken en tuinen, achter iedere haag en in iederen struik het gevaarlijk godje school, dat allen aanrandde en met zijn verraderlijke

pijltjes bestookte. En waar alle ‘galantes’ zoo gewillig luisterden naar de verlokkelijke taal van alle ‘beaux’ en het hoofd niet afwendden van den zoen, wist zij gedurig aan al de opdringerige en ondernemende jonkers eerbied in te boezemen, ten deele reeds door haar uitzicht, dat statig en eenigszins stuur was, van een rustige, edele en koele schoonheid, en niet wuft of provocant, zooals de mode van den dag het eischte, verder door haar houding en gedrag, waardoor ze de stoutsten op afstand hield; wie haar te na dierf komen, dien gelastte ze zich, zonder uitstel, vol schaamte op zijn plaats te zetten.

Men weet dat ze bezonder groot van gestalte was - daarom juist werd ze door hare tijdgenooten la ‘Grande Mademoiselle’ bijgenaamd -; hare lichaamsvormen waren tevens krachtig en van een gracieuse slankheid, hare armen rond, stevig en toch sierlijk-gevormd, haar borst welgevuld. Er ging iets flinks en gezonds uit haar bouw uit, evenals er uit heel haar aangezicht frischheid en eenvoud sprak. In een zeer modieus en galant hof en in een wereld waarin de vrouwen coquetteerden om ter meest, met haar bevalligheden kwistig omsprongen en geen opsmukkingslisten overbodig achtten, weigerde zij smink te strijken over haar gelaat, gebruikte ze slechts bij uitzondering poeder en parfum; ze was verheugd omdat de natuurlijk frissche kleur en de ongeschonden gladheid van hare huid haar toelieten deze onbehoorlijke hulpmiddeltjes van de hand te wijzen. En daarbij bezat ze veel eigen haar, fijn-aschblond, in zware tressen gelegd rond haar hoofd, als een helm; dien ‘helm van Minerva’ waaronder haar verstand koel bleef en zoo vastberaden haar hartstocht wist te regeleeren.

Wij kennen uit vele portretten haar stevig, langwerpig gelaat: met het hooggewelfd voorhoofd en den puntigen adelaarsneus der Bourbon's, de blauwe koel-rustige oogen, den effen mond, iets of wat stoer, alhoewel niet norsch, een beetje mannelijk, als van een dier Amazonen uit de Oudheid, die noch weeke, tengere schoonheid, noch wufte, verwijfde zeden gedoogden.

Want ze was een Amazone naar lichaam en naar ziel. Niet een dezer gemaniereerd-pruilende of druk-kakelende lachebekjes, alleen om haar opschik bekommerd, om hare mondaine gewoonten in de war, trouwelooze coquetten en leeghoofdige liefdepoppetjes zonder persoonlijkheid, zooals ze er al te veel ontmoette

aan het Hof. Doch een wijze, over 't algemeen bezonder evenwichtige, koel-redeneerende vrouw, die hare hartstochten wist te bedwingen, haar gevoel te ordenen en heel haar leven aan de tucht van het verstand te onderschikken; een vrouw met eigen levenswil, geboren om te heerschen, waardig anderen aan haar streng gezag te onderwerpen, omdat ze meester over haar eigen tot wist te zijn; een kuische, onderscheiden vrouw ook, met een voornaam besef van haar vrouwelijkheid; een wilssterke en ondernemende vrouw, die maar geen genoegen vermocht te scheppen in een onverschillig leven zonder schoonheid en zonder beter avontuur dan het klein, guitig minnespel; een strijdlustige en koene vrouw nog, gereed om op het eerste teeken in den beugel te springen en de spies van den boog tegen haar geharnaste borst te spannen. Ze hanteerde degen en pistool even gaarne als waaier of poederkwastje....

Was ze fier, toch toonde ze zich heel beleefd tegenover iedereen en ging minzaam met de menschen om, ook met niet-getitreerden en niet-gefortuneerden, maar op zoo'n beschaafde en correcte wijze, dat niemand, man noch vrouw, het zou hebben gewaagd haar aan eerbied te kort te schieten. Stijf of preutsch of vreugdeloos was ze allerminst, vol zwier en levenslust integendeel. Ze hield van pret maken en gezelligheid en zou voor niets ter wereld een der feesten van het Hof hebben gemist. Doch ze verafschuwde den ongebonden toon, de niet verzorgde kleedij, het laksche gebaar, en vaak moest ze zich ergeren aan het gemis van hoffelijkheid en beschaving, aan de ongegeneerdheid van woord en houding, waaraan zekere hovelingen zich maar al te dikwijls bezondigden, ook al beelden we ons gewoonlijk ‘la société polie’ als een toonbeeld van goede manieren en verfijnde zeden in, door de legende misleid. Vooral de onbewaakte woorden en de overmoedige blikken van enkele courtisans in tegenwoordigheid van den koning moesten haar, die nog den cultus van de koninklijke majesteit had weten te bewaren, ongenadiglijk tegen de borst stooten.

Allerminst benevelde het Parijsche salonleven haren geest, en het amoureuze gefluister der violen of het veelbelovend klinken der glazen op banketten en bals vermochten haar hoofd niet duizelig te maken. Ze liet zich niet verleiden tot overdaad of

gemakkelijk minnespel. Haar verstand hield ze helder, beschermd door het verstokt besef van haar waarde en haar roeping, gewapend door haar ambitie. De wufte lichtzinnigheid en de toegeeflijke coquetterie van bijna alle vrouwen schrikten integendeel deze prinses af, en ze werd geen oogenblik bevangen door den dartelen roes, die door de meeste der geblankette hoofdjes van het Louvre-gezelschap dartelde en meer dan eens de kunstig-opgemaakte kapsels scheefzakken deed, 's Winters in de medeplichtige schaduw der sombere gangen van het paleis, 's Zomers in de stille lanen van een boschrijk buitenverblijf.

Iedereen riep zij tot de orde terug, die maar even hare aanspraken scheen te miskennen. Er ligt iets potsierlijk-aandoenlijks in den ernstig-lakenden toon van deze dochter, die zelfs haren vader dorst terecht wijzen op wat ze als een tekortkoming beschouwde, toen Mazarin haar over een huwelijk met den keizer gepolst hebbende, Philippe d'Orléans argeloos genoeg was geweest om haar aan 't verstand te brengen, dat de Vorst van het Germaansche Rijk geen geschikte echtgenoot voor haar kon zijn, daar hij zooveel ouder was dan haar eigen vader; zij was 't, de jonge prinses, die verstoord hem vroeg voor wie hij haar wel hield, hem verweet bij al zijn raadgevingen, over het hoofd te hebben gezien, dat het aan een vorstin van haar geboorte niet paste bij een huwelijksbespreking aandacht te schenken aan den persoon van den verloofde, zijn ouderdom, zijn uitzicht, zijn gebreken, maar dat deze zich alleen te bekommeren had om den rang, den rijkdom en de macht van den gemaal welken men haar voorstelde. Wat haar betrof, zou ze zich bij haar keuze alleen laten leiden door de belangrijkheid van den troon, waarop ze zou uitgenoodigd worden te zetelen, door de voornaamheid van de plaats welke ze zou hebben te bekleeden en die ze zich waardig zou moeten toonen. Aan geen dogma heeft ze hardnekkiger vastgehouden, heel haar jeugd lang, in al hare schoonste jaren - juist wanneer bij andere vrouwen de rede nog niet spreekt en alleen het onbesuisd gevoel meester is van hare handelingen - dan aan de overtuiging dat het haar niet stond de dwaze influisteringen en weeke opwellingen van het hart in te willigen of aan het droef en den geest benevelend gevoel gevolg te geven, dat men in het bande-

looze leven van den gewonen sterveling, liefde heet. Ze duldde niet dat een banale opwinding of een burgerlijk verlangen naar teederheid eenigen invloed op haar besluit zou uitoefenen, waar ze kalm-redeneerend haar eigen weg koos. Eens zou de miskende liefde wel wreed zich wreken op deze te redelijke prinses! Maar toen leefde ze nog kuisch en zelfbeheerscht, in haren ivoren toren, in een iets of wat kille en ongevoelige, zoowel als gevoellooze ongenaakbaarheid van hart en lichaam.

Er was iets ongenadigs en mannelijk-taais in deze zoo cerebrale en wilskrachtige vrouw. Men kan haar zelfs niet eens terloops vergelijken met deze teedere of gepassionneerde vrouwennaturen, welke voor de liefde als een voor in het veld voor het zaad open liggen of als een bloemenkelk openstaan voor den zonnestraal; wier leven heel en al verzuchting en verwachting is, één verlangen naar het warme, sidderende gevoel, dat haar uit haar rust zal wekken en haar deelachtig maken in alle onzekerheden en aarzelingen, alle zwakheden en toegeeflijkheden, maar ook alle vreugden en pijnen van het minnewonder; in wier ziel alles de overgave beteekent van heel het blijde wezen aan de juichende vreugde des harten en de huiverende weelde des lichaams, aan heel de opgetogenheid ook van den liefdesdroom.

Zoo uit één stuk gezien, lijkt Mademoiselle de Montpensier wel wat al te bewust en al te onbewogen, te effen van voornemen, zoo luttel is ze blootgesteld aan de verzoekingen van het hart, dat naar wat koestering dorst, of van het vleesch dat op de sussende streeling wacht, zoo weinig onderhevig aan al de zwakheden, welke ten slotte de bekoring van het leven zijn, ondanks de pijn en de spijt die ze kunnen veroorzaken. Ze was in den grond een jonge, gezonde vrouw, in vollen fleur, en nochtans schijnt ze nooit te hebben gedroomd, gelijk de anderen, van smachtende minnaars die smeekende woordjes zouden prevelen aan haar oor. Heel haar innerlijk leven was buitengewoon strak geconcentreerd, koel-gesloten als een harnas.

Mocht ze nu en dan, ondanks alles, een zekere verweeking in haar gespannen wake gewaar worden, dan ontvluchtte ze Parijs en al zijn booze influisteringen, en trok ze zich in een van hare kasteelen in Normandië of in het land van Orléans

terug, waar ze zich een paar weken afzonderde. Daar steeg ze te paard, meestal tweemaal daags, en 't was een striemende en toch haren vrouwelijken gloed stillende baldadigheid, een vrijelijk opwellende uiting van jeugdvuur en levensdolheid over de rotsen, langsheen de zee of door de heide te galoppeeren, met den wind flapperend langs hare gewaden, suisend door haar haarbos en prikkelend haar bloed, vrij en eenzaam daar in de vlakte, alleen met haar gepeinzen en haar droomen, die niemand kende en waaraan ze zich telkens, na die dagen van landelijke overpeinzingen en buitenrust, vaster dan ooit hechtte.

Ze bedwong zich zoo volmaakt, dat niets naar boven welde van wat wellicht dan reeds in haar broeide, diep in 't geheim nog van haar wezen, van wat daar gistte en rijpte in den ondergrond van haar ongeluchte gevoelens en haar onbevredigden zinnenlust.

Daar buiten heeft de jonge meester Claude Defèvre haar tweemaal afgebeeld, in verschillende houding, geleid door het doorzicht van een schilder welke niet slechts het mooi-lichamelijke genoeglijk met de oogen ontwaart, maar welke tevens fijn-intuïtief iets van de ziel zijner modellen bevroedt, terwijl hij met hen samenleeft en met zijn scherp-geoefenden menschenkennersblik naar hen tuurt in gespannen aandacht, ook onverhoeds, wanneer een glans in den oogopslag, de fronsing van een wenkbrouw, een glimlach om den mond, de rilling van een hand verraden wat anders zorgvuldig wordt verdoken.

Op het eene portret rijst ze van voeten uit, recht staande, met een gewoon wandelkostuum gekleed, dat uit een nauwpassende jaquette en een opgebolden rok bestaat, en op de borst met een breeden kanten strik is versierd; het haar is in platte vlechten gelegd, met langs beide slapen loshangende lokken, welke met rose linten bevestigd zijn. In de linkerhand houdt de jonkvrouw haren vederhoed en hare rijzweep, en in de rechter een roos, waarnaar ze nadenkend kijkt. Zoo komt ze daar wel degelijk voor als een jonge, schoone vrouw, wijs en stil, en die vele weloverwogen plannen koestert, doch in welke toch alle romantiek niet is gedood.

Een anderen keer beeldde Claude Defèvre haar af levensgroot en te paard gezeten, als een onvervaarde amazone stevig op het ros, vol hoogheid, met in haar blik toch iets van

haar weigere ontroering, met in haar gestyleerde en indrukwekkende houding nochtans de bevalligheid van een weemoedigen glimlach en oen eenigszins bedeesd handgebaar.

Ik houd van deze gevoelige portretten meer dan van de talrijke andere, waarop ze als een Minerva of een Bellona te pronken zit, in olympische stoerheid en onaantastelijkkheid, gehelmd en geharnast; zooals zoovele anderen die haar nooit ten volle hebben begrepen, hebben de makers van deze conterfeitsels zich laten verleiden door haar romantisch-soldateske poses, haar rumoerig optreden in dat tijdstip van felbewogen politiek en de rol welke ze gedurende een groot deel van haar leven, zichzelve en anderen terwille, heeft gespeeld; doch zij allen hebben niets beseft van de warme opwellingen die later heel den koelen, schier bovenmenschelijken schijn van deze tooneelheldin en legendeprinses zouden verstoren, toen ze, als elke vrouw gevoelig en dorstig naar liefde, de geheime verzuchtingen van haar wezen bloot zou leggen, en al de schamele, hulpelooze neigingen er van, en tasten, met bedelende handen, naar wat laat en poover geluk, evenals al hare zusteren.

Nadat ze zich door de treurspelen van Corneille had laten voorlichten, en door de heldhaftigheid en de offervaardigheid van zijne ideale helden en heldinnen bezielen, en dewijl ze de sublieme leer van den grooten stoïcijn als een voedzame melk had gedronken en niet nagelaten had zich in zijn leerschool van de hoogheid van den ernst des levens te doordringen, landde Mademoiselle de Montpensier later in het gewone, platte leven aan als in een vreemd land, waar ze den weg niet kende, en eenzaam stond in de hooghartige maar gevaarlijke afzondering van iets als een onmodieus-gemaskerde en verouderde verschijning, onbegrepen en dra ontgoocheld. Ze was gedoemd te lijden en bij voorbaat aangewezen om vele pijnlijke verrassingen te ondergaan, alleen reeds omdat ze zich in een te steilen en te grootschen waan had verheugd, welke fataal door de werkelijkheid moest worden beschaamd. En toch was er een schoone wil in haar, die nableef en voortduurde: ze heeft al gedaan wat ze kon om te redden wat er van haar droomen en ambities nog te redden viel, tot het uiterste, tot het belachelijke soms; maar niet tot het laatste gelukte het haar den roep van haar hart te overwinnen, van dat arme hart dat ze te lang en met al te veel

redelijkheid en inschikkelijkheid voor een zoo jonge vrouw bedwongen had. Op zeker oogenblik heeit het al dat verdokene, al dat verduwde vrij gelaten, als een onderdrukte waterstraal die ineens ontspuit, met des te meer kracht en des te meer onstuimigheid, naarmate hij langer tegengehouden werd.

Indien ze zich als Minerva schilderen liet, - een Minerva gelijk ze door de mythologische balletten van dien tijd gemeenlijk werd voorgesteld, - met den drietand in de stevige hand en den bepluimden helm op het rustige hoofd, ongenaakbaar als een godin, boven de menschen en hun middelmatig leven, hun bekrompen bekommeringen en hun lage passies verheven, dan heeft ze haar beeld laten maken zooals ze meende zichzelve te zien, niet in een de werkelijkheid weerkaatsenden spiegel, maar in de begoocheling van haar verbeelding: zooals ze wel had willen zijn, zooals ze ook, ten deele, is geweest, zooals ze niet vermocht te blijven, tot het einde toe van het maskeradespel des levens, en zulks voor haar ongeluk.

Louter tooneelmatig is bij haar het gewild-beheerscht Minerva-gebaar nochtans niet, want met haar inzicht strookt het ten volle; ze heeft er onverpoosd naar gestreefd om aan haar ideale opvatting van een Prinses te beantwoorden; om bescheiden, edel en wijs te zijn in al haar gedragingen; om door de orde en de schoone rede zich te laten geleiden. Haar uitzicht van helden-godin, haar verheven aanblik, haar gebiedend en krijgshaftig gelaat stemmen met haar lotgevallen overeen, niet zooals deze in alle strengheid door de geschiedenis beoordeeld zijn geworden, maar zooals door haar gepland en beleefd, toen ze aan de spits harer troepen stond, met den standaard van den opstand wapperend boven haar gehelmd hoofd, toen ze strijdend was voor wat ze waande haar recht en haar toekomst en haar lotsbeschikking te zijn. Ze heeft niet veel bijval gehad met haar ondernemingen, ze heeft nooit op een troon gezeten noch werd het haar gegund een eerste-rangsplaats in te nemen in de groote geschiedenis, gelijk ze 't had gedroomd. Op den langen duur zijn haar eenzaamheid, haar vruchteloos geduld en haar onbeloonde ijver haar toch te machtig geworden. En daarbij is ze het slachtoffer van Lauzun geweest; haar voorzichtigheid is voor de arglist en de verleidingskunst van dezen vernufigen aanbidder nog heel wat te zwak gebleken; diep in haar gemoed,

ondanks haar zelven, was ze toch nog hartstochtelijk en gevoelig gebleven, al zwakker en weeker, naarmate ze verouderde en bewust werd dat ze alles had gederfd wat een vrouw gelukkig maakt. Haar eigen verlegenheid onbewust, doch niet zoo bedachtzaam en sterk als ze meende, wist ze haar rol niet consequent door te spelen, tot het einde toe, tot wanneer het doek zakt op alle levensspel en allen droom, met de strakke plooien van de genadelooze en onherroepelijke ontknoopinig. Ze bezweek nog vooraleer het laatste bedrijf van de gedroomde feeërie aanvang had genomen, vermits de vooruitgeziene apotheose zoo lang uitbleef, en zoo liet ze haar bestaan, dat als een statig heldenspel was begonnen, in een tragicomedie ontaarden, toen plots heel haar teruggehouden gevoel zich loswerkte en in een al te laten opstand tegen de onverbiddelijke tucht waaraan zij het onderworpen had, met drieste wanorde en buitensporige heftigheid onderbreken kwam de schoone en rustige lijn, en verstoren het streng-gepast en harmonisch-wijs beleid van haar leven.

Ondanks het lamlendig failliet van haar bestaan, zal het zelfs bij ons niet opkomen haar een verwijt toe te sturen over dit laatste gemis aan vastberadenheid en volhardendheid, zoo ongewoon is het streven van deze vrouw geweest en zoo intens, boven het alledaagsche peil van een gemiddeld vrouwenleven. Rekening houdend met de menschelijke schamelheid, zullen we van haar houden tot in haar verval, méér zelfs op dat smartvol oogenblik, waarop ze heel wat simpel-menschelijker wordt, dan vroeger, in trotscher uren, wanneer ze boven ons vergoelijkend medelijden praalt, in de koele hoogheid van haar verweer.

Aan wat gebeurde heeft zij niet alleen schuld. Alles heeft er toe bijgedragen om deze te romantisch-aangelegde, te grootschwillende vrouw te misleiden. Haar gevoel en haar levensinzicht, in de bedrieglijke schaduw van de ‘chambres bleues’ gerijpt, door den pathetischen Corneille tot het sublieme opgeschroefd, door de naar de pompeuse idealen strevende romans van Mademoiselle de Scudéry en M. La Calprenède steeds aangewakkerd, vonden geen tegenwicht in een realistischer en nuchterder omgeving; niets kwam haar eenzijdige, naar overdrijving overhellende natuur vereenvoudigen; geen bedachtzame ouders en leermeesters waakten op haar en zorgden er voor, door verstan-

digen raad en rustige exempelen de overspanning van haar middeleeuwsche bezieling te matigen. Eer vond ze, haar leven lang, verdwaasden als zij, of listige vleiers, om haar buitensporigheid toe te juichen. En het voorbeeld zelf van den tijd en de wereld, waarin ze verkeerde, was niet van dien aard, dat ze tot een bescheidener en redelijker inzicht zou worden bekeerd.

Heel de Fronde-beweging, waarin ze van kind tot jonge vrouw opgroeide, geleek wel aan een heroïsche maskerade, een tot het ongelooflijke toe galant, vroolijk en ondeugend spel van muiterij, een bekoorlijke oorlogs-idylle. Gelijk krijgslustige madona's zetelden de vrouwen in haar uit de middeleeuwen overgenomen cours d'amour, met vele koene en hoofsche ridders rondom haar, welke met den sluier van hun geliefde om den leest of een van de dame huns harten gekregen roos of lint op den hoed, bereid waren de stoutmoedigste streken uit te halen, ondanks het gevaar, de wonden en de kerkerstraffen. Met het getokkel der violen of het geruisch der zijden kleeren in de balzalen nog in hunne ooren, waren deze aanbidders dapper en dwaas genoeg om voor niets, als om het spel, glimlachend en zingend den dood te gemoet te schrijden. Men behandelde de Fronde-dames als heusche heldinnen, en zei ven stelden ze zich aan als legeraanvoerders en diplomaten, met wie men of te rekenen had. Wel hebben al deze rijk-bestrikte en geurig-gepoeierde schoonen voldoende werk aan Mazarin gegeven, hem angst en zorg ten overvloede berokkend, ook bloed en geld genoeg gekost en meer dan te veel wanorde in het heele rijk gesticht, om niet gereedelijk in aanmerking te worden genomen door wie in de politieke geschiedenis van deze eerste periode uit Lodewijk XIV's leven wil dóórdringen en er den geheimen geest van begrijpen.

Ook velen van haar tijdgenooten en de groote massa van het volk van Parijs geloofden aan de roeping van Mademoiselle de Montpensier, aan haar uitzonderlijke gaven, aan haar schitterende toekomst. Men lette er op, hoe al de kunstenaars welke deze jonge vrouw uitbeeldden, haar anders zagen en heel anders voorstelden dan een gewone, mondaine hofdame welke zich louter met haar schoonheid en bevalligheid siert, en met een kunstige pruik, kantjes en strikjes, als een laf-opgetooide pop; ze schijnen het er integendeel eens over te zijn om iets

meer bij haar te vinden: een godin in ballingschap op deze aarde, een miskende heldin uit den gouden riddertijd, een onttroonde vorstin welke onbegrepen blijft voor hare onderdanen; en was dat louter vleierij van wege welbetaalde kunstenaars, alleen in opdracht genomen verheerlijking?

Haar ongeluk is 't geweest, dat ze geboren werd met een te eenzijdige inspiratie voor het verhevene, met gevoelens ongeevenredigd groot voor de taak welke haar in werkelijkheid zou beschoren worden en voor de heel nederige rol welke Lodewijk XIV zijn nicht toeliet te spelen, in die zware, mysterieuze schaduw, waarin hij alle initiatief verstikte. Er bestaat geen verhouding meer tusschen haar streven en haar werk, tusschen hare voornemens en hare daden. Haar gestalte is grooter en struischer dan het te enge kleed dat men haar aanpast en ze lijkt wel ontgroeid uit den staatsiemantel waarin men haar heeft gehuld: maar evenmin als Don Quichotte potsierlijk of lachwekkend is in zijn verroeste, gelapte en met touwtjes aaneengebonden wapenrusting, evenmin is Mademoiselle de Montpensier bespottelijk, waar ze zich als een heldin laat schilderen: bij haar hebben de wil en de moed, de trots en de drang tot regeeren en heerschen nooit gefaald, al misleidden de gebeurtenissen haar wel allerergerlijkst.

Van haar geboorte af, scheen ze geroepen om op het voorplan van haar tijd te figureeren en mede de bestemming van de wereld te regelen. Het begin van haar loopbaan - toen alle vorsten om het bezit van hare hand ijverden of toen de Fronde het volk van Parijs voor haar voeten wierp - scheen al dadelijk aan deze stoute verzuchtingen gelijk te geven. Maar nadien werd geen enkele dier beloften gehouden, waarmede het tot haar even had gepaaid en begoocheld. Ze had van dag tot dag een doodgewoon bestaan te slijten, tot op den draad, een roemloos, ledig en triestig bestaan, in de schaduw van een geknakten waan, in de stilte van een bedrogen hart. En daar ze zelve niet de kracht had, of de scherpzinnigheid, om de mooie illusie te verzaken, of om haar levensdoel te wijzigen en haar karakter te hervormen, stond ze - onthutst wel een beetje en voor de anderen min of meer belachelijk - met haren vurigen hartstocht alleen, door haren te stoutmoedigen eisch gekweld, gebukt onder het te zware en te bonte kleed van haar godinnen-travesti,

te ernstig, te plechtig, te plichtsgetrouw, verblind nog wanneer de anderen reeds allen het ijdele en nietige van haar gemiste roeping hadden beseft. En op datzelfde kritische oogenblik zou ze dan den ergsten misstap van heel haar leven begaan, met aan dien gekken liefderoman met Lauzun geloof te hechten, plots haar schoon verleden en haar ongerepte faam op het spel zettend. Toen kwam ze in het schelle licht van de realiteit voor, als niet anders meer dan een verwaande, pronkerige, vaak gemelijke oude vrijster, die zich door een leugenachtigen avonturier bij den neus liet leiden en verschalken, en kribbig en door de kwellende obsessie van een te laat opgekomen, daarom des te koppiger en wranger passie versuft, den rijpen ouderdom met tegenzin naderde, en onvoldaan en bitter de onverwachte ontknooping van een heel bewogen en wisselvallig leven roemloos tegemoet schreed.

ANDRÉ DE RIDDER.

Weemoed

Voor Korneel Goossens.

De zon verguldt de kruin der bomen....
gaat onder in het wazig niet....
ik lig in 't herrefstbos te dromen.
Waarom? waarom? ik weet het niet!

Het gaat een fluistren door de bomen....
het klaagt een vogeltje zijn lied....
ik voel het leed mijn hart doorstromen.
Waarom? waarom? ik weet het niet!

Waar ik mij keer, al om mij henen,
't is alles somber in 't verschiet....
ik moet in stilte stille wenen.
Waarom? waarom? ik weet het niet!

En of het licht is of het duistert,
ik hoor langs 't water in het riet,
hoe daar de weemoed zachtjes fluistert:
‘Gij weent! waarom? gij weet het niet!’

Ik hoor 't in 't lied der nachtegalen,
ik hoor het in de waterval,
ik hoor het overal herhalen:
dat ik het nimmer weten zal!

WALTER VAN DYCK.

Vers

Eens zal ik sterven
En weggaan uit dit leven,
Ver wegzijn en stil....
Gij zult niet treuren,
O vreemde vrouw of onbekende vriend:
Gij zult niet weten,
Gij hebt mij niet gekend.
Wie weent om een ongekend mensch?
Het zal alles zijn als voorheen...
Er zal niet meer smart op de wereld zijn,
En niet minder vreugd.
Als elken dag zullen de krantenleurders
Luid-roepend hun kranten venten,
En in de koffiehuizen zal veel licht zijn en volk
Willig luisterend naar dreinende liedjeszangers,
De jonge stemmen der kinderen blij helmen in de avondstraat.
Misschien zal het een dag in de lente zijn,
Als de boomen in het park hun groen-bedonsde takken
Verlangend strekken naar de nieuwe zon,
Of een grijze dag in November,
Als de straten nat en vuil liggen,
En de lantaarns vroeg opgaan
In den valavond der groote stad....
Wat geeft dit, vriend?
We zullen 't geen van allen weten.
Het zal zijn als de uitgebrande koolspits
Die de elektriekman een morgen, in de straat
Uit de booglamp neemt en wegwerpt,
Gebroken en vergeten in de goot...
.....
En toch, misschien zult ge eens,

O vreemde vriend, of onbekende vrouw,
In de vertrouwelijke rust uwer kamer,
Onder het vredig licht der avondlamp,
Enkele woorden lezen van mij, uit mijn ziel
Geweld naar het licht van den dag,
Naar het hart en de gedachte der menschen.
Gij zult lezen en misschien begrijpen
Het eenvoudig mysterie der gesproken woorden,
En het dieper mysterie daarachter,
Van die niet werden geuit.
Voor gij het boek sluit en aan uw werk weer gaat,
Zult gij één oogenblik wonderend aan mij denken
En zal uw ziel zich spiegelen in mijn ziel...
.....
Hoe ver ik weze dan, in welken vorm,
Ik zal het weten en gelukkig zijn.

7/11/1924.
FRANS DE WILDE.

De ‘Jâtakas’
het oudste fabel- en sprookjesboek van de menschheid

Indië is, zooals Jan ten Brink in zijn ‘Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’ zegt, het vaderland van vele, over Europa verspreide, sproken, diergedichten, dierfabels en diernovellen. Hier volgt het een en ander over de *Jâtakas*, het oudste fabel- en sprookjesboek van de menschheid.

Het is een uitgemaakte zaak, voor 't oogenblik, dat de bron van de talrijke sprookjes, fabels, parabels, die bevat zijn in de Pantschatantra, te zoeken is in buddhistische schriften, van ouderen datum dan de Pantschatantra.

Dat betoogde reeds Theodor Benfey, in zijn vermaarde ‘Einleitung’ van Pantschatantra een 65-tal jaren geleden. Daarin volgt de geleerde philoloog de geleidelijke vervormingen van de sprookjes uit de ‘Pantschatantra’ in de literatuur van talrijke volken.

Benfey beleefde, jammer genoeg, het verschijnen van het buddhistische oer-werk, dat aan de basis van de ‘Pantschatantra’ ligt, niet.

De groote sinoloog, Stanislas Julien (1799-1873), vond een groot aantal Indische fabels in twee Chineesche encyclopedieën. Die fabels waren vertaald in het Chineesch.

Spence Hardy stelde op Ceylon, in 1853, uit jong-buddhistische bronnen een werk op en gaf het uit onder den titel:: *A manual of buddhism*. (Williams & Morgate, Londen). Daarin gewaagde de schrijver van een Jâtaka-boek, dat in de Pâli-taal moest geschreven zijn, en dat, volgens hem, op Ceylon zeer bekend moest zijn. Het bevatte, naar zijn zeggen, veel fabels van Aesopus.

Die mededeelingen deden Viggo Fausböll, een Deensch taalgeleerde uit Kopenhagen, besluiten den tekst van de Jâtakas

nauwkeuriger te bestudeeren. Fausböll had reeds, in 1855, voor de eerste maal, de ‘Dhamnapada’, handelend over buddhistische zeden en plichtenleer, vertaald en uitgegeven. De bijval, dien hij door de uitgave van dit werk mocht oogsten, liet hem toe, de verzameling van Pâli-geschriften, die te Kopenhagen voorhanden waren, te bestudeeren.

Het voornaamste handschrift, het Jâtaka-boek, bestaat uit 806 palmbladen, d.z. 1-2 mm. dikke houten schijven, rechthoekig van vorm (50 cm./6 cm.). Het geschrift is zeer onduidelijk en slechts leesbaar voor een zeer geoefend oog. Fausböll was reeds in 1849 begonnen enkele brokken er van over te schrijven. Hij voltooide zijn werk in 1858.

Een moeilijkheid deed zich echter voor. De philoloog had gedacht en gehoopt, dat hij dezelfde exemplaren in de Pâli-taal te Londen en te Parijs zou vinden. Hij onderzocht 3 jaar lang de handschriften van East-India House te Londen, deed opzoekingen in de Bibliothèque Impériale te Parijs: hij vond niets en besloot daaruit, dat het manuscript van de Jâtakas te Kopenhagen was.

Fausböll gaf proeven uit van zijn werk. Men vroeg hem den ganschen tekst te bezorgen. Met de hulp van de Deensche Regeering en van de Gesellschaft der Wissenschaften te Kopenhagen, begon de taalvorscher, in 1875, met de gecommenteerde uitgave er van. Het werk werd in Engeland gedrukt en de Berliner Akademie der Wissenschaften steunde Fausböll met een toelage van 1000 Mk. per deel. Het eerste deel verscheen in 1877, het zevende en laatste in 1897. Het werk werd uitgegeven in de Pâli-taal. Deze verhoudt zich tot het Sanskriet, zooals het Italiaansch tot het Latijn.

In 1880 begon Prof. Rhys Davids het te vertalen in 't Engelsch. De vertaling werd later voortgezet onder de leiding van Prof. Corvell.

Het Jâtaka-boek is een verzameling van buddhistische legenden over de wedergeboorten van Buddha. Die legenden behooren tot de meest oorspronkelijke documenten uit de Indische verhalen-literatuur. Ze liggen aan de basis er van.

In de Upanishads wordt beweerd, dat de zielen, na den dood, naar de maan verhuizen en vandaar naar de aarde weerkeeren, waar ze overgaan in dierlijke lichamen. Het buddhismus bezit

die metempsychose-opvatting niet. De som en de resultante van de menschelijke daden blijven over na den dood. Het buddhismus gelooft dus aan een zedelijke causaliteit. Uit het moreele, dat overblijft, wordt een nieuw schepsel geboren. Het grootste geluk van den buddhist bestaat in het ophouden van die wedergeboorten. Dan is het Nirvâna bereikt.

Dat Nirvâna wordt slechts bereikt na vele generaties. In den loop van duizenden en duizenden jaren heeft Buddha zich aldus zeer dikwijls vrijwillig veranderd. Zoo beweert Spence Hardy, dat hij geweest is: 58 maal koning; 83 maal asceet; 43 maal boomgod; 24 maal brahmaan; 10 maal leeuw; 6 maal olifant; 4 maal slang; 2 maal visch, olifantendrijver, rat, jakhals, kraai; 1 maal smid, kikvorsch, haas, enz.... enz.... Over al zijn wedergeboorten vertelde Buddha legenden aan zijn leerlingen. Deze laatsten moesten zijn verhalen van buiten leeren en na zijn dood verzamelen. Aldus werd het *Boek van de* 550 *Jâtakas*[1] bijeengebracht.

Dat moet gebeurd zijn ± 250 jaar v. Chr. De legenden werden door den missionaris Mahinda naar Ceylon overgebracht.

Het aantal legenden, 550, is niet woordelijk aldus te verstaan. Zooveel verhalen zijn zoo innig door elkaar gestrengeld, dat het moeilijk is een juist getal op te geven. Sommigen beweren, dat er 2000 en zelfs 3000 waren; anderen spreken slechts van 150.

Het staat bijna vast, dat de Jâtakas 300 of 400 jaar v. Christus door buddhisten werden bijeengebracht. Alle mogelijke verhalen, legenden, anecdoten, fabels, enz. werden geïdentificeerd met de voorgeboorten van Buddha.

200 jaar v. Chr. werden de Jâtakas, in de Pâli-taal, met het buddhismus, naar Ceylon overgebracht en in het Singhaleesch vertaald.

De manuscripten van Fausböll's eerste tekstuitgave dateeren uit de 5^{e} eeuw na Chr. Ze zijn opgesteld in de Pâli-taal, zooals hierboven gezegd.

* * *

De *beteekenis* van de Jâtakas is dubbel. Eerst en vooral geven ze een getrouw beeld weer van het alledaagsche leven, de ziens-

(1) Jâtaka = geboorte.

wijzen en de gewoonten van het volk. *Het is de oudste, volledigste en gewichtigste verzameling van volksliteratuur*. Ze zijn, in de tweede plaats, de bron van oneindig veel fabels, sprookjes, legenden, anecdoten, die reeds meer dan 2000 jaar de ronde van Europa doen. Ze zijn van volk tot volk gegaan. Overal hebben ze burgerrecht verkregen. Gretig luistert de jeugd er naar en ook de volwassenen vinden er aantrekkelijkheid in. De kunstenaar bouwt er zijn scheppingen op. De literatuur brengt de verhalen veranderd tot het volk terug. Bij elk volk hebben ze een nationale tint gekregen. Hier gaf een denker hun een ferm stuk geest mee op weg, daar deed de volksgeest er wat kleur en leven bij. Overal zijn ze oeroud, maar nog altijd nieuw. Ze vormen een echt labyrinth. Immers, het materiaal is zoo geweldig uitgebreid, de verspreiding zoo groot, dat niemand er ooit aan gedacht heeft ze op hun weg te volgen.

De verhalen uit ‘Duizend en één nacht’, ‘Reinaert de Vos’, het verhaal van den man in de maan, Boccacio's ‘Decamerone’, het pond vleesch uit Shakespeare's ‘Merchant of Venice’, het oordeel van Salomo, zooveel Chineesche, Syrische en Arabische vertellingen, sprookjes, enz... enz... zijn zooveel sprekende bewijzen van den enormen invloed der oude Jâtakas. Aesopus bracht ze naar Europa over. In Indië waren het verhalen met zedelijke strekking, in Europa gewone vertellingen voor kinderen en volwassenen.

Lafontaine vond zijn fabels in *Kalilah en Dimnah*, een Arabische vertaling van de Pantschatantra, die ± 750 n. Chr. in 't Syrisch vertaald werd, onder den titel: *Kalilag en Dimnag*. Dit laatste werk was een ‘spiegel voor de vorsten.’ Treffend is ook dat Lafontaine zijn fabels maakte met hetzelfde doel[(2)].

Lang vóór Lafontaine echter, werd *Kalilag en Dimnag* reeds bewerkt. De Arabieren brachten dat werk naar Zuid-Europa en kort daarna werden de fabels in de verschillende talen van Europa vertaald. Door hun handel waren de Joden de eersten, die de legenden leerden kennen. Het baart dus geen wonder, dat Symeon Seth, een Jood, in 1080, de fabels in een Europeesche taal, en wellicht in het Nieuw-Grieksch, vertaalde. Een andere

(2) Opdracht aan den Dauphin.

Jood vertaalde ze in 't Hebreeuwsch; Johan van Capua zette den Hebreeuwschen tekst over in 't Latijn (1273-1278). Een Spaansche, een andere Latijnsche vertaling volgden. Eindelijk kregen we nog een Duitsche, een Italiaansche, een Fransche en een Engelsche vertaling.

De Hunnen brachten ze naar Hongarije en Slavonië. De kruistochten hebben natuurlijk ook niet weinig de verspreiding er van in de hand gewerkt.

Het Jâtaka-boek is, voor een groot deel, de drager van de Indische kultuur. Het is de spiegel van de zeden en gewoonten van het Indische volk. Op meer dan één plaats vinden we bij Germaansche schrijvers de kenteekens van Oostersche beeldspraak weer, erfgoed van de Jâtakas.

ALBERT GEVERS.

Bibliographie

VIGGO FAUSBÖLL:
The Jâtaka, together with his Commentary. - London.
STAN. JULIEN (Orléans 1799. + Parijs 1873):
Livre de la voie et de la vertu.
Histoire de la vie d'Hiouen-Tshang et de ses voyages dans l'Inde.
THEODOR BENFEY (Nörten 1809. + Göttingen 1881):
Pantschatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen, und Erzählungen, aus dem Sanskrit übersetzt, mit Einleitung und Bemerkungen (2 Teile, 1859. - Leipzig).
SPENCE HARDY:
A Manual of Buddhism. (William and Norgate. - London, 1853).
RHYS DAVIDS (Colchester 1843):
Buddhist Birth Stories. (London, 1880).

Het Verantwoordelijkheidsbesef in het Werk van Linnankoski
Slot[1]

Is *Het Lied van de vuurroode Bloem* één lyrische hymne aan de smart-gelouterde liefde, *De Vluchtelingen*, een viertal jaren later verschenen, is een streng beredeneerde ontwikkeling van de thesis, reeds in het vorig werk gehandhaafd: ‘dat vergiffenis en verzoening veel machtiger zijn dan wraak en straf in ons leven.’ In dezen soberen, met meesterlijke hand geschreven roman, voelt men als het ware den polsslag van het categorisch imperatief, geboren uit den chaos der tegen strijdigs te gevoelens.

Het verhaal is eenvoudig. Juha Uutela, de bijna zeventigjarige maar nog zeer knappe weduwnaar, trouwt met de drie en twintigjarige Manda Keskitalo. Dit huwelijk is een heele zet. Uutela, een onecht kind, was in zijn jeugd knecht bij den rijken landbouwer Anttila wiens eenige dochter hem geweigerd werd. Toen was hij getrouwd met een tien jaar oudere meid en had zich naderhand weten groot te boeren. Het huwelijk bleef kinderloos en de vrouw stierf. Verbitterd om de vroegere vernederingen, wilde Uutela nu eens toonen ‘wie er nog wel een boerendochter en een jong meisje kon krijgen!’

Maar zoo simpel was de zaak in den grond niet. In werkelijkheid was het Gustaf Keskitalo die zijne dochter, tegen haren wil in, aan den begoeden weduwnaar had gemakeld uit slimme speculatie: aldus zou immers Uutela's vermogen onverdeeld de hoeve en den zijnen ten goede komen.

(1) Zie blz. 77.

Alles was naar zijn wensch gegaan. De hoeve was eindelijk vrij van schuld en voor de familie bewaard; de drukkende last was weg, die hem sinds zijn jeugd bezwaard had. En wat meer was, de kinderen hadden kans op een goede erfenis, daar Uutela wel niet veel jaren meer te leven had en op zijn leeftijd ook wel geen kinderen zou nalaten.

Zekeren avond komt de oude boerin haren man met angst vertellen dat hun dochter Manda zwanger is. Dat is een streep door de rekening. Het wordt echter een ware ramp als Manda zelf bekent dat Uutela met die gebeurtenis niets te maken heeft... Keskitalo brengt een vreeselijken nacht door en neemt een wanhopig besluit: hij zal Uutela er toe overhalen samen eene hoeve te koopen in een ver afgelegen streek en daarheen te verhuizen. Om te beginnen zal aldus de eer der familie gered zijn.

De list slaagt. De Tavastalanders emigreeren naar Savolax. Het is eene akelige vlucht waarvan alleen Keskitalo, zijn vrouw en zijn schuldige dochter al de tragiek beseffen.

Het leven in het land der Savolaxen valt nogal mee. Maar de eene maand volgt op de andere en voor Keskitalo wordt de toestand hoe langer hoe hachelijker. Hij wordt er ziek van, lijdt onzeggelijk, dag en nacht, en voelt zich gekweld door de overtuiging dat hij gestraft is waardoor hij zondigde: hij streefde naar eer en zit nu in de schande.

Sinds dien werd hem zijn verhouding tot Uutela nog pijnlijker. Hij begon echte gewetenswroeging te krijgen als hij zag hoe de man zwoegde en streed te goeder trouw, zonder een zweempje van wantrouwen. Ja, waarom zou hij niet tevreden en gelukkig kunnen zijn, hij die nooit iemand kwaad had gedaan? Het hinderde Keskitalo bijna dat Uutela zoo'n modelmensch was. Als hij lui was geweest of kwaadaardig, of verslaafd aan den drank of andere gebreken gehad had, zou het veel gemakkelijker geweest zijn, - dan zou hij als het ware zijn tot verdiend hebben.

Toch breekt het oogenblik aan dat Keskitalo het niet langer uithouden kan. Zekeren avond beslist hij goedschiks kwaadschiks 's anderen daags te spreken. Het is onder het koffie drinken, als zij alleen zijn, dat Keskitalo met een schijnbaar gansch onschuldige bedoeling te midden van het gesprek verklaart:

‘En wie zou gedacht hebben dat alles nog zoo goed voor je gaan zou, dat je op een erfgenaam kunt hopen...’

Er ontstond een ijzige stilte. De beide mannen keken elkaar aan. Uutela's geheele denkvermogen scheen stil te staan; zijn kleine ronde oogen staarden voor zich uit alsof zij een geestverschijning gezien hadden.

Bij het gezicht hiervan kon Keskitalo de schertsende woorden niet uiten, waarmee hij had willen voortgaan. Hij knikte alleen maar en trachtte voortdurend te glimlachen.

‘De zuivere waarheid! Heeft Manda er niet over gesproken?’

Maar Uutela staarde alleen maar voor zich uit, zonder iets anders te toonen dan een gevoel van verbazing. Toen trilden zijn oogleden even, zijn verbleekte lippen begonnen te beven en hij keek Keskitalo aan met een hulplooze uitdrukking in de oogen; daarop wendde hij zich zonder een woord te zeggen af en verdween met zware, stompende stappen.

Tot bezinning gekomen is Uutela's eerste impulsie om dadelijk de bedriegster met haar vrucht te wurgen.

Dan moest hij tegelijkertijd Keskitalo vermoorden, dien vos, die hem nog veel afschuwelijker voorkwam dan zijn dochter. Gedurende een ondeelbaar oogenblik trok alles zijn geestelijk oog voorbij wat met de zaak in verband stond, al de geheime oorzaken en draden van de verhuizing naar Savolax, - nu stond alles hem zonneklaar voor de oogen. Wat had men hem in het ootje genomen en bedrogen; als een klein kind was hij om den tuin geleid en voor den gek gehouden.

Zijn haat voor Keskitalo nam nog toe, toen hij bedacht hoe deze een oogenblikje geleden nog over die afschuwelijke beleediging had kunnen spreken met een glimlach om den mond, alsof het kind werkelijk van hem geweest was, van Uutela? Wist en begreep die schurk niet, dat hij geen vleeschelijke gemeenschap met zijn vrouw gehad had, maar leefde zooals het een oude man betaamde? Of waagde de ellendeling het om hem ook wat dit betreft voor den mal te houden?

Dank zij de tusschenkomst van de lieve Hanna, Manda's zuster, doen er zich geen gewelddaden voor. Maar nu is het voor Uutela dat een periode van verschrikkelijk lijden aanbreekt. In de uren van eenzaamheid arbeidt zijn geest tot folterens toe.

‘Waarom moest dit gebeuren?’ dacht hij weer. ‘Mijn leven

is onberispelijk geweest en zonder smet. Zooiets als dit gebeurt zeker ook niet veel. Waarom moest die slag juist mij treffen?'

En voortgaande in zijn mijmering:

'We denken heer en meester te zijn over ons leven. Dan komt er een kleine knoop in de draden van het tot en alles wordt vaneen gescheurd, - een ander grijpt de teugels en zegt: ik ben hier de meester!'

De hand van het noodlot scheen hem op dat oogenblik de poot van een kolossaal roofdier, dat van achteren in het geheim de klauwen op de schouders van den mensch legt, zóo zwaar en verpletterend, dat hij niet in staat is van plaats te veranderen of een redelijke gedachte te denken, maar alleen het gewicht van die pooten voelt.

Dan gevoelt hij zich plotseling oud.

Zijn beenen schenen stram en stijf. Hij voelde zich als een oude kromme man, wiens groeikracht verdroogd was.

'Wat is de ouderdom eigenlijk?' vroeg hij zich verschrikt af. 'Die is niet altijd ziekte en zwakte, - die is af en toe iets anders.'

In Uutela ontwaakt een onbedwingbare wraaklust, maar ook dit dierlijk gevoel gaat te loor in zijn onophoudende overpeinzingen en zijn vorschen naar oorzaak van schuld.

En aldus daagt in zijn geest op, langzaam maar zeker, brengende verlossing in het leedwezen, het late verantwoordelijkheidsbesef. Hij wilde alleen maar een jong meisje hebben en nu heeft juist Manda's jeugd en het verschil in leeftijd dezen misstap veroorzaakt.

'Het is waar,' gaf hij verder toe, hoewel deze bekentenis het angstzweet en de schande op zijn voorhoofd te voorschijn perste, 'het is waar, dat ik soms de zondige gedachte koesterde dat Maja zaliger te lang leefde, - daar ik oorspronkelijk iets geheel anders gedacht en gewild had.'

Hij beefde van inwendige aandoening bij de gedachte aan de hartstochten die zich in de diepte van het menschelijk hart roerden, - als je ze maar durfde erkennen.

'Het is ook waar,' ging hij steeds bevestigend voort, 'dat ik Keskitalo's dochter niet trouwde om hulp bij mijn werk te hebben, evenmin uit liefde, - neen. de reden was een geheel andere.'

Toen begreep hij dat hun onderlinge verhouding geen echt huwelijk was geweest. Of liever: hij had het reeds eenigen tijd begrepen, al had hij het niet willen erkennen. Hij voelde dat hij met de wet des levens gebroken had, door zich te binden aan

een jonge vrouw met wier verwachtingen en behoeften hij geen rekening gehouden had: hij had alleen maar aan zichzelf gedacht. Dus schuldig, misdadig, - ook hij!

Dit was een treurige gevolgtrekking, die hem het eerste oogenblik bijna verpletterde. Was dit dus het einde, van heel zijn lang, onberispelijk leven?

Maar er was ook een troost in deze vernedering, hij had nu de klaarheid verkregen, waarnaar hij wekenlang te vergeefs gezocht en gestreefd had. Nu begreep hij waarom dit alles had moeten gebeuren: hij boette nu slechts voor een misstap, waarvan de wortels zich zelfs tot in de jaren van zijn jeugd uitstrekten.

Nu begreep hij het leven, - het onvermurwbaar strenge leven, en hij vond er tegelijkertijd ook troost in, want het strafte geen onschuldigen, zooals hij zooeven nog gedacht had.

Kort hierop daalde er een andere, nog helderder lichtstraal in zijn ziel.

Die ontstond uit het vernederende gevoel dat zijn huwelijk geen echt huwelijk geweest was. Maar dat ging bijna over in een jubelend gevoel van bevrijding, het oogenblik dat hij begreep, dat, daar er tusschen hem en Manda nooit kwestie van vleeschelijk gemeenschap geweest was, zij ook rein waren en vrij tegenover elkaar.

Hiermee was de kwestie van hun verhouding volkomen opgelost, die tot nu toe het moeilijkste punt was geweest. Er was dus geen sprake geweest van een schennis van zijn echtelijke eer, niemand was zijn recht te na gekomen. En zij, de andere, zij was wel schuldig, maar zij had alleen maar in naam echtbreuk gepleegd, daar zij ook alleen maar in naam man en vrouw waren.

Van dat oogenblik daalde er een groote, stille vrede in zijn ziel. Het leven verscheen hem nu in een geheel nieuw licht. De daden van den een gaan den ander niet aan; uiterlijke, schijnbare banden, waar de menschen zooveel gewicht aan hechten, beteekenen niets. Ouders zijn niet aansprakelijk voor de daden hunner kinderen, de kinderen niet voor die van de ouders, de man niet voor die van de vrouw. Een ieder leeft volkomen zijn eigen leven, dwaalt, staat op, heeft berouw en lijdt, - altijd alleen.

Hetgeen niet belet dat Uutela allersmartelijkste oogenblikken beleeft rond den tijd dat Manda haar kind, een jongen, ter wereld brengt. Al deze geweldige emoties hebben den grijsaard ten slotte gebroken. Zijne gezondheid neemt van dag tot dag af. Hij voelt zijn einde naderen en stelt zijn testament op. Dit testament is om zeggens de slotsom van gansch de crisis welke hij in de laatste maanden doorgemaakt heeft. Elk krijgt een

bepaald deel: Manda, ‘zijn eenige zoon’, zijn zuster Karolina, Gustaf Keskitalo, diens vrouw en diens kinderen. Toch zai het eenigszins tegen ieders verwachting uitvallen.

‘Ik geloof dat het rechtvaardig is tegenover God en de menschen,’ zeide hij ten slotte.

De eenzaamheid van het ziekbed en de naderende doodstrijd laten niet na Uutela's geweten, ten prooi aan angst en pijn, nog meer rechtvaardigheid te doen betrachten. En als de supreme verlossing flitst het hem door het hoofd:

‘Wie heeft mij het recht gegeven om in 's werelds loop in te grijpen? Het leven alleen is onze leermeester. Een ieder moet alleen maar voor zich zelf zorgen en zijn naaste met rust laten.’

Hij zag plotseling in, dat het testament onder zijn kussen volkomen in strijd was met deze opvatting; zelfs de mooie en vriendelijke gedachten, die er in geweven waren, vormden slechts een dekmantel voor andere doeleinden. Hoe had hij zich toch zoo volkomen kunnen vergissen, in het idee dat hij het recht aan zijn zijde had en dat hij rijp was om de eeuwigheid in te gaan?

Met van ontroering bevende handen wordt het testament gescheurd.

Hij was zoo blij dat zijn oogen op het laatste oogenblik geopend waren. Het was of hij uit een naderend gevaar gered was. Wat zou het vreeselijk geweest zijn, als hij na zijn dood nog in dat papier geleefd had om heel de familie te plagen en te hinderen en hun toekomst in een geheel ander spoor te leiden dan zij zelfs wenschten. ‘Een testament is een gevaarlijk iets,’ dacht hij.

En aldus neemt Juha Uutela afscheid van het leven. Voor hem is de dood nu welkom: hij brengt immers rust en vrede.

En als wij de lezing van deze heerlijke boeken van Linnankoski - welke ook ons gemoed op den weg helpen die leidt naar innerlijke rust en vrede - dankbaar hebben geëindigd, gelooven wij al meer en meer in die blijde boodschap van Henriette Roland-Holst:

> De zachte krachten zullen zeker winnen
> in 't eind...

H. BOSSIER.

Boekbeschouwing

Volksspelen en Volksvermaken in Vlaamsch-België, door Maurits Sacré en Aimé De Cort. (Uitgave M. Sacré & Buyst, Merchtem).

Van M. Sacré kenden we reeds o.m.: *Geschiedenis der Gemeente Merchtem, De Raadsels in de Nederlandsche Letterkunde, Het voormalig Dorpstooneel in Brabant*. Van A. De Cort: *De Folklore in Vlaanderen*.

Beide ijvervolle schrijvers, er voor beducht, dat de oude Vlaamsche spelen verdwijnen zullen onder den druk van de huidige moderne genoegens, stelden zich ten doel deze op te teekenen en ze aldus voor het nageslacht te bewaren. Zij geven ons een volledige, sympathieke beschrijving van de aloude Vlaamsche gewoonten en zeden, vermaken, gebruiken, godsdienstplechtigheden. Zij trachten deze voorvaderlijke Vlaamsche zeden opnieuw te doen waardeeren, inzicht, dat stellig bij ieder ernstig mensch zal verwezenlijkt worden. Het werk verklaart op onderhoudende wijze meer dan driehonderd volksspelen, verdeeld in loop-, spring-, dans-, werpspelen (met bal of bol), gezelschapsspelen (gebaren-, pand-, zoek-, kans-, kaartspelen), spelen met speeltuigen, wreede spelen met dieren, andere spelen met dieren, water-, sneeuw- en ijsspelen, luchtvermaken, vuurvermaken, muzikale vreugden, kermisspelen, volksvermaken op bepaalde dagen of tijden, kijkverlustigingen. Historische bijzonderheden in verband met deze levensuitingen halen de verzamelaars in massa aan, bijeengegaard na taaie opsporingen[(1)].

Bijzonder interessant behandeld werden o.a. de hoofdstukken over de tornooien of steekspelen, het boogschieten, de vocale muziek (de heeren Sacré en De Cort breken te recht een lans voor het beoefenen van onze oude liederen, overtuigd van den weldoenden invloed, dien het goede volkslied op de massa heeft; zij vinden het doodjammer, dat de Vlaming nog

(1) Mag ik, in verband met het hoofdstuk over het schaakspel, opmerken, dat te Antwerpen een ‘Schaakblad’ regelmatig verschijnt, daar de schrijvers in de meening schijnen te verkeeren, dat er in ons lend iets in dien aard niet meer bestaat?

zoo zeer gemeene, domme deuntjes uitlalt), verder het klokkenspel of beiaard, de Nieuwjaarsvermaken, de vastenavondfeesten, de gebruiken op St Maarten, op Kerstdag, de schouwspelen, de omgangen, de stoeten.

Vijftig illustraties verlevendigen den tekst, waaronder afbeeldingen van folkloristische schilderijen van Bruegel den Oude, van Jordaens, van volksprenten uit de 18e eeuw.

Van nauwgezetten arbeid getuigt ook afdoende de zeer uitgebreide, rijke literatuuropgave.

Het besluit van de verdienstelijke, belezen schrijvers wordt geresumeerd in het woord van Hugo Verriest: ‘Wij moeten meewerken in het behouden van al dat wij kwijt zijn. Al dat weer eigen grootheid schept, moet door ons ondersteund zijn en geholpen; al dat eigen schoonheid weerbrengt, moeten wij bijstaan.’

Elk daadvaardig Vlaming, die zijn volk met hart en ziel liefheeft, juicht deze uitspraak geestdriftig toe!

JOZEF PEETERS.

***Beatrijs*, naar het Haagsche handschrift uitgegeven door C.G. Kaakebeen, met een paraphrase door Jan Ligthart en een miniatuur uit het Haagsche handschrift; 7e druk, bezorgd door Dr D.C. Tinbergen (J.B. Wolters, Groningen, den Haag, 1925); 71 blz.; *f* 0.80.**

Dat *Beatrijs*, nr 2 van de serie *Van alle Tijden*, oorspronkelijk onder redactie van wijlen C.G. Kaakebeen en wijlen Jan Ligthart, een zevenden druk beleeft (de eerste verscheen in 1901), zal wel de beste aanbeveling zijn. Het aantal verklaringen werd door Dr D.C. Tinbergen nog wat uitgebreid.

A.

Tijdschriftenkroniek

Die Europaïsche Revue.

LA REVUE DE GENEVE kondigde haar lezers het verschijnen van het eerste nummer der EUROPAEISCHE REVUE aan met de volgende woorden: 'Voici une revue que nous signalons à nos lecteurs et qui cherche, comme nous, mais en allemand, à grouper des écrivains de pays différents. Elle paraît sous la direction du prince Karl Anton de Rohan, à Vienne (Walfischgasse 13), et son premier numéro nous arrive à l'instant. On y trouve les noms de Hofmannsthal, André Gide, Seipel, Schmitz, Emile Borel, Curtius, etc. Nous considérons cette publication comme un symptôme heureux de rapprochement sinon entre les peuples, du moins entre leurs élites. Vienne joue là un rôle de capitale, de lieu d'échange et témoigne ainsi de cet esprit européen qu'il est si nécessaire de reprendre à notre époque. Nous souhaitons bonne chance à notre nouveau confrère[1].' Deze welkomgroet van een tijdschrift, waarvan de geest onze lezers bekend is, een paar der aangehaalde namen van medewerkers, die voor onze lezers geen onbekenden meer zijn, zouden volstaan om het karakter van de EUROPAEISCHE REVUE te schetsen. Niets beters nochtans dan eigen verklaringen; daarom schijnt het ons niet overbodig de nieuw-aangekomene gelegenheid te geven zich zelf voor te stellen. Zulks gebeurt in het *Vorwort des Herausgebers*[2]. 'Die Europaeïsche Revue, wordt er gezegd, will die geistige Einheit Europas bewust machen. Sentimentale Verbrüderung ist nicht ihr Programm. Sie will wechselseitiges Kennen, Erkennen und Verstehen zwischen den Völkern vermitteln... Wir stellen das europäische Problem also keineswegs pazifistisch-sentimental; wir sind uns seiner kalten historischen Tragik durchaus bewusst... Die E.R. wird diesen Erdteil (Europa) nicht retten, sie wird keines der entscheidenden Probleme lösen. Sie kann nur sammeln...' De E.R. wil de openbare meening inlichten; dit kan ze alleen met zich de medewerking te verzekeren 'der entscheidenden Menschen, ohne Rücksicht auf Nation, Partei und Weltanschauung,' die er, in alle vrijheid, hun meening zullen uiteenzetten. 'Die E.R., zoo eindigt dit voorwoord, onderteekend Karl Anton Rohan, wendet sich an allen, die jenseits der durch Vergangenes auf gewühlte Leidenschaften der Tagespolitik die grossen Linien des europäischen Schicksals sehen wollen.'

Stelt zich, naar deze woorden, de EUROPAEISCHE REVUE tot doel de benadering te bevorderen tusschen de Europeesche natiën alléén, terwijl de REVUE DE GENEVE als leus zou kunnen voeren 'Wereldburgerschap en Volkenbond,' dan wil zulks niet zeggen dat de horizont der E.R. minder ruim is dan die van het Zwitsersch tijdschrift. Het verschil ligt hier alleen in de woorden; de werkelijkheid is deze: de E.R. houdt zich niet uitsluitend bezig met vraagstukken die ons werelddeel alléén aangaan (laten we enkel het artikel van Gugliëlmo Ferrero noemen: *Der Welteinheit entgegen?*[3] terwijl, van een anderen kant, in de R. de G. veel meer Europeesche problema's dan

(1) Mei-nummer 1925, p. 639-640.
(2) N° 1, April 1925, p. 1 en 2.
(3) V./VI. Heft, 1 Sept. 1925, p. 271-275.

buiten-Europeesche aangelegenheden besproken worden. Dit laatste spruit voort uit de twee volgende feiten: 1. door zijn macht en zijn prestige heerscht Europa nog steeds over de gansche wereld: het houdt gansch Afrika, gansch Australië, een aanzienlijk deel van Azië bezet; kultureel staat het nog steeds boven Amerika. 2. Europa is voor het oogenblik de gevoeligste plaats van de wereld, het is als het kruitmagazijn van onze planeet: heerscht er vrede onder de natiën van ons werelddeel, dan bestaan er acht kansen op tien dat er vrede heersche over de gansche aarde. Zij, die hun krachten en hun talenten wijden tot het pacificeeren van Europa, maken zich verdienstelijk jegens het menschdom, omdat zij in de breedste mate voor den vrede en voor de goede verstandhouding onder de volken over de gansche wereld werken; daarom mogen de EUROPAEISCHE REVUE en EUROPE (waarover we in een volgende kroniek zullen spreken) op een en dezelfde lijn worden gesteld als LA REVUE DE GENEVE.

De EUROPAEISCHE REVUE verschijnt sedert April 1925 den 15en van elke maand. Op 15 Oogst verscheen er geen aflevering, op 1 September echter een 'Doppelheft' (V./VI.), waarmede het eerste halfjaar gesloten werd. Nu verschijnt de E.R. den 1en van de maand; de tekst wordt niet meer gedrukt, zooals vroeger, op twee kolommen, maar op de gansche breedte van het blad, waardoor het uitzicht veel verbeterd is. Aan het hoofd der redactie, te Weenen gevestigd, staat - zooals hooger gezegd - Karl Anton Rohan; het tijdschrift wordt echter uitgegeven te Leipzig 'Im Verlag der neue Geist.' De inhoud van elk nummer is in vier ingedeeld: 1. de artikels, waaronder die over politiek aan het begin gegroepeerd staan, terwijl die, tot de literatuur behoorend, achteraan komen; 2. de rubriek: *Der Horizont*, bestaande uit kortere bijdragen over staat- of letterkunde (te vergelijken met *de Chroniques Nationales* der REVUE DE GENEVE); 3. de rubriek: *Europaeische Fragmente*, zijnde een of twee bladzijden uit het werk van een grooten denker, in verband staande met de strekking van het tijdschrift; 4. aan het einde van elke aflevering een paar regels, waarin onder den titel: *Bemerkungen der Redaction*, in korte woorden elke nieuwe medewerker den lezer wordt voorgesteld en de namen der vertalers worden opgegeven.

Onder de zeer talrijke artikels, die de EUROPAEISCHE REVUE in het eerste halfjaar van haar bestaan publiceerde, schijnen ons geen zoo zeer in verband met de vraagstukken aan de orde van den dag, dan de twee volgende, die we dan ook denken breedvoerig te moeten bespreken:

1. *Die Vereinigten Staaten von Europa* door Francesco Nitti, oud-minister president van Italië (verschenen in het April-nummer);
2. *Liberalismus* door Benedetto Croce, professor in de wijsbegeerte en oudminister van het openbaar onderwijs van Italië (verschenen in het Mei-nummer).

1. Na te hebben vastgesteld dat, na vijf jaren lang onder elkander te hebben gestreden, de Europeesche staten alle armer, zwakker en met verloren vrijheid en veiligheid uit den oorlog gekomen zijn, schetst Fr. Nitti den tegenwoordigen toestand van Europa als volgt: 35 verschillende staten, die elk hun tolgrenzen hebben, vele hun nationalisme en hun imperialisme; de grondstoffen in het bezit van eenigen: de machtigsten; de grootste bebouwbare oppervlakte van Europa, Rusland, ten gevolge van het bolsjewistisch regime, braak liggend; hier revanche-gest, daar de dictatuur uitgeroepen, of latent, overal geweld en dwang aan de orde van den dag. Twee wegen

liggen voor Europa open: de weg der onderlinge verdeeldheid en der baldadigheden, de weg naar den ondergang; en de weg der eendracht en der goede verstandhouding, de weg naar de Vereenigde Staten van Europa, naar vrede en welvaart. Het lijdt geen twijfel dat Europa den tweeden moet opgaan. Op welke wijze echter de Vereenigde Staten van Europa verwezenlijkt? Nitti, die zich aan het einde van zijn artikel ‘ein praktischer Idealist’ noemt, pakt de zaak, naar onze bescheiden meening met veel recht, langs zijn meest materieelen kant aan: hij stelt ze op zuiver

oekonomisch terrein. Moet elk volk kultureel en materieel onafhankelijk blijven, zoodat de vaderlandsliefde in niets zou kunnen gekwetst zijn, arbeid, voortbrengstcentra, verdeeling der grondstoffen hoeft georganiseerd te worden. Geïsoleerde voortbrengstcentra zijn in onze dagen van snel, druk en gemakkelijk verkeer niet meer mogelijk; hun groepeering in een groot oekonomisch geheel is geen utopie meer; men kan zelfs zeggen dat de tegenwoordige politieke organisatie van Europa in het geheel niet meer overeenkomt met de biologische ontwikkeling er van. We zijn het met schrijver heelemaal eens, wanneer, herinnerend aan de woorden van Herriot in de Fransche Kamer (22 Januari '25): 'Europa is niets meer dan een hoekje van de wereld; het moet zich vereenigen om zijn plaats in de wereld te kunnen behouden,' Nitti verklaart dat de Vereenigde Staten van Europa heden niet alleen een ideaal zijn, maar een behoefte voor de voortbrengst en een noodzakelijke voorwaarde der veiligheid. Waar hij ons echter uitlegt, hoe de Vereenigde Staten van Noord-Amerika tot stand kwamen, om te bewijzen dat Vereenigde Staten in Europa evenwel kunnen bestaan, daar komt ons zijn bewijsvoering niet zoo onaantastbaar voor: Schrijver schijnt te vergeten dat de psychologie van de naar Amerika geëmigreerde Engelschen, Franschen of Duitschers totaal verschilt van die der in Europa gebleven bevolkingen; deze hebben hunne tradities, hunne gewoonten, hun vooroordeelen; Amerika lag braak, men hoefde niets af te breken, vooraleer op te bouwen; de ingewekene kon er zijn geest in alle vrijheid laten werken, zonder beïnvloed te worden door het hart; - naar onze bescheiden meening, is het tot-stand-komen van Vereenigde Staten ontzaglijk moeilijker in Europa dan in Amerika. Francesco Nitti zal zulks ook wel gevoeld hebben, want plotseling, zegt hij, kan dit ideaal niet verwezenlijkt worden; men zal trapsgewijze moeten te werk gaan. - Eerste trap: de tolgrenzen afschaffen en bij dien eersten trap moet men groepsgewijze procedeeren. Een eerste groep: Frankrijk en Duitschland; op die wijze zou alle vijandschap dezer twee landen op den Rijn, waar het op een kolen- en ijzerkwestie neerkomt, uit den weg geruimd zijn. Een tweede groep: de landen die vroeger het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije uitmaakten; daardoor zou de vroegere oekonomische eenheid van het voormalig keizerrijk hersteld worden; het gevolg: geen vijandschap onder deze vier staten en hun naburen meer, Oostenrijk zou zijn wangedrocht van een hoofdstad kunnen voeden en onderhouden, Hongarije zou niet meer gedoemd zijn eeuwig een landbouwstaat te blijven, voor Tjeco-Slowakije zou het vraagstuk van een uitweg op de zee verdwijnen en de kwestie van Fiume en Triest zou van zelf opgelost zijn.

De Vereenigde Staten van Europa, die gisteren nog een hersenschim waren, dringen zich vandaag door de omstandigheden op; want, om een voorbeeld aan te halen, houdt Frankrijk Duitschland nu onder de knie, een oogenblik zal komen, waar militaire bezettingen en dwangmaatregelen zullen moeten ophouden; - wat dan? Wederzijdsche waarborgverdragen? Kontrolemaatregelen? Illusies en woordenkramerij dit alles! besluit schrijver. Misschien heeft hij geen ongelijk. De toekomst in elk geval zal uitwijzen wie, of Fr. Nitti of de onderteekenaars van het Akkoord van Locarno, gelijk had; of het gegeven woord voor de volken van Europa tegen oekonomische belangen opwegen kan.

2. Benedetto Croce is de meening toegedaan dat het verkeerd is te beweren dat de rol van het liberalisme uitgespeeld is, dat er in onze hedendaagsche samenleving

alleen nog plaats is voor de twee uiterste partijen: socialisme of communisme, langs een kant; reactie of fascisme (autoritarisme), langs den anderen. Socialisme streeft naar de autoriteit van de democratie; autoritarisme streeft naar macht bij de regeering; liberalisme beteekent vrijheid van het individu en vrijheid van de sociale groepen, daaruit zal intellectueele, moreele en oekonomische vooruitgang spruiten. De ondervinding heeft geleerd dat noch het socialisme, noch het autoritarisme hun ideaal volgens hun verkondigde theorieën kunnen verwezenlijken; het liberalisme daarentegen kent geen theorieën, maar streeft er naar hetgeen uit den natuurlijken gang der zaken ontstaan is, tot nut van

't algemeen te maken, of te beletten dat het schade. Het liberalisme, als middenpartij, is de partij der kultuur; socialisme en autoritarisme daarentegen vertoonen als uiterste partijen vele trekken van abstracte primitiviteit. Het socialisme heeft getracht wetenschappelijk en historisch te worden, het is er niet in geslaagd: zijn geschiedenis was, naar de woorden van B. Croce, niets anders dan ‘eine theologische und mittelalterliche stark mit jüdischer Apokalyptik verbrannte Vision.’ Wat de nationalisten (fascisten) aangaat, deze zijn allen uit de literatuur gegroeid en ze kennen als kultuur niets anders dan literatuur; ze weten niet wat politiek is; nog minder, wat geschiedenis is, al hebben zij er den mond steeds van vol. Het fascisme, dat nu over Italië heerscht, is nog niet in staat geweest zich zelf een grondwet te geven. De ‘nationale staat’ dien het heeft willen oprichten in stede en plaats van den ‘liberalen staat’ is niets anders dan diezelfde ‘liberale staat’ geregeerd door een politieke partij, die hem tot nog toe heeft kunnen bemeesteren. Maar het liberalisme gaat zijn gang, terwijl het fascisme overal en altijd doorgaat voor een versteend, dus ook tijdelijk en voorloopig regime. Tot dàt liberalisme, dat de tendenzen der beide uiterste partijen - maar alleen voor zoo ver ze verwezenlijkbaar zijn - in zich draagt, zullen zich, naar Benedetto Croce's overtuiging, fascisten en communisten bekeeren, als de ondervinding ze zal hebben leeren zien waar de waarheid schuilt.

Het spijt ons door plaatsgebrek belet te zijn het antwoord van een fascist, Robert Forges-Davanzati, hoofdredacteur van het dagblad *Idea Nazionale*, op dit artikel van B. Croce te bespreken. Al is het voornaamste gedeelte van het stuk een niet zeer waardige persoonlijke aanval op een politieken tegenstander, toch is het lezenswaard. Het draagt als titel: *Die Senilität des Liberalismus* en is verschenen in het Juni-nummer der EUROPAEISCHE REVUE.

Een woordje nog over de medewerking der Belgen aan het hier behandelde Weener tijdschrift. Onze landgenooten, zoowel Walen als Brusselaars en Vlamingen, zijn niet ten achter gebleven, om in den schoot der EUROPAEISCHE REVUE het vaandel van den vrede en van de goede verstandhouding onder de volken te helpen hooghouden. Ziehier de volledige lijst hunner namen en bijdragen:

Em. Vandervelde, *Griechische V ölkerwanderung* (Eur. Revue, n^{r} 1, der Horizont, p. 65);

Aug. Vermeylen, *Die Flämische Frage* (Eur. Revue, n° 3, artikel p. 158-162);

Jules Destrée, *Die Belgischen Wahlen* (Eur. Revue, n° 3, der Horizont, p. 192);

Gaston Pulings, *Die literarischen Strömungen in Belgien* (Eur. Revue, n° 3, der Horizont, p. 194);

Franz Hellens, *Breughel an der Yser* (Eur. Revue, n° 4, Novelle, p. 241-244);

Louis Pierard, *Kunst und Sozialismus* (Eur. Revue, n° 4, der Horizont, p. 256);

Em. Vandervelde, *Der Sozialismus in Europa während der letzten zehn Jahre* (Eur. Revue, n° 5/6, artikel, p. 291-300).

Begin November 1925.

C. DEBAIVE.

Kennis en Beschaving[1]

Ik behoef u niet met veel woorden te verzekeren, hoe groot een voorrecht ik het acht heden avond tot u te mogen spreken. De uitnoodiging er toe heb ik als een groote eer beschouwd, waarvoor ik uw bestuur mijn dank betuig. Geen zware en ingewikkelde vraagstukken ga ik voor u behandelen; ik zou gaarne mijn gegeven woord bij u inlossen door iets te zeggen over kennis en beschaving.

Gij bevroedt gemakkelijk, dat gij mij geen kwaad van kennis zult hooren spreken, ofschoon dat tegenwoordig een weinig in de mode is. Hoe zou ik dat kunnen doen, waar ik leergangen sta te openen, die juist kennis willen aandragen? Integendeel wil ik, met u, haren roem luide verkondigen. Het is heerlijk veel te weten, heerlijker nog misschien te ondervinden, dat men van armelijke tot telkens rijker kennis komt.

Hier wil men u oog én hart doen krijgen voor de natuur en hare openbaringen, voor de wonderen des heelals, waartoe wij naderen met huivering van schroom en eerbied, en waarover wij nog slechts stamelend spreken durven, omdat zijne onbegrensde oneindigheden, zijne ongemeten werelden nog maar nauwelijks begonnen zijn hare geheimen te ontsluieren. Daarnaast voor de wonderen onzer eigen planeet, nietig stofje toch maar in die matelooze ruimte, waarvan beide de begrensdheid zoowel als het onbegrensde aan begrip en voorstelling ontsnappen. Van de aarde dan wil men u leeren en waaruit zij gevormd en samengesteld is. Van het leven dat op haar ontstaan is (maar hoe, dat is geheimenis), de planten, van de cederen van den Libanon tot aan de hysop die aan den wand uitwast; de dieren naar hun aard en duizendvoudige verscheidenheid, in de lucht

(1) Toespraak gehouden bij de opening van den jaargang 1925-26 van het Hooger Onderwijs voor het Volk, te Antwerpen.

en op de aarde en onder de wateren, van de grootste af, in vóórhistorische tijden reeds uitgestorven, tot de kleinste toe, gelijk ze wemelen in één waterdruppel; de mensch eindelijk, en hoe zijn lichaam gebouwd is als een tempel voor den geest, in samenstel der deelen en levensverrichtingen den dieren verwant, en nochtans, gelijk Vondel in zijn *Lucifer* Apollion zeggen doet, nochtans

> De redelijcke ziel komt uit zijn tronie zwieren.
> Hij heft, terwijl de stomme en redenlooze dieren
> Naar hunne voeten zien, alleen en trotsch het hooft
> Ten hemel op naar Godt, zijn Schepper, hoog gelooft.

Hier wil men u binnenleiden, voorzoover dat ons beperkt verstand gegund wordt, in de werkkameren der natuur en de krachten doen kennen die in haar werken en de wetten, die haar beheerschen, schoon wij die woorden nog maar aarzelend en onzeker gebruiken durven.

Anders, maar even schoon voor 't minst, is de kennis der geschiedenis, van de lotgevallen der volken, reeds in den donkeren oertijd - maar, menigmaal, ‘hier valt de veder der historie der grijze fabel in den schoot’ - en van de geslachten der menschen, die zijn als de bladeren van het woud. Geschiedenis, het verhaal van hunne woorden en daden, hunne vreugden en smarten, van de wereldrijken door groote koningen gesticht met hun opgaan, bloeien en verzinken, van handeldrijven en uitvaren op de wijde wateren, van de kunstwerken door geniale meesters geschapen tot een eeuwige bron van vreugde, van wat wijsgeeren gepeinsd en dichters gezongen hebben - maar geschiedenis vooral, zoo mogelijk, het verhaal waarom menschen handelden zooals wij hen handelen zien, wat hen bewoog en wat zij zochten te bereiken, wie zij waren dus, want om den levenden mensch van vroeger is het ons te doen. ‘Ik heb in de geschiedvorsching altijd dorst naar menschen,’ is een woord van Allard Pierson. En inderdaad moet geschiedvorsching als tot haar rijpste vrucht tot de kennis voeren van den mensch van vroeger in zijn gansche stoffelijk en geestelijk bestaan, als enkeling en lid der gemeenschap. Ik begeer wel de kruistochten te leeren kennen, maar vooral den kruisvaarder, wel het kloosterwezen maar bovenal den kloosterling, de reformatie maar meest

den reformator. Belangrijk is de geschiedenis onzer textielnijverheid, belangrijker nog die van den wever; van overgroots waarde de historie van Hollands roemrijke scheepvaart, nog grooter die van den vlootvoogd en den matroos, zoo het mij gelukken mag tot zijn eigenlijk leven door te dringen; bij uitstek schoon zij de ontwikkeling van ons wereldlijk en geestelijk lied (behoef ik het te zeggen in het land van Florimond van Duyse, het land van het Vlaamsche volkslied?) toch vooral wanneer wij kunnen medeleven met den kunstenaar, die ons woord en melodie schonk, medeleven met den mensch in zijne grootsche verschijning van profeet, dichter, staatsman, maar ook in de kleine dingen van den dag, met den veldheer en met den soldaat, met den paus en den kapelaan, met den meester en den leerling. Zoo schijnt dan wel niets heerlijker, dan, als gevolg van geschiedvorsching, in eigen geest iets te kunnen opnemen van wat ooit den geest van menschen vervulde of menschenhart bewoog, wat er aan heimwee en verlangen, geloof en lijdensmoed, dichtervuur en scheppingsdrang heeft gegloeid, geworsteld, gejuicht en geschreid in mannen en vrouwen, wie of waar ook, in de eeuwen, die voorbij zijn gegaan. En aldus staat die gansche, voorbijgegane wereld eerst wezenlijk voor ons uit de dooden op.

Wederom anders maar ook wederom met hare eigen schoonheid is de kennis der taal, die zich in vele talen openbaart. Kennis allereerst - het klinkt wel haast al te simpel, maar velen van dit geslacht vergeten het in hun waan - van hare vormen en wetten, van zinbouw en woordschikking, noodzakelijke voorbereiding voor hoogere taalstudie. De kennis der moedertaal ga vooraan, waarin wij altijd onze gedachten en innigste gevoelens het zuiverst zullen uitdrukken, die ons het dichtst aan het hart ligt en wier rijkdommen wij het naijverigst willen bewaren. Maar dan ook van andere talen, welke te kunnen lezen, schrijven en spreken zulk een onschatbaar voorrecht is. De liefde voor het eigene sluit ons hart niet voor het vreemde en gelukkig zijn zij te prijzen, die in hunne jeugd of later zich met andere talen vertrouwd hebben gemaakt en er zich nu met eene vlotheid en een gemak in uitdrukken, die hun telkens en overal van voordeel zijn. Dan is ook de weg gebaand tot de beoefening der taal in haar ontstaan en groei. Hoe zij, als een levend organisme, in den

loop der eeuwen, uit eigen wezen en onder vreemde invloeden, zich telkens heeft vervormd, rijker is geworden, maar ook wel van hare schatten heeft ingeboet, leniger en bevalliger in deze, stroever en harder in eene andere uitdrukkingswijze, in 't kort hare geschiedenis heeft gehad, die met de lotgevallen van land en volk op het nauwst samenhangt. Schoonst van al naar mijne meening is oog te krijgen voor de kunst van het woord, geschreven en gesproken. Hare priesters zijn allen, die, van den dag af, dat de eerste zanger zijn gehoor verrukte, door hunne geschriften in duizendvoudige verscheidenheid van vorm en inhoud onzen geest hebben verrijkt, geboeid, betooverd en gelukkig gemaakt, of die door hunne welsprekendheid, hetzij in de rechtszaal of in de volksvergadering, van den katheder of van den kansel hun gehoor hebben gegrepen en aan zichzelve ontrukt. In deze schatkameren doet de geschiedenis der letterkunde u binnentreden, uwe eigene wederom allereerst, de vreemde daarna, gelijk wijlen mijn ambtgenoot Kalff begonnen is met de letterkunde van zijn vaderland en de uwe, maar de laatste jaren zijns levens gearbeid heeft aan eene vergelijkende geschiedenis der literatuur van West-Europa. Schatkameren inderdaad. Want wat de grootste en fijnste geesten van ieder volk in hunne verbeelding hebben gezien of in hun rijk gemoed hebben gevoeld en beleefd, het tragische en het komische, den lach-door-tranen van den humor en al de bittere wrangheid van hun sarcasme, het verhevene en het huiselijke onzer dagelijksche bedeeling, maar alles aangeraakt en bestraald door hun kunst - hier wordt het u geboden in gullen overvloed. En, eindelijk, heldendicht of herderspoëzie, historiewerk of legendenschat, treurspel of klucht, leerdicht of lierzang, romans, brieven, samenspraken, gedenkschriften, om het even, gewijde of ongewijde welsprekendheid, wat het zij, het getuigt al van de macht en de heerlijkheid der taal, de goddelijke taal, die bedwelmt en zalig maakt, die juicht en jubileert, of schreit en klaagt, die alle hartstochten in hun laaien brand, die lust en onlust afmaalt en doet medevoelen, die het verleden oproept uit de vergetelheid en woorden leent aan de stoutste toekomstdroomen, die den wijsgeer vormen leent voor zijne diepzinnigste gedachten en aan afgedwaalden de blijde boodschap brengt der verlossing, de taal die al de

schatten des levens en des geestes draagt in hare gouden vaten, zij is eene hooge gebiedster en het is goed te leeren hoe zij wil worden gediend.

Nu dan, wat het ook zij - en ik heb maar een greep gedaan uit den overvloed - aldus kennis opdoen, bespeuren dat er op het wijde veld van het onbekende plekken komen van weten als vaste eilanden in den oceaan en iets, hoe weinig ook, gaan verstaan van de dingen in hun samenhang en orde, het is of gij binnentreedt in een grootsch paleis en gaat in zalen met telkens rijker schatten van schoonheid, van vreugde tot vreugde, van heerlijkheid tot heerlijkheid.

Ik vergeet niet dat ik spreek voor de vereeniging ‘Hooger Onderwijs voor het Volk’ of, gelijk het elders heet, ‘Hooger onderwijs buiten de universiteiten’. Dat wil zeggen, dat het niet alleen te doen is om leeren, om kennis vergaderen, maar ook om iets te gaan verstaan van den weg, waarlangs men tot kennis komt, deftiger: van de methode van onderzoek. Alleen aan de grooten van ons geslacht is het gegeven door hunne onderzoekingen en ontdekkingen de menschelijke kennis te vermeerderen, gewone menschen komen meest niet verder dan opnemen wat *zij* bieden. Daarom is het toch wel goed te weten, wat voor zulk zelfstandig onderzoek de eisch is. Eerst natuurlijk, dat men bekend zij met wat op dit of dat gebied geweten wordt, opdat men daarop voortbouwe. Dan geduld, dat soort van geduld dat ik b.v. bewonder in den onderwijzer van doofstommen of zwakzinnigen. Het geduld van den natuurkundige, bezig in zijn laboratorium met proeven en waarnemingen, die maanden duren en telkens herhaald moeten worden; het geduld, dat noodig is om een oud handschrift te ontcijferen, haastig met slordige hand geschreven, in de vouwen versleten, door vocht aangetast, onleesbaar bijkans. Daarnaast de gave van verbinden en gevolgtrekkingen maken, zoodat men het één uit het ander afleidt. Een zeer bekend voorbeeld daarvan is wel, dat onregelmatigheden in den loop van de in 1781 ontdekte planeet Uranus, die niet te verklaren waren uit storingen door bekende planeten, de astronomen tot de overtuiging brachten, dat er aan gene zijde van Uranus een nog onbekende planeet in ons zonnestelsel zijn

moest. En inderdaad ontdekten zoowel Adams als Leverrier haar in 1845, de planeet Neptunus. Zelfde gave, waardoor een ander, na het wikken en wegen van de echtheid en betrouwbaarheid van berichten en getuigen tot eene voorstelling komt, waarvan hij zeggen mag: ‘zóó is het werkelijk gebeurd.’ Daarnaast weder de gave der zelfverloochening. Duizendmaal vergeten wij ondankbaar, dat, wat ons weten heeft vermeerderd, onze kennis verrijkt en in zijne toepassing op de practijk der menschheid tot zegen werd, gekocht is met rusteloozen arbeid, met opoffering van genot, van huiselijk leven. Hoe goed kan ik mij begrijpen, dat Balthasar Bekker in de opdracht van zijn ‘Betooverde wereld’, die hem beroemd maken zou, ‘aan Frouck Fullenia, hertlieve, seer getrouwe, vernoegde deelgenoot in voorspoed als in rouwe’ haar bedankt, omdat zij er vrede mee gehad heeft, dat zijn werk hem uren, dagen, ja nachten voor een deel in beslag genomen en van haar verwijderd gehouden heeft. En eindelijk de gave des geloofs, d.i. eene overtuiging omtrent dingen, die men niet ziet, geloof in vaste wetten en ordeningen, waarop men bouwen kan; het geloof van Colombus, dat er ginds een wereld lag, die maar wachtte om betreden te worden; het geloof van Jan Frans Willems in de toekomst zijner moedertaal en in ‘de herleving der in het Vlaamsche volk zelf sluimerende kracht en aandrift tot hooger ontwikkeling.’ Dit zoeken en vinden, dit vermeerderen van kennis is nog heerlijker dan de kennis zelve, het gelijkt op de vreugde van het scheppen van een kunstwerk. Doch slechts weinige uitverkorenen zijn er die haar smaken. Ons deel is het dankbaar te wandelen in het licht, dat zij ontstoken hebben.

Van deze kennis dan, tot de vermeerdering waarvan ook deze leergangen dienen, hebt gij mij slechts den roem hooren verkondigen. Maar hoe komt het dan, dat wij van klachten omringd zijn over de ongenoegzaamheid der kennis, over hare halfslachtigheid, waardoor zij nog meer kwaad sticht dan algeheele onkunde doen zou, over haar onvermogen om tot ons wezenlijk geluk iets bij te dragen? Hoe komt het, dat er een groeiende weerzin merkbaar is tegen een onderwijs, dat arme, jonge hoofden volstampt met dorre feitenkennis? En vanwaar

die lofliederen op de zaligheid van niet te weten, arm van geest te zijn en niet geplaagd te worden door raadsel en geheimenis? Vragen, rijk van inhoud! Ik moet trachten er met u een antwoord op te vinden.

Velen uwer herinneren zich misschien uit dat ontroerend boekje van het Oude Testament, De Prediker, (en veel meer menschen zouden het kennen, zoo het niet toevallig in den bijbel stond) ook de droevige woorden: 'In veel wijsheid is veel verdriet en wie kennis vermeerdert, vermeerdert smart.' En het is waar. In niet-weten is iets heel rustigs en vredigs, de rust van het kleine dorp ver van de wereld, de vrede van de kluizenaarshut. Kennis ontneemt ons oude voorstellingen en begrippen, die ons lief zijn en die wij noode opgeven; zij berooft (ik denk o.a. aan geschiedkundig onderzoek) vaak personen uit vroeger tijd, tegen wie wij hoog opzagen, van den stralenkrans, waarmede wij hen zoo gaarne getooid zagen; zij brengt - wanneer wij eerlijk zijn en durven doordenken - in ons gemoed verstand en hart met elkaar in botsing. Het is zooveel gemakkelijker niet te weten van wat zulke jacobsworsteling kan oproepen. De Prediker zelf had het aan den lijve ondervonden, dat zijne gansche Oudjoodsche levensbeschouwing onzeker voor hem geworden was, toen hij in aanraking was gekomen met Grieksche kunst en Grieksche wijsbegeerte, het leven was zooveel minder eenvoudig geworden: 'al deze dingen zijn zoo moede dat niemand het zou kunnen uitspreken.' En menigeen na hem heeft ervaren dat kennis twijfel wekt aan het overgeleverde, waarbij men zich vroeger rustig neerlegde, als onder zijn eigen wijnstok en zijn eigen vijgenboom en er was niemand die ons verschrikte. Doch ik kan niet zien, dat dit ooit een wapen zou kunnen worden tegen het aanbrengen van kennis. Wij zouden vooreerst het juiste inzicht, den ruimeren blik dien zij schenkt niet meer willen missen. En dan, zij verwijdert ons niet van wat het beste in elk leven is, niet van de poëzie, niet van het gemoedsleven, niet ook van godsdienstig geloof, neen, maar zij zuivert ook die en geeft er hechter grondslag aan. Altijd zal dat eene aangrijpende bladzijde zijn in 'Robert Elsmere' (pag. 356 vlg.), waar Mr. Grey den diep verslagen jongen man critiek en wetenschap en twijfel in dit licht doet zien.

Doch voor het overige, het is waar dat al onze kennis maar stukwerk is. Daarom zult gij altijd bespeuren, dat wie het meest weten ook het bescheidenst zijn. Zoo ken ik er onder de beroemdste zonen van mijn vaderland, zoo kent ook gij ze. Wanneer de Engelsche geleerde Eddington heeft geroemd in zóó grooten vooruitgang van physisch denken, dat het ons de algemeene relativiteitstheorie bracht, vervolgt hij: 'En toch, ten opzichte van het wezen der dingen, is deze kennis slechts een ledige schaal, een uiterlijk zinnebeeld. Het is kennis van den uitwendigen bouw, niet van den inhoud.' (bij dr. E.J. Dijksterhuis in *De Gids* 1925, IV 79 vlg.) Hoe zegt Staring:

> De meester, in zijn wijsheid, gist.
> De leerling, in zijn waan, beslist.

Want zeker hebben wij het ver gebracht in tal van wetenschappen en vooral in techniek, maar van het wezen der dingen, d.i. vanwaar het leven is en waarheen het ons voert, van plan en bedoeling in het heelal, van ruimte en eeuwigheid, van het geheim der krachten en werkingen in de natuur, ja meer nog in den menschelijken geest, daarvan weten wij niet meer dan de vorige geslachten.

> Want, ach, wat nevel
> Van dwaling vlied',
> De zon der kennis
> Zij schijnt hier niet.
> Het eind der wijsheid
> Blijkt altoos meer:
> Wij weten weinig,
> Te weinig, Heer!

Zal het goed zijn, dan zal ons dit stil en bescheiden maken. O, wie nog in den aanvang staat van kennis vergaderen, hij moge, verbijsterd door wat reeds is ontdekt en verblind door het nieuwe licht, zich beroemen en wanen dat hij het 'heerlijk ver' heeft gebracht: Chantecler die door zijn kraaien de zon doet opgaan! Zij, die een stap verder hebben gedaan, kennen ook op dit punt het onvolkomene onzer aardsche huishouding. Ik doe niet mede aan de mode in sommige kringen van verlepte geesten, waar men elkander nalispelt van het 'bankroet der weten-

schap.' Zij is het geenszins, ja, viert telkens schooner festijnen. Maar wel is het eene tragi-komedie, dat de eerste de beste die iets vernam van electriciteit en radiotelegrafie zich nu inbeeldt, dat hij verder is dan wie daarvan niet wisten, verder misschien dan Jesaia of Homerus of Dante of Shakespeare... Stellig stuit ook u bij velen van dit geslacht die verwaten minachting voor de groote meesters uit vroeger dagen, alsof zij, verouderd, hadden uitgediend en ons niets meer te schenken hadden. Men hoort zoo spreken onder kunstenaars; op ons gebied zijn het die dwazen, die, met veel halfverwerkte kennis, met denzelfden Wagner uit Goethe's *Faust* de kinderlijke belijdenis afleggen:

> Met ijver heb ik mij, studeerende, gekweten;
> Wel weet ik veel nu, maar ik zou graag alles weten.

Uit een onverdeeld gemoed stem ik in met de klacht over een onderwijs, dat tevreden is zoo het maar veel feitenkennis uit allerlei wetenschappen den leerlingen instampt, formules, regels, cijfers en jaartallen, zoodat wie het sterkst geheugen heeft en op het goede oogenblik al dat uit het hoofd geleerde kan opzeggen, de beste discipel heet en het beste examen zal afleggen. Het is eene dwaling, maar gelijk altijd met een stuk waarheid er in, die anderen dan weer over het hoofd zien. Wij moeten allen een grootere of kleinere hoeveelheid van dat materiaal bezitten en eenvoudig uit het hoofd leeren, de tafels van vermenigvuldiging en jaartallen en verbuigingen, waarvan ik mij telkens verbaas dat veel kinderen niet meer hooren. Met dankbaarheid gedenk ik daarom, dat wij vroeger - ach, wèl lang geleden! - de overwintering op Nova Zembla moesten opzeggen; en Fransche fabelen: 'Maître corbeau sur un arbre perché,' en Duitsche balladen, 'Lenore fuhr ums Morgenroth;' en Vlaamsche gedichten, 'Livarda, maagdelijke blom'; en oden van Horatius en zangen uit de Ilias. Dat was voortreffelijk, zonder moeite namen onze hersenen het op en bewaarden het gemakkelijk en nu, na zooveel jaren, hebben wij er nog onze vreugde aan, nu wij ook de schoonheden zooveel beter zien, van Andromache's woorden tot Hector en van Glaukos den zoon van Hippolochos, die aan Diomedes het verhaal doet zijner afkomst.

Doch waarheid in de klacht van daareven is, dat onderwijs, dat wezenlijk menschen vormen wil, meer eischen en meer doen zal. Zelfs daar, waar toch de gedachte wel vóórzit, dat opleiding de vorming der geheele persoonlijkheid beteekent, dreigt altijd het gevaar, dat zij afglijde tot wat zij het gemakkelijkst kan wezen: africhting, d.i. mededeelen van kennis. Want meer dan dat andere is, het gemoed verteederen, geestdrift wekken voor waarheid en gerechtigheid, barmhartigheid voor ellendigen en mededoogen voor onbeschermden; meer is, de leerlingen aan zichzelven ontdekken, dat zij allen een taak in de wereld hebben, dat zij anderer geluk moeten bevorderen en eigen gaven moeten ontplooien. Dit alles is beter dan kennis zonder meer, het is de echte beschaving.

Ziedaar het woord genoemd! Laat ons zijn beteekenis goed verstaan! Beschaving is eigenlijk de daad van het beschaven: een persoon of eene maatschappij doen vooruitgaan in ontwikkeling van den geest en in de daarmede samengaande verfijning van de zeden. Maar dan ook de toestand van beschaafdheid, de soort en de mate van ontwikkeling bij een bepaald persoon of bij eene maatschappij in een bepaalden tijd. Zoo geeft Busken Huet aan zijn *Land van Rembrant* den ondertitel: 'Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de 17de eeuw.' Dikwijls noemt men beschaving samen met verlichting en brengt haar in verband met vooruitgang in kunst en letteren, meer dan met zuivere wetenschap of godsdienst. Beschaafd werd alzoo welopgevoed, zoodat men spreekt van den beschaafden stand, van de taal der beschaafden. Beschaafdheid verschilde dan weinig van welgemanierdheid, juist als 'politesse'. En in zooverre als er in de beschaving voortgang of verandering merkbaar is en zij van het eene volk op het andere kan overgaan spreekt men van de geschiedenis der beschaving, of wat men in Noord-Nederland, waar het Hoogduitsch bezig is de omgangs-, handels-, nijverheids-, ja ook ten deele de geleerdentaal te bezoedelen en te verfomfaaien 'Kulturgeschichte' noemt.

Wanneer ik nu de stelling verdedig, dat beschaving meer is dan kennis, dan is het duidelijk dat beschaving kennis insluit, maar tegelijk nog andere schatten bezit. Ik denk dan eerst aan

die welgemanierdheid. Zij heeft stellig beteekenis, maar blijft zij uiterlijk, dan is hare waarde toch gering. Wezenlijk goede manieren zijn de openbaring en het uitwendig sieraad van goede eigenschappen. En wezenlijk fatsoen is niet het geheel van zekere aangeleerde plichtplegingen, maar een schoone en zuivere gemoedstoestand. Goede vormen hebben hunne beteekenis, aangenaamheid van omgang, gemakkelijkheid van bewegen, keurige tafelmanieren... maar zoodra wij iets verder komen peilen wij al dieper grond. Teere zorg voor een zieke, het ridderlijk opnemen voor het kleine en onbeschermde, den stamelaar geduldig aanhooren, den verlegene vriendelijk in het gesprek doen deelen, deze zijn de uitingen van zedelijk fatsoen, van gemoedsbeschaving. Daarom niet het voorrecht van éénen stand, gelijk hoofsche manieren: dèze wellevendheidskunst, kieschheid, tact, fijngevoeligheid kan sieren edelman en bedelman. Deze beschaving dan, die wezenlijk is verteedering, verfijning des gemoeds, rechtsgevoel en lust in waarheid staat allerminst vijandig tegenover kennis, maar zij is meer, omdat zij het menschelijke in ons tot voller ontplooïïng komen doet. Want al ware iemand wijs als Salomo of wie er wijzer dan Salomo moge geweest zijn, al sprak hij al de talen der menschen en wist al de verborgenheden der natuur en kende de geschiedenis tot waar zij zich in nevelen verliest, en hij derfde deze innerlijke beschaving, die zich naar buiten als beminnelijkheid, ingetogenheid en hoffelijkheid openbaart, het beste zou hem onthouden zijn.

Dit is zeer eenvoudig. Laat ons ook andere kanten der beschaving in het oog vatten. Gij herinnert u, dat er daareven ook van de beschaafde taal sprake was. Waar kunt gij haar in hare volheid en schoonheid hooren? Wie mag zich beroemen haar te spreken? Vergunt mij het onderscheid tusschen taal en dialect of streektaal te verwaarloozen. De laatste, die tal van oude woorden, spreuken, zegswijzen, zinswendingen bewaart, biedt vaak eene oneindige bekoorlijkheid, zij is levendig, sappig, kleurrijk, vaak ook smijdiger en buigzamer dan de algemeene taal. Er zijn er duizenden die alleen hunne streektaal kennen; er zijn er die alleen de officiëele taal spreken; de rijksten zijn zij, die beide beheerschen en uit den schat der dialecten der

algemeene taal, telkens nieuwe frischheid, rijkdom en kracht toevoeren. Gemeenlijk stelt men de beschaafde taal tegenover het dialect. Gij hebt dat mij niet hooren doen. Vooreerst is natuurlijk het dialect op zich zelf niet onbeschaafd. Ten tweede kan iemand ook die dusgenoemd beschaafde taal zeer onbeschaafd spreken. Ik zou ook hier andere grenzen willen trekken. Voor beschaafdheid van taal is vooreerst al weder kennis noodig. De tegenwoordige slordigheid van taal in sommige kringen spruit voor een deel uit onkunde voort. Het verschil tusschen onderwerp en voorwerp, derde en vierde naamval, aantoonende en voorwaardelijke wijze, regelmatig en onregelmatig werkwoord, wat niet al, men leert het misschien nog, maar stellig geeft men er niet meer om. Ook op dit gebied heerscht eene zonderlinge opvatting van vrijheid, en velen schijnt het voornaam met hun taal in de wildste bandeloosheid te verloopen. Ook is er kennis noodig van den rijkdom, den woordenschat eener taal. ‘Bataven, kent uw taal en heel haar overvloed.’ Het is in den grond niet beschaafd nooit meer dan een 200-tal woorden te gebruiken en b.v. voor het tot stand brengen van een heldendicht, een kathedraal, een brug, een vischnet, een podding, geen ander woord dan ‘maken’ te bezigen. Ook dit is zaak van studie, van kennis dus. Uit dit oogpunt bezien is, met name het Nederlandsch, beschaafder in de schrijf- dan in de spreektaal. Wij zijn bang voor deftigheid in het gesproken woord en kennen den middenweg niet tusschen pedant en plat. Wij spreken veel wat wij niet schrijven en omgekeerd. Wij vermijden ‘men’ en zeggen ‘je’ en gebruiken aldus doodgaan voor sterven, kwijtraken voor verliezen, bij mekaar brengen voor vereenigen, bij mekaar kommen voor vergaderen, zen eigen voor zichzelf, kapot voor stuk, een heele boel voor een groot aantal, huilen voor weenen, gooien voor werpen. Dit verschil tusschen schrijf- en spreektaal zal ons altijd blijven hinderen. Maar nu is er voor wat ik beschaafdheid van taal noem nog meer dan kennis noodig. Het zotte misbruik van vreemde woorden is voor een deel onkunde, het zuivere, echte woord kent men niet en gebruikt dus maar, haast-je, rep-je, het eerste het beste vreemde, dat men om zich heen hoort. Daarnaast openbaart zich hier gebrek aan goeden smaak, want vreemd en eigen

dooréén geklutst is smakeloos; en zoo heerlijk als het is vreemde talen vlot en goed te spreken - ik getuigde daarvan al - zoo onguur klinkt mij de eigen taal, van vreemde woorden doorregen en doorspekt. Boven alles geldt voor de beschaafde taal, ook zij immers de uiting der innerlijke gemoedsgesteldheid, schoonheid en welluidendheid. Zij kwetst het oor noch het hart door grove of gemeene woorden, zij is rustig en bescheiden en hare liefelijke klanken zijn de draagsters harer beminnelijkheid. Het krijschen der brutaliteit is haar even vreemd als het snerpende van den hoogmoed, en deze hoogste beschaving, behoef ik het te verzekeren, kan ook het achterlijkste dialect sieren en aantrekkelijk maken. Ja, meer, ook waar taalkennis maar poover is, kan toch de taal bekoren, die de weerspiegeling is van aangeboren vernuft, van een gullen geest, van warmte en hartelijkheid. Leest, voorzoover gij ze nog niet kent, de Brieven van Maria van Reigersberch, Huig de Groot's moedige vrouw, die op de grammatica niet vast was, maar wier wijze van schrijven nochtans altijd treft, nooit verveelt en van die geheel bijzondere bekoring is, welke alleen de zuiverste oprechtheid wekken kan.

Beschaving heette ook, gij herinnert het u, verfijning van zeden. De samenhang met kennis springt wederom in het oog. Voor haar licht wijken waanvoorstellingen, angst voor de spokerij van booze geesten en heksen en weerwolven, voor die gansche betooverde wereld, waarin te verkeeren de menschen ruw en wreed maakte. Want wie bang is slaat van zich af en weert zich blindelings en wreekt angst en schrik aan de rampzaligen die ze over hem brachten. De afschuwelijkheid der heksenprocessen is niemand meer onbekend en, toen ik daareven van eene ‘betooverde wereld’ sprak, rees de schrijver van dat boek in uwe herinnering op, die er het heksenbijgeloof zoo schitterend in bestreed. Wij hebben van Balthasar Bekker ook nog een veel kleiner boekje, een duodecimo'tje, niet minder voortreffelijk, waarin hij het kometenbijgeloof bekampt, geen kleinere oorzaak van schrik en ontzetting, al kon de ontzinde menigte hier de staartster niet aandoen wat zij de arme heksen op den brandstapel lijden deed.

Verfijning der zeden, met mij wilt gij haar prijzen! Gij gedenkt de oude volksspelen, waarbij dierenmishandeling schering

en inslag was. Het katgeeselen, het pauwknuppelen, waarbij het prachtige dier geworpen wordt door ‘de felle houten der half-beschonken knuppelaars,’ gelijk Rotgans in zijn *Boerenkermis* rijmt:

> Help Juno, roept van ver een jonker, daar de schaaren
> Bij 't knupplen van de Pau toeschieten en vergaaren.

Van het ganzetrekken te water kent gij misschien de prent van Ferdinand Bol. Ik kan hier maar aanstippen. Denkt aan de overdaad in spijs en drank, aan de maaltijden, zooals ze met ongelooflijke pracht werden aangericht b.v. aan het hertogelijk hof der Bourgondiërs, waar de bereiding van in hun geheel aan het spit gebraden everzwijnen keukens eischte als die welke wij nu nog in Dijon bekijken kunnen; of bij boerenbruiloften, zooals Pieter Breugel er ons een heeft geschilderd. En aanschouwt het gesmul in zijn ‘De vette keuken.’ De karnavaluitspattingen, de vastelavondgrappen, de mommerijen, de boertige kluchten, wat gij maar verder noemen wilt, ze vertoonen in spel en dans, in grappen en liedjes, in opzet en verwikkeling dezelfde ongezouten grofheid. Dat veel van dit alles bij verfijning van beschaving verdwijnt, moet ons dus verheugen. Toch niet onverdeeld, want helaas het volksleven heeft er heel wat van zijne schilderachtigheid en bekoorlijkheid bij ingeboet. Ook was er zooveel onschuldige blijdschap in het leven, die zich er in uitsprak. De Driekoningendag met zijn naïeve liederen, de Meiavondspelen, het meiboomplanten, het branden der Johannesvuren op de heuveltoppen en vóór de stadspoort, Sintmaarten en midwinterblazen - wie noemt alles op, dat afwisseling en kleur bracht in de eentonigheid van den dagelijkschen sleur? In de noordelijke Nederlanden heeft de streng calvinistische partij in de gereformeerde kerk onder de Republiek er een feilen kamp tegen gevoerd; zij sprak kortweg van de ‘heydensche irregulariteiten van den meyenavont’ en keurde het zonder genade af, dat gemeenteleden medededen aan het meiboom-oprichten, kransen ophangen ‘om daaronder de vleeschelijke lieden aan de reien te zingen.’ Helaas, de vleeschelijke lieden hebben wij behouden, maar de schoonheid der oude liederen en spelen zijn wij kwijt. Een dezer strijders, Jacobus Hondius, heeft het over

Sinterklaasavond: ‘Sondigen soodanige ouders, die op sekere tijdt des jaers voor hare kleine kinderen eenige snoeperijen, wat poppengoet in de schoorsteen laten vallen of deselve des nachts in hun schoenen steken ende dan des morgens hare kinderen een deel leugens wijs maecken van een sekeren Paapsche Sanct, genoempt S. Claes.’ Dit is die koude, verbeeldinglooze, akelig nuchtere blik op het volksleven, waardoor het voor een deel versteend en verstard is. Hoeveel liever dan deze kilheid is mij het warme leven van Jan Steen's Sinterklaasavond! En ach, natuurlijk moeten wij ons verblijden, dat dierenmishandeling, en overdaad en schouwe grappen en dronkenschap voor fijner zeden wijken, maar daarnaast gevoelen wij de bittere smart dier ‘gladstrijkende beschaving’ die ons van zooveel kleurige levendigheid en fleurige liefelijkheid berooft. Men legt ons uit, dat wij ons ook moeten verheugen over de breede, gladde, kale wegen, waarlangs de auto's nu kunnen voortjakkeren; het zij; maar als ik bedenk, dat deze vooruitgang ons te staan kwam op statige, schaduwrijke lanen, op menig vredig boschpad, op rustig kronkelende weggetjes langs beek en vliet, dan kan ik mij onmogelijk tot zoo uitbundige vreugde opwinden. En wat die ongezouten grappen aangaat, - altijd heeft mij in Potgieter zijn liefde aangetrokken en bekoord voor het gezond natuurlijke in dat oude geslacht onzer gouden eeuw, dartel, ja onkiesch soms naar onzen smaak, maar wat in die dagen van wondere energie niet anders was dan de overschuimende levenskracht, de naar alle zijden uitweg zoekende levenslust eener kerngezonde natie. Deze zinnelijkheid niet in al hare uitingen, neen, doch stellig in haar wezen prijzen schijnt mij een daad van vaderlandsliefde. Geen ijzige leer, die het natuurlijke zondig noemde, heeft dezen gloed kunnen dooven en telkens weer wil ik mij, weder met Potgieter, vermeien in het schouwspel van een liefhebben van het leven in zijne volheid, dat zich openhartiger uit dan ónze zeden toelaten, maar dat ook verre is van die half-ascetische, half-sceptische afkeer van het natuurlijke leven, die onze wereld vaak wonderlijk met reinheid verwart. Er zijn er die hunne gevoelige ooren stoppen zelfs voor Vondels bruiloftszangen, voor Hoofts minneliederen - zij mochten zich afvragen, of de gulle dartelheid van ‘Galathea, zie de dag breekt aan’ niet frisscher en minder gevaarlijk

is dan een dekatente preutschheid die zich van het leven afkeert. Wie hoort dan en wie voelt niet mede den weemoed in Potgieters herhaalde vraag, als hij verteld heeft, dat Jan in oude dagen op de bank bij de schouw zijn Jannetje kuste dat het klapte of, een ander maal, op de luit het ‘Heilige Venus, die 't roer houdt aller harten’ klinken liet: ‘Jan Salie! wat kwaad stak daarin? Jan Salie! hebt gij ooit liefgehad?’

Beschaving meer dan kennis, wanneer zij de wezenlijke gemoedsbeschaving is, die de gansche persoonlijkheid loutert en adelt, het karakter sterk en moedig maakt en, wanneer zij het eigendom van een gansch volk mag heeten, het vooraan doet staan in de rij der natiën - glorie die kennis alleen het nimmer schenken zou. Echter durf ik er nauwelijks van spreken. Want dit ligt den menschen van nu wel op de lippeni bestorven, dat onze beschaving tot eene aanfluiting geworden is. Het geslacht, dat den grooten oorlog van verre of nabij heeft meegemaakt, kan zelfs het woord niet zonder grimmigheid meer hooren. Onze ‘hooggeroemde’, onze ‘veelgeprezen’ beschaving zeggen zij met hoonend sarcasme. Het is maar al te begrijpelijk. Maar onze nog poovere beschaving kón niet beantwoorden aan de verwachtingen, die sommige kinderlijke naturen van haar koesterden. Zij ging prat op haar kennis, maar bezat nog niet de kracht, om de volken tot die hoogte te heffen, waarop oorlog onmogelijk wordt.

En op dit punt vat ik mijn gansche betoog nog eens samen. Halve beschaving, omdat zij wel in veel wijder kring dan vroeger, toen slechts enkele bevoorrechten lezen en schrijven konden, kennis heeft gebracht, maar zich daardoor ook laten verblinden, alsof zij genoeg had gedaan. Te weinig aandacht heeft zij geschonken aan de gezegende invloeden, die, behalve kennis, zoowel den enkeling als een volk louteren. Er is zooveel onechtheid, omdat wij voor het echte de inspanning eigenlijk niet over hebben. Op kunstgebied bracht de al vernuftiger techniek zooveel namaak en heeft nu den gemakzuchtigen, maar ook wel den van harden arbeid wezenlijk vermoeiden mensch gewend om de film boven het tooneel en de grammofoon boven het concert te verkiezen. Bedenk ik mij echter, dat daardoor ook menige kolonist in verre en eenzame wildernis, menige aan huis gebonden

zieke is opgemonterd en vertroost, dan heb ik met dit onechte gemakkelijker vrede.

Erger, dat de verfijning van zeden, waarvan ik gesproken heb, voor velen is uitgeloopen op een anderen uitwas, overbeschaving. Ook hier vooreerst soortgelijke onechtheid, maar nu eene in zedelijkheid, die, waar het wezen der deugd verdween, met den schoonen schijn genoegen neemt en tevreden is, zoo eerbaarheid en kuischheid, voor lang reeds uit het hart gebannen, zich op de lippen genesteld hebben. Overbeschaving, zij heeft alles genoten en is nu beu geworden van elk genot; zij heeft alles ondervonden en is nu verder voor elke aandoening onvatbaar. Zij heeft gladgestreken wat oneffen en afgevijld wat hoekig was, voor alle uitersten zich in voorname behoedzaamheid leeren wachten; nu heeft zij kracht noch begeerte meer tot heilige verontwaardiging of schreiend mededoogen, tot geestdrift voor vaderland noch taal noch kunst of schoonheid van natuur. Zij laat kinderen niet langer toe kinderlijk te wezen, maar zij vergunt den ouderdom zijne waardigheid af te leggen; zij wischt in kleeding en haardracht, in gebruiken en manieren het onderscheid der geslachten uit, doch vertoont ons nu den jongen man in verwijfde akeligheid en het jonge meisje in ruwe parmantigheid. Voor den smakelijken lach een triest glimlachje, voor het heldere woord een fluisterend gelispel, voor het ‘proza, dat op ons afkomt als een man’, een ontzenuwd broddeltaaltje en voor het kloeke ‘neen’, dat het kwaad afwijst een klagend ‘liever niet’ dat het door een achterdeur binnenlaat. Ziedaar, in nog maar haastige omtrekken, het spotbeeld van echte beschaving.

Bij zulken stand van zaken dan, bij zulk een afstand nog van die wezenlijke gemoedsbeschaving die zelfs kennis te boven gaat behooren wij ook met grooter bescheidenheid - en dit zal het laatste zijn, wat ik aan uwe vriendelijke aandacht onderwerp - behooren wij ook met grooter bescheidenheid te spreken van onze Westersche beschaving tegenover die van b.v. het Oosten. Er zijn er altijd nog - maar zij zijn zeer onkundig of zeer naïef - die de tegenstelling zien als van het volle licht en de volstrekte duisternis. Het is even dwaas als de eenzijdige verheerlijking van Oostersche wijsheid en Oostersche mystiek,

waaraan anderen zich te buiten gaan. Ook hier is kennis weer de eerste voorwaarde om tot het ware inzicht te komen, wezenlijke, zuivere kennis van zeden en gewoonten, wijsbegeerte, kunst en religie in de moslimsche wereld, onder boeddhisten of volgelingen van Kongtse, onder de volken van Indonesië. Zij maakt ons voorzichtig in ons oordeel en leert ons dat er ook daarginds diepzinnigheid is van godsvereering, heerlijkheid van kunst, ernst van zedelijkheid, alleen maar anders, met verschil van vorm en maat, met andere idealen van schoonheid en gerechtigheid. Zóó anders dat, naar het bekende pessimistische en nu wel ietwat afgezaagde woord, Oost en West elkander nimmer zullen bereiken. Misschien is dat zoo, wij kennen de toekomst niet. Wat wij weten moeten is, dat er plaats is noch voor eenzijdige geringschatting, noch voor blinde verheerlijking. Wij hebben het Oosten schatten te bieden van rechtsopvatting en rechtsbedeeling, van maatschappelijke en gezinshervorming, van staatsbemoeiïng met groote volksbelangen, schatten ook van wetenschap, van kunst ten deele, van godsdienst ook. Zoo wij maar hiervan meteen diep doordrongen zijn, dat wij ook hebben te ontvangen en te leeren van Oostersche waardigheid van gedragen, soberheid en maat houden, van geestelijke ingetogenheid en rustig evenwicht, van gloeiende verbeelding en sterk godsdienstig beleven, van een eigen kunst van kleur en lijn en woord, zelfs van klank - anders, daarom niet minder toch, dan onze kunst. Aldus brengt kennis tot bescheidenheid, tot rustig en eerlijk oordeel, tot liefde straks en tot den wil van te geven én te ontvangen, te leeren én onderwezen te worden, om licht te ontsteken én bestraald te worden door het ‘licht uit het Oosten.’

Aan verrijking van kennis zijn deze leergangen gewijd. Daarom reeds hebben zij uitnemende waarde. Zij mogen tegelijk bij leermeester en leerling de overtuiging sterken, dat ons weten nog maar stukwerk is, maar dat diepe, innerlijke gemoedsbeschaving, die den ganschen mensch loutert en adelt, zelfs de rijkste kennis te boven gaat. In deze verwachting verklaar ik de Antwerpsche leergangen voor geopend.

L. KNAPPERT.

Een Uiltje

Daar zat een lijnvisscher aan den waterkant: een bedelaar om visch. Ocharme! een oud menschenwezen daar neergezakt in 't natte dijkgras en verlaten als een wrak in het riet. Hij droeg een zwarte monnikskap en keek daaronder uit, al rookende, met zeer vredige oogen.

Konden ook dàar nog droomen heerschen in 't oude brein, onder de wollen doofmuts? Kon er in die stille oogen, vol asch en in rimpels gedoken, nog vreugde glimmen? En wat genot mocht er beven in dien ouden mond, vertrokken om den pijpsteel?

Goede zielen, daar zat een wijze, die bedelde om niets. - Bij vlaagjes krulden uit de pijp brave wolkjes rook en kwamen rondom zijn wezen hangen en vóor zijn glimmenden goedaardigen neus, als engeltjes vóor een troon. Zij waren de grens van zijn gezicht en van zijne verbeelding. En stellig, de man was doof.

Al hadde heel Vlaanderen onder water gestaan, en heel de verre wereld, mits dien oever te sparen, het gold hem geen zier. Lag niet de witte roede, lang uitgestrekt en zich verfijnend, over den zachten stroom? Hing niet het malsche wormpje aan den lichten haak en het doorzichtig pezeken? Duivelde niet gestadig het roode vonkje in 't weelderig lichten van de golfjes? De wereld mocht vergaan. Hij zat daar goed, in dikke schoenen, op een leeren zak, en rookte genoeglijk. De dichte kring van de smeulende pijp was rijker aan vrede en voldoening dan de bloeiende kerselaar aan belovende bloesems.

Maar wat woei hem gestadig de lauwe, bekoorlijke Lente in het oude gelaat? Geen handen waren bij machte die verleiding te weren! Dubbel, lachte de zon hem in de oogen, en zachter dan ooit, uit de lucht en uit het lisch. Wat zou die warme winter - kap nog over de ooren...?

‘Laat zijn,’ poogde de wijze geest nog te denken, ‘zoo ziet ge voor u.’ - Maar een innige vreugde dreef zich uiteen

door de magere leden, als een stal-warme kudde in de opene weide. Zoo zakten gezapig de grijze wimpers tot een webbe voor de oogen, zoo monkelden slapjes de lippen rond de half-ontgleden pijp, en zoo krompen de krulletjes rook ineen en stierven weg, als smeltende suiker in 't water.

Gelukkig de eenvoudigen van geest, want zij zijn uitverkoren.

Twee wijde poorten draaiden open op een gaarde van licht, en de oude bedelaar trad binnen. - De wollen kap was dus geen snuiter op 't kaarsken van den geest, dat droomen er nu groeiden onbezorgd? - En was het àl asch geweest in de oogen die nu lachten, ongerimpeld, op hemelsche verbeeldingen?

Den welbekenden waterkant, zooals hij dien nooit vroeger had mogen zien, bewonderde hij nu, met blij gemoed, en in de meening felle, geurige dampen te delven uit de pijp, als een eenig tafereel.

De hemel was een zaterdagsche vloer van bleekblauwe plaveien, overgoten met klaar water en fier-bruisend zeepsop. De wind ging er met kletsnatten rok en ruwen borstel overheen, en joeg alhier, aldaar, over de azuren tegels, het wonder van de wolken.

Vader de zon, geheschen op het droge, lachte, en de ontelbare kinderen stoven losbandig door de lucht en over de aarde. Ze schaatsten rijzelings op het water en lieten alom, als bellen van een zottekap, hun vreugde dansen op de golfjes. Ze doken óp, steil, tegen de oevers en verrasten in de schaarsche weide de stalgewende koeien, en propten hun, bij grap, wat vlokken hooi van rond de mijterstaken, onder de trage muilen. Ze zwierden weer omhoog, wapperden over het lijze water, langs al de kronkels van de sierlijke oevers en stortten aan de kromme bocht, boven op den berm, in een boschje beuken. Daar woelden ze als kolken rond de gladde schorsen, tuimelden met veerende sprongen van kruin tot kruin, lijk apen, - en de zon lachte. Ineens weer namen ze hun vlucht, steeds onvereend en wispelturig, jokten met een verre zeil en lieten een wasem van blijde stilte onder de beuken hangen.

Uit de lucht kwam toen een naakte kerel, met rooden, blonden boerenkop, traag neergedaald, bij zwaren slag van witte vleugels. Zijn bolle wangen bliezen op de geblutste tuit van een

geluidlooze trompet. Hij gleed tusschen de boomen, àl zonnigheid, lijk het schimmige gouden en purpere licht der kerkglazen, scheef strijkend langs pilaren. Hij raakte met beide voeten den grond, sierlijk gerecht, de bazuin geheven, het rechter been in boog voor het linker als een pronkende ijdeltuit. En sprak: ‘Beminde parochianen!...’ in de stilte van de wellustige lucht.... Eenden, vlottende beneden den dijk, sloegen, verrast, de albasten witheid van hunne vleugelen stuk, in wanordelijk veeren-gestuif, en gleden in misprijzende reeks naar verdere bochten, steeds met de roode vliespooten het water van zich afstootend, waar nu hun rust gestoord was.

‘... er staat geschreven, zeer beminde parochianen, beter is de droefenis dan de lach, want het droevige gelaat kan een blijde ziel verduiken. Daarom...’ De woorden vielen zonderling, in de leegte rond de beuken en op de stilte van het water, als stukken plaaster uit een kansel op 't plaveisel van een kerk waar geen geloovigen waren. Ze klonken bij vlagen duidelijk en dan weer als gemompel, met tusschenpoozen stilte, waarbij de hemelsche zendeling gebaren maakte en de oogen spalkte. Brokken van de preek waren zacht als de Lente, andere ruw als op het boldershof, andere scherp als in verkiezingstijd. Maar al langs om meer verwijderden ze zich, verdoofd terwijl de forsche engel, met bazuin en veeren, kwijnde tot een schim, om dan te stijgen in de lucht langs de beuken, en slechts in 't geruisch van zijne reis iets te mompelen als eert zwakken vloek.

Daar schoot de wijze lijnvisscher in een onbedaarlijken lach, zoodat hij dreigde te stikken onder de wollen kap, en wakker werd. De doode pijp stak kwalijk nog tusschen de tanden, bitter van smaak. Maar al het licht van den nanoen stond hem voor de oogen, glorierijk. De zon zat in hem zelf, onder de oude plunje, onder 't oude vel; ze glom door zijn gelaat, àl goedheid en verduldigheid, met een wijselijke vreugde in de oogen, nog gevestigd op de lijn en op het stervend wonder van den gedroomden droom.

Een enkele steelsche blik naar links geworpen, waar in het riet een nieuwgekomen visscherstronie, vet en spotziek, roerde kon de heilige gelatenheid van dat geluk niet storen. Zoo bleven ongewijzigd al de trekken en kerven van spier of rimpel in 't gezicht: goedig, droevig masker dat op een blijde ziele lag.

19 April '25.

R.

Gebed in 't Woud

Ik heb in 't woud een stil gebed gezegd,
Ootmoedig 't hart verheven, 't hoofd gebogen.
En toen ik heenging, door geloof bewogen,
Heb ik een bloem eerbiedig neergelegd.

En 't beeldje, aan den ouden boom gehecht,
Hing door een glans van vloeiend goud omtogen.
En zingend kwam een vogelken gevlogen
In 't groen, dat rustig er zijn rank om vlecht.

Mijn Lieveken! Ik heb om U geloofd
En ingetogen om ons bei gebeden.

Mijn liefde werd mijn God. Ik heb beloofd
Zijn wet te dienen om zijn vromen vrede.

En in zijn zoeten zegen minnen wij...
Gelooft ge nu, als ik in U, in mij?...

Mechelen.
KORNEEL GOOSSENS.

Over Leesboeken van vroeger Eeuwen

Ernest Staes[1] ontving zijn eerste opleiding in de Oordjesschool van de lange juffrouw Monnier en leerde er spellen in *'Kruisken A.'*

Het was sedert eeuwen, mogen wij zeggen, het klassieke en alom gebruikte spelboek in Zuid-Nederland. Men vond het in talrijke uitgaven, in allerlei formaat, maar altijd begon het met:

+ Alphabet in Gothische kleine letter,

Alphabet in Gothische, somtijds ook, Latijnsche hoofd letter.

Daarna volgden: Onze Vader, Ave Maria en andere stichtelijke gebeden.

'Cruysken' was het symbool, het *'goedt beghin'* van de lessen. *'Het Kleyn Cabinet der Christelycke Wysheyt'* zegt het ons:

> 'Cruysken, Cruysken, goedt beghin,
> Den heylighen Gheest in mynen sin,
> Dat ik wel magh leeren,
> Dat bidt ik onsen lieven Heere;
> Dat ick wel magh onthouden
> Dat bidt ick onse lieve Vrouwe.'

In '*Regel der Duytsche Schoolmeesters*' geeft meester Dirck Valcoogh de methode aan, welke bij het spellen moest gevolgd worden:

> 'Als de Kinders opsegghen, 't zij spelden of lesen,
> Soo moet het Boeck in de slincker handt wesen,
> Ende de pen sal hij in de rechter handt vaten.
> Dry kinderen sal men aan de banc staen laten,
> Als d'een van dryen heeft opgheseyt, sal d'ander comen.'

Van die methode werd in later jaren af geweken. Wazenaar, geboren 1840, te Exaarde, verhaalt in zijn merkwaardig boek

(1) Tony: *Ernest Staes*.

'Een Vlaamsche Jongen,' hoe hij in de school van zijn dorpje leerde lezen: 'De kinderen maakten een wiegende beweging en zeiden op zingenden toon: Cruysken A, Kleine a, Bé, Cé, Dé, Effe, Gé; Hoatse (h), I; Lange J, Ka; Elle, eMme, enNe, O; Pé, Qu, eRre, eSse, té, U; uWe, dobbele uWe, eXau, Yau, Zittau.'

Dus 'Cruysken A' na 1840 nog in onze scholen? Och ja; onder koning Willem I werd de voor dien tijd uitmuntende leesmethode van Prinsen in de meeste scholen van het Vlaamsche land gebruikt; maar onmiddellijk na 1830 kwam er hevige reactie; men wilde van 'den Hollander' niet meer weten en het achttiende-eeuwsche drong weder driest de school binnen.

Toch niet voor langen tijd, want, zegt J.A. Torfs, in zijn werk: *'Een lagere dorpsschool van vóór vijftig jaren*' (1848-1853): 'Rond Paschen van het jaar 1848 bereikte ik den ouderdom van acht jaren; ik zou nu ook naar de school gaan. Moeder vroeg of zij den Kruisken A, B, van mijn broeder niet voor den dag moest halen. Het kon niet meer dienen; de nieuwe meester gebruikte het beeldekensboek.'(1)

En alzoo deden alle nieuwe meesters, en 'Cruysken A' ging voor altijd ter ruste in een stil hoekje van enkele bibliotheken.

* * *

De eigenlijk gezegde leesboeken van vroeger eeuwen zijn voor ons van bijzonder belang, omdat zij een helder licht werpen op de opvoedkundige denkbeelden onzer vroede vaderen.

Geen leesboek mocht gebruikt worden, of het moest voorzien zijn van een 'approbatie ofte goedkeuringhe', gegeven door den heer Scholaster.

De scholasters waren mannen van gewicht; het toezicht der scholen was hun geheel toevertrouwd. Gewoonlijk behoorden zij tot den geestelijken stand. In enkele groote steden alleen, te Antwerpen en te Brussel bij voorbeeld, stond het onderwijs onder leiding van een geestelijken en van een wereldlijken scholaster.

Bij het beoordeelen der leesboeken waren zelfs de geestelijke scholasters zeer breed van opvatting. Wanneer wij leeken hooren klagen over 'onnutte en onweirdige boeken in de handen

(1) Prinsen.

der kinderen, als zijn Reynaert den Vos, de Vier Heemskinderen, Valentyn en Ourssom en ontallijke andere,' zien wij de eerwaarde geestelijken hun approbatie aan die boeken niet onthouden. *'Reynaert den Vos'* draagt bij voorbeeld als aanbeveling: 'Dezen boek, aldus verbeterd, is goed en bekwaem bevonden zoo voor de scholen, als andere personen' (Vidit M. van Eynatten, Actum Antwerp, 15 Nov. 1661).

Maar op één ding werd streng gelet: het boek moest overeenkomen 'met de Leeringhe van onze Moeder de H. Katholyke Apostolyke Roomsche Kercke' en mocht dus geen 'ongeschikte kettersche ofte daervan suspecte leeringhe behelzen.'

Het gebeurde wel eens, dat de heer scholaster zijn oordeel over een boek in rijm uitsprak. De Approbatie van den Eerw. Heer Carolus Leopoldus Loys, Pastor der Parochiale Kercke van O.L. Vrouwe tot Poperinghe, geeft er een eigenaardig staaltje van:

Zijn goedkeuring van *'Den Nieuwen Spiegel der Jongheyd of Gulden A.B.C.'* (herdruk van 1772) drukt hij uit in de volgende dichterlijke bewoordingen:

'k Hebbe dezen boek doorlezen,
Ik bevind hem goed te wezen,
Want hy leerd de Jonge Jeugd
Vlugten 't kwaed en doen de deugd.
Daerom 'k wensch in alle scholen
Aan de Jongheyd wierd bevolen
Hem te leeren overal,
Want 't hun dienstig wezen zal.
Ook aan de bejaerde personen
Komt hij hunne vlekken toonen,
Klaerder als een kristalyn,
'k Meyn hy zal voordeelig zijn.

* * *

Het dooreenwerpen van stichtelijke zedelessen en gewaagde zinspelingen op den omgang met vrouwen komt in de oude Vlaamsche leesboeken menigmaal voor. De vrome en eerwaarde heeren scholasters zagen er blijkbaar geen kwaad in. Wij kun-

nen ons hier eenvoudig bepalen tot eenige uittreksels; alle commentaar schijnt ons onnoodig:

‘Als ghi wert out, bedwinct u wel,
Al heeft u eene matrone verspiet,
Si heeft u lief niet om u vel,
Mer om u ghelt en anders niet.’
Der Kinder Spieghel.

Nog met dogters, nog met vrouwen
Zal jongmans gezelschap houwen,
Die zyn eerbaer in den schyn,
Konnen wezen vol fenyn.
Den Nieuwen Spieghkel der Jongheyd.

Laat u nimmermeer aenlokken
Door den lust van lekker brokken,
Door het vleyen van een vrouw,
Die u gansch bederven zou;
Vlied de plaetsen en de huyzen,
Waar ze 't beurseken uitpluyzen.
Den Nieuwen Spieihel der Jongheyd.

In 't algemeen, als het schoolboek van de vrouwen sprak, wond men er geen doekjes om:

‘Lieven Vader, ik bidde U, om onzen Heer, leert mij, welk het negende gebod is?

Lief kind, dat wille ik u geirn leeren, opdat gij Godt voor mij bid. Het negenste gebod is: Gij en zult niet begeiren de Huysvrouwe van uwen naesten. Wagt U wel van te begeiren het wijf van uwen Evennaesten.’

En daarna volgt de geschiedenis van David en Bethsabee, welke les eindigt met den zin: ‘David ontbood haer en sliep 's nagts bij haer; 's morgens ging zij weg; daernaer liet zij hem weten, dat zij bevrugt was.’

Den dobbelen Zielentroost.

Hetzelfde schoolboek geeft een les over ‘Eenen Koning, die zoo zeer overwonnen was van de Wijven, dat hij zich verbrandde met de Wijven,’ en deze les eindigt met den zin: ‘Hij (Sardanapalus) had geleeft met Wijven, hij stierf met Wijven, en voer met de Wijven ter helle.’

In *'De Vrouwen-peirle*,' in de eerste jaren der 17e eeuw goedgekeurd door Max van Eynatten, Kanonik en Scholaster tot Antwerpen, worden de kinderen vergast op het oude verhaal van de schoone koningsdochter Helena, die den onzaligen hartstocht van haar vader voor haar moet ontvluchten.

Onsmakelijke kinderlectuur inderdaad, welke ons een weinig met verbijstering slaat.

Van het zwangerschap der moeder wordt volstrekt geen geheim gemaakt; wij vinden er niets afkeurenswaardigs in, en spreken er hier alleen over als een kenmerkend teeken der oude leesboeken. Wees goed voor uw moeder, predikt een les van *'Den Nieuwen Spieghel der Jongheyd,'* want:

> Hier toe moest u eerst bewegen,
> Dat gij hebt geweest gedregen
> Negen maenden min of meer
> In haer lichaem wonder teer.
> Denkt met wat smert en bezwaren,
> Dat zij u dan kwam te baeren
> .....

Maar naast de eerbiedige bewondering voor de Moeder moet het kind toch begrijpen, dat zij eenigszins een minderwaardig wezen was:

> .....
> De vrouw moet zijn onderdaen
> Haeren man; lijden in 't baeren
> Veel pijnen die haer bezwaeren
> En ander ellende groot.

En waarom dat?

> Eva had meer kwaed gedaen
> Boven de zonden bedreven,
> Zij had kwaeden raed gegeven,
> En om den raed die zij gaf
> Zij verdiende dobbel straf.

* * *

De strekking der oude leesboeken was in 't algemeen zedelijkgodsdienstig. Spreuken, wijze voorschriften, en vooral gebeden moesten tot het gewenschte doel leiden; maar ook hier is de hoofdtoon onkinderlijk. Van al onze Vlaamsche schoolwerkjes zijn *'Het Kleyn Cabinet der Christelycke Wysheyt'* en het *'Dobbel Cabinet der Christelycke Wysheyt'* de eenige waarin de toon zoet en eenvoudig is; de eenige welke voor kinderen blijken geschreven te zijn. Wat de godsdienstige strekking betreft, de legende, het wonderdadige spelen er de hoofdrol in; de lessen kweeken geen waarachtigen godsdienstzin, zij verspreiden dom bijgeloof, en werken niet weldadig op het kinderlijk gemoed. Sommige verhalen zijn in dit opzicht uiterst teekenend. Daar hebt ge bij voorbeeld de geschiedenis van den rijken Italiaanschen jongeling, die aan de H. Maagd zijn verlovingsring schenkt, omdat hij ze schooner vindt dan zijn beminde. Als hij nu later toch met deze trouwt, komt de Moeder Gods den eersten huwelijksnacht tusschen hem en zijn jonge vrouw liggen en toont hem den haar geschonken verlovingsring. En denzelfden nacht is hij 'heymelijk in de woestyne gegaen en heeft het kleed der Religieuzen aangenomen.'

In '*Den dobbelen Zielentroost*,' geheel gewijd aan verhalen, *'de Tien Geboden Gods met voorbeelden bewijzende,'* staan wel enkele lessen, welke men tegenwoordig, en met recht, in geen geval aan kinderen ter lezing zou geven, maar van de overige is alleen de verkeerde strekking te veroordeelen. Zij geven het trouwste beeld van het gemiddelde - indien wij het zoo noemen mogen - der vroegere zedelijk-godsdienstige - leesstof:

'Van eenen Koopman en zijne Gezellen, die van den donder verslagen wierden, ende van den derden, die het leven behield, om dat hij St Jans Evangelie gehoord had,' is de titel van een les over drie kooplieden, van wie de eerste twee geen Mis gehoord hebben. Onderweg 'daar wierd eene Stemme gehoort, roepende: 'Slaet! slaet! slaet!' Dan kwam daar eenen grooten donder en sloeg den koopman dood. D'andre twee reeden voord. Dan kwam daer weder eenen bliksem en eene stemme, roepende: 'Slaet! slaet! slaet!' Dan wierd den anderen Gezel van den donder verslagen, en den derden reed voord. Daer naer

kwam nog eenen bliksem, met eene stemme de welke riep:

‘Slaet! slaet! slaet!’ Terstond riep eene andere stemme: ‘En slaet niet, want hij heeft St Jans Evangelie gehoort!’

Het onderwerp eener andere les is: *‘Hoe dat Onze Lieve Vrouwe een kind bewaert heeft van het vuer:’* Een vrouw moet uitgaan, en zegent haar kind met een Wees gegroet, Maria. ‘Als zij wederom kwam, was geheel het Huys verbrand; het kind stond in het midden van het vuer en het was niet gehindert, want Onze Lieve Vrouwe had het bewaert.’

In lessen als: *‘Hoe de Joden een Crucifix vonden, alwaer het bloed uit zijne wonden liep*,’ is de strekking natuurlijk bepaald verderfelijk.

* * *

Het ideaal van een zedekundig leesboek was voor onze vaderen *‘Den Nieuwen Spiegel der Jongheyd of Gulden A.B.C.’* De lessen, over de meest verscheiden onderwerpen, dragen titels in de volgorde van het alphabet: *Agten, Agterklappen, agterhouden, aenbidden*, enz. zij vormen een dóórloopende reeks van waarschuwingen tegen het kwaad. Van dansen is de schrijver geen voorstander, want hoe velen zijn er niet, die:

‘door al te veel te zwieren
En met dochters te hantieren
En te drinken goeden wyn,
Door den dans bedorven zyn.’

Van flinke kinderspelen houdt hij blijkbaar ook niet:

‘Kinders die met hoepels loopen
Hebben half den wilden aerd.

‘Als men op één been ziet hinken
Men zou zeggen dat's een mensch
Die zich wil of zal verminken.

‘De Kegelbaen dat is een spel
Niet goed voor jong of oud gezel.

‘Daerom kind, zult swemmen haeten
Wandelt liever op de straeten.’

Over zekere onwelvoeglijkheden drukt de schrijver zich zoo plat uit, dat wij er maar liever niet over spreken. Een enkel voorbeeld toch, dat nog al gunstig bij de andere afsteekt:

Bekakken.
Ziet dat gij niemand maekt confuys
In het noodig Pilatus huys;
Wanneer ge nae de draey-bank gaet,
Geen vuyligheyd daer op en laet;
Want gij een groot affront aendoet
Aen hem die naer u draeyen moet,
En is 't dat gij u hebt misgaen,
Dat moet door u zijn afgedaen.

* * *

De valsche stelregel: ‘De kleyne kinderen zyn gelyk wit papier; gy drukt er op wat gy wilt, eenen Engel of eenen Duyvel, eenen mensch of eene beeste,’ werd algemeen gehuldigd, en het middel bij uitnemendheid tot zedelijke verbetering was de Roede:

‘Also langh als men Roeden vindt,
Mach men maken menigh goet kindt.

‘Nooyt iemand in de schoôl de roede zal ontgaen,
Is 't dat hy tegen spreekt, als hy krygt een vermaen.’

De roede maakt het onderwerp van vele leeslessen uit. De eigenaardigste les er over vinden wij in de *‘Nieuwe Spelkonst’*: Een vader brengt zijn kind ter schole en schenkt den meester een pak roeden, en belooft, als ze versleten zijn, er andere te geven. Want:

‘De roede veel vermag, zij kan de kinders leeren
Zoo deugd als wetenschap, zij maekt hun groote heeren,
Zij is de ziel van 't school, zij is een instrument,
Waerdoor een luyaerd word, een goed en kloek student.
Zij kan van botte wijs, van kinders mannen maken,
Zij kan de dertelheid, en kinder-fouten staken,
Zij houd de kinders t'huys, zij houd hun van de straet,
Zij drijft hun tot het goed, en zij belet hun 't kwaed.’

Met deze dithyrambe kunnen wij onze eenvoudige studie over de oude leesboeken eindigen.

In het begin der 19de eeuw verschenen de leesboekjes van Heyningen Bosch, Anslijn, Prinsen, Wester. Zij kunnen beschouwd worden als de eerste, welke door vorm, toon en strekking werkelijk kinderlectuur gaven. Met het oude is geheel gebroken: geen punt van vergelijking mogelijk. Van het leesboek begint opvoedende kracht uit te gaan; het wordt een ernstig hulpmiddel voor de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van het kind. En van dan af tot op onzen tijd wordt het streven naar beter de leuze.

H.N. VAN KALKEN.

Volkshuishoudkunde

De zeer schrandere pater Dr. B. Missiaen, docent aan de Vrouwenhoogeschool te Antwerpen en aan de centrale Hooge-school voor christene arbeiders te Leuven, legt in zijn *Volkshuishoudkunde* (Uitgeverij Excelsior, Brugge) de vruchten van een noesten arbeid neer. 't Is een standaardwerk van bij de 700 blz., een flinke daad.

Tegenover de leer van het individualisme en het socialisme, die onze maatschappij schokken, stelt hij de leer van Christus. Hij legt den nadruk op de noodzakelijkheid de ethische begrippen in het economische leven sterker naar voren te brengen en wijst de beoefenaars der economie op de metaphysische gedachte, die, volgens hem, dit leven zou behoeven te doordringen.

Boek I schildert ons de wording en het wezen der volkshuishoudkunde, gaat de ontwikkelingsgeschiedenis na der economie, beschouwt dit complex van wetenschappen in betrekking met de zedenleer en de sociale wetenschappen. Tot de beweegkrachten in het economisch leven rekent men de natuur-, de psychologische, de sociale, de nationale, de zedelijke krachten. De hoeksteen der economie blijft de waardeleer. De economische waarde is de schatbaarheid of de gewenschtheid van een economisch goed (verbruikgoed, ruilgoed). De hedendaagsche volkshuishouding doet zich voor als een zelfkastijding van het moderne egoïsme.

In boeken II, III, IV en V wordt de geijkte onderverdeeling van de staathuishoudkunde gevolgd: de voortbrenging, met o.m. de verdeeling van den arbeid; - de ruiling, met o.m. het muntstelsel, de kredietbrieven, de banken, de Beurs, den vrijhandel en het protectionisme; - de verdeeling, met o.m. de grondrente, de kapitaalrente, het loon, de instellingen van vooruitzicht; - het verbruik, met o.m. het weeldevraagstuk.

Terloops teekenen wij een en ander aan.

Uit boek II. Arbeid is de bewuste factor der voortbrenging. Zijn doel is persoonlijk en sociaal. De graad en de aard der geestelijke inspanning in het productieproces leiden tot algemeenen directiearbeid, tot leidenden technischen arbeid, tot uitvoerenden arbeid. De physiocraten kenden de productiviteit

enkel aan het landbouwbedrijf toe; met A. Smith kwam men er snel toe de verschillende nijverheden als productief te beschouwen. De productiviteit werd sterk beïnvloed door den technischen vooruitgang van het machinewezen.

Onder de voornaamste voorwaarden eener gunstige voortbrengst hoeft de arbeidsverdeeling gerekend.

Het Taylorsysteem is de toepassing van de theorie van het hoogst mogelijk rendement der techniek en der arbeidskracht van den werkman.

Ook de rechtstoestand van den arbeider beïnvloedt de productiviteit. De subjectieve gesteldheid is van het hoogste belang voor het leven van de onderneming.

Het kapitaal is de onbewuste factor der voortbrenging. Men onderscheidt productief en winstgevend kapitaal. Volgens Marx is de warencirculatie het uitgangspunt. De socialisten stellen alleen het werk als oorzaak der voortbrenging voorop. Men kan nochtans het kapitaal geen productiekracht ontzeggen. Het levert immers grondstoffen en werktuigen. Het verhoogt het nuttig effect der productie. De actie van het kapitaal wordt enkel door een voorgaande bewuste beweging opgewekt. Het kapitaal helpt mede de productiehoogte en de productiewaarde behouden. De ideologische inhoud van het kapitalisme moet echter gelouterd.

Het socialisatievraagstuk of de inrichting van het industrieele leven door middel van vermaatschappelijking beteekent een organisatie van het gansche bedrijfsleven, waarbij de productiemiddelen door den Staat of door sociale groepen geheel of gedeeltelijk in bezit worden genomen en door deze zelfstandig of door private medewerking worden beheerd.

Uit boek III. De kern van alle economische verkeersinrichtingen is het marktwezen, de rechterlijke en bestuurlijke inrichting, waar waarde en prijs bepaald en uitgedrukt worden. Er zijn monopolie-, concurrentie- en getaxeerde prijzen. Het is valsch te beweren, dat alle prijs rechtvaardig is, en dat de schatting der partijen alle prijzen rechtvaardigt. De juiste prijs is degene, welke steunt op de algemeene schatting van de normale economische en zedelijke bestanddeelen der waarde.

Het krediet is een uitbreiding van het ruilverkeer, waarbij het vertrouwen als ruilmiddel wordt ingeschakeld. Tot stand kwamen het pand-, het grond-, het landbouw-, het middenstands-, het volks- en het Staatskrediet.

Het internationaal ruilverkeer bedoelt den handel, welke gedreven wordt tusschen twee of meer verschillende volkeren.

Het vraagstuk van vrijhandel en bescherming is er een van internationale handelspolitiek, dat vooral van beteekenis werd met het opkomen der moderne staten.

Uit Boek IV. In het vraagstuk der grondrente verliest Ricardo het arbeidswaardestandpunt uit het oog. De wettigheid van de grondrente staat in innig verband met deze van den privaten eigendom. De gezonde verhouding tusschen pachters en grondbezitters is een der voornaamste voorwaarden eener gezonde economie. De standsorganisatie moet het uitgangspunt worden van de sociale, politieke en kultureele macht der landbouwers, der pachters en der grondeigenaars. De beste oplossing tot ware socialisatie van den grondeigendom ligt op den weg eener landbouwpolitiek, welke niet alleen leidt tot gezonde socialiseering der verhoudingen, maar vooral door vermeerdering der zelfstandige landbouwbedrijven tot versterking en uitbreiding van den landelijken middenstand.

De kapitaalrente doet zich voor als een vergoeding voor de medewerking van het kapitaal in het productieproces. In vele gevallen wordt het kapitaal een inkomen toegekend, dat niet in verhouding staat met zijn productiekracht en het voortbrengingsproces. Niet de winst, de rijkdom is het doel der volkshuishouding, maar wel de sociale verdeeling der winsten, gesteund op het sociaal doeleinde van het privaat kapitaal, zoodat alle kapitaalrentvermindering niet als een euvel is te beschouwen.

Het arbeidsloon is een vorm van vergoeding voor den arbeid, verricht door den werkman ten behoeve van den werkgever. De loonsbepaling wordt bemoeilijkt door de warenprijzen en door de onrust van het geldwezen. De noodzakelijke verstandhouding tusschen arbeiders, arbeidnemers en verbruikers, steunend op de economische en de sociaal-psychologische werkelijkheid, heeft aanleiding gegeven tot de gedachte der bedrijfsorganisatie en der loonraden. De mensch is het waardevolste economisch aktivum; nochtans kan optimale werkkracht niet bereikt worden door loonsvermindering, die bovendien het nuttig effect der productie zou schaden.

Het loonverdrag is een overeenkomst waardoor de arbeidsnemer zich verplicht te werken onder het gezag, de leiding en het toezicht van den arbeidsgever, mits een zekere, bepaalde en onmiddellijke vergoeding. Om de ongunstige arbeidsvoorwaarden van het loonverdrag te wijzigen, hebben de arbeiders vreedzame, maar ook geweldige middelen te hunner beschikking (de werkstaking). Alle sociale hervorming moet uitgaan van een hervorming der sociale mentaliteit. Daar het loon, over het algemeen, ontoereikend is om in de kwade kansen van het arbeidsleven te voorzien, zoo werden voorzorgsinstellingen tot stand gebracht, die door besparing, verzekering of weldadigheid het inkomen van den arbeider aanvullen. De sociale verzekeringen op grondslag van verplichtende medewerking van patroon, werkman en Staat, blijven een noodzakelijke inrichting

in de hypothesis der moderne volkshuishoudkunde. De oplossing van het vraagstuk der weldadigheid hangt af van de goede richting van den privaten en openbaren bijstand, welke, elkander aanvullend, door stoffelijke, maar vooral door geestelijke en zedelijke middelen de ellende moeten bestrijden. Het zuiver ondernemingsgewin nu, is een overschot, dat noch zuiver arbeidsloon, noch zuiver kapitaalrente in zich besluit. De kapitalistische onderneming zou moeten vervangen worden door de solidariteitsonderneming, opdat door innige persoonlijke samenwerking van kapitaal en arbeid, de winsten rechtmatiger kunnen verdeeld worden, naar gelang de technische, commercieele en financieele medewerking en verantwoordelijkheid der productie factoren.

Uit boek V. Ons volk moet beter begrijpen, dat uitgaven voor zijn sociale organisaties geen nutteloos verteer zijn en dat goed besteed geld voor zijn kultuurbehoeften beter evenwicht in zijn huishouden verschaft, en ook zijn geluk vermeerdert.

De verbruikers kunnen hoofdzakelijk bijdragen tot betere inrichting van handel en nijverheid, tot wijziging der prijzenpolitiek, uitschakeling der tusschenpersonen, instelling van nauwer verband tusschen productie en verbruik, bevoordeeliging van de nationale productie.

De bestuurders van het land mogen zich het recht niet toeeigenen de belastingbetalers uit te persen, of de Staatsinkomsten voor pseudo-demagogische doeleinden te misbruiken.

De geld- en wisselcrisis wijst op schaarschte aan geld, of op slechte munt en storing in het leven van het ruilmiddel. De oorzaken der crisis liggen in gemis aan evenwicht van productie en verbruik, teweeggebracht door objectieve en subjectieve storing tusschen de bewuste en onbewuste factoren van den economischen processus. Het egoïsme van enkelingen en volkeren blijft de grondoorzaak der heerschende crisis.

Zoo men het hooger levensdoeleinde uit het oog verliest, zoo de liefde ondergaat, dan heeft Kant gelijk ‘dat het geen waarde meer heeft op aarde te leven.’

Boek VI legt ons de moderne economische gedachtenstroomingen uit. Het mercantilisme is het nationalisme met, als leidende gedachte, het beginsel der economische en politieke centralisatie. De intensiever geldomloop, de groote ontdekkingen der 15^{e} en 16^{e} eeuw, de utilitaristische en absolutistische strekking werkten samen om het mercantilisme tot stand te brengen. Een der beste mercantilistische schrijvers is James Stewart (1712-1780). In Duitschland bloeide deze politiek het krachtigst onder Frederik den Groote. Het mercantilisme heeft den handel en de nijverheid sterk bevorderd, doch de welvaart, het geluk en de vrede van een volk eischen bovenal ontwikkeling van de geestelijke krachten, die de harmonische bevrediging voor al de

levensbehoeften van dit volk waarborgen. Niemand heeft klaarder de drogredenen van het mercantilisme aangetoond dan David Hume.

De beteekenis der physiocratie, die in de tweede helft der 18e eeuw als economische school ontstond, wordt samengevat in: vrijheid, landbouw, en hervorming der Staatsfinanciën. De theorie der physiocraten vinden wij terug bij Quesnay en Turgot. Het patriotisme vreezend, zijn zij internationalist in het belang van den vrede. Te groot belang hechtend aan de natuurlijke orde, hebben zij het relativiteitsbeginsel over het hoofd gezien.

Vooral na Adam Smith verkrijgt de liberale leer haar uitgesproken karakter. Uitgaande van een zedelijk utilitarisme en van een individualistische sociaalphilosophie, heeft Smith en zijn volgelingen de volkshuishoudkunde en den rijkdom als een doeleinde beschouwd, als een streven naar ruilwaarde, naar kapitaalbezit, dat, buiten de Staatstusschenkomst, door economischen concurrentiestrijd wordt bereikt. De geest van het liberalisme doordringt nog diep de ideologie der massa.

Van in het begin der 19e eeuw kenmerkt het socialisme zich als blijvende verschijning in de industrieele kultuurlanden. De socialisten willen de onbeperkte macht van den enkeling op den Staat toepassen. Rodbertus was de Ricardo van deze leer. Het Staatssocialisme eischt een verregaande sociale wetgeving, socialisatie van alle bedrijven, die een dreigend monopolistisch karakter dragen. Het kan geen vrede brengen, omdat het gehecht is aan de stof en niet broederlijk is. Het kapitalistisch werkhuis moet plaats maken voor het socialistisch werkhuis, eigendom der vereenigde, vrije en autonome arbeidsorganisaties.

Het Bolsjewisme, de leer van de daad, is de actieve uitdrukking van het marxisme.

Het anarchisme wil van geen centraal gezag en volgt een tactiek van geweld.

Bernstein, de revisionist, zegt, dat op de leer, dat de loonarbeiders niet genoegzaam betaald worden, wetenschappelijk geen socialisme is op te bouwen. Als economisch stelsel is het een ondoelmatige inrichting; als algemeen stelsel een besnoeiing der menschelijke werkzaamheid, een ongeschikt middel om de volkshuishouding te bevorderen.

De theoretici van de christene sociaal-economische opvattingen waren meestal sociale werkers, zoodat de leer en de sociale werking in deze strekking in innig verband met elkander staan.

Het stoffelijke mag niet boven alles gesteld. Wie van liefde leeft, zal meer economische gelijkheid bewerken. De liefde geeft recht; zij streeft niet rusteloos naar rijkdom, naar eerbewijzen en naar zelfverheffing; zij geeft zich om het geluk van anderen, tracht naar zielsontwikkeling, naar geesteshernieuwing, die alleen vrede en onsterfelijkheid brengen!

JOZEF PEETERS.

Vlaamsche Kroniek

Moderne poezie...

> Hou je hoed vast
> want de mast
> kraakt.

(GASTON BURSSENS.)

We leven in een stormigen tijd. Er waaien vreemde winden! Ook in de poëzie...

Wie uit plichtsbesef - of enkel maar uit nieuwsgierigheid - àl de verzenbundels leest, die er in de laatste maanden verschenen in ons aan poëten waarachtig niet arme Vlaanderen, krijgt het gevoel of hij stond op een stuurloos schip, door wilde vlagen her en der geslingerd... Nu eens belandt men bij stamelende dadaïsten, dan verzeilt men bij expressionisten wier rhetorische verzen ronken als dynamo's, en af en toe wenkt het zalige, edenische strand, waar wijze dichters wonen, die als van ouds hun deuntje neuren van de Liefde en het Leven... Tijdens zulk een bewogen reis houdt men voorzichtigheidshalve niet alleen zijn hoed, maar ook zijn bonzende hoofd vast.

Het gaat vooralsnog niet de richtingslijnen te bepalen waarlangs de nieuwere Vlaamsche dichtkunst zich beweegt: te veel onzer jongere poëten zijn zoekers, die door geen innerlijke noodzakelijkheid gedreven worden, - navolgers, wier modernisme enkel hierin bestaat, dat zij de schamelheid hunner banale en alledaagsche gevoelens of gedachten hullen in vreemde vormen, aan buitenlandsche dichters ontleend. Het Vlaamsche dadaïsme en dito expressionisme blijven importatieartikels. Op de toonaangevende literaire markten hebben deze dichterlijke waarden overigens reeds afgedaan en worden er niet meer gekwoteerd. Dat beide ‘ismen’ tot nog toe geen burgerrecht in nuchter Nederland konden verwerven, ligt hem hoofdzakelijk aan dit onomstreden feit: niet een der aanhangers dezer nieuwste dichterscholen bezat een zoo sterk en oorspronkelijk talent, dat hij de nieuwe poëtiek zou vermogen op te dringen. Een Paul Van Ostaeyen, die in *Music Hal* en *Het Sienjaal*, zelfs in een zoo radikaal met alle heerschende traditie breken-

den bundel als *Bezette Stad*, blijken gaf van een waardeerbaar talent, wist zich niet te handhaven op de eens veroverde hoogte van waaruit hij de wereld onder een bizonderen gezichtshoek kon beschouwen. Het leek wel of hij allengs het spoor bijster raakte wijl hij al te veel aandacht leende aan de nieuwe geluiden, die er te allen kante opgingen. Elk zijner pogingen bleef daardoor een interessant experiment, - maar meer ook niet. We kunnen echter niet ontkennen, dat hij een positief resultaat bereikte. Hij slaagde er in moderne bestaansvormen binnen den kring van het poëtisch voelen te betrekken. In zijn verzen klonken de geluiden op van het warrelige groote-stadsleven en hij trachtte den onregelmatigen rhythmus er van door zijn poëma's te doen stuwen. Maar werd dat wel méér dan een uiterlijke en op voorbijgaande verschijnselen gesteunde vernieuwing? Zoeken wij allen niet in de poëzie de essentie van ons mensch-zijn en krijgt niet elk vers een grooter waarde naarmate er de eeuwigheid sterker in zingt? In de nieuwe poëzie, die er vooral naar streeft om het chaotische van dezen tijd met zijn duizenden verlangens en zijn wrange nooden in zijn meest vergankelijke uitzichten of in zijn radde beweeglijkheid weer te geven en zoo mogelijk te interpreteeren, treft zoo zelden een zuivere, eeuwigmenschelijke toon, waardoor in ons een snaar gaat meezinderen of in onzen geest een beeld gaat leven! We ondergaan deze poëzie. We reageeren er nimmer op. Ze is geen spiegel van ons dieper en echter mensch-zijn. We waardeeren er af en toe een zoo raak weergegeven als eigenaardig beeld in, maar geest noch hart kennen eenige emotie. Zelfs niet de verbazing om het buitensporige wordt nog in ons gewekt. Dat nieuwe kennen we zoo goed als de dichter zelf en het zou ons eerst dan vermogen te interesseeren, wanneer de diepere beteekenis er van werd ontvouwd.

De zgn. jongeren trappelen allen op hetzelfde plaatsje of loopen in het eigenste kringetje. De al of niet gewilde beperktheid van hun visie en van hun betrachten dwingt hen, zoo ze niet in opvallende herhaling vervallen willen, tot het zoeken van steeds vreemder uiterlijke vormen. Het afbreken met de traditie, door de eeuwen heen met stage zorg verfijnd, veroorzaakt aldus enkel bandeloosheid en gemis aan samenhang van den inhoud.

M. Seuphor zond twee brochures de wereld in: *Te Parijs in Trombe* en *Wenduyne aan Zee* (Uitgave: Het Overzicht, Antwerpen). Wie het geweldige leven meemaakte rond de Parijzer hallen, waar tusschen stapels victualiën de haastige menschen wriemelen, zal de suffe slapheid van het volgende gestamel, dat voor verskunst (!?) wil doorgaan, onmiddellijk beseffen:

Uit Beauce, Brie en zelfs Normandië
komen ze aangewaggeld
de Boeren
van af middernacht
nevens het gedweeë beest
vertrouwelijk langs de gaslantarens
met weinig vreugde in de pijp
(vlucht der limouzinen
bergopwaarts naar Père Lachaise
uit schrik voor spoken).

Men zoekt in dit aartsslechte scholieren-proza te vergeefs naar één woord met suggestieve kracht. Méér wist M. Seuphor - de grootste dichter van Vlaanderen - niet te halen uit den onoverzienbaren beeldenrijkdom, die er zich voor zijn oog ontvouwde toen hij het gladde asfalt der hallen betrad! Even onsamenhangend en sokkerig zijn al de zgn. ‘verzen’ uit beide onooglijke brochures.

De mooi-uitgegeven bundel *Piano* van Gaston Burssens (Holemans, Mechelen) is dan toch nog een typografische kuriositeit. De titels van de poëma's zijn in groote gekleurde letters dwars over den tekst gedrukt. Ook Burssens meent zoo iets als verzen te schrijven en dichter te zijn omdat hij onsamenhangend en vrijwel van alle rhythme verstoken proza in onregelmatige lijnen drukken laat. Bewonder, o lezer, dit... gedicht, dat ‘Zonnebrand’ heet:

Tropiese zonnebrand
De hennen woelen in het zand
de weiden gloeien
de knechten gloeien
het haantje van den toren gloeit....

o haantje van den toren
zie naar de hennen in het zand
de knechten liggen verloren
de meiden zijn geroepen
maar niet uitverkoren
voor het koren
voor het land
voor het brandende korenland.

Het is waarachtig zonde voor het mooie Hollandsche papier - van Gelder en Zonen - waarop dergelijk gerijmel de wereld wordt ingezonden.

Seuphor en Burssens zijn zeer bleeke navolgers van Duitsche en Fransche dadaïsten. In hun poover gestamel treft niet een persoonlijke klank!

In *Wijding-Musiek der Sferen* door Willem van den Aker (Drukkerij L. Braeckmans, Brecht) worden we meer getroffen door de vrij rhetorikale beschrijfkunst dan door de lyrische vlucht in de uiting van gevoelens en gedachten. Niet altijd vaart de adem der poëzie door deze verzen, die meer

beeldende kracht dan muzikaliteit bezitten. De dichter staat nog te zeer buiten zijn werk en blijkt meer bekommerd om het woord dan om de zuivere weergave van het bezielende gevoel. Maar ondanks de grootsprakerigheid, die menig poëma kenmerkt, mag deze bundel beschouwd worden als een der enkele goede, door vertegenwoordigers der zgn. 'nieuwere richting' voortgebracht.

Geert Pijnenburg heeft in *Apostel* (uitgegeven in eigen beheer) de verzen verzameld, die hij schreef Dr A. Borms ter eere. Woordkarig is deze jonge dichter allerminst. Zijn poëtisch kunnen houdt geen gelijken tred met zijn dithyrambischen overvloed!

A.W. Grauls, die *Het Roode Raam* verschijnen liet (P. Ruquoy, Delagarde en Van Uffelen, Antwerpen), poogt zijn innerlijke leven uit te zeggen in nieuwe beelden, die door de beschouwing van de onrust in het moderne leven in hem ontstonden. Ook die onrust tracht hij weer te geven.

Enkele verzen van dezen bundel brengen echter slechts een opeenvolging van beelden, waarvan de dichter noch den samenhang noch de diepere beteekenis aanduidt. Zoo ontsnapt ons de poëtische waarde van een gedicht als 'Hoeve,' dat enkel proza op rijm bevat:

> De hond rukt blaffend aan zijn keten.
> In den stal zijn de koeien nog altijd aan 't eten.
>
> De noteboom hangt in de zonne te waaien,
> De meid staat mechanisch boter te draaien... enz..

Het beeld wordt tamelijk zuiver omlijnd in deze regelen. Maar die Onvatbare muziek, die we allen hooren ruischen diep in ons zonder dat we ze kunnen bepalen, doch die de zuivere poëzie is, blijft aan dergelijk berijmd proza geheel vreemd.

Grauls hoeft maar oprecht te zijn om te slagen. Hij is een vertolker van fijne stemmingen met weemoedigen ondertoon. Hij hoort het gerucht van de jachtende wereld daarbuiten. Het vlecht zich door zijn gemijmer, wekt in zijn geest vreemde gedachtenkoppelingen.

> 'k Schik lotosbloemen in die vaas
> en zijden kussens op den grond.
> De sneltrein Tokio-Parijs
> rijdt op dit uur de wereld rond...

Wanneer Grauls, die zijn beminnelijk talent geen geweld mag aandoen, een simpel liedje zingt als in 'Vooravond', 'Wees blij', 'Dorp' e.a. gedichten nog, dan treft hij heel dikwijls een innigen toon en is merkbaar de groote verwantschap tusschen zijn kunst en deze van menig dichter uit een vorig geslacht.

Maurice Gilliams, die tijdens den oorlog debuteerde

onder den schuilnaam Floris van Merckem, bezorgde zelf een prachtdruk van de verzen, die hij bundelde onder den dubbelen titel: *De Dichter en zijn Schaduw* en *Een jong Reiziger*. (Gilliams, Antwerpen). Hier is een dichter aan het woord, die zich zelf geen geweld aandoet om oorspronkelijk te schijnen. Vergankelijke stemmingen, in hem gewekt door het dagelijksch gebeuren, geeft hij weer in eenvoud, die geen wijding uitsluit. Soms teekent Gilliams met rustige woorden een idyllisch tafereel, waaraan hij al de frischheid van zijn oorspronkelijken levenskijk weet mee te deelen om het te vernieuwen. Zóó in dit simpele vers:

> De bruiloftsgasten lieten hen alleen.
> Hij heeft haar blonde hand
> In zijne donkre hand genomen.
> De kamer in het schemerlicht der maan
> Het ordelooze maal, de borden en de bloemen,
> De stoelen rond de disch verspreid;
> en buiten waar de weeldrigheid der boomen
> ruischt en vol sidderende vogels is;
> alle schatten die de feestelijke weemoed toebehooren
> gelden deze nacht tot overgankelijke faam.
> Hij beeft van innigheid en zucht haar naam
> terwijl zijn armen om haar schouders komen.
> Zij voelt de rijkdom, die haar licht ontstelt,
> denkt op de maan, die op het bed
> haar ranke straal reeds heeft geschoten.
> En lang, terwijl haar lijf gedienstig overhelt,
> heeft zij haar man aanschouwd;
> en, uit verveerlijkheid in het geluk gekomen,
> schuilt haar maagdelijke onnoozelheid
> veilig aan zijn ontfarmen en zijn mededoogen.

Een keuze uit het werk van *De Dichters van 't Fonteintje* - Karel Leroux, Reimond Herreman, Richard Minne en Maurice Roelants - (Uitgave Boostens en Stols, Maastricht) wordt ingeleid door Jan van Nijlen, die de kunst dezer jongeren als volgt karakteriseert:

> Hun lied onderscheidt zich van dat hunner voorgangers door een toon dien men zelden in de Vlaamsche poëzie vernam, een toon van zachtzinnige, soms weemoedige ironie... Dit is een eerste stap op den sedert langen tijd verlaten weg die naar het classicisme leidt. Het bewijst, dat deze dichters streven naar evenwicht en niet naar eene ten koste van alle andere hoedanigheden veroverde originaliteit.

Ze doen niet vreemd, deze jonge mannen, die de werkelijkheden des levens niet versmaden, noch superieur neerzien op het gewriemel der stervelingen aan den voet van den berg, waarop gemeenlijk dichters zich meenen te moeten afzonderen in contemplatie van het Schoone! Enkel de ‘gave van het lied’ onderscheidt hen van de overige menschen. Hun stemmen wekken echo's in de harten van wie hen beluisteren omdat hun

verzen gedragen worden door den stroom der echte poëzie, die welt uit de innigheid van hun wezen. Een blijmoedig aanvaarden van al wat het bestaan aan jammer of blijheid biedt, schijnt deze dichters van Het Fonteintje gemeen te zijn. Ze doen niet somber, ze roemen niet op hun trots. Ze willen enkel oprecht-menschelijk zijn en dat maakt hun werk zoo sympathiek en aantrekkelijk. Dit gebed om ingekeerdheid, dat Herreman verwoordde, zullen deze jonge mannen allen wel gestameld hebben toen ze dachten aan de raadselachtige toekomst...

Heer, laat mij aan 't bijten van mijn bittre pijp
niet steeds verzake' om wat viool te strijken,
tot ik mismoedig beide te bekijken,
sta als sappige appelen, maar géén nog rijp.

Heer, laat mij niet zijn als de maand April
met bui op bui, nu zonneschijn dan regen;
lijn voor mij uit standvastige wegen,
en dat ik gansch het leven leven wil.

Laat mij door 't leed, als een bijenkorf,
met giftige angels worden gestoken;
maar laat mij, zijn de zweren doorgebroken,
bloeien uit elke voor, die 't lijden korf.

Deze smaakvol samengestelde bloemlezing baarde ons een zoo zuiver als intens genot, dat wij telkens weer hernieuwen willen...

LODE MONTEYNE.

Ontvangen boeken

De gulden Slede, door Hugo van Walden.
Nieuw Vlaanderen, door E. de Bom.
Van een Jongeling, door Maurits Neels.
Uit Liefde voor het Leven, door Maurits Neels.
Literaire Profielen, door Joris Eeckhout.
Drie Jaren Belgische Bastille, door Ad. van der Heyde.
Het Leven van Herman Coene, door Ernest Claes.
De Tuin der Hesperiden, door J.H. Poté.
Kindervriendjes, I en II, door C. Astaes.
Marieken van Nieumeghen, uitgegeven door Dr Cordemans.
De heilige Berg, door Karel Van den Oever.
Typen, door Cyriel Buysse.
Zwart en Goud, door Marc. R. Breyne.
Van Lente en Liefde, door Germana van Herbruggen.
Liederen voor Maria, door August van Cauwelaert.
Pan II, door Karel de Winter.

Boekbeschouwing

Erts, letterkundige almanak voor 1926 (Amsterdam, S.L. van Looy; 202 blz.; ingenaaid, *f* 2).

Gaarne vestigen wij de aandacht op den mooien letterkundigen almanak *Erts*, die meestendeels nog nimmer gepubliceerd werk bevat (verzen, proza, drama, essay) van 47 schrijvers (‘wat in 1925, naar eigen oordeel, representatief geacht werd’) en opgeluisterd wordt met prachtige portretten van de opgenomen auteurs.

Inhoud: gedichten (gewoonlijk twee, soms 1, of 3) van Albert Besnard, Martien Beversluis, D.A.M. Binnendijk, J.W. de Boer, J.C. Bloem, Henri Bruning, J.W.F. Werumeus Buning, Jan R.Th. Campert, Anthonie Donker, A. den Doolaard, Anton van Duinkerken, H. van Ebro, Jan Engelman, P.N. van Eyck, Ben van Eysselsteijn, Marnix Gijsen, Geerten Gossaert, J. Greshoff, A. Roland Holst, G.J. Kelk, Pierre Kemp, H.W.J.M. Kleuls, Gerard van Klinkenberg, Halbo C. Kool, H. Marsman, M. Nyhoff, Plasschaert, Jan Prins, Nine van der Schaaf, J. Slauerhoff, Johan Theunisz, Urbain van de Voorde, Hendrik de Vries en Victor E. van Vriesland; - proza van Menno ter Braak, Gerard Bruning, Frederik Chasalle, Dirk Coster, Frits Hopman, Roel Houwink, Mathias Kemp, Gabriel van Loenen, Richard Minne, Plasschaert, Henrik Scholte, R. van Genderen Stort en Bernard Verhoeven; - ook enkele fragmenten uit tooneelwerk van A. Defresne ep A. den Doolaard.

Vele van die namen zullen sommige lezers wel onbekend zijn: een reden te meer om zich die heel nieuwe en keurig verzorgde ‘zelfkeur’ aan te schaffen, die in een register biografische en bibliographische nota's over al de schrijvers opgeeft.

De uitgever heeft niet vergeten dat het hier een kalender gold. Die komt achteraan. Naast verschillende dagen staat een boek uit zijn fonds vermeld, met prijsopgave.

A.

Tijdschriftenkroniek

De Nieuwe Gids. - La Revue Universelle. - La Revue belge. - Le Progrès Civique.

Elk geslacht brengt vooruitgang mede en zij, die in hun jeugd vooruitstrevend waren, worden hoe langer, hoe conservatiever, naarmate ze ouder worden, niet omdat ze veranderen, maar omdat de wereld rond hen vooruitgekomen is. Het moet ons dan ook niet verwonderen, dat ‘socialisten, communisten en allerlei andere isten, eenzijdige jongeren’ (naar de woorden van Mr. R.H.J. Bakker), de mannen van '80 en hun theorieën als uitgediende elementen in de Nederlandsche literatuur aanzien. Ook de ouderen, - die van vóór '80 en zij, die niet zien willende, met de ouwen meespannen - laten geen dag voorbijgaan zonder aan de nieuwe Gidsets te verwijten, dat zo zóó weinig(?) voortbrachten, dat hun beweginkje onbeduidend en kort van duur was en nog veel andere dingen.

Ter herdenking van het 40-jarig jubileum (1885 - 10 October - 1925) van het bestaan van DEN NIEUWEN GIDS, publiceert dit tijdschrift een ‘Historische Aflevering’; als eerste artikel: *Veertig jaren beschavingsarbeid*, krijgen wij er een meesterlijke wederlegging te lezen van de verwijten én van jongeren én van ouderen, hier hooger even vermeld; geschreven door iemand als Mr R.H.J. Bakker, die, zooals hij zelf zegt, niet tot de literatuur behoorend, wel een belang*stellende* is, maar niet een belang*hebbende*, zullen die bladzijden bijzonder op prijs gesteld worden door hen, die over het Nieuwe-Gids-vraagstuk een objectieve beoordeeling wenschen te hebben. - Verder laat Mr Bakker, in een interview, Willem Kloos aan het woord, hij die het tijdschrift, 40 jaren lang, onder zijn leiding had en er voor zorgde, dat het van zijn tijd bleef. - Hein Boeken in een stuk: *Van vóór ‘De Nieuwe Gids’* vertelt ons op pittige wijze van Kloos' studentenjaren: van zijn candidaatsexamen in Juni 1884 en van zijn admissie-examen in 1879. - In *Een Terugblik* karakteriseert Frans Erens de mentaliteit van de jongeren van '80, die met hun geestdrift en hun onbezonnenheid reuzenarbeid hebben verricht. - Willem Kloos vult het interview, dat hij Mr Bakker toestond en zijn studie *Daad en gedachte der Nieuwe-Gidsbeweging*. (Juli aflev. 1925) aan, met zijn stuk: *Wat het publiek wel eens weten mag bij het veertigjarig bestaan*. ‘Die gedachte (een nieuw maandschrift te stichten), bekent ons de dichter van *Okeanos*, begon reeds kort na den dood van Jacques Perk (1881) in mij op te komen nu en dan.’ Een eigen, zelfstandig orgaan was een noodzakelijkheid, want, voelde men eenerzijds, dat er iets aan 't kiemen was bij de jongeren, anderzijds werd hun invloed en hun werk zorgvuldig buiten al de bestaande weekbladen en maandschriften gehouden. De N.G. werd gesticht in Oct. '85 en nu heeft hij het pleit gewonnen, omdat het publiek met den tijd verstaan heeft, dat de vernieuwers het bij het goede eind hadden, omdat het tijdschrift ondanks tegenspoed en aanvallen steeds volhardend en met waardigheid zijn weg voortzette. - De redactie van DEN NIEUWEN GIDS nam ook de gelegenheid van het jubilee-nummer te baat, om er een herdruk te laten in verschijnen van de bij Versluis te Amsterdam in 1886 verschenen brochure: *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* door Willem Kloos en Albert Verwey, nu gansch uitverkocht, maar waarin nog steeds zoo veel belang wordt gesteld. - Laten we nog de studie over *Jacques Perk* door J.

Mathijs-Acket vermelden en het stuk: *Een Bijdrage tot de Genesis van 'Tachtig'. (Over Aug. P. van Groeningen)* door H. Gerversman.

Dat, ten gevolge van den wereldoorlog en van de ontwaking der Aziatische volken, de Europeesche beschaving in onze dagen ten zeerste bedreigd is met ondergang, werd door tal van schrijvers en journalisten reeds beweerd en bewezen; dat Rusland, sedert de omwenteling van 1917, zich van dag tot dag naar Azië meer toekeert en geen gelegenheid voorbij laat gaan om aan de 'kapitalistische staten' moeilijkheden te berokkenen, hetzij in de koloniën, hetzij in Europa zelf, was ons ook al lang bekend. Maar de bewering dat de bevolking van Duitschland haar Slavischen, dus Aziatischen, oorsprong nog niet vergeten was, is een nieuwe factor, om den tegenwoordigen tijd te helpen begrijpen. Deze wordt aangebracht door Henri Massis in zijn artikel: *Défense de l'Occident*, verschenen in LA REVUE UNVERSELLE van 15 October 1925 (tome XXIII n° 14). Volgens schrijver weet Duitschland nog niet goed welken weg het kiezen zal: dien van het Westen, waar de grondgedachten der beschaving 'personalité, unité, stabilité, autorité et continuité', zijn, of dien van het Oosten, waar een 'ascétisme équivoque' heerscht, 'où toutes les forces de la personnalité humaine se dissolvent et retournent au néant.' Maar vele verschijnselen laten H. Massis toe te vreezen, dat het den tweede kieze: 1° het boek van Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes* (Munchen, 1918), dat een zoo grooten bijval heeft gekend, omdat het onmiddellijk na de nederlaag het Duitsche volk troostte met den ondergang te voorspellen van die Latijnsche beschaving, die het zich nooit gansch heeft kunnen assimileeren en van die Europeesche beschaving, waarover het niet had kunnen heerschen, alleen; 2° de Hervorming van Luther, die, naar de woorden van Dostoiewsky, over de wereld de bevrijding van den geest uitriep, maar, naar de opvatting van Charles Maurras, voor noodlottig gevolg had de eenheid van Europa, onder de heerschappij van den Paus, te breken; 3° de tendens der Duitsche wijsbegeerte, om zich, zooals het Russisch mysticisme, naar het Oosten toe te keeren. (cfr. Okakura: *Les Idéaux de l'Oriënt*). Maar niet alleen in Duitschland is er, als het ware, een drang naar 't Oosten; zulks gebeurt ook in Frankrijk, waar b.v. een Romain Rolland, in de inleiding van Gandhi's *Jeune Inde*, durft schrijven: 'Historien de métier, habitué à voir passer et repasser le flux et le reflux des grandes marées de l'Esprit, je décris celle-ci qui se lève du fond de l'Orient. Elle ne se retirera qu'après avoir recouvert les rivages de l'Europe.' - Tot hier Henri Massis. Schrijver laat het den lezer over zelf een besluit te trekken. Welk dit moet geweest zijn in den geest van den auteur laat zich gemakkelijk gissen, wanneer, na zijn stuk met aandacht te hebben gelezen, men zich het hyper-nationalistisch karakter en de fascistische tendens van LA REVUE UNIVERSELLE herinnert, waarvan Jacques Bainville directeur is.

In LA REVUE BELGE van 15 November 1925 (tome IV, n°s 3 et 4) verschenen twee artikels over het Akkoord van Locarno en één over de Tentoonstelling voor decoratieve kunsten, laatst gehouden te Parijs, waarop wij de aandacht onzer lezers denken te moeten vestigen.

1. In *Locarno et la Belgique* is staatsminister Jaspar van oordeel, dat, al hebben al de internationale conferenties, sedert den wapenstilstand bijeengeroepen, ondanks de mooiste beloften, den vrede in Europa niet één stap vooruitgebracht, de conferentie van Locarno en de vijf verdragen, die er onderteekend werden, van blijvende waarde zijn. Wat die jongste internationale samenkomst aan België bracht, weet schrijver in deze enkele treffende woorden samen te vatten: 'La conférence de Locarno fortifie

notre securité.' Inderdaad, art. 1 van het voornaamste tractaat (het Rijn-pact) verklaart de grenzen tusschen Frankrijk en België eenerzijds en Duitschland anderzijds, zooals ze door het verdrag van Versailles werden vastgesteld, onveranderlijk en onschendbaar; de demilitarisatie van den linker Rijn-oever en van een strook lands op den rechter Rijn-oever blijft aan Duitschland opgelegd; Frankrijk, Groot-Britanië en Italië verbinden zich, bij voorkomend geval, solidair op te treden, om Duitschland te dwingen zijn verplichtingen na te leven. Dit laatste is voor ons land van het hoogste belang, want, heeft de ons in 1839 opgelegde neutraliteit in 1914 in feite

opgehouden te bestaan, in 1919, te Versailles, werd ze in rechte opgeheven. Van dat oogenblik af, waren we meester over onze internationale politiek, maar stonden machteloos blootgesteld aan den inval van een of anderen onzer machtige baren. Daarom hebben sedert den wapenstilstand àl de Belgische regeeringen er naar gestreefd de onschendbaarheid van ons grondgebied door de goede verstandhouding onder de West-Europeesche volken te verzekeren. Schrijver, die jaren lang aan het hoofd van ons Ministerie van Buitenlandsche Zaken heeft gestaan, herinnert ons dan aan de Conferenties van Spa (1920), van Parijs (Januari 1921), van Londen (Maart-Mei 1921), van Cannes (Februari 1922), van Londen (Augustus 1922) en aan de deelneming van België aan de bezetting van het Roer-gebied (Januari 1923), dat - volgens hem - een goed geleide heelkundige bewerking was, waaruit het plan van deskundigen en de oplossing van het vraagstuk der schadevergoeding is ontsproten. Kortom, Locarno verwezenlijkt wat men te Cannes had ontworpen en dat toen niet tot stand kwam, omdat de tijden nog niet rijp waren. Locarno is het eindpunt van een langen, langen weg, het voltrekken van een vredeswerk, waaraan sedert zeven jaren de leiders van België's buitenlandsche politiek niet één oogenblik hebben opgehouden te bouwen! Daarom moeten zich àl de Belgen in het Akkoord van Locarno verheugen.

2. Professor Fernand de Visscher, van Gent, die *La Paix de Locarno au point de vue du droit international* beschouwt, beperkt zich insgelijks tot het Rijnpact. In dit verdrag ziet hij het zegevieren van de politiek van Engeland, die het protocol van Genève van 1924 weigerde te onderteekenen, omdat het daardoor de verbintenis aanging àl de internationale geschillen, buiten de wapens om, te regelen en omdat de Dominions zich tegen alle deelneming in Europeesche verwikkelingen verklaarden. Door het verdrag, te Locarno onderteekend, verbinden zich Duitschland, België en Frankrijk alléén hun onderlinge geschillen niet meer met de wapens, maar op minzame wijze te regelen. De andere mogendheden staan alleen borg voor de onschendbaarheid der grenzen, voor het naleven van de demilitarisatiebepalingen, voor het verbod zijn toevlucht te nemen tot oorlog. Van een anderen kant staat er in art. 9 te lezen dat het Verdrag geen enkele verplichting aan geen enkel Dominion of aan Indië oplegt, tenzij het gouvernement van dit Dominion of van Indië uitdrukkelijk verklaart, die verplichtingen op zich te nemen.

3. In *La Belgique aux Arts Décoratifs de Paris* legt Edmond Joly ons de natuur en de beteekenis uit van de ‘Exposition des Arts décoratifs’ te Parijs en vestigt de aandacht bijzonder op de rol der Belgen aldaar. Eerst wijst schrijver op de vergissingen, die begaan werden door voorgaande geslachten; hoe verslaafd ze waren aan routine en traditie, hoe moeilijk zij er zich wisten van los te maken. Op het vasteland waren de Belgen de eerste, die vernieuwing brachten: dit bewezen ze reeds op de tentoonstelling van Tervuren in 1897. Hankar, Hobé en Horta - wat later Henri Van de Velde, Sneyers, Serrurier-Bovy, O. van Rijsselberghe zijn, op het gebied der architectorale en der decoratieve kunst, de groote namen van het eerste uur. Ferd. Knopf mag ook niet vergeten worden, hij die het moderne huismeubilair lanceerde, waarin de vormen der voorwerpen niet meer aan de natuur (zooals in den zoogen. style esthétique), maar aan de meetkunde ontleend zijn. - De meest primitieve volken bezaten reeds een realistische, nabootsende kunst. In het bronstijdperk wordt aan de geometrische figuren meer belang gehecht. Deze laatste vorm van de kunst zal dan ook, door de eeuwen heen, de volken blijven beïnvloeden, die meer houden van lijn

en harmonie, dan van stemming en schilderachtigheid. Aan den invloed der meetkunde heeft Frankrijk zijn wereldberoemde architectuur van de 13e en de 18e eeuw te danken. Van de 14e tot de 18e eeuw ontstond de kunst onder haar zuiversten vorm: het doek, dat een uitzicht der wereld moest weergeven. Veel later kwamen de impressionisten er atmosfeer in brengen. - Weldra werd men gewaar, dat de nabootsing der werkelijkheid niet het eenige doel moet zijn van de kunst en dat het doek en het standbeeld niet de eenige vormen zijn

waarin de kunst zich uiten kan. Zoo ontstond de decoratieve kunst, die niet zonder moeite los te krijgen was van het doek, om tot de architectuur en tot de versiering van de gebouwen over te gaan. Bij het zoeken naar een nieuwe formule, gaf men vooreerst de voorkeur aan de plantenvormen. Octave Maus is een der kunstenaars, die er het meest toe heeft bijgedragen dien vorm van de nieuwe kunst in België te verspreiden en andere kunstenaars van dezelfde school heeft leeren kennen: Carriès, Gallé, Daum, Lalique. Eindelijk werd voor de nieuwe kunst de echte formule gevonden door den Franschman Franz Jourdain: eenvoud - zelfs tot in het uiterste; streven naar architecturaal effect door het 'logisch' bouwen; eerbied voor de gebruikte bouwstoffen; volmaaktheid in de uitvoering. - Aan al deze vereischten heeft het Belgisch paviljoen op de tentoonstelling te Parijs het beste beantwoord. Het algemeen uitzicht trof door het edele in de lijn, den eenvoud, de rechte lijnen. De drie deelen van het paviljoen omringden op rhythmische wijze het hoofdgebouw, dat degelijk en toch bevallig was en leven kreeg door de logische opeenstapeling der vlakken. In het optrekken van het Fransch paviljoen scheen men over het algemeen den stelregel: 'de stof moet den vorm doen ontstaan' niet in acht te hebben genomen. Onder de 'extremisten' in zake bouwkunst, noemt Edm. Joly Nederland (dat nochtans den invloed van Indië wat sterk ondergaat), Denemarken en Sowjet-Rusland. Dit laatste land alléén schijnt op de meest logisch doorgevoerde wijze de nieuwe denkbeelden te hebben verwezenlijkt: het Russisch paviljoen was inderdaad zóó eenvoudig, zóó licht en ijl van vorm en vlakken, dat het één scheen te zijn met het gebladerte der boomen er rond. In Tsjeko-Slowakije en in Polen werd het nieuwe in de volkskunst gezocht, de nooit uitgedroogde bron van altijd nieuwe bezieling. - De 'Exposition des Arts décoratifs' heeft de noodzakelijkheid eener spoedige hervorming in het onderwijs van de kunst in het licht gesteld.

LE PROGRES CIVIQUE, een weekblad, dat elken Zaterdag te Parijs verschijnt en als ondertitel draagt: 'Journal de perfectionnement social' un 'Journal honnête pour les honnêtes gens', dat verklaart 'entièrement et sans fil à la patte' ten dienste van het Fransch publiek te staan en 'jamais sectaire... jamais neutre' te zijn, bevat in zijn nummer van 21 November '25 drie artikels over de financieele crisis, die Frankrijk op dit oogenblik doormaakt.

In het eerste bewijst Charles Gide, professor aan het Collège de France, met cijfers in de hand, dat *La France a perdu depuis la guerre la moitié de sa fortune*. - In het tweede legt Gaston Jèze, professor in de financieele wetenschappen aan de Faculteit van Rechten te Parijs, uit, waarom, volgens hem, *le programme financier arrêté par le gouvernement* (de regeering Painlevé, die sedertdien gevallen is) *et la Commission des Finances de sa Chambre ne résoud pas le problème*. - Voor ons Belgen, ligt het belang van het derde artikel *(Il faut stabiliser le franc... Ce n'est pas là problème insoluble. Et précisément les Belges sont en train de le résoudre*, door Francis Delaisi) in het feit, dat de auteur er van de manier, waarop we onzen financieelen toestand zoeken op te klaren, als voorbeeld aan Frankrijk stelt. Frankrijk en België, zegt schrijver, staan voor dezelfde financieele moeilijkheden. In Frankrijk wil men deze oplossen óf door het drukken van bankbiljetten, waardoor de frank nog rapper aan het dalen zal gaan, óf door een heffing op het kapitaal, wat een knak zal geven aan de voortbrengstkrachten van het land. Waarom doet Frankrijk niet zooals België?

België consolideert zijn munt - en zulks door middel der drie volgende operaties: 1° consolidatie der oorlogsschulden; dit gebeurde te Washington, op een, volgens schrijver, zeer voordeelige wijze voor ons land; 2° uitschrijving van een goudleening van 150 miljoen dollar te gelijkertijd te New-York, te Londen, in Holland en Zwitserland; 3° het storten van het voornaamste deel dezer 150 miljoen dollar aan de Nationale Bank, om deze het dekken van de 5.580 miljoen frank-papier, die ze uitgaf, mogelijk te maken. Resultaten: 1° de Belgische frank wordt gestabiliseerd op de basis van 0 fr. 25, 't is te zeggen

van 1/20 van een dollar; 2° de Belg die in het buitenland een betaling te doen heeft is zeker, vreemd geld op die basis, op welk oogenblik ook, aan de winketten van de Nationale Bank te kunnen krijgen; 3°. het vertrouwen komt terug bij de massa; de staatsen stadsrente zullen steeds hun waarde blijven behouden; men zal er zich niet meer van ontdoen, noch weigeren nieuwe te onderschrijven. Maar een ‘conditio sine qua non’ om dien schoonen tijd te zien aanbreken is: elk jaar evenwicht van het budget. Daarvoor moeten de Belgen zelf, de belastingbetalers, zorgen. En ze schijnen tot groote opofferingen bereid; ze hebben er trouwens alle belang bij. Schrijver eindigt met op te merken dat dit plan niet veel origineels bevat: Oostenrijk, Duitschland, Polen, Engeland zelf hebben het toegepast. Overal heeft het de beste uitslagen gehad. Dit zal ook gebeuren met België en met Italië, waar men op het punt staat denzelfden weg op te gaan. En Frankrijk had dezelfde mooie vooruitzichten mogen koesteren, indien de heer Caillaux, na een hevige campagne der Parijsche pers, de leening van 200 miljoen dollar, die de Amerikaansche bankiers hem aanboden, niet van de hand gewezen had.... ‘En repoussant l'emprunt américain, nous avons fait une politique de Gribouille,’ is het besluit. ‘Ne serait-il pas temps de renvoyer Gribouille à Washington?’

C. DEBAIVE.
Einde November '25.

Aan Lode Monteyne.
Aphra Behn

Aphra Behn kan te recht beschouwd worden als de eerste schrijfster van Engeland. Zij was bovendien de eerste vrouwelijke letterkundige, die van haar pen heeft geleefd. Feitelijk is ze thans vergeten, vermits haar werken niet meer gelezen worden. We moeten bekennen dat, over het algemeen, het oordeel van het nageslacht rechtvaardig heeten mag. Inderdaad, noch de verzen van Aphra Behn, noch haar tooneelstukken, verdienen aan de vergetelheid te worden onttrokken. Dit geldt ook haar vertellingen, waarvan toch één - de historie van den koninklijken slaaf Oroonoko - nog lezenswaardig is. Dit werk, dat eens beroemd was, munt uit door frischheid en kan een belangwekkend document genoemd worden ten aanzien van de cultuurgeschiedenis. Het leven van Aphra Behn heeft bovendien de aantrekkelijkheid van een heuschen roman en daarom reeds alleen zal de naam der heldin wel nimmer geheel vergeten raken. Haar levensbericht teekent tegelijk het tijdperk waarin zij werkte. Bovendien komen daarin bizonderheden voor, die de Vlamingen en inzonderheid de Antwerpenaren, belang kunnen inboezemen...

Levensbeschrijving

Feitelijk weten wij weinig over Aphra Behn's leven. Wel was? zij in alle kringen zeer bekend, doch daardoor zijn de biografische gegevens niet overvloediger geworden. De eenige bron waaruit wij putten kunnen is de voorrede van haar werken, die opgesteld werd door een harer vriendinnen[1]. Al de latere biografen stelden zich tevreden met de herhaling der gegevens,

(1) History of the Life and Memoirs of Mrs. Aphra Behn, written by one of the Fair Sex.

welke in deze inleiding voorkomen. Ook wij moeten ons hiermee tevreden stellen. De op deze wijze ingewonnen inlichtingen bieden wellicht geen absolute wetenschappelijke zekerheid, doch hebben het voordeel, dat zij niet door andere gegevens worden tegengesproken. Toch bestaat er *één* tamelijk voornaam punt, waarover tegenspraak is opgerezen. Men is het inderdaad niet eens omtrent de geboorte en den oorsprong van Aphra Behn. Volgens 'One of the fair Sex' heette Aphra's vader Johnson en stond hij in enge betrekking tot Lord Willoughby. Méér wordt niet meegedeeld. De vriendin licht ons nog slechter in omtrent den datum en de plaats der geboorte van de dichteres. In het levensbericht lezen we enkel: 'Astrea (een schuilnaam van Aphra Behn) was a Gentlewoman by Burth, of a good Family in the City of Canterbury in Kent.' Zoo wij echter geloof mogen hechten aan hetgeen Sir Edmund Gosse meedeelt in het artikeltje, dat hij aan Aphra Behn wijdde in het '*Dictionary of National Biography*,' dan was deze Johnson niet de vader, doch enkel een bloedverwant van Aphra, die geboren werd in 1640 te Wye in het graafschap Kent. We zullen de documenten, waarop Edmund Gosse steunt, hier niet aanvechten. Zij zijn degelijk, doch bieden één reden tot twijfel... Daarin toch wordt Johnson voorgesteld als barbier en men begrijpt niet zoo licht, dat een man van zóó eenvoudigen stand op vertrouwelijke wijze zou omgegaan hebben met Lord Willoughby. De oorsprong onzer dichteres blijft derhalve met eenige duisternis omringd. Haar heele leven biedt overigens een avontuurlijk en romantisch karakter.

Dank zij Lord Willoughby werd de vader - of de bloedverwant - van Aphra Behn luitenant generaal van Surinam, het huidige Hollandsch Guinea, en van zes en dertig omliggende eilanden. De nieuwe ambtenaar vervulde nimmer zijn bediening, vermits hij onderweg stierf. De familie zette de reis voort om met de volgende boot terug naar Europa te stevenen. In dien tijd moet de tijdsspanne tusschen twee achtereenvolgende vertrekken tamelijk lang geweest zijn, want Aphra en de haren vestigden zich voorloopig te Surinam. Tijdens dit verblijf maakte zij kennis met een slaaf van koninklijken bloede, met Oroonoko, die de hoofdpersoon van haar voornaamste novelle worden zou... In Engeland teruggekeerd, verkeert Aphra Behn aan het

hof van Karel II, den ‘Merry King’ en, volgens de legende, zou de vorst zelf de schrijfster aangezet hebben de pakkende avonturen van den edelen Oroonoko te boek te stellen.

Ondertusschen was Aphra in het huwelijk getreden met den Hollandschen koopman Behn, die te Londen gevestigd was. Lang van duur was deze echtverbintenis niet, want de koopman overleed reeds in 1666. Overigens zal Mrs Behn zich wel nooit erg gebonden gevoeld hebben door dit huwelijk. Haar tooneelspelen en de meeste harer novellen bewijzen, dat zij niet veel gaf om de heiligheid der huwelijksbanden. Hoe graag spot zij niet met de bedrogen echtgenooten, die zij ten tooneele voert! Vooral de ernst en de lompheid der Hollanders wekten haar lachlust(1). Ze zou weldra de gelegenheid krijgen nog andere Hollanders dan haar man te ontmoeten. Engeland voerde in dien tijd oorlog met Holland. Karel II, die door Aphra's levendigheid van geest getroffen werd, belastte haar met een voorname zending. Zij zou naar Antwerpen(2) vertrekken om daar spioenendienst te verrichten en de plannen der Hollanders uit te vorschen. Aphra slaagde op wonderlijke wijze. Ziehier hoe: vóor den oorlog had ze te Londen een jong Hollandsch koopman - Vander Albert - leeren kennen. Deze was verliefd geworden op de bekoorlijke echtgenoote van zijn landgenoot Behn. Zoodra hij vernam, dat Aphra zich te Antwerpen bevond, toog hij er heen. De jeugdige vrouwelijke diplomaat vond er niets beters op dan zich van dezen verliefden kwant te bedienen om de geheimen, die hij kende, dank zij de hooge positie welke hij in zijn vaderland bekleedde, te achterhalen. Zoo vernam zij dat de Hollanders het vermetele plan koesterden om de Engelsche schepen op de Theems te gaan in brand steken. Aphra bracht

(1) Men mag veronderstellen, dat de schrijfster der *Mémoirs* de gedachten van Mrs Behn trouw weergeeft, waar zij in ernst deze meening neerschrijft: ‘They are mistaken who imagine that a Dutch-Man can 't love; for tho' they are generally more phlegmatick than other Men, yet it sometimes happens that Love does penetrate the Lump, and dispense an enlivening Fire, that destroys its graver, and cooler Considerations...’

(2) Aphra Behn koos zélf deze stad uit, zooals blijkt uit hare levensbeschrijving: ‘Antwerp is a City of great Opulence and Compass, and before the Separation of the seven Provinces from the other Ten, the Emperium of Flanders, and is yet a Town of Considerable Trade and Resort; 'tis in the Spanish Netherlands, and yet near Neighbour to the Dominion of the States. For which Reason, our Astrea chose it for the place of her Abode....’

de Engelsche regeering zonder verwijl op de hoogte, doch van haar inlichtingen werd geen notitie genomen. Wellicht bevonden er zich verraders in het Engelsch kamp, die er belang bij hadden Aphra's inlichtingen als de vrucht eener dwaze verbeelding te doen doorgaan. Wat er ook van zij, de straf volgde op deze lichtzinnigheid. In Juni 1867 stevende een Hollandsche vloot, aangevoerd door De Witt en De Ruyter, naar de Theems en stak den brand in de Engelsche schepen.

Het lijkt wel of Vander Albert niet de belooning bekwam die hij na dit verraad van zijn liefste verwachten mocht. Aphra schijnt hem te hebben geduld zoolang zij hem noodig had tot het bekomen van inlichtingen(1). Een familielid van Vander Albert, de genaamde Van Bruin, werd nog slechter behandeld. Pas had hij de schoone ontmoet, of in zijn hart laaide er een groote liefde op voor Aphra, die veinsde zijn betuigingen van genegenheid te willen aanhooren. Later zal de dichteres zich deze Hollandsche liefdeshistories herinneren en ze als thema gebruiken in haar tooneelspel *The Dutch Lover*, dat in 1673 verscheen(2).

Het verblijf van Aphra in de Scheldestad had dus een eenigszins avontuurlijk karakter, Een nog al gewaagde anecdote spreekt boekdoelen van de kennis van het leven, aldaar door Mrs Behn geleid. De dichteres had op een nacht Vander Albert uitgenoodigd. Zij deed zich echter vervangen door een gewezen vriendin van den koopman, die eerst den volgenden morgen het bedrog ontdekte. Om zich te wreken koopt Vander Albert de gezelschapsdame van zijn geliefde om. Hij trekt de kleeren der oude aan en verbergt zich in Aphra's bed, wanneer deze den avond bij vrienden doorbrengt. Nu geschiedde het echter, dat Mrs Behn haar gouvernante wilde doen schrikken door den

(1) ‘Astrea could not doubt but Vander Albert had sufficient Grounds for what he had told her, and scarcely allow'd that little Time that Albert staid, to the Civilities due for a Service of that mighty Consequence.’ (Life and Memoirs).

(2) Aphra Behn schatte de Nederlanders niet hooger dan de Hollanders. In haar Antwerpsche brieven beschrijft zij de Nederlanders als gierige lui, winzuchtig, hardvochtig, slechts denkend op geld en alcohol. De Nederlanders van dezen dag zullen haar gewis deze minachtende houding tegenover hun voorouders vergeven.

jongen man, die begeleider was, alleen het huis te laten binnengaan. Men kan zich voorstellen hoe deze laatste verbaasd opkeek toen hij, in stede van de gezelschapsdame, Vander Albert in het bed aantrof. De ongelukkige minnaar deed huwelijksbeloften aan Aphra, maar hij overleed kort nadien te Amsterdam, terwijl hij zich onledig hield met de voorbereiding eener reis naar Engeland, waar hij Aphra zou ontmoeten...

Van Bruin was tweemaal zoo oud en ook bijna tweemaal zoo dik als Vander Albert. Aphra amuseert zich ten zijnen koste zonder eenig gewetensbezwaar. ‘Most Transcendent Charmer’ schreef hij. (Zijn stijl was van een zeer bedenkelijk allooi wat den goeden smaak betreft): ‘I have strove often to tell you the Tempests of my Heart, and with my own Mouth scale the Walls of your Affections; but terrified with the Strenght of your Fortifications, I concluded to make more regular Approaches, and first attack you at a farther Distance, and try first what a Bombardment of Letters would do; whether these Carcasses of Love, thrown into the Sconces of your Eyes, would break into the Midst of your Breast, beat down the Court of Guard of your Aversion, and blow up the Magazine of your Cruelty, that you might be brought to a Capitulation, and yield on reasonable Terms.’

Aphra's brieven waren in denzelfden toon opgesteld:

‘Extraordinary Sir, - I received your extraordinary Epistle, which has had extraordinary Effects, I assure you, and was not read without an extraordinary Pleasure. I never doubted the Zeal of your Countrymen in making new Discoveries, in fixing new Trades, in supplanting their Neighbours, and in engrossing the Wealth and Traffic of both the Indies; but, I confess, I never expected so wise a Nation should at last have set out for the Island of Love.’

Daar zij het in 't end moede werd nog langer deze stijloefeningen te maken, bracht ze Vander Albert op de hoogte van de pogingen van zijn mededinger, die weldra Antwerpen verliet om er niet meer terug te keeren.

Kort nadien, tegen 't einde van 1666, verliet Aphra de Nederlanden en kwam te Londen terug. De diensten, die zij op staatkundig gebied had bewezen, werden niet beloond en zij zag zich genoodzaakt te werken om te kunnen leven. Haar literaire

loopbaan was vruchtbaar. Van Aphra Behn bezitten we een twintigtal tooneelspelen; verzen, novellen, - waaronder *Oroonoko* de voornaamste is -, vertalingen. Zij stierf in 1689 en haar overschot werd bijgezet in de Westminster Abdij.

Aroonoko[1]

A. Inhoud

Oroonoko is de neef en tevens de vermoedelijke troonopvolger van den koning van Coromantien, een Afrikaansche kuststaat. In den loop van een oorlog, die pas afgeloopen is, werd het leven van Oroonoko gered door een generaal. Deze offerde zich op voor den prins door zich vóór hem te werpen op het oogenblik dat een pijl kwam aansnorren. Oroonoko, die de droeve mare aan de dochter van den aanvoerder gaat kenbaar maken, wordt op het meisje verliefd. Beide jonge lieden wisselen beloften van trouw. Maar wanneer de oude koning verneemt hoe mooi deze Imoinda is, besluit hij haar den koninklijken sluier te zenden. Het is de gewoonte, dat zij die dezen sluier krijgt onmiddellijk den koninklijken ‘otan’ of harem binnentreedt. Wanneer Oroonoko dit nieuws verneemt, is hij wanhopig en zijn vrienden kunnen hem enkel troosten door te wijzen op den hoogen ouderdom des konings, die daardoor een onschadelijk echtgenoot zal zijn. Oroonoko besluit door list de gunsten van het meisje, waarop hij rechten heeft, te genieten. Dank zij de welwillendheid van een vriend, die liefde veinst voor de bewaakster van den harem, kan Oroonoko in Imoinda's kamer doordringen en erlangt hij zekerheid, dat de koning haar maagdelijkheid niet schond. Maar bespieders hebben den prins beloerd. De gelieven worden betrapt en Oroonoko moet vluchten. Imoinda, die haar minnaar veilig weet en haar eigen leven redden wil, beweert, dat zij verkracht werd. De koning besluit het meisje als slavin te verkoopen, wat een straf is erger dan de dood. Minnen mag hij haar niet meer, want de wet zou dit als

(1) De eerste uitgave dagteekent van 1688.

bloedschennis beschouwen. Daar hij de woede van Oroonoko vreest, beweert hij het meisje te hebben gedood en zendt dan een bode uit om den prins het wreede nieuws te melden. Door droefheid overmand, weigert deze den vijand te bevechten. Slechts wanneer de soldaten vluchten, neemt hij het bevel op. Hij vindt echter den dood niet op het slagveld. Moedeloos keert hij terug naar huis, waar hij zich met de studie onledig houdt. Zijn weetgierigheid zet hem aan, kennis te maken met een Spaansch kapitein, die een bedreven wiskundige is, maar bovendien ook een slavenhandelaar zonder éenig zedelijk gevoel. De kapitein noodigt Oroonoko en een honderdtal edellieden uit, maakt ze dronken, neemt ze dan gevangen. De boot licht het anker en stevent weg. Oroonoko wordt te Surinam verkocht aan een zekeren Trefry, die de plantage bestuurt waarop Aphra woont. Daar Oroonoko niet een gewone negerslaaf blijkt te zijn, gunnen zijn meesters hem een groote vrijheid... Zijn lot wordt nog verzacht door het toeval, dat hem de geliefde, die hij dood waande, ontmoeten doet op dezelfde plantage. Maar Oroonoko wil geheel vrij worden. Men laat hem de mogelijkheid inzien, dat de goeverneur hem de vrijheid schenken zal. Doch Oroonoko kan zijn ongeduld niet bedwingen. Hij meent, dat men hem paaien wil met bedrieglijke beloften en besluit een opstand te doen losbarsten. Maar de blanken slagen er in, de vliedende negers in te halen en gevangen te nemen. Oroonoko geeft zich slechts over nadat de straffeloosheid hem verzekerd werd. De vice-gouverneur breekt echter het gegeven woord en doet den prins geeselen. Oroonoko zweert zich te wreken. Vóór hij zijn plan uitvoert, besluit hij Imoinda te dooden. Liever wil zij sterven dan in de handen van den vijand te vallen. Acht dagen lang waakt de ongelukkige in het woud bij het lijk der geliefde. Eindelijk wordt hij gevangen genomen. Hij poogt zelfmoord te plegen door zich den buik open te snijden. Dank zij de zorgen, die Aphra hem toedienen laat, geneest hij. Maar gebruik makend van Aphra's afwezigheid, doet de vice-gouverneur den prins op wreede wijze folteren. Men bindt hem aan een paal, en snijdt hem neus, ooren en armen af. Een afschuwelijke dood stelt een einde aan de foltering van den koninklijken slaaf.

B. Beoordeeling

Het voornaamste werk van Aphra Behn biedt een eigenaardige mengeling van realisme en romantiek. Romantische elementen treffen vooral in de conventioneele voorstelling van den hoofdpersoon. Oroonoko's beeld beantwoordt ongeveer geheel aan dat van den traditioneelen hoveling. Waar dit ideaal reeds valsch blijkt wanneer het een Europeaan geldt, daar wordt de onwaarheid nog vergroot door de omstandigheid, dat Oroonoko een neger is. Waarschijnlijk ware de realistische beschrijving van de handelingen van een natuurkind aan het hof van Karel II niet gunstig ontvangen geworden. Overigens Aphra Behn was, ondanks al haar talent, te zeer een kind van haar tijd om daarvan niet den invloed te ondergaan. Oroonoko werd een romanheld, een ridderlijk man, precies als Sir Charles Grandison, die later door Richardson zou geportretteerd worden.

Oroonoko bezit niets van het negertype, althans niet een der eigenschappen, die soms weerzinwekkend zijn voor een Europeaan. Elegant van bouw en zwart van huid steekt hij gunstig af bij zijn landgenooten, wier kleur aan roest denken doet. Zijn lippen zijn goed gevormd en niet overdreven vleezig. Zijn neus is niet plat, doch veeleer gebogen als bij de Romeinen, terwijl zijn haren, door een kam bijeengehouden, sierlijk over zijn schouders golven. Niet minder sympathisch zijn de moreele en intellectueele kwaliteiten, waarmee zijn wezen gesierd is. De Romeinsche historie trekt hem aan en hij kent al de bijzonderheden van de Engelsche burgeroorlogen. De mathesis en de sterrekunde genieten zijn voorkeur. Tegenover de dames geeft hij blijken van eerbied en ridderlijkheid. Zijn godsdienst is de cultus der eer. Oroonoko kan beschouwd worden als een held naar de opvattingen van Corneille. ‘Honour is the first Principle in Nature to be obeyed,’ zegt hij. Alhoewel de wetten van zijn land de veelwijverij toelaten, wil hij slechts éen vrouw bezitten en haar zijn trouw verzekeren. We houden er, omtrent de mentaliteit van een Afrikaansch opperhoofd, heel andere voorstellingen op na.

Gelukkig heeft Aphra Behn haar opvatting niet met de uiterste konsekwentie doorgedreven. Gelukkiglijk... want het zijn juist deze afwijkingen, die het werk belangwekkend maken,

misschien wel ten koste van de eenheid in het werk. (We zullen echter zien, dat die eenheid feitelijk niet zóó erg werd geschonden).

In sommige gevallen heeft Mrs Behn de wilde natuur van den koninklijken slaaf niet verdonkeremaand. Zoo kan de wijze waarop Oroonoko zijn grootvader met Imoinda bedriegt wel beschouwd worden als een afwijking van een engere opvatting der eer. Bovendien verdient het opgemerkt te worden, dat de liefde van Oroonoko bepaald als zinnelijken lust beschouwd en zelfs onverbloemd beschreven wordt. De dood van Imoinda, de poging tot zelfmoord van Oroonoko en zijn foltering zijn uitingen van een nog geheel wilde natuur, die niet van grootschheid ontbloot zijn, doch lang niet passen bij de hoofsche zeden, waarmede de schrijfster haar held in den aanvang tooide. Men denkt hierbij onwillekeurig aan het onderscheid tusschen een figuurtje in Saksisch porselein en een Congoleesch afgodsbeeld. Toch slaagde Aphra Behn er in, deze uiteenloopende elementen zoo met elkaar te versmelten, dat een niet al te aandachtig lezer niet onaangenaam kan getroffen worden door de onwaarschijnlijkheden in het verhaal.

Hier dient te worden opgemerkt, dat de schrijfster, telkens wanneer zij zelf wordt getroffen door de onwaarheden in haar verhaal, zich inspant om daarvoor een wettiging te vinden. Zoo wordt de intellectueele ontwikkeling van Oroonoko uitgelegd door het feit, dat hij opgevoed werd door een Franschman, welke op de kust van het zwarte land strandde. (Hoe dit gebeurde wordt niet verder aangeduid.)

Er zijn nog andere voorbeelden te ontdekken, waaruit blijkt dat het primitieve karakter van Oroonoko niet kan verdoken worden door den schijn van beschaving, hem door de schrijfster geleend. Zoodra het nieuws van den opstand der slaven algemeen bekend wordt, zijn Aphra en haar vrienden alles behalve gerust: ‘We were possess'd with extreme Fear, which no Persuasions could dissipate, that Oroonoko could secure himself till Night and then would come down and cut all our Throats.’ En wanneer Oroonoko gegeeseld is geworden door den vice-gouverneur, dan beschrijft Aphra zijn zielstoestand als volgt: ‘Oroonoko resolved not only to kill Byam, but all those he thought had enrag'd him; pleasing his great Heart

with the fancy'd Slaughter, he would make over the whole Face of the Plantation.'

Deze bloeddorstige geestesgesteltenis komt overeen met hetgeen de geschiedenis ons bericht over de negeropstanden op Sint Domingo of elders. Hier zag Aphra Behn zich verplicht de werkelijkheid weer te geven. Wàär zijn was wellicht de meest onbetwistbare harer kwaliteiten. Slechts heel zelden heeft ze de waarachtigheid in 't gedrang gebracht in haar psychologische ontledingen, alhoewel zij in andere omstandigheden, en niet het minst in de weergave der gesprekken, een offer bracht aan de literaire conventie van haar tijd. Het is opmerkenswaardig, dat waar Aphra Behn den opgesierden stijl van haar tijd heeft nagevolgd, zij het schier onbewust heeft gedaan. Zij huldigde inderdaad literaire principes, die heelemaal niet strookten met de heerschende opvattingen. Zij toonde zich een overtuigde aanhangster van het realisme. Beoogde zij met het schrijven van *Oroonoko* niet de weergave van werkelijk gebeurde feiten in stede van verzonnen romantische verwikkelingen? Dit blijkt overigens uit den aanvang van de novelle: 'I do not pretend, in giving you the History of this ROYAL SLAVE, to entertain my Reader with the Adventures of a feigned Hero, whose Life and Fortunes Fancy may manage at the Poet's Pleasure; nor, in relating the Truth, design to adorn it with any Accidents, but such as arrived in Earnest to him: and it shall come simply into the World, recommended by its own proper Merits, and natural Intrigues; there being enough of Reality to support it, and to render it diverting, without the Addition of Invention'[(1)].

Zij spreekt zich in dezelfden zin uit in een andere novelle, *The fair Jilt:* 'I do not pretend here to entertain you with a feigned Story, or anything pieced together with Romantick Accidents; but every Circumstance, to a Tittle, is Truth.' Dezelfde gedachte wordt uitgedrukt in de opdracht: '...this little History... has but this Merit to recommend it, that it is Truth... I desire to have it understood, that this is Reality, and Matter of Fact, and acted in this our latter Age.'

Niet altijd echter bleef Aphra Behn haar principes trouw. Niet alleen bracht zij offers aan de eischen eener mode zonder

(1) Daarom noemt zij *Oroonoko* niet 'novel' of 'romance', maar: 'history'.

goeden smaak, doch zij zag zich eveneens genoodzaakt een beroep op haar verbeelding te doen tot aanvulling der leemten in haar verhaal. Het verschil van werkwijze valt op in de twee deelen van *Oroonoko*. Al wat het vaderland van Oroonoko betreft - het koninkrijk Coromantien - is zuivere fantazij(1). Deze negerstam wordt een beschaafde staat met half Europeesche en half Oostersche zeden. Het koninklijk hof is een centrum van verfijnde cultuur, - dit hof 'where 't was Oroonoko got that real Greatness of Soul, those refined Notions of true Honour, that absolute Generosity, and that Softness, that was capable of the highest Passions of Love and Gallantry.'

Men zou geneigd zijn dit rijk te zoeken op de bekende 'Carte du Tendre' eerder dan op de kaart van Afrika.

In het tweede deel van het verhaal vertelt Aphra Behn met kennis van zaken. Zij zag de beschreven landschappen; leefde als getuige de verhaalde gebeurtenissen mee. Daardoor treft zij een klank van waarachtigheid, die een gevolg is van haar gedegen realistisch voelen. Hier moet haar hooge lof worden toegezwaaid, te meer daar in de XVIIe eeuw geen tweede voorbeeld van dergelijke weergave der realiteit kan worden aangewezen.

Indien ik tot nog toe slechts het karakter van Oroonoko beschouwde en dat van Imoinda verwaarloosde, dan gebeurt dit, wijl de schrijfster zich blijkbaar niet ingespannen heeft om dit vrouwenbeeld volgens haar eigen principes op te bouwen. De psychologie van Imoinda is heel eenvoudig. Zij is een heusche romanheldin: mooi, rein, kuisch en bijna gemaniereerd. Zoo toch komt zij ons voor in haar minnehandel. Maar als het er op aankomt weet zij te strijden en te sterven als een strijdvaardige krijgsvrouw. De schildering der sentimenteele betrekking is typisch voor het gebrek aan eenheid in den roman. Soms is Mrs Behn ruw, vast triviaal, maar het gebeurt nog meer, dat zij

(1) Het schijnt wel, dat Mrs. Behn zich soms rekenschap gaf van den te grooten invloed, dien haar verbeelding op haar werk uitoefende. Dit blijkt klaar uit volgende aanhaling, ontleend aan de 'Epistle Dedicatory,' waarmede zij *Oroonoko* begint: 'If there be anything that seems Romantiek, I beseech your Lordship to consider, these Countries do, in all Things, so far differ from ours, that they produce unconceivable Wonders; at least, they appear so to us, because New and Strange. What I have mention'd I have taken Care shou'd be Truth, let the Critical Reader judge as he pleases.'

zoetelijk en gevoelerig wordt als de schrijvers van haar tijd: Oroonoko wordt rood, zucht, kijkt met verliefde blikken net als een herder uit de romans van Mme de Scudéry. De kuische Imoinda slaat de oogen neer, wanneer hij verklaart ‘niet ongevoelig te blijven aan haar bekoorlijkheden.’

Men zou verkeerd handelen, indien men, steunend op wat voorafgaat, meenen ging, dat *Oroonoko* uit disparate en niet bij elkaar passende elementen werd opgebouwd. Tot dat besluit voert een ontleding, terwijl in de realiteit een werkelijke eenheid ontstond. Het geheel doet homogeen aan. Ziehier boe deze samensmelting ontstond: *Oroonoko* is een verhaal in den ikvorm en steunend op doorleefde feiten. Mrs Behn heeft Oroonoko persoonlijk gekend. Zij heeft hem bewonderd. Kwaadwilligen hebben zelfs beweerd, dat de genegenheid van Aphra voor den mooien neger niet heelemaal platonisch zou gebleven zijn[(1)]. Wat er ook van zij, het is met ware geestdrift, dat Aphra Behn van haar held spreekt. Vandaar, dat wij veel minder het belachelijke gevoelen van sommige voorstellingen, die, getoetst aan de gegevens, door geschiedenis of ethnographie verstrekt, overdreven schijnen. De artistieke emotie is groot en wordt bereikt dank zij de subjectiviteit van het heele werk, dat veel minder een verhaal met historische pretenties is dan wel een reeks van persoonlijke herinneringen van Mrs Behn. Zoo geschiedt het dan ook, dat we ten opzichte van menige brok ons scepticisme afleggen. Alles wel ingezien, kan het vreemd schijnen, dat Oroonoko een Romeinschen neus bezit, handelt als een hoveling en praat als een zeer beschaafd man. Maar onder de lezing voelen we slechts dat ééne: zóó heeft Mrs Behn hem werkelijk gezien. Haar verbeelding veredelde zijn beeld en de herinnering voltooide het werk. Dat was voldoende om eenheid in de weergave te bekomen. Wat bijdraagt om deze opgesmukte afbeelding te doen aannemen, is de overtuiging, dat zij, alhoewel oprecht bedoeld, toch niet van tendenz bevrijd bleef. We hebben te doen met een optisch effect. Mrs Behn wil contrasten

(1) Het is bijna zeker, dat Aphra nog heel jong was, toen ze Surinam verliet. Het wilde hofleven moet, door zijn schrille contrasten met het leven in de kolonie, de herinneringen van Aphra Behn nog levendiger gemaakt hebben.

scheppen. *Oroonoko* is een echt rekwisitorium tegen de kolonisatie en een felle aanval tegen den godsdienst. De inboorlingen, zegt Aphra, ‘have a native Justice, which knows no Fraud; and they understand no Vice, or Cunning, but when they are taught by the White Men.’

De kolonisten beschrijft ze, op een paar uitzonderingen na, als ware bandieten. Het zijn meestal verloopen sujecten, die naar de bezittingen trekken: ‘Rogues and Runagades, that have abandoned their own Countries for Rapine, Murder, Theft and Villainies.’ Zelfs de raadgevers van den vice-landvoogd lijken ontsnapt aan galg en rad: ‘his Council... consisted of such notorious Villains as Newgate never transported.’

Mrs Behn is er niet ver van af, het heele blanke ras te misprijzen. Byam, de vice-gouverneur, of de kapitein, die Oroonoko verkoopt, zijn slechts opvallende typen waarin de trouwloosheid der blanken geïncarneerd wordt. Geen enkele gelegenheid laat de schrijfster ontsnappen om een vergelijking te maken, waarbij de negers voordeelig worden belicht. Ze gaat verder nog, en dat kan verwondering baren, vermits zij een vurige aanhangster der Stuarts was - zij bewondert de naïeve geloovigheid der negers, die zij stelt tegenover den pralerigen godsdienst der Europeanen, welke zich met woorden tevreden stellen. Als Oroonoko door den Spaanschen kapitein bedrogen wordt, voelt men dat de verbolgen schrijfster partij kiest voor den neger. En wanneer tusschenpersonen Oroonoko willen geruststellen door hem te verzekeren, dat de kapitein nimmer een eed zou durven breken uit vrees voor de helsche straf, dan antwoordt Oroonoko op deze beweringen met bijtende ironie. Het wordt duidelijk, dat Aphra dit anti-godsdienstige betoog toejuicht.

Soms wordt Mrs Behn sarcastisch. Bij de negers is de grootste misdaad, die tegenover een vrouw kan worden bedreven: ‘to turn her off, to abandon her to Want, Shame and Misery: such ill Morals are only practis'd in Christian Countries, where they prefer the bare Name of Religion; and, without Virtue and Morality, think that sufficient.’

Men staat verbluft, dat een zoo felle aanval kon vloeien uit de pen eener vrouw, die toch het katholieke geloof aanhing. Maar ze gaat verder. Met nauw verholen spot handelt ze over

het dogma der Drievuldigheid en beweert, dat de godsdienst niet een veropenbaring is van een hooger Wezen, doch een menschelijke uitvinding. Voor Mrs Behn vertegenwoordigt Oroonoko en zijns gelijken het ideaal van den door geen beschaving bedorven natuurmensch, zooals hij door God geschapen werd. Ze zegt het uidrukkelijk: 'These People represented to me an absolute Idea of the first State of Innocence, before Man knew how to sin: And 'tis most evident and plain, that simple Nature is the most harmless, inoffensive and virtuous Mistress. It is she alone, if she were permitted, that better instructs the World, than all the Inventions of Man: Religion would here but destroy that Tranquillity they possess by Ignorance; and Laws would but teach them to know Offences, of which now they have no Notion.'

Die idyllische en weldoende natuur voert ons naar Rousseau! Mrs Behn is dus een voorloopster van den grooten wijsgeer uit de XVIIIe eeuw, en dat is niet een harer geringste glorietitels!

In meer dan éen opzicht is Aphra Behn een baanbreekster. Met *Oroonoko* treedt het exotisme de Engelsche literatuur binnen(1). In zijn 'Geschiedenis der Engelsche letteren' wijst Wülker wel op een roman van Richard Hear, *The English Rogue: described in the Life of Meriton Latroon, a Witty Extravagant*,' waarvan de laatste kapittels in Oost-Indië spelen. Het exotisme in dezen roman is evenwel slechts verbeeldingsspel van den auteur. In *Oroonoko* daarentegen zijn de beschrijvingen van de overzeesche landen en het leven aldaar geschreven door een ooggetuige, die er naar streeft het geziene zoo juist mogelijk weer te geven. *Oroonoko* opent de eindelooze reeks van de Engelsche exotische romans, waarvan *Robinson Crusoë* het volmaaktste type blijft.

Maar Mrs Behn begint ook de categorie der negerromans of liever der slavenromans, die een zoo grooten bijval vonden en wier populariteit culmineerde in den roman van Mrs Beecher-Stowe: *Uncle Toni's Cabin*. De kleine roman van Mrs Behn heeft echter al evenmin een revolutionnair als een democratisch

(1) De beschrijvingen zijn tamelijk uitgebreid in den roman en laten een vergelijking met Bernardin de Saint Pierre toe!

karakter. Oroonoko roemt op zijn edellijk bloed. Hij is aristocratisch in al zijn gedragingen, in zijn manier van denken, vermits hij zijn vrouw doodt uit eerbied voor de kunstmatige opvatting van het begrip: eer. We mogen ook niet vergeten, dat Oroonoko zelf eertijds slavenhandel dreef. Het meelijden van Mrs Behn gaat wel naar Oroonoko's persoon. Toch lijkt het soms of zij door het lot der slaven geroerd wordt, maar het is duidelijk dat zij de slavernij als een noodzakelijk kwaad beschouwt. Mrs Behn stelt nochtans het vraagstuk niet en stelt al evenmin een oplossing voor. Dit belet niet, dat zij door het wekken onzer belangstelling voor Oroonoko, wiens apologie zij maakte, ook onze sympathie wekt voor het ras waartoe hij behoort.

Kleiner werk

Oroonoko is ver-uit het belangrijkste werk van Aphra Behn. Haar andere verhalen en novellen zijn van mindere kwaliteit. Het langste harer mindere stukken is *The fair Jilt, or, the Amours of Prince Tarquin and Miranda*. Deze novelle zou voor ons van groot belang kunnen zijn, daar de actie te Antwerpen gesitueerd is, indien de verhaaltrant niet zóo overwegend romanesk was, dat het onmogelijk wordt iets ernstigs over Vlaamsche zeden in de vertelling te vinden. Het gebeuren is ingewikkeld, daar de auteur op willekeurige wijze verschillende feiten dooreenhaspelt. Miranda is een jonge Antwerpsche begijn van het orde der ‘Galloping Nuns.’ Zij heeft ontelbare aanbidders. Niet éen man bevalt haar. Eindelijk ontmoet zij den mooien monnik Franciscus. Deze stoot Miranda af. Om zich te wreken past ze op haar beurt de list van Putiphar's vrouw toe. De monnik wordt gekerkerd. Ondertusschen landt prins Tarquin, een rijke avonturier, te Antwerpen. Hij wordt verliefd op Miranda en trouwt haar. Dan verhaalt Aphra Behn van al de laagheden en wandaden, waarmee Tarquin zijn geweten bezwaart uit liefde voor zijn verleidelijke Girce. De schrijfster wil blijkbaar de almacht der liefde toonen. Maar de gewilligheid waarmee Tarquin zijn wandaden pleegt uit liefde voor zijn vrouw, kan ons alleen maar tot verontwaardiging stemmen. Op heeterdaad van moordpoging op de zuster zijner vrouw betrapt,

wordt Tarquin ter dood veroordeeld. Miranda belijdt haar vroeger zonden en de monnik Franciscus wordt weer in vrijheid gesteld. Tarquin ontsnapt aan den dood door een onhandigheid van den beul. Niets is zoo onwaarschijnlijk als het tooneel, waarin Aphra Behn de sympathie der Antwerpsche bevolking voor den gemeenen boosdoener beschrijft. De toeschouwers bidden voor zijn ziel en enkelen gaan zóo ver dat zij 't met bloed gedrenkt zaagsel bijeenzamelen! Na een slag van het zwaard des beuls te hebben ontvangen, stuikt Tarquin over de borstwering van het schavot en wordt door het volk gered, dat hem naar een jezuïetenklooster draagt, waar hij in veiligheid zijn zal. Is het noodig te zeggen, dat Mrs Behn hier afweek van de realistische belijdenis, die ze aflegde in het begin harer vertelling?(1) De historie eindigt op moreele wijze, wat wellicht het onzedelijkste is van al wat er in het verhaal voorkomt.

De almacht der liefde vormt eveneens het onderwerp van een andere ‘true novel’: *The Nun; or, the Perjured Beauty*. Evenmin als de vorige bezit ze artistieke waarde.

The Lucky Mistake is tamelijk goed verteld. In tegenstelling met de vorige is dit verhaal eenvoudig van opzet en elegant van uitwerking. Dit trof me zóodanig, dat ik argwaan koesterde omtrent de originaliteit van het stukje. Ik moet echter bekennen, dat ik geen bewijs voor mijn verdenking kon vinden.

De verhalen *The Adventure of the Dark Lady* en *The Court of the King of Bantam* zijn humoristisch getint. Naar aanleiding dezer laatste vertelling zij hier gewezen op den zin voor actualiteit, dien Mrs Behn doet blijken en op de effecten, door haar meer dan eens verwezenlijkt door het aanbrengen van een bepaalde bizonderheid. Men bewondert soms de vrijpostigheid en de behendigheid van auteurs lijk Wells, die de namen aanduiden van restauratiehouders, groote magazijnen en zelfs van auteurs, die door hun personages worden gelezen: Bernard Shaw, Arnold Bennett... en ook Wells, door hem-zelf geciteerd... Dergelijke kleine procédés ontmoeten we reeds bij Aphra Behn. De mannen uit *The Court of the King of Bantam* gaan drinken

(1) Dit blijft zelfs dan waar wanneer men met Körting (*Der fransösische Roman im* 17 *Jahrhundert*) aanneemt dat de Nederlanden in de 17e eeuw beschouwd werden als ‘pays de débauche.’

in ‘The Rose’, ontbijten bij Locket, gaan naar den schouwburg *The London Cuckolds* of *A King and No King* zien, welke stukken werkelijk in dien tijd werden gespeeld.

De stijl van al deze werken is slecht. De wetten der syntaxis worden voortdurend overschreden. De stijl heeft niet de losheid als die van vele vrouwen. Hij is integendeel gekenscherst door kracht en mannelijkheid. Op die wijze is Mrs Behn zeer modern. Men looft dikwijls een of ander schrijfster uit dezen tijd door te beweren, dat haar stijl het geslacht van den auteur niet verraadt. Reeds drie eeuwen vroeger verdiende Aphra Behn dit complimentje.

We zullen hier de verzen van Aphra Behn al evenmin beschouwen als haar tooneelstukken. De eerste zijn niet merkwaardig, de tweede zijn niet minder grof dan de in dien tijd vertoonde spelen, al werd hun ruwheid wel wat overdreven.

Maar dat Mrs Behn ook als vertaalster een groote werkzaamheid aan den dag legde, verdient hier wel te worden opgemerkt.

In 1680 werkte Aphra Behn mede aan een vertaling van Ovidius[(1)].

Onder haar verzen vinden we: *A Paraphrase on Ovid's Epistle of Oenone to Paris*, omschrijvingen van Horatius en ook een bewerking van een Fransch boek: *Le voyage de l'isle de l'amour, à Licidas*, par Paul Tallemant 1663-1664.

Deze vertaling werd gevolgd door een andere overzetting uit het Fransch: *La Montre*, par Monsieur de Bonnecorse, à Cologne, 1666; seconde partie, contenant *La Boëte* et *Le Miroir* - à Paris 1671[(2)].

The History of Agnes de Castro, welk boek soms werd beschouwd als geschreven door Aphra Behn, is, in waarheid, de vertaling eener gelijknamige novelle door J.B. de Brilhac (Amsterdam 1688)[(3)].

Een andere overzetting uit het Fransch: *Lycidas, or, the Lover in Fashion* (1688) werd niet bewaard.

Hetzelfde gebeurde met een bewerking der *Maximes* van

(1) *Ovid's Epistles*, translated by several Hands, with the Addition of three Epistles, etc. London 1680.

(2) The Lover's Watch; or the art of making Love. - The Case for the Watch - The Lady's Looking-glass, to dress Herself by.

(3) In de uitgaven, die ik ter inzage kreeg, schrijft Mrs. Behn dit werk toe aan ‘a French Lady of Quality’.

La Rochefoucauld, van de *Entretiens sur la Pluralité des Mondes* en de *Histoire des Oracles* door Fontenelle.

Bovendien vertaalde Aphra Behn een Latijnsch werk van den Engelschen dichter Cowley[1].

Rechtvaardig is het hier te wijzen op het feit, dat Aphra Behn zelf reeds vroeger vertaald werd. Een Duitsche omzetting van *Oroonoko* verscheen in 1709[2], een Fransche vertaling in 1745[3]. Zij werd gemaakt door La Place, den overzetter van Shakespeare. In de voorrede vinden we volgende lovende woorden over de Engelsche dichteres:

'L'Ouvrage que je donne au Public, est de la composition de Madame Behn: c'est-à-dire, d'une plume aussi célèbre, en Angleterre, que celle des Villedieu, des Scuderi, & des Lussan, l'est en France.'

La Place heeft het er op aangelegd om zeker Italiaansch spreekwoord, dat de 'vertalers' betreft, wáar te maken, want zijn Fransche lezing is zeer weinig in overeenstemming met den oorspronkelijken tekst. Niet tevreden met het bijvoegen of weglaten van zekere bizonderheden, heeft hij het slot gewijzigd en zoo tranerig als kinderachtig gemaakt. Dergelijke verminking beantwoordde aan een opvatting van La Place. Ik haal volgende bekentenis aan, deels omdat ze weinig gekend is en deels omdat ze de regels bevat, waarnaar de Shakespeare-vertaling werd gemaakt:

'Mon intention n'a pas été d'entreprendre une traduction littérale, ni de m'astreindre scrupuleusement au texte de mon Auteur. *Oronoko* a plû à Londres, habillé à l'Angloise: Pour plaire à Paris j'ai crû qu'il lui falloit un habit François. Je ne sçais même si cette manière de traduire les ouvrages de pur amusement n'est pas la meilleure. Je crois, du moins, que je ne manquerais pas de raisons solides pour justifier mon opinion.'

(1) The Poetical Works of Abraham Cowley. In four Volumes. Edinburgh 1777. Vol. IV: Of Plants. Book VI: Of Trees. Translated by Mrs A. Behn.

(2) Lebens und Liebesgeschichte des Königlichen Sklaven Oroonoko in West-Indien. Mit ihren wahrhafften und merkwürdigen Umständen. Durch die sinnreiche Feder der berühmten Engelländerin Mrs. Aphra Behn. Verdeutscht durch M.V. Hamburg. Im Jahre 1709.

(3) Oronoko, traduit de l'Anglois, de Madame Behn. A Amsterdam. 1745.

Nog moeten we wijzen op een Duitsche vertaling van *The fair Filt*, die verscheen in een novellenbundel (1834-1836) en gemaakt werd door R. Eduard von Bülow.

* * *

Bij nader inzicht blijkt het dat de vergetelheid, waarin het werk van Aphra Behn verviel, onverdiend is. In méer dan een opzicht was zij een stoute vernieuwster wat betreft het verhalend proza, dat zij in eere heeft hersteld. Zij vormt het verbindingsteeken tusschen de 17e en de 18e eeuw. (Feitelijk is zij een voorloopster van de groote realisten der XVIIIe eeuw). Levert het aanzienlijkste deel van haar werk nog slechts een historisch belang, zoo is dit niet het geval met *Oroonoko*, in welk verhaal sterke kwaliteiten aan te wijzen zijn en dat nog steeds graag gelezen wordt. Het zou verkeerd zijn te denken, dat dit werk slechts belangrijk is voor geletterden en taalkenners. De toon van oprechtheid, die er uit opklinkt, de schoonheid der beschrijvingen, de gang van de handeling leenen aan dit ten onrechte miskende werk een blijvende en duurzame beteekenis.

Dr. WERNER JUNG.

Kapitalisme, Socialisme en Beroepsgeest[1]

Kapitalisme en socialisme hebben alle twee de volksgemeenschap diep geschokt; - bedoeld wordt *niet* de mechanische gemeenschap, waarin het geldt: 'zaken zijn zaken' en 'de persoonlijke belangen gaan voor,' maar de organische gemeenschap, waarin elk individu alleen het welzijn van allen voor oogen heeft.

In de voorkapitalistische periode was de arbeid eerst en vooral beroep, dienst tegenover de gemeenschap. Er bestond geen overproductie, geen economische crisis, geen zwarte ellende, geen onbeperkte mededinging. Men ging uit van de levensnood-wendigheid.

Met de kruistochten ving de vroegkapitalistische periode aan, die tot op het einde der 18e eeuw duurde.

Maar meer en meer ontwikkelden zich de ondernemingszucht (geldbejag, avonturenlust, uitvindingsgeest) en de burgergeest (berekening, bedachtzaamheid, spaarzaamheid) en zoo ontstond de grootkapitalistische periode, met haar onbeperkt productie-fanatisme en haar grenzenloos streven naar méér: het mammonisme, waarbij het hart onmeedoogend wordt genegeerd en vergrooting van het afzetgebied alle andere beschouwingen op den achtergrond dringt, zoodat alle rein menschelijke banden als fataal verbroken worden.

Evenzoozeer als de geest van het verwante absolutisme heeft de geest van het kapitalisme, die het economisch en maatschappelijk leven beheerscht, het gemeenschapsleven van den arbeider diep gestoord. De arbeider toch denkt en voelt naïef en heeft behoefte aan aansluiting bij een gemeenschap. De nijverheid

(1) Dr. August Pieper: *Kapitalismus und Sozialismus als seelisches Problem* (Volksvereins-Verlag, M. Gladbach, 1925) en *Berufsgedanke und Berufsstand im Wirtschaftsleben* (id. id.)

echter ontwortelde hem door de grootste aller volksverhuizingen, den aftocht van het land naar de steden. De arbeiderskwartieren, de woningkazernen, de bestaansonzekerheid, het overgaan van de eene werkplaats naar de andere, de louter zakelijke arbeidsverhouding, de levenlooze betrekking tot de machine en tot de gansche mechanische bedrijfsorganisatie, welke hij te dienen had, de ziellоosheid van de arbeidsverdeeling doodde langzaam de bekwaamheid van den arbeider om zich een volksgemeenschapsleven op te bouwen.

De burgerij scheidde zich van de arbeiders maatschappelijk scherp af, door haar woonwijze, haar omgang, haar uitspanning. De jeugd vond in de werkplaatsen geen organische inlijving in de arbeiderschap, maar vogelvrijheid, werd na de school aan onbeperkt individualisme gewoon, trad in de ouderlijke familie als zelfstandige geldwinners op. De arbeid van de gehuwde vrouwen verstoorde het ordelijke familieleven als oerlevensgemeenschap; de fabriekarbeid der meisjes belette haar zich voor te bereiden voor het huishouden, de opvoeding der kinderen, het hooghouden van het familieleven. De familieoverleveringen werden misprezen. Het godsdienstig gevoel stierf af. Zielsvertwijfeling ontstond; de haat tegen de kapitalistische maatschappij was geboren, en daarin zocht en vond het socialisme voedsel.

Het levende socialisme is meer dan ijskoude, abstracte verstandsgetuigenis: het is levenswil. Door de Russische en de Duitsche omwentelingen werd het een historische macht. Het zou eigenlijk de cultuurgemeenschap van Europa tot een hoogere volksgemeenschap willen opvoeren, die ook den laatsten volksgenoot evenberechtigd inlijft als een blijvende waardevolle kracht in de innerlijke ontwikkeling der volkeren. In dien wil ligt de beteekenisvolle zin van het socialisme, die te onderscheiden is van zijn uiterlijke, veranderlijke en veranderende, over het algemeen aanvechtbare doeleinden.

Zoo beteekende voor meer dan honderd jaren de overwinning van het liberalisme in de Fransche revolutie, nevens de atomiseerende vernietiging van al de oude organische banden, toch óók het begin van een levendig vergroeien met het gemeenschapsleven des volks.

Nadat de starre voorvechters van het oude hun uit vooroordeelen geboren tegenstand tegen het aanrukkende nieuwe hadden moeten opgeven, hadden de verdedigers van de organische ontwikkeling steeds voor taak de verzoening tusschen de partijgangers van het nieuwe en het oude te bewerken, en voornamelijk de radikale voorvechters van het nieuwe, door den onverstandigen tegenstand van de conservatieven tot doctrinaire eenzijdigheid gedreven, voor het arbeiden aan de organische ontwikkeling van de volksgemeenschap te winnen.

Het zoeken naar den geestelijken inhoud van het socialisme, die door het wetenschappelijk socialisme van Karl Marx werd verloochend, voert ons ver boven de enge grenzen van het economische socialisme, boven de perken van het klassenegoïsme, boven het rationeele, het mechanische, waarop tot heden toe het moderne socialisme bouwde.

Het socialisme is door het lot gebonden aan de organische ontwikkeling van het volksgemeenschapsleven, hetwelk de gansche voorkapitalistische en verder nog het vroegkapitalistische verleden eeuwen lang beheerschte. In zijn huidigen vorm is het nog theorie in een luchtledige kamer. Geen grooter ongeluk valt het socialisme op dit oogenblik ten deel dan het verwerven van de macht en de verantwoordelijkheid.

Absolutisme en kapitalisme zijn kinderen van denzelfden rationalistischen levensonmachtigen geest. Wetenschappelijk socialisme en vormendemocratie zijn het niet minder. Het is rationalistische waanzin van wege de socialistische politieke agitatoren te gelooven, dat de Marxistische wetenschappelijke leerstellingen zich door verstandelijke redeneering en vurig redenaarstalent in de practijk overzetten. Die leiders blijven steken in het utopistische socialisme. Wetenschap brengt civilisatie, organisatie voort, geen cultuur, geen organisme, geen leven, en met louter natuurwetenschappelijk, causaal denken is geen volksvorming mogelijk.

Tot de 16e eeuw was het socialisme, of hetgeen men misschien toen met dien naam had kunnen bestempelen, religieus. Toen was er nog spraak van volk, niet van massa. Marx brak met de nog door Saint-Simon en Carlyle gekoesterde hoop, dat een nieuwe organische band tusschen bezitters en niet-bezitters

mogelijk zou wezen door heropwekking van den geest der broederlijkheid. Christus' innerlijkheid werd niet verstaan, hij werd valschelijk aangeroepen, slechts tot de veroordeeling van den geest van het kapitalisme.

Wijl het socialisme mechanisch, materialistisch, rationalistisch, utilitaristisch denkt, blijft zijn ontwikkelingsleer onvruchtbaar, levensvreemd, levensonwaar.

Toch is de innerlijke crisis reeds ingetreden. Vernietigd wordt het bijgeloof aan de almacht van de wetenschap, van den Staat, van de economie in de levensgemeenschap. Godsdienst (geen dogmatiek), zedelijke wetten, rechtvaardigheid duiken opnieuw op. Het socialisme bewees tot nu toe zijn onmacht om een rein proletarische cultuur voort te brengen.

Niets is heden gewichtiger, dan dat niet-socialisten en socialisten zich voor alles ten plicht stellen, elkander zonder vooroordeelen te ontmoeten, elkander te zoeken, zich te gedragen als beschaafde menschen, die elkander achten, naast elkander staan, elkander begrijpen.

De diepste zin van het socialisme is een schreien naar echte, volle, onbeperkte menschenliefde, niet naar klassenhaat.

* * *

In *Berufsgedanke* wordt een beeld van de volksgemeenschap als geestelijke eenheid en als organisch geheel opgehangen, en uitgeweid over den beroepsgeest, die aanleg en bekwaamheid uitbaat en over den beroepsstand, die hoofdzakelijk gewaardeerd wordt door uiterlijk en innerlijk vrije menschen, welke weten wat ze willen en willen wat ze uit plichtsgevoel behoeven te doen.

Vóór hunne ontaarding zagen adelstand en hooge geestelijkheid hunne taak als beroep aan, als ambt in dienst van de gemeenschap. De riddereed verplichtte tot bescherming van zwakken en hulpeloozen, tot handhaving van eer, goede zeden en manhaftigheid. Het leven van den ridder moest de spiegel zijn van elke deugd.

Deze standen gingen ten gronde bij het doordringen van de individualistische levensopvatting. Nevens hen gelukte het aan de burgerschap (den derden stand) een plaats in te nemen. Deze liberale bourgeoisie schiep, na de Fransche omwenteling, de

standslooze vormendemocratie. Na haar verscheen de verradicaliseerde arbeidersklas, die de burgerrechten verkregen had.

Wat de niet-socialistische arbeidersbeweging betreft, die moet zich van een belangenorganisatie tot een arbeidersstand met eigen standscultuur ontwikkelen.

De weg tot nieuwe politieke standen leidt langs de zielkundige verdieping van den organischen volksstaat. Zij mogen geen kopij van de oude politieke standen zijn. In de naaste toekomst moet zich een politieke leidersstand, met de volgelingen organisch vergroeid, vormen. Hij zal steunen op de beroepsgedachte, die innerlijke verbanden in den Staat schept.

Maar de zielkundige vernieuwing van de arbeidsverhouding vordert ernstig medewerken van wege de arbeiders, vooreerst zelftucht.

De eisch luidt: meer cultuur voor de arbeiders, en daarnevens een bescheiden, maar voldoende, de cultuur dienende beschaving; verder het behoud en de verdediging van het wezenlijk karakter en den waren zin van den beroepsarbeid.

De strijd om den arbeid geestelijk te bevrijden moet in de eerste plaats er op gericht worden de arbeiders zelf te bevrijden, door het opwekken van den beroepsgeest.

Echter is het een wet, dat na economische ineenstorting de noodzakelijke wederopbouw slechts kan gebeuren mits sterke rationaliseering van de arbeidswijze. Zooveel te meer is het dan plicht den beroepsgeest te bevorderen, de arbeidersstandscultuur te verzorgen. Dit zal geschieden door de geestelijke evolutie van de kapitalistische opvatting van het economisch leven op grond van de bedrijfsraden, de tarief- en de arbeidsgemeenschappen. Dan kunnen, onder ijverig medewerken van de arbeiders, de sociale hervormingen en de fabrieksgemeen-schapsbehartiging het euvel van de gemechaniseerde voortbrengingswijze overwinnen, wanneer namelijk de arbeidsverhouding en de arbeidsgemeenschap in een bondgenootschappelijke gemeenschap met deze van het overige volk en deze van de ondernemers voorbeeldig zullen opgebouwd zijn.

Dit idealistisch pleidooi voor de verwezenlijking van een hooge gemeenschapsidee verdiende, meenen wij, onder de oogen te komen van al wie het wèl meent met de menschheid en desnoods bereid is om de handen uit de mouwen te trekken.

JOZEF PEETERS.

Oscar Wilde

Het was op het einde van het jaar 1900 - nu juist een kwart eeuws geleden - dat Oscar Wilde, ten prooi aan moreele uitputting en materieele miserie, in een klein, schamel hotel te Parijs overleed. Ter gelegenheid van die treurige verjaring hebben verscheidene Engelsche en Fransche tijdschriften artikels gewijd aan de nagedachtenis van deze schitterende en raadselachtige figuur, waarmee het pré-raphaëlitisme of estheticisme in Engeland zijn hoogtepunt bereikte. Met hem staan wij volop in het decadente einde der 19e eeuw.

Wilde is de ‘snob of the wicked 'nineties.’

Hij werd geboren te Dublin in 1856 uit een begoede Iersche familie; zijn vader was een welbekend oogarts, maar zijn moeder leidde een nogal losbandig leven. Het is vermoedelijk van haar, dat hij zijn pervers karakter erfde. Hij werd student te Oxford, doch in 1877 reeds onderneemt hij een reis naar Griekenland. Het jaar daarop dicht hij *Ravenna*, waarmee hij bekroond wordt aan de Oxfordsche universiteit.

Zijn faam was reeds groot, toen hij zijn intrede deed in die verdorven Londensche ‘society’, die hij met zooveel raakheid en cynisme gekenschetst heeft in zijn mondaine comedies: *Lady Windermere's Fan, A Woman of no Importance, An Ideal Husband, The Importance of being Earnest*.

Doch hij-zelf stond te midden dier verdorven maatschappij en leefde volop mee in dien feestelijken roes van onbekommerd genieten. In de luisterrijke salons, waar hij ontvangen werd, was hij steeds de centrale figuur, die alle aandacht op zich vestigde door zijn schitterende conversatie, sprankelend van geest en hyper-verfijning: waar Oscar Wilde binnentrad, bloedden alle gesprekken dood en men luisterde enkel nog naar hem. Hij had altijd iets onverwachts te zeggen, en hetgeen hij zeggen wou, ontlokte hij aan zijn fantazie in parabelvorm. Hij kon niet

anders praten. Zijn gedachten groeiden in hem tot parabels, zooals de beeldhouwer in marmer denkt. Aldus behaalde hij meer succes met het gesproken dan met het geschreven woord, hetgeen hem zou doen klagen aan André Gide, een zijner grootste vrienden tijdens zijn verblijf te Parijs in '91-92:

'J'ai mis tout mon génie dans ma vie; je n'ai mis que mon talent dans mes oeuvres.'

Eenige dier vertellingen liet hij ons na in de keurbundeltjes: *A House of Pomegranates, The happy Prince, Intentions*.

En waarlijk, met zijn werk sprong hij heel willekeurig om. Is het te gelooven, dat hij zijn onvergetelijk *Picture of Dorian Gray* schreef in weinige dagen tijds, omdat hij met een vriend gewed had een roman van langeren adem te schrijven? Niettegenstaande zekere zwakheden in den bouw, groeide dit boek tot een der schoonste meesterwerken uit de Engelsche literatuur der laatste decena. Puriteinsch aangelegde critici spraken hun banvloek uit over het min of meer immoreel karakter van dit boek. Het was mode geworden onder de decadenten, zich steeds slechter voor te doen dan ze werkelijk waren. Trouwens, Wilde zegt in zijn Preface: 'Zoo iets als een moreel of immoreel boek bestaat niet. Een boek is goed geschreven of slecht geschreven. Dat is al.' En verder: 'Geen enkel kunstenaar tracht iets te bewijzen. Zelfs dingen die waar zijn kunnen bewezen worden.' Overigens, 'zij die leelijke bedoelingen vinden in schoone dingen, zijn bedorven zonder bekoorlijk te zijn. Dat is een fout.'

Realisme in de kunst is geen kunst. Er bestaan voor ons twee werelden: één welke reeds bestaat, zonder dat wij dienen er over te spreken; de andere is die der kunst, en het is daarover dat wij moeten praten, omdat zij anders niet zou bestaan. Zoo opgevat is de roeping der kunst zoo verheven, dat zij het is die het leven inspireert, en niet omgekeerd.

Op een reis naar Rome ontmoette hij toevallig een jong Engelschman, die sprekend geleek op Dorian Gray, zooals hij hem gedroomd had. In een gesprek met Louis Latourrette beweert hij, dat deze jonge man wellicht nooit zou bestaan hebben, indien hij Dorian niet geschapen had.

In 1895 liet hij zich in een zedenproces tot twee jaar dwangarbeid veroordeelen, alhoewel hij de kans had te ontsnappen. Maar dit verlangde hij niet, omdat zijn leven, dat hij als een kunstwerk beschouwde, heelemaal volledig was. Hij kon niet hooger. In de gevangenis hoopte hij door smart en berouw zoozeer gelouterd te worden, dat hij daarna een nieuw leven zou kunnen aanvangen.

Wat moeten wij eigenlijk verstaan door dit kunstgewrocht, dat Wilde's leven zelf was? Het is het vormschoone masker van cynische mooidoenerij, artistieke oververfijning en behaagzuchtig poseeren met immoreele denkbeelden en oppervlakkige paradoxen, waarachter de echte, diep-melancholische Wilde schuil ging. Slechts voor weinige intiemen legde hij dit masker af, zoodat zijn ware ziel zichtbaar werd, vol echte menschenliefde, vol mededoogen voor armen en lijdenden, belangstelling voor ethische en philosofische vraagstukken. Aan Gide vraagt hij:

'Est-ce que vous avez bien compris combien la pitié est une chose admirable?'

Doch deze edele trekken van zijn karakter werden veelal gesmoord in zijn sexueele neigingen.

Al hebben wij aan die twee jaar opsluiting de heerlijke gewrochten: *The Ballad of Reading Goal* en *De Profundis* te danken, toch heeft de gevangenis den kunstenaar en den mensch in hem totaal gebroken.

Zoodra hij in vrijheid werd gesteld, vertrok hij weer naar Frankrijk, waar hij eenigen tijd te Berneval, nabij Dieppe, vertoefde onder den schuilnaam Sébastien Melmoth. Doch de drie laatste jaren van zijn leven sleet hij in een willoos dolen te Parijs, zonder nog iets op kunstgebied voort te brengen. Toen Gide hem aan zijn belofte herinnerde nog een tooneelstuk te schrijven, klaagde hij:

'O, Gide, ik kan niet... maar, geloof me, ge moogt niets ten kwade duiden aan iemand die geslagen is.'

Iedereen zoowat, die omgang had met Wilde, heeft het zich als plicht aangerekend, zijn persoonlijke herinneringen aan hem te publiceeren. Veel nieuws valt er over hem dus niet meer te zeggen.

Ter gelegenheid van de vijf en twintigste verjaring van zijn overlijden, zullen kortelings van hem verschijnen, de posthumen: *Clamavi ad te* en *Pensées*, waaruit wij eenige aphrorismen opteekenen. Die ten minste bieden nog de aantrekkelijkheid van het onuitgegevene:

'Het oordeel van grijsaards inzake kunst heeft geen waarde.

Indien mijn werk een klein aantal menschen bevalt, dan ben ik tevreden. Indien het hun niet bevalt, veroorzaakt me dit niet het minste leed. Wat de menigte betreft, ik verlang geen populair schrijver te zijn. Dat is te gemakkelijk.

In onze dagen kennen de menschen van alles den prijs, en van niets de waarde.

De jonge lieden willen trouw zijn en.... zijn het niet. De ouden willen ontrouw zijn en kunnen het niet.

Als een vrouw hertrouwt, dan is het omdat ze haar eersten man verafschuwde. Als een man hertrouwt, dan is het omdat hij zijn eerste vrouw aanbad.

Vroeg-rijp zijn is perfect zijn.

De grondslag der perfectie is het niets-doen. Het doel der perfectie is de jeugd.'

Oscar Wilde is wel een oorspronkelijke verschijning in de Engelsche literatuur. Al wordt er wel eens beweerd, dat hij den invloed onderging van Walter Pater's essays en het bezielend woord van Ruskin, die een leeraarsstoel bekleedde te Oxford, toch wijken zijn denkbeelden en opvattingen te zeer van hun edele liefde voor de kunst af om een vergelijking mogelijk te maken. Hij heeft de theorieën van 'l'art pour l'art' tot op de spits gedreven. Voor hem is de kunstenaar enkel en alleen de schepper van schoonheid. Een artiest mag geen ethische bedoelingen hebben. Ethische bedoelingen bij een schrijver zijn een onvergeeflijk stijlmaniërisme:

'All art is quite useless.'

Maar al heeft die kunst dan ook heelemaal geen didaktisch karakter, is die dan zoo geheel nutteloos, wanneer zij ons schoonheid schenkt als de meesterlijke één-akter *Salome*, zoo poëtisch eenvoudig, en tevens zoo rijk aan taalmelodie?...

M. MAELFEYT.
Dec. '25.

Voor Lieveken
Aan het Woud

Ik groet u, droomend woud, waar als een kind
Dat al uw wilde weelde wonder vindt,
Mijn zoet herdenken zwijgend zwerft langs lange,
En zon en zang doorlachen loovergangen.

En vreugdedronken dwaalt het in den wind,
Met losse lokken, bevend van verlangen,
En bloem en blad in geurge slingers bindt,
Om feestlijk langs zijn blijden weg te hangen.

O woud dat leeft van liefde in machtig pralen,
Dat baadt in bloemen blank en reine rust
Die ruischt, en rilt als zilvren vogellied

Haar met geweld omknelt en siddrend kust!
Mijn hart, zoolang het mint, zal liefdevol herhalen
Den lof, die het uw eeuwge schoonheid liet!

KORNEEL GOOSSENS.

[Verzen]

Stilleven

De ronde tafel:
rood verlakt,
rondo van huiselijkheid.

De wijnflesch:
O, het donker sap
in den kristallen roemer.

De platte gitaar is
stilte, die verdampt tot lied.

Blauwe korenbloemen
in de korengele vaas.

Daarover dartelt de zon dwaas:

Doet den wijn vonken,
de gitaar ronken,
de bloemen dansen,
de tafel glanzen.

Zon

Iemand werpt de ruiten stuk:
Splinterglas
rinkelt over 't tafelblad.
De kamer siddert.
De wand bibbert
en barst.

De blauwe vaas
met witte bloemen
wordt witte vaas
met blauwe bloemen.

Dan springt de zon binnen
en grift op den muur
een frescoschilderij
van Meester Botticelli.

Gevleugelde serafijnen,
rozen en jasmijnen
een reidans beginnen
rond mystische torens en blinkende tinnen.

A.W. GRAULS.

Fransche Poëzie

‘Raymond Radiguet est né le 18 juin 1903; il est mort, sans le savoir, le 12 décembre 1923, après une vie miraculeuse,’ aldus begint Jean Cocteau zijn beknopte voorrede tot het onbetwistbaar waardevolle prozawerk *Le bal du Comte d'Orgel*, dat na den dood van den auteur verscheen. En nu zagen eveneens zijn gedichten het licht, verzameld onder den titel *Les joues en feu* (Bernard Grasset, Paris).

‘Miraculeuse’ mag inderdaad dat leven genoemd worden, dat iemand nog vóór zijn twintigste jaar toelaat twee romans en een dichtbundel te schrijven, welke menig letterkundige met gevestigden naam zou wenschen te onderteekenen.

Hoe belangwekkend deze bundel op zich zelf en ten opzichte van de Fransche letteren ook weze, toch blijft het prozawerk van Radiguet het stevigste en meest persoonlijk deel uit zijn oeuvre. In deze verzen blijft een onbetwistbare invloed merkbaar van Pierre Reverdy, Max Jacob en Jean Cocteau, met wie hij geregeld omging en welke (vooral de laatste) niet weinig bijgedragen hebben om zijn naam een zekere populariteit te schenken.

Toch was die invloed grooter op den vorm dan wel op den inhoud, want wat ons in zijn gedichten het meest treft, is dat uitzingen van een zieletoestand, eigen aan een ouderdom, waarover in 't algemeen slechts onrechtstreeks uit de sferen der herinnering (dus vervalscht) wordt geschreven. En de dichter doet zulks met zoo'n groote zelfbewustheid, dat hij ons dubbel verbaast. In zijn voorrede schrijft hij: ‘En relisant ces poèmes, détachés de moi, il me semble qu'ils peuvent apporter quelques lueurs sur un âge assez obscur - le véritable âge ingrat, seize, dix-sept, dix-huit ans. A ce moment de la vie, les mois ont la valeur d'années,’ en hij dicht op zijn 16 jaar:

> Seize ans: les glaces sont à la framboise.
> Je ne viderai pas votre panier
> Avant la mort de cette aube narquoise.
>
> A mon âge les pleurs manquent de charme;
> J'irai près du soleil, dans le grenier,
> Afin que sèchent plus vite mes larmes.

Als we vooraan in dit bundeltje zijn beeltenis bekijken, zeer eenvoudig geteekend door Pablo Picasso, dan vallen ons onmiddellijk op: zijn kinderlijke oogen en zijn dikke, zinnelijke lippen. En in zijn verzen vinden we onafscheidbaar terug, beelden nog aan het schoolleven ontleend, een onhandigheid, een zekere slordigheid van den vorm, welke wel eens hinderlijk kan worden en tevens een zinnelijkheid, zóó beheerscht en ingehouden, dat ze aan perversiteit doet denken en die van diepe zielsaandoeningen getuigt.

> Mécontents si Dimanche ignore les pensums,

aldus begint één zijner gedichten, en een ander:

> Tu le sais, inimitable fraise des bois

Comme un charbon ardente aux doigts de qui te cueille:

> Leçons et rires buissonniers
> Ne se commandent pas.

Of nog:

> Aurore, à nul des coeurs qui saignent,
> Ne va recommander l'école
> Où buissonnière on nous enseigne
> La douleur plutôt que les jeux.

Terwijl we een bladzijde verder volgend gedicht aantreffen:

> **Le rendez-vous solitaire.**
>
> Emprunte aux oiseaux leur auberge
> Au feuillage d'ardoise tendre!
> Loin des fatigues, ma cycliste,
> Qui t'épanouis sur nos berges,
> Future fleur comme Narcisse.
>
> Tu sembles toi-même t'attendre.
> Mais pour que nul gêneur ne vienne,
> Je nomme la Marne gardienne,
> O peu chaste, de tes appâts.
> La Marne fera les cent pas.
>
> Si son eau douce va semblant
> Plus douce et plus chaste que d'autres,
> Ses désirs pourtant sont les nôtres:
> Voir bouillir à l'heure du thé
> Que l'on prend en pantalon blanc,
>
> Au soleil, ta virginité.

Of, dit, één der mooiste gedichten uit den bundel:

Les adieux du coq

Que le coq agite sa crête
Où l'entendent les girouettes;
Adieu, maisons aux tuiles rouges,
Il y a des hommes qui bougent.

Ame ni mon corps n'étaient nés
Pour devenir cette momie
Bûche devant la cheminée
Dont la flamme est ma seule amie.

Vénus aurait mieux fait de naître
Sur le monotone bûcher
Devant lequel je suis couché,
La guettant comme à la fenêtre.

Nous ne sommes pas en décembre;
Je ne serais guère étonné
Pourtant, si dans la cheminée,
Un beau matin je vois descendre

Vénus en pleurs du ciel chassée,
Vénus dans ces petits sabots.
(De Noël les moindres cadeaux
Sont luxueusement chaussés).

Mais, Echo! je sais que tu mens.
Par le chemin du ramoneur,
Comme en un miroir déformant,
Divers fantômes du bonheur,

A pas de loup vers moi venus,
Surprirent corps et âme nus,
- Bonheur, je ne t'ai reconnu
Qu'au bruit que tu fis en partant.

Reste étendue, il n'est plus temps,
Car il vole, âme, et toi tu cours,
Et déjà mon oreille avide,
Suspendue au-dessous du vide,

Ne perçoit que la basse-cour.
Coq, dans la gorge le couteau
Du criminel, chantez encor:
Je veux croire qu'il est trop tôt.

Dat doet ons een dichter betreuren, die bij zijn eerste pogingen reeds de volmaaktheid nabijstreefde.

Van Guillaume Apollinaire's *Caligrammes* verscheen een herdruk in de uitgaven van de Nouvelle Revue française, met een portret van den schrijver naar een teekening van Picasso. Bij het herlezen van dit boek treffen ons minder die ‘caligrammes’, geteekende gedichten, sommige typographisch uitgewerkt, andere autographisch weergegeven: zij blijven in de eerste plaats eigenaardigheden. Maar deze wisselen af met gedichten, waardoor een geniale adem vaart, waarin een warme ontroering trilt of waaruit de eenvoudige, frissche en eeuwige toon opklinkt der middeleeuwsche liederen, als b.v. *Les Saisons*, dat aldus aanvangt:

C'était un temps béni nous étions sur les plages
Va-t'en de bon matin pieds nus et sans chapeau
Et vite comme va la langue d'un crapaud
L'amour blessait au coeur les fous comme les sages

As-tu connu Gui au galop
Du temps qu'il était militaire
As-tu connu Gui au galop
Du temps qu'il était artiflot
A la guerre.

Zijn vriend, de teekenaar André Rouveyre, kenschetst den dichter heel juist, waar hij van hem zegt: ‘Guillaume Apollinaire était bel et bien une cuve d'argile où se mêlaient, en ignition, tous les métaux; depuis cet or, couleur du soleil et souverain, jusqu'à ce plomb si pesant et qui coule au feu comme une chandelle.’

Het werk van Alphonse de Lamartine werd dit jaar gemeengoed en tal van uitgevers hebben dan ook in zijn zeer aanzienlijk oeuvre meer dan keus genoeg gevonden tot nieuwe uitgaven.

Bij de uitgeverij Payot te Parijs verscheen te dier gelegenheid *Autour de Lamartine*, door Louis Barthou. Een diepe en volledige ontleding van Lamartine's poëzie moet men in dit boek juist niet zoeken, maar zeker is het een belangrijke en vooral zeer gedocumenteerde studie over het leven van den dichter. Hij verplaatst Lamartine in de verschillende middens, welke hem omgeven hebben. Hij toont ons de achtereenvolgende invloeden, die hij daardoor onderging: die van zijn vader, zijn moeder, zijn echtgenoote en tijdens zijn laatste levensjaren die van zijn nicht Valentine, wier rol zoo verschillend beoordeeld is geworden. Hij licht ook een sluier op om ons een kijk te gunnen op Lamartine's liefdeleven: zijn betrekkingen met Graziëlla, het sigarettenmaakstertje te Sorrente, Elvire of Mme

Julie Charles en de mooie, geheimzinnige Italiaansche prinses, die een aanslag tegen zijn leven smeedde. Over dit alles schrijft Louis Barthou zoo luchtig, zoo geestig, soms zoo gevoelvol en altijd zoo delicaat als wellicht alleen een Franschman dat kan. Het boek, dat verder rijk geïllustreerd is, boeit dan ook als een roman, de roman van het intieme en bewogen leven van één der groote Fransche lyrische dichters.

Op 11 October laatstleden werd te Luik een monument onthuld ter eere van den zoo tragisch en te jong gestorven Waalschen dichter Louis Boumal. Tragisch, zeg ik, en is het dat niet: de oorlog als infanterist in de loopgraven meemaken tot het einde toe om, 28 jaar oud, op 30 October 1918 (twaalf dagen vóór den wapenstilstand) te Brugge, tengevolge eener griep, te overlijden?

De herinnering aan den omgang met Louis Boumal blijft voor mij één der beste uit die droeve en lugubere oorlogsjaren. Ik leerde hem kennen door toedoen van een ander Waalsch dichter Marcel Paquot op het oogenblik, dat zij beiden met Lucien Cristophe het letterkundig tijdschrift *Les Cahiers*, dat tot in 1920 bleef voortbestaan, stichtten. Boumal stond er op, dat er ook een plaats zou afgestaan worden aan een vaste rubriek ‘Lettres néerlandaises’ en deze werd mij toevertrouwd (zelfs werden de twee eerste nummers door mij getypt en afgedrukt).

Van tijd tot tijd, als de vrijheid en de afstanden het toelieten, zocht hij ons op om te kunnen praten over zijn tijdschrift, de letteren, het leven. En nu ik weer zijn verzen herlees uit het in 1919 verschenen bundeltje *Le jardin sans soleil*, lijkt het me alsof hij, met zijn zucht naar vriendschap, zijn verlangen te sympathiseeren, zijn vrees voor vereenzaming, het noodlot voelde dat hem drukte:

> Quel que soit le nom duquel tu te nommes,
> Ne m'écarte point. Comme au temps passé
> Je viens t'apporter mes rêves froissés
> Et ma souffrance aiguë et triste de pauvre homme.

De oorlog is voor hem, als voor zooveel anderen, een wreede ontgoocheling geweest en de verzen uit *Le jardin sans soleil* zijn er de droeve weerklank van. Maar dit bundeltje met zijn vijf en dertig gedichten, in 1921 bekroond met den Bernaert-prijs, mag tot het beste gerekend worden van wat de Fransch-Belgische letteren voortbrachten.

Het tijdschrift *La Wallonië en fleurs* (47, rue du Corbeau, Seraing) wijdde een dubbel nummer aan de nagedachtenis van dichter Louis Boumal, waaraan o.m. meewerkten: Albert

Mockel, Maurice Wilmotte, Max Elskamp, Lucien Cristophe, Marcel Paquot, Noël Ruet, Camille Fabry, Charles Delchevalerie.

Albert Lepage is zeker onder de jongeren in ons land iemand, die onze aandacht waard is. Zijn laatste bundeltje *Poèmes.... pour des jours maigres* (Editions 'Cercle d'Art,' Brussel) wijst op een merkelijken vooruitgang. Dat hij zelf zijn weg nog zoekt bewijst zijn eerste gedicht:

L'oeil est myope devant l'âme:
il faut trouver
à quelle distance tenir la loupe
pour que la feuille brouillée
devienne une page lisible.

Cherchons: l'art est patience.

En dat hij niet blind blijkt voor zich zelf is reeds een groote hoedanigheid.
Het kleinburgerlijk leven

Au fond du faubourg englouti,

de ongezegde miserie van slenter en onverschilligheid weet hij met eenvoudige middelen en toch in een schrijnenden mineurtoon, die soms tragisch klinkt, uit te zingen:

O soir de pluie
qui caresse et m'ennuie,
je fais le tour
du vieux faubourg;

Soir trop morne et mol et gras,
qui bruine ou pleut d'un oeil trop bas,
trop lourd. - Je vais crotté, navré,
et je distille ingénument
un fraternel attendrissement...

.....

De loin en loin dans le brouillard,
une fatigue de lumière
sur un fût solitaire.

FRANS SMITS.

Engelsche Kroniek

A.S.M. Hutchinson, *One increasing Purpose* (Hodder and Stoughton, 7/6).

In zijn roman *The white Monkey*, dien wij in onze vorige kroniek bespraken, had Galsworthy van de zedelijke ontreddering dezer naoorlogsche dagen een scherp gezien beeld opgehangen, zonder evenwel meer daaraan toe te voegen dan de hoop op het vinden van een geneesmiddel. Lezers van Hutchinson's *If Winter comes* zullen zich herinneren, dat ook Mark Sabre om dat vraagstuk bekommerd was; maar die meende den weg tot redding te ontwaren: terugkeer tot God door de naastenliefde. Hetgeen Hutchinson toen slechts even had aangeraakt, heeft hij nu tot hoofdmotief gekozen, zoodat Mark Sabre, in dat opzicht, er uitziet als een eerste schets van zijn nieuwen held, Sim Paris.

Gelijk Sabre is overigens Sim Paris zeer zuiver, zeer teeder en zeer idealistisch-ernstig, en tevens levenslustig en humoristisch van aard. In den oorlog, dien hij geheel meemaakte, drong zich echter één vraag meer en meer aan hem op: ‘waarom word ik gespaard? Ik zie er dagelijks aan mijn zijde vallen; hoe dikwijls ontsnapte ik niet aan een algemeene slachting; waarom toch? Waarom word ik zoo duidelijk gespaard?’ In de mystische gesprekken die hij met zijn overleden, teer geliefde moeder heeft - en die wat vreemd schijnen in die ultramoderne lijst van den wereldoorlog - stelt hij haar de vraag; en eens komt er antwoord: hij wordt gespaard met een bepaald doel, voor een bepaalde taak. Welke taak? En waar moet hij die vervullen? In het leger zeker niet, dat voelt hij, en neemt ontslag zoodra de oorlog gedaan is.

Hij zou in de zaken van zijn rijken broer Andrew, of van zijn minder rijken broer Charles kunnen treden. Hij voelt er niets voor. Hij begint in het wanordelijke leven om zich heen rond te kijken en ziet overal mistevredenheid, onzekerheid, kommer. Hij ontdekt ze bij Charles, die zich door zijn zaken aan een ongezellig huis en lastige toestanden gekluisterd voelt; bij diens vrouw, die een ander man bemint; bij zijn machtigen broer Andrew, die koeler en koeler wordt tegenover zijn nochtans beeldschoone vrouw; bij deze laatste, die haar groeiende wanhoop achter luchtige vroolijkheid verbergt; ook buiten zijn

familie, onder arm en rijk, oud en jong, overal, bij iedereen... Behalve bij sommigen: Elisabeth Glade, die nochtans onder een groote ramp gebukt gaat, is rustig; zij heeft een vast godsdienstig geloof, en haar hoop is onverdelgbaar. De blinde timmerman Yeoman vervaardigt kosteloos rustbanken en plaatst ze zelf in het gebergte voor moede reizigers; hij is gelukkig. De nu vermaarde en rijke schrijver, bekend onder zijn voorletters B.C.D., was eerst zeer arm; toen eens zijn doodarme buurvrouw door het venster zag dat hij in de koude zat te schrijven, bracht zij hem een heeten baksteen om zijn voeten te warmen; en zij zag er tevreden uit. Al die menschen, kerkelijk gezind of niet, vinden het geluk in onstoffelijke zaken, in andermans geluk; de tallooze ontevredenen zoeken het geluk in de macht, het geld, het vermaak, in eigen gemak of voordeel, en vinden het niet. Uit hun mistroostigen geest gaat, bewust of onbewust, één gebed op, het 'gebed van dezen tijd:' 'Verleen mij één of andere waarheid die ik kan begrijpen!'

Sim Paris tracht die waarheid te vinden; en daartoe dienen hem de wederwaardigheden van zijn eigen leven, liefdesavonturen, ziekten, sterfgevallen, de - niet al te duidelijk gemotiveerde - zelfmoord van Charles, de feesten die hij bijwoont, de bezoeken die hij aan vrienden brengt, ten slotte alles wat hij om zich steeds aandachtiger waarneemt. Als hij de oplossing vindt, heeft hij meteen zijn taak gevonden: In ons allen is Christus aanwezig. Hij is de liefde tot den evennaaste; wie naar zijn stem niet luistert en kwaad doet, zet de kruisiging voort in eigen gemoed; wie luistert is goed en gelukkig. *Dat* zal Sim aan zoovele menschen mogelijk doen begrijpen; *dat* is zijn taak.

Dit vereenzelvigen van God en de Liefde, van het Christenzijn en het altruistisch-zijn, is volstrekt niet nieuw. Aan een anderen kant is Sim van meet af aan een door en door edel en goed mensch. Wij zien dus niet goed in, waarom hij, op Hooger Bevel, al de bladzijden van een geheel boek moet doorworstelen om, ten koste van veel peinzen en lijden, te ontdekken wat die blinde timmerman en zoovele eenvoudige lieden, vóór en na hem, zonder te zoeken wisten en weten. Waar het immers geen zondaarsbekeering geldt, verwacht de lezer de openbaring van een tot nog toe diep verborgen philosophisch stelsel; hij krijgt dus ten slotte den indruk, dat al dat plechtig revelatie-apparaat nogal kunstmatig is aangebracht.

Nochtans volgt men Sim's zoeken naar die waarheid met onverzwakte belangstelling, omdat het eigenlijk de aanleiding verschafte tot een wel gebouwde en wel vertelde geschiedenis. Er is levendige afwisseling in de toestanden, volkomen natuurlijkheid in de gesprekken en uitstekende humor schier overal. Een

echte vondst is, uit dit laatste oogpunt, de leuke schrijver B.C.D., wiens beroemdheid zijn kruis is; hij heeft geen rust. Waar hij verschijnt, tot in de kleinste dorpen waar hij in 't geheim heenvlucht, wordt hij herkend; en dadelijk komen persmannen en photographen toegestroomd. ‘My life is awful, you know!’ zegt hij aan zijn vriend Sim, en Hutchinson zal wel geweten hebben dat dit de waarheid was.

Men moet ook de frissche scheppingskracht van den schrijver bewonderen. Er komen in zijn boek talrijke personen voor: allen zijn verschillend en allen leven; er is geen enkel figurant onder.

Nu moet nog Hutchinson, althans naar onzen smaak, iets aan zijn overigens uitstekenden stijl verbeteren. Hij moet de gewoonte afleeren om zich zelf te citeeren; vooral wanneer het doodeenvoudige uitdrukkingen of zinsneden betreft, die hij dan refreinachtig drie, viermaal herhaalt in den loop van enkele bladzijden. Dat vindt men de eerste maal wel aardig, daar het goed te pas komt; maar het treffendste kunstmiddel wordt onwelkom als het gedurig weer wordt aangewend.

Alfred C. Hunter, *J.B.A. Suard, un introducteur de la littérature anglaise en France*. - Bibliothèque de la Revue de littérature comparée, tome XXII (Paris, Champion, 1925).

Dit is het proefschrift waarmee een verdienstelijke Engelschman op de Hoogeschool te Parijs den doctorstitel verwierf. Hij schreef het in een sierlijk Fransch, waarin slechts zelden zijn eigen taal doorschemert, zoodat het zich met genoegen laat lezen.

J.B. Suard was de zoon van den secretaris der Universiteit te Besançon, alwaar hij in 1733 werd geboren; hij bracht het later tot redacteur van letterkundige tijdschriften, en zelfs tot lid der Fransche Academie, maar is nu vrijwel vergeten, omdat zijn persoonlijke prestatie, zooals schrijver zegt, ‘piteusement mince’ is geweest, al bereikte hij een hoogen ouderdom.

Maar hij beleefde als toeschouwer de voorbereiding, de losbarsting en de naweeën der Fransche Omwenteling, tijdperk dat ook in letterkundig opzicht zeer bewogen was. Invloeden waren reeds om 1750 aan het werk, gedachten werden reeds gewisseld, die een naderenden ommekeer in de kunstopvattingen voorspelden. Suard ontmoette die voorboden der Romantiek in de literaire salons, die hij ijverig bezocht, wat te ijverig om veel te kunnen schrijven.

Toch vonden de discussies van den tijd een weerklank in de *Gazette littéraire* en het *Journal étranger*, waarvan hij achtereen het bestuur op zich nam. Schrijver vertelt ons omstandig

het ontstaan en de lotgevallen van die tijdschriften, die allerlei moeielijkheden te doorworstelen hadden. Maar het belang van zijn boek ligt vooral elders.

Suard kon Engelsch lezen, had in Engeland vertoefd, en dacht dat men in Frankrijk al te onwetend was wat de Engelsche letteren betrof. En schrijver bewijst ons dat Suard overschot van gelijk had: 'La Renaissance anglaise, par exemple, floraison magnifique et presque miraculeuse de tous les talents et de tous les génies littéraires, restait inconnue.' Van Shakespeare, Sidney, Bacon, heeft men hooren spreken, meer niet. Men denkt dat er vóór Chaucer geen Engelsche letterkunde bestond, en dat hij de eenige Engelsche dichter vóór Shakespeare was. In het *Journal encyclopédique* van 1762 kon men lezen dat Spencer een blijspeldichter was; Walter Raleigh wordt in twee gesneden en wordt twee schrijvers, Walter en Reitseigh (!). Milton schreef blankverzen omdat hij niet rijmen *kon*. Le Blanc zegt dat Shakespeare *wel* kon, maar uit louter luiheid verschillende tragedies in proza schreef. Suard zelf, die Shakespeare beter kent, en *King Lear* door Garrick heeft zien spelen, blijft getrouw aan het classiek ideaal van Racine en Corneille; hij beoordeelt Shakespeare, gelijk Voltaire het deed, en bijna in dezelfde bewoordingen: 'Je suis un des hommes de ce pays,' schrijft hij aan Garrick, 'qui admirent le plus Shakespeare, mais je l'admire *comme un barbare de génie.'* Tijdgenooten als Gray, Burns zijn volkomen onbekend; Ossian, die op de Fransche Romantiek zulken invloed zal hebben, en dien Napoleon op zijn veldtochten zal meenemen, kende niemand in Frankrijk eer Suard vertalingen daaruit in zijn tijdschrift mededeelde, vertalingen die echter niet van zijn hand waren.

Het is dan ook door die en dergelijke vertalingen, dat Suard en zijn medewerkers het nuttigste werk verrichtten. Daardoor konden de Franschen eindelijk kennis maken met fragmenten uit Gray, Young, Ossian, Pope, Goldsmith, Richardson, Sterne en anderen.

De weinige artikels van eenig belang die in het *Journal étranger* en de *Gazette littéraire* werden geschreven door Suard en zijn vrienden, zullen wel geen grooten invloed op den Franschen smaak gehad hebben. Voor ons valt er vooral uit te leeren, ten eerste, dat aangaande de Engelsche letterkunde de zonderlingste meeningen nog langen tijd gangbare munt bleven; ten tweede, dat er toch gaandeweg meer achting voor die letteren ontstond. Men begon, b.v., in te zien, dat de Engelsche prosodie de Fransche vóór was; dat het verwerpen van woorden, en zelfs van geheele onderwerpen uit het dagelijksch volksleven geput, - omdat men die in de poëzie misplaatst achtte - niet goed te verdedigen was; dat de regels der Fransche dramatische kunst,

o.a. die van de drie eenheden, ‘peut-être trop rigides’ waren. Men begon van de Engelschen iets te leeren. Het Romantisme was blijkbaar in aantocht, hoewel schoorvoetend; en Engeland droeg daartoe bij.

Door zijn twee tijdschriften heeft Suard daar ook wel aan meegeholpen. In elk geval heeft hij aan den heer Hunter de gelegenheid verschaft om over een belangrijk gedeelte van dat overgangstijdperk een flinke studie te schrijven, die noch aan wetenschappelijke methode, noch aan critischen zin iets te wenschen overlaat.

Rev. W.M. Clow, *The five Portraits of Jesus* (Hodder and Stoughton, 6/-)

John R. Mott, *The Moslem World of today*. (Hodder and Stoughton, 8/6).

De schrijver van het eerstgenoemde boek is professor in de Godgeleerdheid te Glasgow. Hij gebruikt het woord ‘portrait’ in een bloot figuurlijken zin. Hij neemt zelfs de voorzorg te doen opmerken dat het Nieuw Testament nergens iets zegt van het uiterlijk van Jezus; zijn voorstelling door primitieve kunstenaars berustte op de beschrijving, gegeven in een brief, die later valsch werd bevonden. Door de vijf portretten van Jezus worden de vijf verschillende oogpunten bedoeld waaruit de persoonlijkheid van Jezus in het Nieuw Testament beschouwd wordt. In dien zin is het eerste portret te vinden in de zoogenaamde synoptische evangelies (Mattheüs, Marcus, Lucas): Jezus als de Christus; het tweede, in het Evangelie van St Jan: Jezus als de zoon Gods; het derde, in de Handelingen der Apostelen: Jezus als de verrezen Heer; het vierde, in de meeste zendbrieven van Paulus: Jezus als Heiland; en het vijfde, in den zendbrief van Paulus aan de Hebreërs en in het Boek der Openbaring: Jezus als de eeuwige Priester en Koning.

Schrijver maakt aanspraak op een wetenschappelijke behandeling van zijn onderwerp, die rekening houdt met alle feiten, door geschiedkundige en philologische nasporingen aan het licht gebracht.

Het andere werk is een reeks van 22 studies door allerlei deskundigen, waaronder één Nederlander, Prof. C. Snouck Hurgronje, met een voorrede en een slothoofdstuk van den verzamelaar, John R. Mott. Die studies behandelen den huidigen toestand der Mahomedaansche volkeren uit alle oogpunten: invloed van de Westersche op de Oostersche beschaving, politieke en sociale instellingen, rassenvraagstuk, onderwijs, letterkunde, toestand der vrouw enz. enz.

Beide werken verschaffen boeiende lectuur, en dat over de vijf portretten van Jezus is in een prachtigen stijl geschreven. Wat de innerlijke, wetenschappelijke waarde betreft, moeten wij, als onbevoegd, van elke beoordeeling afzien.

M. BASSE.

Boekbeschouwing

Dr. J. Lindemans, *Plaatsnamen*, 1925, tweede druk, Naaml. Venn. 'Standaard-Boekhandel,' Brussel, 59 blz. 8°, 3,50 fr.

Dit boekje is een soort van inleiding tot de studie van de plaatsnamen. De vermelding *tweede druk* na het jaartal beteekent dat het een 'in hoofdzaak ongewijzigde' herdruk is van 's schrijvers *Kleine(n) Leidraad bij de Studie der Plaatsnamen*, in Mei 1924 verschenen als n^r^ 222 van de *Verhandelingen van de Alg. Kath. Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding* te Antwerpen.

Als een werk van iemand die reeds gezag heeft op het gebied van de plaatsnaamkunde, is het voor zijn bestemming zeer goed geschikt. Het bespreekt eerst de methode in de plaatsnaamkunde, dan de morphologie der plaatsnamen (morphologie, wat gewoonlijk beteekent buigingsleer, hier te verstaan als woordvorming - stammen, afleidingen, samenstellingen - in de plaatsnaamkunde), en ten derde in zeven goed gevulde §§ het plaatsnaamkundig materiaal. Die indeeling is zeer doelmatig, omdat ze een goed overzicht van de stof toelaat. Het boekje wemelt van voorbeelden en het was een gelukkige gedachte bij deze tweede uitgave een alphabetische tafel te voegen, die bijna zes blz. beslaat. Ongelukkiglijk zijn er vele die niet eens een woordje opheldering kregen, dit wel ter oorzake van de karig toegestane ruimte. Er zouden echter niet veel bladzijden meer noodig geweest zijn, om in dit gebrek te verhelpen.

Hoewel de groote meerderheid van de gegeven uitleggingen juist, vele nieuw zijn, spreekt het toch van zelf dat sommige etymologieën kunnen betwist worden. Dr. J. Lindemans is een 'waterman', 't is te zeggen, waar hij maar een kans ziet om een plaatsnaam door een waterloop uit te leggen, laat hij die niet ontsnappen Zoo doet hij voor *Mechelen* en *Liège*, wat niet velen hem zullen nazeggen. Zou het eerste lid van *Lombeek, Schaarbeek* (18) wel Keltisch zijn?

Ziehier nog eenige bijzonderheden, in de orde van het boekje: blz. 13, *zeel* is niet *sala*, maar *sali;* 15, het is nog niet zoo zeker

dat de oude Belgen (niet Oud-Belgen, zooals 24; dit immers = ex-Belges) Kelten zouden zijn of dat de daar bedoelde namen Keltisch zouden zijn; deze kunnen ook voor-Keltisch zijn; 18, Förstemann, 19, Verwijs en Verdam, 19, Holder zijn uit het geheugen geciteerd; 24, de uitlegging van IJzer is zeer onwaarschijnlijk en 25, die van *Bever* stellig onjuist: *Bever* = het bruine water en het bruine dier, heeft met *bibere* niets te doen; 28, *duin* is niet Kelt. *dunum;* 31, suffix *-t* is Germ., zooals J. Mansion bewezen heeft; men kan niet zeggen dat het zooveel is als een locatief; het vormt namen van omstandigheden van plaats, de locatief is een omstandigheidsbepaling van plaats; 33, *Vichte* is niet *Fista*, maar *Fifta*, van *Vijve;* 33, *Gent* (Kelt. *Gond*) beteekent kleine waterloop, ook rivierarm en heeft niets te zien met Lat. *fundere*, noch *fontem*, die overigens niet bijeenhooren; 38, *aard* = oever, aanlegplaats, heeft niets met *aarde* te doen; 45, *kassei* is geen Waalsch, maar Picardisch; de eenige juiste vorm is *kassij:* het Mnl. en Kiliaan kennen geen ander; 47, *drecht* is niet hetzelfde als *trecht*.

Om te eindigen nog een paar taalvlekjes. De auteur verbuigt *eene, geene, zijne, afgelegene*, gelijk in de taal van eergisteren, maar hij schrijft *geen enkel stadnaam*, alsof *naam* onzijdig was; verder *die hen onbekend waren* (12), *uit te wijden* (48), *in voege geweest is* (40), *woonst* (passim), *herkennen* voor *erkennen* (48), *een woord welk de Franken meebrachten* (37), *welk een bewijs is* (48), en dan de germanismen *minstens, bestatigen, opvallend*.

P. Gertenbach & H. van Slooten, *Eenige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandsche taal*, tweede druk, Groningen, J.W. Wolters, 1925, X - 196 blz. 8°.

Dit werk is bedoeld als studieboek voor de candidaten van de hoofd-akte, daar het programma o.a. eischt: ‘bekendheid met eenige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandsche taal.’

Het zet de stof stelselmatig in tien hoofdstukken uiteen, daarbij volgende de beste autoriteiten en steeds puttende uit de zuiverste bronnen. Daar er in minder dan een jaar een tweede uitgave van noodig was, is het nut en de degelijkheid van het boek voldoende gebleken. Het munt vooral uit door zijn ontzaglijken voorraad van voorbeelden. Ook aan onze leerlingen-onderwijzers en regenten en zelfs aan onze doctorandi kan het uitstekende diensten bewijzen. Een rijke bibliographie (8 blz.), in de orde van de hoofdstukken opgemaakt, wijst den weg voor dieper nasporingen.

J. VERCOULLIE.

Tijdschriftenkroniek

Paginae Bibliographicae. - Abendland. - Europäische Revue. - Haagsche Post. - L'Illustration. - Revue belge.

Nr. 1 van het reeds lang in de pers en door middel van omzendbrieven aangekondigd maandschrift, PAGINAE BIBLIOGRAPHICAE werd in de laatste dagen van December de wereld ingezonden.

PAGINAE beantwoordt aan een echte behoefte in onze dagen van literaire overproductie, waar het een ieder, die werken wil, een reuzenarbeid wordt zich enkel maar op de hoogte te houden van al wat er verschijnt niet alleen in boekenvorm, maar ook onder de gedaante van tijdschriften-artikels. Het nieuwe tijdschrift wil inderdaad een beredeneerde bibliographie zijn, in vier talen, die geregeld verslag zal uitbrengen over de tijdschrift-artikelen, boeken en verhandelingen, op het gebied van de bibliographie [01][(1)], philologie [4], geschiedenis der letterkunde [8], beeldende kunsten [7], tooneel [8.085], muziek [78], beiaardkunst [7899,], folklore [39], penningkunde [737], politieke geschiedenis [9] en aardrijkskunde [91], in België en over België in het buitenland verschijnend. We denken er te mogen bijvoegen, dat, wanneer een vooraanstaande Belg in een buitenlandsch tijdschrift een artikel laat verschijnen over diezelfde onderwerpen, maar dat geen betrekking heeft tot België, PAGINAE er insgelijks verslag over uitbrengt. Het formaat en de algemeene schikking laten toe elke bespreking uit te knippen en op fiche te plakken ter bewaring en tot meer gemakkelijke raadpleging. De uitgevers streven er naar - dit bewijst ook het aantal en de hoedanigheid der medewerkers - zoo volledig mogelijk gedocumenteerd te zijn om lezers en abonnenten te leiden in het woud van hetgeen hier te lande en in den vreemde over België dagelijks verschijnt. Een dergelijke documentatiedienst had sedert lang officieel moeten georganiseerd zijn. Nu dat het private initiatief de zaak in handen genomen heeft, is het te hopen dat het gesteund zal worden én langs officieele zijde én door het belangstellende en belanghebbende publiek. Het ligt inderdaad in de bedoeling der uitgevers, indien hunne proef aan de verwachtingen beantwoordt, het aantal rubrieken uit te breiden en in hun verslagen àl de takken der wetenschap te omvatten: Wijsbegeerte [1], Godgeleerdheid [2], rechten en onderwijs [3], zuivere [5] en toegepaste wetenschappen [6]. Op die wijze zou - wat bibliographie en documentatie aangaat - ons land niet langer meer verheeren in dien verachterden toestand, die er tegenwoordig heerscht.

De Redactie overhandigde ons nr 3 (1 December 1925) van een nieuw tijdschrift, dat haar toegezonden werd met verzoek het te bespreken. Het draagt als titel: ABENDLAND en als ondertitel: ‘Deutsche Monatshefte für Europäische Kultur, Politik und Wirtschaft’; het wordt uitgegeven door het Gilde-Verlag te Keulen, Berlijn en Weenen. We hebben het editoriaal (indien er een bestaat) van nr 1 niet gelezen, maar de titel alleen en de inhoud van een paar artikels, zooals: *Die Einheit des abendländischen Denkens*, door prof. Dr. Hans Eibl, van

(1) De uitgevers van *Paginae* gebruiken, tot het aanduiden der rubrieken, het tiendeelig stelsel van den Amerikaan Melvil Dewey, herzien en bijgewerkt door het *Institut International de Bibliographie* te Brussel.

Weenen; *Vom Werte der modernen Sozialpolitik*, door Bundesminister a. D.R. Schmitz, van Weenen; *Deutschland, Polen und Locarno*, door Carl Oskar Freiher von Soden, te Warschau, laten ons toe ABENDLAND te rangschikken onder de tijdschriften, die voor vrede en goede verstandhouding ijveren onder de Europeesche volken. Maar laten we ook niet uit het oog verliezen, dat het in den ondertitel heet: 'Deutsche' Monatshefte. We vinden niet in ABENDLAND dat breed Europeesche, waaraan een REVUE DE GENEVE, een EUROPAEISCHE REVUE, een EUROPE ons gewoon heeft gemaakt. ABENDLAND is en blijft overwegend Duitsch in de keus zijner medewerkers en in den inhoud en den toon van sommige der gepubliceerde bijdragen. Zoo vinden we op acht namen van medewerkers, er alleen twee die niet Duitsch zijn: dien van Aartsbisschop Franz Kordac, uit Praag, die onder den titel: *Phasen des Kulturkampfes* een zeer leerzaam artikel laat verschijnen over de rechten van den Staat en zijn betrekkingen met de Kerk, natuurlijk van een katholiek standpunt uit beschouwd - en dien van Atos, uit Rome, een bekenden Italiaanschen historicus, die over *Die politische Gegenwartslage Italiens* schrijft. Atos' standpunt is zuiver fascistisch; de redactie acht het noodig te berichten dat 'eine prinzipielle Stellungsnahme zum Faszismus' in voorbereiding is... Hier ook ligt het verschil tusschen ABENDLAND en de drie hooger vermelde Groot-Europeesche tijdschriften voor de hand: de EUROPAEISCHE REVUE publiceerde in haar Mei-nummer een artikel van een Italiaanschen liberaal, Benedetto Croce, en in haar Juni-nummer een antwoord van een anderen Italiaan, Robert Forges-Davanzati, een fascist, maar legde zelf geen geloofsbelijdenis af. Waar men echter best de diepte kan peilen van den afgrond, die ABENDLAND van een EUROPAEISCHE REVUE scheidt, is bij een artikel, als dat van Reichsminister a. D. Dr. Hermes, dat dan nog als eerste in de brochure voorkomt en heet: *Auf dem Weg zum Völkerbund*. Schrijver zegt er wel een paar waarheden over de redenen die een aanzienlijk gedeelte van het Duitsche volk er toe gebracht hebben maar een zeer betrekkelijk vertrouwen te stellen in het verdrag en den geest van Locarno; àl wat hij zegt over hetgeen Duitschland denkt te mogen verwachten vanwege de Mogendheden na zijn intrede in den Volkenbond is zeker niet te verwerpen; de toon echter waarop dit alles den lezer wordt medegedeeld, is louter Pruisisch en herinnert ons al te veel aan dien van een Bismarck, aan dien van een generaal Hoffmann...

Een andere karaktertrek van ABENDLAND, dien we, naar dit nr 3, denken te hebben kunnen uitmaken, is zijn katholieke strekking: Dr. Hermes en Freiherr von Soden zijn allebei katholiek; ze laten het trouwens duidelijk hooren de eene, zoowel als de andere in het slot van hun artikels; daarna komt de bijdrage van Aartsbisschop Kordac, waarover we reeds hooger een woord hebben gezegd; in *Die Einheit des abendländischen Denkens* toont zich Hans Eibl een aanhanger der scholastische theorieën en der wijsbegeerte van den H. Augustinus; de drie laatste bladzijden van de aflevering, die we in handen kregen, bevatten verslagen over drie *Europäische Kongresse:* 1. *Von der Brüsseler Tagung 'Pour l'Union des Eglises'*, waar de verslaggeefster, Maria-Louise Lascar, haar katholicisme niet onder stoelen of banken steekt en de inpalmingspolitiek, door Rome ten opzichte van de Oostersche kerk gevoerd, met een naïef welbehagen doet uitkomen; 2. *Der Katholische Kongress von Oxford;* 3. *Der zweite Kongress der Fédération des Unions intellectuelles in Mailand*, het eenige der drie hier behandelde samenkomsten, dat geen confessioneel karakter had...

Wij hebben hier ABENDLAND voor zijn Duitsch-zijn en voor zijn katholiek-zijn in het geheel niet willen... brandmerken. Wij hebben alleen trachten uit te maken, welke gedachtenstroomingen zich in dit tijdschrift veropenbaarden en wij hebben er drie ontdekt, een Duitsche, een katholieke en een Europeesche. Laten we alleen deze laatste onthouden en ons verheugen in het feit dat de geest, die te Locarno zijn officieele erkenning heeft gekregen, tot uiting komt in een orgaan dat zich niet eerst en vooral neutraal en internationaal noemt en het vertrouwen heeft van een publiek, tot een bepaalde politieke richting behoorend.

Wij hebben vroeger ter zelfder plaatse gezeid[1], dat van haar 7e aflevering af (aanvang 2e halfjaar) de EUROPAEISCHE REVUE er typographisch anders - beter - uit zag. Ook de inhoud is verrijkt: in elk nummer komt nu een nieuwe groote rubriek voor: *Europäische Aussprachen*. Wat daardoor verstaan moet worden zegt ons de uitgever K.A. Rohan zelf: 'Sie stellen, lezen wij[2], Artikelserien dar, deren Entstehen der Inszenierung eines Theaterstückes gleicht. Wir greifen aus dem Zusammenhang des Geschehens ein Problem heraus, verteilen die Rollen und versuchen es, wie der Regisseur, den Zusammenhang zu wahren und für möglichst getreue Wiedergabe der Rolle zu sorgen.' De eerste *Aussprache* heeft betrekking tot het Oostenrijksch vraagstuk, waarover reeds vier artikels verschenen zijn: in no 8 *Oesterreichs Anschluss an Deutschland* door Karl Spiecker en *Oesterreich und die Tschechoslowakei* door Kamil Krofta; in no 9 *Die Zukunft Oesterreichs* door Ignaz Seipel en *Der Anschluss Deutsch-Oesterreichs an das Deutsche Reich* door Graaf Dürckheim. Onder dezelfde rubriek zullen ook een aantal bijdragen gepubliceerd worden met den gemeenschappelijken titel: *Von Reaktion zur Revolution;* een aantal andere onder dien van *Das religiöse Erwachen seit* 1918. Het doel, dat de uitgever door deze *Aussprachen* zoekt te bereiken, is tweeërlei: 1. de gebeurtenissen geconcentreerd teruggeven en zoodoende de waarheid doen zegevieren; 2. het saamhoorigheidsgevoel in Europa verwekken, zoodat de groote vraagstukken van den tegenwoordigen tijd niet meer als nationale problemen alléén, maar ook als Europeesche problemen beschouwd worden.

Verder hebben we in de drie laatste afleveringen (7, 8 en 9) van de EUROPAEISCHE REVUE slechts een artikel, door een Belg geschreven, te vermelden, nl. *Die Pariser Kunstgewerbeausstellung*, door Henry van de Velde, in no 7. Voor onzen landgenoot - een der eersten, die bij ons den modernen stijl begreep en wilde invoeren, geen profeet echter kon worden in zijn land, zich te Weimar ging vestigen en van daaruit wereldberoemd werd, om voor een paar maanden terug naar zijn vaderland geroepen te worden, waar hij nu een der beroemdheden der Staatsuniversiteit te Gent is, - voor onzen landgenoot is de Parijsche 'Exposition des Arts Décoratifs' geen succes geweest en dit omdat het comiteit zich al té toegevend heeft getoond... Voor den oorlog stonden in zake moderne stijl Oostenrijk en Duitschland aan de spits der Europeesche natiën; nu is Oostenrijk moe en afgemat en Duitschland neemt aan de tentoonstelling geen deel... Schrijver bespreekt dan de nationale paviljoens, die zich langs den 'Cours la Reine' uitstrekten; op die der Sowjetrepublieken, door Constantin Melnikoff opgetrokken en op het 'Pavillon du Tourisme', dat Bob Mallet Stevens bouwde, vestigt hij vooral de aandacht. Verder een woordje over de tentoongestelde kleederen, over de mannequins naar de nieuwe formule van Pierre Imans, over de meubels van Pierre Chareau, over den spoorwegwagen voor de P.L.M. Maatschappij ingericht en versierd door Francis Jourdain. H. van de Velde heeft de sociale beteekenis van de Parijsche tentoonstelling weten te vatten: op kunstgebied is zoo een etalage van overdreven en artificieele weelde voor de massa van het volk niet van de minste beteekenis; op sociaal-revolutionair gebied echter is het een van de grootste gevaren...

(1) *Vlaamsche Gids*, Jg. XIV, no 3, p. 142.
(2) *Europäische Revue*, Jg. I, Heft 7, p. 58.

Het Kerstnummer van de HAAGSCHE POST was dit jaar op kunstgebied een echt ‘régal’. We noemen het artikel *Groote Fransche Vrouwen* door Gabriel Hanotaux, dat van Dr. H.E. van Gelder over *Onze Molens* met teekeningen van Louis Bron en dat van R.W.P. de Vries Jr. over *De Moderne Houtsnede;* deze twee laatste vooral zijn meesterstukken wat de illustratie betreft. Negen groote gekleurde platen buiten tekst, zes losse gekleurde bijlagen, waarvan vier, in aquareldruk, een prachtig Wandkalender voor 1926 te zamen

vormen, een omslag, dat óók een kunstwerk is, maken van deze aflevering een stuk dat in alle huisgezinnen met welbehagen zal doorbladerd worden en in alle salons, zonder onder te doen, zal mogen liggen naast de Fransche ILLUSTRATION.

Van l'ILLUSTRATION gesproken, denken we onze lezers te moeten mededeelen dat in de nrs van 12, 19 en 26 December 1925 en in dat van 2 Januari 1926 de eerste druk van het werk ven Georges Clemenceau: *Demosthène*, verschenen is. Dit werk is minder een studie over den Griekschen redenaar dan een kritiek van onzen tijd en een zelfbiographie van den Franschen staatsman.

Een andere Fransche staatsman, die sedert hij aan het bewind niet meer is, van zich niet meer had laten hooren, is terug aan het schrijven gegaan: Raymond Poincaré, die in het nr van 1 Januari van LA REVUE BELGE een lang artikel laat verschijnen, betiteld: *Après Locarno*.

3 Januari 1926.
C. DEBAIVE.

Het gouden Doctoraat van Professor Lorentz

De 11de December 1925 is een feestdag geweest in de wetenschappelijke wereld. Dien dag was het vijftig jaar geleden, dat de Nederlandsche physicus Hendrik Antoon Lorentz, die als de grootste theoretisch natuurkundige van onzen tijd wordt erkend, tot doctor in de wis- en natuurkunde was gepromoveerd. Dat feit is de aanleiding geweest tot een huldiging, die zonder weerga is in mijn herinnering.

In het Groot Auditorium van de universiteit te Leiden had zich een schare overheidspersonen, vrienden, vereerders en leerlingen vereenigd, voor wie het werkelijk een behoefte was, eens te kunnen toonen, hoe groot de sympathie, de hoogachting en vereering is, die in aller harten woont voor dezen zóó grooten mensch en geleerde. In den geleerde voelen allen den leidsman, en de mensch Lorentz weet door zijn eigen toewijding en belangloosheid in ieder die hem kent het beste te wekken. En het feit, dat de huldiging zoowel mensch als geleerde gold, heeft op haar dien stempel van oprechtheid en hartelijkheid gedrukt, die zulk een diepen indruk heeft achtergelaten op alle aanwezigen.

Het is hier de plaats niet de zeer belangwekkende toespraken van dien dag in den breede weer te geven. Slechts met een kort woord stip ik aan, dat even vóór de eigenlijke huldiging professor van der Hoeven, voorzitter van de medische faculteit, aan professor Lorentz het eere-doctoraat in de medicijnen verleende op grond van den grooten invloed, dien zijn werk heeft gehad op de medische wetenschap, en ook uit erkentelijkheid voor de groote verdiensten van zijn propaedeutisch natuurkundeonderwijs aan de medische studenten.

De rector magnificus, professor de Sitter, sprak zeer warme woorden van trots en dank voor alles wat Lorentz in deze 50

jaren voor de Leidsche universiteit is geweest en zei o.a. ‘Onze positie tusschen de naties, op materieel en ook op politiek gebied, wordt door de waardeering van onze wetenschappelijke prestatie ongetwijfeld zeer krachtig gesteund. Het geestelijk bezit van een volk maakt ten slotte zijn grootste, en zijn eenige blijvende, kracht uit. Wij hebben dus een plicht van groote dankbaarheid jegens onze groote mannen, en heden trachten wij ons van een gedeelte van dien plicht te kwijten. Uw betreurde leerling, onze collega Kuenen heeft het gezegd: als iemand het Nederland der laatste vijftig jaren zou beschrijven, hij zou het noemen niet het land van Rembrandt, maar het land van Lorentz.’

Professor Went, voorzitter der Koninklijke Academie van Wetenschappen, deelde mee, dat dit lichaam een gouden Lorentz-medaille heeft ingesteld, die telken male na een bepaald aantal jaren zal worden uitgereikt aan dengeen, die zich het verdienstelijkst zal hebben gemaakt op physisch gebied.

De eerste minister, Colyn, bracht de gelukwenschen van het Koninklijke Huis en van het Nederlandsche Volk over en deelde mede, dat aan Lorentz het Grootkruis der Oranje Nassau orde was toegekend.

Mevrouw Curie uit Parijs sprak uit naam van het ‘Institut International de Physique,’ gesticht door Ernest Solvay, met Brussel tot zetel, en waarvan Lorentz voorzitter is. Zij sprak zeer sympathieke woorden tot den ‘schenker van wetenschap, waarvan hij tegelijk dienaar en meester is,’ en eindigde met de woorden: ‘C'est avec la plus respectueuse affection que nous nous inclinons devant vous,’ waarna zij de gave aanbood van het Institut International, een zilveren blad met daarin de namen gegraveerd van de geleerden, die het wetenschappelijk bestuur daarvan vormen, de professoren: van Aubel (Gent); Kamerlingh Onnes (Leiden); Mevrouw Curie, Brillouin en Langevin (Frankrijk); Bragg en Rutherford (Engeland); Knudsen (Denemarken).

Professor Einstein voerde het woord voor de buitenlandsche geleerde genootschappen; hij toonde in korte trekken, dat werkelijk elk gebied der moderne natuurkunde door Lorentz is betreden en daarna een geordender en klaarder aanzien heeft gekregen.

Een oogenblik langer sta ik stil bij de rede van professor Kamerlingh Onnes, die het woord voerde als collega, gedurende lange jaren reeds arbeidend in de nauwste samenwerking met Lorentz, als vriend, en als voorzitter van de Internationale en Nationale Huldigingscommissie, en die het eigenlijke huldeblijk aanbood. Deze rede en het huldeblijk, de stichting van het *Lorentz' Gouden Doctoraatfonds*, waren het hoofdmoment van den dag. In de rede schetste professor Kamerlingh Onnes met tal van oude herinneringen en typische trekjes den mensch Lorentz en belichtte helder zijn grootschen arbeid. Ons allen is het hierbij wel opgevallen, dat de samenwerking van die twee grootmeesters der natuurkunde, de een op theoretisch, de ander op experimenteel gebied, aan hen beiden veel vreugde heeft gebracht en voor de wetenschap zelf boven beschrijving vruchtbaar is geweest. Het huldeblijk was vervat in een artistiek uitgevoerd kistje, dat ook 2000 handteekeningen (waaronder 1000 uit het buitenland) bevat en tevens de opdracht:

'Aan doctor Hendrik Antoon Lorentz, voor vijftig jaren van dienend leiden dank.'

Het Lorentz-fonds, dat beheerd zal worden door den Leidschen Universiteitsraad, zal dienen tot ondersteuning van geleerden bij onderzoekingen van belang voor de theoretische natuurkunde en heeft in breede kringen zooveel sympathie gevonden, dat er op den dag der huldiging reeds 100.000 gulden volteekend was, welke som in de maand Januari 1926 nog tot 141.000 gulden is gestegen.

De vriendelijke, ontroerde woorden van prof. Kamerlingh Onnes, waarmee hij Lorentz verzocht het huldeblijk te aanvaarden, geef ik hier letterlijk weer:

'Thans komen onze Comités, vervuld van dankbaarheid aan U, een tweeledig verzoek tot U richten, dat hun stof tot nieuwen dank zal geven.

In de eerste plaats verzoeken zij U uwe verhouding tot het Leidsche Universiteitsfonds en de Leidsche Universiteit in denzelfden geest als zij werd ingezet voor het leven te bestendigen en op deze wijze de eerste te worden, die een internationaal professoraat van deze soort, alleen voor de allereersten weggelegd, zult bekleeden.

In de tweede plaats verzoeken zij U wel de bestemming, die

U het beste zal schijnen, te willen geven aan het Lorentz-fonds ter bevordering van de belangen der theoretische physica, dat door hen is bijeengebracht, ten einde U tot hulp te zijn, waar gij met den zonneschijn van uw sympathie wetenschappelijk leven wilt koesteren.'

Deze feestdag is voor mij de aanleiding geworden om te trachten voor een wijderen kring van lezers het werk van Lorentz, zij het slechts in zeer korte trekken, te schetsen.

Lorentz werd in 1853 te Arnhem geboren en studeerde te Leiden, waar hij promoveerde op een proefschrift getiteld: 'Over de theorie der terugkaatsing en breking van het licht,' dat boven het peil van een dissertatie, zelfs van een Hollandsche, stond. Na een poos leeraar te zijn geweest in zijn geboortestad, werd hij in 1878 als hoogleeraar te Leiden benoemd en bij het aanvaarden van dat ambt sprak hij de in Holland gebruikelijke inaugurale rede uit. Hij sprak over de moleculaire theorieën in de natuurkunde en verried reeds toen de bijzondere richting van zijn vorschen, het zoeken naar het fijnere mechanisme, dat aan door de stof vertoonde verschijnselen ten grondslag ligt.

Hij was een der eersten, die het aandorst de studie der electromagnetische lichttheorie van Maxwell aan te pakken. Deze theorie, welke uitging van de gedachte, dat het licht bestaat uit een gezamenlijke voortplanting van electrische en magnetische trillingen, d.w.z. uit een uitbreiding met bepaalde snelheid van een wisselend electrisch en magnetisch veld, was na haar bekendmaking (in 1873) een nog vrij wel onontgonnen gebied gebleven. Vertrouwd als hij was met de klassieke golvingstheorie van Huygens en Fresnel, die hem van jongs af aan had geboeid, moest het hem gemakkelijker vallen dan aan menig ander in den gedachtengang der Maxwelliaansche leer door te dringen.

Maar al dadelijk bracht hij in die leer van Maxwell een geheel nieuw element. Evenals Fresnel neemt Maxwell aan, dat het licht wordt voortgeplant door een stof, die alles doordringt on zelfs de zoogenaamde ledige ruimte vult, den aether; en evenals Fresnel onderstelt hij ook, dat die middenstof in verschillende lichamen verschillende eigenschappen heeft. Lorentz breekt nu

met deze gedachte, door aan den aether overal dezelfde eigenschappen toe te schrijven en de schijnbare verschillen te wijten aan den invloed der ‘ponderabele materie’. Deze gedachte werd uitvoerig besproken in de in 1878 gepubliceerde verhandeling ‘Over het verband tusschen de voortplantingssnelheid van het licht en de dichtheid en samenstelling der middenstoffen.’ Meteen bevatte deze verhandeling de grondgedachte der electronentheorie, volgens welke de electriciteit evenals de weegbare stof een atomistische samenstelling heeft, namelijk gevormd wordt door kleine geladen deeltjes: de electronen. Plant zich in den aether die deze deeltjes omgeeft een electromagnetische lichtgolf voort, dan worden deze deeltjes in trillende beweging gebracht, en deze trilling deelt zich aan de moleculen der weegbare stof mede, wat op de voortplantingssnelheid een invloed moet hebben, en wel zóó, dat die voortplantingssnelheid vermindert. Dit verklaart de richtingsverandering bij overgang van het licht uit de ledige ruimte in de materie: de breking van het licht. Op hun beurt zenden de electronen ook lichtgolven uit, zoodat het licht ook teruggekaatst wordt. Verder moet ook de mate, waarin de snelheid van voortplanting van het licht door de moleculen wordt gewijzigd, afhangen van den graad van dichtheid der stof; de uitwerking van deze gedachte voerde tot de berekening van de verandering van den brekingsaanwijzer met de dichtheid; de uitkomst dezer berekening bleek met de ervaring in overeenstemming te zijn. En eindelijk moet de mate, waarin de trillende moleculen op de voortplantingssnelheid terugwerken, afhangen van de frequentie, d.i. het aantal der trillingen zelven, en zoo kon ook de kleurschifting, de ongelijke breekbaarheid der stralingen van verschillende golflengte electromagnetisch worden verklaard.

De aldus in 1878 ontworpen electronentheorie ontwikkelde zich snel en in de volgende jaren kreeg ze den klassieken vorm, waarin ze zoo aantrekkelijk wordt voorgedragen in het artikel: ‘Electronentheorie’, voorkomend in de Encyklopädie der mathematischen Wissenschaften (1903) en in het standaardwerk ‘Theory of Electrons’ (1906).

De ontdekking door Zeeman, in 1896, van het naar hem genoemde magneto-optisch effect, de magnetische splitsing der spectraallijnen, was een triomf voor de electronentheorie. Want

dadelijk na de ontdekking kon Lorentz met zijn theorie het verschijnsel verklaren en bijzonderheden voorspellen, die inderdaad bevestigd werden, namelijk het feit, dat de componenten van de gesplitste lijnen uit gepolariseerd licht gevormd moesten zijn.

Die ontdekking van Zeeman mocht beschouwd worden als een uitvloeisel van Lorentz' werk; door dat werk toch was de aandacht van Lorentz' leerlingen gevestigd op de bijzondere werkingen van het magnetisch veld. Want de electronentheorie had reeds de verklaring gegeven van twee bekende werkingen: de ééne van electrischen aard: het Hall-effect, bestaande in een invloed van een magneetveld op een electrischen stroom; de andere van optischen aard: het Kerr-effect, bestaande in een invloed van een magneetveld op een door een ijzerspiegel teruggekaatst licht. De verklaring dezer verschijnselen vindt haar uitgangspunt hierin, dat een bewegend electron in een magneetveld een kracht ondervindt, die den naam van Lorentz-kracht heeft gekregen. Deze Lorentz-kracht is het die, naar de toenmalige voorstelling van Lorentz - die voorstelling is sedert gewijzigd -, ook aangrijpt op de in een lichtbron aanwezige trillende electronen en hun trillingstoestand op een volkomen berekenbare wijze verandert. Aangezien die verandering afhangt van de massa van het electron en ook de kracht van de lading van het electron afhankelijk is, kon uit de grootte van het waargenomen effect de verhouding van lading en massa van het electron berekend worden; dat leidde tot de kennis van de massa van het electron: bijna 2000 maal geringer dan die van een waterstofatoom.

Voor deze schitterende uitkomsten, verkregen door de samenwerking van experiment en theorie, werden Lorentz en Zeeman beloond door de toekenning van den Nobel-prijs voor natuurkunde.

Reeds in zijn dissertatie had Lorentz gewezen op een probleem, dat hij pas na vele jaren zou oplossen en dat het uitgangspunt zou zijn van de relativiteitstheorie: het vraagstuk van den invloed der beweging van een lichaam op de electromagnetische verschijnselen in dat lichaam. Twee volkomen tegengestelde meeningen waren daaromtrent uitgesproken geworden; volgens

de eene zou ieder lichaam in zijn beweging zijnen aether meenemen, volgens de andere zou de aether een volkomen in rust zijnde middenstof wezen, waardoor de lichamen heen zouden bewegen zonder ze in het minst mede te sleepen. In het eerste geval moest de snelheid van het licht in een bewegend lichaam worden gewijzigd, in het tweede niet. Nu had Fresnel reeds uit astronomische waarnemingen besloten tot een gedeeltelijke meesleeping van het licht, overeenkomstig een zeer bepaalden 'meesleepingscoëfficient', en die conclusie werd experimenteel door Fizeau bevestigd. Lorentz plaatste zich op het standpunt van 'aether in rust' en vond de verklaring voor de gedeeltelijke meesleeping (1892) in het verdeelen der rollen tusschen den aether en de meegenomen electronen.

Intusschen bestond als argument tegen de voorstelling van den stilstaanden aether de uitkomst der proef van Michelson, die had geleerd, dat er niets te merken was van een 'aetherwind', die bij de beweging van de aarde om de zon met een snelheid van 20 kilometer per seconde zou moeten blazen. Na lang vruchteloos zoeken, loste Lorentz deze moeilijkheid op door zijn beroemde 'contractiehypothese', waarin hij onderstelt, dat wanneer een lichaam zich door den aether beweegt de afmeting in de richting der beweging in een zekere verhouding wordt verkort. Daarmede was de grondslag gelegd voor het denkbeeld, dat wanneer twee waarnemers in twee laboratoria, die ten opzichte van elkander in beweging zijn, meenen dezelfde meetinstrumenten te gebruiken en zich van dezelfde lengte- en tijdseenheden te bedienen, dit toch niet zoo is. In werkelijkheid worden, naar Lorentz' voorstelling, alle instrumenten, dus ook de meetstaven, de klokken enz. door de beweging, d.w.z. door den aetherwind gestoord, en dat wel op zoodanige wijze, dat de door dien aetherwind eveneens gestoorde verschijnselen, wanneer ze met de gestoorde instrumenten worden waargenomen, schijnbaar niet verschillen van die, welke men zou waarnemen in een stilstaand laboratorium, dus met ongestoorde meetinstrumenten. Lorentz vond de herleidingsformules waarmede het mogelijk is de zoogenaamde 'Lorentz-transformatie' uit te voeren, dit is over te gaan van de aanwijzingen der meetinstrumenten in een als stilstaand ondersteld laboratorium naar de aanwijzingen in een laboratorium, dat zich ten opzichte van het

eerste beweegt. In deze transformatie-formules wordt uitgedrukt dat de maatsbetrekkingen, door beide waarnemers gevonden, dezelfde zijn. Dus is geenerlei beslissing mogelijk omtrent den bewegingstoestand van het laboratorium van den eenen of van den anderen waarnemer; deze kunnen alleen weten dat ze ten opzichte van elkaar in beweging zijn. Dat is de grondstelling der relativiteit, die bij Lorentz conclusie is, terwijl zij bij Einstein als postulaat is aangenomen.

In hoofdzaak heeft Lorentz dus gewerkt aan den opbouw van drie groote physische theorieën:

de electromagnetische lichttheorie,
de electronentheorie,
de relativiteitstheorie.

Van de eerste werden de grondslagen gelegd door den Engelschen natuurkundige Maxwell; zij werd door Lorentz verder ontwikkeld op zoodanige wijze, dat hij haar een geheel nieuw aanzien gaf, zoodat men nu verder spreekt van de theorie van Maxwell-Lorentz. De electronentheorie is zijn schepping; hij heeft ze tot volledige ontwikkeling gebracht, en al heeft menig ander er aan medegewerkt, een eigen stempel heeft geen ander er op gedrukt, zoodat ook geen andere naam met dien van Lorentz verdient verbonden te worden. Van de relativiteitstheorie heeft Lorentz de fundamenten gelegd; zij werd door Einstein in den tegenwoordigen toestand gebracht en is aldus de theorie van Lorentz-Einstein geworden.

Dit zijn echter slechts de drie voornaamste onderwerpen die Lorentz heeft behandeld, want het werk van Lorentz wordt gekenmerkt door een soms verbijsterende veelzijdigheid. Schier ieder gebied der theoretische natuurkunde werd door hem doorvorscht, en altijd op de hem eigen grondige wijze. Talrijk zijn dan ook de geschriften van Lorentz' hand. De vele door hem geschreven verhandelingen, gedeeltelijk samengevat in zijne ‘Abhandlungen über theoretische Physik’, geven een bijna volmaakt beeld van de ontwikkeling der natuurkunde in de laatste halve eeuw.

Lorentz doceerde gedurende lange jaren te Leiden de elementaire natuurkunde, wat hem aanleiding gaf tot het schrijven van zijn boek ‘Beginselen der Natuurkunde’, een leerboek even

oorspronkelijk van vorm als merkwaardig van inhoud, en dan ook in verscheidene talen vertaald.

Uit zijn college, dat aan de studenten in de chemie de voor hen onmisbare mathematische kennis moest bijbrengen, is ontstaan zijn 'Leerboek der differentiaal- en integraalrekening', dat als model kan dienen voor een leergang in de algemeene wiskunde, en dat ook reeds vertaald is.

Zijn zoo beroemde colleges in theoretische natuurkunde, waar zoovele physici in en buiten Holland de prettigste herinneringen aan bewaard hebben, en waar studenten, assistenten, conservatoren, professoren, en ook buitenlandsche laboranten gemoedelijk als toehoorders dooreen zaten, heeft hij niet zelf in boekvorm verzameld. Maar ze zijn door zijn leerlingen bewerkt en uitgegeven, als: 'Lessen over theoretische Natuurkunde'.

Als zoovele Nederlanders kent Lorentz de drie wereldtalen, maar hij spreekt ze ook met gemak, hetgeen hem in internationale vergaderingen een groot voorrecht geeft boven vele anderen. Dit gemak in het gebruik der talen, gepaard met zijn helderen geest, die in debatten de hoofdzaken van het door iederen spreker gezegde weet samen te vatten en nog eens scherp te formuleeren, maken hem bij uitstek geschikt om internationale vergaderingen te leiden. Zijn vriendelijk, beminnelijk karakter doet hem op bedaarde, soms geestige wijze, tegenstrijdige standpunten nader tot elkander brengen of zelfs verzoenen; het valt ieder gemakkelijk eigen oordeel eens te herzien of te zwichten voor zijn autoriteit, want, hoe eenvoudig en zonder gewichtigheid Lorentz ook presideert, hoe waardeerend hij ook is in zijn oordeel, hoe zacht bij zijn afkeuring, hoe huiselijk dikwijls het woord is, dat hij kiest om zijn gedachte weer te geven, toch voelt ieder onmiskenbaar in dezen president zijn meerdere. Lorentz staat steeds boven de vergadering en blijft in waarheid haar leider. Bij wetenschappelijke congressen is hij dan ook de schier aangewezen voorzitter. Toen in 1911 door Ernest Solvay de eerste 'Conseil de Physique' werd bijeen geroepen te Brussel, was het Lorentz, die tot voorzitter van dien wetenschappelijken kring werd gekozen, en toen daarna in 1912 het 'Institut International de Physique Solvay' werd gesticht, was het weer Lorentz, die voor een tijd van 18 jaren tot

voorzitter van het Comité Scientifique van dit ‘Institut’ werd aangewezen.

Eerst tot lid benoemd van de ‘Commissie voor intellectueele samenwerking’ van den Volkenbond, is hij daarvan voorzitter geworden, als opvolger van Professor Bergson, en nu ook tot bestuurs-voorzitter benoemd van het nieuwe instituut voor intellectueele samenwerking, door de Fransche regeering geschonken, en dat te beschouwen is als de uitvoerende macht van de Commissie uit den Volkenbond.

Van de groote achting en bewondering, die men Lorentz toedraagt, getuigen ook de vele eerbewijzen, die hem ten deel vielen, en waarvan ik hier alleen de wetenschappelijke onderscheidingen (en nog niet eens alle) vermeld, die hij verwierf. Dat hij den Nobel-prijs voor natuurkunde heeft gekregen, werd reeds gezegd. Hem werden de Franklin-medaille, de Rumford-medaille en de Conley-medaille uitgereikt. Hij werd tot eeredoctor gepromoveerd aan de universiteiten van Philadelphia, Göttingen, Birmingham en Delft, en nu, den 11den December ook aan de universiteit te Leiden, waar hij 50 jaren te voren den gewonen doctorstitel verwierf.

J.E. VERSCHAFFELT.

Peterke de Droomer

I

Zoover kleine Peter's herinneringen terug gingen in het verleden, zag hij zich als nietige dreumes in de gang van een groot, stil huis. Pa en ma woonden toen op een driekantig pleintje, dat de menschen ‘de boomen’ noemden, omdat daar nog enkele oude linden stonden, terwijl aan den overkant van de straat een vuile gracht vloeide, die verder, tusschen bleekvelden en moestuinen, buiten de stad verloren liep.

Want het was een heel oud stadje, nog besloten binnen een gordel groene wallen die nu deftig tot boulevards waren herdoopt, en waar 's Zondags morgens de burgerij pantoffelparade hield. Buiten de vestingen lag nog een sjofele arbeidersbuurt, langs enkele gore sintelwegen en rond een paar fabrieken gedrongen; dan schrale roggevelden tusschen magere weilanden en verder droomde de eindelooze hei, in haar omlijsting van blonde zandheuvels en donkerblauwe dennenbosschen.

Maar de menschen bleven binnen hun vestingwallen, want ze hadden de kleine zieltjes van een kleine stad.

Des avonds gingen de oude vrouwen naar de vespers, waar zij onder het kerkportaal elkander de geheimpjes van hun buren in de ooren fezelden. Des morgens ontwaakten de half duistere straten van het klompengekletter der arbeiders die naar de fabriek gingen. Nog een paar maal daags vulde het geroezemoes van jonge stemmen het witte pleintje rond de pomp bij de jongens- en meisjesschool. Eenmaal per week kwamen een paar dozijn witgehuifde karren naar de markt op het plein tusschen het stadhuis en de groote kerk. Verder sluimerde het stadje in de stralende zomerzon of in zijn winterschen sneeuwmantel, in de hars- en heidegeuren die de voor- en najaarswinden langs de hoeken der straten veegden.

Het was Zaterdag-avond en dus schoonmaaktijd. Kleine Peter die uit het bad kwam, zat in zijn nachtjaponnetje op de onderste trede van de trap en keek braaf naar het licht van de pas ontstoken Chineesche lantaarn in de gang. De roze klaarte wiegelde heen en weer; het was den kleine als schommelde hij in een dier ranke prauwen op de blauwe rivier, langs hoog op palen gebouwde huizen, zooals hij dat duidelijk onderscheiden kon op een der vlakken van de lantaarn. Hij hoefde de oogen maar even te sluiten en de boot legde aan bij den steiger vóór het paleis met de hooggepunte daken waaruit rijk gekleede Chineezen met lange haarvlechten op den rug hem als hun prins begroeten kwamen.

Boven op het trapportaal klonk het geklots van den wateremmer. Want daar de werkvrouw, die bij den schoonmaak helpen kwam, reeds om zeven uur heenging, moest moeder zelve nog de trap afdweilen eer alles in orde was. Door de op een kier staande keukendeur golfde een gulden streep heller licht, saam met het stille geluid van den theeketel die voor het avondeten zong.

Toen werd er gescheld.

Kleine Peter herinnerde zich dat alles zoo duidelijk omdat hij er later nog dikwijls over nadacht en ook wel voelde welken grooten invloed die ontmoeting op zijn verder leven moest hebben.

De jonge vrouw die zich zoo verrast zag, kreeg een kleur, terwijl zij voor een oogenblik niet wist wat doen. Dan droeg ze haastig dweil en wateremmer in de achterkeuken, gooide haar boezelaar weg, waaraan ze zich nog even de handen afdroogde, en met in de hand de keukenlamp, die haar nog hoogrood gelaat bescheen, opende zij de deur.

Het was een groote, flinke man die binnentrad. Hij had gele handschoenen aan; terwijl de eene hand den glimmenden hoogen hoed hield, droeg de andere de zware lederen reistasch. De lamp belichtte ten volle het open, rond gelaat, waarop een gemoedelijke glimlach speelde onder de blonde snor.

Die glimlach stelde de jonge vrouw dadelijk op haar gemak, ze streek de mooie blonde haren glad, terwijl ze zich verontschuldigde iemand in zoo'n slordig toilet te moeten ontvangen. Doch hij maakte er een grapje van. Hij nam haar de lamp

uit de hand, deed zelve de deur terug dicht en riep Peterke om te komen kijken wat zijn nieuwe oom voor hem had medegebracht.

Wat er dien avond verder voorviel herinnerde deze zich minder duidelijk. Nadat ma zich wat had verschoond, kwam zij in de voorkamer bij den vreemden heer zitten, die al kennis met kleinen Peter had aangeknoopt. Er glom een zacht vuur in den open haard; als hij heel stil en braaf wou zijn mocht hij in een hoekje van de kanapee blijven zitten. Later kwam pa ook thuis, die een volle neef van den bezoeker was. Toen zweefde er verder een waas van feestelijkheid over de rest van den dag. Er was nagerecht bij het avondeten en hij mocht laat opblijven met de groote menschen. Het laatste wat hij zich herinnerde was hoe hij zich veilig genesteld had op de knie van zijn nieuwen vriend, terwijl er over gansch het vertrek een blauwe wolk van sigarenrook hing, die hem aan het hoesten bracht.

II

Van dien dag af kwam er dus een groote verandering in klein Peterke's leven. Oom Albert bleef bij hen in huis wonen en spoedig was hij met dezen bijna nog beter bevriend dan met zijn eigen vader zelf. Want hij was een lustige vroolijke man, die met kinderen wist om te gaan omdat hij zelf zoo'n kinderlijke ziel behouden had. Hij liet ze paardje rijden op zijn knie en draafde met hen op den hals het tuintje rond, zoodat Peter, die vroeger zoo dikwijls alleen spelen moest, leerde wat het was een makker te bezitten, die alleen door zijn gestalte van de kinderen te verschillen scheen.

Ma had voor den nieuwen huisgenoot de groote achterkamer klaar gemaakt, die langs de breede glazen deuren uitgaf op den tuin. In het helder licht dat daar binnen golfde, lagen op hooge schragen de teekenplanken met de rollen papier, waarop oom Albert zorgvuldig ingewikkelde lijnen trok, die hij dan met teer roze, of blauwe en gele en groene gewasschen tinten overschilderde. Dieper in de kamer tusschen den haard en de deur op de gang, stond oom's schrijftafel; daar had de knaap de veilige plek gevonden bij zijn grooten vriend.

Achter stoelen, papiermand en kolenemmer, zonderde hij zich een eigen hoekje van de rest der kamer af; pooten van tafel en stoelen werden de hoogstammige boomen van het tropenwoud waaruit hij oom begluurde, die zonder achterdocht over zijn teekeningen heenboog om behoedzaam de trekpen langs het lineaal te doen glijden. Doch de kleine was de Indiaan die den reiziger door de woestijn, of de roover die den rijken handelaar op den eenzamen weg bespiedt.

Soms ook ging hij languit op het haardkleed liggen, met den blik in het open vuur op de gloeiende kolen en de dansende vlammen, die in fantastische dwarreling in de zwarte schouw verdwenen. Sprongen er met de gloeiende gensters geen roode duiveltjes uit den hellebrand om de zieltjes te achtervolgen, die zoo langs de gapende holte trachtten te ontsnappen?

Als er bezoek kwam, hoefde hij al eerst niet heen te gaan: hij kon zich verschuilen in het enge, donkere hoekje tusschen schoorsteen en boekenkast, waar het immer zoo warm was en er hem niemand zag, doch hij zelf lekker alles zien en hooren kon. Die vreemde menschen in de kamer gaven hem immer een gevoel van vage onrust; eerst als hij zag hoe joviaal gemeenzaam oom Albert was, wiens zware gestalte tusschen hem en de bezoekers opdamde, voelde hij zich weer veilig gerust.

Verder bevatte de kamer nog een onuitputtelijken schat van allerlei dingen waar men het hoogste belang in stellen kon. Daar waren winkel- en teekenhaken en linealen waar hij naar hartelust mee spelen mocht; vreemde instrumenten, die hij wel niet mocht aanraken, maar toch nieuwsgierig bekijken kon in hun zwart leeren doosjes: blank van ivoor en blinkend wit metaal op bedjes van donkerblauw fluweel, vreemde werktuigen waar een wondere aantrekkingskracht in verscholen zat.

Aan den muur hingen platen met mooie gebouwen, door oom zelf geteekend; deze stapelde een paar dikke boeken op een stoel, opdat de kleine ze in alle bijzonderheden zou kunnen bewonderen. Of Peter kreeg groote blanke vellen papier, en roode en blauwe potlooden, waarmee hij naar hartelust krabbels en, lijnen teekenen mocht, die boomen en bosschen en huizen en menschen en dieren voorstellen moesten.

Maar het overheerlijkste nog vond de kleine het, als oom hem de groote prentenboeken uit de kast haalde. Hij moest

de illustraties vóór zich uit op den vloer spreiden; neergehurkt keerde hij voorzichtig blad na blad. De groote oogen werden nog grooter bij al het moois dat hij daar zag; de roode kindermond scheen maar voortdurend vragen te willen stellen, die wellicht niemand beantwoorden kon. Doch de knaap vroeg niets, al wist hij wel hoe bereidwillig oom ook was; zijn wijsvingertje volgde behoedzaam de trekken van de prent als om deze beter in zich op te nemen, terwijl zijn gedachtetjes over al dat moois bleven prakkezeeren, verre en verder nog, veel verder dan het doode papier.

Er waren geharnaste ridders met speer en schild, aan den voet van de rots waarop een burcht met torens en tinnen zich verhief; er waren landsknechten met verbonden hoofd, die dobbelden in de taveerne, met musket en rapier in den hoek geworpen; roovers en smokkelaars die langs verholen paden door het gebergte slopen; gevangen vorstinnen in den kerker en veroordeelden op het schavot, en verder groote steden en vreemde landen: Chineezen en roodhuiden, getulbande Indiërs, kozakken en bachi-boezoeks.

Alles dwarrelde voor zijn oogen als een bonte wereld waarin hij geen uitweg wist. Hij vroeg zich af wat die ridder daar toch doen ging in het oude slot; of de ongelukkige koningin al lang geschreid had, en waar de koning was en waar de prinses? Hadden de soldaten het roovershol ontdekt, of lagen zij in hinderlaag aan de bocht van den weg? Wie zou er overwinnen in den strijd? Of moesten ze dan ook sterven op het schavot? Tegen wie trokken de kozakken in oorlog, met de lansen op den rug, luide kletsend met de lange zweep? Met al zijn verlangen keek hij naar de geheimzinnige letters die er onder de platen stonden, want lezen kon kleine Peter nog niet.

Als oom hem zoo in het prentenboek verdiept zag, tilde hij hem plots met een lach van den grond tot hoog tegen de zoldering. Hij vond het minder goed dat kleine kinderen zoo angstig te prakkezeeren zaten, als zij op straat behoorden te spelen met andere bengels. Daarom nam hij hem met zich mee als hij de stad in moest of wel naar zijn werken ging kijken. Soms had de knaap het wel prettiger gevonden lekker in zijn hoekje te blijven met al zijn moois; maar hij was een gewillig kind en met oom gaan wandelen deed hij ook wel graag.

De groote man regelde zijn stap op dien van het jongetje; eens buiten de stad, als ze ver weg moesten, droeg hij hem op den schouder of schrijlings te paard op den hals. Als het héél ver was, mocht hij meerijden op de stoomtram, of met de sjees van den een of anderen heereboer; of oom nam hem eenvoudig van vóór op zijn fiets. Ze gingen altijd waar er huizen werden gebouwd, waar arbeiders sjouwden met steen en kalk, tusschen hooge stapels materialen, naast bergen kiezel en zand.

Eerst mocht hij gansch het gebouw afkijken: den gapenden afgrond, waarin de grondvestingen werden aangelegd; ze moesten over waggelende plankjes loopen, waaronder de zwarte holen van kelderingen gaapten, of langs onvaste ladders naar omhoog klauteren, boven op het dak van waar men de gansche streek, met tallooze dorpstorentjes achter de zwarte mastenbosschen, kon overzien. Ooms vaste vuist belette den kleine duizelig te worden op dien gevaarlijken weg; het bleef een vreemde gewaarwording voor het kind, alsof hij eindelooze tochten ondernam in de wereld van zijn prentenboeken, waar hij van griezelen bleef, tot hij zich weer veilig voelde in den arm van oom die hem geen oogenblik had losgelaten.

Als deze lang werk had, mocht de kleine alleen stoeien in het gele zand, waarin hij ovens, kasteelen en paleizen bouwde; met baksteenen legde hij zich een keurige woning aan; hij kroop in de groote aarden buizen waar hij leefde lijk een wilde in zijn hol, terwijl een arbeider er het oog op hield of den kleine geen kwaad kon, of hij niet in een kelder of put versukkelen mocht.

Tegen dat de schemering inviel was oom gewoonlijk klaar. Zij keerden naar het kleine stadje weer langs de baan die voortkronkelde door het vlakke heideland. Aan de ééne zijde ging de zon onder lijk een groote gloeiende bol op het rood en purper van de eindeloosheid. Een boschje donkere dennen blauwde aan de andere zijde in den eersten schemer van den nacht. Oom stak het lantaarntje op van zijn fiets; met Peterke voorop schoof het zachtjes over de vlakke baan, waar hier en daar in een wegzwartend huizeken de gulden lampeschijn opvlamde. Heel in de verte nog, wiekte boven op een heuvel een eenzame molen als een vooruitgeschoven schildwacht van het kleine stadje dat verder opnevelde uit de avondschemering.

Als soms een eigenaar of aannemer hen in zijn sjees meê naar huis voerde, werd de tocht nog veel romantischer. Dan waren de groote lui gewoonlijk lang blijven praten op de een of andere hofstee in een oud-modisch buitengoed, waar de knaap in stal en tuin en boomgaard had gestoeid en de zakken vol appelen kreeg, zooveel hij maar dragen kon.

Het was later dan naar gewoonte geworden, zoodat de duisternis zwart over den weg hing. Angstig, maar feestelijk toch, was de rit onder de zwaarte rijtuigkap, waar de kleine zich warm tegen het sterke lichaam van oom aan kon vleien. Het roode schijnsel van de lantaarn belichtte de dampende flanken van het paard. Men zag slechts de ooren van het dier, hoe ze opwipten in het duister telkens de voerman de teugels vierde, zoodat de bles bellenrinkelend den stap versnelde.

Kon er niet van achter de boomen plots een panter in den nek van den draver springen en hem vellen met één slag? Zouden er geen zwartgemaakte bandieten een koord gespannen hebben over den weg om nu plots uit de sloot te voorschijn te springen en de sjees tot staan te brengen? Huiverend kroop de kleine dicht tegen oom, die rustig zijn pijpje bleef rooken, waarvan de wolkjes opdampten in den nacht.

Huisjes hurkten talrijker neer aan den zoom van den weg; de hoeven van het paard en de wielen van de sjees kletterden op de keien van de baan; een lantaarn lachte hen tegen aan den hoek van de straat. Oom tilde den kleinen slaper naar buiten, op het driekantig stadspleintje onder de linden waar men aangekomen was.

III

Niemand had zich grooter tegenstelling kunnen uitdenken, dan die welke er tusschen oom Albert en den vader van kleinen Peter bestond. Deze was een groot, donker man, zwijgzaam en in zich zelf gekeerd; eens was hij een vurig, hartstochtelijk jongeling geweest, die er van droomde de wereld te veroveren, maar dagelijksche zorg buigt ook den fiersten nek: nu was hij een bescheiden beambte in een kleine stad waar hij hard moest werken voor het dagelijksch brood.

Als oom zoo'n groote plaats in de wereld van den knaap bekleedde, dan kwam het niet omdat deze meer van een vreemde dan van zijn eigen vader hield; maar oom bleef gewoonlijk

thuis, terwijl vader reeds van 's morgens vroeg, als de kleine nog in het bedje lag, naar het kantoor moest waar dikke boeken vol cijfers op hem wachtten. Ook als oom heel het huis vulde met zijn jonge stem en z'n zonnigen lach, kon vader zwijgend en somber in een hoek blijven staren, zoodat Peter zoet moest wezen om vader niet te storen, die vermoeid en zenuwachtig van den arbeid was.

Moeder hoefde het den kleine geen tweemaal te herhalen: als vader zijn boek ter zijde schoof, of ook maar even opkeek met zijn strengen blik, verstierf den knaap de lach op de lippen, terwijl een onheimelijke stilte over het huisgezin loomde. Vader las verder, veel te verstrooid om te bemerken, hoe zijn zwijgen den huiskring killer deed worden en iedereen zachter fluisteren ging als hij aanwezig was.

Doch soms kon hij zoo wonnderlief zijn, dat oom met al zijn luchtig spel daarbij vergeten werd. De man werd zelf weer een heel klein kind: het ware moeilijk te zeggen wie van beiden met de meeste overtuiging aan het stoeien en spelen was.

In het tuintje, achter de schrale heesters neergedoken in het spichtige gras, vertelde hij wondere verhalen vol wild gloeiende fantazij: geschiedenissen uit het verleden van koningen en keizers die ten strijde trokken om hun vijanden te verslaan, terwijl inmiddels verraders op den troon stegen en sluipmoordenaars uitkochten om de erfgenamen van den wettigen vorst in donkere kerkers te verwurgen; verhalen van stormen, rampen en schipbreuken: reizigers die op eenzame stranden aanspoelen, in verre landen waar de zon schroeit als een groote, gloeiende schijf, op dichte maagdelijke wouden waar geen levend mensch zich een weg kan banen en bontgevlekte slangen als lianen rond de takken slingeren, waar de zwart gestreepte tijger dwaalt en de neger, met ringen in neus en ooren, onhoorbaar ter jacht voortsluipt.

Veruit het mooiste echter waren de tooververhalen, die den knaap in een wonderwereld verplaatsten: onder de gele heuvels van de heide woonden de kabouters in uitgestrekte gangen en holen, vol schatten goud en edelgesteenten; betooverde prinsessen leefden in kristallen paleizen onder het vlak van spiegelklare heidevennen; als het koren hoog en de haver in de bellen stond, slopen tusschen de halmen de groene korenmannekens,

waarvan de puntige kap soms boven het vlakke veld uitpiepte. Alles kreeg leven in de natuur: er waren elfen en nimfen en salamanders en zeemeerminnen. Als de zon koperkleurig onderging, draafde de Tilkesjacht door de wolken, terwijl de wandelende Jood en de brandende scheper eenzaam over de vlakte dwaalden.

Maar het waren geen doode, levenlooze verhalen die vader vertelde: de kleine tuin werd de eindeloos diepe wildernis waar beiden op handen en voeten doorheen slopen om hun prooi te beloeren; van achter den kerselaar bespiedden zij de karavaan die voorbij moest trekken; in de doornheg was het hol van den leeuw, en tusschen de bladeren heen toonde het groote aan het kleine kind de vale schaduwen, die met hun staart zweepend, lui en onverschillig onder de palmen lagen uitgestrekt.

Peterke zag duidelijk hoe de leeuw zich de snorren likte. Huiverend kroop hij tegen vader aan.

Op de heide vonden zij stukken van de kleine aarden pijpjes die de kabouters verloren hadden; zij ontdekten het verschroeide voetspoor van den brandenden scheper en herkenden den stap van den wandelenden Jood aan de zeven kruisgewijs geplaatste spijkers in den voetzoolafdruk; verdorde kringen in het heidekruid toonden aan waar de elfen een rondedans hadden uitgevoerd, en ééns, toen ze bij naderend onweer des avonds naar huis keerden, wierpen beiden zich met het gelaat in het zand om niet blind te worden van de wilde jacht die daar boven voorbij gierde.

Voor Peterke verdween deze sprookjeswereld zelfs niet als vader reeds op zijn kantoor was en weer dagen lang doorbracht zonder zich om den kleine te bekommeren. Zijn wangen gloeiden, zijn oogen werden grooter als zij naar het wonderlandschap staarden dat er leefde in zijn geest. Stil bleef hij in een hoekje zitten peinzen, tot moeder er soms zoo angstig om werd dat zij zich ging afvragen of er den knaap iets schelen mocht, als hij zoo heelemaal afgetrokken, zoo anders dan de kinderen van zijn leeftijd was.

Moeder was een mooie, blonde vrouw, met jongen mond en een helderen lach die door het somber humeur van den man maar al te dikwijls op haar lippen verstomde. Op haar schouders

drukte zwaar de last van een bekrompen bestaan en van dagelijksche ontberingen voor een huishouden dat wel eens moeilijk valt aan een jonge vrouw die mooi is, en dit van zich zelve weet. Want fijne handen verliezen spoedig hun sierlijkheid, als ze niet slechts voor vader en kleinen Peter, maar ook nog voor oom Albert moeten zorgen, die het toch keurig hebben moet vermits hij goed betaalt; en er slechts éénmaal per week eene werkvrouw komen kan om den schoonmaak te doen. Peterke's vader, wiens ouders welstellend waren geweest, doch die een onbemiddelde vrouw had getrouwd omdat hij haar lief had, leed diep in zijn trots en hooghartigheid onder al de kleine vernederingen van iederen dag. En daar hij onrustig en prikkelbaar was, vreesde hij steeds een verwijt te lezen in de oogen van de zwijgende vrouw.

Neen, het was niet altijd zonnig in het kleine huis onder de lindeboomen.

Het kinderzieltje voelde dat al heel gauw. Als moeder des avonds met het verstelwerk onder het lamplicht zat, tetwijl de knaap bij haar op den grond uit de blokjes zijner speeldoos wondere paleizen bouwde, kon ze hartstochtelijk op hem toeschieten om hem tegen zich aan te drukken, op haar schoot neer te vleien en met kussen te overdekken. Dun voelde hij zich in den hoogsten hemel: hij sloot zijn armpjes rond moeders hals en drukte zijn hoofdje veilig tegen hare borst. Zoo had hij uren lang willen rusten in de koesterende warmte van den moederschoot, zonder nog aan iets anders te denken, of ook maar iets anders te verlangen dan den stillen klop te hooren van dat moederhart.

Maar het verstelgoed wachtte, zoodat het nooit mogelijk was lang de volheid van die zaligheid te blijven genieten. Terwijl moeder vlug de naald door het versleten goed liet loopen, kon zij niet nalaten te denken hoe heel anders zij zich het leven gedroomd had, toen zij nog als jong meisje op de groote kostschool was, waar haar ouders ze met veel moeite voor een paar jaar hadden naar toe gezonden, verre boven haar stand. Zoo geheel anders dan bij dezen zenuwachtigen, prikkelbaren man, die haar wel hartstochtelijk aanbad, maar toch zoo ongelijk van humeur was, zoo somber en lusteloos, en die haar in deze kleine stad noch naar bals en schouwburgen, noch in het schitterend

gezelschap bracht, waarvan zij zich zooveel had voorgesteld. Dan keek zij lusteloos rond naar de bescheiden meubelen in het kleine huis; een bittere, harde plooi legde zich in haar voorhoofd; wrevelig riep ze den kleine toe niet zoo ongedurig op de kousjes rond te drentelen, net of ze al niet genoeg te stoppen had.

IV

Met oom Albert was er wat meer welstellendheid in het gezin gekomen. De werkvrouw hielp nu een paar dagen meer, zoodat moeder voortaan niet iederen dag, van het boenen en wasschen, pijn in de lenden kreeg. Haar japonnen moesten niet zoo dikwijls meer uitgestoomd en geverfd worden eer zij ze vervangen kon; met een frisscher kleurtje kwam er ook een levendiger lach op haar gelaat.

Zelfs bij vader werd de plooi om de lippen minder strak; nu vond hij, meer dan vroeger, tijd om met kleinen Peter te spelen en rond te dwalen in de wonderwereld der fantazij. Doch nimmer klonk zijn lach zoo helder als die van oom; het was als bewaarde hij in zich zelf een stillen wrok tegen het leven, dat hij steeds vijandig voelde. De kunst om zelf vroolijk te zijn en anderen rondom zich vroolijk te maken verstond hij niet. Hoezeer hij zijn vrouw ook aanbad, toch kon hij haar datgene niet schenken waarnaar zij had verlangd en waarvoor ze was bestemd... om vroolijk en luchtig in een kring van vrienden en kennissen gelukkig en bewonderd te zijn.

Oom bracht licht en leven door zijn aanwezigheid zelf; er tintelden zonnestraaltjes in zijn lach; zijn jonge, warme stem vulde gansch een vertrek met blijden moed, zooals zijn ronde, blonde gelaat gemoedelijkheid scheen uit te stralen. Als hij de jonge vrouw soms mistroostig of neergedrukt zag, wist hij haar met een luchtig woord en een hellen lach op te monteren, zoodat weldra haar gelaat weer glansde als zij hem slechts zag.

Overal had hij vrienden, met iedereen was hij bekend. Bij luwe zomerzondagen, wanneer ze vroeger in de verveling van den kleinen tuin, onder het loome gelui van de klokken die in het vrouwenklooster het lof klepten, uitgestrekt lagen, pa met een boek in de hand op het grasperk, en ma in haar luierstoel,

vanwaar ze even een oog op Peter hield of hij ook zijn zondagpakje niet bevuilen zou, gingen ze nu alle vier samen wandelen naar den Groenen Jager of de Houten Barreel, een uur buiten de stad.

Vader en kind liepen voorop, als Indianen op het oorlogspad, die nu eens in een droge sloot, plat op hun buik voortkropen of dan van achter een boom elkander onverhoeds besprongen; terwijl ma en oom bedaard achterop volgden. In de oude herberg aten zij roggebrood met hesp; in den tuin bloeiden de heerlijkste rozen die er in den omtrek bekend waren en van achter was een groote vijver met een bootje, dat men over een waggelende plank langs een paar vermolmde steigers bereiken moest. Oom vond hier altijd vrienden, zoodat er des avonds een vroolijk, luid pratend gezelschap in talrijke groepjes naar huis keerde, langs de breede met olmen omzoomde baan, tusschen de groote tuinen die zich even buiten de stadswallen begonnen uit te strekken.

Of zij vertrokken van 's morgens vroeg reeds naar de een of andere kennis van oom, een rijken boer uit den omtrek waarmee hij zaken deed, en waar ze feestelijk onthaald werden op gulden honig en rijstebrij, om des avonds nog beladen huiswaarts te keeren. De vrouw was gelukkig in dien bescheiden kring te schitteren, aan de dikke landvrouwen te toonen hoe keurig haar japonnen gesneden waren en hoe zij wist te eten met al de bekoorlijke manieren die zij op de kostschool had aangeleerd.

Zoo gebeurde er geleidelijk wat er natuurlijk ook gebeuren moest. Niemand had kunnen zeggen of er op Peterke's moeder en oom Albert iets aan te merken viel, noch zelfs of zij zich zóó onvoorzichtig hadden getoond dat er on-overkomelijke dingen waren gebeurd. Maar ze woonden in een kleine stad waar, van achter strak geplooide gordijntjes en tusschen half gesloten blinden, ieder gebaar wordt bespied om langdurig besproken te worden in den kruidenierswinkel op den hoek en den volgenden morgen verder gecommenteerd door de dienstmeiden als ze de stoep vagen vóór hun deur. In veel harten huisde weinig welwillendheid voor de kokette vrouw die steeds zoo hooghartig was, en wier keurig gesneden japonnen stemmige huismoeders afgunstig maakten.

Als Peterke's moeder den levenslustigen oom prettiger vond dan den somberen, in zich zelf gekeerden man, begreep ze niet hoe deze, in zijn eigenliefde gewond, steeds stugger werd, zoodat hem meer en meer een bitsig of vlijmend scherp woord ontviel, zoodat beiden steeds vreemder aan elkander werden. De gekrenkte en lichtzinnige vrouw zocht troost bij den minder prikkelbaren huisgenoot, die bemerkt had hoe het haar, in het sombere huis, aan levensblijheid ontbrak, en zich nog innemender en lieftalliger toonde om den toestand slechts erger te maken. Zoo werd er langzamerhand een afgrond gedolven tusschen twee menschen die elkander nochtans lief hadden, tot er een oogenblik kwam waarop beiden bemerkten dat niets hem nog overbruggen kon.

Zekeren avond brak het onweer los in de sedert lang bezwangerde atmosfeer. Moeder had zich over de toenemende onverschilligheid en het licht geraakt humeur bij oom beklaagd, die haar vertrouweling geworden was. Deze, in ondoordachte goedhartigheid, besloot een einde te stellen aan het misverstand, door zijn vriend eens flink onder handen te nemen en hem de les te spellen; eens te wijzen hoe onrechtvaardig hij was jegens zijn jonge vrouw, die wegkwijnde door gebrek aan zon.

Zoo bedierf hij natuurlijk alles. Het kwam tot een uitbarsting, waarbij woorden gezegd werden die onherroepelijk waren. Luid klonk de stem van vader, die bonzend zijn vuist deed op tafel neerdreunen, te midden van het keukengerei, terwijl er een bord rinkelend op den vloer aan scherven viel, en moeder snikkend neerzakte op een stoel, met het hoofd in de handen.

Kleine Peter, die door het geraas was ontwaakt, luisterde, angstig opgericht in zijn bedje, naar de steeds luider kijvende stemmen van de drie menschen die hem het liefst ter wereld waren. Dan, met een zwaren bons, viel de voordeur dicht op oom, die nimmer zou wederkeeren. Beneden was een doodsche stilte ingevallen, en terwijl hij zijn gloeiend gezichtje in het hoofdkussen verborg om zijn luide snikken te smoren, sliep de kleine dien nacht eindelijk in, terwijl de traantjes wegdroogden op zijn wang.

PAUL KENIS.

(*Wordt voortgezet*).

Opgang

I.

O vreugd die in mij welt, o licht, o zaligheid,
Dit eenig, eeuwig, heerlijk, godlijk leven
Te omsluiten in een groote, sterke liefde!
Naar alle horizonnen wijd open
De poorten van mijn hart.

II.

O nog eens twintig jaar te zijn
En de wereld, de wereld aan mij!
Vrij te gaan en te dwalen,
Te zien, ondervinden, genieten
Van al het schoon der groote, schoone wereld!
Ik heb een dorst naar wonderen,
Een honger om geheel, oprecht mezelf te zijn...

III.

O immer dit verlangen naar anders en meer,
Als een kind dat, de handjes vol speelgoed en lekkers,
Nog gulzig-oogend rondspeurt
In den bazaar van 't leven
Vol blinkend tuig....

IV.

O stil-gedragen, oud verdriet,
O wensch, o werklijkheid!
Niets is verloren, ook het bitterst niet...
De tijd wreeft om ons wonden
De zachte zwachtels der vergetelheid....

V.

Slechts voor ons wild begeeren, vragen, zoeken,
Voor angst en twijfel is er rust in droom;
De zelf-geschapen, eenige zekerheid,
Die brengt begrip en liefde en legt
Zoo'n zachten, rustig-klaren glimlach over alle dingen,
Die stilte is en muziek:
Een zingende fontein op een wijd, groen grasveld.
Als wij ons oogen wasschen in haar water,
Zien wij den diepren zin van al wat is,
De wereld-harmonie ruischt in ons als een zee.
Wij zijn niet langer eenzaam, in dor gepeins
Gebogen over 't raadsel van ons zijn,
We weten en zijn stil.
Wij verstaan de ootmoedige taal der dieren,
't Schuchter gefluister van bloem en kruid,
De groote stemmen van zee en woud,
Den blik van het kind en de daad van den moordenaar.
Leven was geen begin, dood is geen eind,
Vreugd is nog zoet en smart niet smartlijk meer.

.....

Dit is de wondre levensopenbaring,
Dit is geluk en rijkdom, hoogste zaligheid
Der vrij-gestreden ziel, die veilig in haar droom
De lang-verloren waarheid wedervond:
Dat de aarde schoon is en het leven goed.

30/9/25.
FRANS DE WILDE.

Drie Gedichten voor Kinderen

Mijn prentenboek

Zie! Mijn prentenboek ligt open...
Wat daar al te zien in is!
Ventjes klein, met heelder hoopen,
En een groote wildernis.
Leeuwen, tijgers, olifanten,
En een buffel sterk en groot,
Wondre vogels, te alle kanten,
Zelfs, die staan op éénen poot.

Officieren en soldaten,
Zie! Ze stappen in 't gelid.
Vrouwkens, die wat staan te praten,
En een, dat aan 't venster zit...
Kindren, die een vlieger laten,
Hoog, heel hoog, tot in de lucht...
Of die spelen, in de straten,
School of winkel, voor de klucht.

Dan een zee met vele schepen,
Ook een oorlogsboot er bij.
En een kapitein met strepen...
En kanonnen: een, twee, drij.
O! Hoe vele prenten, vrindjes,
In mijn prentenboek toch staan!
Moest ik 't almaal zeggen, kindjes,
In geen week kreeg ik 't gedaan.

De koe

Op frissche, geurig-groene wei,
Daar staat de koe, zoo groot, zoo vrij,
En eet haar buik heel rond en dik,
Zij is zoo lekker in haar schik.
In volle lucht, in volle zon,
Of 't voor een koe nog beter kon.
Ze is blij, de koe,
En roept: boe, boe!

Zij aast en graast, zij gaapt en geeuwt,
Zij gaat en staat, en snuift en schreeuwt.
Maar eten, roepen, wordt men moe...
Dat ondervindt ook onze koe.
Zij wil dus wat te ruste gaan;
Men kan niet eeuwig blijven staan.
Nu ligt de koe,
Want zij is moe.

En als het avondklokje klinkt,
En 't sterreken daarboven pinkt,
Dan komt de koeknaap naar de wei...
Nu is de koe niet meer zoo vrij,
Want zij moet meegaan naar den stal,
Waar meid of vrouw haar melken zal.
De stal gaat toe...
Ze is weg, de koe.

Het haantje op den toren

'k Weet een haantje,
Tikkenhaantje,
Dat heel hoog te pronken staat,
Recht en flink als een soldaat,
En dat draait,
Als het waait...
Wie kent dezen tikkenhaan,
Wie van u weet hem wel staan?

Zie, dat haantje,
Tikkenhaantje,
Staat, och arme, heel alleen...
Waar zijn al zijn kippen heen?
Op zijn spil,
O zoo stil,
Staat hij daar, die goeie haan,
En nooit gaat hij er vandaan.

O! Dat haantje,
Tikkenhaantje,
Staat in regen en in wind.
Of hij dat plezierig vindt?
'k Weet het niet,
Maar ge ziet:
Nooit vangt hij met kraaien aan...
Doet nooit ‘koekeloerenhaan’!

H. VAN ROOY

Herbert Eulenberg

Ongeveer twintig jaar zal het geleden zijn, dat Herbert Eulenberg voor ons nog iets méér werd dan de naam van een jong tooneelschrijver, wiens schouwspel *Munchhausen* ons na lezing een tamelijk vagen indruk gelaten had.

Het was te Dusseldorf in het Schauspielhaus, geleid door Louise Dumont, eene, vóór den oorlog, ook ten onzent niet onbekende figuur: te Antwerpen organiseerde zij meermaals gastvoorstellingen met een ensemble, dat voornamelijk met stukken van Ibsen en Sudermann in de gunst van ons publiek trachtte te komen. In die jaren dus gebeurde het, dat we Herbert Eulenberg in zijne functie van ‘dramaturg’ aan het Dusseldorfer Schauspielhaus leerden kennen en, meer speciaal, als een scherpzinnig, welbespraakt en geestig conferencier, die vóór de vertooning een woord van toelichting aangaande stuk en auteur tot het publiek placht te richten.

Het hooge voorhoofd, de doordringende blik, de krachtdadige uitdrukking besloten in de conformatie van neus en mond, wel iets getemperd, maar niet wezenlijk verzwakt door de zachte ronding der kin - in zijn geheel een pracht-type van den Rijnlander, het staat ons nog zeer duidelijk voor oogen. En niet minder goed herinneren we ons den sympathieken indruk welken deze uiterlijk kalme enthousiast door zijn toespraak wist te maken. Dit en een meer ingaande kennismaking met het werk van dezen man deed ons besluiten ook zijne verdere evolutie met een waakzaam oog te volgen, evenals we dit reeds deden ten opzichte van zijne landgenooten G. Hauptmann en Frank Wedekind. Beloofde dit voornemen ons niet het innig genot, verbonden aan het nagaan hoe een sterke persoonlijkheid reageert op het wonderbaar spel van tijd en omstandigheden, tevens, hoe deze in des dichters verbeelding en gevoelssfeer geleidelijk zich sublimeeren tot kunst?

De openstelling voor het publiek van de Galerie Alfred Flechtheim gaf ons aanleiding, bij het doorreizen van Duitschland, andermaal een ‘Abstecher’ te maken naar Dusseldorf. Dat was in 1913. Zijne betrekking aan den schouwburg had Eulenberg reeds lang opgegeven, vertelde ons een vriend; aan de kunstbeweging nam hij geen bizonder actief deel meer: hij woonde toen te Kaiserswerth a. R., een buitenwijk van Dusseldorf, en had zich geheel en definitief gewijd aan zijn roeping als letterkundige. Een aanzienlijke reeks tooneelstukken - elk jaar verscheen er een nieuw - had het aantal belangstellenden in Eulenberg's literairen arbeid in niet geringe mate vergroot. Toch was zijn naam toen nog niet doorgedrongen tot het groote publiek, want de schouwburg-directies bleken niet erg gesteld op het monteeren van zijne stukken. Eulenberg's vermaardheid is véél meer gediend geworden door zijne ‘Schattenbilder,’ een literaire portret-verzameling geteekend met een waarlijk verbluffende zekerheid van hand, beheerscht door een niet minder zeldzaam-ongekunstelde sensibiliteit die noch humor noch ironie uitsluit. Zijn sterkste proefstuk in zake portretkunst heeft Eulenberg ongetwijfeld geleverd met *Die Familie Feuerbach*, tot nog toe het kostbaarste gedenkboek gewijd aan het innerlijk en uiterlijk fel bewogen bestaan, het diep-menschelijk ziele-leven en de tragische levenswederwaardigheden dezer heroïeke geesten: Paul Johann, den rechtsgeleerde; zijne zonen: Anselm, den archeoloog; Karl Wilhelm, den mathematicus; Eduard August, den jurist; de philosophen Ludwig en Friedrich en dezes zoon, den genialen schilder Anselm, in 1880 gestorven te Venetië, ‘eenzaam en miskend’ zooals de bezoekers der Dogenstad kunnen lezen op een marmeren plaat op den gevel van het Luna-hotel. Eulenberg heeft de rijke stof welke hem hier geboden werd niet verwerkt tot een lijvig boekdeel van indigeste lectuur en dat is niet de minste verdienste van dezen bundel *Bildnissen*. ‘In deze korte karakterteekeningen en levensbeelden’, merkt H.M. Elster te recht aan, ‘blijft Eulenberg steeds de intuïtieve kunstenaar, de ironisch-romantische schrijver die in en boven zijn onderwerp staat - ‘ein Erlebender und ein Distanzierter, ein Begeisterter und ein Kritischkühler, ein Mann des Herzens, der Phantasie und der Erfahrung, die het wezenlijke van elk verschijnsel steeds

en dermate weet te vatten, dat het ons wordt tot een heerlijk en blijvend bezit. Een bizonder genot wordt ons tevens verschaft door Eulenberg's stylistische soepelheid en de volmaakte kunst waarmede hij zijn onderwerp kan bemeesteren en die hij aan elke figuur weet aan te passen.'

Die hoogst merkwaardige gave heeft hij met nimmer falend geluk aangewend bij het konterfeiten van tientallen individualiteiten, thuis hoorend in de meest verschillende kunstvakken: dichters als Leopardi en Walt Whitman, dramaturgen als Ferdinand Raimund en Ludwig Anzengruber, beroemdheden uit de schilderswereld als Velasquez, Watteau en Reynolds, toondichters als Weber, Liszt en Offenhach. Een onafzienbare rij van levende beelden waarvan de typische trekken met volmaakte duidelijkheid zich vastzetten in de herinnering van den lezer. De figuur Offenbach bijv., om er maar ééne te noemen, werd door Eulenberg geteekend - en dit op een paar bladzijden - met een maëstria in het raccourci die, nà E.T.A. Hoffmann, wellicht nooit meer bereikt was geworden.

We maakten hierboven terloops gewag van de schilderijenverzameling Alfred Flechtheim - een manifestatie waarvan de belangrijkheid, met het oog op den ontwikkelingsgang der moderne schilderkunst en haar bekend-worden aan gene zijde van den Rijn, niet mag onderschat worden. Voor velen bracht zij toen de openbaring van het genie van Vincent van Gogh en voorts de kennismaking of betere vertrouwdheid met het oeuvre van Cézanne, Gauguin en Henri Rousseau, terwijl ze de aandacht vestigde op Henri Matisse, Picasso, Marie Laurencin, Kokoschka en ook de graphische kunst van Edvard Munch in een veel zuiverder licht stelde. Onder de schrijvers die voor den kataloog dezer tentoonstelling een commentaar geleverd hadden, figureerden o.a. Jacques Rivière, A. Volland, Guillaume Apollinaire en André Salmon naast W. Uhde, Meier-Graefe, Carl Sternheim - en Herbert Eulenberg. Laatstgenoemde trad hier echter niet op als vaandrig van eene of andere moderne groep. Zijne bijdrage - eene overigens wel kenschetsende voor Eulenberg's talent - gold de Napoleon-buste van Canova. Eulenberg is trouwens op literair gebied en meer speciaal in de dramaturgie niet wat men thans een 'modernist'

noemt. Zijn innige omgang met het werk der groote romantiekers, de weelderigheid zijner eigen verbeelding en de lyrische vlucht die zijn aspiraties zoo gemakkelijk en natuurlijk nemen, hebben hem naast zijn groote tijdgenooten Hauptmann en Wedekind, een nog niet zoozeer in 't oog springende, maar dan toch volstrekt eigen plaats bezorgd op tooneelgebied. Stellig staat zijne kunst dichter bij die van Hauptmann dan dat ze verwantschap zou vertoonen met het wrang satiriek erotisme van Wedekind, den voorlooper van het cynisch, brutaal realisme der hedendaagsche Duitsche dramaturgie en de, technisch onmiskenbaar meesterlijke, maar naar den geest gruwelijke graphiek van George Grosz.

Herbert Eulenberg is een geboren idealist. Maar men durft dit woord haast niet meer gebruiken, zóó licht geeft het aanleiding tot misverstand. Zijne poëtische zending, zegt Richard Sexau - een der beste kenners van Eulenberg's oeuvre - bestaat er in: de wereld niet tot een Augiasstal te laten verworden. Zijn werk zal weerstand bieden aan den tijd, omdat het uit innerlijke noodwendigheid geboren werd en organisch opgroeide, omdat een edel, overtuigd, een hoog doel nastrevend mensch er zijn beste hartebloed aan ten koste legde.

Den 25^{n} Januari l.l. vierde Herbert Eulenberg zijn vijftigsten verjaardag. Te dier gelegenheid liet de uitgeversfirma J. Engelhorn's Nachfolger, te Stuttgart, een uitgebreide en typographisch wel verzorgde bloemlezing verschijnen uit het thans zeer omvangrijk werk van den dichter. Het mag een mooi gebaar genoemd worden, maar ook een daad van rechtvaardigheid ten opzichte van den voorzeker nog niet naar volle waarde geschatten kunstenaar.

JULIUS VAN ETSEN.

Vlaamsche Kroniek

Germana van Herbruggen zingt verzen *Van Lente en Liefde* (Uitgeverij Regenboog, Antwerpen), die meer dan eens bekoren door hun zachten, weemoedigen klank:

> Mijn hart is als een poverken
> Zoo simpel en zoo teer.
> Het wiegelt op elk loverken,
> Doch buitelt keer op keer!

Minder waardeeren we verzen als deze:

> Wat zingt ge toch, zoet vogelkijn,
> Zoo leutig, lustig, lief en fijn?
> Zoo kluchtig, vluchtig, luchtig, los,
> En wekt al de echo's in 't wijde bosch....

Daarin dekt een gemakkelijke uiterlijke virtuositeit amper de leegheid van den inhoud. Waar G. Van Herbruggen simpel-weg haar gevoel laat spreken levert zij menig bewijs van een dichterlijken aanleg, die zich vooral ontplooit in de verwoording van teere stemmingen en onwillekeurig de vergelijking met Alice Nahon en Mia Kleine opdringt...

In zijn *Liederen voor Maria* (De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven) vlecht August van Cauwelaert een heerlijken krans van godsdienstige lyriek ter eere van de Moeder-Maagd. Al deze verzen zijn gevloeid uit het hart en zwaar van innige vereering en oprechte vroomheid. Elk dezer liederen ruischt als een gebed en heeft de waarde eener offerande. A. Van Cauwelaert heeft den rijkdom van verzen, die in Vlaanderen sedert de middeleeuwen ter eere der H. Moeder werden gedicht, aanmerkelijk vergroot. Slechts het eerste deel van een der mooiste gedichten, die men steeds hergenieten zal, zij hier geciteerd:

> Een huisjen in de schemering en
> een moeder die haar kindje voedt...
> Wie weet van al deze aardsche dingen
> geluk zoo zuiver en zoo zoet?

Zoo zat Maria daar gebogen
en Jesus zoogend in de schaûw,
en streelde met haar hand en oogen
het kindje dat maar drinken wou.

Zij voelde - en 't jonge hart ontroerde -
hoe 't straaltje naar zijn lippen liep,
en keek maar hoe dat mondje roerde
en telkens dronk totdat het sliep.

Dit is in elk rijk moederleven
de tijd waar liefst herinnering toeft:
als ze uit haar zelf alleen mag geven
al wat haar hulploos kind behoeft.

Klinkt dat niet even fijn en innig als een simpel middeleeuwsch Marialied?

Nog rest ons te wijzen op het verschijnen van den tweeden zang - Avond - van Karel de Winter's *Pan* (Regenboog, Borgerhout), waarin we veel meer de Jordaensche weelderigheid waardeeren - al wordt ze soms door woordenoverdaad geschaad - dan de filosofische bespiegelingen, die er doorheen geweven zijn. *Pan II* is een fel-bewogen fresco, ontworpen door een kunstenaar, die met gulzigheid zwelgt aan al wat het leven hem biedt. Hij grijpt reeds naar nieuwe vreugden, nog vóór in hem de indruk van het pas gesmaakte genot tot bezinking kwam en kristalliseerde tot gedegen kunst. *Pan II* is in elk geval een beloftenrijk en waardevol werk.

Volksch van toon en vorm zijn de liedjes, die Jozef Simons uitgaf onder den titel *Kattestaart* (Gudrun, Brussel). Deze dichter neuriet zijn wijsjes in eenvoud en kruidt ze met snaakschen humor. Hij is de landsche dichter, ‘niet op grootheid tuk’ en voor wien ‘'t Bloempje dat men heet geluk, bloeit langs kleine wegen.’

In *Zwart en Goud* van Marc. R. Breyne (Excelsior, Brugge), door den E.H. Cyriel Verschaere met een oratorischen huldegroet aan wijlen Paul Krüger ingeleid, klinkt de stem van een gemoedelijk mensch, die door de oude motieven van huiselijk wel en wee geïnspireerd wordt, maar daarin geen bron van nieuwe beelden en frissche, persoonlijke emoties vermag te ontdekken.

Zoo warrem is 't stille vertrekje
Waar ik eenzaam-dichtend zit:
Daar is op de wereld geen plekje,
Mij geen hoekje zoo lief als dit.

Wat wij gaarne gelooven. Het stemt ons dan ook een stondeken weemoedig als we vernemen, dat de dichter dit uitverkoren oord verlaat om elders het geluk te zoeken; wat hem alweer tot zingen noopt:

Mijn vrouw, mijn kroost, vaart met mij mêe
Op zee! op zee!

Tusschen deze brave rijmen en het onbeholpen gestamel der dadaïsten, waarvan we in onze vorige kroniek gewaagden, is de afstand zoo bijster groot niet!...

LODE MONTEYNE.

Ontvangen boeken

Arnold Sauwen: Uit het Maasland.
Herman Teirlinck: De wonderlijke Mei.
Felix Timmermans: Naar waar de Appelsienen groeien.
Fabrice de l'Uda: Bij de Schemerlamp.

Naschrift

De heer Gaston Burssens, dadaïstisch dichter bij Gods genade, zond ons een protestbrief, omdat hij niet aansprakelijk wil gesteld worden voor de fouten - ‘het moge (sic) dan zetfouten wezen’ - die voorkomen in het door ons aangehaalde gedicht (!?). Hij ‘sommeert’ ons ‘Zonnebrand’ te herdrukken ‘in de spelling en de versschikking van het origineel’... De heer Gaston Burssens besluit zijn schrijven met deze woorden: ‘Op de wijze, waarop U mijn gedicht hebt gedrukt, ben ik gehandikapeerd - en eerlijk duurt het langst.’ Wij willen dezen dichter niet handikapeeren, te meer daar zijn van zetfouten gezuiverd en in getrouwe versschikking weergegeven gedicht (?!) nu wel het uitzicht en de kwaliteiten van een onsterfelijk meesterwerk zal bezitten... Hier gaat het! (Zetter, opgepast!)

tropiese zonnebrand
de hennen woelen in het zand
de meiden gloeien
de knechten gloeien
het haantje van de toren gloeit

o haantje van de toren
zie naar de hennen in het zand
de knechten liggen verloren
de meiden zijn geroepen
maar niet uitverkoren
voor het koren
voor het land

voor het brandende koreland

Wanneer de goedjonstige lezer deze versie, ‘van alle smetten vrij,’ wil vergelijken met de door ons in het Januarinummer gepubliceerde lezing, zal hij vaststellen, dat deze laatste ontsierd werd door een paar fouten tegen de vereenvoudigde spelling, die den heer Burssens lief is en overigens de eenige originaliteit van zijn werk uitmaakt, door het bijvoegen van een paar zinteekens (dada kent punten noch komma's) en door het niet in acht nemen van den grooten afstand, die regel 13 scheiden moet van het voorafgaande vers! Bovendien heeft de zetter in het derde vers ‘weiden’ gelezen in plaats van ‘meiden’! Wij hebben deze vergissing op de proef niet eens gemerkt. Dat is meer dan ergerlijk en oneerbiedig... Er bestaat inderdaad een logischer verband tusschen gloeiende *m*eiden en gloeiende knechten dan tusschen dito *w*eiden en dito knechten. Dit verband verbreken was gewis de schoonheid van dit heerlijk gedicht (?!) onherroepelijk schenden. We begrijpen en billijken dan ook de verontwaardiging van den Schepper dezer schoonheid! Waarom moesten wij ons ook vergrijpen aan een zoo volmaakt vers?

L.M.

Onderwijs en Opvoeding

Indien het waar is, dat elke opvoeder er belang bij heeft zijn gezichtskring zoo ruim mogelijk te maken en te houden, dan is het eveneens waar, dat die gezichtskring herkennelijk is aan de boeken die hij leest en aan de tijdschriften die hij doormaakt.

Te lezen boeken vermelden we hier niet, voor zoover die vallen buiten het raam der onderwerpen, die rechtstreeks of onrechtstreeks elken schoolman interesseeren moeten. Wel willen we even afwijken wat tijdschriften betreft, omdat juist op dàt gebied, dus buiten het eng pedagogische en schoolsche om, zoo velerlei is te ontdekken, waarmee de geest van opvoeders verruimd wordt en verrijkt.

We noemden vroeger reeds *Volksontwikkeling*, de uitgave der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, te Amsterdam; we vestigen er nogmaals de aandacht op, al ware het slechts, in den pas afgesloten jaargang, om de merkwaardige verslagen van W.E. van Wijk over ‘Het tweede en het derde jaar van den Arend’, zijnde die Arend een avondklub of werkkring voor de rijpere jeugd, en om de lange, leerrijke reeks bijdragen over het ‘Werk ten behoeve van ontwikkeling en ontspanning van het personeel der Nederlandsche fabrieken’. Want in die artikelen zooals in het heele tijdschrift groeit de opvoeding uit tot een breedopgevat maatschappelijk werk, wat haar vast niet van ondienst is. Gaarne noemen we ook *Wil en Weg*, een der uitgaven van de Maatschappij voor goede en goedkoope lektuur. De ondertitel van dit tijdschrift luidt: ‘een volksuniversiteit in woord en beeld’, en daarmee omvat de uitgever voortreffelijk den veelzijdigen inhoud, bestemd voor al wie zich letterkundig, artistiek en wetenschappelijk verder ontwikkelen willen. Tot die ‘al wie’ behoort zeker de schoolman; en deze krijgt er, o.a. aan de hand van de artikelenreeks van Dr. Büchner over ‘Molekulen en atomen’, van Dr. Günther over ‘Het leven der insekten’, van Herman Hana over ‘Sierkunst’ en over ‘Beeldhouwkunst’, van L. Simons over ‘Het drama der XIXe en XXe eeuw’ ruim gelegenheid toe, zijn eigen begrippen en kennis te herzien en te volledigen, zooals hij dat doen zou indien hij geïllustreerde voordrachtenreeksen in een ernstige volkshoogeschool meemaakte. Vermelden willen we, eindelijk,

Savoir et beauté, een Fransch-Belgisch maandblad, uitgegeven door de provincie Henegouwen met de bedoeling, in zoo ruim mogelijken kring belangstelling voor het schoone te wekken. Diepgaand zijn de artikelen niet, wenschen ze ook niet te zijn; maar elke maand voeren ze toch voldoende gegevens aan over het schoone in de beeldende kunsten, in de nijverheid, in het openbaar leven en over de wijze waarop het onderwijs dat schoone ten dienste staat, om het tijdschrift voor zeer velen aanlokkelijk te maken. Het is trouwens rijk geïllustreerd, biedt telkens een mooie buitentekstplaat aan en laat elk jaar één of meer extra-nummers verschijnen. Dit jaar brengt ons een speciaal nummer over 'De dekoratieve kunsten te Parijs'; in vorige jaren kregen we o.a. 'De dekoratieve en nijverheidskunsten', 'Henegouwen als bakermat der kunst', 'Het moderne meubel'. Eén schaduwzijde biedt het tijdschrift: zijn leiders zijn niet thuis in het Vlaamsche landsgedeelte en schijnen zelfs nauwelijks te vermoeden, dat daar ten goede van het schoone in het leven een massa werk tot uiting komt, dat waard is langs denzelfden weg aan het publiek te worden voorgesteld. Moge deze bedenking de Redactie nuttig blijken.

* * *

De boekenmarkt voert, op onderwijsgebied, velerlei produkten aan; vele zijn interessant, weinige dringen zich op, haast geene zijn standaardwerken.

Interessant is wel F. Pécaut's *En marge de la pédagogie* (uitg. F. Nathan, Parijs), een reeks artikelen, werkelijk op den zelfkant van het opvoedkundig vak, behalve een paar die handelen over 'eenheidsschool en demokratiseering' en 'een Amerikaansch schoolman en het pedagogisch genie', al wordt de opvoeder er niet veel wijzer mee. Belangwekkend ook *Nos enfants* door M. en E. Théodore (uitg. Desoer, Luik), zijnde een overzicht van wat huis en school te presteeren hebben in verband met lichamelijke, verstandelijke, manueele, esthetische, zedelijke en maatschappelijke opvoeding, maar rakende zooveel programmapunten aan, dat oppervlakkigheid vanzelf moest op den voorgrond treden. Interessant eveneens Tolstoi's *Mémoire à Boulgakof sur l'éducation* (uitg. 'Lumière', Antwerpen), een stuk van twaalf bladzijden, dat Charles Baudouin ons in zijn heel wat langere inleiding voorstelt als Tolstoi's pedagogisch testament en feitelijk hierop neerkomt, dat godsdienst en moraal de grondslag en ziel van alle opvoeding moeten zijn; maar welke godsdienst, welke moraal, dat wordt ons niet voorgehouden, al kunnen hier honderd vragen opgeworpen. Veel belangwekkender echter, want meer rechtstreeks ten bate van het onderwijs,

heeten we *Individueel werk en het Daltonplan* door A.J. Lynch, uit het Engelsch vertaald door J.E. Prins-Willekes Macdonald (uitg. Tjeenk Willink, Haarlem) en *Vers l'école rénovée* door O. Decroly en G. Boon (uitg. Office de Publicité, Brussel), die beide, in verband met haast dezelfde vastgestelde tekortkomingen van het klassikaal onderwijs, een onderwijsstelsel opbouwen dat een merkelijke verbetering wil zijn. Eerstgenoemd werk, waarvan we vroeger de Engelsche uitgaaf bespraken, bedoelt het klassikaal onderwijs grootendeels door het individueele te vervangen, door een volledig nieuwe werkindeeling. Het tweede, een brochure slechts, maar een zakelijke, zoekt de verbetering in het hergroepeeren van de leerlingen en het invoeren der belangstellingscentra. Beide werken geven een beeld weer van werkelijk doorgevoerde proefnemingen. En beide ook, indien de toegepaste stelsels wellicht niet geroepen zijn om algemeen ingang te vinden, hebben een intrinsieke waarde, groot genoeg om voor enkele jaren de belangstelling van alle pedagogische hervormers vast te houden. Gaarne voegen we hieraan een derde werk toe, *L'autonomie des écoliers* door Ad. Ferrière (uitg. Delachaux en Niestlé, Neuchatel), dat niet op het onderwijs, maar op de opvoeding der schoolgaande kinderen wil ingrijpen, en zulks wel door het inrichten van schoolgemeenschappen, leerlingen-republieken en het overdragen daaraan van een gedeelte van het gezag en de verantwoordelijkheid. Ook dat stelsel, in een aantal Amerikaansche en Europeesche scholen op de proef gesteld, kan gehinderd worden in zijn verlangen naar veralgemeende toepassing; maar Ferrière's beweegredenen en dokumentatie ten gunste zijn weer overtuigend genoeg om ons te dwingen, er meer dan terloops onze aandacht aan te schenken. - Een boekje, dat ons een aktualiteit leek, was *Is onze rijpere jeugd in wezen anders dan vroeger?* (uitg. 'Ontwikkeling', Den Haag). 't Is eigenlijk een rapport, opgesteld door A.G. Dyserinck, S. Groshans en S.C. van Leersum, aan de hand van talrijke antwoorden op deze vraag, bij hen ingekomen. Er zijn bevestigende, ontkennende en twijfelende antwoorden bij; algemeen echter wordt erkend, dat de levensomstandigheden veranderd zijn en verbetering mogelijk is. In de conclusies staan enkele belangwekkende raadgevingen, al kwam men er niet toe, een diep ingrijpende maatschappelijke onderneming op te bouwen, wat nochtans wenschelijk is. - Gelezen hebben we ook *The dawn of juvenile literature in England* door G. Andreae (uitg. H. Paris, Amsterdam), een boek onder de zeldzame Engelsche, die kinderliteratuur behandelen. Gaarne hadden we daarin nauwer het verband zien leggen tusschen de 17^{e} en 18^{e} eeuwsche opvattingen in Engeland en elders; de literatuur voor

kinderen stond immers overal in hetzelfde teeken, en inzonderheid in Duitschland, Nederland en Frankrijk? Belangwekkende gegevens bevat het boek echter wel; de invloed van Locke, Defoe, Swift wordt er voortreffelijk in toegelicht, al blijkt het onkinderlijk gemoralizeer zoomin de Engelsche auteurs als de vreemde te hebben losgelaten.

Een werk dat we heelemaal apart te noemen hebben is Dr. J.L. Prak's *De psychotechniek der beroepskeuze* (uitg, J.B. Wolters, Groningen). Ofschoon het bedoelt zich tevens tot leeken te richten, is het hoofdzakelijk een uitmuntend boek voor opvoeders en psychologen, wie de maatschappelijke toekomst van de jeugd interesseert. De auteur, psycholoog aan de Philips-fabrieken, onderzoekt grondig de methoden die worden aangewend om het beroepspersoneel uit te kiezen en acht de psychologie den eenig ernstigen grondslag; maar die psychologie moet dan in rechtstreeksch verband gebracht met de bedrijven en beroepen en de eischen die ze stellen. Bedoeld verband wordt aangelegd door de psychotechniek, die de beroepsbeelden opmaakt, de physiologische, zielkundige en intellektueele testen samenstelt en uit de uitslagen der testonderzoeken haar besluiten afleidt. De testen vormen de ultra-delikate zijde van de psychotechniek; vele testen en ook zg. persoonslijsten zijn beslist af te keuren. De auteur verwerpt de vragen van Roels en Van der Spek, eveneens de enquêtes van Heymans en Wiersma; hij erkent alleen het experiment, dat toelaat de bewustzijnsverschijnselen af te zonderen. Het werk, dat 270 bladzijden omvat, is streng wetenschappelijk; en daarom dwingt het eerbied af, de bekentenis te lezen hoezeer de experimenteermethode nog in haar eerste stadium van ontwikkeling is.

* * *

Een woord thans over leerboeken, met inbegrip van boeken, die hoofdzakelijk den lesgever van dienst willen zijn. Om werk van eigen bodem voor te trekken vermelden we eerst *Teekenen en handenarbeid* (*tweede graad*) door J. Broeders en E. Vincent (uitg. H. Krick, Antwerpen) en *Proeve van apologetische schriften voor het turndom* door O. Delaive (uitg. ‘Anvers-Bourse’, Antwerpen). Eerstgenoemd werk, dat een vervolgstuk is, plaatst niet alleen teekenen en handenarbeid, maar alle overige leervakken mede in het teeken van het arbeidsbeginsel; maar het behoudt toch aan teekenen en handenarbeid om en voor zichzelf het leeuwenaandeel, zijnde 200 bladzijden tekst en 14 losse platen, voor, - en dat is goed. Alleen, en hier worde een verkeerde opvatting voorkomen: die 200 blz. zijn meer een veelzijdige studie en diepgaande ontleding van het onderwerp

dan wel een degelijke handleiding voor den onderwijzer. In afwachting dat de auteurs ons deze laatste, bondig en klaar, bezorgen, vertoonen zij zich als meesters in het vak en bieden zij dit aan als een werkelijk levenwekkenden en rijkelijk opbouwenden faktor in het onderwijs. Het boek van den heer Delaive over turnen draagt een dithyrambischen titel; en wie het inkijkt doet dikwijls den indruk op, dat de schrijver vooral als methodenstrijder en debater tegen de 'Zwedisten' verlangt op te treden, in verband met hun invloed in België, en ook gaarne de polemiek te gemoet ziet. Wij onthouden hier alleen de volledige Nederlandsche vertaling der 'Schriften van Ling', in dit boek opgenomen, en verder de grondige historische en methodologische kennis van het turnvak, die den auteur eigen blijkt te zijn. - Van eigen bodem ook is *Taalschat* door M. Wijckmans (uitg. 'Excelsior', Brugge). We gelooven niet, dat de auteur, leerares aan de Rijksnormaalschool te Brugge, de bedoeling heeft dit werk doorloopend, van a tot z, te laten gebruiken; maar dat elke taalleeraar in vierden graad, middelbaar en normaalonderwijs er rijkelijk stof tot persoonlijke verwerking in vindt is zeker, en daarom weze dit boekje van harte aanbevolen.

De uitgeversfirma J.B. Wolters, te Groningen, komt ononderbroken met nieuwe of hernieuwde produkten op de pedagogische markt; en het is tevens treffend, hoe het meerendeel hiervan in een stoffelijk kleed wordt aangeboden, mooi genoeg om onze Vlaamsche auteurs naar een Vlaamschen Wolters te doen verlangen. Van deze firma vermelden we: het *Nederlandsch Leesboek* in drie deelen, samengesteld door G. Bolkestein, A.P.C. Poelhekke en Dr. J. Prinsen, met de bedoeling het leesen taalonderwijs in den breedst mogelijken zin van dienst te zijn, wat ons, bij onze groote waardeering voor de mooie bloemlezing, verlangen doet, eenmaal het bondig voorbericht door een omstandig toelichten dier bedoeling te zien vervangen, zoodat het heele werk den lesgever zelf een didaktische leidraad wordt; - *Précis historique et anthologie de la littérature française*, door J.B. Besançon en W. Struik, een historische, geïllustreerde bloemlezing in twee deelen, waarvan het tweede alleen de 19e eeuw behandelt, met telkens een welsprekend overzicht van de behandelde literaire periode, al worden daarin tusschenbei figuren als een Charles De Coster en een Eugène De Molder vergeten; - *Voyage en France*, door J.H. Kool, dat een aardrijkskundig leesboek, met illustraties en plannen, maar ook met oefeningen op den taalschat is en op aantrekkelijke wijze Frankrijk kennen leert; - *Poésie*, tweedeelige bloemlezing, door P.B. Benjert en J.J.B. Elzinga, voor het middelbaar onderwijs bestemd en biedende, in klimmende moeilijkheid, honderdvijftig gedichten, waaronder vele bekende en mooie, bij uitstek voor

voordragen geschikt; - *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst*, door Dr. C. De Baere, vooral belangrijk omdat zij ‘voor Belgische scholen’ geschreven, er zich mede op toelegt een massa on-Nederlandsche ‘distels’ uit te roeien; - *In St. Jürgen, Ein stiller Musikant*, door Theodor Storm, twee verhalen, opgenomen in de geannoteerde uitgaaf ‘Von deutscher Art und Kunst’, onder leiding van E. Brouwer en G. Ras, die in al onze middelbare onderwijsgestichten thuisbehoort. Het taalonderwijs wordt dus door de firma Wolters, - en vele hier niet vernoemde uitgaven kunnen dat bevestigen -, voortreffelijk gediend! Mede van deze firma kwamen ons bovendien P.R. Bos en J.F. Niermeyer's *Beknopt leerboek der aardrijkskunde* (herzien door A. Jochim) en G.J.A. Mulder's *Britsche wereldrijk* toe, die beide, maar vooral het tweede, belangwekkende aardrijks- en volkenkundige mededeelingen bezorgen; maar toch worden die op zulke wijze aangebracht, dat we die werken liefst aan leerkrachten, niet aan leerlingen, toevertrouwen.

* * *

Van F.W. Drijver verschenen achtereenvolgens *Mozaïek, Historie en Legende* en *Schetsen en beelden*, (uitg. P. Noordhoff, Groningen). Geen schooluitgaven, dat geven we toe, maar boeken, wier folkloristische geest bepaald zijn intrede in de school diende te doen, zoo eng verbonden is hij met den geest van ons volk en met het volksche leven. Trouwens, laatstgenoemd werkje, dat bedoelt ‘iets bij te dragen tot de verbreiding der volkskunde’, is aldus geschreven, dat heele bladzijden om hun inhoud dadelijk de jeugd aanspreken, als over iets dat deel uitmaakt van hun eigen gevoels- en gedachtenleven. En de andere twee, zijnde een rijke bron aan volkswetenschappelijke gegevens, laten den opvoeder toe, dat leven tot een overvloed aan eigen schoon te maken, gelijkloopend met het schoone leven van alle kinderen en alle volkeren. *Mozaïek* beleefde een vierden druk, omgewerkt en met een groot aantal nota's op folkloristisch gebied aangevuld: allerlei wetenswaardigheden over maanden en getallen, feestdagen, volksgeloof en volksgebruiken, spelen, dranken, volksetymologie.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Herbert Kunze. *Die Gotische Sculptur in Mitteldeutschland (Kunstbücher Deutscher Landschaften)*. Bonn, Friedrich Cohen, 1925. 3 M.

Telkens men na-oorlogsche boeken uit Duitschland in handen krijgt, in 't bijzonder kunstboeken, staat men versteld over de sobere pracht, waarmede de uitgevers van over den Rijn, niettegenstaande de slechte tijden, uitpakken. 't Lijkt paradoxaal, maar het dure boek schijnt in het verarmde land te rendeeren! *Die Gotische Sculptur in Mitteldeutschland* van Dr Herbert Kunze is een onafhankelijk deel uit een reeks kunstboeken, die op den duur gansch Duitschland zullen bestrijken. De grondgedachte van deze verzameling schijnt te zijn dat de geest van het landschap steeds opnieuw te voorschijn komt boven de wisseling van de vormen en van de menschen. Voor Midden-Duitschland zou dit, volgens Dr. Kunze, een herhaalde terugkeer zijn tot de Romaansche opvatting: de beeldhouwkunst los van de bouwkunst. Op kernachtige wijze illustreert hij zulks door woord en beeld - er zijn niet minder dan 80 voortreffelijk uitgevoerde buitentekstplaten - aan den ontwikkelingsgang van de Gothische beeldhouwkunst te Maagdenburg, te Naumburg, te Meissen, te Heiligenstadt, te Halberstadt en elders. Voor vergelijkende kunststudie een onmisbaar werk.

P.D.K.

Prof. J. Vercoullie. - *De Diersage en Reinaert de Vos* (Brugge, Centrale Boekhandel, 1925); 95 blz.; 4 fr. 50 c.

Prof. J. Vercoullie, die in de reeks ‘Cultuur en Wetenschap’ reeds *De Taal der Vlamingen* uitgaf, liet daarin nu ook *De Diersage en Reinaert de Vos* verschijnen, een zeer verdienstelijk, onderhoudend en volledig ‘overzicht’, met 9 illustraties opgeluisterd. Het boek deelt o.a. allerlei bijzonderheden mede over de fabelliteratuur, vooral over de Sanskritsche *Pancatantra*; de theorieën over het ontstaan der diersage; den

inhoud van het dierenepos *Reinaert*, met uitweiding over de dier- en plaatsnamen die er in voorkomen, zijn beteekenis, zijn kunstwaarde; verder al wat tot nu toe bekend is over den dichter, een en ander over de verschillende uitgaven, vertalingen en modernisecringen van *Retnaert* en een hoofdstuk over geschilderde en gebeeldhouwde satirische tooneelen, aan fabelen en diersage ontleend.

Taalbloei, letterkundig leerboek voor H.B.S., gymnasia, kweek- en normaalscholen, bijeengebracht door M.A.P.C. Poelhekke, 4e herziene en verkorte uitgave (Groningen, Den Haag, J.B. Wolters, 1925); 352 blz.; *f* 3,25; geb. *f* 3.75.

Hier werd reeds met lof *Taalbloei*, in twee deelen, besproken. Daarnaast bestaat nu een uitgave die wat in de beide deelen werd bestreefd, in één deel heeft samengeperst. Minder kosten dus en weglating vooral van wat aan sommigen te moeilijk scheen. Het grondplan werd behouden: eerst materiaal om verschillende openbaringen der literatuur aan niet te moeilijke specimens te toonen; daarna, in chronologische orde, de ontwikkeling der letterkunde van 1880 af tot nu toe, met inbegrip van sommige dichters uit den jongsten tijd.

Er zijn eenige Zuidafrikaansche schrijvers in vertegenwoordigd en de volgende Vlaamsche: Rodenbach, Buysse, Sabbe, Verriest, Van Langendonck, Gezelle, Streuvels, De Clercq, Vermeylen, Van de Woestyne, Van Cauwelaert, Boens, Moens.

N.C. Meyer Drees. - *Bewust Lezen*, een hulpboek bij literatuurstudie (Groningen, P. Noordhoff, 1925); 146 blz.; *f* 1.75.

Een boek in ‘vereenvoudigde’, bestemd voor leerlingen van middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, voor kursisten aan volksuniversiteiten en studeerende onderwijzers, die iets weten moeten over de waarde van het boek dat zij lezen, den geest, de persoonlijkheid van den schrijver, zijn techniek, zijn taal, en zoo meer.

Besproken worden Carl ende Elegast, Beatrijs, Van den Vos Reinaerde, Warenar, Gijsbregt van Aemstel, Marco, De Familie Stastok, Het Huis Lauernesse, De Leeuw van Vlaanderen, Max, Havelaar, Irmelo, Verborgen Bronnen, Op Hoop van Zegen, Boefje, Domheidsmacht, Een Zwerver verliefd, De Vlaschaard, Voor de Poort, Het beloofde Land, Het hoogste Recht, Bloesem. Maar besproken wil hier zeggen, dar er vragen

worden over gesteld, die het inzicht der studeerenden moeten verhelderen en soms wel op vergelijkingen aansturen: b.v. de middeleeuwsche Beatrijs en die van Boutens, Carl ende Elegast en De Leeuw van Vlaanderen, de laatste drie opgegeven werken van lna Boudier-Bakker...

Er wordt niet hoofdzakelijk gevraagd naar den inhoud, de indeeling en het genre, maar ook naar de levensbeschouwingen van de schrijvers en niet het minst naar de ontleding van de karakters der personages: Op Hoop van Zegen en Boefje mogen vooral dààrom in de eerste plaats vermeld worden.

De vragen (gewoonlijk een vijftigtal voor ieder boek, soms meer) werdeni over 't algemeen gelukkig gesteld. Een paar keeren stipten wij er een aan waarin de leerling te weinig iets zelf moet vinden, b.v.

> De Kolbergen bezitten een krachtig zelibewustzijn, wat zich uit in *trots, zelfbeheersching* en *vastheid van wil*. Toon dat aan.
> In één van de schetsen... vinden we teleurgesteld liefdesverlangen; in een andere.....; in een derde.....; in een vierde....; en in weer een andere.... Toon dat aan.

Het boek is typographisch zeer verzorgd.

Jef Mennekens. - *De Belgische Grondwet* (Brugge, Centrale Boekhandel, 1926); 72 blz.; 3 fr. 50 c.

Tekst van de door de Regeering vastgestelde vertaling van onze Grondwet, met een beknopte, duidelijke toelichting bij de meeste artikelen. Ten slotte een schematisch overzicht. Dit is nr 18 van ‘Cultuur en Wetenschap.’

A.

Tijdschriftenkroniek

La Revue Belge. - Europe. - De Toerist. - Abendland.

Wij eindigden onze vorige kroniek met te zeggen dat, in het nr. van 1 Januari 1926 van LA REVUE BELGE, een artikel van oud-President Poincaré gepubliceerd werd, betiteld *Après Locarno*. 's Schrijvers naam is een programma: M. Poincaré kan, mug niet tevreden zijn over het Akkoord van Locarno. Eerst herinnert ons schrijver aan 1919: onderteekening van het Verdrag van Versailles, defilee der geallieerde troepen onder het Are de Triomphe, proclamaties, plechtige verklaringen.... Daartegenover, nu, in 1925, te Londen, het onderteekenen van het Akkoord van Locarno... De vertegenwoordiger van het Fransche 'Bloc National' begint met al de moeilijkheden op te sommen, waartoe de voorafgaande besprekingen aanleiding gaven, en die, volgens hem, het bewijs zijn, dat Duitschland het vertrouwen niet waard is, dat men er in stelt. Daarna onderzoekt hij de overeenkomsten zelf: M. Poincaré vindt het niet goed, dat men er eerst en vooral den nadruk niet oplegde, dat Duitschland - en Duitschland alleen - de schuld draagt van hetgeen in den tekst niet meer heet dan 'le fléau de la guerre 1914-1918'; M. Poincaré vindt het niet goed, dut Engeland nu als een scheidsrechter staat tusschen Duitschland eenerzijds, Frankrijk en België anderzijds; M. Poincaré vindt het niet goed, dut Frankrijk en België niet als rechters mogen optreden, in zaken, waar ze eigen belangen te verdedigen hebben, maar, vooraleer Duitschland den oorlog te verklaren, de uitspraak van den Volkenbond af te wachten hebben; M. Poincaré vindt het niet goed, dat, na de onderteekening van het Akkoord, men in de Duitsche pers over Eupen-Malmedy en Elzas-Lotharingen nog mag spreken, dat men er in Duitschland nog aan denken mag, dat die streken tot het Reich eens hebben behoord; M. Poincaré vindt het niet goed, dat men aan Duitschland niet terzelfdertijd de verplichting heeft opgelegd ook de Oostelijke tegenwoordige grenzen als definitief te aanvaarden; M. Poincaré vindt het niet goed, dat men te Locarno aan de vertegenwoordiger van Duitschland mondelinge beloften heeft gedaan, 'des promesses latérales' en dat Duitschland nu aandringt, opdat men deze vervullen zou; M. Poincaré vindt het eindelijk niet goed, dat men, op het Akkoord steunend, reeds de algemeene ontwapening aan 't voorbereiden is. - Het Akkoord van Locarno is natuurlijk geen perfectie: het is een werk der menschen... Maar het is een 'akkoord' en geen opgelegde vrede; daarom moest men van beide kanten toegeeflijk en inschikkelijk zijn. De geest van Locarno en de geest van M. Poincaré zijn twee onvereenigbare geesten...

In dit zelfde nr 1, Jg, Hl, van LA REVUE BELGE heeft het Karl Hunquet, hoogleeraar te Luik, over: *Nos marks en souffrance*. Schrijver voorziet dat de 7 miljard Duitsche marken, die in de kelders onzer Nationale Bank berusten, in ten afzienbaren tijd door Duitschland zullen overgenomen worden, Hij stelt dit verheugend nieuws in verband met persoonlijke gesprekken, die hij te Rome had met aartsbisschop Tacci en met 's Pausen secretaris, aartsbisschop Gasparri. Minister Tschoffen drong wat later bij het Vatikaan aan en voetstappen werden door het pauselijk hof te Berlijn aangewend om België in zake de overname

der marken voldoening te geven. Of Duitschlands gunstige stemming alleen te danken is aan de tusschenkomst van den Paus schijnt ons niet heelemaal bewezen. Prof. Hanquet deelt in het 2e gedeelte van zijn bijdrage een artikel uit L'ACTION FRANçAISE mede, waaruit blijkt dat men er in Duitschland ernstig aan denkt de 7 miljard marken over te nemen tegen de teruggave van Eupen-Malmedy. Daar zal Rome zeker aan vreemd zijn...

In *La Quinzaine Littéraire* bespreekt Albert Giraud: 1. het nieuw stuk van Gustave Van Zype: *Les Antres*, dat hij 'la tragédie bourgeoise de l'altruisme' heet en aanziet als het best opgebouwde en volledigste tooneelspel dat Van Zype ooit schreef; - 2. *Amours Rustiques*, drie novellen van Hubert Krains, uitgegeven door 'La Renaissance du Livre' te Brussel; - 3. *Tantes*, van C. Buysse, in het Fransch vertaald door Aimé Colpaert en uitgegeven insgelijks door 'La Renaissance du Livre'. Buysse's laatste roman schijnt Giraud niet buitengewoon geboeid te hebben. Hij heeft het werk in den oorspronkelijken tekst ook niet kunnen lezen, daar hij het Nederlandsch niet machtig is en hij bekent zelf dat hem daardoor veel van de waarde van het werk heeft moeten ontsnappen. Ziehier dan zijn beoordeeling: 'Le milieu provincial est pittoresquement décrit. Les trois vieilles filles sont évoquées avec bonheur, dans leurs attitudes guindées et leurs manières désuètes. Les trois nièces leur font pendant, en plus pâle. Les deux amoureux me semblent quelconques. La révolte de la fin est émouvante et clôt dramatiquement l'oeuvre, qui languissait un peu. J'ai relevé des longueurs, des lourdeurs et par moments des trivialités fâcheuses. L'espèce de menuet des trois tantes et des trois nièces a du piquant, mais il est trop symétrique et m'évoque ces petits personnages falots que fait mouvoir, lorsqu'on tourne sa manivelle, une orgue de Barbarie de l'ancien temps. Quoi qu'il en soit, l'oeuvre n'est pas ordinaire, elle a des parties excellentes, vigoureusement traitées. Elle a de plus le périlleux honneur de présenter une certaine analogie avec un des plus beaux romans de Balzac: *Pierrette.'*

In *La quinzaine politique* heeft het oud-Minister Paul Tschoffen over den toestand der openbare financiën in Frankrijk en België, in België vooral, waar dunk zij den ijver van oud-Minister Theunis en van Minister Janssen de horizont stilaan opklaart; hij zou sneller opklaren indien België zooveel vertrouwen in zijn eigen munt stelde als de vreemde landen het doen. Minister Tschoffen twijfelt er echter niet aan, dat, des ondanks, onze Meester van het geldwezen het ondernomen werk tot een goed einde zal brengen, daar hij met zich de verlichte kapitalisten en de tegen alle avonturen gekante burgers heeft en daar hij op den steun van al de mandatarissen der kleine lui rekenen mag.

No 37 (15 Januari 1926) van het maandschrift EUROPE (Parijs) behelst o.m. een psycho-sociale novelle, die onze tijden op uiterst treffende wijze typeert: /*L'Employé Municipal* van Leonhard Frank, uit het Duitsch vertaald door Claude Ginarin; verder een psycho-literaire studie van Félix Bertaux over *Heinrich Mann et les Lettres Françaises*.

Op het oogenblik dat IL REGIME FASCISTA, het orgaan van Farinacci, het persbericht de wereld inzendt, dat de debatten over de zaak Matteoti hoogstwaarschijnlijk in de eerste dagen der maand Maart zullen beginnen voor het

assisenhof van Chieti, schijnt ons het artikel van prof. Caetano Salvemini[1]: *L'Affaire Matteoti* wel het belangrijkste stuk, dat in het hier besproken nummer

(1) Een persbericht uit Rome (POPOLO DI ROMA) meldt, dat de wet op de politieke geëmigreerden door den Senaat werd goedgekeurd. Krachtens die wet zullen een aantul in den vreemde verblijvende personen de hoedanigheid van Italiaanschen burger verliezen. Onder dezen staan vermeld: oud-Minister-President Nitti en professor Salvemini, hetgeen bewijst, voor welk een hardnekkigen en 'ernstigen' vijand van het tegenwoordig heertellende regime schrijver van *L'Affaire Matteoti* gehouden wordt.

van EUROPE voorkomt. Na de personages van het drama te hebben gekenmerkt en gesitueerd, verklaart schrijver chronologisch te willen te werk gaan en zijn onderzoek te willen steunen op documenten, die hij eerst en vooral opsomt, op de waarde van elk dezer den nadruk leggende: de brief-testament van Finzi, het gedenkschrift Filippelli, de brief, het gedenkschrift en de verklaringen van Cesare Rossi en het requisitoir Santaro. Met deze stukken in de hand valt het Salvemini niet moeilijk te bewijzen, dat de moord, op den socialistische afgevaardigde gepleegd, het werk was van de in Italië aan het bewind zijnde menschen. Schrijver herinnert ons aan alles wat door den machthebber, Mussolini en zijn trawanten verzonnen en ondernomen werd om de schuldigen aan de verdiende straf te onttrekken: zoo werd er aan de amnestiewet van 31 Juli 1925 zóó gewrongen en gerokken, dat ze op twee der voornaamste misdadigers kon toegepast worden en Salvemni voorziet voor de anderen een onmiddellijke in vrijheidstelling of zelfs een algemeene vrijspraak. Mussolini zelf zal natuurlijk buiten het debat worden gehouden; staat de 'duce' inderdaad niet boven de wet en heeft men zijn persoon niet onlangs heilig willen verklaren?

EUROPE kondigt voor 15 Februari a.s. een extra-nummer aan, gewijd aan Romain Rolland, ter gelegenheid van zijn 60e verjaring. 'En plus des témoignages et des articles, que nous avons annoncés dans notre précédent numéro, zegt de redactie van het tijdschrift, nous sommes heureux d'informer nos lecteurs que ce numéro contiendra d'importantes pages inédites de Romain Rolland.'

In nr. 1, Jg. V van DEN TOERIST (Antwerpen), orgaan van den thans 30.000 leden tellenden Vlaamschen Toeristenbond, beschrijft ons Ernest Claes met zijn welbekend talent een *Oud Kempisch stadje*. Pol de Mout bespreekt er *West-Brabant*, nr IV van de reeks 'Steden en Landschappen' uitgegeven door 'De Sikkel' te Antwerpen, in samenwerking met den 'Vlaamschen Toeristenbond', 1925. Dr. G.S. schetst op hoogst interessante wijze de geschiedkundige lotgevallen en de ethniscïie toestanden in Subkarpatisch Roetenië en zegt ons een woordje over de voornaamste steden van dit land. Buiten een paar mededeelingen van het Bestuur van den Bond, hoeven we nog de correspondentie uit Engeland te vermelden over den *Londenschen Mist*, een meer sociaal en grootstadsch verschijnsel dan een meteorologisch phenomeen, dat voor den gezondheidstoestand der bevolking vreeselijke gevolgen heeft.

Wij ontvangen daareven aflev. 5 (1 Febr.) van ABENDLAND, het nieuwe Duitsche maandschrift, dat we aan onze lezers reeds hebben doen kennen. Aflev. 5 is een 'Sonderheft' met het oog op Duitschlands aanstaand binnentreden in den Volkenbond aan vraagstukken gewijd, betrekking hebbende tot Volkenbond en Volkenrecht. Een eerste gedeelte - met artikels van Oud-Bondskanselier Ignaz Seipel (Weenen) *(Internationale Zusammenarbeit)*, van prof. Dr. Theod. Bauer (Karlsruhe) *(Zum Plan einer Weltwirtschaftskonferenz)*, van Nationaalraad Streeruwitz (Weenen) *(Kulturkrisis nach Weltplanwirtschaft)* en van Dr. Paul Jostock (Freiburg) *(Eschatologie des Kapitalismus)* - heeft uitsluitend betrekking tot het vraagstuk der praktische samenwerking der volken. Vier andere artikels: *individualistische u. universalistische Völkenrechtsauffassung* door prof. Dr. A. Verdross (Weenen), *Der deutsche Gedanke der Volkergemeinschuft* door Dr. Karl Heyer (Stuttgart), *Die Angelsachsen und der Völkerbund* door lic. Dr. Hans Hartmann (Solingen) en *Die*

Lebensgrundlagen des Völkerbunds door Leon Bourgeois staan gegroepeerd onder den gezantenlijken titel *Geistige Grundlagen des Völkerbundes*. Een derde gedeelte heet: *Zür Völkerbundspolitik* en behelst volgende bijdragen: *Locarno, eine Etappe auch zum Europaproblem* door Reichsminister a. D.H. Bell (Berlijn), *Der Völkerbund und das neue Europa*, door prof. Dr. A. Vulliod (Nancy), *Die Gliederung des Völkerbundes*, door Boliemicus en *L'Union Catholique d'Etudes internationales*, door Dr. Carl Docku (Zurich).

C. DEBAIVE.

4 Februari 1926.

De nieuwste theorieën over Recht en Staat[1]

Mijnheer de Stokhouder,
Dames en Heeren,
Waarde Confraters,

Het zal stellig niemand van u ontgaan zijn dat er zich in de laatste jaren op het gebied van recht en staat nieuwe theorieën hebben ontwikkeld, die in de rechtswereld een groote beroering hebben teweeggebracht en die door de eenen begroet woorden met vreugdige hoop, doch door zeer velen geschuwd worden als voorteekenen van verval en boden van onheil.

In ons dagelijksch practisch rechtsleven beroeren die nieuwe gedachten ons niet rechtstreeks en met gerust gemoed en kalm geweten gaat elk van ons zijn vasten gang, door de statige waranden der wetten en de weelderige parken der rechtspraak. Onze aandacht wordt te zeer in beslag genomen door de taak van den plichtvollen tuinman, bekommerd om elk gewas dat aan zijn zorgen werd toevertrouwd, dan dat wij al te veel aandacht zouden kunnen wijden aan de breede windstroomingen, die we nauwelijks gewaar worden hoog boven ons hoofd, waar ze enkel de kruinen der boomen beroeren.

Die hooge windstroomingen nochtans zullen het weder bepalen, dat het gewas zal doen bloeien of zal neerslaan en zoo zijn het ook in de wetenschap de theorieën, de fondamenteele grondslagen dier wetenschap, die beschikken over haar waarde en hare levenskracht. We kunnen daar dus niet onverschillig tegenover staan en dat doen we in werkelijkheid ook niet. Immers, is het niet voor elk jurist een groot geluk, na de beslommeringen der

(1) Rede gehouden op 14 November 1925, ter openingszitting van de Vlaamsche Conferentie der balie van Antwerpen.

zaken, zijn gedachten te kunnen samentrekken op die geheimzinnige oneindigheid: den wijsgeerigen grondslag van recht en staat? En wanneer wij in onzen gedachtengang aangaande dit punt oppervlakkig in kennis gesteld worden met de nieuwere theorieën der laatste jaren en ons boeken, in handen vallen zooals die van Gruet, Morin en zooveel anderen, die ophefmakende titels dragen zooals: 'Het leven van het recht en de onmacht der wet'(2), of: 'De opstand van de feiten tegen het wetboek'(3), of nog: 'Over het verval van het gezag der wet'(4), enz., dan zijn wij onweerstaanbaar geneigd op voorhand al deze dingen te rangschikken als een mode, als een waaghalzerij, product van onze beroerde en koortsige tijden. Maar wanneer wij dieper die theorieën doorgronden, en wij vaststellen dat in alle landen, en vooral in Frankrijk, Nederland en Duitschland de grondslag van recht en staat een der meest brandende vragen van onzen tijd is, dat het de geleerdste professoren der rechtsfaculteiten van de meest vooraanstaande Hoogescholen zijn, die in de laatste jaren theorieën verkondigen, welke volledig breken met onze klassieke begrippen en diep den grond om woelen, waarop onze rechtswetenschap gebouwd is, dan slaat ons de schrik om het hart en vragen wij ons noodzakelijk af hoe het mogelijk is dat de beste geesten van onzen tijd zoo ver konden medegesleept worden door de vernielende krachten, die zich in de laatste jaren ontketenden, dat zij niet aarzelden een schennende hand te slaan aan de kathedraal van onze rechts- en staatsgedachte, die wij aanzien als het glorierijk product van onze geschiedenis en de spil van onze hedendaagsche beschaving.

Enkel een ernstige studie der nieuwe gedachten kan ons desaangaande uitkomst brengen, doch deze studie is voor den practischen jurist noch gemakkelijk, noch aangenaam, daar zijn geest geen al te beste grond is voor het gedijen der wijsgeerige vragen en hij, door den aard zelf van zijn beroep, in zich een aantal vooropgezette begrippen en stellingen meedraagt, die

(2) *Jean Cruel:* La vie du droit et l'impuissance des lois. (Paris, Flammarion).
(3) *Gaston Morin:* La révolte des faits contre le code. (Paris, Grasset).
(4) *Gaston Morin:* La décadence de l'autorité de la loi. Revue de méthaphysique et de morale, 1925, p. 259 en vlg.

voor hem vaststaan als onaantastbare waarheden, waarvan hij een al te grondig onderzoek onnuttig vindt en een beredeneerde critiek gevaarlijk acht. Juristen zijn nu eenmaal in de practijk dogmatiekers; ze zijn dit niet alleen door opleiding en door traditie, doch ook door het onbetwistbaar nut en het groot gemak dat de rechtskundige dogmen bieden in de techniek en in het practische rechtsleven.

Het kost zonder twijfel een ernstige moeite om ons met de noodige onbevangenheid te wagen op het gebied der nieuwere theorieën aangaande recht en staat en het is volstrekt onontbeerlijk de vraagstukken, die in de laatste jaren door de rechtsleer in bijna alle landen op zoo verrassende wijze zijn behandeld geworden, te benaderen met een volstrekt onbevangen geest, die zich voor een oogenblik losmaakt van alle dogmen en axiomen, welke wij anders zoo gereedelijk aanvaarden, om de waarde van de nieuwe theorieën te toetsen aan niets anders dan aan het logische en wetenschappelijke denken.

Het is in dien geest dat deze uiteenzetting is opgevat geworden en ik durf u dan ook verzoeken enkele oogenblikken met denzelfden geest deze korte beschouwingen te willen volgen.

Wanneer we vluchtig den weg overzien, dien de rechtsgeschiedenis heeft afgelegd en we de lijn trekken van de rechtsevolutie, dan treft ons bij nader inzien het feit dat de theoretische grondslagen der begrippen van recht en staat haast ongeschonden dezelfde zijn gebleven sedert het oude Rome tot op onzen dag.

Het Romeinsche recht en ons tegenwoordig privaatrecht berusten nog steeds op denzelfden hoeksteen. Beide zijn opgebouwd op de basis van het *persoonlijk recht*. De persoon is drager van rechten, die hij kan doen gelden tegenover wie ook, op de meest absolute wijze en die hij put uit geen ander bron dan het bestaan zijner persoonlijkheid. Aan die rechten, die subjectieve rechten, kan geen wijziging gebracht worden, tenzij met de vrije toestemming van dien persoon. De drager er van mag zijn wil om van dit recht gebruik te maken opdringen aan iedereen; deze wil is, in betrekking tot het voorwerp van het persoonlijk recht, sterker dan welke andere ook en de georganiseerde gemeenschap erkent en beschermt er de onbeperkte heerschappij van. Het type hiervan is het eigendomsrecht, dat de Romeinen in groote lijnen kenden zooals wijzelf.

Dit subjectief recht nu, volgens de classieke opvatting, is niet iets dat los in de lucht hangt, doch het berust op een metaphysischen grondslag, en namelijk op de stelling dat er een natuurlijk recht bestaat, boven alle gewoon recht verheven, dat eeuwige, onvergankelijke en onveranderlijke beginselen bevat, die gelden voor alle tijden en alle volken. Dit natuurlijk recht kent aan ieder persoon, op zichzelf genomen, het subjectieve recht toe, dat vóór alles bestaat, vóór elk gemeenschappelijk leven, vóór het ontstaan van alle staatsgedachte.

Deze gedachte van het persoonlijk recht, berustend op den metaphysischen grondslag van het natuurrecht, bestond ook in het Romeinsche recht. Dezelfde gedachte is plechtig afgekondigd geworden tijdens de Fransche omwenteling in de bekende ‘Déclaration des droits de l'homme’, die de vlag geweest is van de rechtsbegrippen tijdens heel de 19e eeuw, en het subjectief recht gold ook als basis voor de opstellers van ons Burgerlijk Wetboek.

Niettegenstaande ons vele eeuwen scheiden van het oude Rome, is er, wat den grondslag van het *privaatrecht* betreft, tot aan de Fransche omwenteling en tot op onzen dag niets veranderd.

En wat het publiekrecht aangaat, is dit ten minste in even groote mate het geval.

Heel die tak van het recht wordt beheerscht door het begrip van den souvereinen staat. Te Rome bestond het imperium, waarin heel de macht en het gezag van den staat lag besloten. Het is een recht van bijzonderen aard, hoog verheven boven het recht van al de leden die den staat vormen, het is hoofdzakelijk een recht van gezag, een recht van bevelen, waardoor de staat heerscht over al zijn onderdanen, die slechts gehoorzaamheid verschuldigd zijn.

Het is met dit hoog en op zichzelf staand gezag, dat niet verder kon afgeleid worden, dat de Romeinsche Keizers bekleed waren. Dit begrip bleef onaangetast na den val van het Romeinsche Rijk; het leefde voort in de Germaansche Keizers; er werd om gestreden tusschen Keizer en Paus en later bloeide het op met meer luister dan ooit bij de Fransche Koningen, zorgvuldig en subtiel uitgewerkt door de legisten der Kroon.

Op het einde der 16e eeuw, sedert het boek van Bodin(5), werd het begrip, dat de classieke theorie op onzen dag nog heeft van de staatsmacht, uitgewerkt in de leer der souvereiniteit.

Welke wederwaardigheden dit begrip van staatsmacht en souvereiniteit nu ook ondergaan heeft, of het zwak was in de middeleeuwen, of uitermate sterk in het Frankrijk der 16e en der 17e eeuw, steeds berustte het op denzelfden grondslag; de souvereine staatsmacht was steeds een gezag dat in *hoedanigheid* verschilde van elk ander gezag, het recht van te bevelen, dat den staat eigen was, berustte op een kwalitatief verschil, een natuurlijk onderscheid tusschen het recht van den heerscher en dat der onderdanen.

En wanneer wij daar zooeven gewaagden van het subjectieve recht der individuen, waarop ons burgerlijk wetboek gebouwd is, dan dient opgemerkt dat, volgens de classieke theorie, ook het gezag van den staat een subjectief recht is, dat den drager der souvereiniteit eigen is, maar het is een subjectief recht van een hooger gehalte, het is een onvoorwaardelijk recht van bevelen. Vandaar het onderscheid tusschen publiek- en privaatrecht, het eerste geldend met een volstrekt hoogere waarde dan alle ander recht.

De betrekking van het meerwaardig recht van de heerschers tot het privaatrecht der onderdanen, is gedurende eeuwen de twistvraag geweest van de staatsleer. En alle stellingen zijn vooropgezet om de bron te ontdekken van die hoogere waarde van het staatsgezag. Men heeft de periode gehad van het absolutisme, waar de hoogere waarde van het staatsrecht enkel en uitsluitend gevonden werd in den persoon van den heerschenden vorst. In de middeleeuwen werd het staatsgezag rechtstreeks afgeleid uit den wil der godheid en bij de Fransche revolutie werd het gevonden in de ‘volonté générale’ - om met Rousseau te spreken - van het souvereine volk.

Maar welke ook de bron zij waaruit het staatsgezag werd afgeleid, steeds blijft de hoedanigheid er van dezelfde: het is een persoonlijk recht voor den heerscher om te bevelen, een recht dat volstrekt en onverdeelbaar is en bestaat door zichzelf. Alle uitleg, welke de staatsleer van deze macht tracht te geven,

(5) *Bodin:* Six livres de la république. (1576).

berust noodzakelijk en uitsluitend op metaphysische bespiegelingen[6].

De Fransche omwenteling, die gedurende de gansche 19e eeuw is beschouwd geworden als het begin eener nieuwe wereldorde, heeft dus, wat den grondslag van recht en staat betreft - en daarom alleen gaat het in deze lezing - niets gewijzigd. Men heeft de overheidsgedachte van den souvereinen staat afgeleid uit een andere bron: uit den volkswil in de plaats van uit den wil der vorsten, doch in den grond is hetzelfde begrip gehandhaafd gebleven.

En wanneer we nu de hedendaagsche staatsleer nagaan, dan stellen we vast dat ook nu nog altijd dezelfde theorie wordt gehuldigd door de meest vooraanstaande staatsrechtleeraars.

Zoo wordt ze in Frankrijk op schitterende wijze verdedigd door Hauriou, den vermaarden decaan der rechtsfaculteit der Universiteit van Toulouse en een der geleerdste voorstanders van wat hij noemt ‘l'ordre individualiste’. Hij erkent dat er een wil bestaat van zekere menschen, die staat boven den wil van andere menschen en in laatsten aanleg leidt Hauriou de rechtmatigheid van dien superieuren wil af uit de godheid, die verondersteld wordt haar wil te verwerkelijken in den wil der heerschers[7].

Gaan we in Duitschland het werk van den meest gezaghebbenden staatsrechtleeraar uit de laatste jaren na, namelijk dit van Jellinek, gesteund op een schat van kennis, dan vinden wij daar ook dat het wezenlijk kenmerk van den staat niets anders is dat het bestaan der staatsmacht. De staatsmacht, zegt Jellinek, is een macht om te bevelen, welke niet verder kan afgeleid worden, die bestaat door eigen kracht en dus een eigen recht uitmaakt[8].

En nergens meer dan in Duitschland is deze stelling eenparig door al de staatsrechtsleeraars met evenveel uitbundig enthousiasme als met diepe eruditie verdedigd geworden. Bij die talrijke uitmuntende rechtsgeleerden leeft er als het ware iets

(6) *Duguit:* Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'état (Paris, Alcan).
Duguit: Les transformations du droit public (Paris, Alcan).

(7) *Hauriou:* Précis de droit constitutionnel (1923, Sirey), blz. 168 en vlg.

(8) *Jellinek:* Allgemeine Staatslehre (Springer, 3e druk, 1921), blz. 489 en vlg.

voort van den geest der idealistische wijsbegeerte van Hegel, die er toe kwam den staat te vergoddelijken als de verwerkelijking op aarde eener hoogste idee. Vandaar in heel de Duitsche staatsleer - meer dan in welke andere ook - die slaafsche eerbied voor de onaantastbare staatsgedachte, die overdreven cultus voor het staatsgezag, die zoo loodzwaar drukt op alle uitingen van het Duitsche rechtsleven en zoo volstrekt tegenstrijdig is met onze mentaliteit en onze geschiedenis.

Nochtans heeft gedurende heel de 19e eeuw, niet enkel in Duitschland, maar ook in Frankrijk, in Nederland, ten onzent en overal, het volstrekt souvereine staatsgezag als een oorspronkelijk verschijnsel gegolden en het staatsrecht als een recht van hoogere hoedanigheid.

Wel werden er allerlei stellingen opgebouwd om het absolute van dit principe eenigszins te temperen; wel werd de theorie vooruitgezet van den staat die zelf, door zijn eigen macht, paal en perk stelt aan zijn eigen gezag, doch steeds bleef het grondbeginsel gaaf.

Het privaatrecht werd beschouwd als zijnde hoofdzakelijk een uitstraling van dit staatsgezag. De georganiseerde staatsmacht bepaalt wat als privaatrecht zal gelden tusschen de onderdanen van den staat, dit recht wordt vastgelegd in de wet en de maatschappelijke ordening heeft hieraan slechts te beantwoorden. Bij het verschijnen van het Burgerlijk Wetboek was dan ook stellig de meening van heel de toenmalige rechtswereld dat de codex definitief het privaatrecht had vastgesteld en dat enkel het besluit van het almachtig wetgevende staatsgezag hieraan iets kon wijzigen. Heel de rechtsleer van de 19e eeuw heeft geen stap gedaan buiten het strenge kader der wet. De eenige taak van den jurist was den werkelijken zin, de eigenlijke bedoeling van den wetgever te ontleden en te doorgronden en vandaar dat, gedurende bijna honderd iaar, het burgerlijk recht niets anders gekend heeft dan de school die thans genoemd wordt de school der ‘exegese’ en waarvan ons land in Laurent een vertegenwoordiger heeft van ongeëvenaarde kracht(9).

(9) cfr. *Laurent:* Cours élémentaire de droit civil (Inleiding).
J. Bonnecase: L'école de l'exégèse en droit civil (Paris, De Boccard).
id.: La notion de droit en France au 19e siècle (id.)

De toestand tijdens het laatste kwartaal der 19e eeuw is dus overal gekenmerkt door een volstrekte dogmatiek in de staatsen rechtsleer: dogma van het souvereine staatsgezag, dat zichzelf rechtvaardigt, dat boven alle recht troont, dat onverantwoordelijk is en dat zelf de bron is van alle positieve wetrecht; dogma van volstrekte en onvoorwaardelijke gelding van dit positieve wetrecht vastgesteld door het staatsgezag, waarbij de eenige taak van den jurist bestaat in de exegetische ontleding van den tekst en de doorvorsching van den wil van den wetgever. En deze beide dogmen zijn omweven met het metaphysisch begrip van het natuurrecht, dat wel nooit of nergens juist omschreven wordt en zich nu eens vereenzelvigt met de moraal en dan weer een hooger rchtvaardigheidsbegrip uitmaakt, zonder bepaalden inhoud, doch dat de strenge rechtsdogmen omvlindert met een bekoorlijke philosophie en hun een verheven wijding toekent, die niet weinig heeft bijgedragen tot hun taaie levenskracht.

Het is een hecht, grootsch en bewonderenswaardig werk, dat gedurende een eeuw monumenten heeft geleverd van buitengewone waarde en het hart is geweest van het gemeenschapsleven in de 19e eeuw. Welke ook de zending en de toekomst moge wezen der nieuwe staats- en rechtstheorieën, die dit machtig gebouw aanvallen en willen sloopen, het is zonder twijfel dat de rechtsidee der 19e eeuw in de geschiedenis met een ongekenden luister zal prijken en de bewondering zal wekken der nageslachten.

* * *

Doch het leven staat niet stil en zelden werd er in den loop der tijden zoo intens en zoo koortsig geleefd als in de laatste vijf en twintig jaren en de rechtsleer der Fransche omwenteling, gegroeid uit de Romeinsche overlevering en gevoed door de wijsbegeerte der 18e eeuw, kon, hoe hecht en stevig zij ook opgebouwd was en hoe onvergankelijk ook haar bestemming scheen, aan den hedendaagschen geest geen volle voldoening meer schenken.

Het is onnoodig te herhalen welke diepgrijpende economische wijzigingen zich in de laatste honderd jaar voordeden en welke

moeilijke vraagstukken hiervan het gevolg zijn geweest: zooals de regeling van productie en arbeid, het conflict tusschen het kapitaal en de arbeiders, de syndicale groepeering van werklieden en werkgevers, enz. Voegt daarbij de buitengewone ontwikkeling der natuurwetenschap, die de materieele voorwaarden van het leven diepgrijpend heeft gewijzigd. Paralleel met deze materieele ontwikkeling deed zich een diep ingrijpende wijziging in het wijsgeerig denken voor. Na de idealistische theorieën, die eeuwen gebloeid hebben, is de 19e eeuw vooral de eeuw geweest van het realisme, van de positieve wijsbegeerte, die hardnekkig strijd leverden met de vorige metaphysische systemen.

Al die omstandigheden zijn de aanleiding geweest van het feit dat vóór ongeveer een dertigtal jaren, bijna gelijktijdig, vooral in Frankrijk en Duitschland, vooraanstaande geesten inzagen dat het bestaande recht, dat tot op dien dag beschouwd was geworden als een onaantastbaar heiligdom en dat vooral in Frankrijk bij de school der exegese het voorwerp had uitgemaakt van een werkelijken cultus, niet meer voldeed aan de vereischten des tijds en aan de behoeften van het gemeenschapsleven. Het positieve recht bleek verdord, het had niet mee geëvolueerd met de moderne gedachte en zijn rigoureuse kaders en begrippen, die uitstekend pasten bij het maatschappelijk leven van vóór honderd jaar, bleken in vele gevallen onbruikbaar voor de hedendaagsche levensomstandigheden. De tekst en de bedoeling van den wetgever uit Napoleons tijd, strikt toegepast, zooals de wetenschap der exegese-school het eischte, op de maatschappelijke verhoudingen van onze dagen, bleken meermaals te leiden tot ondraaglijk onrecht, waartegen het rechtsbewustzijn in opstand kwam. Vandaar het inzicht dat zich openbaart bij talrijke juristen, dat het uit moet zijn met het recht te steunen op vooropgezette metaphysische beginselen en het uitsluitend te putten uit teksten en formulen. Er werd gebroken met de deductieve methode en met de school der exegeten; het werd duidelijk dat het recht niet kon afgeleid worden uit abstracte beginselen, doch dat het een levend iets was, dat groeide en gedurig wisselde met het gemeenschapsleven zelf en dat de rechtswetenschap aan haar taak te kort kwam wanneer zij zich enkel toelegde op het dorre uitpluizen van teksten,

zonder een innig verband te zoeken tusschen het recht en het leven.

Vandaar de nieuwe roep en de heilboodschap dat er niet alleen voor de vorming, maar ook voor de toepassing van het recht dient uitgegaan van de feiten, van het leven; en dat, wanneer het positieve wetrecht verouderd is en niet meer in eenklank staat met de maatschappelijke verhoudingen, het noodzakelijk moet zwichten voor de levenskracht der werkelijkheid; en wanneer de wetgever in zijn onbeweeglijkheid de wetteksten niet dadelijk weet aan te passen aan de wisselende maatschappelijke verhoudingen, moet er een ander middel gevonden worden om, spijts alles en vooral spijts de principes der classieke rechtsschool, toch het werkelijk levende recht aan den dag te doen komen.

Dat middel werd eerst en vooral gezocht langs den weg der interpretatie van de wet door den rechter, en men spreekt volop in de rechtswereld, rond de jaren 1900, van vrije rechtsvinding en wetenschappelijke interpretatie der wet. In Duitschland kondigde de zoogenaamde school der vrije rechtsvinding zich aan met uitbundig enthousiasme. Er was in de Duitsche rechtswetenschap, niettegenstaande de zoogenaamde Pandekten-Juristerij, die volstrekt aan de Fransche School der exegese niets te verwijten had, toch iets levendig gebleven van den geest der historische rechtsschool van Savigny, die nooit het belang van de rechtsevolutie uit het oog had verloren. Aan deze latente ideeën sloot de school der vrije rechtsvinding zich aan en zij erkende aan den rechter eene tot nog toe ongekende vrijheid om naar eigen oordeel, naast en soms zelfs tegen de wet in, recht te spreken. Deze school, waaraan zich de namen van ernstige denkers en fijne juristen als Heck[10], Ehrlich[11], Oertmann[12] en anderen vastknoopen, heeft geen beteekenisvolle oplossing kunnen brengen van de crisis tusschen wet en recht. De Duitsche beweging der vrije rechtsvinding is gedragen door een mysticisme, zoo eigen aan den Duitschen geest, dat kan meesleepen tot hooge vervoering en slapende krachten kan

(10) *Heck P.:* Das Problem der Rechtsgewinnung (Tübingen, 1912).
(11) *Ehrlich:* Freie Rechtsfindung und freie Rechtswissenschaft (Leipzig, 1903)
(12) *Oertmann:* Gesetzeszwang und Richterfreiheit (Leipzig, 1909).

opwekken en bezielen, doch dat zich veelal niet bij machte toont de positieve oplossing te brengen, die de wetenschap verwacht. De fout der school van vrije rechtsvinding is geweest een hervorming te willen tot stand brengen door al de bestaande begrippen in het recht onaangetast te laten en met diezelfde begrippen een nieuwe practijk te scheppen.

Men heeft niet ingezien dat, na eeuwen juristen-arbeid, de techniek een stadium van buitengewone volmaaktheid bereikt had en dat een hervorming in de practijk onmogelijk alleen kan voortspruiten uit technische wijzigingen, maar dat het onontbeerlijk was dat de waarde der eeuwenoude rechtsbegrippen zelf getoetst werd aan het moderne gemeenschapsleven.

Een paar reuzen onder de Duitsche juristen, zooals Gierke en Stammler, hebben de geldende rechtsbegrippen uitgediept tot in de verste mogelijkheden, doch ook hun subtiele constructies weken in de hoofdlijnen niet af van de geldende beginselen. De leer van Stammler(13) gaat zoo ver een volledig kader tot in de fijnste en verste bizonderheden uit te werken, waarin alle levende recht dient gegoten. Dit abstract kader, dit zuiver formalisme kon echter - niettegenstaande zijn groote wetenschappelijke verdiensten - geen voldoening geven aan de nieuwe verzuchtingen, die juist, wars van alle formalisme den grondslag van het recht trachtten te onderkennen in de levende werkelijkheid.

In Duitschland is men in het algemeen volstrekt trouw gebleven aan de classieke rechtsgedachte en de volstrekte waarde van de oppermachtige souvereiniteit van den staat en van de onaantastbaarheid van het subjectief recht der individuen is er zelfs nooit in twijfel getrokken.

De strijd tusschen de classieke en de moderne theorie zou eerst in zijn volle breedte gevoerd worden in de hedendaagsche Fransche rechtsleer. Nergens is dieper de noodzakelijkheid gevoeld van een nieuwe harmonie tusschen de tegenwoordige levensomstandigheden en het positieve recht. Sinds de laatste jaren zijn de namen van Saleilles en Geny ons ten zeerste vertrouwd. Beiden hebben ingezien en diep gevoeld dat er een

(13) Vooral: *Stammler:* Die Lehre von dem richtigen Rechte (1902).
(id.): Theorie der Rechtswissenschaft (1911).
Zie *Schepper:* Nieuw-Kantiaansche rechtsbeschouwing (Haarlem, 1917).

nieuwe rechtsleer diende te komen, die uitging van de feiten zelf en het jaar 1899, waarin het groote werk van Geny verscheen, ‘Methode d'interprétation et sources en droit privé positif’[14], met de gekende en schitterende voorrede van Saleilles, is een keerpunt geweest in de geschiedenis der rechtstheorie. Saleilles, alhoewel zeer voorzichtig te werk gaande, heeft, door een talrijke reeks geschriften, den weg opengemaakt voor de nieuwe inzichten en zijn groote werken over de juridische persoonlijkheid en over het algemeen verbintenissenrecht[15], alhoewel ze niet in het minst een hervormingsgezind karakter dragen, en in schijn aansluiten bij de oudere werken over dezelfde onderwerpen, laten bijna op elke bladzijde de levenskracht doorstralen der nieuwe gedachten, welke latent in den schrijver aanwezig zijn. Het is beteekenisvol dat het aan Saleilles gegeven is geweest de inleiding te schrijven tot het eerste groote werk van Geny. Deze inleiding klinkt als een zucht van verlichting en tevens als een jubelgroet, omdat Saleilles in het werk van Geny den spiegel heeft gevonden van zijn eigen innerlijkheid en de uitdrukking der ideeën, waarvan zijn eigen wetenschappelijk denken zwanger was.

Geny nu is de eerste geweest die naar een methodische oplossing heeft gezocht om den afgrond, die zich sedert de laatste honderd jaar had geopend tusschen het hernieuwde gemeenschapsleven en de verouderde wetteksten, te overbruggen. Geny erkent en verklaart dat de groote hoop van de constructies, die gelden in het positieve recht, volstrekt vreemd zijn aan de levende werkelijkheid. Hij ziet de rechtswetenschap in als een levende sociologische wetenschap en het recht dient niet gezocht in eenigen tekst of in eenig bevel der overheid, maar nagegaan in de werkelijke bedrijvingen der menschen. Het is het rythme van het gemeenschapsleven, dat los en vrij groeit uit de sociale

(14) *F. Geny:* Methode d'interprétation et sources en droit privé positif. Met voorrede van Raymond Saleilles. (Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1899, 2e édition, 1919, 2 vol.

(15) *R. Saleilles:* De la personnalité juridique (Paris, Rousseau, 1909).
(id.): Etude sur la théorie générale de l'obligation d'après le premier projet de code civil pour l'empire allemand. (Paris, Librairie gén. de droit et jurispr. 1889, 3e éd. 1923).
Zie ook L'oeuvre juridique de Raymond Salailles (Paris, 1914, Rousseau), bevattende studies over het werk van Saleilles, door Thaller, Geny, Capitant, Colin, Michoud, Charmont, Tissier, Beudant, e.a.

werkelijkheid en voortdurend met het leven zelfs bloeit en vervalt, wisselt en zich volmaakt. De gedragingen der menschen in hun dagelijkschen handel en wandel, die voortspruiten uit en zich aanpassen aan de honderden factoren, die inwerken op het gemeenschapsleven, dat is het recht. Het bestudeeren van de sociale toestanden en verhoudingen is het eenige voorwerp der eigenlijke rechtswetenschap. Doch die wetenschap van het sociale leven is, zooals elke sociale studie, vlottend en onzeker. Naast de gegevens der werkelijkheid opent zich voor den jurist een nieuw arbeidsveld, waarin hij tracht de onzekere gegevens der werkelijkheid te vangen in een net van begrippen en constructies, die zullen toelaten de onstandvastige gegevens der feiten te schikken en te ordenen en langs den weg der begrippen-constructie te komen tot het opbouwen van een technisch rechtssysteem. De norm der menschelijke gedragingen, die zich in de natuurgegeven werkelijkheid voordoet, dient gemaakt tot een bindend gebod voor een gemeenschap van menschen en zulks kan enkel geschieden door het in toepassing brengen der rechtstechniek. Vandaar bij Geny dat scherp afgelijnd onderscheid tusschen ‘het gegevene’ en ‘het opgebouwde’ (de termen door Geny gebruikt, ‘le donné’ en ‘le construit’, zijn gemeen goed geworden van alle rechtsbeoefenaars); en bij die termen passen zich respectievelijk aan de uitdrukkingen: ‘Wetenschap’, de studie der werkelijkheid, en ‘Techniek’, de studie der opgebouwde begrippen.

Heel ons positief recht, ons begrip van den souvereinen staat, de bevelen en voorschriften der overheid, het begrip van het gezag, dat alles is voor Geny volstrekt vreemd aan de werkelijkheid en dus ook vreemd aan de eigenlijke wetenschap van het recht, die enkel haar stof vindt in de menschen zelf en de werkelijk bestaande verhoudingen tusschen hen. Die begrippen, waarop heel ons rechtssysteem berust, zijn kunstmatige uitvindingen van de rechtstechniek, die, door middel van deze begrippen, rechtsnormen opstelt voor het gemeenschapsleven.

Deze theorie, die door Geny is uitgewerkt geworden in twee standaardwerken[16] die een schat bevatten van geleerdheid

(16) *I. Geny:* Methode d'interprétation et sources en droit privé positif. (reeds aangehaald). (id.) Science et technique en droit privé positif. (Paris, Sirey, 1922-24, 4 vol.)

en diepe meditatie, is van een buitengewone waarde. Ze heeft eerst en vooral een ongenadigen slag toegebracht aan de school der exegese, die de wet heilig verklaarde en de teksten, uitgevaardigd door den wetgever, beschouwde als het eenige recht. Wat zou Laurent er van denken, wanneer hij te hooren kwam dat het gezag van de geschreven wetteksten, waarvoor hij zoo'n eerbied koesterde, en waarover hij in onverpoosd dagelijksch zwoegen een gansche bibliotheek schreef, slechts technische middelen zijn, arbitraire constructies, vreemd aan alle werkelijkheid, - in zekere passages van zijn werk noemt Geny ze ‘des trucs’, - waarmede de jurist tracht de rechtsnorm, die de wetenschap zoekt in het werkelijke leven, tot zoo algemeen mogelijke gelding te brengen?

Het afbrekend werk van Geny op dit gebied is volstrekt beslissend en het heeft de rechtsgedachte een nieuwe orientatie gegeven. In zijn opbouwende beschouwingen tracht Geny zooveel mogelijk te redden van hetgeen hij gesloopt heeft en de meeste stellingen der oude rechtsleer worden bij hem volstrekte noodzakelijkheden van de rechtstechniek.

Het is opmerkenswaardig dat Geny, die de natuurgegeven werkelijkheid van het recht stelt tot voorwerp van de wetenschappelijke juridische studie en bij wien we dus zouden kunnen veronderstellen een zuivere sociologische behandeling van de stof der werkelijkheid te vinden, er toe komt te besluiten dat het werkelijk gegevene in het recht, ‘le donné’, zooals hij zegt, bij laatste ontleding ongeveer overeen zou komen met het oud begrip van het natuurrecht. Heel het tweede gedeelte der rechtsstudie, namelijk de rechtstechniek, heeft geen ander doel dan gemeenschappelijke normen op te bouwen, die zoo dicht mogelijk den inhoud van dit natuurrecht zouden benaderen. De constructieve leer van Geny is doordrongen van die noodzakelijkheid van het natuurrecht, evenals dat door de rechtsleer der Fransche Revolutie werd aangenomen en de realistische studie der rechtswerkelijkheid, die we verhoopt hadden bij Geny te vinden, slaat dus om in een besluit, dat volstrekt aan de antipode staat van alle realisme. In het technisch gedeelte van zijn werk voert Geny ook de breedste restricties in om de gevolgen van zijn negatieve kritiek zooveel mogelijk te verzachten en daar,

waar het er op aan komt in het laatste deel van zijn werk ‘Science et technique en droit privé positif’ te onderzoeken welke de verhouding zal zijn tusschen wetenschap en techniek, dus volgens hem tusschen het begrip van het natuurrecht en het positief bevel van den wetgever, daar kent, in geval van conflict tusschen beide, Geny op voorhand de zege toe aan den wettekst als noodzakelijkheid der techniek(17).

Het werk van Geny heeft ons een oneindig dieper inzicht gegeven in de vraagstukken aangaande grondslag en gelding van het recht. Hij heeft nochtans in de juridische wetenschap een gevaarlijk dualisme ingevoerd. De taak van de wetenschap is hoofdzakelijk de realiteit te verklaren en onze begrippen te verdiepen en zij streeft in elken tak van het wetenschappelijk denken voornamelijk naar eenheid. In alle wetenschappen wordt meer en meer alle dualisme vermeden en de eenheid wordt gezocht, 'tzij langs realistischen, 'tzij langs spiritualistischen weg, maar het zoeken naar eene verklaring, die op eenheid berust, is steeds de hoofdzaak. Het boezemt ons daarom noodzakelijk vrees in de dualistische verklaring van Geny aan te nemen en ze kan stellig niet heelemaal voldoen aan het denken van iemand die doordrongen is van de beginselen waarop in groote mate in de laatste jaren alle wetenschap werd opgebouwd. Een erger bezwaar nog vinden we tegen de oplossing, die Geny voorstelt, wanneer we nagaan dat zijn theorie, die zoo scherp de beginselen van de school der exegese heeft gehekeld en die zoo sterk heeft doen uitschijnen dat het positieve wetrecht niet meer geheel beantwoordde aan de vereischten der sociologische werkelijkheid, bij slot van rekening geen oplossing heeft kunnen voorstellen, die aan dien toestand veel zou hebben veranderd. De wettekst is aan Geny heilig, zooals hij het was bij de exegeten en enkel buiten den tekst, op het veld dat de wetgever braak liet liggen, geeft Geny aan den jurist plaats en gelegenheid tot wat hij noemt vrije wetenschappelijke navorsching. Niettegenstaande het origineele en het diep doordachte van Geny's stelling, kan zijn werk ons toch geen voldoende bevrediging geven en kan het de stemmen der kritiek, die wij sinds jaren hooren,

(17) op. cit., deel IV, n°s 288-297.

niet tot zwijgen brengen. De vragen, die zijn werk in het leven riepen, zijn thans des te scherper gesteld, doch steeds onopgelost.

Het werk van Geny bepaalt zich daarbij hoofdzakelijk tot het positieve privaatrecht en behandelt voornamelijk de verhouding tusschen het gezag van den wettekst en de interpretatie van den rechter. Het is geen systeem dat het recht in zijn vollen omvang behandelt en het kan dan noodzakelijk ook niet de verklaring brengen aangaande grondslag en gelding van het recht in het algemeen.

Naar dit laatste zoekt het werk van Duguit[18], den zeer gekenden decaan van de rechtsfaculteit van Bordeaux.

MR. RENÉ VICTOR.

(Slot volgt).

(18) Voornaamste werken van Duguit:
L'Etat, le droit objectif et la loi positive. (Paris, Fontemoing, 1901).
Traité de droit constitutionnel (Paris, Fontemoing, 5 vol., 1921-25).
Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'état. (Paris, Alcan, 1911).
Les transformations générales du droit privé depuis le code Napoleon. (Paris, Alcan, 1911).

Les transformations du droit public. (Paris, Colin, 1921).
Souveraineté et liberté. (Paris, Alcan, 1922).

Peterke de Droomer
Vervolg[1].

V

Dat was kleine Peter's eerste groot verdriet. Met oom verliet het laatste geluk het gezin, om er slechts zorg en kommer en oneenigheid en ontevredenheid achter te laten. Den volgenden morgen was een kruier ooms koffers komen weghalen, waarvoor moeder, met vast op elkaar geklemde lippen, alles in orde had gebracht.

Van toen af was het kleine huis nog te groot geworden, met de twee ledige kamers waarvan de blinden voortaan dicht bleven vóór de groote naakte vensters. De helder gezellige kamer, waar de knaap vroeger ongestoord droomen kon, stond nu ledig en naakt in ongezellig schemerduister. Eens, toen hij stout was geweest, had moeder, die nu gauw ongeduldig werd, hem ruw bij den arm genomen en in de donkere kamer opgesloten.

Zij was nu zoo gansch anders dan toen oom daar alles met blije gezelligheid vulde. Hij herkende ze haast niet meer. De platen aan den muur waren weg; weg de kast met de prentenboeken, en de groote teekentafel en de zetel waar oom in luierde, de voeten op de kachel en die beurtelings een troon of een postkoets of een zeeschip voor kleinen Peter zelf werd. Slechts in den hoek stonden een paar stofferige planken naast een omgekeerde mand.

Het was er zoo stil, zoo eenzaam, zoo doodsch dat het den kleine onmiddellijk het hart beklemde. Alles herinnerde hem hier zoo duidelijk aan oom, en toch was 't er hem zoo onheimelijk te moede dat een vreemde angst zich van hem meester maakte.

(1) Zie blz. 251.

Waar was oom? Wat deed hij nu? Was hij nu ver weg, heel ver en zou hij nimmer weerkeeren? Of was hij dood misschien? Toen maakte zich plots de gedachte van hem meester dat oom dood was en hier in de donkere kamer lag. Hij lag daar achter de planken in den hoek, met het hoofd onder de mand, zijn arm juist in die zwarte streep naar Peterke toe. Het kind begon zoo erbarmelijk te huilen, dat moeder vol angst hem van zijn nachtmerrie verlossen kwam.

Een tijdje later verlieten de ouders het huis, dat sedert ooms vertrek zooveel te groot geworden was. Zij betrokken, nog verder buiten het stadje, aan gene zijde van den ouden vestingwal, een huisje dat het laatste was van een gansche rij juist dezelfde woningen van effen rooden baksteen waar bij wijze van versiering een blauwe streep door liep, elk met een klein tuintje voor de deur, dat door eene lage heg van de straat gescheiden was.

Zoo woonden ze hier half in het veld en nog half in de stad. Zij hadden geen overburen; aan den anderen kant scheidde een zwart geteerde palissade de straat van den spoorweg die wat verder uitliep op het maneuverplein om ten slotte in de zwart berookte loodsen van het station te verdwijnen. Daarover lagen velden en moestuinen, waarboven in de verte een eenzame molenwiek in den hemel wenken bleef.

De buurt werd bewoond door kleine handelaars, metselaarsbazen of meestergasten uit de fabriek, treinbedienden of arbeiders van den spoorweg. De kleine tuintjes waren zuinig met kool of sla beplant; groen uitgeslagen tonnen, waarrond mager erwtrijs geplant was, stonden tegen den gevel om het regenwater op te vangen; potten en waterkruiken stonden op de vensterbank; tusschen een paar boonestaken spande het koord waarop kinderluiers wapperden in den wind.

Ook achter de huizen lagen kleine, door houten schuttingen van elkaar gescheiden tuintjes. Daar reikte soms een mager perenboompje boven een paar bessenstruiken. Over de schutting, die nog verhoogd werd door een reep rastergaas, kon je steeds zien wat er in het tuintje daarnaast gebeurde; daar zag je dan kippenhokken of konijnenbakken, naast een schamel mestvaaltje van rottend stroo.

In huis was het leven niet prettiger geworden. Des middags

kwam pa van zijn werk en verslond haastig het eten, waarop hij zwijgend zijn krant bleef lezen tot het spoedig tijd werd om weer heen te gaan; des avonds ging het net zoo, maar dan was Peter gewoonlijk al vroeg te bed. Doch de zondagen waren verschrikkelijk; dan zat hij uren lang in de kleine eetkamer of in de keuken, met een krant of een boek in de hand, zonder een woord te zeggen. Moeder schoof stil door het vertrek om hare huiselijke bezigheden te verrichten, waarbij ze liefst zijne aanwezigheid vermeed en alles maar in de aangrenzende kamer beredderde.

Want bij het minste geluid dat hem hinderde, bij het rinkelen van een paar borden of als de knaap te luidruchtig werd bij zijn spel, kon hij zoo zenuwachtig uitvallen dat de angststemming heerschen bleef voor de rest van den dag; soms was het een scherpe blik die den kleine zijn spel deed staken en moeder het hart verstijven van schrik; soms een bitsig woord dat uren lang na bleef trillen en soms nam hij eenvoudig met driftig gebaar zijn hoed en ging heen, terwijl de deur met een zwaren slag achter zijn rug dicht viel.

Zoo leerde de kleine al vroeg pa naar de oogen kijken of deze misschien slecht was geluimd; hij werd stil als een muisje en wierp, hoe verdiept ook in zijn spel, een schichtigen blik naar pa, of deze ook niet boos werd op ma. En zoo'n uitbarsting zelfs was soms te verkiezen boven de onheilspellende stilte die er broeden bleef. Eigenlijk voelde de kleine zich slechts heelemaal gerust gesteld als hij alleen bleef met ma.

Toch hield de knaap nog hartstochtelijk veel van zijn vader. Als het des zondags mooi weer was, nam deze den kleine soms op zijne wandelingen mee. Het bleeke gelaat van moeder fleurde dan op, terwijl Peterke den koning te rijk was in al zijn geluk. Zij gingen ver, zoo ver als de kleine beentjes hem maar dragen konden. Pa werd weer zoo lief als hij dat vroeger ooit kon zijn; zijn fantazij herschiep de zondagswandeling door het verlaten veld of door de eenzame hei, tot een eindelooze ontdekkingsreis door woestijnen en barre wildernissen.

De smalle, makke beek, die geen voetdiep water had en waar pa met één sprong over was, werd een Mississipi of een Amazone-stroom waar zij den loop van volgden langs drijvende

eilanden, uitgestrekte moerassen waar griezelige monsters van tusschen het hooge riet hen beloerden en groengouden slangen schuifelden, terwijl koperkleurige roodhuiden met pijl en boog door het kreupelhout gleden.

Om hun droom meer werkelijkheid bij te zetten stroopten beiden hun broek tot boven de knieën en vervolgden zoo den ontdekkingstocht dwars door de bedding der beek. Hier en daar groeide het elzen- en wilgenhout tot een koepel boven hun hoofden saam; zij gingen door een hollen weg van groen, terwijl het water der beek zachtjes tegen hun bloote beenen kabbelde. Dat was eerst recht de avontuurlijke tocht door het maagdelijk woud, onder den tropischen plantengroei waar einde noch uitgang te vinden was. Behoedzaam stapten zij voort, te midden van hinderlagen en gevaren tot zij aan het kleine vlondertje weer de veilige haven bereikten.

Of wel lagen beiden op hun rug, languit gestrekt in de bloeiende hei; pa toonde in de drijvende wolken de wonderlijke stoeten die daar voorbij snelden: de vreemde legers van geharnaste ridders, van kruisvaarders en Sarazenen, landsknechten en soldeniers, die in de wolkgevaarten op elkander stortten.

Des Winters gingen zij langs de besneeuwde wegen op ontdekking van den Noordpool uit; zij overwinterden in de barre sneeuw- en ijsvelden van Spitzberg en Nova-Zembla; gingen op de pelterij-jacht door het eindelooze winterlandschap of op de uitgestrekte ijszeeën die begrensd waren door den wal van het bevrozen vestingwater.

Zoo werd kleine Peter een in zich zelf gekeerde, menschenschuwe knaap. Hij leerde de eenzaamheid lief krijgen en de stille wandelingen ver buiten het kleine rijtje arbeiderswoningen met hun schrale tuintjes voor de deur. Want het gebeurde natuurlijk slechts zelden dat Pa in zoo'n goede luim was om al die avontuurlijke tochten uit te denken. Daarom leerde hij ook alleen zijn tochten ondernemen in het rijk der fantazij; moeder die haar werk had liet hem begaan, zij maakte zich niet ongerust, want zij wist waar hij was.

Hij hoefde slechts even de straat te volgen, tot aan den spoorweg; daar bracht een klein dwarspad hem door het veld tot op de eenzame hei. Er was een stil eenzaam plekje, tusschen de

helling van den spoorwegdam en de heg van een verlaten tuin. Hij was er geen twee minuten van huis; hij had er moeders stem kunnen hooren en toch was het er zoo eenzaam, als in een stille kluis verre van de wereld.

Daar droomde hij en hoorde er van over de populierenrij de klok van de Begijnhofkerk de uren, de halfuren en de kwartieren slaan.

VI

Oom Albert woonde nu op kamers, in de kom van de stad, in een oude smalle straat, waarin de zware Sint-Michielstoren van over de puntgevels der huizekens scheen neer te kijken. Hoog tegen den blinden muur van het hoekhuis hing een glazen kast met bont gekleurd Lieve-vrouwtje achter devotielijke ruikers van gekleurd papier. Het hoekhuis sprong vooruit op de rest van de straat; in den hoek tierde welig het gras tusschen de hobbelige keien, behalve rond Paschen en tegen Half-oogst als alles werd opgeknapt.

Als kleine Peter zich thuis erg eenzaam voelde, of als het zwijgen van pa of het zenuwachtig gedoe van ma er de atmosfeer te drukkend maakten, bracht hij een bezoek aan zijn grooten vriend. Voor het huis stonden vier bornpalen vóór de hooge stoep met fijn gesmeede ijzeren leun. Het was een winkel in ellegoederen; het belletje aan de groen geschilderde halve deur, deed uit het donkere eind van het vertrek steeds de twee oude juffrouwen te voorschijn komen bij wie oom in de kost was.

De eene was heel lang en mager: ze droeg een kapelien van zwarte saai op de grijze haren en had zomer en winter een gebreide sjaal van dezelfde kleur over haar spichtige schouders. De oudste zuster was van middelbare gestalte en gezet van persoon, maar naast de andere leek zij klein en zwaarlijvig; haar breede roode handen staken in grijze polswanten en ze droeg, bij het lezen van de ‘Annalen van de Voortplanting des Geloofs’ of van den ‘Bode van het Heilig Hart van Averbode’, een grooten gouden bril, die steeds een rood gleufje achterliet op haar dikken en stompigen neus.

Maar ze waren beiden erg goedaardig, vol bezorgdheid voor

het ventje dat zoo ver kwam, om zoo gansch alleen zijn oom te bezoeken. Hij kende echter den weg, en wist ook om welk uur oom meestal te vinden was. En na den knaap te hebben ondervraagd of hij niet bang was verloren te loopen, en of hij ook wel goed uit de oogen keek voor de rijtuigen, en of hij dubbel goed oppaste aan den hoek van de markt waar de stoomtram voorbijreed, nam één der beide zusters hem bij de hand om hem naar oom te brengen.

Achter den winkel moesten ze het kleine donkere kamertje door, om dan in de ruime helle keuken met haar groote wit en zwarte vloertegels en al het glimmend koperwerk terecht te komen. Daar, in de groote glazen kast, met de mooi volgens hun grootte in slagorde staande Delftsche potten, wist de juffrouw steeds iets lekkers te ontdekken: goudgele noppen, fijn geurige janhagel of speculatie of een mooi in zilverpapier gewikkeld stuk chokola.

Achter de keuken was een breede gang met het trapportaal dat naar ooms kamers voerde. Het waren groote ouderwetsche vertrekken, ruim, maar met een lage zoldering waardoor zware balken liepen. Daar wachtte een feestelijk onthaal: oom hief Peterke in de hoogte, zoende hem op beide wangen, zette hem in het prettige hoekje van de groote met groen trijp overtrokken kanapee, waar het dan een vragen en vertellen zonder eind was: of hij wel altijd zoet en braaf was; of hij ma nooit verdriet aandeed, of pa wel steeds tevreden over hem was, of hij oom Albert nog niet vergeten had... en zoo meer.

Oom deed door de juffrouw de koffie naar boven brengen; de kopjes waren van porcelein met gulden rand en mooie figuurtjes er op; ieder schoteltje was een kleine schilderij met herders en herderinnetjes in hoepelrok en een mooi versje er onder. Peterke geraakte nimmer uitgevraagd over al die mooie dingen, juist zooals het oom nimmer vermoeide op al die vragen te antwoorden.

Behalve ooms boeken, zijn plannen en papieren en teekengerief, bood de oude kamer nog andere onuitputtelijke bronnen waarin de fantazij steeds nieuw voedsel vond: daar waren door den tijd zwart geworden eiken kasten met glimmende sloten en scharnieren, op wier paneelen jachttrofeeën of bloemen en

vruchtfestoenen gebeiteld waren die hem lang aan het droomen brachten; daar was de groote haard waar de Mechelsche stoof het open vuur vervangen had, maar waarvan de wit en blauwe ticheltjes in den hoogen schoorsteen, die elk een Bijbelsch onderwerp voorstelden, alweer evenveel bewondering wekten; en de groote koperen blaasbalg, de bus voor de kempstokken met vreemde ornementen en zooveel andere dingen meer nog, hem met een heimelijke afgunst voor al dezen rijkdom vervulden. Nog waren er tallooze wonderen meer: vreemd verouderde platen aan den wand; zware koperen kandelaars langs het ivoren kruisbeeld op den schoorsteen; een opgevulde ooievaar boven op de kast en, het mooiste wonder onder alle wonderen, op de andere kast een opgetuigde galjoot, die oom nimmer had willen afhalen omdat ze te vol stof zat, beweerde hij.

Als de kleine dat alles naar hartelust bewonderd had, waarbij hij voor ieder voorwerp eindelooze verhalen fantazeerde over de vreemde dingen die er op afgebeeld stonden of de wijze waarop het uit de verre landen tot hier gekomen was, of over de menschen die dat vroeger bezeten hadden, gaf oom hem den raad nu maar niet zoo te prakkezeeren, doch liever eens in den tuin te gaan spelen lijk dat een flinke jongen betaamt.

Het was een zorgvuldig onderhouden tuin, met net opgeharkte paden, tusschen de witte keien die de perken omzoomden, met vooraan een fontein die nimmer spoot doch waar goudvischjes in de ronde cementen kom zwommen, en van achter een zonnewijzer midden in het grasperk voor het kleine prieel. De half uitgewischte Latijnsche spreuk op de marmeren wijzerplaat besloot voor Peterke de eeuwige bekoring van het mysterie, nu oom ze niet uitleggen kon, daar hij zelf geen Latijn had gestudeerd.

Nog een ander mysterie hield zijn hoofdje zoodanig bezig dat hij er het spel door vergat, tot groote bekommering van oom die zoo graag een flinken knaap uit hem had zien groeien. Aan gene zijde van den hoogen muur lag de kloostertuin van de witte paters, waarvan de eeuwenoude boomenkruinen zich tot in het waterbekken der goudvischjes spiegelden, terwijl hun schaduw al heel vroeg in den namiddag den ouden zonnewijzer nutteloos maakte.

Van uit een der vensters op ooms kamer kon hij een stuk witten gevel onderscheiden en verder, boven de kruinen uit, het haantje van den toren boven de kapel. Op straat had hij ook wel den grooten blinden gevel gezien, waarvan de zware met spijkers beslagen poort onder het beeld van Sint-Antonius in zijne nis, gewoonlijk niets anders open liet gaan dan het judasvensterken van het deurken dat in de poort zelve uitgezaagd was. Dat judasvensterken, de klopper die telkens een hamerslag op het hoofd van den grijnzenden Satan kwam toebrengen, de oude ijzeren hoorn voor het dooven der toortsen naast de deur, dat alles leende een groote aantrekking aan den dooden muur.

Als Peterke een paar paters door de straat zag stappen, barrevoets in hun sandalen en de dikke koord langs hun witte pij, volgde zijn blik hen tot ze op den hoek verdwenen. Zich zoo naast hun tuin te weten maakte hem zonderling te moede, hij wist zelf niet waarom; terug thuis gekeerd en door moeder toegedekt in zijn bedje, dacht hij nog lang aan de kamer van oom Albert, die daar sliep naast een tuin, waarin de paters wandelden met hun sandalen en hun witte pij.

PAUL KENIS.

(*Wordt voortgezet*).

De Wind

I

De Wind in zijn wezen is kind,
een kabouter, die neuzelt en treuzelt
van wegel naar stegen, die beuzelt
en bazelt met al wat hij vindt:

Een strooiken, een strookje papier,
een verlorene vêer uit een vleugel,
hij blaast ze, net vliegerd en veugel,
de wolken in, dol van plezier.

Geen bezem zoo zacht, - of zoo fel,
om een blad naar den vijver te keren;
daar speelt hij dan schippeken-veren
met heel eene Armada soms wel!

Het plein is zijn lievelingsplek:
als de zon er het haantje doet gloren,
dan waagt hij ten waglenden toren
geniepig een belleken-trek;

of doet er, steeds dwarrelens-rêe,
met de zieltjes van terpjes en zerkjes,
om fries en om frijten des kerkjes
een avondschof schuilevink mêe.

De Wind is een weeldemanskind:
wat hij bengelen ziet of bewegen,
begeert hij, en pikkelt hij tegen,
en aait hij tot makker en vrind....

II

De Wind is bij wijlen artist,
is dan straatmuzikant als geen enkel;
orkestman, - van schedel tot schenkel
geklist in een rinklende rist.

Ge hoort hem van verre in de baan
op zijn rietfluit een lischvoosje lispelen;
trianglen, dat katjes aan 't kwispelen,
en dodden aan 't dommelen gaan.

Hij pletst met de bekkens, - een zucht
van metaal door de naalden der pijnen;
en roffelt, - als ware 't een schrijnen
van beuken omhoog in de lucht....

Nu stapt hij van 't veld naar de stad,
met zijn bellen en bullen omhangen,
met eendere sprongen en gangen,
- doch wijzigt zijn wijsjes ietwat:

Hij speelt of het spookt op de vorst,
of de drommel tamboert op ons ruiten,
dat sleutel- en stelgaten fluiten
tot, stuivend, zijn doedelzak borst....

De Wind is een wonder artist:
virtuoos als een Rijndorper bende,
de Wandlende Jood der legende
verwandeld in... ‘Welt-Wagnerist.’

III

De Wind is een soort van tribuin:
meer een menner dan dwaler en dweper;
een opruier eer dan de scheper
van 't schapelijk water en duin.

Hij rijst: een applaus van belang,
dat er de eiken in 't oerwoud bij kraken,
het schouwpijpen druischt van de daken,
en 't licht zich in roetzwart hult, bang.

Hij wenkt: een rumoer in het ruim,
waar de wolken tot horden vergaren;
een onheil in zee, waar de scharen
van baren verschomlen in schuim.

Hij wil: als de bliksem zoo snel,
als de donder dof, gudsen de golven
het land op; - dat plots ligt bedolven
in modder vol lijken; een hel!

Vernieling... Ontzetting... Getraan...
met een grijns, waar de duinen zich deukten;
een vloek voor de waatren, die beukten;
- als hadden ze alléén het gedaan!

Hun weegt gansch de gruwel van 't puin.
Maar hun opzweeper? - Gaaf en geborgen,
wat schelen hem anderer zorgen?...
De Wind is een typisch tribuin.

JAN JANS.

Hollandsche Letteren

Prof. G. Kalff, in de voorrede tot zijn *Westeuropeesche Letterkunde* - dat standaardwerk van een baanbreker op het gebied van algemeene en vergelijkende literatuurgeschiedenis -, zei, dat zijn boek als een opwekking te beschouwen was: ‘Een opwekking tot deelneming aan studiën van dezen aard mag gericht worden vooral tot ons volk, dat door zijn centrale ligging, zijn geschiedenis, zijn onderwijs in de moderne talen en zijn eclectische neigingen beter dan vele andere geschikt is voor zulk werk... Zoo moge dan wie aanleg en neiging heeft voor onderzoek van dezen aard, wie voor de toekomst van ons volk hoopt op de ontwikkeling van een krachtig nationalisme, het zijne doen om de studie der vaderlandsche letterkunde te verruimen en te verheffen door die van algemeene en vergelijkende literatuurgeschiedenis.’ In de bespreking van het posthume, tweede deel van dit boek (*De Vlaamsche Gids*, XIII, 7, blz. 324-325) vroegen we: ‘Wanneer komt nu het vervolg op dit werk en wordt aan den oproep van Prof. Kalff tot de jongeren gehoor gegeven? Maar wie is beslagen genoeg, wie heeft de onontbeerlijke belezenheid, zin voor synthese en kunstsmaak?’

En thans verrast ons Prof. J. Prinsen met een studie: *De Roman in de* 18e *eeuw in West-Europa* (J.B. Wolters, Groningen, Den Haag, 1925). Een verrassing des te meer, daar Prinsen's werk veel dieper gaat dan het werk van Kalff (hetwelk enkel de groote stroomingen met hun wisselwerkingen wilde aanduiden), daar Prinsen veel meer kunstenaar is dan Kalff en beter dan deze de schoonheden en de tekortkomingen van een letterkundig gewrocht kan aantoonen, eindelijk daar we, naar het voorbericht te oordeelen, kunnen rekenen op een dergelijke studie van Prinsen over het drama in de 18e eeuw.

Het is juist omdat de inleiding tot dit werk te beschouwen is voor een ruimer stof dan de thans werkelijk behandelde, dat die inleiding zoo breed van opzet is (8 hoofdstukken, 164 blz.). Zij geeft eerst een ‘Overzicht van de politieke en sociale toestanden in de 18e eeuw’, waar ons reeds bij den aanvang een prachtig belichte tegenstelling tusschen het volksleven in Frankrijk en het volksleven in Engeland treft. Dan volgt een hoofdstuk

over het Fransche classicisme en zijn invloed; het verschil tusschen de verschijnselen blijft duidelijk in het geheugen met uitspraken zooals: ‘Wat de Grieken voor de Romeinen waren, zouden de Franschen voor Duitschland zijn. Zoo werd dus hier het Fransche classicisme binnengehaald onder geheel ander omstandigheden dan in Engeland, waar het een rijk, innerlijk nationaal leven vond; in Duitschland moest alles van den grond af opgebouwd worden naar Fransch model.’ Een derde hoofdstuk bespreekt de groote ‘ontwikkeling van wetenschap en wijsbegeerte bij den aanvang der 18e eeuw,’ een vierde de inwerking van dat nieuwe op kunst en maatschappij. Een uitwerksel, de vrees voor dood en eeuwigheid, geeft hier aanleiding tot een paar bladzijden (47, 48) met een prachtige, lyrische vlucht; het wezen van het sentimenteele, in elk land verschillend, wordt fijnzinnig onderzocht en het mengsel van gevoelerigheid en koele nuchterheid bij Van Effen wordt op een verrukkelijke wijze aangetoond. Laten we enkel het begin aanhalen:

> In de bekende vrijage van Kobus en Agnietje is wel iets van de Hollandsche sentimentaliteit, vóór de cosmopolitische haar groote kracht nog doet gevoelen. De aanhef is al dadelijk de maanaanbidding, die onafscheidelijk is van het sentimenteele.
> In een oerwoud van eeuwenoude eiken? De blonde nachtkoningin stralend? Neen, echt zuiver, pieterig, klein benepen Hollandsch: ‘Mij bevindende in een voorkamertje aan een venster met een horretje’ (anders kijken de menschen zoo in). En in dat voorkamertje raakt hij in ‘stille verrukking bij de bleeke schittering?’ Nee, en nogmaals nee! Hij zat daar met de speciale bedoeling ‘om de aangenaamheid van een helderen maneschijn’ (helder als een Hollandsche wasch op de bleek) ‘te genieten.’ Men ziet het, een zuiver sentimenteel element, de maanziekte, ze is er; maar kan het meer echt Hollandsch-18e-eeuwsch? Deze zin is niet denkbaar in eenige andere West-Europeesche literatuur van de eeuw. Hij is onnavolgbaar en onvervalschbaar als onze haring en de Hollandsche jenever.

Dan komt een heldere verklaring van een ander groot kenmerk van den tijd: den drang naar het verleden en historiestudie. In het hoofdstuk ‘Lessing-Winckelmann’ wordt het onderscheid tusschen klassiek en romantiek aangeduid in een wonderbaar samentreffen met Walter Pater's te weinig bekend essay *Romanticism* (*Appreciations*, 1889), en wordt te recht Winckelmann's conceptie der Grieksche meesterstukken: ‘edle Einfalt und stille Grösse’ beschouwd als zijnde onvolledig. (Weer een samentreffen met Pater, die Sophokles' *Philoktetes* onderzoekt als typisch romantisch).

Dit hoofdstuk leidt den schrijver dan tot het bespreken van de aesthetiek en van de ontdekking van Shakespeare, hetgeen weer een prachtig overzicht geeft.

Het laatste deel van de inleiding (‘Overgang tot de Romantiek’) is echter wat bevreemdend; het geeft niet wat de titel belooft: Prinsen wil bewijzen, dat Bilderdijk in de wereldliteratuur een der eerste groote romantici is. Het boek van Kalff ging uit van de Nederlandsche letterkunde en deed den horizont steeds verder verschuiven; daarom kon het hem o.i. niet worden verweten, te veel belang te hechten aan onze eigen literatuur. Prinsen's werk is anders opgevat, en dan wordt dit heele hoofdstuk betreffende Bilderdijk een tamelijk lange uitweiding zonder veel verband met het geheel en waarin een parallel tusschen Bilderdijk en Byron wat ver gedreven wordt uit hoofde van de bewijsvoering. Het is echter de eenige plaats, waar de Nederlander vergat, internationaal genoeg te zijn voor zijn onderwerp.

Die uitvoerige inleiding is te beschouwen als een inleiding tot de gansche 18e eeuwsche letterkunde in West-Europa. Indien Prof. Prinsen ons dan een studie over het 18e eeuwsche drama belooft, zoo mogen we met even veel recht een - echter niet beloofde - geschiedenis der 18e eeuwsche poëzie verwachten. Wat een prachtig geheel zou dat vormen, indien we oordeelen naar de voortreffelijkheid van de onderhavige studie over den roman!

In die studie zelf onderzoekt de schrijver eerst de ‘Voorgeschiedenis,’ en maakt dan een indeeling: ‘de Roman tot 1740’ en ‘de Roman na 1740.’

De voorgeschiedenis lijkt wat schematisch. Een synthetisch gegeven treft:

> Wanneer wij dit werk (Petronius' Satyricon) tegenover Heliodorus' Aethiopica stellen, zien we reeds in de Oudheid de beide elementen, die zich in den modernen tijd in West-Europa naast elkaar zullen ontwikkelen, den heroïschen roman tegenover den picaresken, de ridderpoëzie tegenover de burgerlijke, indien we tot deze terminologie ten minste enkel het verschil van geestelijke houding tegenover het leven als basis nemen.

Dan spreekt Prinsen van Apuleius' Gouden Ezel, waarna hij direct een sprong maakt van de 2e tot de 15e eeuw om de Amadis romans in Spanje te onderzoeken.

In de studie van den roman vóór 1740 onderscheidt hij den avonturen-roman met vooral Lesage en Defoe, den galanten, heroïschen roman met vooral Sandras, Marivaux en Prévost, den didactischen, wijsgeerigen roman met vooral Swift, Montesquieu, Voltaire. Voor den 18e eeuwschen roman na 1740 hebben we deze indeeling: 1) de sentimenteele strooming: van Pamela tot René (Richardson, Rousseau, Goethe, Châteaubriand); 2) de realistische en humoristische strooming: van Fielding tot Jane Austen (Fielding, Smollett, Sterne, Goldsmith,

Jane Austen); 3) de fantastische strooming: ‘the Novel of Terror’ (Radcliffe, Lewis, e.a.). Een hoofdstuk onderzoekt den ‘invloed der Engelsche en Fransche romankunst in Duitschland en Holland en de nawerking van Rousseau en Richardson in Frankrijk’; eindelijk, in een vijfde hoofdstuk, wordt de didactische roman na 1740 besproken Aldus houdt de indeeling aangegeven in de ‘Voorgeschiedenis’ stand tot ± 1740 met de twee richtingen: de picareske en de heroïsche en een derde, nieuwe: de didactische; picaresk en heroïsch loopen samen na 1740 in den burgerlijken roman, maar de inleiding doet ons de indeeling na 1740 begrijpen. Op deze wijze hebben we een identificatie van de hoofdstroomingen en een goed synthetisch overzicht. Er blijft niets anders over dan volgens die duidelijke lijn de verschillende uitzichten van een anders zoo gecompliceerd geheel te bespreken.

En Prinsen doet het op een boeiende, doorgaans grondige, echter nooit ‘gelahrte’ manier. Zoo boeiend, dat we dit boek van 540 dicht bedrukte bladzijden hebben genoten met het volledigst mogelijk nalaten van eigen, dagelijksch werk. Wat gelukkige jongelui, die studenten van Prof. Prinsen! Hoe aangenaam en degelijk hij doceeren moet, wordt bewezen door tallooze deelen in dit zoo duidelijke boek: de bladzijden over Defoe, Marivaux, Voltaire of zelfs die over den Spectator (met nuchtere feiten, deze laatste, maar die feiten in zulk een mooi verband bijeengebracht), of wel de studie over Fielding, of de vergelijking tusschen Werther en René.

Vlekkeloos is zulk een boek niet en kon het ook niet zijn. Hier dan, heel bondig, enkele opmerkingen. In feite houdt Prinsen zich bij Frankrijk, Engeland, Duitschland en Holland; dat is natuurlijk al heel mooi en wel bijna alles, maar geeft toch niet de gansche stof. Een onderzoek der roman-techniek zou zich hierbij ook best hebben kunnen aansluiten. - De dikwijls terugkomende woorden: ‘tweede Renaissance’ voor de 18^{e} eeuw zijn ons niet gansch duidelijk; volledig passen zij enkel op Duitschland; voor Engeland bv. is de eerste Renaissance die van den tijd van Chaucer, de tweede, die van den tijd van koningin Elizabeth. - Dat Arbuthnot en vooral onze Karel Broeckaert vergeten werden is onverklaarbaar. - Schrijver haalt de legende van het lijk van Young's dochter aan; hij weet wellicht wel, dat het een legende is? De tekst zelf (blz. 49) laat den lezer in onzekerheid. - De al te krasse letterdieften van Sterne worden te veel vergoelijkt (blz. 405). - Swift wordt te zeer beschouwd in het licht van een zijner verguizers, Thackeray: de beoordeeling zou er veel bij winnen, veranderd te worden volgens het onlangs verschenen boek van Pons. Overigens citeert

Prinsen niet altijd de beste werken betreffende zijn auteurs. - Enkele gegevens zijn wellicht slechts tweede handsche (één bewijs: des schrijvers eigen recensie van Paul van Tiegem's *Préromantisme* in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, letterkundig bijblad, n^{rs} 156 en 157, werd bijna woordelijk overgenomen in dit boek). In een werk zooals dit is het zeer moeilijk herhalingen te vermijden; herhalingen, ook van citaten, komen dan wel een paar malen voor. - Een enkele maal werd een titel niet nauwkeurig opgegeven: blz. 98, 165, 335 spreken van Goethe's 'Wahrheit und Dichtung', blz. 337 geeft den juisten titel: *Dichtung und Wahrheit*. Swift's *A Modest Proposal for preventing the children of poor people from being a burden to their parents and the country and front making them beneficial to the country* wordt hier: 'Modest proposal eating for children' (blz. 263).

Maar het is hier de plaats niet, om deze of andere, enkele vlekjes nog langer aan te toonen. Zij zijn trouwens van zeer klein belang en kunnen onze bewondering en onze dankbaarheid niet verduisteren.

* * *

De firma Hyman, Stenfert Kroese & Van der Zande te Arnhem liet ons einde 1925 twee keurige uitgaven geworden: Maria de Vries-Vogel: *De Stormwind breekt het doode Hout* en Hans E. Kinck: *De Predikant*.

Het is wellicht een toeval, dat beide boeken min of meer hetzelfde onderwerp behandelen: een crisis in het huwelijksleven, crisis die dan ten slotte leidt tot een ruimer begrijpen en een beter vertrouwen. Elk der twee werken behandelt echter dat gegeven op eigen manier. Het boekje van Mevrouw De Vries is eigenlijk een lange novelle, zeer aangenaam verteld, met een lekkere Hollandsche atmosfeer en een fijngevoelig meeleven met de personages. Subtiel vrouwelijk is het vooral in de karakterteekening van Lize, de goede, thee-schenkende huisvrouw van een veearts, de zachte moeder van diens kinderen, voor wie het enge leven van dag aan dag een stil, bescheiden geluk heeft, maar die langzamerhand begint liefde te gevoelen voor een anderen man: want daar kwam met hem de herinnering aan mooie meisjesdroomen en idealen, lang vergeten. De tweestrijd in haar wordt aangeduid met de fijnste notaties. Het besluit van 't boek is niet te verstaan als burgerlijk bevredigend, het is het einde van een psychologische evolutie; de titel zelf doet reeds begrijpen hoe innerlijk verrijkt het huwelijksleven van Lize thans zal zijn. De tijd waarin het verhaal speelt is de

mobilisatietijd in Holland gedurende den oorlog. Het beschrijven van allerlei klein ongemak moge bij ons, die de catastrophe aan den lijve hebben gevoeld, een enkele maal een glimlach wekken, maar ook als schildering van toenmalige toestanden in Holland is dit boekje een mooi bezit.

Den roman van Hans E. Kinck, den grooten Noor, lang bespreken, zou eigenlijk wat buiten het bestek vallen van deze kroniek. *De Predikant* is een meesterstuk van psychologie, stemmingskunst en sarcasme. Hier is het de man, bij wien het pijnigende louteringswerk zich langzaam voltooit. Met een haast epische kracht worden zijn levenslust en zijn liefde voor de wereld in contrast gesteld met het geniepige leven van een klein, Noorsch dorp. De stijl van deze vertaling is zeer artistiek; zinnen als deze treffen: 'De avond was koel in de groote zaal met de lage zoldering, maar buiten de kleine vensterruiten scheen nog lentelicht, koel als rijnwijn.' Een vergelijking met het origineele was ons onmogelijk, maar nergens vonden wij het gewrongene, het valsche in klank of dracht van woorden, die anders zoo dikwijls een vertaling kenmerken.

Laten we ons thans in het Zuiden droomen en luisteren naar de suggestieve *Vertellingen uit Italië* door Maria Favaï-Kievits (C.A.J. van Dishoeck, Bussum, 1925). 'Vertellingen' is wel wat veel gezeid; het zijn eerder schetsen, soms korte aanteekeningen als uit een dagboek, nu realistisch, dan vol fantasie. Er in bekoren vooral een mooie liefde voor dieren en bloemen en de vaardigheid om de loomheid van felle hitte weer te geven. Een paar schetsen zooals *De Oudjes* en *Vergeten Leven* zijn wel geslaagd als schildering van de tragiek in een duister bestaan, en enkele andere geven typische portretten. Het realisme is soms wat te uitsluitend uiterlijk en opsommend, de stijl is hier en daar wat onhandig... Lichte kunst van iemand, die zich haar krachten bewust wordt en deze al spelende beproeft alvorens ze aan te wenden tot grooter werk.

DR. FRANZ DE BACKER.

Wegens plaatsgebrek uitgesteld de bespreking van Dr. W.C. Wittop Koning's en Herman Poort's *De bloeiende Bongerd*, van Dr. Endepols' uitgave van *Elckerlijc* en van H. Padberg's studie over *Van Eeden*..

Tooneelkroniek

Over August Strindberg, den grootsten dramaturg sinds Shakespeare, verscheen destijds, van de hand van Strindberg's landgenoot Nils Erdmann, een volumineus boek, waarvan thans een Duitsche vertaling het licht zag (H. Haessel Verlag te Leipzig), aangevuld door den schrijver van het Zweedsche boek, en dus completer dan het origineel: 844 bladz. kleine tekst, waarin de auteur, met behulp van nieuw en nog onbekend materiaal, tracht de geheimzinnige schaduwen, die nog steeds deze groote figuur gedeeltelijk verbergen, te doordringen. Met duizend kleine trekjes wordt het beeld van den dichter opgebouwd en uitgediept; de auteur laat niets van het voorhanden zijnde materiaal ongebruikt. Maar juist deze profusie van, elkaar soms tegensprekende, details, de overvloed aan anekdotische levensbeschrijving, maken het beeld in zekeren zin toch weer onduidelijk. Dit gezegd met al het respect dat geboden is voor een dergelijken reusachtigen arbeid die alleen mogelijk was uit groote begrijpende liefde voor den mensch en den kunstenaar. We zien in dit boek Strindberg, als de voortdurend door zijn plicht-om-de-waarheid-te-zeggen gekwelde, - waar toch zijn behoefte was het leven licht en schoon te zien: tragische dualiteit die geheel zijn bestaan beheerschte, en... vergalde: ‘Het gansche leven geschoenriemd, en toch verlangen de menschen dat ge moois van hen vertelt... Dat deed ik dikwijls, doch dan waren het de eigen schoone gedachten van een gedroomde wereld die niet bestaat.’ Zooals hij ook in ‘Doodeneiland’ zegt: ‘Het kwaad dat gij gedaan hebt, verkeert in verlangen naar het goede; het leelijke dat ge zaagt, drijft u tot het schoone.’

We zien er den door velen voor een vrouwenhater gehouden Strindberg in zijn laatste levensjaren nog een meisje beminnen met den frisschen gloed, de teergevoeligheid van een ietwat romantisch jongeling. We zien hem tevens als de door de overgevoeligheid van zijn zenuwstelsel zich lange jaren op de grens van normale leven en waanzin bewegende, doch die daardoor tevens bladzijden heeft kunnen schrijven van geweldige, huiveringwekkende, gehallucineerde luciditeit, waarin spiralen omlaag kronkelen naar de mysterieuse diepten van onontdekte

menschelijkheid. Zijn op de spits gedreven wild en levenskrachtig idealisme, dat door iedere aanraking met de op een aantal vergulde leugens gebouwde samenleving tot in zijn diepste binnenst gekwetst werd, reageerde door toomeloos heftige, haast waanzinnige uitbarstingen van woede, die niets ontzagen, en des te verschrikkelijker waren, waar ze gepaard gingen met het besef van machteloosheid, en resignatie en onderwerping eerst konden komen nadat de levenskracht had afgenomen...

In het laatste gedeelte van het boek komt de auteur tot de conclusie dat Strindberg wereld en menschen al te zeer door den bril van zijn persoonlijke ervaringen en ziekelijke levensbeschouwing zag, dat zijn drama's steeds een bekentenis waren, karakteristiek voor den auteur zelf, meer dan voor de geteekende figuren. Het schijnbaar vrije, objectieve wereldbeeld is ontstaan door louter subjectieve indrukken. Wel is waar voegt Nils Erdmann er bij, dat ten slotte in alle dichtkunst dit 'Umwandlungsprozess', in grootere of mindere mate heeft plaats gehad, maar bij niemand is dit in zoo sterke mate het geval als bij Strindberg, zeer ten nadeele zijner plastiek. Klinkt deze stelling niet als een veroordeeling van het geheele moderne streven in het drama: veralgemeening? Wie, dichter, bevroeder, ontdekkingsreiziger in het rijk van psychisch leven en beleven, kan trouwens veralgemeenen, wanneer het iets anders betreft dan gemeenplaatselijke levensdingen?

In ieder geval een allermerkwaardigst boek.

Op de Hollandsche boekenmarkt zijn een heele reeks nieuwe Hollandsche tooneelstukken verschonen. De heer Ys-Vissel, een nieuweling, schreef een trilogie van eenakters, die gebundeld werd onder den titel *De Val*. Het eerste: *Achilles en Briseus*, een onderwerp uit de Grieksche mythologie - feitelijk een tweespraak -, is boven de macht van den auteur gebleken. Veel beter is nr 2: *Professor Bulder*. Misschien wat lang uitgesponnen - naar Hollandsche gewoonte -, is het een wel geestig ding, origineel, met gezonden humor en vlotte puntige dialoog. *De man der toekomst*, derde 'val', geeft, net als het stuk van Shaw dat denzelfden titel draagt, een episode uit het leven van Napoleon Bonaparte. Deze drie stukjes waren meer dan een belofte. In een volgende werk van dezen auteur, getiteld: *De doodende straal*, een pleidooi tegen den oorlog, komt echter van deze belofte niet veel terecht. Het is een dilettanterig, stumperig ding, naïef als een 'mannekensblad'.

In het blijspel in drie bedrijven: *De Hanebalk*, van den heer Johan Broedelet, is het onderwerp een nieuwe variante op het thema van den armen schilder met talent en fierheid, die door een 'schwärmerische' fee met centen - hier de dochter van een rijkgeworden fabrikant van vulhaarden - uit de labyrinten wordt geholpen. De aangebeden man en idealist stribbelt eerst wat tegen, maar, zooals in de Duitsche blijspelen, naar wier patroon *De Hanebalk* geknipt werd, einde goed, alles goed. Gegeven en technische uitwerking zijn bepaald simplistisch, en in het tweede bedrijf werd schromelijk met 'vulsel' gewerkt. De dialoog is af en toe wel geestig.

De heer J.H. Speenhoff, de oolijke liedjeszanger, wiens 'kunst' erg wordt overschat, heeft destijds, in samenwerking met den heer Albert van Waasdyk, een stuk geschreven, dat door een Vlaamsche jury, in een der jaarlijksche prijskampen voor tooneelletterkunde, die door de stad Antwerpen worden uitgeschreven, den eersten prijs behaalde. Bij de eerste opvoering te Antwerpen constateerde de Antwerpsche pers dat het ding een pastiche was van een bekend Vlaamsch tooneelstuk.

Maskers en Wijn is thans verschenen. Ondanks latere wijzigingen blijft de gelijkenis met hoogerbedoeld Vlaamsch werk opvallend...

Van mevr. Suze La Chapelle-Roobol, de schrijfster van 'Een boete', een stuk dat ook bij ons herhaaldelijk werd opgevoerd, niet zonder bijval, verschenen twee nieuwe werken: *Het Voorbeeld*, tooneelspel in 4 bedrijven, en *De Steek*, blijspel in drie bedrijven. Het laatste is een vrij onschuldige tooneelbewerking van een novelle van den Spaanschen schrijver Pedro a de Alançon, als tooneelstuk minder geslaagd. Heel wat beter is *Het Voorbeeld*. Het gegeven is ongeveer hetzelfde als in het bekende: 'Het hoogste Recht', van mevr. Ina Boudier-Bakker. Maar het zwaartepunt ligt hier niet in den zielestrijd van de vrouwelijke hoofdpersoon, die, in haar huwelijk niet de volle bevrediging vindend van haar verlangens, haar man wil verlaten om een ander te volgen, dien ze denkt lief te hebben - en door de gedachte aan de kinderen, die 'het hoogste recht' hebben, wordt weerhouden. Bij mevr. La Chapelle-Roobol is het de moeder van de vrouwelijke hoofdpersoon die, vroeger zelf aan de roepstem van het leven gehoor gevend, man en kinderen heeft verlaten, doch het verwachte geluk niet vond, en haar dochter belet heen te gaan, haar het eigen voorbeeld voorhoudend, de eigen bittere ervaring. Door dit op een andere plaats liggend 'zwaartepunt' staat het stuk van Mevr. La Chapelle-Roobol veel minder sterk dan 'Het hoogste Recht'.

Mevrouw Boudier-Bakker overtuigt ons, mevrouw La Chapelle-Roobol niet. Het voorbeeld van de moeder bewijst immers niets. Een vrouw die man en kinderen verlaat, om een minnaar te volgen, kan ongelukkiger worden dan ze was bij haar man, maar ook het tegenovergestelde kan waar zijn. Bij mevrouw Boudier-Bakker loste het speciale geval zich op in de algemeene moreele wet: de moeder moet bij haar kinderen blijven, desnoods daar alles voor dulden en doorstaan. Bij mevrouw La Chapelle-Roobol blijft het speciale geval voortdurend hoofdzaak, en belemmert de ontwikkeling van een naar gemeenschappelijkheid strevende gedachte. Toch is *Het Voorbeeld* een flink en degelijk werk, met een logische lijn en klimming, vlot en natuurlijk gedialogeerd, en dat, mits een goede vertolking, ongetwijfeld een bijval van goed allooi tegemoet gaat.

Al deze Hollandsche stukken werden uitgegeven door ‘Haverman's moderne Tooneelbibliotheek’ te Naarden.

Van meer dan gewone beteekenis is *Liefde* van Henri Bakels (N.V. Drukkerij Jacob van Campen, Amsterdam). De heer P.H. Ritter Jr., die voor dit stuk een voorrede schreef, zegt daarin o.m.: ‘De schrijver heeft getast naar het hoogste dat hij zich als menschelijke liefde denken kan, en heeft een ideaal gesteld. Hij projecteert deze waarheid als een levensvizie, een lichtende idee, hij verheft er een individueel vraagstuk door tot een vraagstuk van universeele beteekenis.’ De heer Ritter blijkt goed gezien te hebben, waar hij het drama samenvat: ‘De verschillende figuren die in dit spel verschijnen, vertegenwoordigen verschillende zijden van den naar liefde hunkerenden, in liefde teleurgestelden en met de liefde niet tot duidelijkheid komenden mensch onzer dagen.’ Een stuk als dit is een zeldzaamheid, en gespeeld voor een doorsneeschouwburgpubliek, zou het waarschijnlijk niet zijn wat men noemt: een succes. Het is eer het werk van een dichter en denker dan van een dramaturg. Maar voor een meer beperkt, speciaal publiek, dat den schouwburg niet beschouwt als een oord van uitspanning en pleizier, maar wel als een tempel, een brandpunt van geestelijk leven, kan, bij gepaste insceneering, en wijding en overgave bij de vertolkers, hiervan een indruk uitgaan, heel wat dieper en echter dan van menig succestooneelstuk. Het uiterlijk gebeuren is in *Liefde* tot een minimum beperkt. Het drama is geheel innerlijk. Naar den buitenkant zijn de figuren slechts even aangegeven, om hun verlenging te krijgen in het zielegebeuren.

Op één punt zijn we het niet met den inleider eens, nl. daar waar hij de meening uitdrukt dat de schrijver zich evengoed, of wellicht beter, tot andere vertolkingsvormen dan die van het

actueel gebeuren had toegewend. De stijl van dit drama wijst weliswaar in de richting een legendarische of historische aankleeding. Maar van grooter belang is, dat de schrijver niet alleen een drama wou schrijven, maar ook *moraliseeren*. Sommige passages brengen het werk beslist in de sfeer van ons moderne leven. B.v. als in het tweede bedrijf (blz. 54) Constant zegt: 'De menschen zoeken; ze moeten wel zoeken, want het oude systeem, onder de leuze: "Kennis is macht" heeft gefaald, heeft een gemeenschap van zielszieken, van ontevredene zenuwzwakken en zenuwzieken gekweekt. Goddank, de tijd gaat aanbreken waarin we zullen belijden: - Wij moeten niet streven naar macht, doch naar geluk en liefde. Er is toch niets belangrijkers, dan dat de mensch gelukkig is.'

We beamen volkomen de woorden van den inleider, waar hij zegt dat wie dit stuk met de noodige vroomheid leest 'geen berouw zal hebben over nutteloos verspillen van uren, want dit werk van Bakels is een merkwaardige verschijning te midden van het geestelijk leven in het Holland van onze tijd.'

ERNEST W. SCHMIDT.

Handbuch der Literaturwissenschaft

Het begrijpen van dichter en dichtwerk is iets dat, in onze West-Europeesche beschaving, steeds heeft gewonnen aan breedte en diepte van horizon. Over Lessing, Herder en de Romantiek heeft de flair voor literatuur en haar geschiedenis zich steeds fijner en doordringender getoond. We zijn intusschen heel wat gevorderd. In de laatste jaren heeft de Europeaan de heele geestelijke wereld nagespeurd. Wat hij vroeger intuitief wist, wordt thans door zijn wetenschappelijk onderzoek bevestigd. In de literatuurgeschiedenis vinden we dit terug, daar waar de historisch-kritische methode voert tot een filosofisch-esthetische beschouwing van het dichtwerk en een vol begrijpen van de algemeen menschelijke waarden die er in besloten liggen.

Het is naar die opvattingen dat in Duitschland een werk van geweldigen opzet wordt gepubliceerd door de *Akademische Verlagsgesellschaft* (Wildpark, Potsdam), die vroeger reeds begon met de uitgave van het Handbuch der Kunstwissenschaft. Het *Handbuch der Literaturwissenschaft* wil de heele wereld overzien. Van de letterkunde der Oudheid uitgaande strekt het, over Romaansche en Germaansche, tot deze van het Oosten. Het wil een vernieuwing zijn. Rekening houdend met alle faktoren van socialen, filosofischen of kunstzinnigen aard, wil het vooral bij de plastiek aansluiten. Omtrent 3000 reproducties zullen worden gegeven, van den meest verscheiden aard en uit alle hoeken van de wereld saamgebracht. Zoo zal, waar het woord te kort mocht schieten, het beeld opheldering en klaarder begrip geven, en zal het boek ook een atlas bij de wereldliteratuur worden. Een groep vakmenschen met ruimen blik voor het onderling verband, 25 van de best befaamde geleerden van Duitschland en Zwitserland - op een paar uitzonderingen na na hoogleeraars - staan in voor de verwezenlijking van het opgevatte plan dat we hier volgen laten:

Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters (O. Walzel). - Griechische Literatur (E. Bethe) - Lateinische Literatur (R. Kappelmacher) - Hauptliteraturen des Orients (A. Baumstark, H. v. Glasenapp, J. Hempel, M. Pieper, H. Schaeder, Schomerus, R. Wilhelm) - Romanische Literaturen, ältere (E. Lommatzsch) - Renaissance bis Revolution (V. Klemperer, H.

Hatzfeld, F. Neubert) - 19.-20. Jahrhundert (H. Heisz) - Nordische Literatur (H. Borelius) - Russische Literatur (Sakulin) - Altgermanische Literatur (A. Heusler) - Englische Literatur: mittlere (Hecht) - Renaissance u. Barock (W. Keller) - Vorromantik und 19.-20. Jahrhundert (B. Fehr) - Nordamerika (W. Fischer) - Niederländische Literatur (Th. Frings) - Deutsche Literatur, Mittelalter (J. Körner) - Renaissance u. Barock (G. Müller) - Klassizismus und Romantik (O. Walzel) - Von Goethes Tod bis zur Gegenwart.

Zijn dergelijke ondernemingen in Nederland, bij een te beperkt publiek, uitgesloten, ook in Duitschland valt het niet zoo gemakkelijk om ze tot een goed einde te voeren. Het Handbuch wordt gekocht bij inschrijving. Om de maand ontvangt de inschrijver 2-3 afleveringen, elk van 32 blz. groot formaat. Prijs per aflevering: M. 2.20. Wanneer we nu zeggen dat er ± 150 afleveringen voorzien worden, kan men zich een voorstelling maken van het geheel. Dit werk, door vakmenschen saamgesteld, is echter niet alleen voor vakmenschen bedoeld. Door de klare uiteenzetting in eenvoudige, vloeiende taal is het voor breeder kringen bestemd.

We hebben de eerste drie afleveringen vóór ons: prachtuitgaven. Afl. 1. Prof. Dr. B. Fehr, Zürich: Englische Vorromantik und 19.-20. Jahrhundert. - Afl. 2. Prof. Dr. H. Heisz, Freiburg: Romanische Literaturen des 19.-20. Jahrhunderts. - Afl. 3. Prof. Dr. O. Walzel, Bonn: Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters. - Men ziet dat de verschillende takken tegelijkertijd worden behandeld. De heele afl. 1. b.v. is nog maar een deel van Die englische Vorromantik. Elk van die afleveringen bevat ook, op donkeren grond, een extra-illustratie in veelkleurendruk. Zoo vinden we hier respektievelijk: Carlyle (naar het schilderij van J.M.N. Whistler.); Zola in den Pariser Markthallen (uit het werk van Henri Rivière); Sixtinische Madonna v. Raffael.

We zullen de gelegenheid hebben op dit werkelijk buitengewone werk terug te komen. Het gold hier alleen een eerste kennismaking met een uitgave waarop meer dan één zou wenschen in te schrijven.

DOLF ROELS.

Boekbeschouwing

Dr. P. Leendertz jr., *Het Wilhelmus van Nassouwe*, Zutfen, W.J. Thieme, 1925, 120 blz. 8°, *f* 2.75.

Dr. Leendertz, die onlangs het *Geuzenliedboek* uitgaf, dat we in de laatste November-afl. besproken hebben, schenkt ons hier een volledige monographie over het voornaamste geuzenlied, het *Wilhelmus*. De tekst wordt vastgesteld en verklaard; er wordt bewezen dat die tekst geen vertaling is, doch door Marnix van St. Aldegonde vervaardigd werd einde 1568 of begin 1569. Een breed uitgemeten hoofdstuk schetst de geschiedenis van het lied tot op heden. De Duitsche en de Fransche vertaling en de parodie worden niet vergeten. Het hoofdstuk over de melodie is wat dun uitgevallen, maar geeft toch al het wezenlijke; het had moeten verwijzen naar F. van Duyse's Oude Nederlandsche Lied, II, 1620-1663, waar alles uitvoerig meegedeeld wordt. Dit mocht wel, daar F. van Duyse de ontdekker is, nu vijf en dertig jaar geleden, van de beteekenis van de aanwijzing ‘na de wijse van Charles’ en ‘na de wijse van Chartres’, die aan den grond ligt van de zangwijze van het Wilhelmus. Bij den herdruk van F. van Duyse's studie met aanteekeningen door Kossmann in 1923, meende de *Flandre libérale* dat de herleiding van de wijze van het Wilhelmus tot een trompetsignaal bij de belegering van Chartres in 1568 gebruikt, een heel nieuwe vondst was en verheugde zich in de vernedering die de flaminganten daardoor zouden lijden. Zij wist niet dat de flaminganten die vernedering reeds meer dan dertig jaar zonder schade lijden. Dit alles in de veronderstelling dat bedoeld trompetsignaal, door afgedankte huurlingen uit de legers van Chartres naar de legers van Willem den Zwijger overgebracht, een Fransch muziekstukje zou zijn. Daarheen hebben de opsporingen zich nog niet uitgestrekt. Maar vermits een aanzienlijk deel van de Fransche troepen in dien tijd huurlingen waren uit Zwitserland, Tyrol en verder Zuid-Duitschland, is het niet onmogelijk dat bedoeld trompetsignaal van die huurlingen komt en dat dus de zangwijze van het Wilhelmus al zoo Germaansch is als de tekst.

Dr. Jos. Keulers, *De Pseudo-Christus*, Maaseik & Roermond, J.J. Romen en Zonen, 1925, 204 blz. kl. 8°.

Door Pseudo-Christus verstaat de schrijver elke Christus-figuur, door de moderne critici geschetst in strijd met de Christus-figuur van het Katholiek geloof. Hij beschrijft alzoo achtereenvolgens de opvattingen van Luther, S. Reimarus, H. Paulus, D. Strauss, F. Baur, de Vrijzinnige Protestanten, de Eschatologisten, de Religions-geschichtliche School, A. Drews met degenen voor wie Christus een mythe is, en de radicale Hollanders.

Al hun theorieën worden doorgaans zeer duidelijk en volledig uiteengezet. Maar er kleeft aan die uiteenzettingen een gebrek, dat van het standpunt van den schrijver moeilijk te vermijden was. Wel zegt hij hoe die verschillende critici redeneeren en wat ze voorhouden, maar hij zegt niet met welke methoden ze werkten en hoe ze tot hun besluiten gekomen zijn. Zoo laat hij dikwijls den indruk dat zij niet aan objectieve wetenschap deden, maar hun stellingen opzettelijk voordroegen uit haat tegen den Christus van het geloof. Hij noemt D. Strauss zelfs den doodvijand van Christus.

Het doel van een dergelijk boek is ons niet recht duidelijk. Voor geloovigen is het overbodig; voor ongeloovigen is het zonder effekt omdat apologetische argumenten op hen geen indruk kunnen maken.

Alleen als bijdrage tot de godsdienstgeschiedenis heeft het zijn belang en geeft dan ook op dit gebied aan allen veel te leeren.

J. VERCOULLIE.

M.J. Koenen's *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandsche Taal* (tevens Vreemde-woordentolk), vooral ten dienste van het onderwijs; 15e vermeerderde druk, uitgegeven door Dr. J. Endepols, met medewerking van Dr. R. Verdeyen (Groningen, den Haag, J.B. Wolters); 1212 blz. over 2 kolommen; 36 frank.

Voor deze uitgave belastte zich Dr. R. Verdeyen (Luik) met de Zuidnederlandsche woorden en zegswijzen aan te vullen en te herzien. Naast den Zuidnederlandschen term staat de Noordnederlandsche uitdrukking; b.v.

Onderste'ken (Z.N. de kaarten wasschen).

Ook de biologische termen werden aan een herziening onderworpen en aangevuld door leeraar G.H. Waage (Maastricht).

Een aanhangsel geeft een alphabetische lijst van Engelsche

woorden, met uitspraak; eenige opmerkingen over den klemtoon (die in het Woordenboek geregeld wordt aangeduid); enkele inlichtingen over de titulatuur (in Noord-Nederland); iets over het geslacht der aardrijkskundige namen en een lijst van Noordnederlandsche en van buitenlandsche rivieren en stroomen, met hun geslacht.

Dr. Fr. W. Foerster. - *Hoe word ik man?* In het Nederlandsch bewerkt door Leon Helaut en Florent de Craene; 2e druk (S.V. Vlaamsche Boekenhalle, Leuven, 1928); 228 blz.; 8 fr.

Besprekingen, over concrete gevallen, die de schrijver te Zürich hield met meisjes en jongens van 11 tot 15 jaar. Een half dozijn of meer worden telkens samengebracht onder een gemeenschappelijken titel: Zelfwerkzaamheid; Zelfbeheersching; De Macht van het Kleine; Verantwoordelijkheid; Zelfstandigheid; Menschenliefde, Deemoed e.a.m. Alle zijn er op berekend om tot wilskracht en liefde aan te sporen.

Dit is een tweede druk van deel III der *Paedagogische Studiën*, onder leiding van Dr. A. Decoene en Dr. Fr. De Hovre uitgegeven.

F.W. Foerster. - *Staatsburgerlijke Opvoeding*. In 't Nederlandsch bewerkt door F. de Craene en L. Elaut (s.v. De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven, 1925; 145 blz.; 7 fr. 50 c.).

Deel XX van hooger vermelde *Paedagogische Studiën*, met een 'Nihil obstat' uitgegeven.

De schrijver ontveinst zich de moeilijkheden van het vraagstuk niet. Voorzeker dient staatsburgerlijke opvoeding met sociale opvoeding te *beginnen*. Maar krachtdadige middelen dienen aangewend om het karakter te stalen tegen de overmacht van den kuddegeest. Noodig is een sterke inspiratie van het persoonlijk geweten, een vroegtijdige 'scholing' in de onverzettelijkheid ten opzichte van dien kuddegeest en van de openbare meening.

Practische wenken over sociale opvoeding worden gegeven en veel nadruk wordt gelegd op de opvoeding tot verantwoordelijkheid, die in de school een stelsel van 'zelfregeering' noodzakelijk maakt, waardoor ten eerste een slaafsch gehoorzamen aan despotische bevelen wordt te keer gegaan en ten tweede vroegtijdige oefening bevorderd.

Vermelden wij nog de hoofdstukken: padvindersbeweging en sociaal-paedagogiek; opvoeding tot ridderlijkheid; persoonlijkheidscultuur (met sociale cultuur te verbinden); legerpaedagogiek; vredespaedagogiek, vol rein humanitaire raadgevingen om bij de aankomende generatie een heel nieuw eerecodex ‘in te kweeken.’

Een zéér goed boek, dat o.m. ook aandringt op een ethisch ideaal, op bescherming der zwakken op alle gebied, op het veredelen der gevoelens voor wat tot de sfeer van anderen behoort, op de verantwoordelijkheid der getuigenissen, op de heiligheid der familie enz. enz., en dat steunt op allerlei voorbeelden en op talrijke citaten van opvoeders en denkers.

W.S. Reymont. - *Die polnischen Bauern*, Roman in vier Jahreszeiten (Jena, Eugen Diederich, 1926; 680 blz.; geb. M. 12.50).

Van dit Poolsch boerenepos in vier deelen bestond, sedert 15 jaar, een Duitsche vertaling door Jean Paul d'Ardeschah (die o.a. ook werken van Camille Lemonnier vertaalde). Nadat aan dit werk, in 1924, de Nobelprijs was toegekend geworden, verschenen ook andere vertalingen, zelfs in 't Japansch en in 't Indisch. Maar de vier deelen besloegen 1500 blz. druk. Met toestemming van den schrijver heeft de Duitsche vertaler nu een verkorte uitgave klaar gemaakt in een enkel boekdeel: 680 blz. op dun, maar sterk papier, waarin de twee hoofdmotieven, het drama van een boerenfamilie en het drama van een Poolsch dorp behouden werden en ook nog allerlei folkloristische eigenaardigheden, karakteristieke episodenfiguren en een prachtig natuurlyrisme in ruime mate gespaard bleven.

Ingewikkelde gebeurtenissen zijn het niet; maar de stoornis die een manzieke vrouw in verschillende huisgezinnen aanricht, tot zij eindelijk in een kar met zwijnendrek uit het dorp wordt gezet; een opstandje van de boeren, die in massa in de gevangenis worden opgesloten; een volksstemming tot gedwongen goedkeuring van het bouwen eener school, enz. enz. worden op zeer onderhoudende wijze voorgesteld. En wat een schat van kleurige details over karakters, zeden, gebruiken, feesten, godsdienstplechtigheden en dies meer! En hoeveel overheerlijke bladzijden natuurbeschrijving in ieder jaargetijde!

A.

Tijdschriftenkroniek

L'Année Politique française et étrangère. - China.

De wereld werd in de laatste maanden van 1925 verrijkt met o.a. twee nieuwe driemaandelijksche tijdschriften: een Fransch en een Nederlandsch, L'ANNÉE POLITIQUE FRANÇAISE ET ÉTRANGÈRE, uitgegeven door de 'Librairie Universitaire J. Gamber', te Parijs en CHINA, tweetalig orgaan der Nederlandsch-Chineesche Vereeniging te Amsterdam.

Van L'ANNÉE POLITIQUE zijn tot nog toe drie afleveringen verschenen: n^{r} 1, 1924, dat einde 1925 in den handel kwam en ons in Februari 1926 bereikte; n^{r} 2, Oct.-Dec. 1925 en n^{r} 3 Jan.-Febr. 1926.

In *Notre Programme* verklaren de hh. René Hubert, Bernard Lavergne, allebei hoogleeraars te Rijsel en Edmond Vermeil, hoogleeraar te Straatsburg, Frankrijk een rol van eersten rang terug te willen doen spelen in het politiek leven en in de politieke evolutie van Europa en van de wereld; in 1789, in 1830 en in 1848, zeggen zij, heeft Frankrijk de grondvesten gelegd van onze tegenwoordige samenleving en toch is de socialistische organisatie volgens Karl Marx en de industrieele organisatie, zooals Adolf Wagner, Schmoller en Rathenau ze hebben opgevat, heelemaal buiten Frankrijk om geschied. Nu dat de wereld naar haar verloren evenwicht zoekt, is het voor Frankrijk het oogenblik om flink mede te werken 'à la grande oeuvre spirituelle de réorganisation politique' - en L'ANNÉE POLITIQUE zal HET tijdschrift zijn, dat deze medewerking leiden zal. Het beginsel van Auguste Comte en van al de sociologen na hem volgende, zal het nieuwe orgaan 'par l'analyse du présent immédiat, éclairée par la connaissance générale du passé, chercher à dégager les conditions fondamentales du régime politique qui convient à nos sociétés contemporaines, pour en déduire les améliorations qu'il paraít souhaitable d'apporter à nos institutions actuelles.' Op het gebied van de internationale politiek wil L'ANNÉE POLITIQUE het zijne er toe bij dragen, om den Volkenbond te versterken en overal den Vrede en de goede verstandhouding onder de natiën te bevorderen.

Elk nummer van het tijdschrift bevat drie soorten van geschriften: 1° oorspronkelijke 'Mémoires', tamelijk omvangrijk, (een 40-tal blz.) waarin een vraagstuk van binnenlandsch of van buitenlandsch belang in zijn geheel behandeld wordt; 2°) nationale kronieken, waardoor de lezers een duidelijken kijk op den moreelen en materieelen toestand der vreemde volken zullen krijgen; 3° een kritische bibliographie der in Frankrijk en in het buitenland verschenen werken en belangrijke tijdschriftenartikels op het gebied der geschiedenis, der sociologie en der politiek.

De 'Mémoires'. - In n^{r} 1 bestudeert prof. Edmond Vermeil *L'Allemagne Contemporaine et ses rapports avec la France*. Eerst schetst schrijver de onderlinge betrekkingen van Frankrijk en Duitschland van het einde van de XVIIIe eeuw af tot Juli 1914 toe; dan tracht hij de democratie, zooals ze door de grondwet van Weimar werd ingericht, te definieeren en volgt er de evolutie van tot aan de verkiezing van Hindenburg als Reichspresident; eindelijk onderzoekt hij de betrekkingen van de Duitsche democratie met de Fransche van 1919 tot 1925. Na deze beschouwingen komt Edm. Vermeil tot de volgende dubbele

gevolgtrekking: 1. het vraagstuk der betrekkingen tusschen Duitschland en Frankrijk is niet beter opgelost nu dan vóór 1914 en Frankrijk hoeft op zijn hoede te zijn; 2. 'Comme l'a dit Rathenau, la guerre mondiale fut la guerre des bourgeoisies, schrijft prof. Vermeil aan het einde van zijn studie; la paix actuelle est la paix des bourgeoisies... Dans les années qui viennent, les bourgeoisies européennes vont jouer leurs cartes suprêmes. Si elles ne réorganisent pas le continent, si elles ne résolvent ni le problème politique, ni le problème économique, ni le problème social, si les soubresauts du nationalisme menacé dans son existence même les entraînent à un nouveau et mortel conflit, alors c'en est fait de la civilisation diverse et magnifique qu'elles ont construite, alors surgiront, maîtresses du terrain, les forces troubles et obscures qui déjà frappent aux portes de l'Occident.'

In n^{r} 2 onderzoekt Louis Hautecoeur, agrégé d'histoire, docteur ès lettres, in een stuk betiteld *Le Fascisme*, of die nieuwe staatsvorm, die zich eerst tot doel stelde het parlementarisme te zuiveren en, eens aan het bewind, er naar gestreefd heeft een oorspronkelijk regime in te richten, in deze taak geslaagd is, of Mussolini iets nieuws in het grondwettelijk recht heeft ingevoerd.

N^{r} 3 bevat het 'mémoire' van Gabriel Bernier, publicist, betiteld: *L'Expérience de la Dictature militaire en Espagne*. Schrijver legt ons eerst den staatkundigen toestand van Spanje uiteen op het oogenblik dat de staatsgreep gebeurde, op 13 September 1923; daarna onderzoekt hij den staatsgreep zelf, zijn natuur en het programma der dictatuur; daartegenover plaatst hij de eerste daden van het nieuwe bestuur; het derde deel van het stuk heet: Twee jaar later. Twee jaar, zegt schrijver, en de dictatuur duurt nog steeds; dat zal wel vleiend zijn voor haar aanhangers - misschien, want het bewijst eenvoudig, dat Primo de Ribera en zijn directoire in hun taak niet geslaagd zijn, anders hadden zij sedert lang het bewind in de handen van een normale regeering overgegeven. Nu, na twee jaar bestuur, is het directoire vereenzaamd; velen keuren zijn optreden wel goed, maar medewerkers heeft het niet. Gab. Bernier's besluit is dat de dictatuur in Spanje tot nog toe noch haar plannen heeft kunnen verwezenlijken, noch haar beloften houden en schrijver is de meening toegedaan, dat dit bestuur sedert lang had opgehouden te bestaan, indien er Abd-el-Krim niet geweest was, om de aandacht der Spanjaarden van de binnenlandsche aangelegenheden af te wenden en om de gelegenheid te bieden een sterk en talrijk leger op de been te brengen en te houden, in dit land, door niemand bedreigd, waar elk ander leger dan een politieleger een echte weelde is.

L'ANNÉE POLITIQUE heeft tot nog toe acht nationale kronieken gepubliceerd, alle geschreven door Franschen, verblijvende of hebbende verbleven in de behandelde landen.

Zoo krijgen we in n^{r} 1 een Engelsche kroniek: *L'évolution de la politique intérieure anglaise en* 1924; *l'expérience Mac-Donald*, door André Siegfried, professeur à l'Ecole des Sciences Politiques en een Duitsche, *La vie politique, économique et sociale en* 1924, door E. Vermeil, J. Simon, Ch. Basti en P. Benaerts, opstellers van het 'Bulletin d'informations allemandes' te Straatsburg.

In n^{r} 2 werd een Fransche kroniek door Henri Jeanmaire, chargé de conférences à la Faculté des Lettres de Lille onder den titel: *De Poincaré à Herriot* gepubliceerd, waarin schrijver achtereenvolgens de crisis van het Ministerie Poincaré, de verkiezing en de vorming van het cartel en het Ministerie Herriot behandelt. J.G. Balet, publicist,

spreekt ons wat verder van *L'Extrême Orient et le Pacifique* en beschouwt het problema, achtereenvolgens ten opzichte van Japan, van China, en van de groote mogendheden: Rusland, Vereenigde Staten en Engeland, Frankrijk. Eindelijk leert ons Marthe Bossary, agrégée de l'Université, wat een Franschman kan denken over de Vereenigde Staten, waar nu de republikeinen aan het bewind zijn.

In n^{r} 3, insgelijks drie nationale kronieken. In de eerste behandelt Max Sorre, hoogleeraar te Rijsel, *L'Amérique latine* en zijn verhouding tot de Vereenigde

Staten. In de tweede heeft het Raoul Labry, agrégé des lettres en oud-lid van het Institut Français te Petrograd, over Rusland en *La politique intérieure des Soviets en* 1924. In de derde geeft ons Albert Mousset, directeur de l'Agence Avala, onder den titel: *L'Europe Balkanique et Danubienne en* 1924 vele interessante inlichtingen over den politieken en den economischen toestand in Griekenland, Albanië, Bulgarië, Roemenië en het koninkrijk der Serviërs, Croaten en Slovenen.

Volgende werken en tijdschriftenartikels werden in de kritische bibliographie breedvoerig besproken:

J.M. Keynes: *La Réforme monétaire*. Paris, Simon Kra, 1924;

B. Nogaro: *La Monnaie et les Phénomènes monétaires contemporains*. Paris, Giard, 1924.

Ch. Rist: *La déflation en pratique*. Paris, Giard, 1924;

Lacour-Gayet (Rob): *La Politique financière de Mussolini* (Art. *Revue des Deux Mondes*, 15 April 1924);

Lachapelle: *Les finances publiques après la guerre* (1919-1924). Paris, Roustan, 1924;

L. Madelin: *L'avènement du grand roi* [Louis XIV]. (Art. *Revue Universelle*, 15 Februari 1924);

Kokovtzoff: *En Russie: la terre aux paysans*. (Art. *Revue des Deux Mondes*, 1 Juni 1924);

Ch. Maurras: *De l'autorité légitime: le droit démocratique et le droit national*. (Art. *Revue Universelle*, 15 Juni 1924);

Jacq. Bainville: *Ordre et Autorité*. (Art. *Revue de Paris*, 1 Mei 1924);

Léon Blum: *L'idéal socialiste*. (Art. *Revue de Paris*, 1 Mei 1924);

Vereinigung der deutschen Arbeitgeberverbände. Geschäftsbericht für 1923 *und* 1924. Berlin, 1925;

G. Wernlé: *La Balance commerciale et la politique économique de l'Allemagne*. Paris, 1924.

Voor wien onzen tijd wil kennen en begrijpen is L'ANNÉE POLITIQUE een kostbare bron van inlichting. Wij meenen te dien opzichte de aandacht vooral te mogen vestigen op het derde deel van elke aflevering, waar de uitgevers, buiten de besproken werken, hier even vermeld, een zoo volledig mogelijk overzicht willen geven der belangrijkste werken over staatkunde, in den loop des jaars verschenen; een dergelijke bibliographie heeft tot nog toe in Frankrijk nooit bestaan.

Dat de oorspronkelijke studies en de nationale kronieken uitsluitend door Fransche geleerden en publicisten worden geschreven en dat dienvolgens het tijdschrift een eenigszins eenzijdig karakter draagt, geven wij graag toe. Maar moeten àl de tijdschriften, die, zooals dit, zich tot doel stellen aan de ontredderde wereld haar evenwicht te helpen terugvinden, noodzakelijkerwijs een internationale ploeg van medewerkers bezitten en mogen er geen nationale tijdschriften meer bestaan, waarin, ditzelfde doel nastrevende, vertegenwoordigers van een bepaald land mededeelen wat zij denken over andere landen en volken? Dergelijke organen verketteren gaat uit van een bekrompen internationalisme, vooral wanneer, zooals dit het geval is zoowel met L'ANNÉE POLITIQUE als met ABENDLAND, deze organen zich het ‘Vrede op aarde aan de menschen van goeden wil’ als hooger ideaal stellen.

N^{r} 1 van CHINA verscheen in October '25, n^{r} 2, in Januari '26; dit laatste alleen hebben wij in ons bezit. Het opent met een artikel van Robert De Vos, waarin ons een *Outline of a plan for the consolidation of China's Railway Finance* gegeven wordt.

H.F.E. Visser onderhoudt ons daarna over *Chineesche Kunst*. Hij wijst o.a. op de verdeeling van de voorwerpen van die kunst over de verschillende landen: China zelf, Korea en Japan in Oost-Azië Engeland, Duitschland, Frankrijk, Zweden, België (verzameling Stoclet te Brussel) en Nederland in West-Europa;

de Vereenigde Staten in Noord-Amerika. Ook verstrekt hij eenige gegevens van min of meer praktisch belang over een paar uitingen der kunst in China en poogt eindelijk het wezen van eenige perioden der Chineesche kunst in een paar korte regels samen te vatten.

In *Making a Map of China* somt ons Lady Hosie al de moeilijkheden op, die met het opmaken van een kaart van China gepaard gaan en geeft ons bijzonderheden en uitleggingen over *Philips Commercial Map of China*, uitgegeven door haar echtgenoot, Sir Alexander Hosie.

Eerherstel is een studie van Mr. W.J.L. Van Es, waarvan het slot in n^{r} 3 volgen zal en waarin schrijver wil bewijzen: 1° dat de korotow (het driemaal neerknielen, waarbij telkens het voorhoofd driemaal ter aarde moet worden gebogen) op zich zelf geen vernederende beteekenis heeft; 2° dat niet alleen de Hollanders zich daaraan hebben schuldig gemaakt; 3° dat deze houding der vier Hollandsche zendingen van niet-diplomatieken aard ten onrechte in verband werd gebracht met en tegengesteld werd aan de houding van bepaalde andere vreemde zendingen, die den staat van officieels gezantschappen hadden.

Dr. C.U. Ariëns Kappers' stuk: *Een en ander over medische scholen in China* (met een kaart en 2 photo's) is hoogst belangwekkend, ook voor niet-specialisten.

K.L. Rozendaal, in een stuk gedagteekend van Peking, November 1925, legt ons den *huidige politieken toestand in China* uit. Schrijver begint met er op te wijzen dat het feit dat de Republiek China gedurende de 14 jaren van haar bestaan niet veel rust heeft gekend niets abnormaals in zich draagt: de omwenteling van 1912 was niet alleen een politieke omwenteling, maar sleepte een volledigen socialen ommekeer met zich mede; onder het keizerrijk waren naijver en vijandschap tusschen de verschillende troepenaanvoerders latent, maar konden niet openlijk te voorschijn komen, nu vinden die voortdurend hun uitbarstingen in openlijk militair optreden. K.L. Rozendaal helpt ons dan wat klaarder te zien in het schaakspel der Chineesche generaals: nadat maarschalk Wu Pei Fu in den herfst van '24 zich had laten verslaan, trok deze zich terug uit het openbaar leven, het veld vrij latende voor de overwinnaars: de maarschalken Feng Yu Hsiang en Chang Tso-lin. Dezen stelden den ex-premier Tuan Chi-jui, die den titel van ‘Chief Executive’ nam, aan het hoofd der Republiek. Maar weldra kwam er oneenigheid onder de overwinnaars en Feng Yu Hsiang, christen en gesteund door Sowjet-Rusland en Chang Tso-lin, heiden en met Japan achter zich trokken tegen elkander op, terwijl de ‘Chief Executive’ als passieve toeschouwer te Peking bleef vertoeven. Ondertusschen greep het bekende voorval van 30 Mei '25 te Shang-hai plaats, waarbij door de Engelsche politie op groepen stakers en betoogers werd gevuurd. Dit incident werd door de Chineesche regeering uitgebuit om ‘Stimmung’ te maken rond de Douane-Conferentie, die men toen aan het voorbereiden was. Deze conferentie werd te Peking op 26 October geopend, ze duurt nog; van den eersten dag af bleek ze vol verrassingen en valstrikken te zijn voor de Mogendheden en weldra bedreigde de ontwikkeling van den binnenlandschen toestand haar bestaan, want de voor een jaar verslagen Wu Pei-fu legde ondertusschen ‘zijn kluizenaarskleed af, doste zich weder in zijn militaire plunje en verscheen met zijn beide torpedobooten op een goeden morgen voor Hankow, alwaar hij voorloopig zijn zetel heeft gekozen’....

Boris P. Torgasheff publiceert een tweede artikel over *Coal, Iron and Oil on the Pacific* en onder de rubriek 'Boekbespreking' wordt *Het Onbekende China* door H.R. Caldwell (Albert de Lange, Amsterdam) samengevat en beoordeeld en wordt *Die Seele Chinas* van Prof. Dr. Richard Wilhelm (Verlag Reimar Hobbing in Berlin S.W. 61) aangekondigd.

Uit dit overzicht blijkt, dat CHINA zich tot doel stelt aan ons Europeeërs het groote Chineesche volk, zijn land en zijn beschaving te doen kennen, ons het complex der Chineesche psychologie en der Chineesche politiek te helpen verstaan. Het nummer 2 van het nieuwe tijdschrift beantwoordt aan dat doel geheel en al.

8 Maart 1926.

C. DEBAIVE.

De nieuwste Theorieën over Recht en Staat
Slot[*]

In tegenstelling met Geny behandelt Duguit hoofdzakelijk het staatsrecht, maar zijn veel omvattende werkzaamheid brengt hem er toe ook belangrijke studies te wijden aan het privaatrecht en zijn werken over het grondwettelijk recht en over de staatsleer bevatten eigenlijk vooral beschouwingen aangaande het recht in het algemeen en zijn veel meer philosophische rechtstudies dan werken over het positieve staatsrecht. Diegenen, die naar eenheid zoeken in de verklaring van het recht, vinden die bij Duguit. Hij gaat uit van een zuiver realistisch standpunt en verwerpt met heftigheid het gezag van alle aangenomen dogma's. Hij kent enkel de feiten en gaat uitsluitend daarvan uit om de principes te zoeken waarop alle rechtsorde berust. Er zijn twee bepaalde besluiten van zijn werk, die het zoozeer bekend gemaakt hebben en die het bloot gesteld hebben aan zooveel critiek, namelijk eerst en vooral de negatie van alle subjectief recht van het individu en ten tweede de ontkenning van alle souverein gezag van den staat. Wanneer men even terugdenkt aan het klassiek rechtsbegrip der 19e eeuw, kan men zich moeilijk een meer revoiutionnair optreden van een staatsrechtleeraar voorstellen.

De stelling van Duguit, die men gewoonlijk betitelt als juridisch positivisme, is echter door hem uiteengezet, niet enkel met zoo'n verbazingwekkende eruditie en met zoo'n volkomen kennis van al wat op het recht betrekking heeft, maar vooral met zoo'n volkomen goede trouw, met zoo'n onwrikbaar bewustzijn de waarheid te hebben gevonden en met zoo'n uitbundig enthousiasme,

(*) Zie blz. 289.

dat ze het diepste ontzag inboezemt aan zijn ergste tegenstrevers. Het is vooral met het werk van Duguit dat de strijd tusschen het individu en de gemeenschap in de eigenlijke rechtsleer is uitgediept geworden en in Frankrijk bestrijden elkaar thans met evenveel hardnekkigheid als geleerdheid de scholen van Hauriou, voorstander van de individualistische gemeenschaps-ordening en die van Duguit, die de gemeenschap zelf op den voorgrond stelt en het individualisme op zichzelf geen waarde toekent, doch het enkel beschouwt als functie in het sociale leven.

Er dient echter eerst en vooral opgemerkt te worden dat Duguit volstrekt niets gemeen heeft met de theorieën van het politieke socialisme, zooals men het hem wel eens heeft voorgeworpen, omdat deze politiek ook het sociale element volledig het individueele doet beheerschen. Duguit is integendeel een ongenadig tegenstander van het politieke socialisme, want het doel van dit laatste is hoofdzakelijk het staatsgezag zooveel mogelijk te versterken en het volkomen het leven der individuen te doen beheerschen, door tusschenkomst, niet enkel op wetgevend en administratief gebied, maar ook en vooral op economisch gebied. Duguit daarentegen negeert het souvereine staatsgezag, wil de staatstusschenkomst tot haar minimum herleiden en wil vooral de onbeperkte wetgevende macht van den staat, die thans door niemand betwist wordt en die door het socialisme nog oneindig zou uitgebreid worden, in zoo groot mogelijke mate verminderen. Zijn systeem strekt tot decentralisatie der rechtsvorming. Vandaar dat de rechtstheorie van Duguit even fel bestreden wordt door de politieke socialisten als door de aanhangers van de klassieke staatsgedachte.

Voor Duguit zijn al de rechtsverhoudingen, die tot nog toe beschouwd werden als onvergankelijke persoonlijke rechten van het individu, niets anders dan sociale functies, die enkel in zooverre rechtmatig zijn als hun uitoefening de ordening van het gemeenschapsleven ten bate komt. Zulks is vooral karakteristiek bij het eigendomsrecht, waarbij niets meer overblijft van de Romeinsche bepaling van usus en abusus, maar dat nochtans voor Duguit ook heilig is enkel omdat het een der stevigste basissen vormt voor de geordende maatschappij en bij uitstek

een sociale functie uitmaakt, maar dan ook, wanneer het aangewend wordt tegen de sociale doeleinden, waarvoor het bestemd is, alle rechtmatigheid verliest.

Zoomin de individuen als de gemeenschap, verpersoonlijkt in den staat, zijn dragers van rechten, en de eindelooze pogingen, die steeds opnieuw aangewend zijn geworden om de zoogezegde rechten van het individu met de rechten van de collectiviteit te verzoenen en hun wederzijdsche verhoudingen te bepalen, zijn volstrekt nutteloos en herschenschimmig, daar geen van beide elementen recht bezitten.

Duguit in zijn doorgedreven positivisme, stelt enkel vast dat er in de samenleving een leefregel bestaat waarnaar de menschen zich schikken, en dat is de zeer bekende ‘règle de droit’, die de spil vormt van het systeem van Duguit. Die ‘règle de droit’, het objectieve recht dus, dringt zich op aan de menschen, niet ingevolge het een of ander metaphysisch beginsel, maar enkel en uitsluitend wegens de sociale gevolgen welke er van te verwachten zijn. De rechtsregel van Duguit staat los van alle wijsbegeerte en van alle ideaal, het is een eenvoudig feit dat elke onbevangen navorscher der werkelijkheid vaststelt, zonder daar eenige transcendente beteekenis te kunnen aan hechten. En zoo is ook het verschijnsel van den staat bij Duguit niets anders dan een eenvoudig feit dat wetenschappelijk is vast te stellen. In elke gemeenschap zijn er heerschers en beheerschten, zulks is niet goed te keuren of niet te laken en het is verloren moeite hiervan de oorzaak of de wenschelijkheid op te zoeken. Wetenschappelijk kan men niets anders doen dan het feit vaststellen en de gevolgen er van verklaren. De heerschers beschikken niet over een hooger gezag, dat hun toelaat over de beheerschten naar goeddunken te bevelen. Heerschers en onderdanen zijn beiden onderworpen aan den rechtsregel en het feit zelf van te heerschen en te bevelen is enkel en uitsluitend een sociale functie, waarvan alle rechtmatigheid verdwijnt zoodra ze in tegenspraak komt te staan met den feitelijken rechtsregel.

Die theorie is uitermate bekoorlijk voor ieder die realistisch denkt en zij brengt heel stellig de oplossing van talrijke vragen, waarmede de rechtswetenschap zich in de laatste jaren kwelde,

want zien we niet in het dagelijksch rechtsleven, dat zoo doordrongen is van classicisme en van traditie en dat zoo traag is om te evolueeren, dat er zich gedurig nieuwe verschijnselen voordoen, die ons wijzen op het zeer gegronde der theorie van Duguit? Stellen we niet dagelijks vast in onze rechtspraak dat de tijd der strenge exegese van de wet uit is en dat de rechtsvorming door den rechter meer en meer veld wint ten nadeel van de rechtsvorming door den wetgever? De vrijheid, die de wetten der laatste jaren aan de rechters laat, is zonder twijfel veel grooter dan die welke hun gelaten werd door het Burgerlijk Wetboek en buiten deze vrijheid, die hun van wetgevende zijde bepaald wordt toegestaan, heeft de jurisprudentie der laatste jaren zoozeer geëvolueerd naar een vrijere rechtspraak, dat de opstellers van ons Burgerlijk Wetboek met verwondering zouden vernemen dat ettelijke hedendaagsche vonnissen van onze hoogste hoven gebaseerd zijn op bepalingen van het wetboek dat zij vóór honderd jaar hebben uitgevaardigd. En ik wil, daar de tijd me ontbreekt om zulks te staven door bepaalde voorbeelden uit de rechtspraak, die nochtans slechts voor het grijpen liggen, enkel wijzen op de in de laatste jaren zooveel besproken principes over het misbruik van het recht,[19] waarbij wordt aangenomen dat iemand niet gerechtigd is de uitoefening van een recht, dat de wet hem toekent, door te drijven, wanneer zulks voor zijn medemenschen enkel nadeel medebrengt, zonder hem persoonlijk voordeel te bezorgen.

Deze algemeen aangenomen theorie breekt volkomen met het onaantastbaar subjectief recht van het individu en stelt het belang der gemeenschap heelemaal op den voorgrond. In de laatste jaren heeft de rechtspraak een veel breedere opvatting aangenomen van de noodzakelijkheid de toegebrachte schade te vergoeden en het begrip der aquiliaansche fout is thans in de rechtspraak oneindig veel breeder dan vroeger. Op gebied van het arbeidscontract heeft zich een heele jurisprudentie gevormd, welke zich nog voortdurend ontwikkelt en die meer en meer

(19) *A. Perrochet*. Essai sur la théorie de l'abus du droit. (Lausanne 1920)
L. Josserand: De l'abus des droits. (Paris 1905)
G. Cornil: Le droit privé. (Paris. Giard. 1924) chap. IV, L'abus des droits.
L. Campion: La théorie de l'abus des droits. (Bruxelles. Bruylant. 1925)

rekening houdt met de belangen van beroepsgroepeeringen, welke maar al te dikwijls in strijd zijn met de oude begrippen van het subjectief recht der personen. In heel de rechtspraak kan men stilaan gewaar worden dat van lieverlede het belang der gemeenschap meer en meer naar voren treedt, terwijl de zorg voor het streng-persoonlijk belang van het individu verzwakt. Zulks ligt heelemaal in de lijn der leer van Duguit en zijn school. Doch veel verrassender nog is zulks vast te stellen in de rechtspraak met betrekking tot den staat. Daar verdwijnen volkomen de oude begrippen en het voorbeeld dat desaangaande voor de hand ligt is de recente rechtspraak van ons Verbrekingshof betreffende de burgerlijke verantwoordelijkheid van den staat. Dan wanneer sinds het onafhankelijk bestaan van ons land ons hoogste Hof altijd met energie het principe der scheiding van de machten had gehandhaafd, waaruit de volstrekte onverantwoordelijkheid van den Staat voortvloeide, daar waar hij handelt ter handhaving der openbare orde en veiligheid, is plots in de laatste jaren die door en door gevestigde jurisprudentie gewijzigd geworden en heeft het Hof van Cassatie in een reeks ophefmakende arresten volkomen met het oude systeem gebroken en de burgerlijke verantwoordelijkheid van den staat ook in de bedoelde gevallen spijts de scheiding der machten, erkend[20]. Deze keering in de rechtspraak van het Hof van Cassatie is een toeken des tijds. Sinds lang reeds had in Frankrijk de ‘Conseil d'Etat’ een rechtspraak gehuldigd, die in breede mate de burgerlijke verantwoordelijkheid van den staat aannam en die aldus het verouderde begrip van den almachtigen, souvereinen en onverantwoordelijken staat had opgegeven. Doch die rechtspraak van den ‘Conseil d'Etat’ ontwikkelt zich nog steeds en zij neemt meer en meer een houding aan, die heelemaal in

(20) Zie, wat den strijd in de rechtsleer aangaande dit punt betreft:
René Marcq: La responsabilité de la puissance publique. (Bruxelles. Larcier. 1911)
Maurice Bourquin: La protection des droits individuels contre les abus de pouvoir de l'autorité administrative en Belgique. (Bruxelles. Bruylant. 1912)
Louis Wodon: Le contrôle juridictionnel de l'administration et la responsabilité de la puissance publique en Belgique. (Bruxelles. Lamertin. 1920).
Zie het baanbrekend arrest van het Hof van Verbreking in datum van 5 Nov. 1920, Pasicrisie 1920. I. blz. 193, voorafgegaan door de zeer merkwaardige besluiten van den heer Paul Leclercq, eersten advocaat-generaal.

de lijn ligt van de nieuwere theorieën, welke breken, zoowel met het subjectief recht, als met de onbeperkte staatssouvereiniteit. Zulks blijkt ten duidelijkste uit een onlangs geveld arrest, dat, op het gebied der staats- en rechtsleer, buitengewoon belangrijk is, het veel besproken arrest in de zaak Couiétas, dat geveld werd op 30 November 1923[21]. De belanghebbende Couiétas, een groot landeigenaar in Tunisië, had, na jaren proceduur, een definitief arrest bekomen, dat een uitgebreide landstreek der koloniën zijn persoonlijk eigendom was en hetzelfde arrest kende hem het recht toe elkeen, die zich op die landstreek bevond, er met de openbare macht te doen afdrijven. De eigenaar van het land wilde dit definitief arrest uitvoeren, doch, daar het bleek dat er zich op de bedoelde partij land enkele honderden Tunisiaansche inboorlingen gevestigd hadden, die te kennen hadden gegeven dat ze zich met wapengeweld zouden verzetten tegen alle uitdrijving, was het noodig de hulp van het Fransche leger te requereeren om tot de uitdrijving over te gaan. Volgens alle klassieke rechtsbeginselen is het ondenkbaar dat de openbare macht niet in elk geval genoodzaakt zou zijn aan het verzoek van den drager van het arrest, bekleed met de uitvoerbare formule, gevolg te geven en de gewapende macht te doen optreden. Geschiedt zulks niet, dan kraken en breken de kaders van heel het rechtsysteem. Het Fransche Gouvernement heeft nochtans de hulp der troepen geweigerd voor de uitvoering van het arrest en dit besluit was gesteund op de beschouwing dat het niet aanneembaar was in het uitsluitend belang van den landeigenaar Couiétas onlusten mogelijk te maken en menschenlevens bloot te stellen. Wanneer Couiétas zich dan gewend heeft tot den 'Conseil d'Etat' om den Franschen staat ter verantwoording te roepen voor deze klaarblijkelijke rechtsmiskenning, heeft, bij arrest van 30 November 1923, dit hooge College besloten, dat het staatsbestuur wijselijk gehandeld heeft door te weigeren de openbare orde in gevaar te stellen, dat echter, door deze handelwijze, de belanghebbende een schade heeft ondergaan, die de staat gehouden is te vergoeden.

(21) Zie *Revue de Droit public*. 1924 blz. 75 en vlg., voorafgegaan door belangrijke besluiten van den Staatscommissaris M. Rivet; en de bespreking van dit arrest door Gaston Jèze, zelfde tijdschrift, zelfde jaargang, blz. 208 en vlg.

Dergelijk arrest, zooals er een heele bloemlezing kan geplukt worden uit de rechtspraak van den ‘Conseil d'Etat’, breekt volkomen met de oudere theorieën. Het stelt bepaald het belang der gemeenschap boven het belang van het individu, het breekt ook met het oude begrip van den staat en beschouwt hem uitsluitend als een sociale functie en niet meer als den vroegeren onbeperkten en onverantwoordelijken heerscher.

Deze enkele voorbeelden, die tijdgebrek mij beletten te vermenigvuldigen, toonen aan welke groote waarheid er bevat is in de theorie van professor Duguit.

En wanneer we de wetgeving der laatste jaren nagaan, versterkt dit onderzoek volkomen de stelling van den hoogleeraar van Bordeaux. De wetten, die het begrip van persoonlijk recht vervangen door het begrip van sociale functie, worden steeds talrijker: zoo de wetten, die in de meeste Europeesche landen thans in zwang zijn betreffende verlenging van huurcontracten voor onroerende eigendommen, de wet op den handelseigendom, die in Frankrijk bestaat en die binnen kort door ons parlement zal behandeld worden, de wetsbepalingen betreffende het opeischen van ledigstaande eigendommen, in Frankrijk de wet strekkende tot opeisching van onbebouwd labeurland, enz.

Al die wetten toonen aan hoezeer in de practijk de klassieke stelling van het subjectief recht plaats heeft moeten maken voor de stelling van de sociale functie.

En in het economisch leven stelt men dagelijks vast dat de overeenkomsten, die vroeger uitsluitend gesloten werden van persoon tot persoon, thans op groote schaal vervangen worden door collectieve contracten, en het collectief arbeidscontract tusschen vereenigde werkgevers en vereenigde arbeiders wordt thans te veel besproken om er hier bij stil te staan. Doch niemand kan ontkennen dat meer en meer, in de laatste jaren, het individu zich oplost in een breedere gemeenschappelijke groepeering en dat het klassieke onbeperkte staatsgezag meer en meer wijkt en buigt voor de macht der belangen-groepeeringen en ook voor het versterkte en meer en meer zelfstandig gezag der rechterlijke macht.

Dit alles wordt volkomen uitgelegd door de leer van Duguit, het is het einde der oude dogma's en deze leer keert de baan

ledig om plaats te maken voor de werkelijkheid, het nieuwe rechtsleven van onze dagen te verklaren en in de mate van het mogelijke de practische rechtsevolutie tot richtsnoer te dienen.

De invloed van dit werk in de tegenwoordige rechtsleer is ontzaglijk en men geeft er zich best rekenschap van, wanneer men nagaat welke groote concessies op de klassieke leer de school van Duguit reeds afgedwongen heeft van de school van Hauriou, den kampvechter van de traditioneele individualistische rechtsorde. Hauriou brengt zelf op menige plaats hulde aan de besluiten van Duguit, aan hun groote waarde voor de wijsbegeerte van het recht en in menige passage van Hauriou's leer herkennen we maar al te duidelijk den klauw van Duguit, die hem neerdrukt onder den dwang der werkelijkheid en hem soms tot zoo verregaande toegevingen en afwijkingen op de oude leer brengt, dat Hauriou zelf, niettegenstaande al zijn goeden wil, door de orthodoxen der oude rechtsdogma's als een ketter beschouwd wordt.

Ik heb een sterke bewondering voor het werk van Duguit, voor zijn veelomvattende kennis, zijn scherp critisch vermogen. Ik bewonder zijn theorie om haar stoutheid, die het aandurft de valsche goden, die eeuwen getroond hebben, omver te werpen en eenvoudig in het werkelijke leven met volkomen onafhankelijkheid en met als eenig richtsnoer de wetenschappelijke eerlijkheid, de verklaring te zoeken van de rechtsverschijnselen. En ik ben er de leer van Duguit ten zeerste dankbaar om dat ze in onze geesten een werkelijk bevrijdingswerk verricht heeft, dat ze het terrein van onze rechtsbegrippen heeft leeggevaagd van alle schoolsche constructies, en ieder jurist, die zich wil rekenschap geven van recht en staat, verplicht heeft van meetaf alles te herdenken en te toetsen aan de realiteit. Duguit heeft in onze hedendaagsche rechtswetenschap gedaan, wat Descartes deed in de wijsbegeerte, en in dezelfde mate als deze laatste den genadeslag toebracht aan de scolastiek, heeft Duguit, naar mijn meening, bepaald afgerekend met de metaphysische herschenschimmen, die de rechtswetenschap meer en meer vervreemd hebben van de levende werkelijkheid.

Doch, wanneer zich de vraag opdringt of we dan maar de leer van Duguit hoeven aan te nemen als zijnde voorloopig diegene, die het dichtst de waarheid benadert, dan kan ik volstrekt

daarop niet bevestigend antwoorden. Want, al ben ik van meening dat het werk van den decaan van Bordeaux ons in zijn critisch gedeelte bepaalde waarheden heeft geleerd, dan kan ik toch maar niet zoo grif zijn opbouwend stelsel aanvaarden. Daar waar hij ons zegt dat de verhouding tusschen heerschers en beheerschten niets anders is dan een gewoon natuurgegeven feit, dat geen uitleg behoeft, dat enkel dient vastgesteld te worden en waarvan een diepere verklaring onmogelijk is, daar laat Duguit onze wetenschappelijke nieuwsgierigheid onvoldaan, en wij kunnen dus niet beletten ons af te vragen waar de bron en de oorzaak liggen van die verhouding. En ook daar, waar Duguit in de werkelijkheid zijn 'règle de droit' ontdekt als een bloot feit, dat geen verdere afleiding behoeft, vragen we ons toch noodzakelijk af of het niet mogelijk is de verklaring, den grondslag van dit feit te vinden. De ongemeene handigheid van Duguit kan het gebrek aan een voldoende uitlegging van die twee punten, die als de spil vormen van zijn leer, niet verduiken. En waar hij, in mora gesteld door de critiek, gedwongen is te erkennen dat de verhouding tusschen heerschers en beheerschten, die door hem eerst werd voorgesteld als een primair verschijnsel, als een natuurproduct, in laatsten aanleg op niets anders berust dan op de feitelijke macht van de eersten, daar niets anders dan op de feitelijke macht van de eersten, daar komt ons rechtsbewustzijn tegen dergelijke stelling in opstand en, alhoewel Duguit de heerschers op volstrekte wijze bindt aan den rechtsregel, kan ik nooit een verklaring van het heerschersgezag aannemen, die bij slot van rekening enkel zou berusten op macht en geweld[22].

Onvoldoende en in zekere mate gevaarlijk schijnt mij dus de leer van Duguit, niettegenstaande al haar verdiensten, zooals ons onvoldoende bleek de leer van Geny en, in Duitschland, de Vrij-rechtsbeweging en de formeele leer van Stammler. We zien dan ook thans in Frankrijk en in Duitschland de rechtsgeleerden zich hoofdzakelijk bezighouden met het opzoeken en verklaren van de vele punten, die de nieuwere theorieën nog in

(22) Deze bekentenis wordt noode afgelegd door Duguit. Hij tracht het brutale er van te temperen door zijn uiteenzettingen aangaande de 'solidarité', doch is er stellig niet toe gekomen den laatsten grond van het gezag der heerschers anders te verklaren dan door hun feitelijke macht.

het duister lieten en deze punten staan thans in het brandpunt der wijsgeerige belangstelling onzer dagen. De onverpoosde arbeid van de vele geleerden, die aan deze taak zwoegen, laat ons toe de hoogste verwachtingen te koesteren, doch het bilan der positieve resultaten, tot nu toe bekomen, is nog ver van bevredigend.

Doch niet enkel in Frankrijk en Duitschland gaan de opzoekingen aangaande een nieuwe rechts- en staatsverklaring, die in harmonie zou zijn met ons huidig leven, hun gang. Ook in Nederland is er op dit gebied arbeid geleverd, van het allerbeste allooi en het is met een zekere mate van fierheid dat we kunnen getuigen dat er in de laatste jaren in onze Nederlandsche taal werken geschreven werden, die, naar mijn oordeel, op diepere wijze dan tot nog toe geschiedde, de nieuwe vragen aangaande grondslag van recht en staat behandelen en dat de tegenwoordige Nederlandsche school ons oneindig dichter brengt dan welke andere ook bij een bevredigende oplossing.

De Nederlandsche rechtsgeleerden zijn in ons land ongelukkiglijk bijna geheel onbekend, en, buiten enkelen van hen, die zich specialiseerden op het gebied van het Volkenrecht en die, zooals Lodder en De Louter, een werkelijke wereldfaam veroverden, zijn de meesten ons totaal onbekend. Zulks is gemakkelijk te verklaren doordat ons positief recht volstrekt vreemd is aan het Nederlandsch recht, terwijl het daarentegen slechts één vormt met het Fransche, en doordat de Nederlandsche rechtsbeoefening ons volkomen onnuttig is voor onze juridische praktijk. In de wijsbegeerte van het recht en in de tegenwoordige staatsleer staan echter, naar mijn overtuiging, de namen van Krabbe, professor te Leiden[23], Kranenburg, professor te Amsterdam[24] en hun volgelingen als lichtende bakens, die

(23) *H. Krabbe:* Administratieve rechtspraak (Groningen 1901).
id.: Die Lehre der Rechtssouveränität (Groningen. 1906)
id.: 'Ongezonde lectuur'. (Groningen 1913)
id.: De moderne Staatsidee ('s Gravenhage. 1915.)
id.: Het Rechtsgezag ('s Gravenhage. 1917.)
id.: De innerlijke waarde der wet ('s Gravenhage. 1924.)

(24) *R. Kranenburg:* Positief recht en rechtsbewustzijn (Groningen. 1912)
id.: Studiën over recht en staat (Haarlem. 1919)
id.: Het Nederlandsch Staatsrecht (Haarlem. 2e druk 1925) 2 vol.

eenheid brengen in den warboel der nieuwere theorieën, die ons aantoonen dat de sloopende krachten, welke in de laatste jaren zich overal in de rechtsleer manifesteerden, geen ontbindende of vernietigende strekking hadden, maar dat ze integendeel de noodzakelijke voorwaarden vormden om ons rechts- en staatsleven op te voeren tot een hooger plan.

De meest vooraanstaande der Nederlandsche rechtsleeraars is onbetwistbaar professor Krabbe. Zijn leer, evenals die van Kranenburg, sluit zich aan bij de sterke wijsbegeerte van den Groeningschen professor, G. Heymans, den wereldvermaarden psycholoog, die ons op grond van de ervaring een volledig stelsel der philosophie heeft opgebouwd en wiens leer, uitgaande van de feiten en werkelijke verschijnselen, in Nederland de tegenvoetster geweest is der idealistische wijsbegeerte van den Leidischen hoogleeraar Bolland, die direct aansluit bij de leer van Hegel.

Dat de wijsbegeerte van Heymans als basis dient van het onderzoek van professor Krabbe toont reeds aan dat, zooals de Groeningsche wijsgeer, Krabbe uitsluitend zal uitgaan van de werkelijkheid en zijn onderzoek gelijkloopend zal zijn met de Fransche critiek op alle staats- en rechtsleer, die uitgaat van metaphysische dogma's. De critiek van Geny op de absolute waarde van het geschreven recht en de critiek van Duguit op het subjectief overheidsrecht van den staat vinden wij dan ook terug bij Krabbe. Zijn leer is nochtans geenszins door beide Fransche denkers beïnvloed, zij is paralleel met hun werk gegroeid op den eigen bodem van Krabbe's denken, steunt meestal op andere gegevens en beschouwingen, doch komt tot dezelfde negatieve besluiten als de twee Fransche leeraars, besluiten, die zich trouwens opdrongen door de kracht der werkelijkheid en den geest van den tijd. Doch heftiger dan waar ook vinden wij bij Krabbe de critiek op het classieke overheidsbegrip van den staat, zooals het vooral in de Duitsche staatsleer is uitgewerkt en het autoritaire Duitsche Staatsrecht wordt door Krabbe afgebroken op een wijze, die geen genade kent. Het is merkwaardig dat het eerste uitgebreid werk van Krabbe over de leer der rechtssouvereiniteit, dat in 1906 verscheen, in de Duitsche taal werd uitgegeven. De schrijver had hiermede niet enkel voor

doel, zooals dat bij verschillende Nederlandsche geleerden het geval is, een vreemde taal te bezigen om zich te kunnen doen hooren door een internationaal publiek, maar Krabbe wilde zonder twijfel vooral zijn werk onder de oogen brengen der Duitsche staatsrechtleeraars en hun zijn harde en scherpe critiek op de autoritaire Duitsche staatsgedachte uitdagend voorwerpen.

Doch zooals professor Heymans, uitgaande van de ervaring in zijn wijsgeerig stelsel, komt tot een zuiver geestelijk besluit, in zijn hypothese van het psychisch monisme(25), zoo komt Krabbe eveneens op het gebied van het recht tot een zuiver geestelijke oplossing, doordat hij de gedachte van den souvereinen staat vervangt door die van het souvereine *recht*. Krabbe heft alle dualisme op tusschen staatsgezag en rechtsgezag en enkel dit laatste is een werkelijkheid, waaraan al het overige ondergeschikt blijft. Alle verschijnselen op juridisch gebied zijn organen van het souvereine recht en in de eerste plaats de staat zelf, die slechts het recht betuigt, dat leeft in een gemeenschap menschen. De Duitsche school van het autoritaire recht, zoowel als Duguit, vergissen zich beiden, zegt Krabbe, beiden hebben niet onderkend dat het gezag der heerschers zoowel als de 'rechtsregel' enkel hun gelding putten uit de heerschappij van het recht. En de grondvraag is dus te weten waaruit deze laatste absolute kracht wordt afgeleid. Het is onmogelijk haar af te leiden uit eenig persoonlijk gezag, zooals in de leer Gods- of Volkssouvereiniteit, daar zulks leidt tot verdrukking en willekeur. Ze kan ook niet gevonden worden in den menschelijken wil, daar het kenmerk van het recht juist hierin bestaat den wil der menschen om te buigen en te bedwingen. Maar Krabbe, die heel zijn stelling opbouwt op de ervaring, ziet duidelijk in dat de inhoud van de rechtsnorm, die het handelen der menschen in de gemeenschap bepaalt, in innig verband moet staan met de geestelijke natuur des menschen.

(25) Zie: *G. Heymans:* Einführung in die Metaphysik auf Grundlage der Erfahrung. (Leipzig. 1905)

id.: Einführung in die Ethik (Leipzig. 2e druk 1922).

id.: Het psychisch Monisme. (Baarn. 1915.)

Gelijk Heymans in zijn inleiding tot de ethica zijn systeem der moraal opbouwt op het principe ‘dat met den mensch gegeven is het bewustzijn, het gevoel van het goede, en dit een niet afleidbaar stuk is van zijn geestelijk leven,’[26] zoo nemen Krabbe, Kranenburg en de moderne Nederlandsche rechtsschool dit ook aan voor het recht. In de onmiddellijke ervaring is alleen ons eigen bewustzijnsleven gegeven. Iets anders kennen wij niet. ‘Alle menschelijke levensuitingen, ja, de gansche werkelijkheid onderwerpen wij aan beoordeeling en, krachtens onzen geestelijken aanleg, verrichten wij allerlei waardeschattingen betreffende deze werkelijkheid; en, even zoovele maatstaven als wij aanleggen, even zoovele normen of dwingende leefregels kan men onderscheiden. Die normen *gelden*. Het staat ons niet vrij ze te erkennen of te verwerpen, wij kunnen niet naar willekeur onverschillig zijn of niet; ons innerlijke reageert, of wij willen of niet, en wij voelen ons noodzakelijk onderworpen aan hetgeen, als gevolg op die reactie, door ons genoemd wordt, op ethisch gebied goed, of op rechtsgebied recht. Het recht is dus de uiting van een dier tallooze waardeschattingen, die wij krachtens onzen geestelijken aanleg verrichten, zijn heerschappij moet gezocht worden in de reactie van ons rechtsgevoel en ligt dus niet buiten, maar in den mensch.’[27]

In de oude leer was de staat bron van alle recht, in de nieuwe leer is het rechtsbewustzijn des menschen bron van den staat en in tegenstrijd met de vroegere theorie, berust hier de heele rechts- en staatsleer op psychologischen grondslag. De taak der rechtswetenschap nu is de werking van het rechtsbewustzijn te doorvorschen, de algemeene wettelijkheid van deze werking op te sporen en de waarde der reactie van ons rechtsbewustzijn te meten voor de belangen van het gemeenschappelijk leven.

Dergelijke taak is oneindig veel moeilijker bij het recht dan bij de andere wetenschappen, zooals de ethica of de logica, omdat bij het recht de grootste materieele belangen van ieder betrokken zijn en dat, wanneer dergelijke materieele belangen

(26) *G. Heymans:* Einführung in die Ethik.
H. Krabbe: Het Rechtsgezag. (p. 40)

(27) *H. Krabbe:* De Moderne Staatsidee (blz. 43.)

in de weegschaal liggen, het dubbele moeite kost ons niet door een te sterke psychologische aandoening te laten overmeesteren. Vandaar dat het zoo moeilijk is de wetenschappelijke rechtsbeoefening te scheiden van de practische of de utopische politiek en den zuiver wetenschappelijken grondslag van recht en staat te onderkennen. Het psychologische uitgangspunt, dat Krabbe en Kranenburg ons aanwijzen,[28] is nochtans, naar mijn overtuiging, de sterke rots, waarop het hecht rechtsgebouw van onze maatschappij dient te rusten.

Uitgaande van dit psychologisch beginsel, verklaart ons de Nederlandsche rechtsschool, met een verrassende klaarheid, de rijke verscheidenheid van de rechtsverschijnselen en van uit dit geestelijk beginsel wordt heel de wetenschappelijke leer van recht en staat opgebouwd.

Scherpe critiek werd er uitgeoefend op deze stelling en onder meer werd, voornamelijk door staatsraad Struycken, Krabbe's werk ongenadig afgebroken[29]. Doch zegevierend, naar mijn meening, weerlegt Krabbe al deze critiek. Men verwijt hem de onzuiverheid van het rechtsbesef dat hij voorstaat; doch hij toont aan hoe nu of nimmer een volledig zuiver rechtsbesef mogelijk is, juist omdat het recht niet een abstract iets is, maar het product van de reactie van 's menschen bewustzijn op de waardeering der menschelijke belangen.

Maar waar de klassieke leer deze onzuiverheid van het rechtsbesef tracht te ontduiken en alle hoop op vooruitgang op dit gebied opgeeft, daar toont Krabbe aan dat met zijn leer steeds tot meer volmaaktheid te komen is. Immers, het rechtsbewustzijn, dat bij alle individuen naar een gelijke wetmatigheid reageert, levert bij vele menschen verschillende rechtsovertuigingen op, niet doordat de grondslag dier rechtsovertuiging bij verschillende menschen anders van aard is, maar enkel omdat hun rechtsbewustzijn reageert op een andere waardee-

(28) *Kranenburg:* Over de noodzakelijkheid eener rechts- en staatsleer op psychologischen grondslag. Tijdschrift voor wijsbegeerte, jrg. VIII. Ook opgenomen in: ‘Studiën over Recht en Staat’.

(29) Prof. *A.A.H. Struycken:* Recht en gezag. Eene critische beschouwing van Krabbe's moderne Staatsidee. (Arnhem. 1916).

ring der belangen. Hier nu ligt het oneindig veld open voor de rechtsopvoeding des volks om te komen tot een steeds juistere belangenwaardeering, en, naar gelang deze ontwikkeling vordert, komt er meer zuiverheid en meer zekerheid in het rechtsbesef.

De leer van Krabbe laat dus toe de rechtsverschijnselen steeds te veredelen en ze op te voeren tot een hooger plan en is daarom zoo sterkend en hoopgevend.

In deze beperkte lezing is het onmogelijk na te gaan hoe Krabbe er toe komt uit de verschillende rechtsovertuigingen een eenheidsrecht te winnen voor de gemeenschap. Hij bestudeert te dezer gelegenheid op ingrijpende wijze hoe ons rechtsbewustzijn aansluit bij eenheid, hoe het, ter wille dier eenheid, vrede heeft met het meerderheidsbeginsel en hoe, om dezelfde reden, de belangengemeenschappen worden tot rechtsgemeenschappen, waarvan de staat er een is, dat enkel rechtmatig is om het rechtsleven dat er in te vinden is. Zoo is de staat in de eerste plaats dus *orgaan* van het souvereine recht. Alle onderscheid tusschen publiek- en privaat-recht verdwijnt, elke autoritaire overheidsgedachte wordt volstrekt ondenkbaar en heel het rechtsysteem, dat wortelt uitsluitend in 's menschen rechtsbewustzijn, is kneedbaar als het leven zelf. Het is mogelijk het aan te passen bij de wisselende belangenwaardeering en het laat de hoop bestaan op een voortdurenden vooruitgang. Op die wijze komt Krabbe tot een nieuwe opvatting der rechtspersoonlijkheid. Al verwerpt hij hiervoor het begrip der oude staatsleer, toch negeert hij deze rechtspersoonlijkheid niet, zooals Duguit dit doet, maar in de plaats van ze te zoeken in een onvergankelijk recht dat den mensch zou eigen zijn, of in een fictieve constructie, zooals het positieve recht dit thans aanneemt bij de juridische persoonlijkheid, legt Krabbe als grondslag der rechtspersoonlijkheid de eenheid, welke zich voordoet in een gemeenschap, bij het aanleggen van een zelfden maatstaf voor de waardeering der gemeenschappelijke belangen. Krabbe blikt echter veel verder dan wij gewoonlijk doen en buiten de grenzen onzer nationale rechtsgemeenschappen zoekt hij de kiemen van internationale rechtsgroepen, waarvan de practijk dagelijks meer en meer de onbetwistbare kenteekens aanwijst. Terwijl in de nationale gemeenschap de rechtsvorming zich decentraliseert

en naar noodzakelijke plooibaarheid verkrijgt door het feit dat ze ontstaat in de kringen der belangengemeenschappen, vinden deze belangengemeenschappen zich terug buiten de tegenwoordige staatsgrenzen en werken daar aan den opbouw van het internationale recht, zonder gehinderd te worden door de remmende metaphysische gedachte der staatssouvereiniteit, doch enkel en alleen onder den scepter van het souvereine recht. Naar gelang er meer eenheid komt in de belangenwaardeering, groeien onder den wetmatigen drang van 's menschen rechtsbewustzijn nieuwe rechtsgroepen in breeder en breeder kring. Niet enkel lost dus de moderne Nederlandsche school het meerendeel der moeilijkheden op, doch ze geeft ons een klaren blik in de toekomst en vervult ons gemoed met een vreugdige hoop.

Niemand zal durven zeggen dat ons de jonge Nederlandsche leer een bepaalde oplossing gebracht heeft, waarbij ieder zich kan nederleggen en talrijk en moeilijk zijn de vragen, die ons denken op dit gebied bezighouden, doch het is mijn innige overtuiging dat het criterium der Nederlandsche school ons een betrouwbaar leidslicht is, dat meer dan welk ander ook ons zal voeren naar het klaar begrijpen der rechtsverschijnselen. En wanneer men de jonge leer talrijke practische bezwaren vóór de voeten werpt, dan past het hier het woord van Kranenburg te bedenken, die zegt: ‘Wij zullen de lichtende landen niet zien, maar is voor den waren zeeman de moeilijke vaart met kompas en dieplood niet reeds een lust?’[30]

In ons land hield men zich tot nog toe zeer weinig bezig met de vraagstukken aangaande de wijsgeerige gronden van het recht, en het eenig philosophisch werk, dat hier een weinig opgang maakte, is dat van Edmond Picard[31]. Hoezeer we ook dezen betreurden, uitstekenden rechtsgeleerde hoogschatten, hoezeer we ook zijn verbazenden arbeid bewonderend waardeeren en hem als confrater om zijn schitterende hoedanigheden en zijn vrijen geest in ons harte dragen, toch dient het gezegd dat zijn werk over de wijsbegeerte van het recht uitermate

(30) *R. Kranenburg:* De beteekenis der rechtsvergelijking voor de rechtsphilosophie. (Groningen. 1915) blz. 29.

(31) *Edm. Picard.* Le droit pur. (Paris. Flammarion)
id. Les grandes fresques du droit. (Bruxelles. Larcier)

arm is en dat een boek als zijn al te zeer geprezen ‘Le droit pur’, onbetwistbaar blijken er van geeft dat het denken van Picard heelemaal vreemd is gebleven aan de waarlijk diepe vragen, die de philosophische staats- en rechtsleer zich stelt. De literaire oppervlakkigheid van Edmond Picard en zijn onwetenschappelijke philosophie hadden hier te lande school gevormd, doch de plant is niet levenskrachtig gebleken en we mogen er niet om treuren dat zij spoedig verdorde, daar wij gelukkiglijk kunnen vaststellen dat op het veld van het wetenschappelijk onderzoek naar de grondslagen van recht en staat er in ons land in de laatste jaren een rijke oogst aan 't rijpen is, waarvan wij onlangs de eerste vruchten mochten genieten. De Brusselsche hoogleeraar Cornil[32] schreef zijn diepdoordacht werkje over de basis van het privaatrecht, waarin hij op zoo'n klare en eenvoudige wijze nieuwe horizonnen opent en ons met zoo'n openhartige eerlijkheid den invloed aantoont die de moderne theorieën hebben uitgeoefend op zijn gedachtengang. De heer De Page, Substituut van den Procureur des Konings te Brussel[33], schonk ons vóór enkele weken een rijp doordacht boek over de interpretatie der wet en van de hand van onzen geleerden confrater Mter Campion[34] uit Brussel, is zoo pas een meesterlijke verhandeling verschenen aangaande de theorie van het misbruik der rechten. Deze drie werken gaan enthousiast en onversaagd de nieuwe wegen op die in de andere landen in de laatste jaren werden aangelegd en die wij tot nog toe niet hadden durven betreden en zij vertegenwoordigen op waardige wijze in de internationale nieuwe rechtswetenschap de moderne gedachte van ons land. Het is beteekenisvol dat elk dezer drie werken, die ik noemde de eerste vruchten van een rijpenden oogst, ons geschonken werd door een vertegenwoordiger van elk dier drie groepen juristen, wier levenstaak het is met onverpoosden ijver te zwoegen aan de veredeling van het rechtsbesef: het hoogleeraarskorps, de magistratuur en de balie.

(32) *G. Cornil*. Le droit privé. (Paris. Giard. 1924).

(33) *H. De Page*. De l'interprétation des lois. Contribution à la recherche d'une méthode positive et théories en présence. (Bruxelles. Vandeveld. 1925) 2 vol.

(34) *L. Campion:* La théorie de l'abus des droits (Bruxelles, Bruylant, 1925).

Dit toont ons aan dat de nieuwe levende theorieën met onweerstaanbaren drang ingang vinden in het zoo dogmatieke en traditioneele denken der rechtsgeleerden en dat in alle groepen klare geesten een steeds helderder licht doen schijnen over de nevelige vlakten.

En wanneer wij ons, zooals bij het begin dezer beschouwingen, met bang gemoed afvragen of de nieuwste theorieën op het gebied van recht en staat ons niet voerden naar den afgrond, of ze ons niet gingen afleiden van de zekere paden, die zoo lang reeds door de opvoeders en vormers van onzen geest bewandeld werden, dan aarzel ik niet te verklaren dat een diepere studie dezer theorieën elken onbevangen geest er van overtuigt dat we hier niet te doen hebben met een wetenschappelijke mode of een waaghalzerij, maar met het begin van een dieper inzicht in de rechtsverschijnselen, van een klaarder begrijpen der voorwaarden van het gemeenschapsleven en van een grondiger kennis van den geest en het karakter des menschen. Ik voel mij versterkt en verruimd bij de gedachte dat, dank zij de nieuwere inzichten, die in de laatste jaren aan den dag kwamen, thans in onze rechtwetenschap die schoone strijd wordt medegestreden, die reeds sedert geruimen tijd werd aangebonden in de meeste vakken van het menschelijk denken, de strijd van de werkelijkheid tegen het vooroordeel, van de geestelijke waarde tegen het machtsbegrip, in één woord, de strijd van het leven regen de dogmatiek.

Mr RENÉ VICTOR.

Peterke de Droomer
Slot[1]

VII

Tot dan toe was kleine Peter een eenzelvig knaapje geweest, dat van stoeien noch luidruchtig spelen hield, maar stil en in zich zelf gekeerd over al de vreemde dingen prakkezeerde die zijn kinderhoofdje niet wel terecht brengen kon. Hij had broertjes noch zusjes en daar moedertje nimmer bezoek aflegde bij bevriende gezinnen waar hij andere kinderen kon ontmoeten, zoo had hij ook geen vriendjes of makkertjes, terwijl hij zich evenmin mocht ophouden met de jongens uit de buurt die veel te ruw voor hem waren en waarvan hij zeker niet veel goeds leeren zou.

Als heel, heel klein jongetje had hij soms wel erg naar een zusje verlangd, een zusje of een broertje, maar toch een zusje vooral, zoodat hij eens, rond Sint Niklaastijd, toen moeder hem vroeg wat die goede heilige brengen moest, aarzelend met den wensch was voor den dag gekomen of het dan niet een zusje kon zijn? Zoo'n klein zusje maar om mede te spelen, waaraan hij al de mooie dingen zou voortvertellen die hij van paatje of maatje had gehoord, terwijl hij haar het mooiste plekje zou uitkiezen achter den tuin, waar ze dan saam zouden zijn als de prins en de prinses in het woud.

Maar moedertje antwoordde niets op al zijn aandringen, doch keek strak voor zich uit, zoodat het hem plots te moede werd alsof hij iets ergs onbehoorlijks had gedaan en zelfs niet meer teleurgesteld was toen enkele dagen later de sant allerlei mooi speelgoed, doch niet het gevraagde zusje bracht. Toch gebeurde

(1) Zie blz. 305.

het nog dikwijls dat hij er aan denken moest, want hij was niet een knaapje wiens gedachten men gemakkelijk van iets afleiden kon. Vooral als hij zich heelemaal alleen wist, als vreesde hij bijna dat men hem daarop betrappen mocht gelijk op een slechte daad, dacht hij er aan dat hij toch wel een zusje wou hebben; eerst langzamerhand sleet die herinnering af, tot hij het ten slotte heelemaal vergat.

Toen gebeurde het plots dat hij een vriendinnetje kreeg.

Dat gebeurde zoo. De huizenrei, waar de ouderlijke woning het laatste van was, lag reeds een weinig buiten de stad. Even den ouden wal voorbij begon de hooge wildvergrocide heg van een sedert jaren verwilderden tuin die achter de huisjes doorliep tot aan de spoorlijn, waar tusschen de magere roggevelden reeds de eerste strooken van de roodbruine heide op den zwartgroenen achtergrond der mastenbosschen zichtbaar werden.

Langs den straatkant stond het ijzeren hek met de groote inrijpoort; en een rei arduinen pilasters met een zware keten verbonden, scheidde het paviljoen van den grooten weg. De meeste pilasters waren verdwenen of lagen verbroken, bedolven onder het welig tierende gras, terwijl de laatste schakels van de gebroken keten neerhingen tegen den verweerden, voorover hellenden muur waarin zij was vastgezegeld. Hek en inrijpoort waren zoodanig met klimop en wilden wijngaard begroeid, dat men ze bezwaarlijk uit elkander had kunnen kennen en, ware 't niet het eindje geel bepleisterden muur, wel voor een stuk van de heg had kunnen aanzien die verder het eigendom omgaf.

Bezijden de inrijpoort, half vooruitspringend op straat, vlekte onder het groen der slingerplanten, de geel gepleisterde gevel van een oud jachtpaviljoen, waarvan het spitstoeloopend zwartblauwe schaliedak met verweerden windwijzer nog even boven de populierenreien uitstak. Ondanks zijn vervallen toestand behield het nog een zekere voornaamheid om zijn vreemden achtkantigen bouw die aan een torentje denken deed, daar te midden van die arme menschenbuurt met troosteloos eentonige huizenreitjes.

Toen Peterke's ouders daar in de buurt kwamen wonen had zijn fantazij eerst allerlei wondere geschiedenissen rond het onbewoonde huis gesponnen. Wat ging er daar om achter dien

hoogen, groenig uitgeslagen gevel, waar het pleister bij groote vochtige plekken afschilferde? Een trapje met drie treden en een roestige ijzeren leun, voerde naar een smal zijdeurtje, waarboven nog een enkel hoog en smal raam, met eeuwig dicht gesloten blinden, op de straat uitgaf.

De drie loshangende dorpelsteenen, die waggelden als er een voet op trad en tusschen wier voegen vlugge oorwurmen huisden en onkruid opschoot, dienden tot verzamelplaats aan de bengels uit de buurt; dagelijks verjoegen zij de meisjes die er op wilden bikkelen en teekenden met krijt of houtskool primitieve koppen op de vervelooze deur; naar gelang van het seizoen, wierpen zij aardkluiten of sneeuwballen tegen den geelgrauwen muur met het groote venstervierkant; en als de heg in vollen bloei stond, werd ze door de rakkers, die alles wat binnen hun bereik kwam afrukten, zoo deerlijk gehavend dat de naakte takken aan een voorbarigen winter denken deden.

Een groot gedeelte van den tuin was verhuurd aan den moeskweeker, wiens huisje aan het andere uiteinde, tegen den spoorweg gelegen was, en die tevens een waakzaam oog over het paviljoentje moest houden; wat echter de straatjeugd niet belette, vooral in het najaar, als er noten, kastanjes, en nog ander half verwilderd fruit te rapen viel, stoutmoedige strooptochten te ondernemen, waaraan noch de dichte doornhaag, noch veldwachter, noch moeskweeker veel verhinderen konden. Dat alles droeg er toe bij om tuin en paviljoen wel iets van hun romantisch karakter te ontnemen, vooral voor iemand die, zooals kleine Peter, er dagelijks voorbij moest, als zijn moeder hem om boodschappen zond naar den kruidenier. Doch telkens als hij voorbij de verwilderde heg en den vervallen gevel kwam, bleef zijn blik dralen langs de hooge, steeds dicht gesloten blinden waarboven een ‘oeil-de-boeuf” in sierlijken rokoko-stijl, nog sterrevormige sporen droeg van gedroogde modderspatten.

Daar was het dat het toekomstige vriendinnetje wonen kwam. Het was een vreemde historie, zooals dat niet anders kon in zoo'n romantisch gedoe, en die langen tijd de tongen van het kleine stadje aan het praten bracht, toen het bekend geraakte dat het Kasteeltje, zoo hiet het paviljoen, weer zou bewoond worden.

't Was geen vreemde die hier, in dit afgelegen stadje, een leven vol wederwaardigheden begraven kwam, maar de dochter van een der oude patriciërsfamiliën uit de streek. Als rijke erfgename had zij een tiental jaren geleden het vaderlijke huis verlaten, een van de deftige hoerenhuizen met zes of acht vensters, tegenover de kerk op de Groote Markt, om haar echtgenoot naar de hoofdstad te volgen; als jonge weduwe met haar eenig dochterje, kwam zij totaal geruïneerd terug naar het kleine buitengoed, dat het medelijden harer familie, met een kleine lijfrente, tot hare beschikking had gesteld.

Peter kwam dit alles met stukken en brokken te weten, uit de gesprekken van groote menschen als hij moeder naar den kruidenierswinkel vergezelde, uit de verhalen van de werkvrouw die des zaterdags helpen kwam, of de praatjes van de buren waar moeder soms mee omging. Dat alles weefde voor hem nog een toover te meer rond het gebouwtje in pompadourstijl.

't Was anders geen goed dat er van de weduwe verteld werd; zij had er de herinneringen achtergelaten van een wild en fantastisch karakter, waar niemand iets aan te zeggen had, allerminst de ouders wier eenige en verwende erfgename zij was. - Reeds als kind, gooide zij het geld langs deuren en vensters uit! zoo verhaalde men. Met een vierspan dat ze zelf mende, kwam ze uit de koetspoort van het groote huis gereden, waarboven er een klein torentje prijkte ten teeken van aanzien en macht, om zoo dat de hoeven der dravers het vuur uit de keien ketsten, door de ingedommelde straatjes te hollen van de oude stad.

Toen ze trouwde, natuurlijk tegen den zin harer ouders die eerst na lang tegenstribbelen hun toestemming hadden moeten geven, verliet zij de geboortestad om er nog slechts met heel lange tusschenpoozen, telkens bij groote gelegenheden weer te komen: eerst toen de oude heer stierf en dan bij het overlijden van de oude mevrouw, dan soms nog bij den verkoop van de landerijen. Telkens het stadje de freule - want dien naam bleef ze behouden - bijna vergeten ging, zorgde zij er voor, de herinneringen door een nieuw schandaal op te frisschen. Eerst waren het de bosschen tegen de Hollandsche grens die gerooid werden; daarna kwam de eene hoeve na de andere onder den

hamer, en eindelijk het huis op de Groote Markt, dat door een neef werd aangekocht om te vermijden dat het familiegoed in vreemde handen zou overgaan.

Van den echtgenoot hoorde men weinig: hij moest zoo rijk zijn als de zee diep is, maar even verkwistend als zijn vrouw. Zonderlinge histories waren er over hen in omloop: nu eens was er spraak van echtscheiding en dan weer reisde het verzoende paar de wereld rond en verteerde geld als zag het anders geen middel om aan het einde van zijn fortuin te geraken.

Ze moesten nochtans goed op weg zijn, toen kort na de geboorte van een dochtertje de echtgenoot stierf... 'maar best voor hem,' zegden de menschen, anders ware hij nog in een gekkenhuis terecht geraakt. Met de weduwe ging het niet veel beter: nog sprak men een tijd lang van de buitensporige weelde die er én bij de geboorte van het kind, én bij den dood van den man werd aan den dag gelegd. Dan, nadat het eene stuk grond na het andere verkocht was, viel er een tijd van stilzwijgen in, gedurende denwelke men de weduwe bijna vergeten geraakte. Slechts zelden drongen er nog vage berichten over haar door; de schulden stegen steeds hooger en haar avonturen vormden de schandaal-kroniek der plaatselijke aristocratie. Tot de familie eindelijk besloot een einde aan het schandaal te stellen door haar, met een kleine rente zoo wat onder scherp toezicht, in het oude paviljoen te houden, waar haar alle gelegenheid ontbrak om in de oude buitensporigheden te hervallen.

Al de oude geschiedenissen werden heropgerakeld toen het gerucht de ronde deed dat de weduwe het kasteeltje zou komen bewonen, zoodat Peter, die al vroeg veel dingen had leeren begrijpen, wist wat er op handen was toen er, op een goeden morgen, een schaliedekker boven op het spitse dak, de gebroken leien in de ronde deed vliegen.

Na den schaliedekker kwam er een timmerman, die de deur en de vensterblinden onder handen nam, en na dezen een schildersgast, die de door zon en regen afgebeten kleuren in een frisch groen laagje zette. Toen kwamen er eindelijk nog een paar heerenknechts en meiden, die drie dagen lang het paviljoentje overhoop stelden, schrobden en borstelden, deuren en vensters wagenwijd open wierpen, terwijl een rijtuig uit de

stad manden en kisten en ander geheimzinnig ingepakt tuig aanvoerde.

Aan den tuin werd niet veel gedaan: de moeskweeker hakte het pad wat op vlak vóór het paviljoen, stak het gras weg dat tot op den deurdrempel groeide, en hakte hier en daar nog een tak weg die het licht belemmerde. Een paar gaten, door de straatjongens in de heg gemaakt, werden dicht gestopt, maar daar bleef het bij. De tuin bleef even wild, heg en inrijpoort even dicht gegroeid; zoo heel veel kosten werden immers niet gemaakt voor een arme bloedverwante die gelukkig mocht zijn dat men haar een onderkomen bezorgde.

Enkele dagen later - het was in het begin van September: klimop en wilde wingerd kregen reeds wijnroode of bronsgroene kleuren en in dien morgen hing er een lichtmalve nevel tusschen de boomenreien - stond het raam open terwijl, boven op het dak, uit den schoorsteen, een lichtblauw rookpluimpje naar den verroesten windwijzer kronkelde.

VIII

Het was enkele dagen later, op een dier heerlijke September-middagen, waarvan men zeggen zou dat de late zomer ze zoo mooi maakt opdat wij zijn afscheid des te meer betreuren zouden, dat kleine Peter met zijn vriendinnetje kennis maakte. Hij had zijn geliefkoosd plekje opgezocht, waar geen mensch hem ooit storen kwam en hij naar hartelust mijmeren en droomen kon. Zoo er, daar dicht bij, wat haast nimmer gebeurde, een stap het zand van het voetpad kraken deed, dan klopte zijn hartje sneller en een kleurtje steeg hem naar de bleeke wangen, als vreesde hij daar betrapt te worden. Toch was het niet omdat hij er eenig kwaad verrichtte; maar hij wist hoe de menschen het vreemd zouden vinden dat hij daar zoo eenzaam weggedoken zat, liever dan luid lijk andere jongens te spelen; ook had hij wel aan niemand durven noch kunnen vertellen welk een stille toover hem aan dit plekje bond.

Hij was er heel dicht bij huis en toch zoo ver van alles af; even de straat langs tot aan den spoorweg, volgde hij het kleine wegeltje langs den dam dat verder aan de heg van de moeskweekerij doodliep. Daar vormde de oude, half gedempte sloot waar

de heg tegen aangegroeid was met den dicht begroeiden spoorwegberm een soort smalle vallei die zich uitstrekte tot achter de huizenrei. Van op den hoogsten kant van den slootwal, kon hij bijna neerzien in den tuin waar moeder het waschgoed te drogen hing; had de houten schutting en het prikkeldraad, maar vooral de wilde groei brandnetelen langs daar den weg niet versperd, ware hij in een paar sprongen van huis uit op zijn plekje geweest, maar dan had dit ook zeker de aantrekkingskracht niet gehad die het eerst vond als hij er langs zoo'n omweg komen moest.

't Was een wild begroeid plekje, vol heesters en wilde fruitboomen, vol brem en varens, waar hier en daar reeds, in den mageren zandgrond, het bruine heidekruid weer opdook waarop deze grond eens veroverd was, maar dat, aan gene zijde van de spoorlijn, zijn eindelooze sprei tot aan de blonde zandheuvels en blauwe bosschen van den gezichteinder uitbreidde.

Het gebeurde dus op een zondagmiddag. Die zondagmiddagen waren thuis van een troostelooze verveling. Des morgens was het prettig: de klokken van al de kerken en kapellen, die over de daken der huizen heen de menschen naar de mis riepen, legden als een feeststemming over gansch de stad. In huis waar alles nog blonk na den schoonmaakdag, heerschte er een gezellige drukte: moeder moest zich haasten om naar de kerk te gaan en toch nog op tijd met het eten klaar te komen; pa drentelde door den tuin, las het dagblad of ging zijn morgenwandeling doen.

Doch aan den traag voortslependen namiddag scheen geen eind te komen; eens de tafel opgeruimd, zaten pa en ma in de kleine kamer zwijgend tegenover elkander, elk met een krant of boek in de hand. Op straat was het doodstil; een enkele stap weerklonk hol door de eenzaamheid. Soms stond pa op, deed verveeld eenige stappen door de kamer, geeuwde en rekte zich, en vroeg nadat hij even door het gordijn naar buiten had geloerd:

- Zouden wij niet eens gaan wandelen; 't is zoo'n mooi weer vandaag?....

Maar ma had haast nooit zin: waar zouden zij heen; zij had geen fatsoenlijke kleederen om aan te doen; of wel, als er een kibbelpartijtje geweest was, bleef zij koppig vóór zich uit staren, zonder den mond open te doen.

Kleine Peter had een wonder voorgevoel van allen naderenden twist; bij voelde hem in de lucht hangen en nader komen zooals de oude menschen het onweer. Hij wachtte het niet af: onder voorwendsel te gaan spelen sloop hij geruischloos het huis uit, om in zijn veilig schuilhokje een toevlucht te vinden.

Nog nimmer was het er zoo heerlijk rustig geweest; van over de boomen hadden de klokken eerst voor het lof geluid; de gouden klanken schenen door het loover heen te regenen met de helle zonnestralen die in gele vlekken op den grond tintelden. Dan had hij op den straatweg de stemmen gehoord van menschen die naar het lof gingen, daarop was niets de stilte meer komen onderbreken. Muggen en bijen gonsden rond het heidekruid; soms zag hij ze als glinsterende stipjes door het stofgoud dansen. Een scherpe geur van thymus en dennenhars rees als wierook in de warme herfstzon naar omhoog. Heel in de verte blafte ergens een hond.

Peterke had zijn prentenboek meegebracht en lang uitgestrekt op het dorre varenkruid; de ellebogen in het zand geboord en de kin op den palm van de hand, keek hij voor de honderdste maal naar de bonte plaatjes vol prinsen en prinsessen, heksen en kabouters en toovergodinnen. Of neen... hij hoefde de oogen slechts te sluiten opdat heel die bonte wereld leven en beweging kreeg. Die opening van de konijnenpijp, onder de bloot liggende wortels van een ouden den, gaf zeker toegang tot het onderaardsche rijk der kabouters. Diep in de duisternis zag hij hun druk gewemel en de roode stipjes van de lantarens die zij op hun pinnenmutsen droegen; hij was heelemaal niet bang; bij wist immers dat kabouters niemand kwaad doen; straks zou er een komen met grooten grijzen baard, niet hooger dan een lucifer, om hem te vragen of hij hun rijk ook wilde bezoeken...

Hij opende de oogen, want daar ritselde iets, vóór hem in het kruid; hij twijfelde er niet aan of dat moest de kabouterkoning zijn. In de plaats daarvan zag hij een klein meisje vóór zich staan, een beetje ouder dan hij zelf, die met onbevangen kijkers den knaap aan haar voeten gadesloeg. Zij droeg een wit moesselinen kleedje met malve ruikertjes, in de hand hield zij een grooten stroohoed waar blauwe korenbloemen en roode papavers van afhingen.

- Wat doe jij daar, kleine jongen? vroeg zij het eerst.

Peterke, die natuurlijk erg bedeesd was, aarzelde een oogenblik alvorens te antwoorden:

- Wel... ik kijk naar mijn prentenboek.

Daarmede was er voldoende kennis aangeknoopt; natuurlijk wilde zij nu ook de prenten zien, waarbij de knaap haar uitvoerig alles verklaren moest; wat hij dan ook deed met zooveel vuur en fantazij dat zij gauw dikke vriendjes werden. Maar na een tijdje verveelde haar het prentenkijken.

- Kom, nu gaan wij samen spelen, stelde zij voor.

Eerst dan bemerkte Peter, langswaar er een vreemde in zijn verloren hoekje was doorgedrongen. Enkele stappen verder, onder een vlierboom aan den kant van de sloot, heelemaal weggedoken in de breede heg, en bijna bedolven onder het afhangende groen, stond nog een achterpoortje van den grooten tuin. Eigenlijk was die uitgang voor den moestuin bestemd; zoo hij niet heelemaal was dichtgegroeid kwam het omdat de moeskweeker een paar keeren per jaar zijn onkruid langs daar in de sloot kwam kruien.

Daar ging zijn nieuw vriendinnetje hem nu vooraf. Eerst had hij wel een beetje geaarzeld, doch het kleine meisje, dat gewend was haar grillen door te drijven, greep hem bij den pols en trok hem zoo achter zich aan dat hij wel toegeven moest. Achter de hooge reien boonenstaken, de vierkanten kool, het reeds half omgewoelde aardappelveld, kwamen ze weer tot aan den tuin zelve, waar ze nu, door de heesters heen, het half uitgewischte pad volgden dat het meisje, op de ontdekkingstochten door haar nieuwe domein, tot bij haar vriendje had gevoerd.

Dat was nu eerst een tuin: boomen en struiken waren sedert lang in het wilde gegroeid zoodat zij een dicht bladerendak vormden waarvan klimop en winderanken als zware draperieën naar beneden hingen en waarin het gonzende leven van duizende insekten als een zachte adem trillen bleef. Van paden bleef er bijna geen spoor: het gras kwam er de kinderen bijna tot aan het middel en het smalle zog dat het meisje in die zee gelaten had, sloot zich weer ruischend achter hun tocht, terwijl de lange slingerlijn tot aan den zoom van het hout hun weg

aantoonde. Soms struikelde Peter over een molshoop of konijnepijp; éénmaal ritselde het gras van een overhaaste vlucht. Was het een konijntje of ook maar een wilde kat?

Hier en daar, boven die zee van wild groeiend gras waarin hun voetstukken bedolven waren, verhief zich een levensgroot marmeren beeld, half verborgen onder groen, een vaas of een urn waarvan de vorm nauwelijks te raden was onder den dichten groei; een marmeren rustbank verdween bijna heelemaal onder een tapijt van zacht fulpen mos en op een heuveltje, omringd met een rei hooge populieren in wier toppen zware kraainesten wiegelden, stond een kleine blanke rotonde met in het midden een kleine Amor die het gebaar maakte om een ontbrekenden boog te spannen.

Peterke wist toen nog niet wat een Amor was, maar dat juist gaf een bekoring te meer aan het wonderbare beeld. Vóór dit Grieksche tempeltje, heelemaal weggegroeid onder lisch en biezen, kronkelde een vijver tot een smallen bocht tusschen kunstmatige rotsen waarboven nog de overblijfsels van een ingevallen bruggetje zichtbaar waren.

Het was hem alsof hij plots, van de ongezellige en bekrompen huiselijke omgeving waar vader en moeder nu te kibbelen zaten, midden in zijn droomenwereld was verplaatst, een droom die plots tot werkelijkheid werd gemaakt door de kleine fee die hem achter zich voortsleurde. Over heel de wildernis hing een stilte alsof ze jaren lang door geen menschenvoet betreden was, en die vol was van de duizend onhoorbare geruchten van in lang niet gestoord dierengewemel. Het kleine meisje liet hem geen tijd om al die mooie plekjes te bewonderen waar het zoo goed ware geweest in stilte te genieten, doch troonde hem vlug mee naar het kleine paviljoen waarvan de zonnig gulden gevel tusschen de boomen zichtbaar werd.

- En, nu moet ik aan mama toonen welk een prettig speelkameraadje ik gevonden heb.

IX

In de omlijsting van het najaarsgroen, met zijn duizend teedere tinten en kleurschakeeringen die van het helblond en roomkleurig blank der berken en abeelen langs het karmijnrood

van wijngaardbladen tot het diepe violet der purperbeuken en donkerzwart der dennen ging, zag het zon beschenen paviljoen er veel minder vervallen uit dan de grauwe hoek naar den straatkant. Eigenlijk stond daar slechts een torenvormig achtkantig vleugeltje, terwijl de voorgevel langs een terras met breede balustrade en dubbele trap waarvan de Grieksche vazen verdwenen onder de klimopranken, hier uitgaf op den tuin.

In een rieten leunstoel op het terras, zat een nog jonge dame in opzichtig toilet een roman te lezen. Het kleine meisje trok den tegenstribbelenden knaap tot bij haar mama, om hem voor te stellen als haar nieuw vriendje, dat voortaan met haar spelen zou zoodat ze niet langer alleen zou zijn in dezen naren tuin. Het hart van kleinen Peter klopte geweldig; hij voelde zich erg bevreesd voor deze mooie dame, zoodat hij liefst had willen wegloopen; maar zijn vriendinnetje hield hem stevig vast bij den pols; maar toch ook voelde hij zich erg gelukkig, hier in dien mooien tuin te zijn, bij deze dame die hem wel een goede fee leek of een tooverprinses.

Ze bekeek hem dan ook heel vriendelijk, vroeg hoe hij hiet hoe hij in den tuin was gekomen, en of hij hier wel alle dagen, de kleine Jeannine gezelschap wilde houden.

Maar hij vond geen antwoord; hij keek bedremmeld en hoogrood naar de punten van zijn schoenen waar er een glanzende goudbronzen tor door de voegen van het verweerde plaveisel toog: het leek alles zoo mooi als in een droom dien hij bang was te zien vervliegen bij een onbedacht woord; die heerlijke tuin en dat prachtig kasteel, die rijke dame en Jeannine, de kleine wonderprinses; maar woorden om zijn verrukking uit te drukken vond hij niet.

Jeannine liet hem trouwens geen gelegenheid om te antwoorden: in een adem vertelde ze hoe ze den kleinen jongen had gevonden en meegetroond, hoe ze nu weer voort spelen gingen en hij voortaan nu iederen dag komen moest. Daarmee holde ze weer den tuin in, den kleinen jongen achter zich aan sleurend, terwijl de mama weer onverschillig haar roman opnam.

Het was inderdaad een prachtige tuin voor kinderen lijk Peterke; daar waren geheel verwilderde slingerpaadjes waar

het gras over groeide, terwijl boven de takken der boomen tot een ondoordringbaar bladerdak in elkander gevlochten waren; daar waren grasperken zoo wild begroeid dat de hoofden der kinderen nauwelijks boven die groene zee uitstaken; daar was een dicht met wier en lisch en waterleliën overgroeide vijver waar verschrikte kikkers in plonsden bij het minste geluid; daar was een half ingestort zomerhuisje waar oorwurmen en duizendpooters in alle reten huisden en oud beschimmeld tuiniersgerief in een hoek vermolmde; daar waren standbeelden, en fonteinen, en banken, alles oud en vervallen, met gras begroeid en mos bedekt; duizend dingen om allerlei droomen rond te spinnen, terwijl de zon onbeweeglijk in den blauwen hemel stond en slechts het gefluit van een trein in de verte de zomerstilte brak.

Maar zijn vriendinnetje liet hem geen tijd om zich in al die heerlijkheden te verdiepen; zij wilde door de lanen hollen of verstoppertje spelen, luid stoeien en lachen, drukte en leven maken zooals het aan kinderen past. Dien avond kwam Peterke veel later dan naar gewoonte thuis, met het hoofd verhit en een ongewone kleur op zijn anders veel te bleeke wangen; des nachts droomde hij van den wonderen sprookjestuin waarin hij als tooverprins een schoone slaapster wekken kwam die niemand anders was dan de kleine Jeannine.

Thuis echter sprak hij aan niemand over zijn avontuur noch over de nieuwe kennis die het hem had gebracht; hij hield zijn jong geluk weiger in zich besloten als vreesde hij dat het, door er over te spreken, iets van zijn wonderglans zou inboeten. Er drukte weer kommer en zorg op het schamele kleinburgergezin, zoodat ma zenuwachtig was en den kleine afscheepte met ontgoochelende nuchterheid:

- Och jongetje, zanik nou niet; ma heeft het veel te lastig om naar je praatjes te luisteren; je zal later zelf wel genoeg ondervinden...

Pa hield zich grimmig zwijgend opgesloten in zijn werkkamer; als hij buiten kwam viel de deur met zwaren bons achter hem dicht; des middags kwam hij laat aan tafel en het maal verliep zwijgend en vlug, zonder dat er één woord gewisseld werd. Eens, toen pa in zoo'n bui verkeerde, had de kleine zich

aanhalerig tegen hem aangevleid, maar hij had hem ruw bij den arm gegrepen en achteruit geslingerd:

- Laat me gerust, jongen; zie je niet dat ik al genoeg aan mijn ooren heb!

Het was als leefde in het ongezellige huis elk in een eigen sfeer, zonder eenige behoefte tot toenadering noch mededeelzaamheid. Peter werd nog meer zwijgzaam en in zich zelf gekeerd; zijn woorden werden traag als vreesden zij uit de warmte des gemoeds te kwijnen in de kilte van de huiselijke atmosfeer.

Maar nu had hij een vriendinnetje; uit de beklemmende atmosfeer van het ouderlijke huis sloop hij elken dag naar het verborgen plekje, waar Jeannine hem meenemen kwam naar het tooverrijk. Zij was een erg verwende kleine prinses, gewend iedereen aan haar grillen te zien voldoen, en die dus het buurjongetje als een levend stuk speelgoed aanzag en behandelde. Zij regelde en besliste, en bepaalde wat er gespeeld moest worden; zij gaf haar bevelen, en kleine Peter gehoorzaamde. Als zij verstoppertje speelden, was zij het altijd die zich verbergen mocht; als zij paardje speelden, was kleine Peter het paard. En ze was een heerschzuchtige, tyranieke meesteres, die er onbarmhartig op los ranselde en er genoegen in vond het gewillig paard pijnlijk met de zweep rond de ooren te kletsen tot dat de tranen hem in de oogen kwamen.

Zoo beleefde de knaap zijn eerste kinderliefde: ‘hij had een vriendinnetje;’ die zekerheid vulde hem met een groot geluk; warmte en innigheid stroomden van hem uit als hij daaraan dacht. Het was hem een pijnlijk genot door haar geplaagd en mishandeld te worden, haar onderdanig te zijn of haar grillen uit te voeren; hij kende al de vernederingen de armere speelkameraad te zijn van een verwend rijkemanskind.

Toch was Jeannine niet altijd hard en trotsch tegenover hem: daar kwamen bevliegingen van hartelijkheid met vlagen van innige teederheid, dat zij hem in haar armen nam om hem haar liefste kameraadje te noemen van wien zij het allermeeste hield. Dan knuffelde zij dicht tegen hem aan en vaagde berouwhebbend met het kanten zakdoekje zijn tranen weg. Tot zij andermaal weer er een nieuw plezier in vond hem te kwellen en aan

het schreien te brengen om hem met hardvochtig leedvermaak nog uit te lachen over zijn verdriet.

De gelukkigste uren voor kleinen Peter waren die als regenachtig weer hen binnenhuis hield en alle luidruchtig spel onmogelijk maakte, zoodat het speelgoed voor den dag moest komen. Dan was hij onuitputtelijk in het uitvinden van allerlei spel en tijdverdrijf: zijn zwoele fantazij herschiep het speelgoed, de poppen en kinderkeuken en al de dingen rondom de verouderde meubelen en heel het vervallen huis, tot een vreemde wonderwereld waar zijn vriendinnetje hem volgde met glanzende oogen en kloppend hart. De alledaagsche dingen kregen kleur en gloed, ze veranderden in sprookjespaleizen en in toovertuinen, wildernissen en zandwoestijnen, donkere wouden en vreemde landschappen, waardoor de beide kinderen huiverend hun weg zochten, tot de schuchtere knaap die nu de held van het spel geworden was, den ban der betooverde prinses kwam breken of de gevangene uit de handen van de roovers kwam verlossen.

Het speelgoed stond onaangeroerd en vergeten; het spel was in sprookjesfantazie verloopen; dicht bijeen gedoken, met gloeiende wangen, zaten beide kinderen in een hoek der kamer terwijl het vale middaglicht druilend door de spinnenwebben voor het stofferig raam zweefde.

Zoolang mogelijk had kleine Peter zijn zoet geheim bewaard, tot ma hem eindelijk over zijn ongemerkt wegsluipen en urenlang wegblijven rekenschap vroeg. Eerst bleef hij zwijgen, al wist hij zelf niet waarom, tot ma dreigen ging dat zij hem om zijn koppigheid thuis zou doen blijven, zoodat bij eindelijk hoogrood van schaamte in snikken losbrak om stotterend en hortend alles te bekennen.

Ma keek verwonderd op bij dien hartstochtelijken uitval waar zij niets van begreep: de kleine had immers niets misdaan met daar te gaan spelen; waarom dan alles zoo geheimzinnig verzwegen en waarom nu die groote wanhoop? Zij bleef verder vragen en vorschen, doch vruchteloos: de snikken smoorden elke uitlegging, zoodat ze slechts met moeite begreep hoe de kleine beloofde nooit te zullen weer gaan als maatje het niet hebben wou.

Doch ma had er volstrekt niets tegen: zij vond het een last minder dat de kleine daar elken middag spelen kon zonder dat zij op hem letten moest en was ook wel een beetje gevleid dat haar jongetje met het kind der verarmde, maar toch nog aanzienlijke weduwe had kennis gemaakt. Ook kreeg hij volle toelating daar te spelen zooveel het hem lustte, slechts moest hij zorgen er altijd netjes uit te zien en zich ook behoorlijk te gedragen; en verder ook trouw aan ma vertellen hoe hij er had gespeeld, en of hij zich goed had vermaakt, en wie of wat hij er had gezien.

Sedert dien echter was de groote bekoring van het spel met de kleine Jeannine verdwenen; of de lastige vragen vertroebelden op voorhand het beste van dit geluk: ma wilde alles weten, verlangde uitlegging over alles; doch voor Peter was zijn droom te teer om hem in woorden om te zetten. En zoo moest hij zich van ondankbaarheid en geniepigheid hooren beschuldigen, zoodat hij bijna dagelijks bekeven werd en ma ten slotte dreigde al dat spel, waar ze niets over mocht weten, voor goed te verbieden.

Zoover kwam het niet: tegen het einde van het najaar, toen de aanhoudende regenbuien den grooten tuin tot vaal verkleurden en de kinderen steeds vaker binnenhuis opsloten, verhuisden Jeannine en haar mama weer uit het kasteeltje.

Zij vertelde het aan haar speelkameraad, een middag dat zij hem afwachtte onder de oude purperbeuken door wier reeds naakt wordende kruinen nog juist wat roomkleurige najaarszon speelde: mama keerde terug naar de stad, ze zouden er in een groot huis wonen; ze zou weer mooie kleederen hebben; de straten waren er des avonds vol licht en muziek; en ma zou haar naar cirkus en bioskoop meenemen, naar veel andere heerlijkheden nog waar haar vriendje zelfs geen flauw begrip van had.

Ze was zoo opgetogen over het blije vooruitzicht dat zij zelfs niet dacht of deze scheiding aan Peterke eenig verdriet veroorzaken kon. Hij stond daar zwijgend en bedremmeld, zonder eerst goed te begrijpen, tot eindelijk zijn oogen groot en vochtig werden, bij de gedachte dat de mooie droom nu verdween. Maar de kleine Jeannine begreep niets van die smart; ze lachte hem

uit en juichte nog luider voort, want voor haar beteekende dit vertrek nieuwe vreugde in een nieuwe wereld. Ze dacht niet eens meer aan den kleinen speelkameraad die haar in al die zomermaanden niet meer dan een tijdverdrijf, een nu verouderd stuk speelgoed, was geweest.

Enkele dagen later vertrok Jeannine met haar mama: een heerenrijtuig kwam hen afhalen aan het met bronsbruin klimop omrankte poortje van het paviljoen; de koetsier, door een oude dienstmeid geholpen, stapelde koffers en manden en hoedendoozen torenhoog op den bok en het dak van het rijtuig. Achter de ramen van de arbeidershuisjes uit de buurt kwamen nieuwsgierige vrouwenkoppen naar buiten loeren om de vreemde dame te zien vertrekken.

Mama had aan Peterke gevraagd of hij van zijn vriendinnetje geen afscheid nemen zou. Maar nu was hij nergens te vinden. Hij had zich weggestopt in het achterhuis en stond daar zwijgend in een hoek, bij de bezems en de waschtobben, luid snuivend, met het gezicht naar den muur.

Dat was kleine Peter's tweede verdriet.

PAUL KENIS.

Onderwijs en Opvoeding

De firma Wolters (Groningen) gaf een tweetal bloemlezingen uit:

1° *De bloeiende Bongerd*, twee deelen, door W.C. Wittop Koning-Rengers Hora Siccama en Herman Poort, welk werk de leerlingen uit middelbaar en normaal onderwijs bewust de schoonheid onder elken vorm in de hedendaagsche literatuur leert aanvoelen, én door de methodische, rijke keus aan leesstukken én, dat vooral, door de inleidende beschouwingen, die merkwaardig van gevatheid zijn en blijkbaar bij onzen landgenoot J. Kuypers, vóór het samenstellen van zijn nieuwe bloemlezing, een bizonder sterken indruk hebben nagelaten;

2° *De gouden Poort,* 'gedachten van medestanders in grootscher streven', verzameld door R. Casimir, G. Horreus de Haas en Hein Willemse, en zulks met de opdracht vanwege de Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van Alkoholhoudende Dranken, lektuur samen te brengen, die eenerzijds het anti-alkoholisme en anderzijds het idealistisch streven in het algemeen kan dienstig zijn, opdracht die, in letterkundig opzicht tevens, op treffend knappe wijs werd uitgevoerd.

* * *

En nu vestigen we de aandacht op enkele allerhande uitgaven, niet speciaal voor het onderwijs bestemd, ofschoon daarom niet minder de kennismaking waard.

Richard Benz liet een boekje, *Geschichte und Aesthetik des deutschen Volksbuchs,* verschijnen (uitg. Eug. Diederichs, Jena) en bezorgde, door bemiddeling derzelfde firma, de uitgaaf van een heele reeks, 'Die deutschen Volksbücher', waartoe o.a. *Fortunati Glükseckel und Wunschhütlein* behoort, naar den oudsten druk van 1509. In eerstgenoemd werkje, een goede vijftig bladzijden, kenschetst de schrijver welsprekend het vroeger volksleven en tevens het volksboek en ziet hierin, naast zijn onbetwistbare literaire waarde, een treffende weerspiegeling van het volk, zijn betrachtingen en droomen. In het tweede, dat typografisch, met zijn zware gothische letter, voortreffelijk 'van

den ouden tijd' is, leeft de geschiedenis op van Fortunatus, zijn beursje en zijn wenschhoedeken, van zijn reizen en avonturen, en ook van Fortunatus' zoons Ampedo en Andolosia. Benz behield zooveel mogelijk het oorspronkelijke naar inhoud, zinsbouw en woord; hij schakelde alleen het onverstaanbare en het historisch waardelooze uit, - en daar deed hij goed aan, getuige het voortreffelijk stuk volksproza dat thans wordt aangeboden.

Else Wenz-Viëtor bracht ons *Das Schlaraffenland* (uitg. Alfred Kahn, Leipzig). Het Luilekkerland heeft altijd de kinderen bekoord. Zooals deze artiste het in een zestiental jolig geteekende en gekleurde prenten, groot als een handpalm, heeft uitgebeeld, verdient het zijn vaste plaats in alle kinderkamers, ofschoon toch bij uitstek in Duitsche.

Voor het laatst houden we het *Gedenkboek R. Schutting*, (uitg. P. Noordhoff, Groningen) en de twee succesboeken *De Geschiedenis der menschheid* en *De mensch in het grijs verleden,* door H.W. Van Loon (uitg. Scheltens en Giltay, Amsterdam). Het is geen toeval, dat we die drie boeken samen noemen. Ze staan oogenschijnlijk het verst af van de traditioneele, ook van de beste schoolboeken; want het eerste is een samenvoeging van streng wetenschappelijke bijdragen, geschreven door Nederlandsche en uitheemsche geleerden, naar aanleiding van R. Schuiling's zeventigsten verjaardag; en de laatste twee zijn populair-wetenschappelijke, geschiedkundige overzichten, het eene van heel het menschelijk leven van zijn ontstaan tot heden, het andere van datzelfde leven, vooral in de oude wereld, tot om en bij de geboorte van Christus. En toch dienen deze drie boeken vooral in handen van leerkrachten te komen, omdat ze hun de gelegenheid bieden een nieuwen kijk te krijgen op oneindig vele wetenswaardigheden en op hun werkelijke beteekenis in verband met het onderwijs.

R. Schuiling was in Nederland de grondlegger van het modern onderwijs in aardrijkskunde; hij zag zijn land als een aaneenschakeling van 'natuurlijke landschappen' en behandelde het aldus in platenreeksen en leerboeken, en hij evolueerde genoegzaam, om midden in die landschappen den mensch te leeren zien, als werkend en herscheppend element. Aan zijn beteekenis wordt door W.E. Boerman en L.L. Van Balen uitvoerig hulde gebracht, terwijl verder in dit lijvig gedenkboek een lange reeks oud-leerlingen en mede-geleerden van hem physisch-geografische en menschelijk-geografische onderwerpen, vooral betrekkelijk Nederland, behandelen, met daarbij een rijkdom aan oorspronkelijke illustraties. Wie de aardrijkskunde van België op moderne, levenwekkende wijze wil onderwezen zien, vindt in dit boek een wetenschappelijk degelijke richting aangegeven, vooral dan wat het middelbaar onderwijs betreft.

Van Loon's werken gaven, bijna onmiddellijk na hun verschijnen, aanleiding tot polemiek over hun wetenschappelijk gehalte en hun methodologische verwerking van het onderwerp. Zeggen we meteen, dat ze die polemiek overwaard zijn; want de wijze, waarop een buitengewoon veelomvattende stof behandeld wordt, is werkelijk origineel en, laten we erkennen, uiterst boeiend; en die stof zelf stelt zulk een onuitputtelijken rijkdom aan historische, geografische en sociologische gegevens voor, dat het geen wonder is, zoo deze hier en daar aanleiding worden tot prikkelende kontraversen. Maar boven alles blijkt ons de hooge waarde van deze werken, vooral dan van ‘De geschiedenis der menschheid’, uit schrijvers bewuste en prachtig uitgewerkte bedoeling, de geschiedenis te zien als één ononderbroken geheel van levenservaringen, gegroeid de eene uit de andere en telkens met een rijkdom aan vruchten, wrange of heerlijk-sappige, allerwegen, tot eindelijk het huidig tijdperk opdaagt, als konsekwentie en uitslag van veler eeuwen werken, strijden en volharden. En zoo gezien is de geschiedenis, waaraan zoo talloos veel studenten eenmaal een broertje dood bleken te hebben, een open boek, dat men veelzijdig lezen kan en dat men gaarne leest, wanneer een wonder vertellend en openbarend teekenende Van Loon de goede gids wil wezen. Van Loon's boeken moeten we bezitten, omdat ze ons rijker maken.

H. VAN TICHELEN.

Fransche Letteren

Met uitzondering van een paar Fransche boeken, zal deze kroniek vooral in het teeken van de Belgische letteren staan.

Een paar werken van vlekkelooze schoonheid zijn *Le Perroquet Vert* (Grasset van prinses Bibesco en *Le Prince Jaffar* van Georges Duhamel. Prinses Bibesco gaf hier haar vierde boek en ook wel haar mooiste, hoewel zij op een zeer hoog peil begonnen was. Duhamel is in zijn *Prince Jaffar* geheel nieuw, - van zijn eigen standpunt beschouwd. Zijn Noordafrikaansch verhaal is vrij van de zware, melancholische sociaal-christelijke philosophie van de oorlogsboeken en de daaropvolgende werken. *Le Prince Jaffar* is vol fijnen humor en getuigt van den volledigen gemoedsvrede van den schrijver. De prettige fantasie en uitspanning van een schrijver, die volledig meester is van zijn kunst.

G.A. Masson heeft onder den titel *Le Parfait Plagiaire* een bundel pastiches uitgegeven, dat prutswerk is naast *A la manière de...* van P. Reboux en Ch. Muller. Onbehendig en zonder smaak gedaan.

Eenige maanden geleden begon, bij Felix Alcan, een reeks monografieën ‘Acteurs et Actrices’ onder de leiding van Louis Schneider. De twee laatst verschenen deelen zijn gewijd aan *Frédéric Lemaître* en *Mademoiselle Molière*. Men herinnert zich den naam van Lemaître, dien geweldigen dramatischen speler, die door zijn geniaal talent *Lucrèce Borgia* en zelfs draken zooals *La Vie d'un Joueur* voor onvergankelijke meesterwerken kon doen doorgaan. Silvain, de deken van de Comédie française, heeft over zijn voorganger een zeer onderhoudend boek geschreven. Henry Lyonnet's werk over Molières vrouw is van meer historisch belang en geeft een treffend beeld van het tooneelleven van dien tijd.

Van Henri Davignon verscheen *Un Pénitent de Furnes* (Plon-Nourrit, 1925) en ik aarzel niet het zijn schoonste werk te noemen. Talent gepaard aan diep en eerlijk gevoel is onweerstaanbaar en de meest sceptische lezer zal door dezen door-christelijken roman geboeid, overweldigd worden. Ik zal niet trachten hem te verhalen; men verneme alles beter in de woorden van den schrijver zelf; hij doet eerst De Panne voor u oprijzen,

zooals gij ze kent en liefhebt, en in dit midden zijn personen, - hun beeld, hun gedachten, hun onbewuste en bewuste passies en boven en rond en in dit alles, het louterend geloof in Jezus-Christus. Ik was in den ban van dit boek vóór ik het gelezen had, sedert de schrijver mij er over verteld had, eenvoudig en innig, over de aanleiding er toe, over de boetprocessie van Veurne en het afgrijselijk lichamelijk lijden van de boetelingen die er hun kruis dragen. En van toen wist ik, dat zijn verhaal geschreven was met de heilige liefde uit zijn oprecht geloof wellend en met het groote talent waarover hij beschikt. Men heeft *Un Pénitent de Furnes* reeds een meesterwerk genoemd... Misschien wel...

Zoowat twintig jaar geleden maakte Léopold Courouble's *Famille Kaekebroeck* serie letterlijk sensatie. Ik vermoed, dat dit bij de jongere generatie met den nieuwen druk, door de *Renaissance du Livre* bezorgd, niet meer het geval zal zijn. We hebben sedert immers de Beulemansen gehad... De verhalen zijn me wel wat tegengevallen, - zooveel platheid met zoo weinig aangeboren fijnheid is niet natuurlijk. Het ontbreekt Courouble niet aan humor en ook niet aan talent, - maar om dergelijk werk te doen slagen en er goede literatuur van te maken is er een kleurige borstel en een fijn ontleedmes noodig. *La Famille Kaekebroeck, Pauline Platbrood* en *Les Noces d'Or* zijn drie plezierige boeken, maar zoowel E. Demolder als G. Eekhoud hebben er de letterkundige waarde van overschat. In dit genre zedenschetsen heeft Georges Garnir het oneindig verder gebracht, om niet te spreken van Edm. Glesener's meesterlijke figuur: *Monsieur Honoré*, die later *Le Citoyen Colette* wordt.

De Renaissance du Livre, die de Fransch-Belgische schrijvers uitstekende diensten bewijst door haar welverzorgde, talrijke en welgekozen uitgaven, bezorgde in enkele maanden tijds een dozijn boeken, waarvan ik de voornaamste terloops bespreken zal.

Van Georges Eekhoud een herdruk van *Voyous de velours*, een verhaal uit de Brusselsche onderwereld, dat een twintigtal jaren geleden veel opgang maakte. Gourmont vergeleek toen Eekhoud aan Balzac en stelde sommige verhalen van den Vlaming boven het beste van den schrijver van de *Comédie humaine. Voyous de velours* is ongewijfeld flink werk, maar... Gourmont overdreef wel eens.

Sympathieker was mij steeds het werk van Hubert Krains, dat wellicht van minder aangeboren talent getuigt, maar ook van meer gevoel, meer poëzie en fijner nuances. *Les Amours rustiques* is ook weer degelijk werk, somber en pijnlijk als altijd,

doch vol van de ernstige, weemoedige sympathie van den schrijver met die ruwe, kortzichtige menschen. De stijl is sober, zooals die van *Le Pain Noir* en *Mes Amis*.

L'Indigne Rivale van Gérard Harry is een meesleepende roman van heerlijke liefde, die te strijden heeft met een 'onwaardige mededingster', nl. de politiek. Harry schijnt beide rivalen evengoed te kennen en deze pakkende geschiedenis is dan ook vol gedachten en critiek over onze hedendaagsche zeden.

Veel opmerkingsgeest en veel gevoel en hooge moraal zijn de hoofdhoedanigheden van Mevr. Julia Frézin's *Chaîne sans fin:* de treurige geschiedenis van een meisje, die alle schoonheden van hart en geest, maar niet van lichaam bezit en die in haar éenige liefde verraden wordt door een half-zuster voor wie zij een moeder geweest is.

Roger Avermaete wil een satyrisch schrijver zijn en slaagt daar wel in met zijn Antwerpschen roman *Une Rivalité Farouche* vol tragi- comiek, vol Antwerpsche typen van de haven, ook van schilders en modellen. Geen ontledende philosophie: eer de brutale, fatale waarheid zonder commentaar.

Jean Lariguette, drille de Wallonie van Robert Parmentier. Eer grof en plat op vele plaatsen waar de schrijver zeer zeker denkt onweerstaanbaar komiek te zijn. Nochtans geeft hij blijken van veel talent en hier zijn zelfs elementen aanwezig, die veel hoop geven voor komend werk.

Voor hen die van een boeiend reisverhaal houden is Edmond Thieffry's boek *En Avion de Bruxelles au Congo belge* in alle opzichten aanbevelenswaardig. Ik voor mijn paart heb het in één adem doorgelezen. Literatuur moet men er natuurlijk niet in zoeken.

April 1926.

LEO VAN RIEL.

Een Congres van Bibliothecarissen en Boekenliefhebbers

De handelingen en mededeelingen van het Congres International des Bibliothécaires et des Bibliophiles, van 3 tot 9 April 1923 te Parijs gehouden, hebben in de eerste maanden van het jaar '25 het licht gezien. Zij werden uitgegeven door Fernand Mazerolle, algemeen secretaris en Charles Mortet, ondervoorzitter van de derde sectie (Parijs, Jaure et Cie, 1925; 8°, II en 542 blz.; (platen).

Dat het publiceeren er van zoo lang uitbleef is echter niet zoo zeer te betreuren: het Inrichtingscomiteit had, inderdaad, gemeend, als herdenking aan die internationale samenkomst, niets meer te kunnen uitgeven dan een brochuurtje, de verslagen der zittingen bevattende; met geduldig naar inschrijvingen - nu talrijk ingekomen - en naar privaten en officieelen steun te wachten, is het mogelijk gebleken ook de mededeelingen, tijdens de zittingen gehouden, bij de ontworpen brochuur te voegen en wat, haast twee jaar nadat het Congres plaats greep, het publiek aangeboden werd, was een lijvig 8° van bij de 550 bladzijden, met talrijke platen versierd.

De lijst der congressisten en de processen-verbaal der zittingen gaan we stilzwijgend voorbij om alleen de Communications et Mémoires te bespreken, onderverdeeld in drie groote afdeelingen: I. - Bibliothèques et Bibliothécaires; II. - Utilisation des Bibliothèques et Diffusion du Livre; III. - Histoire et Art du Livre.

De belangrijkste mededeeling van Afdeeling I, misschien wel de belangrijkste mededeeling van heel het Congres, waarvan elke intellectueel niet nutteloos kennis zal nemen, schijnt ons wel de eerste te zijn, die van l'abbé M. Langlois, bibliothecaris van het ‘Institut Catholique’ te Parijs. Het draagt als titel: *La Nouvelle Bibliothèque. Collections, locaux, administration*. Het aantal encyclopedische en retrospectieve bibliotheken is overal veel te groot, merkt steller. De voortbrengst aan boeken en tijdschriften, de uitbreiding der wetenschap en de snelheid, waarmede deze vooruitgaat, eischen een nieuwe formule, een

nieuwe opvatting van de bibliotheek. Deze is: de bibliotheken - de overgroote meerderheid er van althans! - moeten speciaal zijn en actueel; de meeste bibliotheken mogen maar tijdelijke dépots zijn (laboratoria), die periodisch hunne verouderde werken naar centrale dépots (conservatoria) zullen sturen, om daar voor het nageslacht - en het opmaken der geschiedenis - bewaard te worden. Sprekende van de lokalen, herhaalt de heer Langlois voor de zooveelste maal, dat de nationale of stedelijke boekenverzamelingen niet in oude vochtige kloosters of oud vorstelijke paleizen met hooge, versierde zolderingen en breede ramen dienen opgeborgen te worden, maar wel in voor hun doeleinden speciaal opgetrokken gebouwen, waarin men niet het sierlijke aan het nuttige opofferen mag, en waarvoor, wat het opmaken van het plan betreft, bibliothecaris en bouwkundige nuttig kunnen samenwerken. In zake administratie wijst schrijver er op, dat het aanwerven van het personeel der bibliotheken veel te wenschen overlaat en dat er ook hier hervormingen dienen ingevoerd te worden, die met een verhooging van jaarwedden en van subsidies zouden moeten gepaard gaan. Verder worden een paar woorden gezegd over de kwestie der uurroosters en die der reglementen voor mededeeling en uitleening der boeken; hier zou unificatie en internationalisatie niet kwaad zijn. Eindelijk handelt schrijver over de rechtspersoonlijkheid der groote bibliotheken.

De tweede verhandeling, alhoewel meer speciaal, zal ook wel al diegenen inieresseeren, die nu en dan, of dagelijks, op bibliotheken gaan werken en wel eens in betrekking moeten komen met de ambtenaars, er aan verbonden. Hier vraagt zich C.B. Burger, bibliothecaris der Universiteit te Amsterdam, af welke de vereischte hoedanigheden zijn, om voor een goeden bibliothecaris te kunnen worden aangezien; moet een bibliothecaris eerst en vooral een goede bibliothekenadministrateur zijn, of is het noodig, dat hij een boekenkenner weze, een echte bibliofiel? 's Schrijvers antwoord is: de navorschers hebben behoefte aan bevoegde gidsen, aan bibliothecarissen of conservators, die de waardige opvolgers zullen zijn van de groote Hollandsche bibliografen: de Holltrops, de Cambells, de Tieles, de Knuttels....

Het derde stuk is dat van den heer Alexandre Birkenmayer, bibliothecaris der Universiteit te Krakow. Schrijver legt er ons het plan uit van een handboek voor wetenschappelijke bibliotheconomie, waaraan hij sedert jaren werkt en dat, door onvoorziene omstandigheden tot nog toe ongelukkig niet heeft kunnen verschijnen. Ongelukkig, zeggen wij, want niet alleen het plan, waardoor het werk ons als een model van logische ontwikkeling

der stof en van volledigheid en verscheidenheid voorkomt, ook de principes, volgens dewelke de auteur zijn werk opvat, schijnen ons een boek te mogen laten verwachten, dat van tel zal zijn in de geschiedenis der bibliotheekwetenschap.

Onder de verhandelingen, die in deze eerste afdeeling voorkomen, meenen we nog de volgende even te mogen vermelden, die meer van praktisch of historisch belang zijn:

La Protection des Richesses d'Art des Bibliothèques. Mesures indispensables à prendre, door A. Boinet, bibliothecaris der 'Bibliothèque Ste Géneviève' te Parijs;

De la Préservation des Livres rares contre les Insectes et les Moisissures, door M. Giraud-Mangin, conservator der stedelijke bibliotheek te Nantes;

La Désinfection des Livres et l'Hygiène des Bibliothèques par la 'Nébulisation', door F. Dogilbert;

La Bibliothèque de Rouen. Note sur quelques particularités de son organisation; door Henri Labrosse, bestuurder van de bibliotheken en van het historisch archief der stad;

La Nouvelle Collection d'Incunables de la Bibliothèque de l'Université de Louvain (met opsomming), door L. Stainier, administrateur der Koninklijke Bibliotheek van België en bestuurder van den dienst van herstel der Leuvensche Universiteitsbibliotheek;

La Salle Pie XI à la Bibliothèque Ambrosienne de Milan, door Mgr. Gramatica, prefect der Ambrosiana;

Le Livre et les Bibliothèques en Latvie, door A. Gravit, afgevaardigde van de republiek Letland;

La Bibliothèque française de Beyrouth, door Ph. de Tarrazi, conservator der bibliotheek aldaar;

La Bibliothèque Nationale Juive à Jérusalem, door Meyer Abraham, bibliothecaris der rabbinische school van Frankrijk.

Afdeeling II werd op haar beurt onderverdeeld in vijf. De eerste dezer onderverdeelingen (A. Reproduction et multiplication des documents) bevat maar drie stukken, alle drie echter meldenswaardig. In het eerste: *La 'Composition mécanique' pour l'Edition du Livre*, legt ons F. Dogilbert al de voordeelen uiteen van de monotypie. In het tweede: *L'Illustration dans te Livre*, geeft James Violle een overzicht van al de procedés, voor het illustreeren van boeken gebruikt en weidt breedvoerig uit over het nieuwste dezer procédés: de 'rotocalco', door de Engelsche 'off set' genoemd, waardoor het mogelijk werd platen te drukken op alle soorten van papier. In het derde: *Les Livres sur l'Histoire de l'Art*, deelt Georges Wildenstein mede, hoe, volgens hem, een verzameling van monographieën over de geschiedenis van de kunst in Frankrijk dient opgevat te worden.

De tweede onderafdeeling (B. Bibliothèques et Offices d'Information) is gewijd aan de sociale rol der bibliotheken. Zij bevat o.m. een zeker aantal mededeelingen, die de rol van bibliotheek en bibliothecaris doen uitkomen op het gebied der toegepaste kunsten en der wetenschappen, der technische en industrieele documentatie, der handelswetenschappen en economische betrekkingen.

De derde onderafdeeling (C. Bibliothèques Modernes), opent met twee bijdragen van twee onzer landgenooten: Victor Tourneur, conservator bij de Koninklijke Bibliotheek van België, over *La Mission des Bibliothèques centrales d'Etat*, die, volgens schrijver, niet langer meer naar de universaliteit zouden moeten streven, maar eerst en vooral het museum van het nationale boek zouden moeten zijn; - en A. Rutten, algemeen opziener der openbare bibliotheken van België, over *La Bibliothèque publique*, waar de nieuwe Belgische wet op de openbare bibliotheken wordt uitgelegd en onderzocht en de eerste resultaten, die ze opleverde, medegedeeld. Kunnen verder hier nog vermeld worden de mededeelingen van Zdenêk Tobolka, van Alexandre Birkenmayer en van Aro Naïto over den toestand der bibliotheken in Tsjeko-Slowakije en in Polen en over het vraagstuk van het boek in Japan.

Onder D. (Bibliographie, Classification, Catalogues, Coopération Internationale) komen talrijke stukken voor, die niet alleen door bibliothecarissen, maar ook door al wie aan wetenschap doet nuttig kunnen gelezen worden. Meer dan een hebben betrekking tot de internationale samenwerking inzake bibliotheken en documentatie en in verband daarmee dient de mededeeling van Paul Otlet, bestuurder van het Internationaal Instituut voor bibliographie te Brussel: *L'Organisation Internationale du Livre, de la Bibliographie et de la Documentation*, speciaal vermeld te worden.

Onder de rubriek E. (Questions diverses) werden een aantal stukken van algemeen en andere van speciaal bibliotheconomisch belang samengebracht. Wat de eerste betreft, meenen wij de bijdrage van L. Dimier: *Du Danger que fait courir la Superstition du Livre à la Culture intellectuelle*, te mogen vermelden. Onder de andere dienen de twee volgende aanbevolen te Worden: *De la nécessité de l'emploi en librairie de la fiche bibliographique internationale*, door Ch. Bayle en *Le Matériel et le Mobilier des Bibliothèques*, door G. Borgeaud.

In de eerste onderafdeeling van Afdeeling III (A. - Histoire de l'Imprimerie et de la Décoration du Livre) is vooral de medewerking van Polen meldenswaardig; in drie bijdragen geven ons Kasimierz Piekarski, Ludwik Bernacki en Francisca Garnier een kort, maar volledig overzicht van de geschie-

denis van het Poolsche boek van de XVe eeuw tot heden. Ook de mededeeling van N. Jorga, hoogleeraar te Boekarest en correspondent van het Institut de France, over *L'Ornementation du Vieux Livre Roumain*, zal menigeen interesseeren.

Het laatste gedeelte van den bundel (Afdeeling III. B.) werd voorbehouden tot geschiedkundige mededeelingen omtrent en beschrijvingen van oude bibliotheken en private verzamelingen en ook tot bibliophilie. Stukken over de bibliotheken van René d'Anjou en van Nicolas Fouquet, over de 'collection Saintongeoise' van Maurice Martinet, over de oudste bibliotheken van den Elzas en over de muziekbibliotheek van prins Antoine I van Monaco, komen er in voor; eindelijk deelt er Carlo Frati, bestuurder der Universiteitsbibliotheken te Bologna, bijzonderheden mede over zijn ontwerp van een bio-bibliographisch woordenboek der Italiaansche bibliothecarissen, bibliografen en bibliofielen uit de XIVe en XVe eeuw.

De lijst der documenten die op de technische tentoonstelling der bibliotheken, in de 'Maison du Livre' te Parijs gehouden, voorkwamen, werden als bijvoegsel bij de *Procès-Verbaux et Mémoires* van het Congres gepubliceerd.

Bij een eerste doorbladeren van dit lijvig boekdeel kregen we aanstonds den indruk, dat de mededeelingen, die er in voorkomen, in hun geheel, niet de bibliothecarissen en de bibliofielen alleen konden interesseeren, maar ook hen die, in verschillende opzichten, in de geschiedenis van het boek en in de kunst van het boek belang stellen, alsook al de werkers en navorschers in het algemeen, die over de inrichting der bibliotheken - die algemeene laboratoria! - het gebruik en de geschiedenis er van en over de nijverheid en de verspreiding van het boek niet onnuttige en niet on-interessante inlichtingen en bijzonderheden wenschen te vernemen.

Februari 1926.

Dr C. DEBAIVE.

Tijdschriftenkroniek

Dietsche Warande en Belfort.

‘Januari 1900 werd de “Dietsche Warande”, die in 1855 door Hollands grooten pionier Jozef Alberdingk Thijm, werd gesticht, en in 1887 onder leiding kwam van Jozef's broeder den Leuvenschen Hoogleeraar Paul Alberdingk Thijm, versmolten met “Het Belfort”, dat in 1886 te Gent werd opgericht. Dat is nu vijf en twintig jaar geleden....’ Zoo luidt het begin van *Ons Zilveren Jubelfeest* in het Januari-nummer 1926 van DIETSCHE WARANDE EN BELFORT. Wij hebben hier niet terug te komen op dit jubileum, dat te Antwerpen op 17 Januari werd gevierd; wij willen alleen wijzen op het nieuw uitzicht, dat het tijdschrift met aanvang van den 26^{en} jaargang heeft gekregen en op een paar artikels, in de drie laatste nummers verschenen.

Het weinig artistiek rood couvert met de zwarte silhouet der torens van Vlaanderen er op werd vervangen door een olijfkleurig met een symbolische teekening van E. Yoors; het formaat is veranderd: van gewoon 8° is het vierkant 8° geworden; het keurig papier, de tekst op regels van een 70-tal letters gedrukt, de breede margina's doen het oog aangenaam aan; de druk is overal beter verzorgd en de kleine hinderlijke tekst van sommige rubrieken werd vervangen door gewonen druk; het jubileum-nummer is met twee portretten en twee platen versierd, terwijl het in de bedoeling der redactie ligt in den loop van het jaar een reeks reproducties te geven van werken van jonge schilders en beeldhouwers. Kortom, het heele tijdschrift presenteert oneindig veel beter dan vroeger.

In n^{r} 1, jg. XXVI, buiten de gelegenheidsstukken *Aan Dietsche Waranda en Belfort*, verzen door Felix Rutten; *Het zilveren Jubileum van Dietsche Warande en Belfort* door Gerard Walschap; *Dr. Jules Persijn*, waarin Dr. A. Boon de sterke persoonlijkheid en den stillen wroetersarbeid van hem, die bijna 25 jaar lang de ondankbare taak heeft waargenomen van redactiesecretaris, in het licht stelt; *Onze Warande* door Dr. Gerard Brom, (Bespiegeling door Stijn Streuvels) en de huldebetuigingen van Joris Eeckhout, Felix Timmermans en Al. Walgrave aan Mejuff. Maria Eliza Belpaire, de goede hovenierster van een schoone Vlaamsche Warande (Timmermans), die altijd den bloei en den groei van het thans gevierde tijdschrift heeft verzekerd en die er steeds de ziel van is geweest. (Eeckhout) - verdienen volgende bijdragen vermeld te worden: twee *Gedichten* van Karel van de Woestijne, vijf *Etsen in Proza* door F.V. Toussaint van Boelaere, ‘*De Zeven Vreugden van Maria’* door Jozef Muls, (naar het schilderij van Memling in de Pinakotheek te München) en *Het geestelijk Mandeken*, fragment door Dr. M. Sabbe, naar *Vander dochteren van Syon*..., Antwerpen, G. Leeu, 1492. Dr. L. Reypens, S.J. zet er zijn Ruusbroec-studiën in voort (*Voor de Geschiedenis van Jan Van Ruusbroec*. - II. *Ruusbroec Joachimiet*) en Filip De Pillecijn zijn *Pieter Fardé, Minderbroeder*.

In *Frankrijk ter Zee* (n^{r} 2) bewijst K. Schoeters, S.J. dat de Franschmun, mag hij vele uitstekende hoedanigheden bezitten, in de verste verte geen zeevaarder is. Kort en bondig overziet schrijver de heele geschiedenis van de

scheepvaart, die der ontdekkingstochten van XVe, XVIe en XXe eeuw en die der kolonisatieondernemingen in de XVIIIe en XIXe eeuw. Overal en altijd komt Frankrijk achteraan; Frankrijk dat met zijn rijke kustenontplooiïng aan twee wereldzeeën, door de natuur zoo rijkelijk werd bedeeld, liet zich inzake scheepsbouw, scheepvaart en kultureele en economische voordeelen die er het gevolg van zijn, steeds door Spanje, Portugal en Italië, Engeland en Nederland, ja zelfs Duitschland overtreffen!... Het is dan ook geen wonder, dat de Fransche taal aan eigen goed, wat zee- en zeevaart-termen betreft, zoo arm is P. Schoeters geeft ons een heele reeks woorden op, tot de zee betrekking hebbende, die het Fransch is gaan ontleenen aan het Italiaansch, het Spaansch en het Portugeesch. Maar de bijdrage van de Zuid-Romaansche talen wordt in belang verre overtroffen door die van de Germaansche. Schrijver onderscheidt vier verschillende oogenblikken in de geschiedenis, waar Germaansche zeetermen in het Fransch worden binnengeloodst: 1) Bij de vestiging in Gallië van de onderscheidene Germaansche stammen, in de V^{e} eeuw, wanneer tientallen namen van visschen, watervogels en -planten, van lucht-, water-, en grondgesteltenis, van allerhande scheepstuig aan het Oud-Germaansch werden ontleend. 2) Het tijdperk der invallen van de Noormannen, in de IXe eeuw, toen de benamingen van de vier windstreken en de namen van sommige eenvoudige scheepstypen, van de meeste hoofddeelen, waaruit een schip samengesteld is, van de voornaamste deelen van masten en want en van allerlei scheepstuig uit Oud-Noorsch en Angelsaksisch in het Fransch werden ingevoerd. 3) Het tijdperk der Nederlandsche leenwoorden, die zeer talrijk zijn en in XVe, XVIe en XVIIe eeuw werden opgenomen. 4) Het tijdperk der Engelsche leenwoorden, dut ongeveer met de XVIIe eeuw aanving en nu nog verre van afgeloopen is, tengevolge van het alles-te-zeggen-hebben op zee van de Angel-Saksers tegenwoordig. Dit alles bewijst dat het Zee-Fransch een vreemden stempel draagt, en mag door schrijver ter staving van zijn thesis met recht worden aangebracht, want ‘de geschiedenis van een volk kan men lezen in de woorden van zijn taal.’

De redactie van D.W. en B. neemt zich voor een reeks artikelen over buitenlandsche literatuur, in den loop van 1926, te publiceeren. Een begin van uitvoering van dit plan krijgen we reeds in n^{rs} 2 en 3, met een studie over de groote Hongaarsche schrijfster *Renée Erdös*, door Dr. El. Jaulusz. Schrijver vertelt ons van het leven en den zielegang van deze vrouw, die die levensontgoochelingen naar den katholieken godsdienst deden terugkeeren; hij spreekt ons van haar verzenbundels, analyseert haar tooneelspelen: ‘Johannes de Discipel’ en ‘De Soldenier van Assisi’ en onderhoudt ons breedvoerig over den cyclus van autobiographische romans, waarvan drie (‘De Nieuwe Telg’, ‘De Koningin des Levens’ en ‘De besloten Wegen’) reeds het licht hebben gezien en een vierde (‘Ave Roma!’) in voorbereiding is; eindelijk geeft hij ons een lang resumé van Erdös' meest populairen roman: ‘Kardinaal Santerra.’ Ziehier het slot van Dr. Jaulusz' studie, waarin hij Renée Erdös en haar werk karakteriseert: ‘Erdös Renée is de volbloedige romantieker wier verbeelding het leeuwenaandeel inneemt in haar werk. Zoo zijn haar typen niet altijd uit het werkelijke leven gegrepen en men ontmoet in haar romans menschen die zoo schoon en zoo goed in het leven niet bestaan. Droomen en visioenen bekleeden daarbij een voorname plaats in haar werk. Symbolen gebruikt zij gaarne. Romantisch zijn vele harer personagen... De vrouwenfiguren die hare voorliefde hebben komen in verschillende werken

herhaaldelijk onder andere namen terug... Het kind is voor haar alles. Zij vergeeft alles om het kind... De bijkomstigheden van het leven, geldzucht, levensstrijd om den broode en dies meer, interesseert haar niet. Hare personagen zijn rijk en wat tusschen hen, en in hunne ziel, zich afspeelt zijn uitsluitend en altijd de problemen van het leven, het geloof, de liefde. Zoo slordig als zij soms werkt, zich b.v. vergist over den ouderdom van een persoon, over zijn verwantschap, zich binnen het bestek van twee bladzijden omtrent kleine bijzonderheden letterlijk tegenspreekt, zoo aandachtig en erstig is zij bestendig met die groote problemen bezig en het is het grootste

geheim van haren Europeeschen bijval, dat zij in deze tijden van materialisme de primaire waarde dezer verheven ideeële factoren hersteld heeft.'

In n^{r} 3 van D.W. en B. waar hierboven aangehaalde regels, blz. 309 en 310 te lezen staan, publiceert Stan Dietvors, blz. 280-327, een artikel over *De Opheffing der Belgische Neutraliteit*. 'De opheffing der gedwongen, gewaarborgde neutraliteit van België, begint schrijver, welke bij een der eerste regeeringsdaden na 's Konings terugkeer in Brussel plechtig werd afgekondigd en toen van geen enkele zijde eenig protest uitlokte, is thans in de laatste maanden het onderwerp geworden van eindloos twistgeschrijf in sommige Vlaamsche organen van den uitersten vleugel, doch vooral ook in Nederlandsche bladen bij hun bestrijding van het ontworpen Nederlandsch-Belgisch verdrag.... Vlamingen van het extremistische kamp en zekere Nederlandsche schrijvers zien daarin gevaar van hun hoogste belangen: een bedreiging uit het Zuiden.' Aan de eersten antwoordende, bewijst St Dietvors 1) dat de neutraliteit, ons in 1830 opgelegd, van België voor Frankrijk, tul van Franschen en de bekende 'pénétration pacifique' een echt Eldorado maakte; 2) dat Beigië's positie en het wezen zijner neutraliteit zich met de politieke verhoudingen in Europa wijzigden, zoodanig dat - en dit van 1870 af - steunende op de bestaande overeenkomst, het België niet meer mogelijk ware geweest een inval, ook niet langs Frankrijk's zijde, te voorkomen. In het tweede deel van zijn artikel weerlegt schrijver de valsche voorstelling van sommige Hollandsche milieus, als zou de gewaarborgde Belgische neutraliteit nog altijd de voortzetting zijn van de oude barrière-politiek tegen Frankrijk. Dit was zeker het geval niet in de eerste periode van Beigië's onafhankelijkheid (1830-1870); dit was nog minder het geval in het tweede tijdperk (1870-1914), wanneer de gewaarborgde neutraliteit niets anders dan een oorlogspoort in Europa geworden was. 'Nederland ook ondervond daarvan den weerslag', inzake internationale politiek en te recht mag S. Dietvors hier besluiten: 'De gewnarborgde neutraliteit - aanvankelijk zeer voordeelig voor België en Nederland - werd later een nadeel voor Vlaanderen, voor België en Nederland, omdat deze daardoor in hun eigen wezen, in hun zelfstandigheid gehinderd werden, in onzekerheid leefden en niet geheel vrij stonden bij de bepaling harer gedragslijnen.'

2 April '26.
C. DEBAIVE.

Het geval G.L. Van Roosbroeck[1]
Enkele beschouwingen onder vorm van open brief aan dr Maurits Sabbe.

Waarde Vriend Sabbe,

Over Gust Van Roosbroeck te schrijven, om zijn uit het Engelsch vertaalde novelle *Doomsiday* in te leiden, nu deze, als van een vreemden schrijver, in den ‘Vlaamschen Gids’ verschijnt, voor mij, mijn waarde Sabbe, vermits U mij aanwakkert om deze ‘voorstelling’ van den nieuwen, in Uw tijdschrift aanvaarden Amerikaanschen auteur, op me te nemen, is zulks een even bevreemdende als kiesche, doch aangename taak... Dringt U zoo aan, omdat U wel weet dat ik tot de beste vrienden van den vroege ren Van Roosbroeck behoord heb, toen deze nog als een jonge, geestdriftige Vlaamsche auteur en een heel leuke, iets of wat bohême-achtige guit de straten van Antwerpen doorstormde, en 't U eveneens bekend is, dat ik thans nog een der weinigen hier te lande ben, die mag voortgaan me in zijn vriendschap te verheugen, nu hij, een nuchter, kranig Amerikaansch burger geworden, het gebracht heeft tot de degelijkheid en het succes van een heel gewaardeerden professor aan de eerste Hoogeschool van de U.S.A., tot den roem van een op zijn gebied, in de wetenschappelijke kringen bijna universeel beroemden romanist? Is 't daarom, Amice, (en U hebt groot gelijk gehad beroep te doen op mijn oude, steeds levendige genegenheid voor mijn Amerikaanschen vriend) dat U me aanspoort om het mijne te zeggen over wat ik, om alles te

(1) G.L. Van Roosbroeck, die, toen hij nog Antwerpen bewoonde, in de eerste jaargangen van ons tijdschrift enkele literaire bijdragen leverde, zond ons uit de Vereenigde Staten een in 't Engelsch geschreven verhaal, *Doomsday*, dat we verder, vertaald, opnemen.

vereenvoudigen, als het ‘geval’ Van Roosbroeck zal bestempelen?... Dan neem ik uw voorstel gaarne aan...

Of mag 't geen ‘geval’ heeten, wanneer een jonge Vlaming, die zonder een wonder nu nog in Vlaanderen zou aanzitten aan de, volgens den dichter, ‘rijke tafelen’ van onze kleine cultuur - maar die ik me wel eens veroorloof kaal te vinden - min of meer dilettanterig aan Vlaamsche literatuur en Vlaamsche politiek mededoende, als zoovelen, thans van dat engere ‘Vlaamsch-zijn’ bevrijd, er boven uitgegroeid (en toch ondanks alles er nog aan vastzittend, met zekere vezels van zijn wezen), zich zoodanig heeft kunnen ontwikkelen tot een ‘cosmopoliet’, dat hij als Amerikaansch geleerde zich geheel en al aan Fransche literatuur en taalstudie wijdend, vrienden en belangstellenden in alle deelen der wereld heeft gevonden in zoo'n mate zelfs dat ik in hem een levend voorbeeld meen te mogen zien van één die, in alle gaafheid en oprechtheid Vlaming zijnde, zich heeft kunnen opwerken, ik durf al niet meer zeggen, zooals Vermeylen 't ons leerde: tot een Europeeër, doch tot een wereldburger, ten einde van een heel wat grootere gemeenschap deel uit te maken dan de onze, zonder daarom zijn eigen oorsprong te vergeten, zonder met zijn verleden at te breken?...

Om vele redenen lijkt mij dit ‘geval’ Van Roosbroeck bizonder interessant. Op zich zelf allereerst, als persoonlijk levensfeit; - doch als zoodanig zou het ons heel wat minder aanbelangen, deed het zich meteen niet onder een meer representatieven vorm vóór, als symbool ook, als teeken des tijds, terwijl er misschien nog een lesje uit te putten is, voor zekeren onzer, en een paar conclusies uit te trekken waarvan de beteekenis die van Van Roosbroeck's eigen avontuur wel zal overtreffen, naar ik gis.

De verzoeking is ondertusschen groot voor mij me door mijn persoonlijke herinneringen te laten medesleepen. 't Is een heele brok uit zijn, uit mijn jeugd die vóór me opdoemt, wanneer ik dien jongen kerel herdenk, met wien ik jaren lang bevriend ben geweest, met wien ik geregeld, een tijd lang bijna dagelijks, ben omgegaan, met wien ik een paar tijdschriften heb gesticht, met wiens medewerking ik zelfs enkele boekjes en verschillende bijdragen in het licht heb gezonden... Ik geloot wel dat ik al de

straten en stegen van Antwerpen heb doorkuierd in gezelschap van dezen niet grooten, niet kleinen, iets of wat freelen, toch flinken, blonden, blauwoogigen jongeling, erg bleek van gelaatskleur, tot het geelachtige toe, en die met zijn luide welsprekendheid en zijn druk-gebarende hartstochtelijkheid meer dan eens de stille lieden van onze stad bevreemd heeft doen opkijken... Ik zie hem nog, in de eerste jaren onzer vriendschap, toen de ‘estheten’-mode nog mocht bogen op de gunst van al wie ‘artist’ was of ‘kunstenaar’ zich waande (ô, Wilde, ó, Péladan!), met zijn lang haar, zijn breedgeranden hoed, zijn zwieriggeknoopte lavallière... Later, toen hij aan de estheterij den rug had toegekeerd (we hadden het iets of wat weeke en gezochte van de ‘kunst’ in ons overwonnen, na Walt Whitman te hebben herlezen en Nietzsche te hebben geadopteerd) had het Engelsche genre zijn voorkeur. De ‘Gust’, dien ik me uit de laatste jaren van vóór den oorlog herinner, ziet er in mijn geheugen eer als een Engelschen ‘globe-trotter’ dan als een Parijschen ‘rapin’ uit, zorgvuldig gladgeschoren, de haren in een onberispelijke scheiding, met een lichtgrijs homespun-pak, en daarbij 's Winters een pet, diep op het hoofd gedrukt, 's Zomers een panama, iets of wat uitdagend achteruitgeschoven... Doch zijn uiterlijk is bijzaak, evenals zijn verschillende perikelen, en ik wil er me vooral niet aan bezondigen over het toenmalig bestaan van Gust van Roosbroeck in bizonderheden te treden... Ik heb hem trouwens onder zoovele gedaanten gekend, eerst als student, letterkundige, bohême, dan als zakenman, assurantiemakelaar en speculateur in gronden, daarna nog als politiek propagandist (en als zulks met ijver meetings beleggend, op den buiten vooral!), om hem als journalist te zien eindigen - wat hij nog was bij het uitbreken van den oorlog -, dat ik enkele bladzijden zou noodig hebben om de eenheid van een zoo verscheiden levensbeeld te doen uitschijnen. Het papier is duur, Waarde Redacteur, ik weet het, en met dat alles neer te schrijven zou ik daarbij wellicht slechts enkele Uwer lezers interesseeren, behalve een paar makkers, die persoonlijk Van Roosbroeck hebben gekend, behalve mezelven vooral... Maar wat mij betreft, vind ik het nog wel wat vroeg om reeds aan mijn ‘memoriën’ te denken...

Wat ik me ondertusschen 't duidelijkst en 't liefst herinner, dat zijn de schrijfboeken waarmede mijn vriend meestal onder zijn arm liep: de verschillende schriften waarin hij van dag tot dag neerpende alles wat hij zag, overwoog, beleefde en verzon, zijn gedichten, brokken filozofie of kritiek, novellen en sproken, zijn mijmeringen, zijn beschouwingen, zooals dat alles bij hem opkwam, spontaan, al loopende, al pratende, bij het rooken van vele cigaretten, bij het drinken van menig kopje thee, zooals hij dat alles geregeld te boek stelde, meestal 's avonds, na zijn kuieren door de stad, na zijn praten en herpraten met vrienden, tot laat in den nacht soms, te vol van geestdrift en levenslust om vroeg te bed te kunnen gaan...

Wat er geworden is van deze schrijfboeken - de laatste die ik zag, droegen als volgnummer 16 of 17, meen ik - weet ik niet, maar ik hoop in het belang onzer literatuur, dat ze niet verloren zijn gesukkeld en bewaard zullen blijven. 't Is uit deze schrijfboeken, dat ik meestal putte, wanneer ik copij noodig had voor een der tijdschriften waarvan ik alsdan het bestuur waarnam en in wier redactie ik ook mijn trouwen vriend Gust binnengeloodst had, aan hem gehecht als kameraad en vol waardeering voor zijn talent: ik reikte hem pen en papier, wees hem het fragment aan, dat me vooral geschikt voorkwam of me bizonder beviel, en Gust zette zich aan 't werk, voor zoover hij niets beters te doen had. 't Is uit deze cahiers dat ongeveer alles geput is wat door Van Roosbroeck onder boekvorm en als tijdschriftbijdragen gepubliceerd werd: zijn *Sproken van Droom en Dood*, welke in 1908 bij L. Opdebeek verschenen, de gedichten, novellen, opstellen die men zal aantreffen in *Vlaamsche Afbeid, De Boomgaard, De Vlaamsche Gids, De Nieuwe Gids, Groot Nederland* en nog een paar andere tijdschriften, terwijl men er ook in terug zal vinden zekere fragmenten welke hij me ter hand stelde voor de boekjes, door ons beiden in samenwerking uitgegeven.

Laat me nog toe, mijn beste Sabbe, alvorens tot zakelijker gegevens over te gaan (en ik hoop dat U me niet zult verwijten uit vriendschap te overdrijven) U te zeggen wat een bizondere achting ik altijd heb gehad voor wat ik gemakshalve Gust Van Roosbroeck's '*mogelijkheden*' zal heeten; dit woord

gebruikende, denk ik niet zoozeer aan wat men gemeenlijk ‘talent’ pleegt te noemen als aan wat ik liever met een woord als ‘*vindingrijkheid*’ wil bestempelen. Ik heb zelden begaafderen man gekend, met meer natuurlijken aanleg, met meer cultuur ook, die met zooveel gemak koutte en pende, lustig over alles en nog wat schrijvend, liever nog er over pratend. Had iemand toen den gelukkigen inval gehad op te teekenen al wat er onverhoeds uit dien welbespraakten mond rolde, vooral wanneer goed gehumeurd en van geld voorzien (wat niet alle dagen gebeurde) mijn vriend langs de Schelde kuierde, in opgewekte stemming, met een walmende Havana in zijn mond, of aan het terras van een gezellig koffiehuis gezeten, zijn beenen lui uitgestrekt, met een helder glas of een witglanzenden kop vóór zich (hij hield veel van thee en Rijnwijn, ook wel eens van whisky, als zulks U belang inboezemen kan), hij zich liet gaan met zijn dolle fantazie, wegdrijven op den roes van een altijd wakkere gedachte, en dan de gevoeligste verzen improviseerde, welke hij als een grand seigneur achteloos verloren liet gaan, of de schranderste stellingen als kaartkasteelen opbouwde, welke hij zich niet eens gewaardigde op te rapen! Ik sta nu nog verbaasd over een gemak van assimilatie, een vlugheid en doordringendheid van geest, een lichtgeroerde emotiviteit als de zijne. Hij bezat daarbij een verbazend geheugen; zoo kon hij in de oorspronkelijke taal het een gedicht na het ander van Heine of Shelley, Gezelle of Verlaine voordragen, brokstukken uit Nietzsche of Schopenhauer, Spencer of Hegel citeeren. Dit rap en schrander opnemen en verwerken van de meest abstracte en ingewikkeldste stof, zoodat hij er persoonlijk gebruik van vermocht te maken onder een heelemaal eigen vorm, na er zich het grondigste van toegeëigend te hebben, ik heb er dikwijls van genoten, als van een mooie en zeldzame virtuositeit des geestes. Ik voeg er bij dat ik altijd veel van circusspelen heb gehouden, mijn beste Sabbe, omdat al die oefeningen belangloos zijn: zoo'n acrobaat, zoo'n equilibrist, zoo'n goochelaar, zoo'n jongleur geeft eigenlijk ineens het beste van wat hij kan en zelve heeft aangeleerd en het beste tevens van wat hij uit de traditie van zijn kunstenmakerij bezit....

In den grond zijn er van die menschen, die in hun werk nooit

het essentieelste en zuiverste geven van wat zij onzichtbaar, in het geheim hunner ziel omdragen - misschien omdat de *uiting* bij hen niet rijp is, en ze noch het geduld, noch de volhardendheid hebben om die te laten rijpen. Men benadeelt hen wanneer men hen alleen beoordeelt naar wat uit hun binnenste zwangerschap naar buiten op de wereld is gebracht: prachtige, gezonde moeders brengen soms half-ziekelijke en maar relatief-mooie kinderen voort. Zulke menschen schenken dan ook vaak het betere van hun ‘ikheid’ weg, in den loop van een gesprek, in een brief, misschien ook in een liefdesverklaring (dat moeten de vrouwen beter weten dan wij!), terwijl zij, in wat men niet zonder grootspraak hun ‘werk’ zal heeten, - enkele bladzijden, welke bij toeval het licht zagen, niet eens de beste uit hun voorraad - slechts onbeholpen, bij wijze van toespelingen eer dan als evenwichtige, doordiepte en afgewerkte bekentenissen, iets laten zien van hun echt, verborgen wezen, zoo complex trouwens dat het niet in één geut naar buiten te brengen is. Zij vullen geen bekkens, geen fontein, amper een dun proefbuisje.

Zulks is het geval met *Sproken van Droom en Dood* van Gust Van Roosbroeck, al wil ik geenszins de waarde van dit boek onderschatten - evenmin als ik ze overschatten zal. In 1908 verschenen, bevat het werkje symbolische schetsen en lyrische prozaverhalen die door mijn vriend werden geschreven, toen hij 16, 17 jaar oud was. Op een exemplaar in mijn bezit, en dat hij me schonk één paar jaar na het verschijnen er van, vind ik deze opdracht: ‘A ce moment j'étais un auto-psychologue lyrique, compliqué d'un imaginatif légendaire, qui conté des rêves d'amour et de résignation.’ Beelden en woordmuziek, fijn-trillende stemmingen, sierlijk- beweeglijke gebarenharmonieën en zinnenrhythmen, 't behoort tot dien tijd. Van den morgen tot den avond zaten we in Mallarmé of Poë, Verlaine of Hofmansthal verdiept, en ‘Salomé’ kenden we van buiten... Later zijn we door de *ironie* gered en, al schijnt 't paradoxaal, op die manier vooral *humaan* geworden, tot het leven teruggekeerd. Eigenlijk hebben we ons nooit veel om de theorie bekommerd, om een bij uitstek cerebrale uitlegging van leven en kunst; zelfs onze filosofie was sensitivistisch, indien ik me zoo uitdrukken mag; zoo we ons zelven tamelijk goed kenden, was 't niet langs

de wegen van een louter nuchtere ontleding; gevoelsmenschen zijn we eigenlijk altijd geweest, maar steunend op de gedachte, beschermd en versterkt er door... Waarom dat alles uit te leggen? Eigenlijk zouden degenen, die van dergelijke ontboezemingen houden, beter doen een paar onzer opstellen uit dien tijd te herlezen, waarin we nog al veel van onze eigen ziel hebben ontbloot, terwijl we achter het mom keken, dat anderen voor hun gelaat spanden... Dit is weer, Beste Vriend, een der aanvechtingen waartegen ik heb te strijden, nu ik dit stuk schrijf, dat U me hebt gevraagd: die drang om zich eens uit te storten, om door openbaarmaking van zijn duistersten aandrang en zijn geheimste opwellingen iets meer zekerheid en klaarheid over zichzelven, zijn aard, zijn groei, zijn einddoel, te verkrijgen... Alweer voor later, wanneer de memoriën-tijd zal aangebroken zijn... Voorloopig nog werken, als 't kan, niet in den spiegel kijken...

Om op mijn vriend terug te komen, een *practische* geest was hij misschien niet - gelijk de meeste, in het leven zich onbezorgd aan de realiteit aanpassende, zich bij het onvermijdelijke van het dagelijksch bestaan gereedelijk neerleggende menschen - maar een *methodische* geest is hij, in alle geval, van jongs af geweest, een dier scherpzinnige denkers, die met veel beleid alle gedachten, meeningen, concepten weten te rangschikken, er alles uit te puren wat er in zit en de gevolgtrekkingen er van met soepele orde, gezwind in hun brein en hun geweten in te burgeren. Daardoor behoorde hij ook tot die lieden die, heel lenig van gestalte en los van beweging, met gemak op en af trippelen, tusschen tafels en stoelen door, in het gedrang van de omstandigheden. Ze zitten vol verrassingen, de slimste of de beste, ze zijn tot alles bekwaam. Laat me maar bekennen, dat hij ook één dezer was, die den indruk verwekken alles te kunnen verrichten wat ze maar willen of wat ze zich eenigszins ernstig hebben voorgenomen, en die met een beetje vlijt er toe geraken alles te volbrengen wat ze besloten hebben aan te pakken... U begrijpt wel wat ik zeggen wil?... Het toeval heeft van Gust Van Roosbroeck een hoogleeraar en een specialiteit in romaansche literatuurgeschiedenis gemaakt. Mij zou 't geenszins bevreemd hebben, zoo hij op zekeren dag uit Amerika, of

anders uit het afgelegenste hoekje van Afrika, ware teruggekeerd, als bankier, of als protestantsch zendeling, als gentleman-farmer, of als eigenaar van een diamantmijn... Alleen als generaal heb ik hem nooit terugverwacht, toen ik me bijwijlen afvroeg, gedurende de jaren dat ik zonder nieuws van hem bleef, wat er van hem wel mocht geworden zijn, en onder welke gedaante ik hem vóór me zou zien opduiken, den eenen dag of anderen, als bij toover.

U ziet nu wellicht beter in, Waarde Sabbe, waarop ik daareven zinspeelde toen ik over de *mogelijkheden* van een man als Van Roosbroeck sprak, over de verrassingen die in hem besloten lagen, niet eens in kiem, niet eens als een belofte, maar als een van de vele dingen die zijn *kunnen*, alhoewel ze daarom misschien nooit zullen zijn, tenzij een onverwachte gebeurtenis den loop van het leven wijzige, of de lijn van de lotsbestemming van koers verandere....

Zooals voor velen is ook voor Gust Van Roosbroeck dat onverwacht feit de oorlog geweest... En toch... Ik vraag me af of ook zonder het uitbreken van den wereldkrijg, mijn vriend nog lang in Vlaanderen zou gebleven zijn en aan de Vlaamsche literatuur ‘geofferd’ hebben (in den absoluten evenals in den betrekkelijken zin van het woord ‘offeren’)...

Wat de literatuur betreft: reeds in 1911 had hij mij zijn voornemen kenbaar gemaakt zich niet langer met scheppende bellettrie in te laten, had hij mij zijn afkeer toevertrouwd voor het geliefhebber van zoovele zijner landgenooten, welke aan gedichten-rijmen en novelletjes-schrijven doen, zonder daarbij den ernst van hun doening te beseffen; terwijl hij ook reeds in 1911-12 naar middelen had uitgezien om uit Antwerpen weg te geraken...

Wat het eerste punt betreft, geloof ik dat hij woord gehouden heeft, en althans voor mijn part ken ik geen literair werk van hem, dat na 1911 *geschreven* is geworden... Misschien zijn er na 1911 nog wel een paar stukjes *verschenen*, maar dat zijn dan stukjes geweest, welke hij uit zijn vroegere cahiers heeft opgediept, om aan een vriend genoegen te doen - nog een laatste zwakheid - of om enkele franks aan honorarium te verdienen, wanneer de nood drong; zeker waren 't geen nieuw

geschreven, werkelijk literaire voortbrengsels, in den zin van de scheppende literatuur. Ook ‘journalistiek’ telt hier natuurlijk niet mede... Wat het tweede punt betreft, herinner ik me nog dat hij me, rond datzelfde tijdstip, vaak over Brazilië heeft onderhouden, half meenens, half droomens, alsmede over de middelen om zijn plan tot uitwijken ten uitvoer te brengen, al beken ik dat ik, in den beginne, zijn voornemen niet al te ernstig heb opgenomen en er met een zeker scepticisme tegenover stond.

Ik voor mij zag er iets in als een onwillekeurige navolging van Rimbaud. Van Roosbroeck kende Rimbaud's werk uitermate goed en onderhield me gedurig over hem: we waren zelfs zinnens een uitgebreid opstel over Rimbaud te schrijven, dat met onze reeds verschenen studies (Laforgue, Samain, Guérin) en nog een paar andere, welke we ontworpen hadden (Verlaine, Mallarmé) een boek zou hebben gevormd, hetwelk als beeld van de Fransche poëzie, en nog meer als synthese van de geestesgesteltenis der moderne dichters, wel iets had kunnen worden, op het gebied van de *psychologische* kritiek (de eenige waaraan we alsdan eenige waarde hechtten). Ook Rimbaud had, op heel jeugdigen ouderdom, aan de literatuur vaarwel gezegd en Frankrijk verlaten voor een wilde landstreek in Afrika, waar hij onbekend, in de diepste stilte, zonder nog iets van zich te laten hooren, zijn verder leven sleet, ver van de menschen die hij niet meer liefhad, ver van een beschaving welke hem te zeer had misleid, ver van de kunst, waarvan hij het ongerijmde had ingezien....

Een hoog, streng en edel begrip van de kunst had Van Roosbroeck voorzeker; van hem zouden we in geen geval te vreezen hebben gehad wat we van anderen te verduren krijgen: dat ze onverpoosd, tot hun laatsten adem, gedicht na gedicht, vertelseltje na vertelseltje aaneenlijmen, buiten alle noodzaak, zichzelven schaamteloos napratend, alleen maar uit gewoonte voortpennend, zonder ooit iets eigens, iets frisch mede te deelen te hebben. Om zoo laks te handelen had hij te veel liefde en te veel eerbied voor de literatuur, was hij te zeer doordrongen van het ideeële er van, ook al zag hij er misschien, aan den anderen kant, het ijdele van in, voornamelijk in een land als het onze, waar de meeste auteurs voor een publiek van

een paar dozijn menschen zich bijna hulpeloos beijveren... Misschien heeft hij, rond dien tijd, wel een van die crisissen doorgemaakt, van beuheid en moedeloosheid, welke in het leven van enkele begenadigden, maar te helderzienden, te kritisch aangelegden zich voordoen, wanneer het er voor hen op aan komt literaire of artistieke toekomstplannen te smeden. Hij evolueerde vooral zeer snel, niet zoozeer in vorm en taal als naar binnen, naar het verstand en het gevoel; onrustig en veranderlijk als hij was, moet ook zijn eigen onstandvastigheid hem meer dan ééne teleurstelling hebben bezorgd, althans in verband met wat hij werkelijk op het papier bracht, niet met wat hij slechts droomde of voor zichzelven alleen, achter het neergelaten tooneelscherm, als rol speelde. Meer en meer, - en dat was toen voor mij heel goed zichtbaar - ging hij, uit den roes van zijn beelden zich losrukkend, zijn extase temperend, naar een positiever en intellectueeler levensinzicht. Meer en meer won zijn verstand het op zijn sentiment. Gedichten als *Liederen der Illusie*, in den 'Boomgaard' verschenen, en voor oningewijden nog al moeilijk te begrijpen, bewijzen hoe abstract en sceptisch zijn manier van 'voelen' was geworden, en hoe de toover der kunst en het geluk der blije ontboezeming langzaam van hem afweken.

Op dit punt van mijn uiteenzetting gekomen, Waarde Vriend, kan ik niet beter doen dan letterlijk een fragment over te nemen uit een brief, welken ik van Gust Van Roosbroeck ontving, uit New-York, naar aanleiding van een schrijven waarin ik me tot het toetsen van zekere onzer toenmalige gewaarwordingen had laten verleiden; het is een zeer bewust document:

'Gij hebt me eens medegedeeld, dat men u gezegd had, rond dien tijd, dat men mijn *Liederen der Illusie* niet verstond. Ik zou U gelooven! Daar lagen zoo wat vijftien jaar tusschen mijn geestestoestand en dezen van onze "artisten" en "poëten". Ze voelden het wel, en er was niet veel broederlijks tusschen hen en mij. Wat ik zeg schijnt vol ijdelheid - en toch is het waar. De *Liederen der Illusie* - ik schreef er andere, maar die werden niet gepubliceerd - bezingen den dichter als tooveraar-goochelaar, wiens toeren en knepen bekend zijn en doorzien,

maar die als schepper van levensvoordeelige illusies toch welkom is. Daar zat heel wat scepticisme in, tegenover de verlossende kracht der toekomst zelve. Ik had ten andere een (onuitgegeven) kritiek van den kunstenaar geschreven. En van de kritiek van den artist kwam ik natuurlijk tot de kritiek der kunst. Ik stelde de kunst onder de optiek van het leven - en het leven onder de optiek van de kracht (een andere illusie!)...'

Terwijl hij vol-op deze gedachten aan 't uitbroeien was, knetterde de oorlog als een onverwachte en woeste hagelbui neer en sloeg al onze bont-beschilderde eieren stuk! In 1914 ging Gust Van Roosbroeck naar Engeland, in 1916 - met toelating van de Belgische regeering - naar Amerika. Als jongeling had hij eenigen tijd de Hoogeschool van Brussel bezocht, doch zonder den moed te hebben gevonden zich aan de tucht eener geregelde opleiding te onderwerpen. Door het leven verernstigd, door den strijd verhard, legde hij zich dadelijk na zijn aankomst in Amerika op de studie toe en verwierf eerst den graad van Master of Arts, daarna dien van Doctor in de Wijsbegeerte. In Oktober 1916 begon hij, op den laagsten rang, als 'instructor', onderwijs te geven in de Romaansche afdeeling van de Universiteit van Minnesota, doch in 1919 reeds werden hem een paar bizondere hoogere cursussen toevertrouwd. In 1922 werd hij naar John Hopkins University, te Baltimore, geroepen - de oudste werkelijke hoogeschool in de Vereenigde Staten, een middelpunt van 'research-work' -, in 1923 in New-York University benoemd tot bibliothecaris en 'lecturer' in de 'graduate school', altijd aan het 'Romance Departement', om eindelijk in Columbia-University terecht te komen, die voor de eerste van Amerika doorgaat. Daar geeft hij o.m. de cursussen van Fransch-Amerikaansche betrekkingen in de 18e eeuw, Moderne Poëzie, Geschiedenis der Fransche Tragedie, Methode en Bibliografie der moderne Literatuurgeschiedenis...

Naast zijn lessen hield hij zich onverpoosd met persoonlijke opzoekingen bezig (neen, maar... Gust Van Roosbroeck 'bibliotheekrat' geworden!). Het eerste onderwerp zijner studie was Corneille, en nog te Minnesota gaf hij over den Franschen treurspeldichter in verschillende tijdschriften, o.a. *Modern Philology*, een reeks studies uit (later in brochurevorm ook

afzonderlijk gedrukt), zooals *The Purpose of Corneille's Cid, The Cid Theme in France in* 1600, *The Genesis of Codneille's* '*Mélite*', *Corneille's early Friends and Surroundings. A Battle of Parodies* enz., welke ophef maakten. Prof. Gallas schreef er in een Noordnederlandsch vaktijdschrift over, Prof Abel Lefranc gaf er verschillende lezingen over in het Collège de France, de vooraanstaande Fransche pers bracht er menig commentaar over uit. Zelve las ik in *Le Temps* een feuilleton van Abel Lefranc, een ander in *Le Journal de Rouen*, van Georges Dubosc, geloof ik, waaruit de hoogste waardeering sprak voor het schrander opzoekingsvernuft en de fijne ontledingskunst van onzen vroegeren landgenoot.

De Fransche regeering moet hem, na het verschijnen van deze merkwaardige Corneille-studies, het Legioen van Eer toegekend hebben (nadat ook een iets of wat schrander Belgisch Minister van Kunsten en Wetenschappen er reeds toe overgegaan was hem tot Ridder in de Kroonorde te promoveeren), terwijl de 'Académie de Rouen' hem tot buitenlandsch lid aanstelde, ongeveer rond denzelfden tijd.

Daarna heeft Prof. Van Roosbroeck zijn aandacht aan andere onderwerpen gewijd; hij hield zich o.a. met Hamlet-kritiek onledig (vooral in een artikel in de *Publications of the Modern Language Association of America*), publiceerde verschillende onuitgegeven werken en brieven van Voltaire, dewelke, dezen laatsten tijd, in zijn belangstelling Corneille schijnt te hebben verdrongen, commenteerde Gresset, Favart, Boileau, La Fare, enz. Iemand die zooals hij - en zooals wij allen - gedurende zijn jeugd bijna uitsluitend voor moderne poëzie gevoelig was geweest, kon natuurlijk niet ineens en voor goed zoo'n voorliefde verzaken: tusschendoor vielen ook enkele opstellen over hedendaagsche Fransche auteurs uit zijn pen - bijvoorbeeld herinner ik me, in een Amerikaansch tijdschrift, een *Francis Jammes* gelezen te hebben, innig en vol vuur - en ook, naast de honderd vijftig kortere en langere studies welke hij sedert 1919 in zijn nieuw Amerikaansch vaderland schreef, in het Engelsch natuurlijk, enkele 'stories'. *Doomsday*, dat hier in vertaling wordt opgenomen, is een van de zeldzame werken van fantazie waaraan hij zich bezondigd heeft, sedert

den noodlottigen Mei 1911, toen hij den eed aflegde geen dichter, geen verteller meer te zijn...[1] En nog altijd - uitgezonderd vier of vijf documentaire artikels over Fransche en Amerikaansche literatuur, door hem aan *Vlaamsche Afbeid* geschonken, op aandrang van een schrijver, dien hij, met mij, geloof ik, als zijn oudsten en besten vriend beschouwt, Jozef Muls - is zijn bibliographie in 't Nederlandsch onaangevuld, ongeveer gebleven zooals ze was in 1911. Zal ze ook in de komende jaren even arm blijven? Dat is een andere vraag...

Anderen dan U, Waarde Sabbe, omdat zij alleen, en dan nog slechts uiterlijk, den vroegeren Van Roosbroeck hebben gekend, vreezen misschien, dat onze vriend zich slechts met tegenzin aan zijn nieuwen werkkring heeft aangepast. Van U verwacht ik deze dwaze meening geenszins: hebt ook gij niet aan den lijve ondervonden de aantrekkelijkheid van bronnenstudie en geschiedkundige opzoeking, de zoete koorts van het snuffelen in het verleden?

Hierover uit een anderen brief van den Amerikaanschen geleerde, het volgende: ‘Kritiek, in den zin welken dat woord in Vlaanderen meestal krijgt: uitdrukking van een opinie, schrijf ik niet meer. Ik weet nu maar al te wel hoe weinig ik *weet* en hoe oppervlakkig en woordrijk mijn vroegere kritiek was. Natuurlijk aanzie ik “kritiek” als die van X (hier volgt de naam van een bekenden katholieken dichter-criticus) als idioot, een uiteenzetting van enkele versleten vooroordeelen. Ik wil geen “gedachten” uiteenzetten, zonder eenig verband met werkelijk bestaande werk en waarin men de geschiedenis van het menschelijk denken kan lezen. Al onze gedachten zijn voortbrengsels van een evolutie. Men moet de *wortels* dezer gedachten en dezer overtuigingen vinden, dan eerst begrijpt men ze,... althans gedeeltelijk. Nederig en bescheiden tracht ik de geschiedenis van een “overtuiging”, van een “beweging”, van een “kunstvorm” te benaderen, door hun evolutie te volgen, zooals die in documenten is weerspiegeld. Zonder de meest nauwgezette studie van den documentairen kant er van is het begrijpen van een esthetisch phenomeen niet mogelijk!’

(1) Het onlangs (April 1926) in *Vlaamsche Arbeid* verschenen *en God is gestorven....* is er een ander van.

Zooals ik 't reeds zegde, voor mij is deze *metamorfoze* van mijn vriend niet bevreemdender, noch pijnlijker dan welke andere ook, die zich zou hebben kunnen voltrekken. Mij heeft het eigenlijk meer genoegen gedaan hem als hoogleeraar en als archievenuitpluizer terug te vinden dan als, laten we maar zeggen, meester van een hoogoven of secretaris van een wisselkantoor, en ik verheug me hartelijk over zijn succes en over het prestige dat hij zijn land van oorsprong heeft bijgebracht (het heeft nu en dan zoo'n stootje van buiten noodig...).

Eén boekje echter vergat ik, tot nu toe, en wel opzettelijk, in de lijst van zijn Amerikaansche producties te vermelden... Gij kent er het bestaan van, Amice, en reeds zult gij U afgevraagd hebben: maar hoe komt 't dat De Ridder niets zegt over het werk van Van Roosbroeck, dat voor ons Vlamingen, en voor allen die in de Nederlandsche literatuur belang stellen, juist het meest gewicht heeft? Ja, zeker, dat heeft het... Doch met thans dit boekje onder handen te nemen, krijgen we weer een heel andere zijde van het problema te overwegen, en ik wenschte eerst zooveel mogelijk vastheid aan de eenvoudigste opvatting van het besproken denationalisatie-vraagstuk te geven. Vergeef me zoo ik talmde, te midden van al dat voor literair-aangelegden iets of wat koud en hard gewas, naar de klare, malsche roos te grijpen...

Voor ons Vlamingen is inderdaad het verschijnen in 1921 van *Guido Gezelle, the mystic Potet of Flanders* een verheugende gebeurtenis. Niet alle dagen valt het voor, dat men ons ‘zijn’ in het buitenland erkenne, nog wel in een land, bijna een werelddeel als de Vereenigde Staten, waar men vaak aan Vlaanderen, de Vlaamsche ziel, de Vlaamsche taal, de Vlaamsche literatuur moet twijfelen, en waar zelden over ons is getuigd geworden met evenveel eerbied en genegenheid. De tot burger van de groote Amerikaansche natie opgeklommen Antwerpsche jongen heeft in den vreemde zijn taal, zijn landgenooten, zijn vroegere genegenheden vergeten noch verwaarloosd. En zoo boven zijn huis de ‘stars-and-stripes’ wapperen, is er toch een hoekje van die vlag waar nog een klauwend leeuwken danst, op gouden veld. Schoon heeft die ex-Vlaming, van uit de modernistische en machtige natie waarvan hij thans

deel uitmaakt, uit de verte naar ons en zijn verleden kijkend, veel engs, veel hatelijks, veel ouderwetsch-kleins te bespeuren gehad, de ontdekking van zooveel achterlijkheid, bekrompenheid, verdeeldheid, heeft toch zijn gehechtheid aan het oude stamland niet gedood! Hij bezit nog Vlaamsche vrienden aan wie hij schrijft; hij is dit jaar, door zijn heimwee gedreven, de zee overgestoken om Antwerpen terug te zien, zijn smalle straatjes en zijn trage menschjes, om het geluid van een hard, nogal zwaar dialect op te vangen dat hij toch niet heeft verleerd; hij leest onze schrijvers - enkelen, de werkelijk grooten, de echtpersoonlijken, zij die een ondergrond hebben, pit en substantie, niet de kunstmatig, uit partijzucht of cenakeldrift in de hoogte gestoken praatvaars -; hij schrijft zelfs een boek in het Engelsch, over den zuiversten, den heiligsten van al onze poëten, om hem aan zijn nieuwe landgenooten voor te stellen, als om hun in het oor te fluisteren: hoor eens, ik stam toch ook uit een land, dat iets te zeggen heeft in de wereld der dichters en der wijzen, dat het zijne heeft bijgebracht en bijbrengt tot het geestelijk bezit van de menschheid en waaraan jullie wel wat aandacht zoudt mogen schenken...

Konden toch de Vlamingen inzien, dat het tijd wordt voor hen, dringend tijd, om hun bestaan als volk niet alleen binnen het eigen land te verkondigen en er de rechten van staatkundig te bepleiten, doch dat zij tevens dit bestaan, ook buiten de grenzen van de natie waartoe ze behooren, dienen te bevestigen en, als 't zijn kan, te staven door wat zij zijn, door wat zij doen, door wat zij presteeren, door wat zij aan geestelijke waarde vertegenwoordigen... Uit den roem en het gezag welke zij in heel Europa en Amerika zouden veroveren, zouden zij krachtiger argumenten putten om bij hun niet-Vlaamsche, onverschillige of zelfs vijandige landgenooten, ja tegenover de eigen, te lauwe leden van het gezin, hun invloed te versterken, om aanspraak te maken op een betere behandeling, op een eervoller rol... Veronderstellen wij daarbij, dat de Vlaamsche literatuur voldoende bekendheid in het buitenland mocht verwerven, om regelmatig onze schrijvers vertaald te zien, zou in dat gastvrij onthaal van een ruimer, vaak beter publiek geen prikkel voor onze auteurs liggen, om vlijtiger te produceeren dan zij meest

allen doen - door andere, voor den dagelijkschen broode onontbeerlijke bezigheden opgehouden, vermits literatuur-beoefening nog niet anders dan een aangename, maar weinig rendeerende liefhebberij kan zijn? En zou tevens door die verruiming van hun gezichtseinder, door de veeleischender kritiek die op hen zou worden uitgeoefend, door de hoogere verwachtingen waaraan zij te gemoet zouden moeten komen, geen heilzame in werking op het gehalte van hun werk, op de richting, den aard en de kwaliteit er van plaats vinden?

Met in het Engelsch een boekje te schrijven - waarvan het eerste hoofdstuk eigenlijk een korte inleiding tot de geschiedenis van de Vlaamsche letterkunde is -, dat naast biografische gegevens en de kritische beschouwingen van den auteur ook de vertaling van verschillende gedichten van den grooten West vlaamschen lyricus bevat, heeft Gust Van Roosbroeck aan onze 'Cultuur' een dienst bewezen, waarvan alleen zij die, wars van alle 'provincialisme', 'particularisme' en 'regionalisme', zich werkelijk verheugen over de sedert korten tijd nog al menigvuldig, in buitenlandsche en Fransch-Belgische uitgaven voorkomende opstellen over en vertalingen van de hedendaagsche Vlaamsche schrijvers, doch zij alleen, zich ten volle rekenschap zullen geven. Wat mij betreft - en ik ben er overtuigd van, beste Sabbe, dat gij in deze mijn verwachting zult deelen - vermag ik geen hoopvolleren wensch uit te spreken dan dat onze literaire afgezant in de U.S.A. het bij die ééne poging niet late, integendeel zich beijvere om steeds meer waardeering voor ons land, onze kunst, onze beschaving te verwekken.

* * *

Misschien vindt U het overdreven, Waarde Redacteur, dat ik zoo lang uitweid over een jongen dichter die niet eens dichter is gebleven, van wien slechts weinige bladzijden werden gedrukt, wiens kritieken, sproken, verzen en prozadichten maar door enkelen werden gelezen (een elite, sta mij toe het te gelooven), wiens aandenken allerwaarschijnlijkst uit het hart van de zeldzamen die hem voor den oorlog, hier ter stede, gekend

hebben, verdwenen is, terwijl de later gekomenen, naar ik vrees, zich heelemaal niet bekommeren om hem... Nochtans, hoe uitvoerig mijn schrijven reeds weze, nu ik het overlees, bemerk ik, dat het heel onvolledig is, en nog altijd aan het oppervlak van het vraagstuk dat ik wilde behandelen. Mij dunkt dat dit problema door het individueel feit van Van Roosbroeck slechts gesteld wordt, ten einde tot verschillende zijner vrienden, tijdgenooten, lotsgenooten en geestesgenooten te worden uitgestrekt... Om dieper in zijn evolutie in te dringen, zou ik minstens nog evenveel bladzijden moeten wijden aan het intellectueel midden waarin Van Roosbroeck zich heeft bewogen, waarvan hij de inwerking heeft ondergaan, waarop hij, op zijn beurt, niet zonder invloed is gebleven... Zijn als vanzelf handelend internationalisme, - doch zonder gedweep met een internationale 'beweging' - evenals het in den intellectueelen zin des woords realistische, anti-romantische, tusschen scepticisme en hedonisme op en neder schommelende van zijn denk- en voel-wijze, vroeger en nu, zoovele andere neigingen en gezindheden welke hij reeds uitgesproken heeft of verder uitwerken zal, indien hij voortgaat met schrijven over andere dan literair-historische onderwerpen, dat alles hoort hem niet alleen toe, dat alles is het bezit geweest van heel een jeugd, dat alles beantwoordt aan de opvatting van een 'generatie' welke wij gemakkelijkheidshalve, en omdat wij voor alle kinderen een doopnaam moeten vinden, *De Boomgaard*-generatie geheeten hebben...

Wat mij steeds verrast, wanneer ik de brieven herlees, waarin Van Roosbroeck mij het genoegen doet, nu en dan, zich uit te storten en waarin hij de koeien des verledens uit een gracht haalt, waar hij den rug aan toegekeerd heeft, dat is wel het meest de kracht, de persistentie van wat ik, om met mezelven consequent te blijven, nogmaals zijn *generatie-besef* zal noemen, dat gevoel van samenhang, van onderlinge afhankelijkheid, zelfs van solidariteit, hetwelk hij tusschen hemzelven en zijn makkers van 'De Boomgaard' bestaande weet, tegen den tijd bestand, hetwelk hij als een levenden factor in zijn geesteswording, meer nog dan in zijn te schaarsche letterkundige productie, en als hoogst belangrijk erkent. En anderen dan hij, welke tot

dezelfde groep behoord hebben, voelen ook op die manier, deelen diezelfde overtuiging, denken er geenszins aan hun aller wederzijdsche gehechtheid te loochenen.

Ik wil verder gaan en beweren, dat er ook bij menschen die niet rechtstreeks tot onze vriendengroep hebben behoord, die zelfs onze kunstidealen nooit onvoorwaardelijk hebben goedgekeurd, symptomen te vinden zijn van een 'psyche', welke min of meer de onze was, gezamenlijk, in eendracht en bewuste verstandhouding, binnen de eenheid van een tijd. Een voorbeeld als dat van Emiel van der Straeten, den te vroeg gestorven, den te ras vergeten schrijver van *Zuiderkruis*, (voor mij een uitstekenden, een poos zelfs een intiemen jeugdvriend, terwijl we later door oneenigheid van gedachte werden gescheiden) zet mijn bewering een ongemeene kracht bij: hij, die op zijn eentje, onverwachts, zonder een woord te reppen, naar het wildste gedeelte van West-Afrika getrokken is, er jaren verbleef, alleen met handel bemoeid, en die teruggekeerd, zonder er veel van zijn schampere ironie en zijn hartstochtelijke lyriek bij ingeboet te hebben, dan eerst weder de pen opnam om ons zijn koloniale wederwarigheden en de in het hartje van Soedan opgedane indrukken als 'schrijver' mede te deelen... Bij hem evenals bij Van Roosbroeck - alhoewel heel anders zich uitend - dezelfde minachting voor de literatuur (na een jeugd van hooge literaire koorts nochtans), hetzelfde verlangen om te ontvluchten 'any where out of the world', om zichzelven te 'overwinnen', te bevrijden uit een te engen levenskring, te vernieuwen, zulks vooral niet door politieke of maatschappelijke werking. We hadden toen het '*Politique d'abord!'* van Maurras nog niet vernomen...

Niet al onze makkers weken uit en veranderden van huid, van nationaliteit, van taal, van zeden en gewoonten, zooals die twee: weinigen onder hen, die niet waren of althans wenschten te zijn, ook binnen het kader van een gewoon burgershestaan, *avonturiers-naar den geest*, in den hoogeren zin des woords, zooals later zoo pittig door Pierre Mac-Orlan in zijn *Manuel du parfait aventurier* geformuleerd, een boekje waarin velen onzer zich met vreugde hebben herkend. Er zijn bijv. bitter weinig 'ambtenaarszielen' onder die vele jongens, in den zin

van het makke, gelatene, onverschillige, dus traditioneele, en daarentegen ook weinig ‘apostelszielen’: zij hadden, luttel geloof in het ‘Volk’, voelden er zich althans weinig toe aangetrokken (zij waren daar veel te *individualistisch* voor), drukten den Arbeider niet op de borst en schreven geen Vlaamschgezinde kantaten voor den stadsprijskamp. Evenmin - zooals Van Roosbroeck 't uitdrukt - hadden ze de opstandige en humanitaire bevliegingen van zekere ‘anarchistes en chambre’ der vroegere generatie (die van *Van Nu en Straks* en *Alvoorder*), met ‘hun socialistische kinderpokken, hun altruïstische mazelen, hun Tolstoïaansche neusbloedingen’, wat aan mijn vrienden en mij het voordeel gold door zekere ‘critici’ voor ‘esteten’, ‘decadenten’ of erger nog ‘dilettanten’ te worden uitgescholden. Al deze begrippen zouden dienen historisch te worden gereviseerd - en 't is aan de ontleding daarvan, dat ik, een oogenblikje, gemeend heb, waarde Sabbe, mij te kunnen wijden, in dezen brief, naar aanleiding van wat ik voor 't laatst Van Roosbroeck's ‘geval’ zal heeten, aan de hand zelf van verschillende correspondenties welke ik van hem ontving en die, in den vreemde geschreven, door iemand die buiten ons gekijf is gesukkeld en reeds eenig geschiedkundig perspectief op zijn en ons verleden bezit, daarbij zeer scherp-kritisch aangelegd is, misschien scherper licht zouden kunnen werpen op gebeurtenissen, schrijvers en boeken welke nog al moedwillig vertroebeld of heel verkeerd geïnterpreteerd zijn geworden.

Maar ik durf thans niet langer misbruik maken van de plaatsruimte welke U zoo gewillig tot mijn beschikking hebt gesteld, te meer daar gij wellicht ook niet hebt bevroed welke vergaande gevolgtrekkingen ik uit het simpel uitwijken naar Amerika van een in dat vreemde land tot hoogleeraar gepromoveerden ex-Vlaamschen dichter zou weten af te leiden... Schrikt deze bespreking U niet af, U en Uwe lezers, mocht U werkelijk meenen, Waarde Vriend, dat er voor onze literatuur eenig nut kan bestaan in het uiteenzetten van feiten welke nauwelijks twintig jaren terug in het verleden liggen, en in het napluizen van de geestesbewegingen, gedachtenstroomingen, gevoelsverwikkelingen eener ‘Jeugd’ - ook al bestaat ze uit thans veertigjarigen

- dan wil ik gaarne, in een volgenden brief, trachten het ontstaan van *De Boomgaard* uit te leggen, nog eens over die twee ‘fenomenen’ Van Roosbroeck en Van der Straeten, over enkele andere, niet-‘fenomenale’ schrijvers als de twee Van Hecke's, Kenis, Van Walden, mijzelven, enz. uitweiden en de geschiedenis toelichten van een literair geslacht, dat mij schijnt met een eigen wezen, een eigen bezieling en een eigen doel tusschen *Van Nu en Straks* en de huidige jeugd in te staan, een overgangstijdperk vormend, dat alhoewel nog niet afgesloten zijnde, reeds het gevaar loopt te worden misbegrepen en miskend.

Laat mij dus een dezer dagen weten, beste Sabbe, of U het gewenscht acht den *‘Vlaamschen Gids’* nogmaals voor een geschrijf van dat slag open te zetten.

Intusschen verblijf ik met de meeste vriendschap

Uw dw.

ANDRÉ DE RIDDER.

De Dag des Oordeels

Opdracht aan Mijnheer Zoo-en-Zoo

In dit ondermaansche verblijf, Mijnheer Zoo-en-Zoo, is niemand er zoo diep van overtuigd als U, dat de hooge ernst van den mensch het mooiste staaltje van zijn hansworsterij is. Nochtans, om alle misverstand te vermijden, - en het is al even waarschijnlijk dat dit verhaal zal misbegrepen worden, als om het even welke man het door zijn mededingers kan zijn, zelfs als hij van matig talent is - zoo wensch ik met nadruk te verklaren dat dit geen aanval is op de philosophie, de politiek, de moraal, den handel, de maatschappelijke inrichting, het wetenschappelijk onderzoek, het onderwijs, het bestuur, de logika, de wetenschap, de sterrekunde, het verstand, fiches, bibliographieën, de psychologie of de Orde der Dingen.

Voor al die zaken koestert Mijnheer Van Veen onbeperkten en welverdienden eerbied. Zijn cosmische avonturen vormen het eenvoudig verhaal van een geestesconflikt... Maar ik vrees, Mijnheer Zoo-en-Zoo, dat ik bezig ben uw verstand te onderschatten; dat is te verwachten van wie eenigen omgang met U heeft gehad. Wees niet al te zeer ontsteld: dit middelmatig vertelsel, al miskent het de regelen der compositie, heeft een gelukkig slot. Maar U zult zelf oordeelen, en, zelfs wanneer U niet begrijpt, zult U matig rechtvaardig zijn tegenover

Uw onderdanigen dienaar,
VAN VEEN.

* * *

‘Ik heb mijn tijd gehad,’ zei Mijnheer Van Veen op vermoeiden toon, ‘ik heb mijn tijd gehad!’ Het kan zijn, mijn beste neef, dat gij u verwondert over de diepe zekerheid die

nu in mij leeft, over de stevigheid van mijn overtuiging. Ik heb ze door strijd veroverd. Ik weet, ik *weet*,' herhaalde hij, en streelde den gesneden ivoren knop van zijn stok, het uitgelezen werk van een zeer fijnen Oosterschen kunstenaar. 'Ik weet' - en hij strookte zijn welgevuld vest.

'Mijn beste Jonge Man, deze wereld is een wonder van regelmatige harmonie; het is de *triomf der orde*... Gij zijt, zegt ge, vagelijk verontrust door de problema's van het heelal?... Zulke problema's zijn er niet. Het heelal werkt met wiskundige nauwkeurigheid, met een onvermijdelijke, een vooraf-bepaalde, een eeuwige nauwkeurigheid: de Orde der Dingen kan aanspraak maken op lyrische bewondering van onzentwege. Zooals de meeste jongelieden, wordt gij gefolterd door droomen, door spoken in uw brein... Uw aandacht is gekluisterd aan het *waarom* van het bestaan? Er is *geen waarom* tegenover een wiskundige waarheid. Twee plus twee maakt vier, omdat... twee plus twee vier maakt. Aldus met het leven. Het *is*, het vult de ruimten, het klopt door de aderen van het oneindige. Er is geen behoefte aan eenige verdere reden, want alle verrechtvaardiging er van zou buiten den aard van het zijn vallen.'

Aldus sprak Mijnheer Van Veen, de philosoof, en streelde den ivoren knop van zijn stok met langzaam, aandringend gebaar. Zijn neef staarde in zijn ledigen koffiekop. Door den boomgaard, waar zij gedineerd hadden, scheen een verre muziek te neuriën. De zonnestralen strooiden beweeglijke zilvervlekken op het wit tafellaken, en bepoederden de paarse schaduwen onder den bloeienden appelboom met zacht glinsterend goudstof. Een bries. Bloesems sneeuwden neer. Spiralen van overzoete geuren. De huiverende zonnevlekken sloegen een glinstering op het zilverwerk en zweefden om de heldere kristalglazen....

Plotseling boog hij dichter tot zijn stilzwijgenden neef: 'Ik heb medelijden met u. Gij gaat morgen vertrekken... Ik zal u *toonen*... Ik zal mijn geheim verraden. Ge zult het met Ariadne deelen.... Ik zie uw wenkbrauwen opgaan van verwondering, neef? Ariadne is enkel de nieuwe naam dien ik gegeven heb aan Priscilla, mijn meid... Ik voel dat gij beiden mijn vertrouwen waardig zijt.'

Mijnheer Van Veen was een stille en een zeer begaafde man, die de beste jaren van zijn nutteloos leven in de studie van de letterkunde, de sterrekunde en de wijsbegeerte had verbeuzeld. Twintig jaren geleden, onder den edelmoedigen aandrang van een onstuimige jeugd, was hij een Belofte geweest. Te dien tijde was hij bezeten door het duiveltje van een rusteloos verstand, en leed aan sociale bewustheid. Maar nu was het alleen met een hooghartigen glimlach, met het gevoel van in een gezellige haven te zijn aangeland na een wildschuddenden orkaan, dat hij zich herinnerde, hoe hij eens een nihilist was geweest, een kunstenaar, een droomer en zelfs - een dichter. Hij had met zich zelf medelijden als hij herdacht hoe hij uit Stirner en Schopenhauer aanhaalde, en een portret van Artzibashef bewaarde in zijn kamer, - een kleine kamer in een klein huis in een kleine stad, maar die op avonden van verrukt droomen wereld-weidsch werd.

Vroeg verslensten de bloesems van zijn lente! Toen hij nog steeds een veelbelovend jong mensch was, erfde hij een tamelijk aanzienlijk vermogen, en zijn philantropisch verlangen naar den vooruitgang van het menschdom kwam tot een plotseling einde.

Hij verwierp zijn holle idealen, waschte zijn handen er van, gelijk Pilatus. Van alle romantische koortsen genezen, had hij nu geen andere eerzucht, dan de wonderbare orde van het Heelal te bewonderen, - een orde die hij nooit bekwaam was geweest te ontwaren eer zijn oogen er voor geopend werden door een rustig, geregeld leven, een vast inkomen, diep slapen en onopwindende studie. Hij was een van die lieden geweest, die sommigen van hun evennaasten beleedigen door onder hun oogen te denken: waarachtig een ongezonde oefening, die den lijder blootstelt aan de erge verdenking dat hij ‘onevenwichtig’ is. Hij was niet langer ‘onevenwichtig’. Hij speelde ping-pong en vervolgde een kleinen bol met kinderlijken ernst in alle hoeken van een doos; hij hield er een verzameling snuifdoozen op na, alsook een auto, die hij kuischte, insmeerde, borstelde, begoot, schilderde, vervloekte en streelde. Hij had het tot een vleeschgeworden normaliteit gebracht.

Hij werd een man-der-orde. Hij haalde zijn hart op aan alle

soorten van orde. Hij vond een lessenaar uit, of beter - een super-lessenaar, - een wonder van vernuft, met een verbazend aantal laden, afdeelingen, onderafdeelingen en vakjes. Hij had een nette lade voor zijn brieven, een voor stipt betaalde rekeningen, een voor zijn postzegels, een voor zijn briefomslagen, een voor ieder papierformaat. Kortom, hij vergoddelijkte het Vakje en voelde vagelijk, maar zeker, dat er in deze, onze wereld, een vakje is voor ieder ding, en een ding voor ieder vakje. Deze ontdekking verschafte hem zoete zielerust.

Hij groepeerde, sorteerde, verdeelde alle nota's die hij maar schreef - en hij bezat nette, zindelijke nota's over alles, want Mijnheer Van Veen was alomvattend in zijn studies. Gedudurende lange, geduldige, vermoeiende jaren ging hij voort ontelbare kaarten van gelijke grootte methodisch en alphabetisch te rangschikken in kleine koffers, kistjes, fiche-doozen. Hij verzamelde een ontzagwekkende reeks fiches, met groene lijnen, blauwe lijnen, roode lijnen, - met nota's en voetnota's, en voetnota's op voetnota's... De achting van de geleerde wereld voor hem groeide aan met het getal zijner fiches en den omvang van zijn liassen. In den beginne was hij alleen de vriendelijke Mijnheer Van Veen; dan werd hij trapsgewijze de voorname, en - op den heuglijken dag dat hij zijn millioenste fiche rangschikte, - de beroemde Mijnheer Van Veen.

Bij hem werd alles in ordelijke afdeelingen geklasseerd, en vertroeteld met de liefde van een man die den voorbestemden loop van een onzichtbare planeet berekent; - met de liefde van een man die, in zijn gezegende jeugd, met ontplofbare theorieën gespeeld heeft, maar die nu bedaard is, alle menschelijk denken in stukken heeft gesneden en het netjes in vierkante pakken heeft gebonden. Alles zat gevangen in zijn praktische laden, - behalve de liefde. Hij was te sekuur, te ordelievend, om door blinde, verwarrende driften te worden gestoord. De liefde was de eenige zaak die hij niet op fiches of tabellen had kunnen brengen. Maar deze onbeduidende uitzondering benadeelde zijn mooi ingericht stelsel geenszins. Hij kon met fierheid naar zijn honderden doozen wijzen: ‘Daar heb ik Orion en daar heb ik Phaeton; en daar aan den anderen kant zit geheel Shakespeare in een fiches-doos. Hier vindt ge geheel

Dante in een enkele lade, met een psycho-analyse van zijn liefde tot Beatrice! Hier ziet ge een zenuwmeter om de juiste hoeveelheid verzotting in een liefdedichter te bepalen. Wenscht ge juist te weten hoeveel alcohol er stak in Poe's liefde tot de engelachtige Annabel Lee? Keer eventjes rechts...' Voor hem was het genie geregeld als een uurwerk. Hij kende de bronnen van alle gedachten, van alle meeningen, van alle kunstwerken, en de bronnen van de bronnen. En dit was zeer vleiend voor zijn besef van eigen voortreffelijkheid.

Toen was het, wanneer hij zich tot een bezadigd, werkzaam geleerd burger had ontwikkeld, dat hij behoefte ging gevoelen aan een systematische wijsbegeerte. Toen hij jong en onervaren was, had hij er van gehouden, Heine te citeeren: 'Al te fragmentarisch is mij de wereld en het leven! Ik zal tot een Duitschen professor gaan: hij maakt er een begrijpelijk systeem van. En met zijn slaapmutsen en de flarden van zijn badkleed stopt hij de gaten van zijn wereld-huis.'

Maar nu zette hij zich aan het ontdekken van een stelsel dat voldoening zou geven, dat practisch en pragmatisch zou zijn, dat aan dit, ons ingewikkeld heelal zoo netjes als een handschoen zou passen. Dan bespeurde hij dat de sleutel van het eeuwig mysterie *Orde* was, en deze openbaring bracht hem tot het vervaardigen van zijn verborgen Meesterwerk.

* * *

- 'Niemand, mijn beste neef, is ooit deze kamer binnengegaan,' zeide Mijnheer Van Veen, toen hij zijn bezoeker naar boven leidde, '- behalve Ariadne, die mijn meid Priscilla is, Haar naam scheen mij te prozaïsch voor haar verheven functies, vermits zij de bewaarster van mijn Heelal is... Ariadne doet vagelijk denken aan een Grieksche godin, en ge zult bekennen dat zij schoon genoeg is om niet door de vergelijking tot nietigheid te verschrompelen...' Zijn neef zweeg: hij hoopte het fortuin van zijn oom te erven.

Mijnheer Van Veen opende de deur en met weidsch gebaar zwaaide hij de hand naar de zoldering van de ruime kamer. Zij was gebouwd in den vorm van een donkerblauwen koepel. Een

verward lichtgeschemer viel er uit neer, alsof een menigte glimwormen over bleeke, phosphoresceerende bloemen aan het fladderen waren. Een nabootsing van het uitspansel in een helderen zomernacht! Uit één kant vloeide een bleeke klaarheid: daar hing een kunstmatige halve maan, een opaalblanke lelie.

- 'Hier is mijn geheim,' zeide hij, 'het mechanisch heelal dat ik gebouwd heb. De hemelen, de sterren en de maan! Ik was, natuurlijk, gedwongen het aantal sterren eenigszins te beperken, het te verminderen met eenige overtollige billioenen.

De Melkweg, dien gij daar ontwaart, werd met phosphoresceerend radio-verf geschilderd. Maar hij suggereert toch de oneindige diepten van den hemel...'

Een extatische glimlach.

- 'Ziet gij ze, neef, de sterren van mijn heelal en al hun constellaties? Sirius, de allerschitterendste waker des hemels; daar ginder, Orion, de geweldige reus met wild verward haar; Taurus, op wiens rug de dochters van Atlas reden. Verder, aan dien anderen kant, glinsterend van oranje, geel en roodachtig licht, Castor en Pollux, broederlijk bijeen. En daar rijdt de machtige Perseus, de maagdelijke Andromeda ter hulp vliegend: ge kunt u het bloedig Gorgonshoofd voorstellen, dat aan zijn gordel hangt! En alles wat hen aangaat heb ik beneden in mijn fiches-liassen!

Sla er lias 840.12 B C F 17346 op na! Ik heb *alles:* hun afmetingen, samenstelling, afstand, gewicht, loopbaan en de reden van hun mythologische namen....

'Ik heb dit alles in lange lastige uren van nadenken uitgewerkt! En het GAAT!... De wielen van mijn kunstmatig heelal draaien volgens dezelfde rhytmische orde als de wielen van het Oneindige... Het gaat... het gaat!' herhaalde hij met een vreemde schittering in zijn oogen. 'De maan rijst op tijd, - er was nooit een kwartier mis! De sterrenbeelden draaien rond en de sterren wentelen in hun etherische kringen... bezield, alle bezield door dien ronkenden motor daar, den ronkenden motor waarin gij, mijn beste neef, symbolisch het Moreel Beginsel kunt zien dat alles wat leeft aan den gang brengt.

'Ik put uit deze schepping, - of liever, uit deze nabootsing - een zeer vergeeflijken trots. Het licht van mijn maan is

misschien niet zoo bleek, niet zoo opaalachtig als de stralen die verliefden doen droomen, maar het is voldoende voor een heelal van menschelijk maaksel, zoo niet voor romantische dichters. Maar het gaat! Zijn regelmatigheid maakt mij dronken van iets gelijk de vervoering der Seraphijnen, die de wentelende werelden in hun evenwichtsvollen gang aanschouwen. Ik neem mijn deel, dunkt mij, aan hun intellectueele voldoening, welke voortspruit uit bewondering voor het vloeiend werken van de Geheele Schepping.

'Slechts in een opzicht schoot mijn heelal aanvankelijk te kort in verhouding met mijn wenschen: zijn evenredige beweging schiep de Muziek der Spheren niet!... De Muziek der Spheren! Een ruimte-overbruggende muziek!... Ik placht hier stil te zitten, verdiept in de verwachting van de minste muziek-fluisteringen van mijn heelal. Maar te vergeefs! Het maakte slechts een knarsend en polsslag-achtig gerucht, gelijk van vochtige riemen over elkander gewreven, een gerucht dat mij met te veel aandringen aan het verre lawaai van een fabriek deed denken. Zakelijk kwam het mij genoeg voor, maar er staat geschreven - en de oude wetenschap is hier eenparig - dat de zeven spheren, in harmonie wentelend door de onmeetbaarheid der starrelichte ruimten, met zulke seraphische sirenenstemmen zingen, dat zij de huivering van het Goddelijke over u jagen.... De huivering van het Goddelijke.... Daarin juist beantwoordde mijn wel-ingesmeerde, logisch heelal niet aan mijn verwachtingen! Het gaf mij alleen een huivering gelijk gij er wellicht ondervonden hebt als een scherp mes langs den rand van een bord knarst!

Ik loste ook dat probleem op, en op zeer bevredigende wijze! Ik kocht een mechanisch orgel, en verborg het achter dat behang daar. Ik heb maar op een knop te duwen om een nabootsing der hemelsche stemmen te hooren, bijna zoo verheven als de echte. Ik dacht er wel eens aan, natuurlijk, dat ik nooit de *echte stemmen* hoorde, maar het scheen mij dat Wagner's Huwelijksmarsch volkomen paste bij den plechtigen gang der sterren door het Oneindige en het Eeuwige.' Zijn zelfbehaaglijk gezicht glom van een hashish-etersextase. 'Het gaat!' herhaalde hij en wreef zalig in zijn mollige handen.

‘Het is maar een kwestie van methode, beste neef’ - ging hij voort met fiere bescheidenheid - ‘De menschen zijn niet wezenlijk verschillend in intellectueele en artistieke begaafdheid; maar enkelen daaronder zijn in een of anderen hoek bij toeval aan een methode geraakt, die doelmatiger werkt dan de voormalige gewoonte. Zij hebben, als het ware, een intellectueele stoom-spade voortgebracht, terwijl anderen voortgingen met de spade van Adam te spitten. Die stoom-spade-methode, nu, is niet de man zelf, maar alleen een werktuig van den man. Daarom kan ze door den uitvinder aan een minder begaafden nabootser medegedeeld worden, en die nabootser zal dan de gelijke van den schepper worden. Aldus in de letterkunde en in de geschiedenis: geraak aan de methode, en het overige zal u toegeworpen worden. En, - vergeef mij zoo ik mijn bescheidenheid geweld aandoe door een phantastische vergelijking, - eens dat het harmonisch bewegend heelal door den Eersten Kunstenaar was geschapen, kon ik, - alleen door Zijne Methode na te bootsen - hier, in deze kamer een wel ingegericht heelal bouwen, dat even zoo zacht bewoog als hetechte, hoewel afhankelijk van de ingewikkelde ineenstrengeling van zijn tallooze wielen. Het verwondert mij, dat de verdedigers van de theorie dat de mensch van den aap afstamt, - een theorie waarvoor ik, en ik haast mij het te verklaren, den grootsten afkeer heb! - er nooit op gewezen hebben, dat de mensch den cultus der Nabootsing heeft gesticht, wat, dunkt mij, de natuurlijke godsdienst van den aap en van zijn afstammelingen zou zijn.’

* * *

Op den morgen na deze veropenbaring ging zijn stilzwijgende neef terug naar de Universiteit, en liet Mijnheer Van Veen ongestoord in het aanschouwen van zijn cosmische mechaniek. Sedert hij, door zelfaanstelling, de rekening hield van het sukses door zijn heelal behaald, hadden zijn beperkte jaren van menschelijk leven een duidelijk doel, een beteekenis gekregen. Het was met een gevoel van cerebrale geestdrift dat hij de Lente in zijn bloeienden boomgaard aanschouwde. Dit vernieuwd leven kwam hem voor als een andere uiting van de Centrale

Energie: van het Leven zelf! En het leven... een weefgetouw, dat werelden en zielen weeft... een getouw waarvan de eindelooze polsslag een eeuwige symphonie is....

Het was in den boomgaard, terwijl hij, in een soort van verheven roes, naar die verre muziek luisterde, dat hij Ariadne zag verschijnen. Haar licht-paars kleed leek zilverblank in het zachte zonlicht dat haar verzwolg als zij de deur uitstapte en langs het getijgerd pad op hem toekwam. De dansende schaduwen der boomen teekenden grillige arabesken over haar toen zij naderde; een plotselinge zonnestraal wierp een aureool om haar en verdween....

Als een weerlicht schoot door zijn geest de herinnering aan de gebeurtenissen der laatste maand, sedert hij Priscilla had ontdekt en haar Ariadne herdoopt. En dat hij toch niet vroeger had gezien wat voor een delikaat wonder zij was!

Een maand geleden, op een zoetgeurigen avond in de vroege lente had hij tot haar gesproken: ‘Ariadne, gij werpt in mijn grauwe leven wonderbare lichtstralen! Gij zijt de getrouwe wacht van mijn heelal, gij houdt uw lampen aan het branden en uw olie steeds in gereedheid, gelijk de Wijze Maagden! Ja, gij zijt de Vestale van mijn tempel... Ik voel dat het sedert alle eeuwigheid in de orde der dingen geschreven stond, dat ik u zou vinden - en dat gij wet en orde zoudt handhaven in het heelal dat ik gebouwd heb... Ariadne, deze wereld is een wonder van welgeregelde harmonie...’

Plotseling sprong hij op. Een weerklank van stukgeslagen staal! Een rommelend gerucht weerklonk uit het huis... dan een scherp gekletter, een oorsnijdend gerammel, wrang als de sarcastische lach van onzichtbare duivels... Een dof gestamp, gevolgd door een holle, metaalachtige uitbarsting....

‘O Mijnheer Van Veen’ - riep de aanloopende Ariadne - ‘Mijnheer Van Veen, de motor!... de motor!...’

‘De motor?’ herhaalde Van Veen met een verbijsterden blik. ‘De motor?’

‘Hij is gesprongen! Ik kwam juist om u te zeggen dat hij op hol draaide!’

Mijnheer Van Veen staarde nu op het puin van zijn heelal. De hooge koepel was aan een kant neergetuimeld, en ontblootte

belachelijk zijn ingewikkeld tuigage en zijn katrollen, zijn ontelbare wielen. De stalen schragen staken uit het puin gelijk armen die om onmogelijke redding smeeken...

Omhoog, volgens een gevaarlijke hoeklijn, draaide Saturnus met een dolle en ironische snelheid.

Begraven onder den gebroken rommel, lag de motor - het gesprongen Moreel Beginsel - op een doodschen en gorgelenden bastoon te kreunen. De Dag des Oordeels, de dag der afrekening!

Zijn Systeem was ellendig gesprongen... Gebrek aan smeer? Of opstand van het Metaal? Zijn intellectueele almacht verdween.... verdween.... Hij was klein, hij was dwaas, hij was niets, - een arm menschelijk schepsel, tegenover een geheimzinnige en ironisch oppermachtige kracht: de kracht van het Feit. Mijnheer Van Veen hoorde de apocalyptische bazuinen... Zij riepen, tierden in zijn brein... Hij liep naar buiten. Hij leunde tegen den deurpost.

Hij blikte omhoog. De zomerhemel was één vloed van goud en zilverblauw. Hoog in de lucht, bewegende lichtspiralen, gelijk azuren, glinsterende, schuivende mantels. Gele en blauwe zijden banieren van tallooze legers, oprukkend uit duizend kimmen, hooger, hooger... Uit de diepte van zijn smart en ontgoocheling keek hij naar omhoog en - was het een visioen? - hij ontwaarde een wereld, onbepaald en vaag, onbegrijpelijk en onlogisch, maar oneindig grooter dan het arm mechanisch heelal uit zijn kamer. En gedurende een seconde scheen het hem toe, dat hij - ver, heel ver - een zwak maar hartverscheurend gezang hoorde, zooals geen menschelijk speeltuig er ooit een kan zingen.... Weende het in zijn hart, of daalde het uit den hemel? Een geheimzinnige glimlach gleed over zijn aangezicht.

Hij sloeg de oogen neer. Daar stonden rozenstruiken die hij, naar het scheen, nooit gezien had. De rozen waren gelijk vlammen, gelijk wonden, gelijk kussen, fluweelachtig rood en purper. Hij liep naar de struiken en dompelde zijn gezicht in de roode, roode rozen... Dan glimlachte hij weer, met den onsterfelijken glimlach van een kind: Mijnheer Van Veen was gelukkig. Hij wist nu dat alle heelalstelsels van menschelijk maaksel slechts broos speelgoed zijn en horlogemakersvernuft.

GUST. L. VAN ROOSBROECK.

Weemoed

Ik heb je hand gedrukt een laatste maal:
Je hebt mijn smart gezien.
Je hebt mijn koorts gevoeld in 't branden van mijn zoen.
Je hebt mijn ziel doorpeild en bent toen heengegaan.

* * *

Nu staar ik stil mijn venster uit.
Mijn Hart is kalm, mijn Wil is lam.
Een late bloem wendt zoet haar hoofd,
naar 't gloren van de avondzon.
Een lange schaduwstreep ligt naast mijn voet.
Ik heb nog eens den lust gevoeld
te zoenen weer je paarsen mond.
Nog éénmaal heb ik weer verlangd,
te zijn zooals ik vroeger was...
Toen is de zon ter rust gegaan.
Mijn lijf stond roerloos in den nacht.
Ik heb gedacht dat 't beter was,
te lijden om mijn zwarte smart.

* * *

De donkere oogen van je photo blikken nog me aan:
Mijn Hart is kalm, mijn Wil is lam.
Je hebt toch nog mijn hand gedrukt, een laatste maal, en bent toen heengegaan.

ALBERT GEVERS.

Vlaamsche Kroniek

Nogmaals over moderne poezie.

Modern heeten wij den dichter, die nieuwe gewaarwordingen poëtisch vertolkt, die ons toelaat in een tot nog toe versloten gevoels- en gedachtensfeer door te dringen, wiens vers de verklaring brengt van de moderne sentimenten en betrachtingen zooals deze zich openbaren bij het reageeren op de gewijzigde levenstoestanden waarin wij ons bewegen. Daarbij dient aangepast te worden een vorm, welke den organischen rhythmus en den groei van gevoel of gedachte scherp en volkomen trouw weergeeft. Vorm en inhoud zijn één wanneer de innerlijke bewogenheid tot kristalisatie komt in den woordenval van het vers. Voor elke roering onzer gevoeligheid bestaat feitelijk maar één, volkomen daarmee harmonieerende vorm. Dien te treffen is verheven dichterwerk!

Deze overwegingen formuleerend, dachten we aan den niet omvangrijken, doch zeldzaam waardevollen bundel *Het Huis* van Marnix Gijsen, waarin ook opgenomen werd de derde druk van *De Loflitanie van Sint-Franciscus van Assisi*. (De Sikkel, Antwerpen). De lyriek van dezen waarachtigen dichter wordt gestuwd door verscheidene stroomingen van gevoelens en gedachten. Ze verraadt tegelijk ethische en esthetische bekommernissen. Er is daarin veeleer merkbaar een streven naar de warmste innigheid dan naar enkel schoonheidsontroering. En toch meer dan eens weet de dichter verdieping in gewaarwordingen en gepeinzen met het bereiken der onstoffelijkste schoonheid te doen samengaan. Dan geeft hij de definitieve uitdrukking van de door innerlijken strijd verworven gewisheid. Slechts hoogst zelden is deze overwinning hem ontglipt en gewaren we nog in een enkel vers de subtiele aarzeling van zijn strevenden geest. De poëzie komt dan niet geheel los uit de gistende materie. Zoo in ‘Archeologische Vondst’ of in ‘Dankgebed om April’... en in fragmenten van een paar andere gedichten nog. Maar we vinden in dezen bundel enkele van de allerschoonste gedichten, die er in de laatste jaren in de Nederlandsche taal geschreven werden. Ze hebben

soms een familiaren klank, omdat ze de vertolking brengen van eeuwige gevoelens. We denken aan verzen als ‘Mijn Vadertje’ - aan ‘Het onbegrepen Gesprek’ - aan ‘Geschenk van mijn Vader’ - al diep-ontroerende woordharmonieën doorgloeid van innigheid... Wij kennen geen scherper poëtische uitdrukking van een zuiver ethisch gevoel dan dit door het onderwerp zoo hyper-modern gedicht: ‘Met mijn Nicht in den Tuin’. En nimmer werd zoo sterk een beeld van een prozaïsch levensgebaar uit onzen practischen tijd in onvergankelijke taalvormen gedreven en met zoo warme gevoeligheid bezield, als in het vers:

Met mijn erfoom in de bankkluis

Hij is mijn erfoom. Hij is al oud.
Hij is wel goed, maar zijn woord slaat koud
als wrokkig spijt, als koelen haat.

Wij gingen samen naar de bank.
De stemmen der trams waren lief gezang
voor mij,
want ik was verliefd en blij
als een jong vrouwétje in een heel nieuw huis.

De lichten schrilden fel in de kluis.
Met metalen geruisch
week open de wand.

Zijn magere hand
gaf me de waarden. - Ik telde ze na.
Hij zei dan romantisch: ‘Ik sterf weldra...’
Hij knipte coupons. Ik schikte ze dan.
Er was een leed, dat ik niet zeggen kan.
Er hingen gedachten als vlaggen in regen.
Hij hoestte en liet me juweelen wegen.
Hij zei me legaten. Ik zag zijn haar.
Het was zoo grijs en zoo moe voorwaar!
Hij toonde me diep in gedachten zijn testament.
Zijn hand had de vale kleur van cement.

Hij was de Pharao, die zijn graf bezocht,
vóór dat de pyramide, afgewrocht,
sneed haar hoek in den horizont.
Hij sprak geen woord. Zijn zure mond
was recht en toe.
Hij zette moe
zijn voet op d'ijzeren treden als een zware spa.
Ik ging hem schier weenende achterna.

Zullen we nog wijzen op dit heerlijke frissche beeld, dat Gijsen ontwierp in ‘De Kraamvrouw in den Zondagnoen’, waarin hij nogmaals een eeuwig onderwerp totaal vernieuwde?

Een gedegen godsdienstig gevoel heft de kunst van Marnix Gijsen in een hooger sfeer van spiritualisme. Een direkte uitbotting van dit innig-religieuse sentiment treft ons in de verzen, die hij verzamelde onder de rubriek 'Het blije Gebed'. Maar ook uit elk ander gedicht straalt het weldadige licht van hooger zieleleven, dat niet geschokt wordt door de minder verheven ervaringen, die het dagelijksch leven ook dezen dichter bijbrengt - zooals blijkt uit den soms sarcastischen toon van een paar strofen uit 'De Mislezer'. De algemeene stemming van dit dichterleven blijft er wel een van blije vroomheid, uitslaande soms in weelderig lyrisme, zooals in deze heerlijke 'Loflitanie van Sint Franciscus van Assisi'.

Karel van den Oever zond een bundel modernistische verzen - *De Heilige Berg* - (J.J. Oomen en Zonen, Maaseik) - in het licht. Wat heeft deze dichter een vreemden, slingerenden weg bewandeld, sedert hij, nu vijf en twintig jaar geleden, zijn eerste verzenboek 'In Schemergloed der Morgenverte' (1901) verschijnen liet! Aan de inwerking van geen enkelen invloed is hij ontsnapt. Thans treffen wij hem aan onder de aanhangers van wat men 'expressionisme' pleegt te noemen... Maar, of hij de decadente symbolisten volgt of zich bij de raadselachtigste onder de modernisten aansluit, altijd blijft voor Karel van den Oever het godsdienstig gevoel zoo-niet de eenige, dan toch de voornaamste bron van inspiratie. Opmerkelijk is het bovendien, hoe hij zijn God vooral beschouwl als straffer van het kwade, dat er op deze bedorven wereld wordt gepleegd - terwijl zijn verzen doorhuiverd worden van de obsessie, die de gedachte aan den dood op dezen dichter uitoefent. Dit mediteeren over de broosheid der vergankelijke levensdingen wordt gekenmerkt door een groote oprechtheid. We kunnen het enkel betreuren, dat van den Oever zijn talent geweld aandoet wanneer hij deze gewaarwordingen verklanken wil en dan zijn toevlucht neemt tot vreemde beelden (een roode boei in de Schelde heet hij: 'den teen van Neptuin!') en gewilde rhythmen, waarvan men voelt hoe zij niet spontaan ontsproten zijn uit het bezielende sentiment en die een indruk van onechte originaliteit moeten wekken. Zoo komen vele gedichten voor als stroeve, verstandelijke stijloefeningen, waaruit alle innigheid week. Gelukkig, dat de dichter zich, in andere verzen, toch nog beheerschen liet door zijn gevoel en minder om literaire kunstigheid of would be modernisme bekommerd bleek. Dan slaagt hij er in de hallucineerende beelden, die er in zijn geest leven, zuiver te omlijnen, als in dit 'Doods-Gebed'...

Heer, als ik sterf
op een December-dag,
in het ziek laken dat ruikt,
en mijn gezicht: geel als een raap,
mijn baard verwoest door het zweet,
terwijl mijn hand vol angst in het kussen pluikt,
Heer, houd dan voor mij, arm schaap,
houd uw barmhartigheid gereed.

Want gedurig was ik lui en dom,
onkuisch, hoovaardig en zot,
ik was gulzig aan bier- en wijnpot
en mijn tanden bruin van de pijp.

Heer, als ik sterf
en mijn voeten zijn koud als glas,
de kaars druipt op mijn hand
en de dokter zegt: ‘'t Is gedaan’,
als bij de kamer-wand
de priester bidt: ‘Heer, laat hem gaan’,
dat ik dan bidde:
‘Heer, neem mij in uw ontferming aan.’

De bundel *De Teere Snaar* (Het Tooneel, Antwerpen) is de sympathieke eersteling van een jong dichter, Eugène Bosschaerts, die onze aandacht ten volle waardig is. Zijn schuchtere zang klinkt frisch en oprecht en brengt een uiting van teeder gevoel. Het zijn vluchtige stemmingen en ook een enkelen keer de barning van een groot verlangen, welke de dichter vertolkt in harmonieuzen val van beeldende woorden. Reeds bezit deze nieuw-gekomene een niet te ontkennen meesterschap over den vorm.

Firmin van Hecke draagt eenige verzen uit zijn bundel *Gedichten* (De Sikkel, Antwerpen) op aan Karel van de Woestijne. Ook zonder deze opdracht zouden we weten, dat er tusschen beide dichters een zekere literaire verwantschap bestaat. De onloochenbare originaliteit in levenshouding van Firmin van Hecke straalt echter op uit de vele waarachtig mooie verzen, die zijn jongste bundel ons biedt.

Twijfel en onzekerheid schijnt de jeugd van dezen kunstenaar te hebben beheerscht. Geen antwoord vindend op de groote levensvragen, waardoor zijn geest gekweld wordt, jaagt een vreemde rusteloosheid hem op.

Is dood een einde of een begin?
En zij die hier de toortsen dragen
Met wankle hand doch moedgen geest,
Moeten zij ginds den weg nog vragen?

Zoo smeekt hij. Kort daarop ontstelt echter deze ontgoochelende bevestiging:

> Menschen van dezen tijd vragen niets meer: zij nemen
> Het goede met het kwaad, 't gebed is hun ontzegd:
> Wie mint zelfs vreest den drang der zelfzucht te vernemen
> Waar een zijn leven voor een ander nederlegt.

De gedachte aan den Dood houdt ook dezen dichter bezig, zelfs dan wanneer de roes de hunkeringen in zijn vleesch komt stillen... Is het niet mooi, dit gedicht gekozen onder de vele van dezen bundel, die echo's wakker zingen in ons gemoed:

> Eens als mijn reis ten eind zal zijn,
> Zal ik ter herberg komen,
> Waar Dood ons schenkt den laatsten wijn
> Der eindelooze droomen.
>
> En de oude waard zal mij verstaan,
> En zeggen ‘laat ons tikken’,
> En ik zal rustig slapen gaan,
> Hij zal mijn peluw schikken.
>
> En 't leven, als het trekt voorbij,
> Zal een versch graf bemerken,
> En schrijven, in het zand, voor mij,
> Dees woorden voor mijn werken:
>
> Gij die nog reist, en vurig leeft,
> Hij die hier rust dronk diep van t leven;
> Ledigt den kelk die 't lot u geeft:
> Aan wien veel leeft, wordt veel vergeven.

Zoo neigt de dichter naar het ‘carpe dient’, naar vreugdige berusting in onze menschelijke onmacht om de levensgeheimen te doorgronden.

> En zoo de winter komt en de ouderdom
> Zal in het hart van wie genoot, een drom
> Zich scharen van troostvolle beelden:
> Want onverganklijk leven diep-genoten weelden.

Deze merkwaardige bundel is de weerspiegeling van een evolueerende dichtersziel... Hij bergt een rijken oogst van beelden en gevoelens in zuivere vormen besloten: werk van groote artistieke beteekenis.

LODE MONTEYNE.

Indien-Literatur

Wanneer we spreken over het Indië van onze dagen, concentreert zich alles noodzakelijk op één punt: Mohandas Karamchand Gandhi. Pas nadat we de brochuren die ons een beeld geven van Indië en zijn huidige beweging hebben doorgewerkt, kunnen we beseffen wat een leemte zelfs de groote Europeesche pers in opzicht van internationale politiek vertoont. Dit was ook de vaststelling van Emil Roniger, toen hij meer bijzonderheden wenschte omtrent Gandhi, en zich eindelijk tot Romain Rolland wendde. Als antwoord verscheen Rolland's *Mahatma Gandhi*, dat idoor Roniger in het Duitsch werd vertaald. (Rotapfel-Verlag, Zurich, M. 2.50-3.50.) In die ± 200 blz. krijgen wij een beeld van Mahatma (= de groote ziel), geschetst met een meesterlijkheid die slechts Rolland bezit. De warme geestdrift en de vereerende liefde van den schrijver slaan op den lezer over. Roniger begon nu eerst echt belangstelling te voelen voor zijn onderwerp en ondernam de uitgave in Duitsche taal van een reeks dokumentaire, inwijdende werken. Want is, voor iemand die iets meer wil weten over Indië en de Gandhi-beweging, Rolland's brochuur het beste wat te vinden is, 200 blz. blijven natuurlijk tamelijk beperkt. Roniger bezorgde ons tot nu toe (alle in Rotapfel-Verlag): *Gandhi in Südafrika* (M. 4-5.) - *Gandhis Leidenszeit* (M. 8 geb.) - *Jung-Indien* (Young India. M. 8-9.20.) - *Ein Wegweiser zur Gesundheit* (M. 3.20-4.) - *Eurasische Berichte* (M. 4.)

Het kan overdreven schijnen, wanneer men Gandhi met Christus hoort vergelijken. Toch deden dit herhaaldelijk niet alleen Indiërs, maar ook Europeanen en Amerikanen van vooraanstaande beteekenis, wanneer zij er nadruk op legden, dat men 2000 jaar in de geschiedenis moet teruggaan om een persoonlijkheid en een beweging te vinden die met Gandhi en zijn werking kunnen vergeleken worden. Bekende een van de leidende Engelsche autoriteiten van Indië niet zelf, dat Gandhi met een simpel hoofdknikken 300 millioen menschen doet gehoorzamen? Driehonderd millioen! Zóóveel slaven bezit de Engelsche regeering in Azië. Meer dan eens moeten wij aan de sombere middeleeuwen terugdenken bij het lezen van onweerlegbare feiten. Overdrijving is hier uitgesloten. Niemand, zelfs

niemand uit de officiëele Engelsche regeeringskringen, waagt het één vaststelling van Gandhi te loochenen: zijn persoonlijkheid, al liefde en waarheid, is vrij van elke drijfveer van lager gehalte.

Het was langs den weg van het Indische asketisme, dat Gandhi zichzelf volmaakte. Zijn strijd in Zuid-Afrika was hem de school voor de leiding die hij later in Azië zou moeten overnemen. Als jong advokaat kwam hij er in 1893 aan om er een zaak te pleiten, en van den eersten dag af moest hij ondervinden hoe men er de Aziaten verschopte en vertrapte. Jaarlijks huurde men in Azië duizenden werklieden om in de Zuidafrikaansche mijnen te werken, - maar een geweldig verzet tegen de inwijking van vrije Aziaten werd steeds klaarder uitgesproken. Klachten werden geuit, dat de Indiërs Zuid-Afrika overstroomden en toch waren er bij elke volkstelling minder. Bij het uitbreken van den Boerenoorlog verklaarde de Engelsche regeering, dat de Boeren voor de Indiërs vernederende wetten wilden uitvaardigen, - en het Engelsch bestuur, later de Zuidafrikaansche regeering, bracht slechts een verbitterd uitstooten van den Indiër mee. Gandhi had dadelijk zijn werk herkend. Hij bleef in Zuid-Afrika en organiseerde de machtige beweging die tot doel had, zijn landgenooten dezelfde rechten als om 't even welken Europeaan te verzekeren. Gandhi steunt zich niet alleen in theorie op de liefde als aloverwinnende macht. Ahimsa (non-Violenz) regeert zijn gedrag en dit van zijn volgelingen; Non-Kooperation zet in tegenover een onwaardige regeering; duizenden Indiërs overtreden opzettelijk de wet op de inwijking en laten zich blijmoedig in de gevangenis opsluiten; het tijdschrift ‘Indian Opinion’ wordt uitgegeven; de rijke advokaat Gandhi legt zijn ambt neer en woont, arm, onder zijn armste landgenooten. Herhaalde woordbreuk vanwege de regeering vermocht het niet, het vertrouwen in die regeering te vernietigen, en kon het niet beletten haar in moeilijke tijden telkens weer te helpen: want Gandhi wou het kwade met het goede vergelden, - en hij was tevens een trouw onderdaan van de Britsche regeering. Toen Gandhi in 1914 Zuid-Afrika verliet, was de beweging, die in Europa niet zoo erg was opgemerkt geworden, gewonnen. Ze had 20 jaar geduurd. *Gandhi in Südafrika* bevat een biografie van den grooten leider door den prediker J.J. Doke (Johannesburg) in 1908 geschreven, - eenige opstellen uit het jubelnummer (1914) ‘Golden Number of Indian Opinion’, - en een reeks voordrachten ‘Reden zur Lage der Indier in Südafrika’ door G.K. Gokhale van 1908-12 gehouden.

De oorlog kwam, en de Britsche regeering beloofde de

Aziaten veel, wanneer ze maar op hun bereidwilligheid rekenen kon. De strijd ging om het zelfbeschikkingsrecht der volkeren, en Indië leverde een ruime hulp. Toen het echter na den oorlog op afrekening aankwam, werd het een geweldige ontgoocheling. De revolutie werd in 1919 georganiseerd en Gandhi stelde er zich aan het hoofd van. Het was echter een revolutie van heel bijzonderen aard: *Satyagraha*, liefde en waarheid, - *Ahimsa*, het afkeuren van alle geweld, zelfs in gedachte (wat geen passibiliteit beteekent), - het opheffen van het *pariawezen* en de toenadering der kasten, - de *hindu-mohammedaansche vereeniging* (twee godsdiensten, die elkaar eeuwen lang bloedig hebben bekampt), - het weer-invoeren van *Charkha*, het spinnewiel, en het dragen van *Khaddar*, de specifiek-Indische stof (wat de millioenen Indiërs moet redden uit den hongersnood door de Engelsche industrie meegebracht), - eindelijk en vooral de liefde tegenover den overweldiger: dit zijn de faktoren die de innerlijke vernieuwing van Indië moeten tengevolge hebben, - die Gandhi wist te verwezenlijken, - en die hun uiting vonden in de *Non-Kooperation* die leiden moet tot *Svaraj* (Home Rule). Gandhi ging de overige leiders en de massa vooraan in het aannemen en het beoefenen van dat alles. Zijn grootheid vernietigt alle onwil. Graag neemt hij de zonden van het volk op zich en boet in dagen van vasten en concentratie. Driemaal was heel Indië gereed, en wachtte om tot de weigering van de burgerplichten over te gaan; driemaal legde Gandhi de beweging stil omdat ergens botsing was ontstaan tusschen regeering en Indiërs, en hij niet de minste geweldpleging wou dulden. Intusschen werd Gandhi in 1922 voor de zooveelste maal veroordeeld, ditmaal tot zes jaar gevangenisstraf. Het is die tijd, van 1922-24 (zijn vrijlating), die in *Gandhis Leidenszeit* wordt behandeld: Vor der Verhaftung. - Die Verhaftung und Untersuchung. In der Untersuchungshaft. - Der grosse Prozess. - Stimmen zum grossen Prozess. - Young India während der Gefangenschaft seines Herausgebers. - Gandhis Briefe aus der Gefängniszeit. - Gandhis Gefängniserinnerungen. - Gandhis Krankheit, Operation und Freilassung, - plus een bijvoegsel bestaande uit opstellen van Gandhi. - De groote leider leefde gedurende twee jaar zonder het minste kontakt met de buitenwereld, tot plots een scherpe crisis van blinddarmontsteking intrad en onmiddellijke heelkundige bewerking volgde. Het was een tijd van ongekende spanning; en de Engelsche regeering achtte zich gelukkig, Gandhi na zijn genezing vrij te laten. *Eurasische Berichte*, een boek dat als later tijdschrift werd gedacht, brengt de laatste berichten (Gandhi und die Hindumohammedanische Spannung. - Das grosse Fasten. - Gandhi und

der Bolschewismus). Gedurende Gandhi's afwezigheid was de partij der Svarajisten georganiseerd geworden, partij die in het Parlement de regeering wou tegenwerken. De zoo glorieus tot stand gebrachte vrede tusschen Mohammedanen en Hindu's was door bloedige gevechten verbroken en bleek onmogelijk te herstellen. Het was betrekkelijk korten tijd na zijn genezing, dat Gandhi besloot zich door een vasten van 21 dagen (t.t.z. door gebruik van enkel water) geestelijk te versterken en te boeten voor de zonden van zijn volk. Dit gebaar was zoo aangrijpend, dat de leiders van alle sekten bijeenkwamen en plechtig besloten, moeilijkheden in liefde bij te leggen. Sinds richt Gandhi, in de overtuiging dat zijn volk nog niet rijp genoeg is voor zijn principes, meer nog zijn krachten op de psychische vernieuwing, terwijl hij eenigszins terugtreedt op politiek gebied.

In zijn brochuurtje *Das Indische Apostolat* (Rotapfel, M. 2,40 geb.) tracht Hans Prager de beteekenis van het Indische wereldgebeuren vast te leggen (Politik und Religion. - Macht der Wahrheit. - Gandhis Gefahr. Gandhismus. - Gandhi und Tagore. - Russland. - Der Weg nach Osten). De apostolieke gedachte van Rusland, zegt Prager, is in Indië werkelijkheid, apostolaat geworden. Die gedachte is de wezenlijke, blijvende vereeniging van godsdienst en politiek.

Rusland was trouwens, in den persoon van Tolstoi, van grooten invloed op de Indische intellektueelen in 't algemeen en op Gandhi in 't bijzonder. Tusschen Jasnaja Poljana en Azië greep steeds een drukke uitwisseling van gedachten plaats. Heel wat daarvan bleef bewaard in de vele brieven die kwamen en gingen, en de rol van Tolstoi in het bewustworden van de Aziaten laten herkennen. In een twintigjarige studie van dezes biografie vond Paul Birukoff stof genoeg om een gekommenteerde briefwisseling *Tolstoi und der Orient* uit te geven (Rotapfel-Verlag), die werkelijk niet van belang is ontbloot. In het eerste deel vinden we: Tolstoi und die Indo-Brahmanen. - T. und die Mohammedaner Indiens. - T. und die persischen, ägyptischen und türkischen Mohammedaner. - T. und die russischen Mohammedaner. - T. und die Chinesen. - T. und die Japaner. - Een tweede deel bevat: Ueber das Studium alter Religionen, von L. Tolstoi, - plus vertalingen uit Krishna, Buddha, Mohammed, Konfuzius, Lao Tse.

De Indische beweging kan bezwaarlijk begrepen worden zonder de kennis van de Indische godsdiensten. Deze beheerschen zoodanig eerstgenoemde, het leven is zoo doordrongen van het godsdienstig principe, dat de Berlijnsche Indoloog Prof. Helmuth von Glasenapp gerust kan zeggen: ‘In Indien ist alles

Religion.' Onder het vele dat die geleerde reeds leverde, stippen we, naast zijn werk 'Der Jainismus' (sekte waartoe Gandhi's ouders behoorden) het meer algemeene *Der Hinduismus* aan. (Kurt Wolff, München, M. 12) Al bestaan er bibliotheken over Indië, waar men alles vinden kan omtrent vroegeren godsdienst en beschaving, het boek van H. von Glasenapp is het eerste standaardwerk dat in Duitsche taal over het huidige Indië werd geschreven. Juist het feit, dat men zich meestal steunt op de oude geloofsvormen, heeft zoo dikwijls verkeerde beoordeeling van dit land tot gevolg. *Der Hinduismus* wil niet het laatste woord zeggen over godsdienstig en maatschappelijk leven van de Indiërs, maar een volledig beeld wil het geven, dat de belangstelling van den lezer wekt, en dat toch op wetenschappelijken grondslag berust. We vinden er: I. Die Grundlagen. II. Die Gegenstände des religiösen Denkens (Das Unbelebte, Die lebenden Wesen der Erde, Die Geister, Die Götter, Die Ueberwindung des Polytheismus.) III Die religiöse Literatur (Die heilige Offenbarung, Die heilige Ueberlieferung, Die übrige Literatur.) IV Die Welt- und Lebensanschauung (Die naturphilosophischen Anschauungen, Die ethischen Anschauungen, Die philosophischen Systeme.) V Das soziale Leben und der Kultus. VI Das Sektenwesen. VII Der Einfluss des Abendlandes. - Literatur (zeer overvloedig), Bilder, Index, Zeittafel.

Wat het Boeddhisme betreft, wijzen wij op twee mannen: Hermann Oldenberg en Georg Grimm. Oldenberg leverde vroeger reeds: 'Buddha, Sein Leben, seine Lehre, seine Gemeinde.' Grimm's 'Lehre des Buddha, die Religion der Vernunft' kende een ongemeen succes. De studie van de Boeddhaleer heeft men lang verwaarloosd; dit kwam daardoor, dat deze voornamelijk werd beleden in de Indische randstaten, terwijl de wetenschappelijke opzoekingen eenigszins het centrum van het land kozen. De alomvattende Goethe kende waarschijnlijk Boeddha niet; Herder, Friedrich Schlegel, Hegel spraken maar heel terloops over hem. Als vorschers die de studie van Boeddha werkelijk inleidden, noemt Oldenberg Brian Houghton Hogdson en George Turnour. Hijzelf heeft heel wat geleverd. Kort vóór zijn dood (18 Maart 1920) voltooide hij het werk dat al zijn zoeken bekroont: *Reden des Buddha, Lehre, Verse, Erzählungen* en dat in 1922 werd uitgegeven (Kurt Wolff, M. 8.): de kern van de leer in prachtige vertaling tot een klaarsprekend overzicht geordend. De Boeddhistische heilige teksten werden niet dadelijk neergeschreven, maar, evenals de Veda's, van mond tot mond overgeleverd. Het opteekenen van verschillende hoofdteksten van het Palikanon wordt op 80-100 jaar na Boeddha's

dood gesteld (± 480 v. Chr.), al zijn er ook jongere en oudere voorhanden. De taal was waarschijnlijk die van Noord-Oostelijk Indië, het Magadhi-dialekt, door Boeddha zelf gesproken; ze werden echter in andere dialekten vertaald, ook in het Pali, werden in die taal naar Ceylon overgebracht en bleven er bewaard. De wijze van uitdrukking is natuurlijk aangepast aan den geest van de monniken die leefden in de beoefening van de leer: een traag-handelende, bezonken wijsheid die den Westerling langdradig schijnen kan, maar die ongekende psychische waarden bewust maakt. We staan op dit oogenblik ver af van de meening van den Engelschman die voor vijf goede Europeesche boeken de heele Oud-indische wijsheid wou prijsgeven! Hier dan de indeeling van Oldenberg's boek: I. Teil. Von Leben und von der Person des Buddha. - II. Teil. Die Lehre. Weltleiden und Erlösung. - III. Teil. Gemeindeleben und Gemeindeordnung. - IV. Teil. Fabeln und andere Erzählungen. - Anhang: Ein jüngerer Text über Buddhas tägliches Leben.

Eindelijk hebben we Georg Grimm's *Die Wissenschaft des Buddhismus* (W. Drugulin, Leipzig, M. 8-10). Het bestudeeren van de stof heeft van Grimm een geestdriftig aanhanger van de leer gemaakt.

Daarover iets meer in een volgend nummer.

DOLF ROELS.

Boekbeschouwing

Bertha Galeron de Calonne. - *Dans ma Nuit.* Ouvrage couronné par l'Académie française; 4e édition. Paris, 'Les Gémeaux', 1926, 6 fr.

In net jaar 1890 verscheen bij Lemerre te Parijs een nederig verzenbundeltje: Dans ma Nuit, dat algemeen de aandacht trok en bekroond werd door de 'Académie française.'

Het was het werk van een dertigjarige vrouw, die blind en doofstom geworden, er niet voor schroomde gedichten te schrijven, die, onder een vleugje melancholie, het reinste optimisme ademden:

> Je veux sourire à ceux que le bonheur rassemble,
> Je les contemplerai dans leur félicité;
> Et quoique mon coeur saigne ou bien que ma main tremble
> Je veux porter ma vie avec sérénité.

In 1924 verscheen het opnieuw, een weinig aangevuld, en het sukses was zóó groot, dat het thans een vierde uitgave beleeft. Mevrouw Galeron de Calonne, niettegenstaande het vreeselijk noodlot dat op hare voornaamste zintuigen weegt, is gehuwd en moeder van twee kinderen, en, hoeft het wel gezegd te worden, haar optimisme is onverbroken gebleven in haar ouderdom als eertijds in haar jeugd.

> Mes mains sentent bien vieillir mon visage,
> Mais j'y songe peu, vivant sans miroir.
> J'aurai l'âme jeune en dépit de l'âge,
> Tant que dans son coeur je pourrai me voir,

zingt ze in 'Vieillesse heureuse', dat ze opdraagt aan haar man, den bekenden Franschen architect Galeron.

Zooals van zelf spreekt is Bertha Galeron getrouw gebleven aan de dichtvormen, die ze in haar jeugd vóór haar blind- en doofheid, leerde kennen. Dochter van een letterkundige en geleerde, Ernest de Calonne, was ze een vroeg-rijp kind, dat op 15-jarigen leeftijd reeds aardige verzen maakte. Dat ze groote bewondering koesterde voor dichters als Victor Hugo en François Coppée, die trouwens huisvrienden waren van haar vader, leeren ons de gedichten uit 'Dans ma Nuit', waarin de een-

voud van Coppée en de taalvirtuositeit van Hugo tot een zuivere legeering werden versmolten, maar toch iets zeer eigens, gevoelig-vrouwelijks, lief-moederlijks hebben bewaard. Luistert, wat ze schrijft van een overleden vriendin:

Elle était gaie et pourtant grave,
Profonde avec simplicité.
Oh! que cette âme sage et brave
M'apportait de sérénité!

Ma surdité pour mieux l'entendre
Sur son cou blanc, posait mes doigts
Et, toujours, je pouvais comprendre
Cette toute petite voix.

Elle acquiesçait de la tête,
D'un geste pensif, que j'aimais,
Sa présence était une fête...
Et nul ne l'aura plus jamais!

We kenden de geschiedenis van de blinde en doofstomme Amerikaansche wondervrouw, Helen Keller; we hoorden van de jonge Fransche Marie Hurtin, door de liefdevolle verpleging en opvoeding van zuster Sainte-Marguerite tot een normaalverstandige vrouw gemaakt; we begroeten thans een blinde en doofstomme dichteres, die deze merkwaardige strofe dichtte (uit *La Lecture en Braille):*

Il est des mots si pleins d'espace et de rayons,
Des mots magiciens qui font que nous voyons
Le soleil qui se lève et le ciel qui s'étoile
Et la mer lumineuse et la sombre forêt...
Comme si, devant nous, on écartait un voile,
La splendide Nature encor nous apparaît.

P.D.K.

***Deutsche Bibliothek*, herausgegeben von Dr. H. Sparnaay:**
Nr. 13: *Die Jungfrau von Orleans* (F. von Schiller), herausgegeben von J.J. Lecker; 80 cents;
Nr. 18: *Des Meeres und der Liebe Wellen* (F. Grillparzer), herausgegeben von S. Italianer; 70 cents. (P. Noordhoff, Groningen).

Een nette, prettige schooluitgave met kommentaar en illustraties. Een korte inleiding (± 5 blz.) spreekt over voorgeschiedenis, ontstaan, karakters van het stuk. De brochuurtjes kunnen gerust gebruikt worden, - maar noodzakelijk was die uitgave nu niet, vooral daar we de zeer bewerkte edities van Velhagen en van Schöningh bezitten.

D.R.

Tijdschriftenkroniek

Tijdschriften uit nieuwe landen.
I: *La Revue Yougoslave; La Revue des Balkans.*

De staatkundige kaart van Europa kwam na den wereldoorlog omgewoeld terug te voorschijn. In 1914, twintig staten met historische of aardrijkskundige grenzen; in 1919, zonder al de autonome staten van de Unie der S.S.R. er bij te rekenen, zeven en twintig met grenzen, principieel ethnisch, in de praktijk echter aan de economische en strategische belangen van sommige natiën aangepast, in de mate dat zij 'The Big Four' in den oorlog hadden geholpen of hun later nog van dienst zouden kunnen zijn. Van 1914 tot 1919 is de oppervlakte van Europa - van het traditioneele Europa onzer schoolatlassen, van Kaap de Sào Vincente tot aan het Oeralgebergte - tot de helft van zijn totaliteit gedaald; eeuwenoude rijken zijn geheel van het wereldtooneel verdwenen of tot het uiterste ingekrompen; andere landen hebben zich uitermate uitgebreid; volken en streken, waarvan men tot nog toe nauwelijks den naam kende, hebben zich als onafhankelijke natiën en staten ingericht.

Met dien politieken warboel ging een economische warboel gepaard, omdat de economische uitrusting van een streek aangepast is aan een bepaald politiek uitzicht er van, overal en altijd, maar hier in het nauwe, overbevolkte West- en Midden Europa, in onze eeuw van dichte spoor- en waterwegennetten meer dan ooit. Hun eigen huis inrichten: nieuwe sporen aanleggen of bestaande verleggen, kanalen graven, de richting van een paar wegen veranderen, kortom de binnenlandsche economische stroomingen nieuw orienteeren was voor vele jonge natiën van Europa enkel een kwestie van wilskracht en van tijd. De handelsbetrekkingen met het buitenland organiseeren: in den vreemde bekend maken wat ze verkoopen konden en wat ze wenschten te koopen, welke hun economische hulpbronnen waren en welke financieele en moreele waarborgen ze aanbieden konden, was voor tal onder hen een veel moeilijker vraagstuk, dat op den dag van heden nochtans voor zoo goed als opgelost kan worden beschouwd. Dit, dank zij de campagne, die de jonge Europeesche staten, afzonderlijk of gegroepeerd, hebben gevoerd, om zich zelf, hun geschiedenis, hun kunst, hun literatuur, den rijkdom van hun bodem, de bedrijvigheid van hun volk de wereld bekend te maken. Niet een gelegenheid hebben ze onbenuttigd laten voorbijgaan: aan al de internationale tentoonstellingen of jaarbeurzen hebben zij deelgenomen, sommigen hebben er zelf ingericht en zij hebben er ontelbare propagandabrochuren van allerlei aard verspreid; zij hebben speciale studies over hun land in Engeland, Frankrijk, Duitschland en Amerika weten uit te geven; zij hebben er ook tijdschriften gesticht, die meestal nog steeds verschijnen en waarvan sommige onmisbaar zijn geworden voor wien een idee wil hebben van den politieken toestand of de economische mogelijkheden in het nieuwe Europa.

Het klein koninkrijk Servië, waarvan de houding in Juli 1914 aanleiding gaf tot den oorlog en dat onder de wereldramp zeker het meest geleden heeft, zag zich in 1919, territoriaal, haast tot den rang van mogendheid verheven. Het

dacht dan ook er een eigen wereldorgaan te kunnen op nahouden en op 1 Maart 1919 verscheen te Parijs de REVUE YOUGOSLAVE, uitgegeven door 'La Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes', met A. Arnaoutovitch als hoofdredacteur.

In zijn *Editorial - Ce que nous voudrions* verklaarde het nieuw tijdschrift zich alleen tot doel te stellen, het Europeesch publiek in te lichten over wat Joego-Slavië en zijn volk was en was geweest, Joego-Slavië en de Joego-Slaven te doen kennen. Wij vinden in de volledige verzameling van dit tijdschrift(1) inderdaad zeer interessante en leerrijke artikels over de geschiedenis van land en volk, over de schoone kunsten, de muziek en de literatuur; ook over de politieke en bestuurlijke inrichting van ginds, de economische toestanden en de betrekkingen met het buitenland vernemen we er heel wat; de ethnische toestanden en de beschaving worden er in besproken, terwijl vele vertalingen uit de oorspronkelijke literatuur en vele studies over en herinneringen uit den jongsten veldtocht er in worden gepubliceerd; eindelijk worden in elk nummer een heele reeks boeken besproken, die over Joego-Slavië handelen. Maar wat te vroeg scheen het te zijn, om aan zuivere, objectieve informatie te doen, - de wonden van den oorlog waren nog te versch, de gemoederen nog niet tot bedaren gekomen - te meer, daar het vraagstuk van Fiume nog verre van geregeld was... Midden 1919 begon de campagne tegen Italië; in 1920 werden de artikels tegen den bezetter van de Adriatische havenstad talrijker en geweldiger en de REVUE YOUGOSLAVE eindigde met alles te publiceeren wat ze aan nieuwsjes en legendekens tegen de Italianen maar oprapen kon. Wij weten niet of dit laatste er toe bijdroeg om velen van het Zuid-Slavisch tijdschrift af te keeren en een der oorzaken was van zijn vroegtijdig verdwijnen; maar wat wij weten is, dat op de laatste bladzijde van het December-nummer 1920 de hoofdopsteller aan vrienden en kennissen mededeelde, dat hij naar elders geroepen werd en de redactie van de REVUE(2) aan anderen moest overlaten; het tijdschrift zou dan tijdelijk worden geschorst. Dit tijdelijke duurt nog steeds en Fiume is en blijft Italiaansch....

Van een heel ander karakter dan het vorig tijdschrift is de REVUE DES BALKANS(3). Deze is niet het orgaan van één staat, maar van een groep van staten. Zij zond in Januari 1919 haar nummer 1 de wereld in zonder andere principesverklaringen, dan op het couvert het motto: 'Les Balkans aux peuples balkaniques' en den ondertitel: 'Politique. Diplomatie. Finances.' Van haar eerste nummer af heeft de REVUE er naar gestreefd de eendracht onder de Balkanvolken te bewerkstelligen: de Balkanvolken in de breedste beteekenis van het woord met Roemenië in het N.-O. en het koninkrijk der Serviërs, Croaten en Sovenen in het W. - op één uitzondering na nochtans: Bulgarije, de vijand van vele jaren, de verslagene van den laatsten oorlog, die aan alles wat er gebeurd was de schuld droeg, die geboycot moest worden, politiek en financieel ten onder gebracht. Maar de REVUE, die een nuchter tijdschrift is, zag weldra in, dat Bulgarije, met zijn centrale positie in de Balkanstatengroep en zijn breeden uitweg op de Zwarte Zee, onmogelijk kon worden genegeerd of

(1) Op de Universiteitsbibliotheek te Gent, plaatsnummer: P. 2800.

(2) Bibliographische nota. - Van de REVUE YOUGOSLAVE zijn verschenen 16 nummers van Maart tot December 1919 (Jg. I) en 12 nummers van Januari tot December 1920 (Jg. II).

(3) Paris, 71, rue de Rennes (vroeger: rue Lafayette) Directeur: Léon Savadjian, reeds directeur bij de stichting van het tijdschrift. Prijs van het nummer tegenwoordig 4 fr. Abonnement voor Frankrijk en voor het buitenland: 40 fr. Aanwezig op de Universiteitsbibliotheek te Gent. Plnr.: P. 2556.

weggecijferd en na het eerste jaar van haar bestaan hield de campagne tegen dit land stilaan op. Niet lang duurde het vooraleer nu en dan een artikel over

Bulgarije werd opgenomen en zelfs een of ander niet ongunstig bekende Bulgaar uitgenoodigd om mede te werken, terwijl het Bulgaarsche volk en zijn regeering van hun kant er naar streefden het vertrouwen hunner naburen te winnen en te verdienen.

De REVUE DES BALKANS is een nuchter tijdschrift, zeiden we hooger. Buiten zijn reeds vermeld doel: de eendracht onder de Balkan-volken, wil het ook den Balkan in Midden- en West-Europa leeren kennen en waardeeren, met het oog vooral op handel en nijverheid. Van het eerste nummer af bevatte het een speciale rubriek, gewijd aan de 'Questions économiques'; deze breidde zich meer en meer uit en van het December-nummer 1920 af luidde de ondertitel der REVUE: 'Politique Diplomatie, Finances, Commerce et Industrie'; dit was een heel programma. In het begin van 1925 veranderde het tijdschrift voor de vierde maal van formaat; zijn uitzicht werd dan ook geheel gewijzigd. Een soort van maandelijksche kroniek der politieke gebeurtenissen in den Balkan gaat sedertdien de artikels in elk nummer vooraf; het heet 'Editoriaux' en is opgesteld door den directeur, Léon Savadjian. Een buitengewoon interessante nieuw ingevoerde rubriek is ook 'Livres et Documents', waarin boeken en persartikels, betrekking hebbende tot een of ander Balkanland, worden opgegeven en geanalyseerd. Van n^{r} 7 (Juli 1925) af heeft ook de vroegere rubriek: 'Questions économiques' den naam gekregen van: 'Chroniques économiques' en werd verdeeld in zooveel vakken als er landen in behandeld worden; ook aan Bulgarije en zelfs aan Turkije wordt er geregeld een plaats in voorbehouden. Deze kronieken nemen tegenwoordig steeds een vierde van elke aflevering in beslag; zij bevatten tal van belangwekkende en kostelijke inlichtingen over de economische mogelijkheden met de landen van ginds.

Laten we nog even er aan herinneren, dat het bestuur der REVUE DES BALKANS in de jaren 1923 en 1924 een paar extra-nummers heeft laten verschijnen; twee over Joego-Slavië: *Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, Son Commerce, Ses Finances, Son Industrie, Ses Richesses* en *Economic Position of the Kingdom of the Serbs, Croates and Slovenes* (2 uitgaven) en een over Griekenland: *La Grèce économique et financière*.

Een kort overzicht van de voornaamste artikels, die in de vijf reeds verschenen nummers van 1926 werden gepubliceerd, zal bewijzen hoe getrouw het hier besproken tijdschrift aan zijn verleden is gebleven[(4)].

In n^{r} 1 zijn te vermelden: *Après l'accord Serbo-Croate*, door Dr Lazare Markovitch; *La Grèce sous te général Pangalos*, door Jacques Andrier; *Exposé sur la situation financière du royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, door Milan Stoyadinovitch. - In n^{r} 2: *L'Albanie républicaine*, door Dr. Stavro Stavri; *La situation agricole dans le royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, door B.B. Mirkovitch; *La dictature du général Pangalos*, door Jacques Andrier. - In n^{r} 3: *L'Autriche et le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, door Max Hoffinger; *Une chambre de commerce franco-yougoslave*, door B.B. Mirkovitch. - In n^{r} 4: *La Civilisation Yougoslave*, door

(4) Bibliographische nota. - Van de REVUE DES BALKANS zijn verschenen: Jg. I (1919): nrs 1 tot 10, kl. 4°; Jg. II (1920): nrs 11 tot 19, 8°; Jg. III (1921): nrs 20 tot 23, 8° en nrs 24 tot 26, gr. 4°; Jg. IV (1922): nrs 1 tot 10, gr. 4°; Jg. V (1923): nr 1/2 en *La Grèce économique et financière*, om het gansche jaar te vullen, gr. 4°; Jg. VI (1924): nrs 1/2 en 3, gr. 4°; Jg. VII (1925) nr 1/2, 8°, en *Royaume Serbe, Croate et Slovène* [nr 5/6] gr. 4° en nrs 7, 8 en 10, 8°; Jg. VIII (1926) nrs 1 tot 5, 8°.

graaf Louis de Voïnovitch; *La Politique financière du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, door Léon Savadjian; *Lettre d'Athènes (La situation en Grèce)*, door H.P.; *Le Budget et les Finances Bulgares*, door Vladimir Moloff.

Het laatst verschenen nummer (Mei, n^{r} 5) bevat: 1°. *Editoriaux*, waarin Léon Savadjian ons over de jongste verandering van Ministerie in Joego-Slavië

onderhoudt en over de politiek van M. Nintchich, minister van buitenlandsche zaken van het Zuid Slavisch Koninkrijk; verder spreekt hij van de verkiezing van Generaal Pangalos tot Voorzitter der Grieksche Republiek en na te hebben vastgesteld, dat de onderlinge betrekkingen der Balkan-staten steeds maar verbeteren, besluit schrijver zijn maandelijksch overzicht aldus: 'Alors que les peuples de l'Europe n'arrivent pas à sanctionner l'esprit de Locarno, quel avantage pour les peuples balkaniques de pouvoir démontrer à cette Europe desorientée, que les "fauteurs de troubles" savent mieux s'entendre et que la paix du monde partira des Balkans....' - 2°. de verklaringen van Chr. Rakowsky, nieuw gezant der Sowjets te Parijs, over de Unie der S.S.R. en den Balkan, met een inleidend woord van L. Savadjian; een paar opmerkingen van D. Tomitch over de heilzame gevolgen van het eerst in October 11. gesloten vredestractaat tusschen Turkije en Joego-Slavië; een samenvatting van de voordracht over Griekenland, laatst te Lyon door Generaal Paul Bordeaux gehouden; een studie van Borivoïé B. Mikrovitch over de titels van vooroorlogsche Servische leeningen in Frankrijk; een uiteenzetting der binnenlandsche politiek van de regeering Liapcheff in Bulgarije, door Pierre Jakovlevsky; een op haar uur komende studie van Stevan Tchirkovitch over *L'Académie de Droit International de la Haye* (haar ontstaan, rol en beteekenis) *et les Balkans* (waar men deze groote Carnegie-instelling tot nu toe niet schijnt te hebben gekend). - 3° de rubrieken, die men sedert begin 1925 aan het einde van elke aflevering gewoon is te vinden: 'Echos et Polémiques'; 'Questions économiques' (hier hoogst interessant wat Joego-Slavië en Griekenland aangaat); 'Revue de la Presse' en 'Bibliographie'.

6 Mei '26.
C. DEBAIVE.

Bulletin de la societe 'union musicologique.' La Haye. Martinus Nijhoff, 1921, enz.

Dit Tijdschrift werd opgericht in 1921 en wordt toegezonden aan alle leden der 'Union Musicologique' (Contributie *f* 10 jaarlijks). Binnenkort verschijnt de eerste aflevering van het vijfde deel. In dit tijdschrift wordt jaarlijks een overzicht gegeven van alles wat er in de verschillende landen op muziekwetenschappelijk gebied is gepubliceerd; voor Duitschland door Prof. R. Schwarz, voor Amerika door Prof. O. Kindeldey, voor Engeland door H. Antcliffe, voor Oostenrijk door Prof. G. Adler, voor België door Prof. Ch. van den Borren, voor Frankrijk door J.G. Prod'homme, voor Holland door Dr A. Smyers, voor Zwitserland door E. Refardt. Daarenboven worden in het B. d. l.S. 'U.M.' ook artikels opgenomen van algemeen belang.

Redactie: Dr D.F. Scheurleer, Carnegielaan 16, Den Haag; Prof. Dr Max Seiffert, Goebenstrasse 28, Berlijn; Dr. A. Smijers, St Michielsgestel.

Tijdschrift der Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis. Amsterdam. G. Alsbach en C°. 1885, enz.

Oorspronkelijk was de titel: ‘Tijdschrift der Vereeniging voor NOORD-Nederlands Muziekgeschiedenis’. Het eerste deel van dit tijdschrift verscheen in 1885. Binnen enkele weken wordt een begin gemaakt met het twaalfde deel. Dit tijdschrift wordt toegezonden aan alle leden en donateurs der Vereeniging. De leden betalen jaarlijks *f* 6; de donateurs, *f* 5.

Redactie: Dr. A. Smijers te Sint Michielsgestel. Deze is tevens secretaris van bovengenoemde vereeniging.

Dit tijdschrift bevat artikelen die betrekking hebben op de Nederl. Muziekgeschiedenis.

(Medegedeeld).

Arbitrage als Middel ter Beslechting van internationale Geschillen

Internationale arbitrage, als *het* aangewezen middel om internationale geschillen, zelfs van den meest omvangrijken en belangrijken aard, te beslechten, is na het Protocol van Genève van 1924, na Locarno opnieuw op den voorgrond getreden. Zelfs zou men, commentaren op deze belangrijke internationale verdragen lezende, tot de overtuiging kunnen geraken, als is deze arbitrage iets geheel nieuws, een volkenrechtelijke uitvinding van onzen tijd! Niets is minder waar dan dat.

Want reeds in de geschiedenis der Ouden, ook bij de Grieken en Romeinen, kan men tal van malen het denkbeeld van arbitrage terugvinden; er zijn verschillende historische scheidsrechtelijke beslissingen bekend, die zelfs de meest krijgszuchtige der Grieksche Republieken, Sparta, aan dit denkbeeld verbinden; niet bij toeval of een enkele maal, maar zelfs krachtens permanent tractaat. In de Middeneeuwen is, tengevolge van de politieke verhoudingen en ook van den grooten invloed der kerkvorsten, bemiddeling, zelfs dwingende bemiddeling, meer toegepast dan arbitrage. In de nieuwe geschiedenis vindt men tot aan het einde der achttiende eeuw dikwerf geen scherp gedefinieerd onderscheid tusschen bemiddeling en arbitrage, en zijn tal van malen deze beide, toch zoozeer van elkander afwijkende volkenrechtelijke procédé's op zonderlinge wijze dooreengemengd. Maar wie nauwkeurig bestudeert de reeks van ontwerpen, in den loop der eeuwen openbaar gemaakt ten einde te komen tot een Statenorganisatie in den geest van den tegenwoordigen Volkenbond, vindt door de geleerde ontwerpers steeds het denkbeeld van arbitrage naar voren gebracht. Reeds Pierre Dubois wenschte in zijn in 1306 in het licht gegeven project een algemeen scheidsgerecht; een zelfde wensch komt tot uiting in de plannen van Koning George van Bohemen, van

Lacroix, van Henri IV, van den Abbé de St. Pierre en van de vele navolgers, die zij hebben gevonden. Wel doet zich somtijds een zonderlinge vermenging van gedachten voor, in zooverre, dat de eene ontwerper een speciaal hof, de andere een politiek samengesteld congres over rechtsgeschillen wil doen beslissen, maar bij allen staat de gedachte voorop, dat niet bemiddeling, die slechts adviseerende kracht heeft, doch een definitieve uitspraak, als hoedanig de arbitrage steeds erkend is, moet worden ingeroepen.

Het is vooral in den loop der negentiende eeuw, dat de arbitrage op den voorgrond is getreden. Totaal kent deze eeuw een kleine 200 geschillen, die langs arbitralen weg vreedzaam zijn opgelost, en onder deze zijn er ongetwijfeld, die de kiemen voor een oorlog in zich droegen. Toen de burgeroorlog in Amerika woedde en de Zuidelijken door hun kaperschepen nadeel toebrachten aan de Noordelijken, verleende Engeland toegang aan deze kaperschepen in zijn havens. De Amerikaansche Unie achtte dit een schending der neutraliteit, en raakte, na de beslissing in den burgeroorlog, daarover in zoo heftig geschil met Engeland, dat men een Engelsch-Amerikaanschen oorlog reeds waarschijnlijk achtte. Toen is het denkbeeld van arbitrage tusschen beide landen opgevat, en de uitspraak in het zoo bekende Alabama-geding, waarvoor in 1873 een rechtbank te Genève zetelde, stelde Engeland in het ongelijk. Ruim twintig jaren later voorkwam opnieuw het scheidsrechtelijk beginsel een oorlog tusschen deze beide grootmachten; het Venezuelageschil was aanleiding tot een steeds heftiger wordend conflict. Het toeval wilde, dat juist in diezelfde dagen de groote beweging voor scheidsgerecht zoowel in Engeland als Amerika een aanvang had genomen; van beide zijden richtte de openbare meening zich tot de betreffende regeering om een zoodanige oplossing met alle kracht te verzoeken. Toen is de grondslag gelegd niet alleen voor de vredelievende oplossing van dit Venezolaansche geschil, maar tevens voor het Engelsch-Amerikaansch arbitrageverdrag, dat het eerste van dien aard was.

Van het begin der negentiende eeuw af heeft het ook in de voornaamste Parlementen niet ontbroken aan pogingen om te geraken tot uitspraken ten gunste van toepassing der arbitrage

in de internationale verhoudingen. Het was reeds in 1837, dat in het Parlement van den Amerikaanschen Staat Massachusetts te dien einde een motie werd ingediend, die werd aangenomen en enkele jaren later gevolgd door een gelijke uitspraak van het Parlement van Washington. In Engeland maakte in 1849 Richard Cobden dezelfde vraag aanhangig; hij vond toen de gewone, thans als onbruikbaar erkende argumenten tegenover zich; had Palmerston als tegenstander, die het denkbeeld op dat oogenblik als onrijp beschouwde. Eerst in 1873 is Henry Richard er in geslaagd een uitspraak van het Engelsche Parlement ten gunste van de arbitrage te verkrijgen, nadat in de tusschenliggende jaren in tal van andere Parlementen deze zaak eveneens aanhangig was gemaakt en al naarmate van de nationale stemming met meerdere of mindere sympathie was begroet. Voortdurend bijna ging het er om, dat toch in elk tractaat een clausule zou worden ingevoegd, bepalende, dat geschillen omtrent zulke tractaten aan arbitrage zouden worden onderworpen. Men noemde zulk een clausule de compromissoire clausule, en het was Mancini, de latere Minister van Buitenlandsche Zaken, die in 1874 het Italiaansche Parlement won voor de meening, dat deze compromissoire clausule nooit genoeg kon worden toegepast. Mancini's motie was bijna als een model te beschouwen; zij werd in andere Parlementen overgenomen; ook in het Belgische, waar in 1875 Couvreur en Thonissen, en in het Nederlandsche, waar in 1874 Bredius en Van Eck zoodanig voorstel zagen aannemen.

De compromissoire clausule was daarom van belang, omdat zij als de eerste stap op den weg naar algemeene tractaten van arbitrage is te beschouwen. Immers, al spoedig vroeg men zich af of het opnemen van die clausule in elk tractaat op zichzelf niet een onnoodige herhaling beteekende; of het niet veel beter was haar in een afzonderlijk tractaat voor alle, daarvoor in aanmerking komende geschillen vast te leggen, en om tevens te doen wat bij de wel hoogst simpele toepassing der compromissoire clausule moest worden nagelaten: voorzien in die tal van geschillen, die zich buiten eenig tractaatrechtelijk verband konden voordoen; voorzien ook in de materieele regeling van de voorgenomen oplossing van het geschil. Bij de eerste toepassing

van zoodanig algemeen tractaat van arbitrage werd in het geval, dat men zich niet tot bepaalde categorieën geschillen beperkte, doch de arbitrage uitstrekte over alle geschillen, bijna steeds een uitzondering gemaakt voor die, welke de eer, de levensbelangen, de onafhankelijkheid, de Grondwet of de integriteit van eenig rijk zouden betreffen. Lang, zeer lang is aan deze uitzonderingen vastgehouden en ook in de later gevolgde periode zou men haar steeds terugvinden. In 1894 sloten Portugal en Nederland op den voet der bedoelde uitzonderingen een eerste dergelijk tractaat; van 1898 dateert het tusschen Argentina en Italië gesloten algemeen tractaat, het eerste, dat geen enkele uitzondering bevatte. Toch waren, toen in 1899 de eerste Vredesconferentie bijeenkwam, de algemeene tractaten van arbitrage nog slechts gering in aantal, en was het aantal compromissoire clausules aanmerkelijk grooter.

De toestand was dientengevolge deze. Tusschen een klein aantal Staten bestond, tengevolge van de verplichtingen hunner algemeene arbitragetractaten, wel zekerheid, dat zij het grootste deel van eventueel voorkomende geschillen door arbitrage zouden regelen; bij een groot aantal andere stond dit ten aanzien van beperkte categorieën geschillen eveneens vast, maar voor het overige moest in elk bijzonder geval worden afgewacht of de geschilvoerende Staten al dan niet den weg van vredelievende beslechting zouden opgaan. M. a.w. de toepassing van de arbitrage bleef in het zuiver facultatief stadium; van verplichtende werking was geen sprake. De Russische delegatie ter eerste Vredesconferentie, die belangrijke voorstellen indiende, bracht daar ook de mogelijkheid van *verplichte* arbitrage ter sprake. Na lange beraadslagingen werd door de betreffende commissie een artikel opgesteld, waarin een aantal soorten van geschillen werden genoemd, die eventueel in elk geval aan arbitrage zouden worden onderworpen; geschillen, welker juridisch karakter zich geheel bij de vooral juridische beslissing door arbitrage aansloot, en welke alle van zoodanig karakter werden geacht, dat men te voren zeker rekende, dat daarover nooit oorlog zou worden gevoerd! De aldus in te voeren verplichte arbitrage droeg wel in veel sterker mate een demonstratief dan een feitelijk karakter. Er bestond sympathie voor dit denkbeeld;

men achtte het een eersten stap op den goeden weg; men piekerde en peinsde over de categorieën van aldus te vermelden geschillen, maar wie mededeed, Duitschland niet. De Duitsche Regeering van '99, die zich slechts met moeite liet overhalen om in de oprichting van het Permanente Hof van Arbitrage toe te stemmen, bleef op dit punt onwrikbaar. Men behoeft de protocollen der eerste Vredesconferentie maar na te gaan om te bemerken, dat aan dezen tegenstand te wijten is, dat het artikel betreffende de verplichte arbitrage niet tot stand kwam. Toen is door den toenmaligen Belgischen gedelegeerde, ridder Descamps, den rapporteur der arbitragecommissie, art. 19 der overeenkomst van 1899 in het leven geroepen. In dat artikel werd uitgesproken, dat de onderteekenende Staten zich hun vrijheid voorbehielden om onder elkander afzonderlijke tractaten van arbitrage te sluiten, welke het onderwerpen aan een scheidsgerecht van bepaalde geschillen verplichtend zouden stellen. Men is op het eerste oog geneigd een dergelijk artikel volkomen overbodig te achten, maar het moet bezien worden in het licht van een soort protest tegen den Duitschen tegenstand, waaraan men, ter wille van de noodzakelijke eenheid, gedwongen was zich te onderwerpen.

Het eigenaardige is, dat dit art. 19 op de verdere ontwikkeling der internationale arbitrage grooten invloed heeft geoefend. De in 1924 overleden Fransche Senator d'Estournelles de Constant kan in het bijzonder op tweeërlei verdienste bogen. Allereerst, dat hij niets heeft nagelaten om het Permanente Hof van Arbitrage practisch in werking te stellen. Daarnevens, dat hij onvermoeid werkzaam is geweest om op art. 19 de aandacht te vestigen. Mede tengevolge daarvan kwam in 1903, ter gelegenheid van het bezoek van Koning Edward VII aan Parijs, het Fransch-Engelsche arbitragetractaat tot stand, dat het eerste goede voorbeeld was, waarop men zich kon beroepen. Dit tractaat is door een reeks van andere, die steeds meer de groote Mogendheden onderling verbonden, gevolgd. Het totaal aantal dier tractaten overschreed in 1912 reeds aanmerkelijk het dubbel honderdtal, en in toch zeker 25% der betreffende gevallen werd daaraan door groote Staten deelgenomen. Het overgroote deel echter, zeker waar het de groote Mogendheden onderling betrof, bevatte

de bekende beperking van de eer en de levensbelangen, hetgeen echter geenszins een reden was te achten om alle beteekenis aan die tractaten te ontzeggen. Immers, in het tijdperk te voren waren wel kleine Staten telkenmale bereid gevonden om zoodanige tractaten aan te gaan, maar juist de groote Mogendheden hadden zich, tot op het oogenblik van het uitbreken van eenig geschil, alle vrijheid willen voorbehouden. Het bestaan van dergelijke tractaten waarborgde althans, dat reeds voordat eenig geschil tot het kookpunt was gekomen, betrekkelijke zekerheid bestond omtrent de vreedzame oplossing, die er aan zou ten deel vallen en die er zooveel te meer toe kon leiden, dat inderdaad de gemoederen niet tot opgewondenheid geraakten. Dat overigens de aldus gesloten tractaten, wat de bijzonderheden der daarin voorkomende regelingen aangaat, veelal uiteenliepen, behoeft geen verwondering te wekken. Zij waren in een groot aantal categorieën in te deelen, ook wat betreft de meerdere of mindere beteekenis van de daarin voorkomende uitzonderingen. Nederland heeft, evenals Denemarken en Zwitserland, twee tractaten in zijn crediet, die geheel uitzonderingsloos waren: dat met Denemarken in 1904; dat met Italië in 1910; tractaten, die in zoodanige algemeene mate eerst na den oorlog door andere Staten zijn nagevolgd.

Ter tweede Vredesconferentie, in 1907, waagde men opnieuw een poging om te geraken tot een regeling van de verplichte arbitrage. Opnieuw werden langer en korter lijsten ontworpen, waarop categorieën van geschillen werden geplaatst, welker arbitrale oplossing verplichtend werd gerekend. Maar nadat niet onbelangrijke categorieën waren afgevallen, andere niet een voldoende meerderheid hadden kunnen verkrijgen, bleef er een zoo schamel geheel over, dat zelfs de overtuigde voorstanders van het denkbeeld der verplichte arbitrage zich afvroegen of aan een tractaat op die wijze nog waarde viel toe te kennen. Daartegenover stelden Duitschland en Oostenrijk zich op het standpunt, dat slechts dan de conferentie tot eenig besluit kon geraken, indien eenstemmigheid werd verkregen, hetgeen dus meebracht, dat zelfs die Staten, welke geporteerd waren voor het denkbeeld der verplichte arbitrage, geen zoodanig tractaat

onder elkander konden sluiten, als uitgaande van deze conferentie. Wel kon dit, op het voetspoor der Pan-Amerikaansche conferentie van 1889, later geschieden, maar in een tijd, dat een internationaal lichaam als de Volkenbond ontbrak, vormde zelfs het bijeenroepen van een conferentie een aangelegenheid, die heel wat hoofdbrekens met zich bracht. Vandaar, dat men in 1907 moest volstaan met het aannemen van een resolutie, door de Italiaansche delegatie voorgesteld; resolutie, waarin vooral naar voren kwam, dat de conferentie eensgezind was in haar meening over de beteekenis der verplichte arbitrage, maar de technische bezwaren tegen verwezenlijking daarvan momenteel te sterk rekende om reeds tot die verwezenlijking te kunnen overgaan! Een schoone begrafenis van het schoone denkbeeld.

De oorlog van 1914 brak op zoodanig gecompliceerde politiek-economische gronden uit, dat daarbij het beginsel der nieuwgesloten arbitragetractaten, ware het al in het spel geweest, niet eens kon worden beproefd. Evenmin dat van de aanvullende gedachte, die opgesloten lag in Bryan's Peaceplan, hetwelk tusschen telkenmale twee Staten overeenkwam, dat een permanente commissie van verzoening zou worden ingesteld, die elk geschil, hetwelk niet voor oplossing langs diplomatieken weg vatbaar bleek, zou onderzoeken. Zoolang dit onderzoek, tot een maximum-tijd beperkt, duurde, zou geen oorlog mogen worden verklaard. Psychologisch middel om te voorkomen, dat in de opwinding van het eerste gebeuren de Staten naar de wapenen zouden grijpen en onherstelbare daden begaan. Eigenaardig is het wel, dat eigenlijk de grondgedachte, die in dit Peaceplan van Bryan ligt opgesloten, vereenigd met die van arbitrage, doch deze laatste tot veel grooteren omvang uitgebreid, werd overgenomen in het Protocol van 1924, ja, tot het fundament van dat Protocol bijdroeg. Natuurlijk werd arbitrage, ter zijde waarvan spoedig de afzonderlijke internationale rechtspraak verrees, als middel ter beslechting van geschillen tusschen de leden van den Volkenbond in het Pact genoemd, maar het nauw verband ook in dat opzicht tusschen het vroegere ‘werk van Den Haag’ en het nieuwe werk van Genève werd te Parijs in 1919 angstvallig verzwegen. Maar de leer kan de natuur niet

dwingen, ook hier niet. Men moge de arbitrage, het aangewezen middel tusschen souvereine Staten om langs vredelievenden weg hun geschillen te regelen, kunstmatig achteraf gehouden hebben; zij heeft zich baangebroken, en het steeds vermeerderend aantal tractaten, dat een kleine staat als Zwitserland zoowel als groote Staten, gelijk Duitschland, thans sluiten, spreekt voor dien vooruitgang.

Nog sterker echter spreekt het Protocol, en weer sterker Locarno. Het Protocol van 1924 berustte op de gedachte van arbitrage. Het Pact van den Volkenbond, gelijk het na de niet-aanvaarding van het Protocol gebleven is, laat een lacune in dezen zin, dat het een z.n. gewettigden oorlog in den kring van den Volkenbond mogelijk maakt. Brengt toch de Raad een advies uit, en vereenigt dit niet aller stemmen op zich, maar slechts die eener meerderheid, dan is het beiden partijen veroorloofd om naar eigen inzicht zich ‘recht en gerechtigheid’ te schaffen. Deze leemte nu wilde het Protocol van 1924 allereerst stoppen, en het wilde dit doen door middel van de arbitrage, die - voor het eerst, maar zonder tegenspraak - als aanvaardbaar ook voor politieke geschillen werd geproclameerd. Tot dusver was, ook in de volkenrechtelijke practijk, bij voorkeur aangenomen, dat arbitrage slechts middel is voor geschillen met een rechtsgrond, bemiddeling dàt voor z.n. belangengeschillen. Individuen, tusschen wie ten slotte alle geschillen voor oplossing vatbaar zijn, die in eenigerlei rechtsvorm zijn voor te brengen, kunnen in dit opzicht, althans nu nog niet, met de samenleving der Staten op één lijn worden gesteld. Toch zag het Internationaal Vredesbureau te Bern, thans te Genève gevestigd, de toekomst niet onzuiver in, toen het - reeds in zijn vergadering van 1919 - de vraag stelde of niet in de event, geordende samenleving der Staten elk geschil tusschen twee of meer landen tot een rechtsgeschil terug te brengen moet zijn. Hoe het zij, Mosoel is er het bewijs van, dat belangengeschillen in de tegenwoordige samenleving der volkeren bestaan. Zij werden voor uitspraak langs den weg der arbitrage, die immer op rechtsgronden gefundeerd moet zijn, niet vatbaar geacht. Totdat het Protocol aan deze opvatting, die een gedeeltelijke fictie bevatte, een einde maakte, en Locarno, dat eigenlijk de

belanden der betrokken Mogendheden geheel aan het instrument der arbitrage, zoo naar het Oosten als naar het Westen, toevertrouwt, nog verder ging.

Is er dan werkelijk geen onderscheid tusschen arbitrage en bemiddeling - dit laatste thans veelal in den vorm eener uitspraak van den Raad van den Volkenbond vervat - eenerzijds; tusschen arbitrage en rechtspraak anderzijds? Uiteraard is er verschil, belangrijk, principieel verschil. Bemiddeling beteekende oorspronkelijk het optreden van een adviseerenden, onzijdigen derde, wiens advies niet behoefde te worden opgevolgd, hetgeen met het advies van den Raad van den Volkenbond wel het geval is, indien dit met algemeene stemmen, die der partijen uitgezonderd, is genomen. Maar ook dan blijft het een uitspraak van bemiddelenden aard; een die niet vraagt, althans niet behoeft te vragen wat zuiver en uitsluitend RECHT is, doch die dat compromis kan voorstellen, dat in de gegeven omstandigheden kans van slagen heeft. Arbitrage daarentegen geeft een zuiver op het recht der beide partijen gegronde uitspraak, die eigenlijk geen compromis mag zijn, met geen bijomstandigheden rekening mag houden, en moet nagevolgd worden. Maar in den regel bestaan arbitragerechtbanken voor een deel uit de vertegenwoordigers der beide partijen; het Haagsche Permanente Hof van Arbitrage - niet te verwarren met het Hof van den Volkenbond, ook al is dit in eenzelfde gebouw ondergebracht - kent zelfs als model rechtbanken van vijf personen, van wie telkenmale twee door de beide partijen worden benoemd. De practijk heeft uitgewezen, dat men op die manier krijgt aan weerszijden bevooroordeelde vertegenwoordigers van eigen inzicht, en dat tusschen beide stroomingen in de vijfde, de opperarbiter, de beslissing in handen heeft. Rechtspraak is dit niet; rechtspraak is, zoo in het internationale als nationale leven, de uitspraak van een onpartijdigen rechter, te voren, zonder kennis van de betreffende zaak, daartoe aangewezen. In dien geest is het Hof van den Volkenbond opgezet; zijn leden worden door de internationale gemeenschap benoemd; zij zetelen, onverschillig voor welke zaak. Slechts deze concessie is aan de oude traditie van den z.n. eigen nationalen rechter gedaan, dat, is een of zijn beide partijen in het geschil, dat voor

het Hof tusschen haar aanhangig is, daarin niet vertegenwoordigd, zij een z.n. eigen rechter mogen toevoegen aan de overige elf. Maar hoe weinig kan zijn eventueel partijdige invloed uitwerken!

Het Protocol van 1924 en Locarno openen voor de toepassing van de gedachten der arbitrage geheel nieuwe vooruitzichten. Het groote verschil met de arbitrage van vroeger tijden is vooral daarin gelegen, dat thans achter de toepassing dezer arbitrage staat de zoowel preventieve als straks repressieve sanctie van den Volkenbond. De tijden zijn voorbij, dat - gelijk in 1912 op het Vredescongres te Genève geheel te goeder trouw door de Engelsche afgevaardigden geschiedde - zelfs de gedachte aan sanctie op arbitrageuitspraken kon worden verworpen op grond van het feit, dat nog nimmer een arbitrageuitspraak niet was nagekomen; op grond van de tegenwerping, dat men zoodoende niet-navolging eener uitspraak zou uitlokken. Een dergelijke tegenwerping kon gehoord worden in een tijd, dat arbitrage een zeldzaam, bij voorkeur in onbeteekenende gevallen toegepast middel vormde. Zij verliest alle beteekenis van het oogenblik af, dat arbitrage een factor van overwegende beteekenis vormt voor bijna alle, ja zelfs de meest ernstige geschillen, die de internationale gemeenschap tusschen twee en meer Staten kent.

Den Haag.
H.CH.G.J. VAN DER MANDERE.

Strindberg en de Honden

Een der eigenaardigste hoofdkenmerken van August Strindberg is zijne voorliefde om in vete zijner romans en autobiographische werken hondenanekdoten te lasschen. Deze veelzijdig antwikkelde Zweedsche schrijver zal wel een vreeselijken hekel gehad hebben aan het beest dat men nochtans den trouwsten menschenvriend pleegt te noemen.

Als wij zijne werken chronologisch beschouwen, dan komt de eerste hondengeschiedenis vóór in De Biecht van een Dwaas, *het schrijnend verhaal van zijn eerste huwelijk, geschreven op 39 jarigen leeftijd. Alles wat zich om dezen hond afspeelt is zoo weerzinwekkend, dat wij begrijpen hoe Strindberg later telkens de gelegenheid te baat neemt om al het hatelijke te schetsen dat de handencultus in het gezin en de samenleving kan teweeg brengen.*

Na zes weken ontdek ik, dat twee intriganten zich in het vertrouwen mijner echtgenoote ingedrongen hebben.

Vooreerst een hond, van het King-Charles ras, een monster met leepoogen, dat mij op schrikkelijk geblaf onthaalt, als ik naar huis kom, alsof ik niet tot de huisgenooten behoorde. Ik verfoei honden, deze beschermers van bloohartigen, die den moed niet hebben zelf den aanvaller te bijten; en van dien hond ben ik bijzonder afkeerig, daar hij voor mij een erfstuk is uit het vorige huwelijk, eene bestendige herinnering aan den afgedankten echtgenoot[1].

Als ik hem voor de eerste maal heet koes te zijn, maakt mijne vrouw mij er een schuchter verwijt van en verontschuldigt het dier, dat zij een erfgift noemt van hare overleden dochter. Zij had mij niet zoo wreed gedacht en zoo voort...

(1) De eerste maal huwde Strindberg een gescheiden vrouw.

Zekeren dag bemerk ik, dat het wangedrocht zich op het groote tapijt van het salon vergeten heeft. Ik geef hem eene behoorlijke berisping. Daarvoor word ik een beul genoemd, want ik sla redelooze dieren.

- Maar wat moet ik dan doen, kind? De dieren verstaan immers onze taal niet.

Zij weent en bekent bang te zijn van een man die zoo boosaardig is als ik...

Het monster gaat voort met het kostbare tapijt te bevuilen.

Ik wil mij de moeite getroosten hem op te voeden en zoek mijne vrouw er van te overtuigen dat honden zeer leerzaam zijn en dat men met wat volharding wonderen van africhting bereiken kan.

Zij wordt boos en voor de eerste maal vestigt zij er mijne aandacht op, dat het tapijt hààr toebehoort.

- Neem het dan weg; ik heb mij er niet toe verplicht in de retirade der woning te leven.

Het tapijt blijft en het beest wordt voortaan beter bewaakt; mijne bestraffingen hebben een weinig geholpen.

Desniettegenstaande doen zich nieuwe ongevallen voor.

Om de uitgaven te beperken en geen vuur meer in de keuken te moeten maken, stel ik mij 's avonds tevreden met koud eten. Als ik echter zekeren dag in onze keuken kom, wat zie ik? Het meisje is bezig met kalfskoteletten op een volle vuur te braden.

- Voor wie zijn de koteletten?
- Voor den hond.

Mijne vrouw treedt binnen.

- Lief kind...
- Pardon, ik heb ze betaald!
- Maar ik eet koud en word slechter gevoed dan je hond... En ik betaal ook.

Zij betaalt!

Van nu af wordt de hond als afgod, als martelaar behandeld. Maria sluit zich met eene vriendin, eene gansch nieuwe vriendin, op, om haar beest te vereeren, dat zij met een om den hals gebonden blauwen band getooid heeft. En mijne goede gezellinnen zuchten te zamen over de menschelijke boosheid welke in mijn gehaten persoon belichaamd is.

Een doodelijke haat tegen den huisvredestoorder, die mij overal tusschen de beenen loopt, grijpt mij aan. Met een pluimkussen en een hoop doeken heeft mijn vrouw hem een bed gemaakt, dat altijd den weg verspert als ik haar goeden morgen of goeden avond wil zeggen. En den Zaterdagavond, als ik na een week vollen arbeid er op reken, den avond te zamen en alleen met mijne vrouw door te brengen, om over het verleden of de toekomst te praten, blijft mijne echtgenoote drie uren met hare vriendin in de keuken; zij doen de dienstmeid vuur maken, stellen gansch het huis onderst boven - waarom? Omdat het de dag is waarop het wangedrocht zijn bad krijgt.

- Is zij niet harteloos, mij alzoo te behandelen?

- Zij, harteloos, de goede ziel, die aan de zorg om een arm verlaten dier zelfs haar echtelijk geluk opoffert! krijt de vriendin.

Er kwam een maaltijd, waarop de gemeenheid alle perken te buiten ging.

Reeds sedert eenigen tijd was mij het uit het restaurant gebrachte eten bijzonder slecht voorgekomen, maar de geliefde vrouw met hare onweerstaanbare goedmoedigheid maakte mij wijs, dat ik het was die vies was geworden. En ik geloofde het, daar zij mij tot vervelens toe herhaalde dat zij eene oprechte en vrijmoedige natuur was.

Het noodlottig eten is opgediend. Op den schotel dien men mij voorgezet heeft, liggen slechts beenderen en pezen.

- Maar kind, zeg ik tot het dienstmeisje, wat hebt u mij daar dan toch voorgezet?

- Ja meneer, ik zie wel. Het was vandaag niet zoo slecht, toen het gebracht werd. Maar uwe vrouw heeft mij bevolen, de beste stukken voor den hond weg te leggen...

Hoed je voor de vrouw die op heeter daad betrapt is! Hare woede zal verviervoudigd op je hoofd terugvallen!

Zij was als door den bliksem getroffen, als leugenaarster en zelfs als bedriegster ontpopt, want zij had altijd beweerd, haar beest met hààr geld te voeden. Stom, bleek, boezemde ze mij slechts medelijden in. Ik schaamde me voor haar; maar daar ik ze niet vernederd, niet onder mij wilde zien, troostte ik haar als een edelmoedig overwinnaar. Terwijl ik haar een

vriendelijken slag op de wang gaf, zei ik haar zich over deze kleinigheid niet te ergeren.

Edelmoedigheid was niet haar zwak. Zij begon. Men zag wel dat ik een burgerlijke was zonder opvoeding, daar ik haar vóór een dienstmeisje terecht wees, hetwelk hare schikkingen uit domheid verkeerd begrepen had. Kortom, ik was de schuldige. Een zenuwcrisis breekt uit, zij wordt heftig, staat plotseling van tafel op, werpt zich op de sofa, raast als een waanzinnige, snikt en schreit dat zij sterft.

Daaraan geloof ik niet en ik blijf koud voor deze comedie.

- Zoo'n herrie om een hond!

Zij huilt zoodanig dat men zou bevreesd worden; een schrikkelijke hoest schudt haar lichaam, dat sedert hare laatste bevalling nog zwakker geworden is. Ik laat me ten slotte toch weer door haar bedotten en stuur om den dokter.

De dokter komt spoedig, beluistert de borst, voelt haren pols en gaat knorrig heen. Aan de stoep houd ik hem tegen:

- Welnu?
- Hm! Dat is niets, zegt hij en trekt zijn overjas aan.
- Niets... Maar...
- Niet het minste... U weet immers hoe de vrouwen zijn... Tot weerziens.

Als ik toen geweten had wat ik nu weet, het geheim dat ik ontdekt heb om de groote en kleine teekens der hysterie te genezen! Toenmaals echter wist ik niets anders te doen dan hare oogen te kussen en haar om vergiffenis te smeeken. En dat deed ik. Waarom? Zij drukte mij aan hare borst, noemde mij haar verstandig kind dat haar verschoonen moest, want zij was zeer gebrekkelijk, zeer zwak en zou zekeren dag sterven als haar kleine jongen niet verstandig werd en zulke heftige scènes niet vermeed.

Om haar heel gelukkig te maken, neem ik den hond en streel hem den rug; dat bezorgt me een half uur lang blikken die vol hemelsche vreugde zijn.

Sindsdien legt de hond overal zijn vuil heen, ongegeneerd, met een soort van wraakgevoel. Ik verkrop mijne woede.

Ik wacht op een gunstig toeval dat mij van de kwaal, in een vuile woning te leven, zal bevrijden...

Het oogenblik is gekomen. Op een ongeluksdag kom ik voor het middagmaal thuis en vind mijne vrouw in tranen. Zij is diep bedroefd. Het eten is niet opgediend. Het dienstmeisje zoekt naar den hond die weggeloopen is.

Met groote moeite verberg ik mijne vreugde en ik beklaag oprecht mijne vrouw, die ontroostbaar is. Maar zij begrijpt dit eenvoudig feit niet, dat ik deel kan nemen in haren kommer, alhoewel ik er innerlijk voldoening in vind, dat mijn vijand weg is. Zij raadt mij en roept:

- Dat verblijdt je, nietwaar? Je verheug je in het ongeluk van je evennaaste! Daar zie je, hoe boosaardig je bent, en dat je me niet meer liefhebt.

- Toch, lief kind, ik heb je nog altijd lief, dat kan je gelooven, maar ik verfoei je hond.

- Als je mij liefhebt, moet je ook van mijn hond houden.

- Als ik je niet had liefgehad, had ik je geslagen.

De uitwerking van dit woord was ontzettend! Eene vrouw slaan! Denk eens, eene vrouw slaan!... Zij laat zich zoo vervoeren dat ze me verwijt haren hond weggejaagd, wellicht vergiftigd te hebben!

Nadat wij in alle politiebureelen en zelfs tot bij den viller toe zijn geweest, wordt de vredesstoorder teruggevonden. Mijne vrouw en hare vriendin, die mij voor een giftmenger aanzien of ten minste voor een die het worden kan, vieren thuis een groot feest.

Van dien dag af wordt het monster in de slaapkamer mijner vrouw gevangen gehouden, en het door mij met kunstsmaak getooide liefdenest is in een hondenhok herschapen.

De reeds te kleine behuizing wordt daardoor onbewoonbaar en het samenleven is gestoord. Als ik daarover eene bemerking maak, antwoordt me mijne vrouw dat het hààr kamer is.

Ik onderneem dus een onmeedoogenden kruistocht. Ik laat haar smachten, tot zij door haar heet bloed een aanval van koorts krijgt.

- Je komt me 's morgens niet meer groeten.

- Omdat ik je niet meer bereiken kan.

Ze boudeert. Ik boudeer. Twee weken lang lijd ik de bitterheden van een echt celibaat. Ten slotte dwing ik haar in mijn

kamer te komen en de gunst af te bedelen die ze verlangt. Daarbij trek ik haren haat op mij.

Eindelijk geeft zij toe en besluit zij haren hond te laten dooden. In plaats van het op staanden voet te doen, noodigt zij hare vriendin uit en speelt eene afscheidscomedie: ‘De laatste dagen van een veroordeelde.’ Zij gaat zoo ver dat zij mij op de knieën smeekt, het vuile dier ten teeken van verzoening te omhelzen, want misschien hadden de honden ook een ziel en konden wij haar in de andere wereld terugzien.

Resultaat: ik schenk den veroordeelde leven en vrijheid. Dat bezorgt me ongelooflijke dankbetuigingen.

Er zijn oogenblikken, dat ik denk in een gekkenhuis opgesloten te zijn. Helaas, als men liefheeft neemt men alles niet zoo stipt.

Deze scène der laatste dagen van een veroordeelde, doet zich in den loop van drie jaar, alle zes maanden voor.

Jonge man, jij die deze waarheidsgetrouwe geschiedenis van een man, eene vrouw en een hond gelezen hebt, je hebt onder deze bekentenissen geleden. Je zult me je diepste medelijden niet weigeren, want mijn lijden heeft driemaal driehonderd vijf en zestig dagen van ieder vier en twintig uren geduurd. Bewonder me, want ik ben in leven gebleven! Indien ik werkelijk gek ben, zooals mijne vrouw beweert, zeg, wie anders heeft daar schuld aan dan ik, ik die den moed niet gehad heb, dezen vuilen hond eens voor altijd te vergiftigen?

Eene kleine variante op dit onderwerp treffen wij een tiental bladzijden verder aan.. De hovenier doodt een konijntje voor het middagmaal. De vrouw schreit zilte tranen, enz. enz.

Ze bekent me 's avonds op het hoofdkussen, dat zij God gebeden heeft opdat het arme dier onder het kapmes niet te veel lijden zou! - Een krankzinnigendokter heeft zooeven onder de symptomen van den waanzin de overdreven liefde tot dieren gerekend, welke tezelfdertijd met een hardvochtigheid tegenover de medemenschen gepaard gaat. Deze vrouw bidt voor een konijntje en martelt een man met lachende lippen!

Geen wonder dat wij ook in Inferno (1897), *dat somber boek*

van koorts en hallucinatie, een hond als symbool van onheilvoorspelling zien opdoemen. De neurasthenicus heeft in Parijs kennis gemaakt met een Deen.

Den morgen nu, dat ik den Deen een tegenbezoek wil brengen, verspert mij - zonderling toeval! - een reusachtige Deensche dog, die zich in zijne gansche monsterachtigheid op het plaveisel van het voorhof had uitgestrekt, den weg. Een oogenblik was ik besluiteloos, keerde mij dan echter onmiddellijk om en dankte thuis de machten om hunne waarschuwing, want zeker was ik aan een onbekend gevaar ontsnapt.

In Eenzaam (1903), *weer een stuk autobiographie, schildert Strindberg ons zijn eenzaam leven te Stockholm in de jaren* 1899 *en* 1900, *na de verschrikkingen van* Inferno *en de scheiding van zijne tweede echtgenoote, de Oostenrijksche schrijfster Frlda Uhl. Op zijne ochtendwandelingen ontmoet hij eene oude dame, in gezelschap van hare twee honden*.

Als deze honden blijven staan, blijft zij staan; en zij blijven staan bij iederen lantaarnpaal, iederen boomstam, iederen straathoek. Ik denk altijd aan Swedenborg, als ik ze ontmoet: ik denk aan den menschenhater, die zoo eenzaam wordt dat hij dieren moet gezelschap houden, en ik beschouw haar als gestraft door hare inbeelding. Zij meent deze beide onreine dieren te beheerschen, en de dieren zijn het die haar dwingen al hunne grillen te volgen. Ik heet haar de wereldkoningin of de beschermster van het heelal, omdat zij er zoo uitziet, met den nek in den rug en de oogleden naar den grond.

Verder verhaalt de schrijver hoe in de kamer, nevens de zijne, er soms aan mooie muziek gedaan wordt, welke hem vreugdig stemt.

Als tegengewicht en als schaduw is mijn naaste buurman in de woning onder mij, eigenaar van een hond. Hij heeft een grooten, rossen, onstuimigen dolkop van een hond, die blaffend de trap opstormt. Zijn meester schijnt het huis als het zijne te

beschouwen en ons, anderen, als inbrekers; daarom laat hij de trap door dit monster van een hofhond bewaken. Kom ik eens laat naar huis en stijg ik in het donker de trap op, beroer ik dan met mijn voet iets molligs, harigs: dan is de stilte van den nacht verbroken; in het donker zie ik twee phosphorpaarlen vonkelen, en gansch de wenteltrap is vervuld met geraas - een geraas dat als gevolg heeft dat een deur wordt geopend en een heer buitentreedt die mij met een woedenden blik verplettert; mij, wien onrecht is aangedaan. Ik bid alleszins niet om verontschuldiging, maar gevoel me steeds als de schuldige, want tegenover eigenaars van honden is gansch het menschdom schuldig.

Ik heb nooit kunnen begrijpen, hoe een mensch zijne gevoelens van verkleefdheid en zorg aan een beestenziel kan wijden, terwijl er medemenschen zijn waarvoor men zich opofferen kan; en daarbij aan de ziel van zoo'n smerig dier als de hond is, waarvan gansch het bestaan gemunt is op verontreinigen. En mijn buurman van beneden heeft eene vrouw en eene volwassen dochter, wier gevoelens deze van den meester deelen, in gemeenzamen omgang met het dier. De familie pleegt hondensoirée's in te richten, waarbij zij zich, om de eettafel gezeten - ik hoor duidelijk waar zij zitten, zonder te moeten luisteren - met het wangedrocht onderhoudt. Daar het niet spreken kan, antwoordt het met gehuil, waarop gansch het gezin lacht van tevredenheid en trots.

Somwijlen word ik te midden van den nacht door hondengeblaf gewekt. Ik stel mij dan het geluk der familie voor, zich in het bezit te weten van zoo'n betrouwbaar en waakzaam dier, hetwelk zelfs door muren en besloten vensters de karren der ‘nachtmannen’ ruiken kan. Dat eene gedachte aan de gestoorde rust van ongelukkige medemenschen het geluk van den hondenbezitter vergallen kan, dat, meen ik, is ongegrond. De onschatbare gave van den heiligen slaap, welke voor sommigen zoo duur gekocht is, wordt door deze lieden niet geëerbiedigd. Ik vraag mij soms af, welk een soort van gevoellooze menschen dat is, die door de stilte, van den nacht niet voelen, hoe de uit hun slaap gerukten daar liggen te vloeken! Worden zij niet gewaar, hoe de gewettigde haat door daken en vloeren en wanden straalt en kwaad over hunne hoofden wenscht?

Eenmaal waagde ik het, het is lang geleden, te klagen over hondengeblaf 's nachts in een menschenwoning. De eigenaar weerde af met het kindergeschrei in mijn slaapkamer! Hij vergeleek het smerige schadelijke beest met een lijdend menschenkind. Sindsdien klaag ik nooit meer! Ten einde echter tot eene verzoening in mezelf te komen en vrede te vinden in mijne verhouding tot de menschen, want ik lijd er onder, heb ik getracht deze soort van neigingen tot de dieren, welke boven de beantwoordende hartstochten voor menschen gaan, te verklaren; maar ik kon tot geene verklaring geraken, en zooals alles wat onverklaarbaar is, werkt het onbehaaglijk op mij.

De Gothische Kamers (1904) *is een merkwaardige zedenroman, welke zich afspeelt bij het sluiten der vorige eeuw. De lezer oordeele er zelf over, hoe de hondencultus er in gehekeld wordt. Reeds in het tweede hoofdstuk komt het probleem te berde. Enkele helden van den roman bevinden zich op de kleine stoomboot, welke hen naar Storô brengt. Redacteur Gustaaf Borg en zijn zwager, de pastoor van Storô, slapen in het achtersalon; Dr. Borg en zijn zwagerin Brita, de vrouw van den redacteur, zitten te praten in het rooksalon. Dr. Borg hitst Brita op tegen haar man, dien hij als hoofdredacteur wil vervangen zien door zijn eigen zoon Holger. Te midden van hun discussie treedt plotseling de pastoor van Storô, Brita's broer, de kamer binnen, vergezeld van zijn hond*.

‘Daar komt Petter met zijn sprengmachine,’ zei de dokter; en als om de vergelijking te illustreeren, hief Phylax zijn achterpoot.

Mevrouw Brita, die zich als vriendin der dieren meende te moeten aanstellen, stond altijd aan Phylax' zijde en was aanstonds ter verdediging bereid.

‘Je houdt niet van je verwanten, Hendrik,’ zei ze.

‘Och, foei, met honden ben ik niet verwant, en ik haat alles wat dierlijk is, bij mij als bij anderen. Nu zou Petter een schuurdoek moeten halen en het dek afvegen, als wet of recht bestond...’

‘Je bent zoo streng tegen een onschuldig dier,’ wierp de pastoor op...

‘Neen, maar tegen jou ben ik streng, omdat je dieren in gezelschap van menschen brengt; je waagt het zelf niet te blaffen en te bijten, maar je onnuttig beest laat je dat doen; je durft niet je been heffen, maar je onschuldig dier mag het. Je bent een gemeene kerel, dat is alles.’

‘Nu, nu, nu,’ vermaande de pastoor; ‘wij moeten barmhartig zijn.’

‘Ja, wij moeten barmhartig zijn tegenover onze medemenschen, moeten het brood niet nemen van onze kinders en het naar de honden werpen; eenen arme geef je geen twee penningen; je daglooners geef je afgeroomde melk, maar de room geef je aan je verrotte, stinkende beesten, en wie het dier, onnuttig dier, boven de menschen stelt, is zelf een bedorven dier.’

Het gesprek wordt over een ander onderwerp voortgezet en achteloos treedt de dokter op Phylax' teenen.

De hond uitte een vervaarlijk gehuil, waarmede Brita instemde:

‘Je bent een barbaar!’ schreeuwde zij den dokter toe.

‘Dat is gelogen, kindje,’ wedervoer de dokter; ‘nooit pijnig ik een dier, zelfs niet een regenworm, maar jou dieren kwellen mij, daar zij tusschen mijn voeten in loopen en huilen.’

Verder heeft men het over het schaamtegevoel. De dokter verhaast zich het vuile bedrijf der honden op straat aan te klagen.

‘Daar hebben we het weer over de honden,’ onderbrak mevrouw Brita, ‘dat is zijn gedurig gespreksthema.’

‘Ja, als jullie onreine dieren in het gezelschap der menschen brengen en ze laten deelnemen aan de conversatie, dan krijgen jullie bescheid.’

‘Onreine dieren? Er bestaan geen zuiverder dieren, naast de katten; bezie dat vel...’

‘Bezie je kleed, Brita,’ kreet de dokter, ‘bezie Phylax, de sprengmachine!’

Phylax had werkelijk mevrouw Brita's staatsiekleed onderzocht en den achterpoot geheven.

Als door een wesp gestoken, vloog Brita in de hoogte. De roode veder op haren hoed sidderde als een koornaar in den wind, haar aangezicht drukte alle mogelijke gemoedsbewegingen tegelijk uit; woede om de krenking, wanhoop om de schade, schaamte om de vernedering, gemengd met een vriendelijken lach welke nog tot in den dood de sympathie voor het onschuldig dier moest uitdrukken.

'Waarom kastijd je je beest niet?' brulde de dokter, die trachtte partij te kiezen voor het beschadigde en vernederde mensch.

'Neen, dan komt de Bond voor Dierenbescherming!' meende de pastoor.

'De Bond kan gelijk hebben, moest namelijk de stok in plaats van op den hond, op jou neerkomen; maar ik weet, dat je het niet waagt, den stok tegen Phylax op te heffen, want dan toont hij zijn tanden; hij is de meester en jij bent de hond! Jij, vervloekt beest van een egoïst!'

Hierop verliet hij de rookkamer en wierp de deur achter zich toe.

Op het achterdek bemerkt Dr. Borg Brita's derden zoon, wien hij dadelijk zijn nood gaat klagen.

'Neen, alle duivels! De vrouwen hebben met de dieren een verbond aangegaan; een dier mag mij bijten, maar als ik mij met een trap tegen het dier verdedig, geraak ik in de gevangenis. Is dat het einde der wereld, of wat is het? En deze dierwijven worden als de weldoeners der wereld afgeschilderd, staan als reuzengenieën aangeteekend...'

'Ja,' zei Isaäk, 'dat zijn de gevolgtrekkingen der zoölogische wereldbeschouwing, der veterinairpsychologie, der tot op het dier uitgebreide democratische principes. Alles is gelijk, allen zijn gelijk...'

'Welke domkoppen hebben zich kunnen laten verleiden tot zulke absurde gevolgtrekkingen? Als de mensch het hoogst staat op de dierscala, dan moet hij toch over het dier heerschen,

dat is logisch. - Maar het is een voorteeken van verval, wanneer kleine of groote dieren de macht bekomen; bacteriën of honden, dat is onverschillig; tegen den bacil mag ik mij verdedigen, maar tegen den hond niet? Ja, zie je, alles is rot!'

Ook in een zijner laatste werken, Zwarte Vlaggen (1904) *heeft Strindberg de gelegenheid niet laten voorbijgaan, om een hondenanekdoot te pas te brengen.*

Jenny heeft, na een heftige scène met haar man Zachris, samen met hare twee knapen het echtelijk dak verlaten en een onderkomen gevonden bij hare vriendin, Hanna Paj. Het drietal is echter vergezeld van den hond des huizes, eene leelijke teef.

Vermoeid door al de laatste emoties, heeft Jenny zich op een sofa uitgestrekt. Daar komt de teef haar dadelijk vervoegen en valt er spoedig in slaap.

Maar wie slaapt, is voor zijne handelingen niet verantwoordelijk, en in haren slaap beging de teef handelingen, welke onverantwoordelijk waren.

Hanna kwam weer binnen:

'Kleine jongens mogen niet op de sofa zitten; dat is voor groote menschen. De hond moet in de gang liggen.'

De knapen verroerden niet, want zij meenden dat het scherts was.

'Hebben jullie niet gehoord, kinders, wat ik zeg? Staat op en brengt den vuilen hond buiten! - Maar dat is verschrikkelijk... ik geloof... is het mogelijk? Het is niet mogelijk...'

Met de eene hand hield zij haar neus dicht, met de andere greep zij naar den halsband van den hond, maar liet hem onmiddellijk los, als het beest zijn tanden toonde en toesloeg. Jenny kwam tusschen en lokte den hond buiten in de gang. Maar nu begon hij aan de deur te krabben en te huilen.

'Jaagt den hond buiten,' zei Hanna op beslisten toon. 'Dat is nog het eenvoudigste.'

Eenvoudig was het echter niet. Honden zijn niet geboren om te gehoorzamen, maar om te bevelen; en nu begon de teef een geblaf aan te heffen, dat het huis er van schalde. 'Laat hem blaffen, hij zal het gauw moede zijn,' troostte Hanna, alsof zij volkomen de natuurgeschiedenis van den hond kende.

Honden echter worden het blaffen nooit moede, alvorens men hun gehoorzaamt.

Nu werd er gescheld aan de gangdeur, en men hoorde een mannenstem in gedreun wedijveren met het waanzinnig geblaf van den hond.

Het was de huisbaas die verlangde dat men aanstonds den hond zou verwijderen of tot zwijgen brengen, anders zou hij de politie halen.

'Geef hem een slag met den stok,' stelde Hanna voor.

'Neen, dan bijt hij.'

'Brunte, ga beneden op straat en jaag den hond weg!'

'Och, wat baat dat; hij is daar seffens terug.'

'Dat is toch vreemd; kan men een hond niet wegjagen?'

'Neen, een hond kan men doodslaan, maar hij laat zich niet wegjagen.'

'Sla hem dan dood,' schreeuwde Hanna.

'Hanna!' riep Jenny, 'je hebt de dieren niet lief? Je houdt toch van alles wat leeft!'

'Ja, maar niet van honden.'

'Laat hem dan toch in de keuken!'

'Neen, dan vreet hij het eten op, en bovendien stinkt hij.'

'*Hij*, heeft ze gezeid! Het is toch een teef, die al zoo dikwijls jongen gehad heeft! Dat kan men toch zien!' verklaarde Pirre.

'Maakt den hond weg!' schreeuwde de baas. 'Laat hem weer binnen, anders stuur ik om de politie.'

De hond zegevierde. Hij werd eerst, bij wijze van proefneming, in de gang gelaten, maar aangezien hij huilde en krabde, kwam hij in de kamer en sprong seffens op de sofa.

De heerschappij van het dier op den mensch was vastgesteld, en daarbij bleef het. Hij hield zich koes, maar stinken deed hij en hij moest op de sofa blijven.

Hanna sidderde over gansch haar lichaam; het verwijt dat zij geen diervriendin was, prikkelde haar wellicht het meest, want alle moderne menschen waren diervrienden; alle groote vrouwen: Sarah Bernhardt, Yvette Guilbert waren diervriendinnen. Een oogenblik beproefde zij zich in te beelden, diervriendin te wezen; zij wilde iets diepzinnigs en schoons over

de natuur der honden zeggen, hetwelk tevens haren aftocht dekte:

‘Deze schijnbare koppigheid bij een hond is slechts de keerzijde zijner trouw jegens den mensch. Ik heb ongelijk gehad, vergeef mij!’

Als teeken van dank en vergiffenis reikte Jenny haar de hand toe.

Zooals men bemerken kan, behandelt Strindberg steeds hetzelfde thema met een merkwaardigen zin voor afwisseling in de voorstelling. Zijn haat tegen het dier, of liever tegen het terugstootende in het dier, wordt slechts overtroffen door zijn haat tegen het terugstootende in de vrouw.

HERM. BOSSIER.

De Ballade van Roesschaard[1]

1. Heer Roesschaard zong een liefdelied
   En tokkelde op zijn tooverluit,
   Het vlugge visscherskind wekte op
   En stak den kop aan 't venster uit.
2. - Wie mag die zoete zanger zijn...?
   Zoo laat nog in den zomernacht?
   - Ik ben de zanger van de zee,
   Die naar uw sterrenoogje smacht.
3. De zee heeft mij dat lied geleerd
   Met wondertoet en schelpenmond;
   Zij zong het mij met al wat ruischt
   En orgelt op haar diepen grond.
4. - Zong u de zee dat mooie lied?
   Asa, het gaat mij recht naar 't hart.
   't Is dartel, klaar als goud. Het lijkt
   Vol liefdevreugd en liefdesmart.
5. - Ik leerde horken naar 't gezoef
   Der vliggerzieke meeuwenwiek;
   Ik spon de koele klanken saam,
   Die neuren in de windmuziek.
6. De regen met zijn tokkelvreugd,
   De stormen in het sterrenlicht,
   De heele nacht werd tot een luit, -
   Die levend in mijn armen ligt.
7. Hoor toe, wat wilde, milde wijs:
   Ik baad er in, ik smelt er in.
   Geen zoetgevooisde moeder kon
   Zoo heerlijk zingen naar uw zin.

(1) Een kwelgeest van de Noordzee, zooveel als een broeder van Kludde, in Brabant, en den Langen Wapper, te Antwerpen.

8. - 't Is waar; geen moeder bij den haard
Verzon zoo mooi een wiegelied.
Zeg aan, hoe luidt uw naam, wanneer
Het landvolk u zijn groete biedt?
9. - Mijn naam is Roesschaard, jonge meid,
Een naam, die ruischt gelijk de zee,
Een naam van 't landvolk welbekend,
En van het oude zeevolk mee.
10. Een naam, vol suizelzoet geweld,
Muziek van machtig stormgeluid,
Die orgelt over heel de kust,
Zoo ver de Vlaamsche hemel sluit.
11. - Van Roesschaard heb ik nooit gehoord:
Ik ben geen kind van dit gewest.
Ik kwam van 't oude Brabant her
En woon hier pas een week of zes.
12. Een brand vernielde heel ons burcht
En liet mij armer dan de straat;
Doch weet, een monnik heeft voorspeld:
Hier wacht ons weer een beter staat.
13. - Kom, volg mij dan ter wijde zee,
Waar zóóveel schoonheid u verbeidt,
En waar mijn boezem, houw en trouw,
Zich juichend op úw boezem vlijt.
14. Het lot schiep u een edelvrouw,
Al heet gij maar een boerenkind:
Ik weet dat ik geen zoeter meid
Van hier tot aan den einder vind.
15. - En welke schatten goot de zee,
Verliefde zanger, vóór uw voet?
Waar wenkt de weerhaan van uw slot?
Ginds op een eiland in den vloed?
16. - Zij bouwde mij een lichtpaleis
Van schelpengruis en paarlemoer,
Met vensters, vlammend als de zon;
Van gouden sterren laait de vloer.

17. Die schatten, meisje, bied ik u,
Die sprookjesweelde haalt u in.
Daar luidt een blijdag zonder eind,
Daar kroon ik u tot koningin.
18. Koralen takken langs den muur,
Met wieren dekt ge uw jonge borst.
Zeg aan, zeg aan, of gij wel ooit
Van hooger weelde droomen dorst?...
19. - Een droom, die niemand droomen dorst!...
- Het tot der zeemeermin gelijk!...
- Der vogels in de veldwarand...
Der elfen in het elfenrijk!
20. - Wij dwalen langs den lauwen plas,
Omspannen door een regenboog,
Bezwijmend in elkanders arm,
Een weeldetraan in ieder oog.
21. Vergeten zal het smachten zijn,
Het zwijgend zwoegen, vroeg en laat,
Vergeten voor het hoogste heil, -
Dat duurt zoo lang de wereld staat!...
22. Het lot schiep een edelvrouw,
Al heet gij hier een visscherskind:
Ik weet dat ik geen zoeter mond
Van hier tot aan den einder vind...
23. Daal neer: mijn wiegelbootje wacht...
De morgen is niet ver. Maak spoed...
Heer Roesschaard voert u regelrecht
Het zee-mysterie te gemoet!...
24. - Mij lokt uw wiegelzieke boot,...
Gelijk uw lied, uw oogengloed...
Kom, Roesschaard, voer mij regelrecht
Het zee-mysterie te gemoet!...

25. Daar daalt zij uit het donker raam...
Daar zit zij neder aan zijn zij...
Zij glijden heen,... verdwijnen in
Den mist... als in een blanke sprei...

26. Zij zoeken naar elkanders lip,
Geketend op elkanders borst...
‘Een heerlijkheid, getuigt het kind,
Een droom, dien niemand droomen dorst!?’

27. ...Doch zie... Een wilde storm rukt aan...
Het bootje worstelt... ‘Helpt! Gena!’
De golven huilen, slaan het om!...
Geen mensch nabij!... Ha-ha-ha-ha!...
28. De kolken grijpen naar hun prooi...
Wat wil die rauwe schaterlach?!...
Op 't water drijft een vrouwenlijk
Bij 't rijzen van den rooden dag...

29. Pas op, indien gij Roesschaard hoort,
Gij, mooie meisjes van de kust!
Gelooft de rijke leugens niet,
Waarmee zijn lied uw droomen sust!
30. Past op, stopt haastig ieder oor!
Vaart nooit of nooit met Roesschaard mee:
Hij delft de visschersmeid een graf
In 't diepste van de diepe zee!

LAMBRECHT LAMBRECHTS.

De Zorg voor het Kind

Met dankbare vreugde begroeten wij het verschijnen van de volgende deelen van Prof. Kohlbrugge's *Practische Sociologie*[1]

In de voorgaande studie had de werkelijk hoogstaande geleerde uiteengezet, hoe ieder mensch zich ten opzichte van de samenleving heeft te gedragen om in zich het sociaal denken en voelen, waaruit het sociaal geweten zal ontspruiten, te ontwikkelen. Deel II beoogt een practische toepassing der sociale gedachte te brengen, met betrekking op het normale kind.

Op boeiend wetenschappelijke wijze gaat de denker de geheele lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van het kind na, van zijn geboorte af.

Hij licht ons afdoende in over de moedercursussen, die het belang der natuurlijke voeding, van licht, lucht, verpleging en kleeding aantoonen. Vraagstukken van opvoedkunde en van huishoudkunde worden behandeld met de toekomstige moeders. Raadgevingsbureelen verstrekken de zwangeren raad over de te volgen levenswijze; kraamvrouwenvereenigingen verschaffen voedsel, luiermanden, geld. De vroedvrouwen geraken wetenschappelijk op de hoogte van zuigelingenzorg; onopgeleide bakers verdringt men door onderlegde kraamverzorgsters. De eisch van rust en voeding voor de jonge moeder leidt tot de invoering van kraamverzekeringen. Het zuigelingen-consultatiebureel veroordeelt de kinderkribben. In de bewaarscholen en de lagere scholen naar het stelsel van Dr. Montessori kweekt men anti-sociale individuen, die het harde leven niet kunnen dragen. Kinderen met verbale intelligentie behoeven gescheiden van die met sensorieele vermogens. De socialisten, die vroeger de gelijkheid verdedigden, zijn, sedert zij zich met de opvoeding zijn gaan bemoeien, tot de gevolgtrekking gekomen, dat slechts een beperkt aantal voor hoogere ontwikkeling vatbaar is.

(1) Het eerste deel werd behandeld in nummer 2 van den huidigen jaargang. De drie puik verzorgde werken verschenen bij J.B. Wolters, Groningen, Den Haag.

Op ieder van ons rust de sociale plicht om kinderen met buitengewonen aanleg, die door armoede der ouders er van terug gehouden worden dien te ontwikkelen, behulpzaam te zijn, om een opleiding te ontvangen, die aan hun talent beantwoordt.

Prof. Kohlbrugge bemerkt weinig bereidwilligheid bij de onderwijzers om hun belangen aan die van het kind op te offeren. De leeraar trachte de inwendige krachten op te wekken. Hij blijve niet verstard in conservatieve methoden. (Maar hoogerhand moet meewillen!) De beperkte kennis van den onderwijzer is oorzaak, dat hij zelden twijfelt; toch leidt alleen twijfel tot eigen onderzoek en tot ingaan op de gedachten van anderen. Al wat wij weten dient om te weten, dat wij niets weten! Goed onderwijzen eischt gestadig zichzelf ontwikkelen en hernieuwen, zich aanpassen aan de karakters der kinderen. Deze nemen alleen op, wat overeenstemt met den zelfstandigen groei hunner persoonlijkheid. Dat weten heeft enkel waarde, dat men in de praktijk weet toe te passen.

Handenarbeid geeft het kind, dat vroeger slechts leerde zwijgen, gelegenheid veel te vragen, met den onderwijzer en de andere makkers te overleggen. Kerschensteiner roemt zijn invloed op de sociale vorming. Het een kind leert van het ander, helpt het ander (Dalton), allen willen een doel bereiken.

Alleen uit roeping mag iemand bij het onderwijs gaan. In de normaalscholen bindt men de geesten. Men vergeet, dat de onderwijzer een persoonlijkheid moet zijn. Voor het vervolgonderwijs zijn leerkrachten noodig, die op alle vragen kunnen antwoorden. Dit onderricht draagt het karakter der arbeidsschool. Dagonderwijs is te verkiezen boven een avondcursus, waarvoor de leerlingen wellicht de voldoende frischheid missen. Vakonderwijs mag niet verwetenschappelijkt worden.

Het is van algemeen belang, dat de meisjes een goede ontwikkeling krijgen door huishoud- en nijverheidsonderricht. Zij behoeven te leeren hoe men een huis gezellig maakt.

Door ouderraden treden de leerkrachten in intiemer verbinding met de ouders; zij nemen de tweespalt tusschen school en gezin weg. De oudercommissies zijn een machtig middel voor de geestelijke ontwikkeling van het volk. De school moet zich aansluiten aan het gestadig evolueerend leven der maatschappij. In vereenigingen van oud-leerlingen zal de invloed van den sociaal voelenden onderwijzer van onberekenbaar nut worden.

De schoolarts zal een zielkundige en een opvoedkundige wezen. Hij blijft in voeling met het onderwijzend personeel en met de gezinnen der kinderen. Hij voedt de ouders op, geholpen door de schoolbezoekster.

Speeltuinen zijn een veiligheidsklep voor den overtolligen levenslust der jeugd; daardoor vermindert de criminaliteit.

De jongen moet een vrije beroepskeus kunnen doen en dus de verschillende beroepen leeren kennen.

Ambachts- en vakonderwijs behoeven geregeld en uitgebraid te worden. De vakvereenigingen zouden zich om den jongen arbeider moeten bekommeren.

Een dringende eisch is de wijziging der wetgeving ten opzichte van het kind der ongehuwde moeder... De coëducatie stelt ons voor een moeilijk vraagstuk. Er schuilt een groot gevaar in de afzondering der geslachten. Deze leidt tot geslachtelijke overprikkeling.

Het Katholicisme legt door zijn ascetisme al te veel nadruk op het sexueele en vergroot de beteekenis daarvan. Aan de katholieke opvoeding schrijft Masaryk het geslachtelijke element in de Fransche letterkunde toe.

Zij, die de coëducatie hebben toegepast, tactvol en voorzichtig, stellen vast, dat er een machtige invloed van uitgaat. De kinderen gedragen zich als broeders en zusters. Hysterische meisjes keerden terug tot normalen geestestoestand; lompe jongens herkrijgen gevoelens van ridderlijkheid. Wel ontwaken soms gewaarwordingen van genegenheid, die later tot gelukkige huwelijken leiden, doch dit kan onmogelijk als een nadeel der coëducatie worden aangemerkt. Het stelsel moet echter in handen zijn van personen met bijzondere opvoedkundige gaven. Het vergt een getrouwe nabootsing van het gezinsleven.

Voor elke stad zou het een groote aanwinst te noemen zijn, zoo zij over een ernstige kinderpolitie beschikte.

Abnormale kinderen worden bijzonder bestudeerd in deel III. Geestelijk abnormaal zijn de achterlijken, de zwakzinnigen, de idioten; de psychopaten, de nerveuzen; de lijders aan vallende ziekte.

Achterlijkheid gaat gepaard met moreele defecten. In bijzondere scholen leert men hun vooral hun handen te gebruiken. Staat er een vaste wil boven hen, zoo zullen zij maatschappelijke deugden leeren beoefenen. Nochtans kunnen slechts de besten onder hen later op de vrije markt mededingen. Daartoe moet aangepast vak-, ambachts en avondonderwijs bijdragen.

Voor kinderen, wier geringe geestelijke ontwikkeling, karakterfouten of onhandigheid niet veroorloven hen met normale werklieden te mengen, heeft men arbeidsscholen geopend.

Daar zoo velen van deze zwakzinnigen mislukken, waardoor al wat er voor hun opvoeding besteed werd, als nutteloos weggeworpen moet worden beschouwd en zij spoedig anti-sociaal worden en hierdoor de gemeenschap op nieuwe kosten jagen,

zoo diende men hen onder curateele te kunnen stellen. Voor sexueel-abnormalen, verwaarloosden, crimineelen, zijn centrale gestichten noodig.

Voor de behandeling van psychopatische kinderen (door middel van speelmiddagen, wandelclubs, observatiehuizen, verplaatsing in een andere omgeving, vacantiekolonies, sanatoria) komt Duitschland aan de spits.

Epileptische kleinen hebben het recht de openbare scholen te bezoeken, al geven zij wel eens storing.

Tot de lichamelijk abnormalen behooren de kreupelen, de blinden, de doofstommen, de slechthoorenden, de slechtzienden en de spraakgebrekkigen. De constitutioneel zwakken, de reconvalescenten, de lichtvermoeiden, de zenuwachtigen, de bloedarmen, de klierzieken, de teringachtigen komen in aanmerking voor de openluchtschool.

Lijdertjes aan hartkwalen, tering, toevallen, algemeene zwakte geeft men onderwijs in hun woning of in de ziekenhuizen. Een fout is het, bij het zenden der kinderen naar kolonies in de eerste plaats te denken aan het proletariërskind der groote steden. Vele plattelandskinderen zouden bij de slechte woningtoestanden even zeer behoefte hebben aan herstellingsoorden, en hetzelfde zou van vele middenstandskinderen gezegd kunnen worden.

In de Tehuizen voor schoolgaanden dient men alleen kleinen uit zulke gezinnen op te nemen, waarvan bewezen is, dat zij goede verzorging in eigen huis missen. Voogdijraden behartigen de belangen van hen, die zoo verwaarloosd zijn, dat de Staat hen aan de ouders moet onttrekken.

Gezinsvoogden zijn bijzondere personen, die bereid zijn de herklasseering van een gezin te beproeven of aan een verwilderd kind leiding te geven.

Herstel in de ouderlijke macht is een zaak, waarop telkens de aandacht moet worden gevestigd, want geen kind mag langer in een gesticht blijven dan noodzakelijk is. Het is wenschelijk, dat de bestuurders hieraan herinnerd worden, want het mag geen sleur zijn de kinderen tot aan hun meerderjarigheid onder voogdij te houden. Alle gestichten zullen trachten, als zij hun kweekelingen in de maatschappij brengen, hun een werkplaats of een dienst ten platten lande te bezorgen.

In de meisjesgestichten heerscht nog het stelsel der dressuur, in plaats van de hartelijke verhouding van het gezin, die meer in de jongensinrichtingen bestaat. De slechtste uitslagen leveren de gestichten, waar uitsluitend bedreigde en crimineele meisjes in opvoeding genomen worden. De toekomst van deze hangt niet

zoozeer van de ontvangen opleiding af, maar van het feit of zij al of niet tot een huwelijk komen.

Weeshuizen moeten zoodanig ingericht, dat de kinderen deze steeds als hun thuis kunnen blijven beschouwen.

Rijksgestichten leiden allicht tot ambtenaarsgedoe, tot bureaucratie, te ver doorgedreven controol en militairen dril.

De bestuurders moeten zelfstandige en onafhankelijke menschen zijn, die hun persoonlijkheid kunnen leggen in hun werk. Het personeel behoeft oorspronkelijk te wezen, vol toewijding, van voldoende ontwikkeling, maar bovenal toegerust met die gaven, welke onderwijzers stempelen tot opvoeders. Het zal een machtigen steun kunnen vinden in den psychiater, die koeler oordeelt; zijn zuiver ontledende werkwijze kan den leeraar weer in zijn evenwicht brengen, om daarna, na gemeenschappelijk overleg, te komen tot een rustig overwogen opvoedingsplan.

Observatiehuizen zullen steeds nuttig zijn ter vervanging van de huizen van bewaring, ter verwijdering van een kind uit zijn omgeving bij onmiddellijk dreigend gevaar, verder voor die gevallen, waarin een kind, na een kortdurende observatie, weer aan de ouders kan worden terug gegeven en eindelijk in zulke omstandigheden, waar de invloed van den gezinsvoogd, door de tijdelijke opname van het kind in zulk een gesticht, versterkt wordt.

Landbouw wordt door gestichtskinderen weinig beoefend; toch verdient hij aanbevolen te worden voor de rustige achterlijken; daarin kunnen zij volkomen voldoen en dus nuttig zijn.

Turnen, sport, spel, wandelingen, kampeeren ontwikkelen het lichaam.

Muziek, zang, kunst, letterkunde worden verder als opvoedkundige middelen toegepast.

De persoonlijkheid mag echter nooit onderdrukt. Men moet den band tusschen ouders en kinderen niet voor goed verbreken; het is niet voldoende, dat zij elkaar zien alleen eens op een feestdag. Dat het bezit en het beheer van eigen geld niet met de goede orde in een gesticht vereenigbaar is, wijst op een schaduwzijde te meer van deze opvoeding.

Men late de kinderen met hun 21e jaar niet geheel los, zooniet zal bij velen de aan hen bestede moeite verloren gaan, en de toegewijde opleiders zullen er mismoedig onder worden.

Voor men een jongen in een gezin plaatst, heeft men er voor te zorgen, dat hij een goed uitzet heeft, zoodat hij in deze niet onderdoet voor de zoons van het huis.

Eenerzijds heeft men het kind te beschermen tegen uitbuiting, anderzijds de pleegouders, opdat hun liefdewerk niet onge-

daan worde gemaakt door ouders of natuurlijke moeder, die gebruik makende van de rechten, die de wet hun verleent, het kind weer aan hen willen onttrekken, die alle zorgen hebben gedragen.

Ten slotte laakt Prof. Kohlbrugge het nogmaals, dat men overal in de katholieke opvoedingsgestichten met zorg en angst de geslachtelijke ontwikkeling gadeslaat, wat tot wantrouwen en onvrijheid leidt.

De tot het uiterste doorgedreven 'verbijzondering' in het clericaal onderwijs bergt in zich tal van gevaren; de onbeperkte vermeerdering van het aantal kinderen, nu het gebrek aan geldelijke hulpmiddelen zoo nijpend wordt, dient ook met een critisch oog onderzocht...

Prof. Kohlbrugge is een ziener en een baanbreker tevens. Hij is gewis de flinkste socioloog, dien Noord of Zuid bezit; een wetenschappelijk vorscher van allereerste gehalte. Zijn onverdroten werkijver verrijkte ons met een gewrocht van ongemeene beteekenis, dat voor iedereen, die zich om het onderwijs bekommert, van buitengewoon belang zal blijken.

De toekomst onzer zoo zeer geschokte maatschappij ligt in de handen der jeugd. Laten wij dan doordringen in dezer wezen, om haar te helpen de fouten, die wij begingen, niet te bedrijven. Gezonder gids dan Prof. Kohlbrugge op dit terrein is niet denkbaar!

JOZEF PEETERS.

Hollandsche Letteren

Het Wassende Water is het nieuwe werk van den talentvollen Herman de Man (Nijgh & Van Ditmar's U.M. Rotterdam). Vroeger bespraken we hier *De Eenzame* van denzelfden auteur; thans, in dit nieuwe boek, is ook het hoofdmotief de eenzaam-heidsgedachte. Want feitelijk is het heele gebeuren betreffende de overstrooming, hoe belangrijk ook als culmineerend punt in den groei van den roman, een episode. Gieljan Beljen is de rijke boerenzoon, die zich nergens goed thuis voelt, onbewust naar iets onbekends, iets onmogelijks zoekt, een paar ongelukkige liefdehistories heeft, zich opwerkt tot Hoog Heemraad en lid van de Staten, een prachtige rol speelt tijdens een overstrooming; - en tóch onvoldaan blijft. Op het einde wordt in hem deze troostelooze verklaring helder: al zijn pogen heeft hem intuitief naar liefde doen zoeken als uitdrukking van het Goddelijke; 'het Boek' zegt, dat God liefde is, maar hij heeft die liefde nog niet gevonden.

Als psychologische studie is Gieljan wel geslaagd; ook de andere menschen in dit boek (vooral de moeder en de broeder) leven vóór onzen geest. Iets bijzonders is het talent, waarmede de schrijver zijn massa's doet leven. Waar *De Eenzame* vooral de Hollandsche kleinstad en omstreken beschreef, hebben we hier het door-en-door Hollandsch plattelandsche. Het gebruik van enkele woorden zooals *brochten, gongen, wieren* (werden), *ommers, keinders, hij hieuw* (hield) was o.i. niet noodig voor het scheppen der atmosfeer, hun karakteristische is enkel uiterlijk, en de atmosfeer *is* er.

De lectuur van dit boek, ofschoon wat vermoeiend door het té inheemsche soms, is over liet algemeen een fijn kunstgenot.

Na Feber geeft H. Padberg, S.J., een studie over *Frederik van Eeden* (J.J. Romen & Zonen, Maaseick). Feber's boek onderzocht vooral den ontwikkelingsgang van den onlangs tot het Katholicisme bekeerden auteur van *De Kleine Johannes*, Padberg's studie wil vooral een gids zijn door Van Eeden's gansche werk. Die gids is betrouwbaar; heel zelden wordt de onpartijdige houding vergeten voor die van den katholiek. De

tien hoofdstukken van het boek geven van Van Eeden een duidelijk en goed gezien beeld; zij vormen een liefdevol en kunstzinnig werk, - een stevig gebouwd werk, en, in een literatuur waar critiek nog vrij algemeen fragmentarisch blijft, is zulks des te aangenamer.

We ontvingen een derden, geheel omgewerkten druk van het tweede deel eener mooie bloemlezing: *De Bloeiende Bongerd*, door Dra. W.C. Wittop Koning-Rengers Hora Siccama en Herman Poort (J.B. Wolters, Groningen-Den Haag). Dit is geen gewone anthologie; het doel was, door middel van welgekozen uittreksels uit de jongere en jongste literatuur, aan H.B.S. leerlingen een inleiding te geven tot het schoone in letterkundig werk. Tevens werd getracht, voor een periode die zoo dicht bij ons staat of waarin we werkelijk leven, eenige aanduidingen te geven om althans een zeker richtsnoer te hebben. Daarom werd het boek ingedeeld in vijf hoofdstukken: 1) de nogal fragmentarische, nauwkeurig-realistische prozakunst van de Nieuwe-Gidsers en hun nakomelingen; 2) de poëzie van Perk en de eerste Nieuwe-Gidsers, dan die van Boutens, Henriette Roland Holst, J.H. Leopold, Adama van Scheltema; 3) de prozakunst, die zich verruimd heeft en vooral het leven zoekt; in het bijzonder komen hier de schrijvers over het kind aan het woord; 4) de nieuwste dichtkunst en 5) de letterkunde in Vlaanderen.

Met het oog op zulk een plan kan men begrijpen, dat er hoegenaamd niet naar een zelfs benaderende volledigheid werd gestreefd en dat sommige schrijvers in het geheel niet werden vermeld. Het laatste hoofdstuk zou echter eenigszins moeten herzien worden; we hebben meer karakteristische schrijvers dan bv. Fritz Francken of Jozef Simons (welke trouwens flinke auteurs zijn).

De inleidingen tot elk hoofdstuk zijn buitengewoon interessant. Een paar regeltjes of woorden mochten wel hier en daar worden weggelaten, die een al te gemeenzamen schooltoon hebben.

De uitgave is wel verzorgd en versierd met eenige mooie portretten, waaronder dat van Boutens door Toorop en dat van Karel van de Woestijne door zijn broeder Gustaaf.

Als nr. IX van de degelijke serie *Lyceum-Herdrukken* publiceerde Dr. J. Endepols bij de firma Wolters: *Den Spyeghel der Salicheit van Elckerlijc*. De schoonste moraliteit wellicht der Nederlandsche letterkunde, thans beter door het publiek gekend door de opvoeringen van Verkade, verdiende het ruimschoots, te worden uitgegeven op deze wetenschappelijke en liefdevolle

wijze. Een goede inleiding maakt den lezer bekend met enkele wetenswaardigheden. Op de vraag, of *Elckerlijc* al dan niet het oorspronkelijke was voor het Engelsche *Everyman* ware in deze inleiding het aanhalen der opinie van deskundigen gewenscht; Dr. Endepols is voorzichtig-onpartijdig. Intusschen zouden zijn argumenten bl. IV en V even goed voor Engeland passen.

Een paar andere, kleine opmerkingen, zonder belang voor dit tijdschrift, nemen niet weg, dat deze - ook naar het uiterlijk wel verzorgde - uitgave de warmste aanbeveling waard is.

DR. FRANZ DE BACKER.

Muzikale Kroniek

In 1919 verscheen de derde uitgave van Ralph Dunstan's *Cyclopaedic Dictionary of Music*. Reeds toen was het onder de Engelsche muzikale vakboeken een der meest geraadpleegde geworden. Het bevatte over de vijftien duizend verklaringen van in de muziekkunst voorkomende termen, meer dan zes duizend biographische nota's, ruim vijfhonderd kortgevatte artikeltjes over muzikale onderwerpen en het bibliographisch gedeelte vermeldde twaalfhonderd boeken.

Twee jaar geleden besloten de uitgevers (J. Curven and Sons, te Londen) een nieuwe, zorgvuldig bijgewerkte uitgave van het boek op de markt te brengen: van deze vierde editie ligt thans een exemplaar vóór ons. Ondanks de bondigheid waarmee het uitgebreid materiaal behandeld werd, bestaat het toch niet minder dan zeshonderd bladzijden, honderd méér dan de derde uitgave. Onder de toevoegingen dient in de eerste plaats vermeld: de verklaring van honderden woorden thuis hoorend in de muzikale terminologie der verschillende Europeesche volkeren; wat de aan den ouden tekst aangebrachte verbeteringen betreft, valt o.m. aan te stippen: een herziening van nagenoeg al de langere artikels over accentueering, muzikale ornamentiek, opera, oratorio en van de lijst der componisten. De bibliographie werd bijgewerkt door Dr John Graham en het aantal biographische nota's met een driehonderd vermeerderd. Ten einde dit gewichtig gedeelte van het werk zoo compleet en nauwkeurig mogelijk te maken, hebben de uitgevers zich de medewerking verzekerd van enkele musicologen van algemeen erkende bevoegdheid, o.a: Henry Prunières (Frankrijk), Prof. Altmann (Duitschland), Prof. V. Belaiev (Rusland) en Guido M. Gatti (Italië). Zooals het er thans uitziet, neemt dit ook typographisch alleszins verzorgd boek een mooie plaats in naast de veel uitgebreidere maar ook veel duurdere *Grove's Dictionary*. Het bezit alle eigenschappen die een rassche en succesvolle verbreiding mogelijk maken.

In de reeks *Les chefs-d'oeuvre de la musique expliqués* - uitgegeven onder de leiding van Paul Landormy - verscheen bij P. Mellottée, te Parijs, een nummer waarin de welbekende Italiaansche musicoloog Guido M. Gatti handelt over *Le Barbier de Séville* van Rossini.

Van deze opera - ze dagteekent uit den jare 1816 - kan

allerminst gezegd worden dat het huidig geslacht ze verouderd en bijgevolg slecht genietbaar vindt. Rossini's kunst telt integendeel in dezen tijd méér bewonderaars dan dertig jaar geleden. Van alle Rossini-werken geniet *Le Barbier de Séville* wel de grootste vermaardheid. En niet ten onrechte: deze mildgeïnspireerde muziek is vrij van bombast; ze tintelt van humor; zelfs hare orkestrale inkleeding blijft in zekeren zin merkwaardig, doordien Rossini door oordeelkundige aanwending van een zeer beperkt materiaal waarlijk verrassende resultaten vermocht te bereiken.

De leider dezer uitgave heeft voor al de nummers een algemeen plan vastgesteld, dat ook door den heer Gatti trouw gevolgd werd. In de eerste plaats geeft hij een goed gedocumenteerde levensbeschrijving van den toondichter, daarna tal van interessante bijzonderheden over het ontstaan en over de eerste uitvoering van *Le Barbier;* ten slotte een grondige muzikale ontleding der partituur. Het boekje is vlot en boeiend geschreven en kan ook door muziekliefhebbers zonder groote vakkennis genoten worden.

De firma J. Engelhorns Nachf., te Stuttgart, welker even degelijke als smaakvolle uitgaven we, te dezer plaatse, reeds meermaals in de gelegenheid waren te bespreken, liet een nieuw boek verschijnen van Wilhelm Kienzl, getiteld: *Meine Lebenswanderung - Erlebtes und Erschautes*.

De persoonlijkheid van den auteur en als componist en als schrijver over muzikale onderwerpen maakt dit memoiren-werk tot een niet te onderschatten bijdrage tot de kennis der muzikale beweging in de laatste vijftig jaar, zoowel in Duitschland en Oostenrijk als daarbuiten; want Kienzl bezocht in den loop zijner carrière Engeland, Italië, Frankrijk, Zwitserland en België. (Zijn verblijf in ons land viel samen met de opvoering van één zijner dramatische werken ‘Kuhreigen’ - Het Alpenlied - door het gezelschap van onze Vlaamsche opera.) Kienzl's betrekkingen met de meest vooraanstaande figuren van zijnen tijd beperken zich echter niet tot de muzikale middens: ook de belangstellenden in het literaire leven van dien tijd zullen in dit werk interessante aanmerkingen vinden, o.a. aangaande Robert Hamerling en Peter Rosegger. Laatstgenoemde was een boezemvriend van Kienzl. De bescheidenheid waar het gaat over eigen werk, de objectiviteit en de eerbied waarmee het werk van anderen in dit boek behandeld werden, maken het tot een zeer aangename en vaak leerzame lectuur. Als musicologisch document bezit het toevoegsel betreffende Kienzl's artistieke productie eveneens een niet geringe waarde.

JULIUS VAN ETSEN.

Boekbeschouwing

Georg Grimm: *Die Wissenschaft des Buddhismus* (Leipzig, W. Drugulin, M. 8-10).

Wij hebben dit werk reeds in afl. 9 vermeld en aangestipt dat de schrijver een geestdriftig aanhanger van het Boeddhisme is.

Nadat hij heeft vastgesteld, dat alle Europeesche geestelijke kultuur ineenbreekt voor het gezicht van den dood, stelt hij het Boeddhisme voorop als den idealen godsdienst die de vernieuwing van het religieuse bewuszijn van onze dagen kan bewerken. Noch het onvoorwaardelijk en onberedeneerd gelooven, noch de koude wetenschap, aldus Grimm, kunnen het geluk van den mensch bewerken. Er moet een godsdienst komen die berust op het verstand (die Vernunft) en punt voor punt haar eigen noodzakelijkheid bewijst, zoodat een ongodsdienstig mensch ook als onverstandig geldt. Dien godsdienst vindt Grimm in het Boeddhisme, die meer brengt dan de oplossing van het sociale vraagstuk: het ware geluk voor al wie het valsche heeft verloren. Hij weet heel goed, dat hij de 'Aufgeklärten' tegenkrijgt wanneer hij durft beweren dat een godsdienst op wetenschappelijke basis berust, meer nog: dat deze de methode van de exakte wetenschappen aanneemt, niet redeneert op hypothetische of speculatieve waarden, maar streeft naar een waarheid die met mathematische zekerheid wordt bewezen. Het boek van Grimm treedt op tegen het algemeen geldende oordeel, dat wetenschap en godsdienst twee onverzoenbare vijanden zijn, en stelt de Boeddhaleer als *den* wetenschappelijken, onaantastbaren godsdienst voor, die mensch en maatschappij boven drift en dood verheffen moet.

I. Die Buddhalehre die Blüte des indischen Denkens. - II. Das Problem des Ich in der Lehre des Buddha. - III. Ist die Lehre des Buddha Wissenschaft? Was ist Wissenschaft? Die Lehre des Buddha ein System. Die Lehre des Buddha das Resultat der Gefahrung und Reflexion. Die übernormalen Fähigkeiten in der Lehre des Buddha. Die Mystik in Lichte der Buddhalehre. Die Reflexion in der Lehre des Buddha insbesondere. IV. Wahre und Pseudo-Metaphysik. - V. Die Grenzen

des Erkennens. - VI. Die Buddhalehre und der Gottesbegriff. - VII. ‘Selbstlosigkeit’. - VIII. Brahman und Dhamma. - IX. Kraft und Stoff im Lichte der Lehre des B. - X. Die Magie im Lichte der Lehre des B. - XI. Der religiöse Genius. - XII. Buddhistische Exegese.

‘Wer sie fasst (die Lehre), der ist immun gegen das Gift der irreligiösen modernen Wissenschaft, aber auch immun gegen den Aberglauben, der unwissenschaftlichen modernen Religionen. Noch mehr: *er* kennt die todlose Insel und wird auch die Ueberfahrt zu ihr wagen und *vollbringen.’*

DOLF ROELS.

Cyriel Buysse. - *Emile Claus, mijn broeder in Vlaanderen*. Gent, Van Rysselberghe en Rombaut, [1925], 7,50 fr.

Deze uitgave van de gunstig bekende firma Van Rysselberghe en Rombaut (oud huis Van Goethem) geeft meer dan men van den titel zou verwachten. Ze geeft, weliswaar zonder kommentaar, een éénige verzameling reprodukties van het werk van den overleden Meester (een dertigtal!), het meest natuurlijk uit de glans-periode van het Luminisme. Dit is al op zichzelf verdienstelijk werk, gansch ter eere van de uitgeefster. Cyriel Buysse heeft er dan verder voor gezorgd in zijn pretentielooze, gesmijdige taal ons een onvergetelijk beeld te schetsen van den mensch Claus. De ééne anekdote volgt op de andere: men glimlacht, men lacht, men proest het uit! Wat 'n levenslustige kerel was die Claus, de schepper van die levensblijde, zonnige tafereelen, die als een lach klinken, - een Vlaamsche, gulle lach, - in onze stadshuizen en museums!

Joseph Billiet. - *Frans Masereel, l'Homme et l'OEuvre*. Paris, Les Ecrivains Réunis, [1925], 7,50 fr.

De Vlaming Frans Masereel, die in 't buitenland geweldig opgang maakt met zijne houtsneden, is te onzent schier een onbekende. Joseph Billiet leidt hem in op een eigenaardige wijze, die misschien literair-aantrekkelijk is, maar in de hoogste mate de zoo zeer geprezen Fransche helderheid mist. We hadden, naar den veelbelovenden titel te oordeelen, een leidraad verwacht, maar bij het slot van de inleiding vernemen we ‘qu'il serait vain d'analyser en détail l'oeuvre de Frans Masereel’. En wilt ge weten waarom? ‘Un exégète outrecuidant propose

seul au public bénévole te détail de ses réactions devant un spectacle qui doit parler à chacun différemment'. Wie sprak daar van den Franschen slag? De keus uit het veelvuldig en veelzijdig oeuvre van den nog jongen Masereel, 36 jaar oud, is gelukkig nogal goed uitgevallen.

Frans Masereel is niet enkel een illustrator van werken van niemand minder dan Verhaeren, Rolland, Duhamel, Maeterlinck, De Coster, Vermeylen en veel andere eerste-rangschrijvers van den tegenwoordigen tijd, maar een houtsnijder van zoogenaamde moderne 'block-books'. Zijn platen zonder woorden zijn inderdaad welsprekend. Zij leeren ons een mensch kennen vol liefde voor de humanitaire gedachte, wars van kapitalisme en oorlogsgeweld. De schoone vorm laat den kunstenaar koud, hij is voldaan wanneer hij bijzonder raak en scherp zijn walging heeft uitgesneden in boeventronies en deernenlijven. Onvolprezen is zijn meesterschap over de houtsneetechniek: zijn effekten, die nergens gezocht lijken, slaan met verrassing en bewondering. 'Mon livre d'heures', 1919, (167 houtsneden) en 'Souvenirs de mon pays', 1921, (16 houtsneden) schijnen ons als kunst en als dokument het hoogst te staan; ze komen onvoldoende tot hun recht in de bloemlezing van Joseph Billiet, die in de eerste plaats overzichtelijk heeft willen zijn, waarin hij, naar ons oordeel, beter geslaagd is dan in zijn inleiding. 'Les Ecrivains réunis' beloven een n° 2 over Georg Grosz, in te leiden door Léon Bazalgette, en een n° 3 over James Ensor door Firmin Cuypers. In ieder geval een initiatief, dat, uitgaande van Franschen, onze aanmoediging verdient.

Aug. Vermeylen. - ***Geschiedenis der Europeesche Plastiek en Schilderkunst in middeleeuwen en nieuweren tijd*****. Derde Deel: de Zestiende Eeuw (geïllustreerd), Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1925.**

De Wereldbibliotheek is zoo fortuinlijk geweest deze geschiedenis der Europeesche Plastiek en Schilderkunst als deel van hare reeks Encyclopaedie in monografieën te kunnen opnemen. Het ware wellicht voor den naam van Aug. Vermeylen als kunsthistoricus beter geweest, was deze kunstgeschiedenis op een royaler wijze uitgegeven geworden, dit vooral met het oog op de platen, in een afzonderlijk deeltje gedrukt, die wel voldoende zijn als illustratie, maar weinig kunstkarakter bezitten. Maar dan ware van een anderen kant de prijs van het boek zoo gestegen, dat weinig Vlamingen het zich hadden kunnen aanschaffen.

Dus hebben we ten slotte vrede met hetgeen de ook in Vlaanderen welbekende Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur van Amsterdam ons hier aanbiedt.

Het is een genot hoofdstukken te lezen als ‘Inleiding tot het bloeitijdperk der “Renaissance” of Het begin der “Renaissance” in de Nederlanden’ of ‘De Uitgang der Eeuw’, enz., niet alleen te lezen, maar te herlezen. Met een meesterschap en vooral een helderheid, die we op onze beurt ‘klassiek’ zullen noemen, weet Vermeylen de moeilijkste problemen, die de Duitsche kunsthistorici door hun geweldige eruditie vaak vertroebeld hebben, tot een ‘sierlijke’ oplossing te brengen. Nergens doet Vermeylen geleerd. Het lijkt alles zoo heel eenvoudig en het loopt dan ook werkelijk als van een leien dakje, omdat door een enkel gelukkig woord, door een ‘aksent’ Vermeylen de ‘atmosfeer’ heeft geschapen, waarin figuren als Michel Angelo, als Rafaël, als Tiziaan, als Bruegel, als Greco en zooveel anderen meer ons als ‘levende’ persoonlijkheden voor het geestesoog verschijnen. Zelden hebben we schooner bladzijden gelezen over dien zonderlingen, maar genialen schilder, Domenicos Theotocopuli, dien men Greco noemt, dan in dat derde deeltje van Vermeyllen's geschiedenis. Het begint op schier nuchter-prozaïsche wijze, maar het klimt, het stijgt, tot de synthese u overtuigend meesleept en ge met Vermeylen als gids de geestelijke gebeurtenis uit de hoogte, in vogelvlucht vermoogt waar te nemen. Men oordeele: ‘Positieve mannen, die voor sommige van zijn doeken [Greco] komen te staan, beweren dat hij krankzinnig was. Maar in die krankzinnigheid zit althans methode. Ge zijt verwonderd, er bij aandachtiger onderzoek, zooveel berekening en evenwicht in te ontdekken. Zijn samenstelling is zoo vast als een architectuur; gebaren, die op zich zelf buitensporig lijken, beantwoorden altijd aan andere, waar ze mee harmonieeren, en het geheel hangt zoo samen, dat het uiteenvalt als ge er iets uitneemt. Eenzelfde geest bezielt alles, of zoo men wil, de krankzinnigheid is op zulk een gelijke wijze over het gansche werk verdeeld, dat ze als volkomen organisch verschijnt... Greco was een ziener, met een innerlijk licht. En hij was ook een realist, zelfs waar hij visioenen schilderde.... Op dezelfde wijze als muziek, kunnen ook woord en kleur “geest” zijn, - buiten hun gewonen zin om, beladen zijn met een eigen psychische energie; buiten den vorm om, kan een bijzonder rood of geel rechtstreeks tot onze ziel spreken. Michelangelo had iets van dien aard in den plastischen vorm gelegd; dat demonische legde Greco in de kleur. Niemand is verder gegaan in de ontstoffelijking van de kleur.’

Zonder de minste overdrijving mag getuigd worden, dat niemand in België en in Nederland, vóór Vermeylen, een kunstgeschiedenis had weten samen te stellen, die te gelijkertijd evenzeer den kunstkenner als den leek voldeed als deze Geschiedenis der Europeesche Plastiek en Schilderkunst zulks doet. Als men het vulgarisatie belieft te noemen, ons goed, maar dan vulgarisatie in den edelsten zin van het woord: uitstraling van innerlijk licht van den geest en warmte van het gemoed. En aan beide is de mensch Vermeylen rijk; uit iedere bladzijde van zijne 'Geschiedenis' stralen ze den lezer tegen.

P.D.K.

C. van Heerikhuizen. - *Engelsch voor het eerste Jaar* (J.B. Wolters, Groningen, den Haag); 1926.

C. van Heerikhuizen, leeraar aan een H.B.S. met 5-jarigen cursus te Amsterdam, gaf uit: *Engelsch voor het eerste Jaar* (bedoeld worden leerlingen van 13 jaar en ouder), een mooi verzorgd en lief, overvloedig geïllustreerd boek (180 blz.; *f* 1.70, gebonden *f* 1.90). Korte, aangename lesjes, met elkaar in verhand gebracht doordat een jongen over allerlei vertelt: geschiedenis, aardrijkskunde, botanie, beschrijving van een huis in Londen; ook gedichtjes, twee tooneelstukjes (over verschillende lesjes verdeeld). Ten slotte een Appendix met opzettelijk niet te gemakkelijke lectuur. De lesjes moeten van buiten geleerd worden en naderhand worden er de spraakleerregels uit afgeleid.

De voorbeelden en spraakkunstregels worden, systematisch gerangschikt, saamgebracht in *Spraakkunde behoorende bij Engelsch voor het eerste Jaar* (46 blz.; *f* 0,75; gecartonneerd *f* 0,90). Deze grammatica wordt de leerlingen een paar maanden voor het einde van den cursus in de handen gegeven, en voor uitbreiding in de volgende jaren is ze met wit papier doorschoten.

A.

Tijdschriftenkroniek

Tijdschriften uit nieuwe Landen.
II. *The Polish Economic Bulletin.* *La Revue de Pologne.* *La Pologne.* *Poland.* *L'Est Européen*, *Le Messager Polonais.* *Przeglad Polityczny* (Revue Politique). *Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Belgo-Polonaise.* *Guide du Commerce Mondial; Tome France-Pologne* 1922. *Almanach Polonais* 1921. *The Polish Handbook* 1925.

Polen, dat een overgangsland is tusschen 'Eurasië' en Europa, maar door zijn ligging, zijn geschiedenis en zijn cultuur, zijn betrekkelijk dichte bevolking (100 inw. per km2)[1] en zijn nijverheid nog tot Middel-Europa kan gerekend worden, heeft zijn ontstaan - of liever zijn wedergeboorte - te danken, deels aan de Russische omwenteling van 1917, deels aan de overwinning der geassocieerde legers in 1918 en deels aan de overwinning, die zijn eigen leger behaalde op de Russische indringers in 1920.

Polen's oppervlakte is van 250.000 km2; zijn bevolking bedraagt 25.000.000; het is voorzien van een dicht spoorwegnet (52.500 km.), van 37.000 km aangelegde straatwegen en van 10.000 km. bevaarbare rivieren en vaarten en is in het bezit van een uitweg naar de zee en een uitstekend ingerichte haven: Danzig; het is daarbij ook eerst en vooral een landbouwland. Voor deze redenen en ondanks het weinig homogene van haar bevolking, die millioenen niet-Polen telt en waarop 140 jaren lang drie verschillende bezetters hun eigen stempel hebben gedrukt, alsook ondanks de politieke en financieele moeilijkheden waarmede ze voor het oogenblik te strijden heeft, schijnt ons de jonge Poolsche Republiek geroepen om in de nieuwe inrichting van Europa een eerste rol te spelen.

Polen heeft dan ook, wat wij zouden kunnen heeten zijn 'bekendmakingscampagne' als een echte groote staat, als een mogendheid, aangepakt. Alles opsommen, wat er langs officieele en langs private zijde ondernomen werd, om Polen, zijn geschiedenis en zijn kunst, zijn nijverheid, zijn landbouw en zijn handel in de wereld te doen kennen, zou ontzaglijk meer plaats vergen dan er ons hier maandelijks wordt toegestaan. Daarom zullen wij ons beperken tot een bondige bespreking van een paar Poolsche periodieken en tot de dorre opsomming van eenige andere, die de belangstellenden dan zelf zullen moeten inzien.

(1) Wij geven ronde cijfers op, hier en ook vorder.

Eerst over een doode: THE POLISH ECONOMIC BULLETIN. Dit tijdschrift, uitgegeven te Londen 'by the polish commercial and financial agency' verscheen maandelijks. Nr. 1 zag het licht in October 1919; de onderneming werd gelikwideerd rond het einde van het jaar 1923. Dit mag zeer jammer heeten, daar elke aflevering den buitenlandschen lezer een volledigen kijk gaf over den gang van het herstel van handel en nijverheid, over den toestand der openbare financiën, over Polen's economische mogelijkheden. Nu levert de volledige verzameling van The P.E.B.[(2)] alleen een historisch belang op; maar zij is voor de economische geschiedenis der Poolsche republiek in de jaren 1919-1923 een bron van allereerste waarde.

LA REVUE DE POLOGNE en LA POLOGNE zijn twee Fransch-Poolsche verbindingstijdschriften, elk een eigen, zeer verschillend karakter dragende.

Het eerste verschijnt om de drie maanden (principieel, in de praktijk echter zeer onregelmatig)[(3)] en heet 'Publication consacrée à la vie, à la pensée, à la littérature françaises et polonaises. Organe des études de littérature comparée franco-polonaise. Revue de liaison entre les intellectuels polonais et français. - Directeurs: J. Langlade et A. Neibecker, professeurs aux Universités de Poznan et de Cracovie.' In het *A nos Lecteurs* (nr 1, p. 2-3) werd er gezegd dat La R. de P. een 'bulletin français' voor Polen wil zijn, waarin men de Polen op de hoogte van de Fransche kunst, letterkunde en philologie zal brengen en houden en de Poolsche literatuur, geschiedenis, economie, wetenschap, philologie en muziek aan de Franschen doen kennen. La R. de P. wenscht een op politiek en philosophisch-godsdienstig gebied onpartijdig tijdschrift te zijn en te blijven, zooals aan het einde van het *A nos Lecteurs* werd verklaard. Wij meenen La R. de P. te mogen aanzien als een op wetenschappelijk gebied zeer ernstig tijdschrift; tal van Fransche en Poolsche hoogleeraars, geleerden en kunstenaars werken er aan mede en de bibliographische aanteekeningen (bespreking van boeken en tijdschriftenartikels) geven den lezer een zeer goed idee over het voornaamste dat, vooral in Frankrijk, verschijnt op het gebied der literatuur, geschiedenis, godsdienstige vraagstukken en wijsbegeerte. Hier volgt de inhoudsopgave van het laatst verschenen nummer (III, 1/2): Paul Feyel, *L' Institut français de Varsovie*; Stanislas Lukasik, *Le prince C.A. Czartoryski et la renaissance du théâtre national en Pologne au XVIIIe s.*; Jacques Langlade, *Diderot éveilleur d'idées*; V. Tarnowska, *Journal de voyage* (in Italië) *de la comtesse Valèrie Tarnowska*. (1803-1804); W. Lednicki, *Byron et les grands maîtres du romantisme français*; Thadée Grabowski, *Sigismond Krasinski et le romantisme français^{e}; XXX, La Société des mines de Czelads; Notes bibliographiques*.

Het tweede, waarvan de volledige titel luidt: LA POLOGNE POLITIQUE, ECONOMIQUE, LITTERAIRE ET ARTISTIQUE heeft, ondanks dien titel, een

(2) Wij kennen maar een enkele - en dan nog zeer onvolledige - verzameling van dit tijdschrift in gansch België; zij berust op de Koninkl. Bibliotheek (plnr. 532[1]) en bedraagt alleen de nrs 2, 3/4, 5, 6, 7, 8, 9 en 11 van vol. I, dat 12 nummers moet tellen. (Oct. 1919-Dec. 1920).

(3) Bibliographische nota: van LA REVUE DE POLOGNE) (Paris, Champion. Varsovie, Gebettner & Wolff) zijn verschenen: Jg I, nrs 1 (Avril-Juin 1923), 2 (Juillet-Octobre 1923), 3/4 (Janv.-Mars 1924); Jg. II, nrs 1 (Avril-Août 1924) 2 (Juillet-Sept. 1924), 3 (Oct.-Déc. 1924), 4 (Janv.-Mars 1925); Jg. III, nr 1/2 (Oct. 1925 - Mars 1926). Prijs per aflev.: 5 fr. - 2.50 zlotys. Abonnement: Frankrijk en buitenland, 1 jaar, 18 fr. - Polen, 6 zl. Volledige verzameling op de Universiteitsbibliotheek te Gent; plnr. P. 710.

overwegend economisch en politiek karakter. Het is het orgaan van de ‘Association France-Pologne’ en verschijnt om de veertien dagen, zeer regelmatig; het is zoo oud als de republiek zelf: op 1 Januari '26 verscheen nr 1 van

Jaargang VII[4]. LA POLOGNE beschikt over een aantal vaste medewerkers, die er elk een vaste rubriek in behandelen, zoodat elk nummer ongeveer hetzelfde uitzicht vertoont. Niet tweemaal in de maand, maar wanneer de toestanden er zich toe leenen, verschijnt er, als eerste artikel, een paar bladzijden van Casimir Smogorzewski over Polen's buitenlandsche politiek, meestal over de verhoudingen tusschen Polen en den Volkenbond te Genève; zoo spreekt ons in het laatste nummer dat ons bereikte, dat van 1 Mei ll., C. Smogorzewski van *Les Dernières Réalisations* (op internationaal gebied) *de M. Skrsynski*, Minister-President, tevens Minister van Buitenlandsche Zaken van het kabinet, dat door Pilsjoedski en zijn aanhangers werd verjaagd. Een aantal vaste kronieken (‘La Vie Politique’ door L.T., ‘La Vie Economique’ door Alexandre Merlot, directeur van het tijdschrift, ‘La Vie Intellectuelle’ door Marya Kasterska, ‘Livres et Périodiques’ door Henri de Montfort, ‘Revue de la Presse française’ door Victor Joze en ‘Informations diverses’) maken dat wij een algemeen overzicht krijgen over het leven en over de gebeurtenissen in en omtrent Polen. Laten we ook vermelden, dat in het nummer van 1 Maart C. Sm. een ‘Revue de la presse polonaise’ heeft laten verschijnen en Edouard Ganche een artikel betiteld: *La Musique polonaise en France*; van het nr van 15 Maart af, houdt er Edouard Woroniecki een nieuwe kroniek over ‘L'Art polonais à Paris’ en het nr van 1 Mei publiceert den tekst van het waarborgtraktaat tusschen Polen en Roemenië, te Boekarest onderteekend op 26 Maart 1926, een der laatste ‘réalisations’ van ex-Minister Skrzynski.

In den loop van de 19e eeuw, van de tweede helft er van vooral, zijn zich, zooals dit gebeurde voor Ierland of voor welke Europeesche streek ook, waar de bevolking door vreemde bezetters onderdrukt werd, vele Polen in de Vereenigde Staten gaan vestigen. Dat zij daar sterke groepen hebben gevormd, waarop het moederland mag rekenen, werd ons bewezen door POLAND, A Publication and A Service, dat in 1919 werd gesticht en nog steeds maandelijks te New-York verschijnt. Elk nummer is een brochuur van 60 à 70 blz. 4o, overvloedig en rijk geïllustreerd. Vele diepzinnige studies over wijsbegeerte, beschaving of staatkunde zal men er niet in vinden, wel echter artikels over nijverheid, handel en financiën, een of ander over een politieke gebeurtenis der laatste jaren en dan nog bij voorkeur niet ouder dan 1914-18, nu en dan een vertelseltje, reis- en jachtverhalen, reismogelijkheden voor Amerikanen in Polen. Het Juni-nummer '26 vooral draagt dezen laatsten stempel: met het artikel van Charles Philips *The ‘Why’ of Poland's Romance* en vooral de illustratie er van, met Thaddens Wolkowski's *Suggestions for Tourists* en Dr. H. Sokal's *Health Resorts in Poland*. De jonge volken zijn zooals de kinderen: zij houden van prentjes en van vertellingen, van alles wat hun het leven schoon en makkelijk kan maken; zij werken al spelende en bekommeren zich weinig om hun her- en toekomst; zij knielen voor heiligenbeelden uit gewoonte en de groote vraagstukken van de materieele of spiritueele geschiedenis des menschdoms laten hen onverschillig; zij kennen niet de zorgen die wij hebben, volwassen, ouder volken. POLAND is het type van een tijdschrift voor zoo een kindervolk. Het speciaal karakter er van wordt nog meer in het licht gesteld, wanneer men het vergelijkt met b.v. L'EST EUROPEEN.

(4) Adres: Paris, 5 rue Godot-de-Mauroy. Prijs per nummer: 1,25 fr. Abonnement: Frankrijk en Polen; een jaar 20 fr.; buitenland; 25 fr.

L'EST EUROPEEN, Revue mensuelle des questions politiques, économiques, historiques et intellectuelles, bestaat reeds sedert 6 jaar. In Februari 1926 is het le nummer van den 6en jaargang verschenen, in April het dubbel nummer 2-3; het staat onder redactie van Georges Szurig en Boleslas Srocki; het verschijnt te Warschow en is uitsluitend Poolsch, alhoewel klaarblijkelijk bestemd voor

het Fransch publiek. L'EST EUROPEEN kunnen wij insgelijks een verbindingstijdschrift heeten, maar een verbindingstijdschrift tusschen Europa en Rusland (Eurasië) in dezen zin, dat Polen, door zijn Slavisch-zijn en zijn lange inlijving bij Rusland, beter in staat dit laatste land te kennen en te begrijpen dan wie ook, aan ons, West Europeeërs, de beteekenis der gebeurtenissen in het vroeger rijk der tsaren tracht uit te leggen: zulks blijkt uit artikels zooals dat van O. Stabrowski: *Europe et Asie* en dat van Ing. J.B.: *Le Système monétaire en Russie Soviétiste* (in nr 1.), alsook uit politieke overzichten zooals die van nrs 1 en 2/3. In verband met de jongste economische moeilijkheden en de politieke onlusten die Polen te doorstaan had, zal het eerste artikel van nr 1, *La Pologne au seuil de l'année* 1926, met belangstelling worden herlezen. Men ziet er al wat het Poolsche volk van het coalitie-ministerie Skrzynski verwachtte. Dit was de tweede coalitieregeering in Polen; de eerste was die van Vincent Witos geweest, in 1920. Het was de tijd toen de Russische roode legers elken dag het land wat dieper binnendrongen en de hoofdstad reeds bedreigden. Dank zij de eendracht van allen werd Polen gered en de regeering Witos, de regeering van 't nationaal verweer geheeten. T.J., schrijver van bewust artikel, twijfelde er in Januari l.l. niet aan of de tweede coalitie-regeering zou mogen geheeten oworden: de regeering van het economisch verweer. Laten wij ook nog uit hetzelfde nummer vermelden: 1) het artikel van B. Srocki, over den in December 1925 overleden grooten Poolschen schrijver *Ladislas Reymont*, auteur van den de wereld door bekenden roman: ‘De Boeren’, en laureaat van den Nobelprijs voor 1924, en 2) *D'Occident en Orient... Le Rôle de l'Institut d'Exportation de Varsovie* door Paul Gruel, lid van het Fransch parlementair Handelscomiteit. - In nr 2 publiceert S. Dangel eenige *Réflexions sur la récente Session de la Société des Nations;* Joseph Siemienski onderzoekt er welke *Les Eléments Modernen dans les Institutions de l'Ancienne Pologne* zijn en Adam Stebelski en Z. Dreszer houden zich bezig met het vraagstuk der minoriteiten, de eerste in het algemeen (*La Question des Minorités au point de vue international*), de tweede met het oog op de sterkste minoriteit in de Poolsche Republiek (*Nouveaux Courants parmi la Minorité Ukrainienne en Pologne)*.

Wij noemen nu nog:

LE MESSAGER POLONAIS. Quotidien politique, économique et littéraire, verschijnende te Warschow, uitsluitend in de Fransche taal, sedert 1 Januari 1925[(5)].

PRZEGLAD POLITYCZNY, een Warschowsch maandschrift gewijd aan vraagstukken van buitenlandsche politiek, dat een Fransch bijvoegsel (Revue Politique) publiceert, met uittreksels uit de voornaamste artikels.

BULLETIN MENSUEL DE LA CHAMBRE DE COMMERCE BELGO-POLONAISE. Bruxelles, rue Ducale, 33.

GUIDE DU COMMERCE MONDIAL. TOME POLOGNE-FRANCE 1922. Varsovie.

ALMANACH POLONAIS 1921. Varsovie, Institut de l'Economie Sociale.

THE POLISH HANDBOOK 1925 A Guide to the Country and Resources of the Republic of Poland. Edited by Francis Bauer Czarnomski. London, 1925. Geeft allerlei inlichtingen over staatkunde en aardrijkskunde, economische en sociale toestanden, onderwijs en cultuur, bevat een kaart van Polen en tal van advertenties.

(5) Een niet volledige verzameling er van is voorhanden op de Universiteits-bibliotheek te Gent.

Het kan door een ieder worden gebruikt, met nut, dank zij zijn veelzijdigheid en met gemak, dank zij zijn talrijke en goed opgemaakte indexen. Zijn 700 blz. 16° fijn papier maken er een makkelijk te hanteeren boekdeel van, dat met zijn rooden linnen band en zijn in alle opzichten verzorgden druk het oog aangenaam aandoet.

6 Juni 1926.

C. DEBAIVE.

Indrukken uit het herboren Polen

Van den naam Polen gaat nog steeds een zekere romantiek uit. Men herinnert zich de Bojaren met hun bijna vorstelijke bezittingen; den grooten staat, dien zij voerden; hun rijke kleederdracht; hun ietwat Aziatische, maar niettemin indrukwekkende gewoonten; de schoonheid en aantrekkelijkheid hunner vrouwen. En men denkt ook onwillekeurig aan de vermaarde Poolsche Landdagen, die nog zoozeer in de herinnering voortleven, dat een bekend Nederlandsche periodiek, die beter weten kan en weten moest, nog aanleiding vond daarnaar het moderne, herboren Polen te karakteriseeren. Niet alleen echter van die Landdagen, ook van geheel die oude romantiek vindt men weinig meer terug. Gedeeltelijk onder de nuchterheid van den modernen tijd is het bezweken; gedeeltelijjk onder den druk der tijden is het gewijzigd. Want men vergete niet, dat toen Pruisen, Oostenrijk en Rusland aan het einde der achttiende eeuw zich verbonden om Polen bij drie achtereenvolgende deelingen aan hun respectieve grondgebieden toe te voegen, zij dit land, dat te voren een economische eenheid vormde, ook economisch, ook cultureel deden uiteenvallen. De gevolgen er van zijn geweest, dat een z.n. Duitsch, een z.n. Russisch en een z.n. Oostenrijksch Polen ontstonden. Eigenaardig, terwijl in dit Oostenrijksch Polen, Galicië genaamd, zekere vrijheden werden verkregen en behouden, ja zelfs een eigen Landdag werd geschapen - geleek het én in het Russische én in het Duitsche gedeelte, kortweg Posen genaamd, een en al onderdrukking. Vandaar, dat de opstanden én van 1831 én van 1863 aanvingen te Warschau, zich in de eerste plaats tegen Rusland en Duitschland richtten. Zij zijn in bloed, in veel bloed gesmoord; de Poolsche ridderlijke tradities, maar tegelijkertijd de destijds aan den dag getreden onbezonnenheid deden de laatste hoop op Polen's onafhankelijkheid verloren gaan. Maar toch klonk onverzwakt

het: ‘Nog is Polen niet verloren;’ werd dit gehoord in alle Europeesche landen, met uitzondering intusschen van de overgebleven stukken Poolsch grondgebied zelf.

Wie van de oude zeventiende- en achttiende-eeuwsche Poolsche romantiek nog overblijfselen zoekt, komt bedrogen uit. Die romantiek heeft geen stand kunnen houden tegen de tijden in, en zeker niet naarmate Polen zich van vroeger uitsluitend landbouwend land heeft opgewerkt tot deels landbouwend, deels industrieel land. Neen, wie tegenwoordig Polen bezoekt, wordt er getroffen door groote contrasten. De regelmaat, waarmede de regeeringsmachine functionneert, in dit, zes jaren geleden nog geheel verdeelde land, steekt eigenaardig af tegen wat vroeger op de Poolsche Landdagen werd te zien gegeven. Oude, eerbiedwaardige traditiën vindt men er onmiddellijk naast de meest moderne gebruiken. Polen is een constitutioneel en democratisch land; de republiek heeft een president tot staatshoofd. Dat verhindert Polen echter niet om tegelijkertijd in onverzwakt nationalisme kracht te zoeken en veelal te vinden. Meer dan anderhalve eeuw werden de drie doelen van Polen gescheiden; werd al het mogelijke en onmogelijke gedaan om de Polen, die in deze verschillende gebieden leefden, te doen vergeten, dat zij stamverwanten, kinderen van één volk waren. En toch, nauwelijks werd, te midden nog van oorlogsjammer en van oorlogswee, de onafhankelijke Poolsche Staat gevestigd, of allen schaarden zich rondom hem, en al moge het gebrekkig zijn, bij gemis aan ervaring, aan voldoende outillage en vooral aan geld, de staatsmachine functionneert; Polen is een eenheid, en zal het, naar alle verwachting, blijven.

Inderdaad een nationale eenheid. Men bemerkt het van het oogenblik af, dat men door het vroeger Duitsch-Polen, en het mooie, ruim gebuuwde Poznan, het zoo karakteristieke Gneznio en het niet minder karakteristieke Torun, de hoofdstad Warschau, aan den Westelijken kant gelegen, nadert. Een eenheid, waarvan deze hoofdstad echter niet de beste vertegenwoordiging in zich bevat. Want Warschau is geen typisch Poolsche stad; het is naar het uiterlijk meer een Westelijke dan een Oostelijke stad. Dat valt reeds dadelijk daarom niet te verwonderen, wijl Warschau slechts met een gedeelte van de Poolsche

geschiedenis is samengegroeid. Hier, in de moerassige laagvlakten langs den Weichsel, Polen's nationale rivier, huisden vroeger de hertogen van Masovië. Zij bouwden een slot, dat later door de Polen werd veroverd, en tot de vestiging van Warschau aanleiding gaf. Tot in den aanvang der zeventiende eeuw bleven de Poolsche Koningen te Krakau woonachtig; eerst daarna verhuisden zij naar Warschau, betrokken er het kasteel. Zij zijn er sedertdien gebleven, en Warschau, nu een stad met bijna een millioen inwoners, is opgetrokken rond dit kasteel heen, dat eens een driedaagsche belegering van de Zweden had te doorstaan; dat in 1812 Napoleon huisvestte, voordat hij naar Moskou vertrok; dat later tot residentie van de Russische gouverneurs-generaal heeft gediend, maar tijdens den oorlog is leeggehaald, en zoodoende lang niet in alles herinnert aan de schitterende feesten, die zich hier hebben afgespeeld. Rond dit kasteel is de oude stad Warschau gegroepeerd, even karakteristiek als aantrekkelijk voor degenen, die houden van kijkjes in het verleden. Naar den anderen kant strekt zich de z.n. Krakauer voorstad uit; de breede straat, waaraan vroeger de paleizen der Poolsche edelen waren gelegen, die zij bewoonden ten tijde van de Landdagen, die op het naburige weideveld van Wola - thans een geheel volgebouwde arbeiderswijk - werden gehouden. Gedeeltelijk zijn die paleizen er nog, maar zij dienen als openbare gebouwen; zij worden gebruikt als departementen of, gelijk met het voormalige paleis van Johan Sobieski, den bevrijder van Weenen, het geval is, als Universiteit. Dicht bij de Krakauer voorstad is het z.n. Saksische plein, waar zich vroeger het prachtig paleis, dat de Saksische Keurvorsten zich deden bouwen, toen zij Koning van Polen waren geworden, verhief. Hier is ook het kleine paleis, waar graaf Brühl, de geliefde minister van den Saksischen Keurvorst, woonde en waar later Napoleon's jongste broeder Jerome heeft verblijf gehouden, toen hij droomde Koning van Polen te zullen worden. Datzelfde dacht in die dagen de vermetele Murat, die verblijf hield in een paleis, dat thans receptiewoning van den Minister van Binnenlandsche Zaken is. Maar beider illusies werden door den uitslag van Napoleon's veldtocht vernietigd, en in de onmiddellijke nabijheid van beide paleizen wijst men

u het hotel d'Angleterre, waar Napoleon, de groote armee vooruitgesneld zijnde, op het onverwachtst aankwam om tegen de toegesnelde Poolsche Ministers het historische woord te bezigen: ‘Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas!’

Warschau is zeker van historisch-karakteristieke merkwaardigheden niet gespeend. Maar het is toch voor alles een groote, moderne wereldstad, welker karakter zich in de groote wijken, die zich rondom den intact gebleven Saksischen tuin en verder uitstrekken, ook uitspreekt. Hoe geheel anders is niet Krakau, de eigenlijke konings- en kroningsstad van Polen! Krakau, dat in den loop der laatste jaren zijn economische beteekenis merkelijk heeft zien verminderen, wordt bijna geheel beheerscht door den Wawel, den voormaligen koningsburcht, door de Oostenrijkers tijdens de overheersching als kazerne gebruikt en zoodanig geschonden, dat het herstel daarvan een der eerste werkzaamheden van den Poolschen Staat is geweest. Groote sommen zijn er reeds aan ten koste gelegd, en worden daarvoor nog steeds gebruikt, waarbij men de particuliere milddadigheid te hulp roept, ook in dezen, wel karakteristieken vorm, dat men ieder, die een bijdrage geeft, vermeldt op den muur van den Wawel, in dat gedeelte, waarlangs de opgang tot de kroningskerk leidt. Want deze maakt het voornaamste onderdeel van den burcht uit. Hier heeft, als een Poolsche Thomas Becket, de toenmalige bisschop Stanislaw den genadeslag van Koning Bolislaw II ontvangen, toen hij dien vorst berispte over zijn onmenschelijke krijgvoering; hier is de tragedie begonnen, die eindigde met Bolislaw II's excommuniceeren en sterven in vergetelheid en armoede. Hier hebben de Poolsche ridders Hedwiga van Anjou, de nicht van den grooten Casimir, bewogen om haar voorgenomen huwelijk met een Duitschen prins op te geven en de hand te aanvaarden van Jagello van Lithauen, die met één slag, ten gerieve van zijn bruid, geheel het Lithauensche volk tot den Christelijken godsdienst bekeerde. Hier zijn de achtereenvolgende Poolsche Koningen gekroond en gezalfd; hier zijn zij in ootmoed en eerbied geschreden langs het praalgraf van den door Bolislaw II vermoorden bisschop. Hier, onder in de kerk, rusten Polen's koningen en rusten drie zijner grootste nationale helden: Koszciusko, die voordat de tweede Poolsche

deeling werd voltrokken, den Russen tegenstand bood; Poniatowski, die in de Napoleontische oorlogen de Poolsche legioenen aanvoerde, en Adam Miekiewiecz, de geniale dichter, die van uit den vreemde de Polen opriep om niet te versagen. Geen stad in Polen of men vindt er een straat naar hem genoemd; geen stad van eenige beteekenis of men vindt er zijn standbeeld. Dat te Warschau is ongetwijfeld het schoonst. Het werd onthuld, nog tijdens de Russische overheersching, en verboden waren daarbij toespraken. Maar een duizend- en nog eens duizendhoofdige menigte omringde het monument op het oogenblik der onthulling, en het eerbiedig algemeen zwijgen, dat zich daarbij voordeed, was welsprekender dan de schoonste redevoering had kunnen zijn!

Men behoeft niet slechts een vriend van de oude Poolsche romantiek te zijn om in Krakau met belangstelling te verwijlen. Want Krakau is niet alleen een historische, maar ook een mooie stad; men vindt er de beste werken van den genialen beeldhouwer Veit Stosz, dien Polen en Duitschland elkander wederkeerig betwisten; men vindt er prachtige kerken, reeds onder den invloed staande van de Italiaansche kunst, die de Italiaansche gemalin van een der Poolsche Koningen er bracht. Men vindt er de mooiste bibliotheek, die Polen heeft en het meest nationale museum, dat men - ondanks het uitnemend geleide museum te Poznan - er aantreft. Zeker, het huis van Sobieski te Lwow of Lemberg, waarin verschillende Poolsche verzamelingen zijn ondergebracht, is karakteristieker in innerlijk, maar het museum te Krakau is gevestigd boven de Lakenhal, een gebouw van groote schoonheid, dat de eeuwen heeft getrotseerd. De Lakenhal staat op een marktplein, waar zich anderzijds de Kathedraal verheft. Wel, het is daar op een marktdag een mooi en karakteristiek gezicht, want de Polen, het Poolsche landvolk in het bijzonder, houden van frissche, niet vloekende, maar toch opgewekte kleuren. Er is van het Poolsche nationaal costuum weinig overgebleven, maar de drachten der boeren vertoonen daarvan toch nog een en ander, dat meer dan aantrekkelijk is. Wie de rijke kleederdracht van vroeger jaren nog bij de edelen zou verwachten, komt alweer

bedrogen uit. Op zijn goederen, die dikwerf nog van onmetelijken omvang zijn, kleedt de Pool zich als een moderne heereboer. Slechts bij bijzondere feestelijke gelegenheden, bij de bruiloft van de dochter des huizes, bij de begrafenis van den landheer, komen de oude gewaden voor den dag. Dan kan men ze in het dagelijksch leven zien; nu ziet men ze het best en het mooist in de ethnografische afdeeling, die het museum te Poznan heeft ingericht. Eigenaardig, noch de Russen noch de Duitschers stonden aan het verdrukte Poolsche volk toe om zijn eigen musea te hebben. Vandaar, dat het meest typisch Poolsche museum is gevestigd ver buiten de landsgrenzen, in een kleine plaats aan het meer van Zurich. Vandaar, dat Poolsche schilderijenverzamelingen nog maar schaarsch in aantal zijn. Al geven die te Krakau en te Poznan heel wat werk, ook op historisch gebied, te aanschouwen, dat de moeite loont.

Wil men van het oude naar het meer moderne Polen, wel, men ga van Krakau, dat men van uit Warschau in ruim negen uren bereikt, terug naar Lodz, een der grootste fabrieksteden van Europa. Maar een der afschuwelijkste tevens. Want Lodz heeft, ook industrieel, geen geschiedenis, geen traditie. Lodz is een schepping van den meest kunstmatigen aard, door den Russischen overheerscher tot stand gebracht. Het lag niet aan een knooppunt van verbindingen; het telde geen belangrijke arbeidersbevolking in en om zich; het was niet in de nabijheid van grondstoffen voor de textielindustrie. Neen, de Russen, die Polen's medewerking behoefden om zich onafhankelijk te maken van het overig Europa, plaatsten er fabrieken, breidden die fabrieken uit, met zoodanig goed gevolg, dat thans Lodz een bevolking telt van meer dan een half millioen inwoners, en het aantal zijner, voornamelijk textielfabrieken, nauwelijks bij honderd meer kan tellen. Eigenlijk is het geheele Lodz niet anders dan één groote, kilometerlange straat, die de toch reeds lange Marskalkowska, de voornaamste winkelstraat van Warschau, een paar keeren in lengte overtreft. Aan weerszijden van deze mijlenlange straat, die de beide stations van Lodz verbindt, verheffen zich winkels, restaurants en de achtergevels van de fabrieken, die voor het meerendeel in de omgrenzende

straten uitkomen. Hoog steken deze fabrieken haar schoorsteenen in de lucht, en geheel den dag door brengen zij smook en rook en... stank over Lodz. Het aanzien, dat Lodz heeft, is weinig oogelijk, en wie er komt wordt direct herinnerd aan den z.g. socialen roman, door den talentvollen Poolschen schrijver Reymont aan het leven in Lodz gewijd. Hij is de schepper van die bijzondere figuur, die hij als 'Lodzscher Mensch' heeft aangeduid. Zulk een 'Lodzscher Mensch' is een type, dat voor niets terugdeinst, waarmede hij zich fortuin kan verwerven. Reymont heeft ons, gelijk Upton Sinclair het later in de groote vleeschfabrieken van Chicago zou doen, in de Lodzscher fabrieken geïntroduceerd; hij heeft ons doen zien al de uitwassen, die daar opeengehoopte arbeid met zich brengt. Maar het zou onbillijk zijn om Lodz, waar vóór den oorlog meer Duitsch dan Russisch gesproken werd, uitsluitend naar die verschijnselen te beoordeelen. Het is een werkzame stad, die, naar het uiterlijke althans te oordeelen, een groot aantal der Poolsche Joden, die zich van hun bijzondere kleeding niet afkeerig toonen, herbergt. Het is een stad, waarin echter het leven weinig aangenaam moet zijn, en waarin eerst in de latere jaren enkele betere, goedgebouwde wijken zich verheffen te midden van al het fabriekmatige, dat de stad verder karakteriseert.

Het oude Russische Polen, het z.g. Congres- of midden-Polen, is trouwens het industrie-rijke gedeelte. Hier ook vindt men de delfstoffen, waaraan de Poolsche bodem in menig opzicht zoo rijk is. Hier, in dit oude Russische gedeelte, waar de wegen zoo slecht zijn onderhouden, dat men van een auto weinig of geen nut heeft, steken de fabrieken overal haar hooge schoorsteenen in de lucht. Lodz is de grootste industrieplaats, maar er zijn er nog talrijke andere, van kleiner omvang, en onder deze dient vermeld Czestochowa, dat intusschen grootere bekendheid geniet als het Poolsche Lourdes. Inderdaad, Czestochowa is het Poolsche bedevaartspunt bij uitnemendheid. Niet Czestochowa zelf, maar het klooster Yasna Gora, dat zoowat een half uur buiten de stad gelegen is. Dit klooster, dat zich oudtijds verhief aan de Westelijke grenzen van het door de Katholieken bezette gebied; dat met rijke schatten werd beladen, was vroeger versterkt. Menigen aanval heeft het zegevierend doorstaan,

en slechts de Russen zijn er eens in geslaagd het stormenderhand te nemen. De Russen ook ontdeden het van de vestingmuren, die er blijkbaar te dreigend uitzagen; geheel het klooster, met zijn ragfijnen kloostertoren, ligt nu open voor een ieder, die het nadert. Geheel in het innerlijk van de kerk is daar de grootste schat van het klooster: het rijk versierde Mariabeeld, waaraan millioenen en nog eens millioenen aan kostbaarheden zijn geschonken en dat dan ook slechts zelden getoond wordt aan de geloovigen, die in devotie daarheen komen. Vooral in de warme zomermaanden trekken dagelijks scharen van duizenden door de breede laan, die Czestochowa met het klooster verbindt; zij zorgen er des ochtends om zes uur, wanneer de groote dienst een aanvang neemt, te zijn. Benauwend vol is het dan meestal in de overigens niet al te kleine kerk; niet slechts geknield, maar geheel ter aarde liggen daar de meesten, in afwachting van wat komen zal. En dan plotseling, te zes uur precies, zet de dienst met gezang en bazuingeschal, dat klinkt als uit den hemel komend, in, en zelfs hij, die hier niet gekomen is uit geloovige overwegingen, die hier verwijlt als toerist, wordt getroffen door de innige overtuiging, die er uit de houding van geheel de menigte spreekt. Rijk en arm, jong en oud, de verwande stedeling en de boer in zijn typische kleederdracht mengen zich hier dooreen, verbonden door hetzelfde gevoel. Czestochowa is het pelgrimsoord bij uitnemendheid; hier verwacht men genezing of verzoening; hier is rond het klooster de lijdensgeschiedenis van Christus in aangrijpende beelden voorgesteld, werk van Poolsche beeldhouwers. Rondom het klooster strekt zich de lachende laagvlakte, die tegen het Zuiden zich verheft naar de Karpathen toe, uit. Poolsch, typisch Poolsch land is het hier, maar zoo geheel anders dan de vreemdeling, die Polen nimmer heeft bezocht, het zich denkt!

Het geloof, het is de onzichtbare schakel, die voor de gedachten van iederen reiziger in Polen Czestochowa en Wilna verbindt. Men noemt Krakau wel eens de stad der kerken, en ongetwijfeld bevat zij er mooie, vele en kostbare. Maar toch, hoe geheel anders is het in Wilna! Er zijn er daar talrijke, met de Kathedraal te beginnen tot de kapellen, een aan den Grieksch-Katholieken godsdienst gewijd, toe, en zij zijn alle

mooi, van buiten karakteristiek, van binnen uitnemend onderhouden. Maar toch, Wilna is de stad van de Ostrabrama. Die Ostrabrama is een zestiende-eeuwsche stadspoort, die een rijweg overspant, vrijwel de eenige in Wilna niet alleen, die geplaveid is, maar die ook vrij behoorlijk begaanbaar is. Daarboven wordt gedurende een groot gedeelte van den dag het Maria-beeld, ook hier rijk met schatten beladen, vertoond; men kan het door een nauwen zijgang naderen; men kan er ook voor knielen midden op en ter zijde van den rijweg. En geheel den dag door, ongeacht of het Maria-beeld zichtbaar is of niet, knielen daar de boeren en de boerenvrouwen uit den omtrek, de stedelingen van verre. Want ook van dit Maria-beeld heet een wondere kracht uit te gaan, die beproefd wordt telken dage opnieuw. Geen voorbijganger, hij moge in het Maria-beeld gelooven of niet, zal het wagen om de Ostrabrama onderdoor te gaan zonder eerbiedig den hoed af te nemen; doet hij het, soms uit vergeetachtigheid, niet, een niet onvriendelijke, maar afdoende terechtwijzing van een der voorbijgangers is voldoende om hem tot zijn plicht te brengen. Wilna is overigens een belangwekkende, inderdaad oude stad met een Universiteit, die in de achttiende eeuw beroemd was, doch later door de Russen werd gesloten en eerst sedert de hergeboorte van den Poolschen Staat is geopend. Wilna vertoont een onmiskenbaar Russisch karakter, tot in den bouw zijner huizen en kerken. Maar voor het overige, in de nauwe bochtige, zoo karakteristieke straatjes, die het in groot aantal telt, is het vooral Poolsch, en, gelegen aan een tweetal zacht stroomende rivieren, is het van een lieflijke schoonheid. Hoog boven Wilna verheffen zich drie witgele kruisen op een punt, waarheen men gaarne een wandeling onderneemt. Die kruisen, vroeger van hout, werden door de Russen herhaaldelijk weggenomen; zij, de belijders van den Grieksch-Orthodoxen godsdienst, duldden deze symbolieken van den Roomsch-Katholieken godsdienst niet. Doch ziet, een geheimzinnige hand bracht deze kruisen steeds weer terug, en eer grooter dan kleiner. Thans zijn de drie houten kruisen vervangen door drie zware steenen, beeldhouwwerk van een tegen de Bolsjewieken gesneuvelden jongen Poolschen beeldhouwer. Ver, ver buiten Wilna

zijn zij zichtbaar, tot mijlen in het land, dat zich naar de Russische grenzen begeeft. Land, dat reeds iets verraadt van den houtrijkdom, die het Oostelijk Polen zoo duidelijk kenmerkt!

Wilna brengt ons den afloop van den grooten oorlog in herinnering; het doet ons ook denken aan Napoleon's uittocht naar Rusland. Van Wilna gaat men over Bialystok, waar het hoofdkwartier van grootvorst Nicolaas gevestigd was, en over Grodno naar Warschau terug. Men moet in Grodno verblijven; er zich de Niemen laten afvaren op een der typische schepen, die men daar ten dienste heeft. Overigens, de Njemen is niet de meest Poolsche rivier. Dat is, en zal te allen tijde blijven de Weichsel, naar welke het land door de Russen werd genoemd toen deze zelfs den naam Polen niet meer wilden vermelden. De Weichsel, die thans op Poolsch gebied ontspringt, door Poolsch gebied stroomt en in Danzig in zee valt. Warschau ligt aan den Weichsel, maar men heeft voor den bouw der stad daarvan geenszins het voordeel getrokken, dat men zich in Boedapest van den Donau, of in Praag van de Moldau heeft ten nutte gemaakt. Warschau is dan ook geen echte Weichsel-stad. Men moet van Warschau uit den Weichsel afgaan naar Plock, of naar eenig ander stadje in midden-Polen. Die zijn er nog wel, maar de toerist, die zich reizen *laat*, vindt ze niet. Hij zal niet bij voorkeur komen naar Lublin, een schijnbaar onaanzienlijke plaats van overigens een 50.000 inwoners. De entree in Lublin werkt afschrikwekkend; het plaveisel, in het algemeen geen Poolsche specialiteit, is hier erbarmelijk. Maar trotseert men dit eenmaal, en komt men in het centrum van Lublin, in dat gedeelte, waar zich om de kerk heen de oude gevels van wat eens paleizen waren, aaneenrijen, wel dan wordt men voor die ongetwijfeld moeilijke wandeling ruimschoots beloond. Lublin was vroeger de stad der Jaarmarkten; hier kwamen Oost en West samen; hier werd de Poolsche Landdag gehouden. Nu is dat niet meer het geval; nu is het er naar verhouding stil en rustig; stiller en rustiger in elk geval dan in den grooten oorlog, toen afwisselend de Oostenrijkers en de Russen in dichte gelederen door deze straten zijn getrokken. Maar Lublin blijft een karakteristiek Poolsche stad, met haar eigen eigenaardigheden, met haar

onaanzienlijk monumentje, herinnerend aan de Unie, die omstreeks het einde der zestiende eeuw voor eeuwige verbinding tusschen Polen en Lithauen werd gesloten. Lublin op een laten zomeravond, badend in zilveren maneschijn; Lublin in de stilte van den nacht, met schimmen opduikend uit het verleden, het is een droom, die bij het naderen van den dag echter snel vervliegt!

Als jaarmarkt is Lublin sedert tientallen van jaren door het meer Oostelijk gelegen Lwow, beter bekend als Lemberg, overvleugeld. Lwow is de hoofdstad van Galicië, het voormalig Oostenrijksch gedeelte van Polen. Het is een volgens Westersch model gebouwde, kraakzindelijke stad, waarvan het oude gedeelte met een prachtig Raadhuis en een niet minder prachtigen Dom, is ingebouwd tusschen twee breede, ruim uitgelegde wandelplaatsen, die in hun standbeelden er aan herinneren, hoe nauw de betrekkingen tusschen Lwow en koning Johan Sobieski zijn geweest. Daar is op den zomeravond de promenade; langs deze gaat men naar het waarlijk schitterend ingericht opera- en theatergebouw, waar een uitnemend gezelschap zich in den regel doet hooren. Lwow is de zetel van een drukbezochte Universiteit en een technicum. Maar Lwow is meer. Het is ook het centrum, althans het uitgangspunt van de Galische petroleumindustrie, die zich eigenlijk langs geheel de Karpathenketen uitstrekt, slechts onderbroken door een strook van vrij aanzienlijke breedte, waar nog geen petroleumbronnen zijn gevonden. Men kan hier in den avond uren achtereen gaan, als rijden, per auto of per voertuig, door een woud van boortorens, fantastisch verlicht. Galicië's petroleumrijkdom is bekend; de petroleum behoort tot een der niet minst aanzienlijke Poolsche exportartikelen. Maar ditzelfde land, grenzende aan de ietwat wild-romantische Boekowina, bergt nog oude tradities in zich. Die worden het sterkst gehandhaafd bij de Hoezoelen, de volksstam, bijna geheel in het Oosten levend, van Taras Barabola. Franzos, de geniale schrijver van het Oosten, heeft dezen Taras Barabola, die meende als rechter over zijn medemenschen te kunnen optreden, doch die ten slotte, misgegrepen hebbende, erkende, dat slechts een hoogere macht alles ziet en hoort, zich bij de justitie aangaf, in vaste lijnen geteekend, en de tragiek, die aan

zijn figuur ten grondslag ligt, duidelijk doen gevoelen. Al zegt zijn boek het niet, hier in Lwow, de hoofdstad van het gewest, moet het vonnis zijn geveld; hier moet het schavot hebben gestaan, waarop hij is gestegen.

Lwow en Wilna zijn de uiterst Oostelijke punten van Polen's omvangrijk grondgebied, dat ruim elf maal Nederland omvat met een bevolking van bijna dertig millioen zielen. Geheel in het Westen daarentegen ligt Poznan, het oude Posen, dat door de Duitschers werd gegermaniseerd in uiterlijk en in wezen. Poznan met het nabijgelegen Gneznio behoort tot de oudste der Poolsche plaatsen. Het Poolsche karakter er van spreekt duidelijk, wat intusschen de Pruisische machthebbers niet verhinderde om de stad te ‘verfraaien’ met een aantal gebouwen, die nu eenmaal in deze stad niet thuis behooren. Een dier gebouwen, aan den ingang van Poznan opgericht, was nog wel het gebouw, waar de z.g. kolonisatie-commissie zetelde; het gebouw, vanwaar de gedwongen Germaniseering uitging. Nu, deze Germaniseering heeft juist het tegenovergestelde bereikt van wat zij zich ten doel stelde; verkoop van land werd als verraad aan de nationale zaak beschouwd, en degene, die dit deed, werd zoodanig uit den eigen kring uitgestooten, dat hij tot dien verkoop slechts als uiterste noodzaak zijn toevlucht nam. Merkwaardig, terwijl Polen nog maar zes jaren in Poznan huist, is de bevolking er reeds geheel verpoolscht; Duitsch hoort men nauwelijks spreken, en in nog mindere mate in het nabijgelegen Torun, ook al een typisch Poolsch stadje. Daar zijn wij al in het gebied van den z.g. Poolschen corridor, het land, dat tusschen Pommeren en Oost-Pruisen in ligt; het land, dat de eenheid van Pruisen in den weg staat. Maar tegelijkertijd aan Polen zijn verbinding geeft met de zee. Men moet in dien Poolschen corridor gereisd hebben om de moeilijkheden, die grensautoriteiten, met de beste nationale bedoelingen bezield, den internationalen reiziger kunnen aandoen, te beseffen. Waarlijk, wij kwamen van Danzig, hadden van deze buitengewoon belangwekkende, meer Hanzeatische dan Duitsche, stad genoten. Maar wij genoten weinig van de reis van Danzig naar Warschau, die heel wat meer moeilijkheden opleverde dan men kan veronderstellen!

Het in 1918 herboren Polen behoort tot die landen van

Europa, waarheen zich - voor een deel gelukkig - in den loop der eerstvolgende jaren de groote stroom van reizigers zeker niet zal richten. Daarvoor heeft men in dit, gedeeltelijk onbekende land, nog met te veel moeilijkheden, intusschen meer schijnbaar dan werkelijk, te kampen. Polen is nog niet tot dien trap van twijfelachtige ontwikkeling gekomen, dat men er al gereisd wordt; er niet meer zelf kan reizen. De tijden, dat men, als in de zeventiende en in de achttiende eeuw, werkelijk avonturen tegemoet ging, zijn in Polen zoo goed als elders voorbij. Maar toch, iets wat naar den avontuurlijken kant zweemt, zit er nog in een reis naar dit gedeeltelijk onbekend gebied met plaatsen, welker namen nog niet overal bekend zijn. Op onvriendelijkheid jegens den vreemdeling zal men er niet stuiten; op onwil om hem te helpen nog minder!

Nog is Polen niet verloren: men heeft het gezongen gedurende geheel de negentiende en een klein deel der twintigste eeuw. Inderdaad, ook nu nog geldt het, want economisch en financieel behoort Polen nog allerminst tot de reeds geheel gesaneerde Staten. Maar het heeft een eigen innerlijk; het wenscht een eigen leven te leven, en wie er rondreist, kan daaraan niet twijfelen: het werkt voor eigen zelfstandigheid.

H.CH.G.J. VAN DER MANDERE.
April 1926

Het Laboratorium voor Technische Botanie der Technische Hoogeschool te Delft
Naar aanleiding van een bezoek aan deze inrichting.

Voor de Belgen over 't algemeen zal een laboratorium voor toegepaste plantkunde aan een technische hoogeschool zeker als iets buitengewoons doorgaan. In België immers is er bij het technisch hooger onderwijs geen afzonderlijke plaats aan de technische botanie ingeruimd en de meeste onzer ingenieurs zouden zelfs het nut van dergelijk onderwijs, of wel niet inzien, of wel misschien volkomen negeeren.

In afwijking met de Belgische toestanden, bestaat er in Nederland voor de a.s. ingenieurs slechts ééne studiegelegenheid, nl. aan de Technische Hoogeschool te Delft. De vier Universlteiten (Amsterdam, Groningen, Leiden, Utrecht) leveren enkel doctorstitels af, doch niet den graad van ingenieur. Te Delft kunnen de volgende diploma's behaald worden: civiel ingenieur, bouwkundig ingenieur of architect, werktuigkundig ingenieur, scheikundig ingenieur of technoloog, mijningenieur.

Het onderwijs der technische botanie richt zich in het bijzondere tot de groep der technologen en is voor hen een *leergang naar keuze*, toegankelijk voor de studenten van 2^{e}, 3^{e}, 4^{e} en 5^{e} studiejaar. Opvallend nu is, dat van dit niet verplichtend onderwijs zoo'n ruim gebruik wordt gemaakt. Bij mijn bezoek bleek nl. het college voor erfelijkheidsleer door minstens veertig studenten bezet. De groote belangstelling van de studenten lijkt mij dan ook het beste criterium voor de waarde van dit onderwijs, afgezien van de uitmuntende praestaties van dit instituut op zuiver wetenschappelijk gebied.

De colleges welke er door Prof. D^{r} Ir. Van Iterson, bestuurder van het laboratorium, gegeven worden, loopen over de beginselen der erfelijkheidsleer en de technische botanie.

De beginselen der erfelijkheidsleer vormen een cursus van een uur in de week het geheele jaar door en omvatten[1]: statistische studiën der erfelijkheid en hare resultaten; experimenteel onderzoek (a. verworven eigenschappen, b. modificaties, c. bastaarden, d. mutanten); cytologie en erfelijkheidstheorieën; verdeeling van cultuurgewassen; erfelijkheid bij den mensch.

De technische botanie vormt ook een leergang van een uur in de week en loopt over: alcaloïdhoudende gewassen; voorkomen en beteekenis van alcaloïden in de plant; voornaamste alcaloïdhoudende gewassen; thee, maté, koffie, guarana, cacao, peper, tabak, coca, kina, opium.

Drie reeksen van praktische oefeningen kunnen afzonderlijk gevolgd worden. Het zijn:

a) oefeningen in het microscopisch onderzoek van levende planten en van plantenproducten;

b) het genetisch verband tusschen de voornaamste plantenfamilies, toegelicht met technische gewassen;

c) het microscopisch en microchemisch onderzoek en de identificatie van hout.

Elk van deze drie reeksen oefeningen heeft een duur van zes weken, waarbij er dagelijks gewerkt wordt.

Eindelijk bestaat er nog gelegenheid voor de technologen tot het microscopisch en chemisch onderzoek der grondstoffen voor papier en textielweefsels.

Na deze inleiding kunnen wij nu overgaan tot een korte beschrijving van het laboratorium. Het gaat hier om een statig gebouw met twee verdiepingen, waarvan de sobere architectuur het evenwicht houdt tusschen doelmatigheid en fraai uiterlijk. Op het gelijkvloers, links van den ingang, vinden wij eerst een prachtige vakbibliotheek met een rijke verzameling van boeken en tijdschriften. De boekenverzameling trekt vooral de aandacht door de overzichtelijkheid van hare rangschikking. Groote etiketten wijzen van verre, met duidelijke drukletter, naar de werken die bepaalde onderwerpen behandelen. Daarbij is de meubileering in modernen bureeltrant en het geheel met de vele tafels en gezellige zitplaatsen uiterst aantrekkelijk.

(1) Zie Technische Hoogeschool te Delft. Programma der lessen 1924-25. Gedrukt te Delft bij J. Waltman J^{r}.

Rechts van den ingang komen wij tot de lokalen van den hoogleeraar en van de assistenten, ook keurig gemeubileerd, dan tot een weegkamer met balansen van allerlei typen voor het afwegen van groote massa's en verder voor het uitvoeren van nauwkeurig analytisch werk. Daarnaast is een lange zaal, met al de benoodigdheden voor physiologisch-chemische onderzoekingen, ten dienste van meer gevorderde studenten.

De hoekzaal van het gebouw biedt den bezoeker een echte verrassing. Allerlei industrieele of semi-industrieele toestellen zijn hier opgesteld: vacuumpompen, vacuumdrogers, filterpersen, indampers, een toestel voor pulpbereiding, een kneedmachine, vier distilleerapparaten, verschillende open kookpannen, een supercentrifuge. Het gaat hier trouwens niet alleen om demonstreermateriaal, maar al deze toestellen zijn klaar om te werken en meest alle, zooals in de techniek, rechtstreeks met stoom verwarmd of gedreven. Zij dienen tot de bewerking van versche of doode planten, met het doel verschillende stoffen: glucosiden, alcaloïden, cellulose, enz. op half-technische schaal er uit af te zonderen. Hier treedt duidelijk het belang te voorschijn voor de technologen van dit speciaal gedeelte der technische botanie.

Naast deze groote zaal vinden wij de werkplaats der instrumentmakers, met draaibank, fraismachine en al het noodige om ter plaatse herstellingen en kleine apparaten uit te voeren.(2) Glas wordt hier ook geblazen en de etiketten worden gedrukt, waartoe een volle kast met drukletters ter beschikking staat.

Verder komen wij tot een lokaal dat als bergplaats dient voor een prachtige verzameling van toestellen voor plantenphysiologie: registreerapparaten, electrische en optische meetinstrumenten. Apparaten voor conductometrische en electrometrische bepalingen alsook voor organische microanalyse naar Pregl zijn hier ook te vinden, het laatste heelemaal opgesteld. In een

(2) Een dergelijke werkplaats is een onmisbaar iets voor een laboratorium, dat anders voor de vervaardiging en de herstelling van toestellen van allerlei tusschenpersonen afhankelijk wordt. De meeste laboratoria beschikken in de Nederlandsche Universiteiten over dergelijke werkplaatsen, waaraan geschoolde instrumentmakers en gediplomeerde glasblazers verbonden zijn. In onze Universiteiten is in die richting, zoo niet alles, dan toch nog heel veel te doen.

naburige weegkamer bevonden zich dan o.a. ook een micro-balans en drie torsiebalansen, klaar voor het gebruik.

Eindelijk treden wij in een ruim laboratorium voor het nemen van physiologische proeven. Tot hetzelfde doel staan rechtstreeks met deze zaal in betrekking een donkere kamer en een kleine serre.

Op de eerste verdieping hebben wij boven deze lokalen eerst de collegezaal, die ruim een honderdtal toehoorders kan bevatten. Twee projectietoestellen zijn er opgesteld, het eene voor lantaarnplaatjes, het andere voor rechtstreeksche projectie van microscopische praeparaten. De zwarte borden zijn omgeven met neonlampen en speciale inrichtingen dienen er tot het ophangen van platen.

In de gang leidend tot de collegezaal is een uitstalplaats ter demonstratie van boeken en platen voor of na het college. Verder dient een klein kamertje enkel tot het opbergen van lantaarnplaatjes en vlak daarnaast bevindt zich een donkere kamer voor microphotographie.

Naast de collegezaal is het lokaal voor het praepareeren der collegeproeven en het opbergen der gekleurde platen. Persoonlijke onderzoekingen worden daar door de assistenten ook verricht. Opvallend is het dat Prof. van Iterson er van houdt al de collegeproeven zelf voor te bereiden, waardoor de proeven zeker veel aan oorspronkelijkheid moeten winnen en tevens den besten steun vormen voor het onderwijs.

De volgende zaal staat ten dienste van meergevorderden voor het vervaardigen van anatomische praeparaten. Verschillende groote typen van microtomen zijn hier aanwezig, ook een groot microtoom voor het maken van doorsneden in houtsoorten. Nu komen we tot de microscopeerzaal der studenten. Drie rijen tafels loopen evenwijdig met de vensters en ontvangen overvloedig daglicht. Water, gas, electriciteit staan ter beschikking van ieder student; daarbij uitstekende microscopen met micro-lampjes en alle benoodigdheden voor het maken van praeparaten: zooals kolfje van Beyerinck, kleurstoffen, enz. Talrijke doozen met vergelijkingsmateriaal voor het onderzoek van vezels, hout, voedingstoffen, enz. staan ter beschikking van de studenten bij het identificeeren van een onbekend planten-product.

Boven het technisch laboratorium van het gelijkvloers bevindt zich een museum van plantenproducten, volgens plantensystematische orde gerangschikt, museum dat ook onze heele aandacht waard is. Men krijgt hier een sprekend beeld van den overvloed der producten welke de planten in staat zijn ons te leveren, hetgeen eens te meer wijst op het groote technisch belang van het plantenrijk. Daarbij heeft deze verzameling een bijzondere wetenschappelijke waarde met het oog op het genetisch verband tusschen de plantenfamilies. Boven dit lokaal bevindt zich nog een dergelijk museum, waar een uitgebreide collectie van houtsoorten is verzameld.

Verder krijgen wij nog te bezichtigen een uitgestrekt lokaal dat een herbarium voor technische gewassen opbergt, dan een cabinet voor de conservatrice en daarnaast een teekenlokaal met de noodige hulpmiddelen, waar de college-platen worden vervaardigd en gekleurd; eindelijk een kamertje voor constante temperatuur, dat electrisch op 35° wordt gehouden en voor culturen van microorganismen uitgesproken diensten bewijst. In den kelder bevindt zich een dergelijk lokaal als koelkamer van constante temperatuur.

Nu dat wij de belangrijkste deelen van het laboratorium hebben leeren kennen, is het misschien niet zonder belang te weten welk personeel er aan verbonden is. Het wetenschappelijk personeel bestaat uit een hoofdassistent en drie assistenten; het administratief personeel uit een conservatrice, een schrijfster, een machinist 1^{e} klasse, een amanuensis 1^{e} klasse, een instrumentmaker, een bediende 1^{e} klasse, een bediende 2^{e} klasse en een nachtwaker.

Al het vorige had slechts betrekking op het laboratorium zelf, doch hieraan is verbonden een uitgestrekte cultuurtuin voor technische gewassen. In den tuin worden de technische planten gekweekt, eerst als verzameling en verder om als uitgangsmateriaal te dienen voor de technische bereidingen. Tot hetzelfde doel dienen vijf groote broeikassen met prachtige culturen van uitheemsche planten: katoen, suikerriet, theestruiken, enz. Ook vinden wij daar verzamelingen van cactussen, vetplanten, varens, mosplanten, insectenetende planten, enz. Een klein

gedeelte der kassen is ook beschikbaar tot het nemen van physiologische proeven.

Deze cultuurtuin heeft ook zijn aparte bediening, waaronder een hortulanus, een concierge en vier bedienden-tuinmannen.

Resumeerende kunnen wij zeggen dat het hier gaat om een voorbeeldige inrichting, waarvan de waarde niemand kan ontgaan. Een instituut waar de aanstaande scheikundige ingenieurs tot de juiste kennis komen van de plant zoowel uit anatomisch als uit physiologisch oogpunt, waar zij door de studie van de erfelijkheidsleer tot het wetenschappelijk begrip van de veredeling der cultuurgewassen komen, waar zij het planten-materiaal leeren bewerken op half-technische schaal, waar zij zich oefenen in het microscopisch en microchemisch onderzoek van houtsoorten, vezelstoffen, voedingstoffen, enz., maakt diepen indruk op hem die het voorrecht heeft het te kunnen bezichtigen. Een Belg staat daar voor de schitterende verwezenlijking van een ideaal, dat voor eigen land nog een utopie is en allicht lang nog zal zijn.

Al hetgeen men te bewonderen krijgt in dit eenig laboratorium, strekt eerst en vooral ter eere van de ontwerpers en inrichters, maar verder van het land dat zich geene offers ontzag om zijn geleerden toe te laten, in de beste voorwaarden, voor wetenschap en praktijk baanbrekend werk te verrichten.

Dr. J. GILLIS.

De schoone Schelde

De Schelde is ongetwijfeld een stroom van een veelzijdig belang. - Alleen reeds onder wetenschappelijk en historisch oogpunt is zij onuitputbaar aan studiemateriaal.

Haar ontstaan zelf, de wijze waarop zij zich in den loop der eeuwen vervormd heeft, de kracht en de wil harer wateren, haar eigen groei en leven als stroom dus, vormen op zich zelve een geweldige brok natuurgeschiedenis.

Nochtans wordt zij doorgaans haast uitsluitend uit een materialistisch standpunt beschouwd. Vooral door den Antwerpenaar.

De reden daarvan ligt waarschijnlijk aan de heerschende onbekendheid met den stroom en aan onvoldoende esthetische voorlichting.

Wat er van zij, voor den doorsnee-Antwerpenaar is de Schelde alleen dit: de stroom die binnen zijn stad de welvaart brengt; een verkeersweg naar de zee, waarlangs de schepen hem bereiken kunnen, - de schepen, geladen met koopwaar die werk brengt, kan verhandeld worden, tot geld gemaakt; slagader, bronader van Antwerpen.

Scaldis, de oude steenen man met den langen golvenden baard en zijn hoorn van overvloed, gezeten op de eenzame en uit haar verband gerukte Waterpoort, heeft ten slotte geen andere beteekenis dan de verduidelijking dezer opvatting.

Hetgeen den Antwerpenaar vooral interesseert is dan ook de staat van bevaarbaarheid der Schelde, hare diepten, hare vaartgeulen, hare zandbanken.

Verder, statistieken over in- en uitvoer, tonnemaat, lengte der kaaien, getal en kracht van kranen en zuigers.

Kortom, cijfers!

Toch zal het hem wel eens gebeuren zich te wagen op een dier dikbuikige monsters die volijverig, met veel drukte en

goeden wil, den dienst beweren te verzekeren tusschen stad en linkeroever.

Voor den rasechten Antwerpenaar was dit zelfs eertijds een ingeburgerde tocht, maar de tijden zijn veranderd...

Hij zal den dijk langs den stroom wel eens volgen tot Burght, maar dan toch beslist niet verder. En ook den dijk tot Austruweel zal hij soms opwandelen; in de laatste jaren, sinds den bouw der Royerssluis echter minder. - Overigens is het daar voornamelijk het onbestreden domein der zonnekloppers.

Is hij in feestelijke of overmoedige stemming, dan zal hij zich inschepen voor een tocht op Beneden- of Bovenschelde, maar alleen op uitdrukkelijke voorwaarde dat het aan boord jolig zal toegaan.

Op die tochten en wandelingen vergeet hij wel even de cijfers. Lucht en ruimte van den stroom hebben ze uit zijn hersens gevaagd.

Het eenvoudige zicht van een opvarend stoomschip echter is voldoende om hem tot zijn gewone gevoelens terug te brengen.

In dit opstel nu, wil ik de Schelde behandelen zonder cijfers. Naar voren brengen: Schelde-schoonheid, Schelde-esthetiek; in andere woorden: den stroom ontdaan van zijn economischen uitgroei, van elke eenzijdig-materialistische bijgedachte.

De Schelde, niets dan de Schelde, zooals zij stroomt door het land, zooals zij kronkelt en wringt naar de zee toe, met op hare wateren het leven dat de menschen er op gebracht hebben, met hare oevers en landschappen.

Dus: een weinig gekende en nog minder gewaardeerde Schelde.

In zekeren zin kan men niet spreken van een Scheldestreek, dus ook niet van een Schelde-landschap.

In werkelijkheid zijn het in België alleen, reeds verscheidene landschappen, verschillend van karakter en uitzicht, die zich langs den stroom uitspreiden. Zooals ook niet één, maar verscheidene steden aan zijne oevers oprijzen.

Feitelijk, nochtans, wordt de Schelde beheerscht door een enkele stad, door Antwerpen.

In schoonheids-opzicht ontleent zij dan ook een aanzienlijk deel aan de Sinjorenstad, zooals deze trouwens hoofdzakelijk haar eigen karakter, bouwwijze en lokale kleur aan den stroom dankt.

Inderdaad, zijn beide onder dit oogpunt (evenals op economisch gebied) ineengestrengeld en vergroeid tot een.

Zoo sterk zelfs dat men zich stroom en stad niet gescheiden voorstellen, en de Schelde niet indenken kan zonder Antwerpen, noch Antwerpen zonder de Schelde.

De rechtstreeksche invloed van den stroom doet zich overigens in een aanzienlijk deel der stad gelden. Heel het havenkwartier o.a., dit overwegend, typisch stuk Antwerpsch leven, is er uit gegroeid:

De onafzienbare rijen hangars, de bergen van koopwaren op de kaaien, de puffende lokomotieven met hun staarten van kreunende wagons, het gesis der kranen en het gerinkel van kettingen boven de ingewanden der langs den stroom gemeerde schepen.

De weidsche watervlakken der eindeloos op elkaar volgende dokken, de donkere pakhuizen met hun sjouwende menschen aan de haven, de reusachtige goederenstations in en rond de stad.

De tallooze bureelen in de middenstad, met hun paperassen en drommen van cijfers, hun schrijfmachien-getik, hun op hunne kantoorkrukken als vastgevezen beambten.

Door de straten het gedaver van autocamions en tracteurs of den loggen stap der zware natiepaarden.

In het schipperskwartier, het lokken der barmeiden en het gejoel der matrozen; het gezwendel van sjacheraars, kooplui en aanwervers.

En, daar ergens in de donkere, dompige straten rond Stuivenbergh, samengehokt in donkere kazernewoningen, het inlandsche zeevolk, voortzetters van de verdwenen generaties die, gelokt door de stem van den stroom, langs de zeeën, de wijde wereld introkken.

Het sterkst tot het gemoed spreekt de Schelde (voor den Antwerpenaar wel te verstaan) wanneer wij haar bekijken van een der wandelterrassen die, terloops gezegd, ver van mooi zijn,

maar voor den stedeling die van zijn stroom houdt, toch nog een weldaad.

De omgeving daar is overigens danig suggestief. Wij hebben daar onmiddellijk een stuk stads-dekor bij de hand, dat zich als het ware onweerstaanbaar opdringt.

De stad ligt in de diepte, meestal banale huizen. Maar juist omdat zij onder ons ligt is die banaliteit niet al te hinderlijk.

Wij zien er over en ons oog rijst over een grillig-deinende vlakte van rood en grijs-pannen daken, opklimmende hier en daar rond een oud monument, het Vleeschhuis, de St. Pauluskerk.

En daarboven, majestatisch, alles beheerschend, de spitse naald, het doorzichtige kantwerk van den ten hemel rijzenden toren.

De toren, oud, grijs, en eeuwig schoon.

Vlak tegen den stroom, het oude Steen. Lange de Zuid-zijde nog bonkig, grauw en norsch, sprekend van de oudste, somberste tijden der stadsgeschiedenis, van wreedheid, ellende, moordzucht.

Langs de Noord-zijde verminkt tot een zelfvoldane villa met loggia en torentjes. Braaf, burgerlijk.

Een gansch stuk oud-Antwerpen ligt daar voor ons opengespreid, een verminkt, gehavend stuk vol leemten, die wij in onze verbeelding terug trachten te vullen.

Wij bouwen verdwenen wijken opnieuw op, kronkelende, dalende en klimmende straatjes met verweerde trapgevels. Wij zien de Schelde zooals zij daar stroomde enkele tientallen van jaren geleden pas, met aan hare boorden torens, poorten en vlieten. Denken aan den luister der 16^{e} eeuw, aan de toenmalige stad, het kleurenrijke hommelnest waarin al de naties der wereld dooreen krioelden, oprijzend uit den stroom als een reusachtige wondere schelp; hooren nog het blijde gelui der klokken, het zwoele gonzen der feestvierende massa's.

Illusie.

De geest hervat zich. De blik glijdt nevens het Steen naar beneden, op de vlotbrug.

Eerste indruk: een wanhopig dooreengewemel van menschen, paarden, karren, auto's; linker- en rechteroever op den dool.

De blik glijdt verder. De Schelde. Een metamorfose van heel ons denken en voelen. Boven alles, onmiddellijk, een zooeven ongekend gevoel van ontlasting, van verruiming. En van openheid. En van licht.

De Schelde zelf, het beeld van een eeuwig bewegende, zwoegende watermassa. Een watermassa waarvan men de diepte voelt, en de macht, en den eigen, ongetemden wil.

Soms somber-bruin of donker-grauw, als verbolgen, met gejaagden, woelenden waterslag. Soms ook, vredig opengespreid in een bijna effen, diepe blauwheid.

En daarboven de luchten, al naar gelang de seizoenen, of den dag, of het uur.

Mistig grijs, en dan doezelt gansch de stroom met al zijn beweging weg in hopelooze, nattige troostelоosheid. Zwaar van wolkenjacht, als beklemd onder loodkleurige massa's, of zuiver blauw, doortinteld van glorieus zonnelicht.

's Morgens soms als gehuld in een doorzichtigen gouden nevel; bij zonsondergang als een zee van twinkelend licht, met een gehuppel van millioenen zilveren schilteringen op de baren.

De drukte van het havenbedrijf.

Zeeschepen die geruischloos het water klieven, rookwolken die omhoog pluimen, gegil van stoomfluiten; schuiten-slierten die traag voorbijglijden, stemmen die klinken als komend van zeer ver.

Onzichtbare machienen die stampen. En boven dit alles, een onbestemd gedaver gevormd door de duizendvoudige, samengesmolten geluiden van stad en haven.

Geluiden die slechts verstommen als de avond valt, en de duisternis. Een duisternis die den stroom zwart maakt als inkt; een geheimzinnige, nare zwartheid waarin zich de lichten van den linkeroever kronkelen als zoovele gouden slangen, en die afgeboord wordt door de bleeke lantaarnoogen op den oever, heel ver, tot in de donkere, eenzame polders.

Een overweldigende indruk van veelzijdige schoonheid. Een indruk trouwens die geenszins verzwakt wanneer men den stroom van op andere plaatsen bekijkt: van op den Austruweelschen dijk, bij het naderen der stad, hetzij van den linkeroever, hetzij stroom op- of afwaarts.

Alleen treedt dan vooral het wonderschoone der stadspanorama's op den voorgrond.

Een volledig begrip der Schelde-schoonheid kan echter ('t spreekt van zelf) slechts bekomen worden door kennismaking met wat men te Antwerpen noemt: de Beneden-Schelde en de Boven-Schelde, dus in zekeren zin met die gedeelten waar de Antwerpsche invloed geheel is uitgeschakeld. ‘Geheel’ is niet zeer juist gezegd, want sporen der Schelde-stad doen zich uren ver in min of meer sterke mate gevoelen.

Bij een tocht op de Boven-Schelde nu, verdwijnt stilaan (en dit is de eerste duidelijk afgeteekende indruk) het grandiose dat den stroom, gezien van uit Antwerpen, kenmerkt...

Aanvankelijk is men een wijl als overrompeld door het drukke verkeer op het water. Men glijdt langs eindeloos ver loopende kaaimuren, met drommen van kranen en hangars, langs zwartgeblaakte fabrieks-gebouwen en fabrieks-schouwen. Het enorme haven-bedrijf met zijn reusachtigen industrie-aanwas.

Maar stilaan wordt het verkeer op den stroom minder intens, en tezelfder tijd van een rustiger aard.

Men voelt nog wel de geweldige beroering van het water, maar hoe verder men zich van de stad verwijdert, hoe meer tot rust toch die kracht schijnt te komen.

De stroom wordt, wat wij zouden kunnen noemen, lieflijker, bekoorlijker, inniger. Bij kalm zonnig weder schijnt zijn watervlak, hoe uitgestrekt dan ook, op zekere plaatsen eerder een nauwelijks gerimpeld-helder-blauw meer.

Ook de linkeroever, in schrille tegenstelling met den rechteroever, ongerept landelijk nog en al wat er achter oprijst, draagt weldra bij tot het verwekken dezer vertrouwelijke stemming.

Af en toe vlekt een huisje, helder gekalkt, vlak tegen den stroom. Een schamele torenspits priemt omhoog boven het geboomte, achter den dijk.

Soms spreidt zich een dorp open, onmiddellijk tegen de Schelde gehurkt. Een dalende straat loopt dood in den stroom, pittoresk, met lage, wit en roze en blauw gekalkte huisjes.

Kleine lachende werelden met een eigen bestaan, een eigen aard, met een eigen bevolking, met aparte zeden en gewoonten.

Maar met al hun vezels even vast aan den stroom gesnoerd als de machtige Sinjorenstad.

In zekeren zin, satellieten dier stad. En de stroom vloeit verder, steeds verder, geprangd in zijn dijken, die grilliger nog slingeren dan de loop van het water en die groen zijn en naakt of bewassen met een weelde van knoestige, verwrongen boomen.

De Beneden-Schelde.

Onmiddellijk een verschillende indruk. - Een indruk die u reeds overweldigt in de stad nog, aan het Loodswezen.

Het havenbedrijf in zijn volle geweld. Gejaagde, roepende menschen, scheepstrossen die knarsend losgemaakt worden, toogbooten die stampen en gillen. - Een onophoudend gaan en keeren van stoomschepen.

De weidsche, trotsche weg naar alle deelen der wereld.

Het water van den stroom gejaagder, woeliger, in bestendige onrust. De horizonnen, direkt na den bocht voorbij Austruweel, eindeloos. En in de lucht gedrochtelijke wolk-effekten. De boorden ingevreten, bezoomd met ruischende schorren.

Achter de dijken de Polders, uren en uren ver. De dorpen schaarsch, stil, gesloten, in zich zelve gekeerd.

En de Schelde steeds breeder en breeder, steeds meer bewogen, tot zij wordt als een zee, eindeloos ver, beklemmend diep, alles overheerschend, alles uitwisschend, een geweldig, brutaal natuur-monument!

Eindelijk, in de letterlijke beteekenis van het woord: de stroom.

Waar men den stroom dus gadeslaat, Schelde-schoonheid, Schelde-esthetiek te allen kante.

Alleen, een schoonheid die waarschijnlijk te innig, te eenvoudig is om met voldoende kracht tot het gemoed der massa te spreken, en die dan ook, jammer genoeg, slechts door enkelen genoten wordt.

AMAND DE LATTIN.

[Verzen]

Melodie

Voor A.V.E.

Mij heb je uit vriendschap aangeboden
Een boek waarin een wijsje bloost,
Een lied van dagen heengevloden,
Een melodie vol stillen troost.

Waar zijden windjes waaiend leven
Van zomergeuren, maneschijn,
Daar woont in stille donkre dreven
Dat liedje van gelukkig-zijn.

Gegaan waar gouden velden deinen
Hun wieg van golvend gele pracht,
Zeg ik in woorden de eerste lijnen
Van die muziek, zoo zonnig zacht.

Toch heb je meer dan 't boek gegeven:
Of vloeide soms door 't liedje niet
De melodie van heel je leven,
Een stil verzwegen liefdelied?

Wanneer je nu, in vaag verlangen,
Het gouden liedje luiden laat,
Luister dan, hoe door die zangen
Mijn dank in iedre mate slaat.

Vijfde Symphonie

Ik speelde een wondre symphonie
En liet het noodlot bonken.
Uit mijn ziel vloeide harmonie;
Ik heb ze jou geschonken.

De andante was vol reine zangen.
Ik liet de droomrig teere akkoorden
Vloeien vol van vaag verlangen
En weenende afscheidswoorden.

Ik voelde mij zoo droef en lei
In heel dien zang mijn wijde wee,
Mijn ziele door die tonen zei
In klare klacht haar afscheidsbee.

Ik zong van verre vreemde stranden
De gelaten levensklacht,
Zag toen naar jou en je lieve handen,
In oneindige liefde, oneindig zacht.

F.V.E.

Engelsche Kroniek

Brand Whitlock. *Uprooted* (New-York en Londen, Appleton. (7/6).

De heer Brand Whitlock is voor ons land een onbekende. Hij was de eerste gezant van de Vereenigde Staten in België, en wij herinneren ons nog allen welke diensten hij ons tijdens den oorlog bewees. De warme sympathie die hij ons sedertdien toedroeg heeft hij overigens welsprekend uitgedrukt in zijn boek *Belgium*, dat er machtig toe bijdroeg om ons land in Amerika te doen kennen en achten.

In een vorigen roman, *J. Hardin and Son*, beschreef hij het Amerikaansch leven zooals het zich in zijn eigen streek, Ohia, voordeed. In *Uprooted* toont hij ons nu het leven dier 'ontwortelde' Amerikanen welke zich na den oorlog, de eenen tijdelijk, de anderen voor goed, in Frankrijk vestigden. Meteen krijgen wij overigens andere 'ontwortelden' te zien. Er is Lady Agnes Drayton, een Engelsche dame van adel en van leeftijd, en een andere Engelsche, de jonge weduwe van een Fransch edelman. Er is ook de mooie Prins Moratta, een vage 'Koninklijke Hoogheid' van onbepaald Balkanschen oorsprong, die zich later als een tamelijk gemeene 'rastaquouère' ontpopt; en nog andere landen zijn in dat bont cosmopolitisch gezelschap vertegenwoordigd. En Schrijver heeft ze zorgvuldig waargenomen. Door zijn diplomatische loopbaan is hij blijkbaar iemand geworden 'qui mores hominum multorum vidit et urbes,' en die de zeden en steden van vele menschen niet alleen zag, maar ook nauwkeurig wist te bestudeeren en te begrijpen. Van daar ook het objectief standpunt waarop hij zich weet te plaatsen, zelfs tegenover zijn eigen landgenooten, om wie het hem vooral te doen is. Wij zien ze nu eens te Parijs, dan weer te Monte Carlo, zooals ze gezien worden door Leslie Waldron, een schilder die zoodanig ontworteld is, dat hij er niet meer aan denkt, naar Amerika terug te keeren. Die Leslie moet met den schrijver nauw verwant zijn; deze, immers, blijkt even veel begrip van, en sympathie voor, lijnen en kleuren te hebben als de kunstenaar die gedurig als vertolker van Whitlock's meeningen optreedt; zoodat zich de geheele handeling om zijn doen en laten beweegt.

De handeling is niet zeer ingewikkeld; wat verliefdheid tusschen Waldron en zijn mooie, levendige landgenoote Betty Marsch, die eerst verklaarde van de Vereenigde Staten niet meer te willen hooren, maar ten slotte toch heimwee krijgt; zij is nog jong genoeg om niet geheel ontworteld te geraken, en om met een Amerikaansch officier te trouwen, die steeds als een onverplantbare Amerikaan heeft gedacht, gesproken en gehandeld. Hij is rechtschapen, edelmoedig van inborst, maar dient Schrijver toch om eventjes, in zijn persoon, één der zwakheden van vele zijner landgenooten aan te wijzen: Europa, waaraan zij alles te danken hebben, is hun een schilderachtig, ouderwetsch, nog al verachterd en tamelijk grappig land, dat men niet al te ernstig moet opnemen, maar waarop men, uit de hoogte van zijn eigen splinternieuwe Amerikaansche beschaving, goedmoedig mag neerzien. Intusschen vertoont de oude, schatrijke Bunker een andere hebbelijkheid: de aantrekkingskracht op de Amerikanen uitgeoefend door al wat maar den Europeeschen adel aangaat, hoewel zij anders ongeveer alles in dollars schatten.

Door een menigte kleine trekken bewijst ons Schrijver hoe scherpzinnig en nauwkeurig hij opmerkt. Bij voorbeeld heeft de ontwortelde Mrs. Richardson zoo goed Fransch geleerd, dat zij de loopbaan van een andere cosmopolitische dame als volgt weet te kenschetsen: ‘Une vie accidentée, des aventures, des liaisons compromettantes, her voice taking on *the peculiar sing-song tone the French employ when they enumerate a series of things.’*

Dat juiste zien en juist weergeven van kleine en groote zaken en menschen maakt de voornaamste verdienste uit van dit boeiend boek.

Joseph de Smet. *Thomas Kyd. L'homme, l'oeuvre, le milieu, suivi de la Tragédie espagnole. Version complète comprenant les scènes ajoutées en 1602*. (Bruxelles, Renaissance d'Occident, 1925. - Prijs: 10 fr.)

De heer Joseph de Smet, aan wien men reeds allerlei verdienstelijken letterkundigen arbeid dankt, waaronder studies over, en vertalingen van Lafcadio Hearn en Joseph Conrad, heeft nu weer, door zijn boek over Kyd, een wezenlijken dienst bewezen aan het Fransch-lezend publiek. Niet dat de *Spanish Tragedy* als kunstwerk zeer hoog staat: het vertoont het Elizabethaansche drama in zijn kindsheid - een tamelijk ruwe kindsheid.

Het wemelt van moorden en andere gruwelen, van onbeholpenheden in den bouw der handeling, en ook van onverdraaglijk onnatuurlijke toestanden. Villuppo, b.v., een der ‘verraders’ uit het stuk, zegt, tot slot van een tooneel (blz. 114): ‘Ainsi, par un récit envieux et faux, j'ai trompé le roi, trahi mon ennemi, et j'espère recevoir le prix de ma scélératesse.’

En verder (blz. 169): ‘Déchiré par te souvenir d'un *acte aussi vil*, mon âme *coupable* se soumet à son sort. Ce n'est pas pour venger des injures, mais dans l'espoir de récompenses et de faveurs que j'ai *honteusement mis sa vie en péril.’*

Kan men zich een misdadiger inbeelden, die zulke zelfkennis aan den dag legt, en die zoo vriendelijk is den toeschouwer in te lichten over wat de schrijver van zijn karakter denkt? ‘'t Is maar dat je 't weet: Ik ben een schurk.’

Ook wordt er door allerlei personen - en dit te midden van de smartelijkste aandoeningen - gedurig met Latijnsche citaten uitgepakt!

Maar elders ontdekt men wel eens de belofte van een toekomstigen kunstenaar van waarde, die ook een Hamlet zal schrijven, en die eerste Hamlet zal dan door Shakespeare benuttigd worden. Daarin ligt vooral het belang dat men aan Kyd moet hechten. De heer de Smet heeft dit ingezien en bespreekt op scherpzinnige wijze het verband dat te vinden is tusschen de *Spanish Tragedy*, Kyd's *Hamlet* en Shakespeare's *Hamlet*.

Hij doet dit in een uitvoerige inleiding, waarin hij ook een bondige en duidelijke beschrijving van de toenmalige letterkundige toestanden geeft. Ik heb daar, onder meer, een korte, maar rake weerlegging aangetroffen van de beruchte theorie die de werken van Shakespeare aan Bacon toeschrijft. (blz. 81). Overal blijkt schrijver op de hoogte van zijn onderwerp en zijn belezenheid is bewonderenswaardig. Maar men neemt nu niet meer aan, dat het Engelsch rijmloos vers - en o.a. het zoogenaamde ‘blankverse’ - te wijten zou zijn aan een ‘tendance classique et aristocratique,’ en in de XVIe eeuw pas werd ingevoerd ‘selon l'usage antique (blz. 71).’ Vóór de XIe eeuw waren alle West-Europeesche verzen rijmloos, ook het Angelsaksische, en Shakespeare's ‘blankverse’ is een verre afstammeling van het Beowulf-vers.

De verzen van den oorspronkelijken tekst zijn in goed vloeiend Fransch proza vertaald, zonder iets van die stijve gewrongenheid die dergelijk werk dikwijls aankleeft. Over 't algemeen laat de vertaling aan nauwkeurigheid ook weinig te wenschen over. Slechts hier en daar werd een oude uitdrukking niet juist of niet volledig weergegeven. *Minos made this device* beteekent niet *Minos prononça ceci* (blz. 95). maar ‘prit la

mesure suivante'; *elle lui parla à l'oreille* (blz. 96) is eigenlijk *murmura* à l'oreille *(rounded). Consort my friends* is niet *réconforter* (blz. 293), maar *accompagner* mes amis.

Maar nooit zijn die kleine onnauwkeurigheden van zulk een aard dat zij het algemeen begrip zouden schaden, en ze komen overigens maar zelden voor.

Het geheele boek maakt een uitstekenden indruk, o.m. door den flinken stijl van de inleiding, en men mag er den schrijver hartelijk geluk mee wenschen.

S.A.E. Hickson. *The Prince of Poets and most illustrious of Philosophers*. (Gay and Hancock, 1926. - 7/6.)

U moet weten dat Elisabeth, Koningin van Engeland, een zoon kreeg, wiens vader haar minnaar Lord Leicester was; het kind werd aan den 'Lord Keeper of the Great Seal', Nicholas Bacon, toevertrouwd, en zoo kwam het, dat het Francis Bacon heette. Er werd voor de ontwikkeling van zijn uitstekende geestesgaven goed gezorgd door Elisabeth - in 't geheim! - door Leicester en door het echtpaar Bacon. Hij werd de grootste geleerde en philosoof van de wereld en klom tot het hooge ambt van rijkskanselier. Wat later - zegt de geschiedenis - werd hij, voor omkooperij, tot het betalen van een groote boete veroordeeld en viel in smadelijke ongenade. Maar generaal Hickson beweert dat hij onschuldig was. Jaren te voren had hij, in het gevolg van den Engelschen gezant, het Fransche hof bezocht, en was daar verliefd geworden op niemand minder dan de vrouw van Hendrik IV, de schoone, maar zeer lichtzinnige Marguerite de Navarre; spoedig moest hij echter alle hoop op wederliefde opgeven. Nu wijdde hij al zijn krachten aan zijn grootsch plan: het toekomstig heil van het menschdom voor te bereiden door den invloed van zijn wonderbare wetenschap, gepaard met zijn even wonderbaar letterkundig talent. Daarom richtte hij een veelzijdige propaganda in, en schreef in verschillende talen, allerlei beroemde werken, die hij nu eens Bacon onderteekende, dan weer Shakespeare - toevallig de naam van een onbeduidenden 'young rustic' uit Stratford, dien hij niet eens kende toen hij dien deknaam koos. Een voorliefde voor Pallas, de godin der wetenschap, die, zooals bekend, met een speer in de hand verbeeld wordt, bracht er hem toe, zich 'speer-zwaaier' te noemen. Verder gebruikte hij nog vele andere deknamen: Gascoigne, Laneham, Spenser, Lyly, Broke, Gosson, Webbe, Puttenham, Watson, Lodge, Daniell, Greene, Nash, Peele, Marlowe. In het Fransch schreef hij *Essais*, en

onderteekende ze Montaigne. *Don Quixote* schreef hij in het Engelsch, maar vertaalde het werk in het Spaansch, en onderteekende de vertaling Cervantes.

Al die namen zijn, tot voor kort, beschouwd als die van verschillende schrijvers; dat was een dwaling, die echter juist door Bacon werd gewild, opdat zijn propaganda te beter zou lukken!

Deze ontdekking is alleszins van indrukwekkenden aard - al zijn wij van de Baconianen veel wonderbaars gewoon. En de redeneering, die ze moet staven, steunt dan ook op een verbazend uitgebreide belezenheid.

Maar het wordt tijd dat ik eenige staaltjes van die redeneering onder de bewonderende oogen mijner lezers breng.

De schrijver van *Hamlet, Macbeth* enz. blijkt geheel te huis in de hofkringen en behandelt ze bij voorkeur. Hoe zou die boer uit Stratford daar iets van geweten hebben? Maar de zoon van Elisabeth verkeerde gedurig aan het hof en met hovelingen. Dus: Bacon is Shakespeare (blz. 12).

Bacon, Shakespeare en ook Cervantes houden steeds die gulden waarheid vóór, dat kennis, als macht, niet voldoende is; men moet ze nog doelmatig en met goede voornemens kunnen en willen gebruiken. Dus: Bacon = Shakespeare = Cervantes (blz. 10 en volg.) Overigens, Bacon, Shakespeare, Montaigne, Lyly putten allen graag uit Plutarchus: een teeken dat zij maar één persoon uitmaken (blz. 67). Bacon veracht de oude ridderromans; Laneham, Nash en Cervantes ook: die vier zijn er natuurlijk maar één (blz. 109).

Een miniatuurportret van Francis als achttienjarige knaap - dat wij te zien krijgen - vertoont zekere gelijkenis met dat van Elisabeth - dat wij ook te zien krijgen. Dat is maar natuurlijk: moeder en kind! Maar op dat van Bacon heeft de schilder geschreven: *Si tabula daretur digna animum mallem*. Onder het bekende Droeshout-portret van Shakespeare staat - ditmaal in 't Engelsch - een dergelijke wensch: ‘Kon de kunstenaar maar Shakespeare's geest zoo goed voorstellen als zijn gelaat!’ Dus: de zoon van Elisabeth = Bacon = Shakespeare (blz. 12-13). Ik, aan mijn kant, heb ontdekt dat Vondel zoo iets onder het beeld van den heer Augustijn Alsten Bloemaert heeft geschreven. Zie maar Vondels werken, uitgave Unger, deel over de jaren 1657-1660, blz. 161:

> Dees print verbeelt u slechts de schaduwe des mans.
> De kunst kan 't wezen der verheve deught niet raken.

Het is duidelijk: Vondel is maar een zooveelste deknaam van Bacon, Shakespeare, Cervantes, Montaigne...; en dat is dus een pluimpje dat ik op mijn hoed mag steken!

Als Romeo aan Julia zegt dat hij zijn naam haat, dan is dat niet omdat hij Montague heet, en de veete Montague-Capulet zijn liefde tot Julia Capulet in den weg staat, zooals de contekst duidelijk *schijnt* aan te wijzen. Neen, hij haat zijn naam omdat Shakespeare-Bacon, als zoon van Elisabeth, eigenlijk Tudor moest heeten, en de naam Bacon het teeken is van zijn smadelijke verloochening door zijn moeder (blz. 32).

En nochtans, Ascham zegt dat Elisabeth van een natuurlijken, duidelijken stijl, van ongedwongen metaphoren en ook van wel aangebrachte antithesen hield. Nu, daar houden Bacon en Shakespeare ook van: ‘a remarkable indication of hereditary genius’ (blz. 62).

En als de dichter van ‘The Complaint of Philomene’ verklaart dat God de zonde tot in het *vierde* geslacht bezoekt, dan wijst dit op Bacon's afkomst van Dudley, den grootvader van Leicester, die veel op zijn geweten had. Immers, dat gedicht wordt ‘toegeschreven’ aan Gascoigne, en wij weten nu dat Gascoigne Shakespeare-Bacon is (blz. 131).

Een spoor van Bacon's ongelukkige liefde tot zijn ‘verloren Marguerite’ vindt men in Shakespeare's *Love's Labour's Lost;* want de naam der schoone Rosalind uit dit drama is een anagram van *Daiselorn* = lorn daisy, verloren madeliefje of Marguerite! (blz. 132). De werkelijkheid van dien liefderoman blijkt overigens ten overvloede uit de scene waarin Romeo zijn Julia voor het eerst ontmoet. Want achter dien Romeo schuilt Bacon en achter Julia, Marguerite de Navarre (blz. 149). Wel was deze de verpersoonlijkte ontrouw, terwijl Julia juist een martelares van de liefdetrouw is. Maar om zoo een onbeduidende bijzonderheid is de generaal niet verlegen.

Bovenstaande voorbeelden schijnen mij voldoende om aan te toonen dat Schrijver merkwaardige gevolgtrekkingen heeft weten te halen uit de boeken die hij gelezen heeft, en die zijn vele! Het komt ons daarbij vreemd voor, dat hij herhaalde malen spreekt van ‘*Bandello's* History of Hamlet’ (blz. 59, 82). Wie heeft daar ooit van gehoord? Hamlet kwam van Saxo Grammaticus via Belleforest onder Shakespeare's pen. Nog vreemder is op blz. 162 de volgende opsomming van schrijvers: Theocritus, *Virgil, Mantuan*, Petrarch, Boccacio, *Maro*, Sanazarus (sic) and other Italian and French poets’. Weet die eenmaker van vreemde namen niet dat ‘the Mantuan’, Maro en Virgil drie manieren zijn om Vergilius Maro (uit Mantua) aan te duiden?

Het boek sluit met een ‘epilogue’ door Harold Shafter Howard, op wien men de methode van generaal Hickson zou

durven toepassen; beiden redeneeren net op dezelfde wijze. Dus Howard = Hickson.

Genoeg, dit is een plezierig boek, waarvan ik de lezing aan alle romanliefhebbers kan aanbevelen. Bij de talrijke motto's die tot sieraad dienen van het uitvoerig titelblad, van de opdracht aan ‘the mother of Shakespeare’ en van een tweede opdracht aan de nagedachtenis van ‘one of the greatest men who had no name of his own’ zou ik er nog een willen bijvoegen, aan de voorrede ontleend (biz. XVII), en best op het boek toepasselijk: ‘I ask therefore those who differ from the conclusion here offered, to look upon my book as a work of imagination, and to read it as a fanciful story...’

De firma Wolters uit Groningen zond ons nog twee nummers van haar uitstekende reeks schooluitgaven ‘A new English Library’. Het eerste, *Selections from the Pre-Raphaelites*, bewerkt door Dr B.C. Broers, kost fl. 1,40 (fl. 1,60 ingebonden) en bevat uittreksels uit de werken van D.G. Rossetti, zijn zuster Christina en William Morris. Portretten der schrijvers en welgekozen reproducties van schilderijen van Rossetti versieren het deeltje.

Het andere nummer is *Strife*, een der beste drama's van Galsworthy, met portret van den schrijver, (fl. 1 en 1,20). Het is bewerkt door Dr H. de Groot.

Zooals de andere uitgaven der reeks zijn beide boeken voorzien van een degelijke inleiding en van nota's die deels van taalkundigen, deels van letterkundigen aard en altijd doelmatig zijn.

M. BASSE.

Fransche Poëzie

De vreeselijke aardbeving, welke voor een tweetal jaar een aanzienlijk deel van Japan's kuststreek zoo geweldig teisterde, verwoestte onder meer de gebouwen der Fransche ambassade en gedurende eenigen tijd werd het gerucht verspreid, dat de ambassadeur zelve, dichter Paul Claudel, onder de talrijke slachtoffers moest geteld worden. Gelukkig was hij op het oogenblik der ramp met zijn gezin op reis in het binnenland en toen hij enkele maanden geleden terug naar zijn vaderland vaarde, bracht hij benevens het eerste deel van een nieuw drama *Le soulier de satin*, een dichtbundel *Feuilles de Saints* (Nouvelle Revue française) en een bloemlezing uit eigen werk *Morceaux choisis* (Nouvelle Revue française) mee.

Paul Claudel is een bij uitnemendheid katholiek dichter. Hoe verscheiden zijn inspiratie ook zijn moge, toch brengt hij haar steeds terug op zijn geliefkoosd plan, de goddelijke gratie. Dat terugbrengen op dit plan nochtans doet niet altijd even spontaan en natuurlijk aan en niets is storender en wansmakelijker in een kunstwerk dan opzettelijkheid en gemaaktheid. Heel het werk van Claudel, en ook dit nieuwe, wordt gekenmerkt door een groote onevenwichtigheid. Het meest persoonlijke in zijn kunst is wel de rhythmus van het vers, dat, ongelijk van voet, misschien bij een eerste kennismaking wel iets barbaarsch en ruw kan schijnen, maar toch blijft het een rhythmus onderworpen aan de gevoelens van den dichter en die buitengewoon bij den inhoud past. Het Claudeliaansch vers is in de Fransche taal als het ware een type geworden. Rijk aan alliteraties, wordt het bijzonder geschikt om luidop gelezen te worden en het is dan ook in zijn talrijke drama's, groote gedichten in proza, hoe weinig ook opgevoerd, dat rhythmus en stijl het meest tot hun recht komen. De taal van Paul Claudel, bestaande uit weinig hoedanigheids- en bijwoorden, maar des te meer uit werkwoorden en substantieven, draagt er verder toe bij om zijn kunst een groote stevigheid te schenken. Want al kan zijn werk bij deelen tot vervelens toe saai worden, al stuit men er wel eens op een gewilde banaliteit op het kosterachtige af, toch blijft het meestal in zijn geheel den indruk geven van ruimte, grootschheid en macht.

‘Car il n'y a d'autre bonheur pour l'homme que de donner son plein’, lezen we in één zijner *Feuilles de Saints* en dat Claudel zich in zijn werk ten volle geeft en ailes geeft, daar krijgen we stellig den indruk van.

In dezen bundel, waarin zooveel heiligen bezongen worden, krijgt nochtans Verlaine, de groote zondaar, een eereplaats:

> Il fut ce matelot laissé à terre et qui fait de la peine à la gendarmerie,
> Avec ses deux sous de tabac, son casier judiciaire belge et sa feuille de route jusqu'à Paris.
> Marin dorénavant sans la mer, vagabond d'une route sans kilomètres,
> Domicile inconnu, profession, pas..., ‘Verlaine Paul, homme de lettres’,
> .....
> Le vieux Socrate chauve grommelle dans sa barbe emmêlée;
> Car une absinthe coûte cinquante centimes et il en faut au moins quatre pour être soûl:
> Mais il aime mieux être ivre que semblable à chacun de nous.
> Car son coeur est comme empoisonné, depuis que te pervertit
> Cette voix de femme ou d'enfant - ou d'un ange qui lui parlait dans le paradis!
> Que CatulleMendès garde la gloire, et Sully-Prud'homme ce grand poète!
> Il refuse de recevoir sa patente en cuivre avec une belle casquette.
> Que d'autres gardent te plaisir avec la vertu, les femmes, l'honneur et les cigares.
> Il couche tout nu dans un garni avec une indifférence tartare.
> Il connaît les marchands de vins par leur petit nom, il est à l'hôpital comme chez lui;
> Mais il vaut mieux être mort que d'être comme les gens d'ici.
> Donc célébrons tous d'une seule voix Verlaine, maintenant qu'on nous dit qu'il est mort.
> C'était la seule chose qui lui manquait, et ce qu'il y a de plus fort,
> C'est que nous comprenons, tous, ses vers maintenant que nos demoiselles nous les chantent, avec la musique
> Que de grands compositeurs y ont mise et toute sorte d'accompagnements séraphiques!

> Le vieil homme à la côte est parti; il a rejoint le bateau qui l'a débarqué
> Et qui l'attendait en ce port noir, mais nous n'avons rien remarqué,
> Rien que la détonation de la grande voile qui se gonfle et le bruit d'une puissante étrave dans l'écume,
> Rien qu'une voix, comme une voix de femme ou d'enfant, ou d'un ange qui appelait: Verlaine! dans la brume.

Zijn *Morceaux choisis* hadden we liever door een ander dan hem zelf gekozen gezien. Hij heeft door zijn keuze meer zijn godsdienst dan zijn kunst willen dienen. Naast zeer mooie brokken, als die getrokken uit *Connaissance de l'est*, dat één der meest genietbare werken van Claudel blijft, behoudt hij zijn drama's een veel te kleine plaats voor. Uit *Partage de Midi* vooral, dat doorgaat als zijn beste, slechts op 150 exemplaren gedrukt werd en waarvoor de schrijver om redenen van godsdienstigen aard de toelating tot een nieuwe uitgave weigert, krijgen we slechts een paar bladzijden te lezen.

Mme E. Sainte-Marie Perrin, de vrouw van Claudel en dochter van den Franschen bouwkundige, heeft de taak op zich genomen niet ‘d'entreprendre une critique de l'oeuvre de M. Claudel’, maar ‘de tenter d'abattre certaines barrières qui obstruent les chemins des lecteurs de M. Claudel, et dégager la vie, qui, à travers son oeuvre, enchante et touche tant d'esprits’. Dit werkje, *Introduction à l'oeuvre de Paul Claudel* (Bloud et Gay), komt op zijn uur. Het is met liefde en klaarheid geschreven, bevat, benevens een portret van den dichter, zeer veel uittreksels uit diens oeuvre en kan een zeer gunstige plaats innemen naast ouder critisch werk, hem gewijd door Georges Duhamel, de Gonzague-Truc, Lasserre en Rivière.

Een ander katholiek dichter, even oud als de vorige (beiden werden in 1868 geboren), is Francis Jammes en nochtans is het onmogelijk in hun werk één punt van overeenkomst aan te stippen; zelfs het wezen van hun godsdienst, welke in den grond toch dezelfde is, kan geen grooter contrast vertoonen. En toch, beiden vermochten de republiek der Fransche letteren in beroering te brengen. Paul Claudel's invloed is nog steeds zeer levendig, terwijl die van Jammes geluwd schijnt, doch dit is grootendeels een kwestie van vorm, die bij den laatste immer klassiek was en bleef, hetgeen anderzijds de bewondering, zelfs die der jongeren, niet noemenswaardig verminderde. Francis Jammes komt de eer toe rond de jaren 90 zonder ruitenbreken frissche lucht gebracht te hebben in het muffe vertrek der Parnassianen, die nog slechts den vorm verzorgden welke hun

poëzie doodknelde. De zijne nochtans was de eenvoud zelve, ontdaan van alle kunstmatige opluistering; hij putte ze in het gewone, dagelijksche leven, ‘la beauté que Dieu donne à la vie ordinaire.’ Nooit treft men in zijn verzen van die zwaar op de handsche overwegingen van metaphysieken aard aan. Jammes is een zonnig dichter. Zijn onderwerpen: ‘un ciel, une prairie, un oiseau, et puis un tas d'autres choses qui n'ont ni commencement ni fin, c'est ce que j'aime et ce que j'écris’. Zijn landstreek: die ‘entre ce grain de sable, les Pyrénées, et cette goutte d'eau, l'océan Atlantique’ en welke hij maar zelden verlaat.

In *Ma France poétique* (Mercure de France), zijn laatsten bundel, bezingt hij weer die geboortestreek, met dezelfde liefde als Guido Gezelle de zijne: de steden en dorpen, waarvan de simpele naam alleen reeds zooveel poëzie bevat: Bayonne, Cambo, Gaillac of Saint-Jean-Pied-de-Port:

> Ville grise comme un fromage de brebis;
> Ville épaisse et cintrée ainsi que le pain bis;
> Ville fruste où la mule espagnole aux glands rouges
> Stationnait longtemps à la porte des bouges.

of Espelette:

> Au pied du pic accidenté comme un squelette
> Est le village en fleurs que l'on nomme Espelette.
> On confond sa verdure avec ses contrevents;
> Sa pharmacie a l'air d'un nid pour les amants,
> Sa justice de paix d'un pavillon des Muses,
> Sa poste d'une escarpolette où l'on s'amuse.
> L'auberge semble offrir, dans son riant décor,
> L'agneau rôti qui ce matin bêlait encor;
> Et les larges logis de vieux propriétaires
> Portent des mots gravés dans l'orgueil de la pierre.

Hij schildert er te voeten uit, in enkele verzen, zijn gansche familie en het wordt een tafereel, dat men gezien heeft en nooit meer vergeet:

Tableau d'une famille

> Dans cette pièce où je travaille afin qu'un jour
> Ceux qui ne sont pas nés comprennent mon amour,
> En cercle la famille avant qu'elle ne soupe
> L'hiver étroitement auprès du feu se groupe.
> Paul et Michel, petits écoliers, sont debout
> Et de chaque côté de leur mère qui coud.
> Anne et Françoise, sept et cinq ans, sont par terre,
> Le dos contre le bois luisant du secrétaire
> Où se mirent et se déroulent sinueux

Les serpents de la flamme ainsi que des cheveux.
Bernadette attentive et grave, en robe noire,
Range mes vers qu'elle a copiés dans une armoire.
Emmanuelle, encor qu'elle n'ait pas seize ans,
Vis-à-vis d'elle-même a des airs complaisants.
Quant à Marie, elle est l'humble chrétienne heureuse
De cirer les souliers de la plus paresseuse.
La pendule où la dame en bronze, au si beau port,
Fait rêver à l'Empire et tient un coffret d'or,
Et s'accoude au cadran d'une stèle de cuivre
Dont l'applique est l'Amour ouvrant un large livre
Sur le sein d'une grecque assise en angle obtus
- Sonne. Et sur le fauteuil grenat est étendu
Mon épagneul plus blanc et frisé qu'une autruche
Et qui bâille et s'étire et griffe la peluche.

Francis weet zich te vereenzelvigen met de natuur en moest de bron haar eigen beeld beschrijven, zou ze dat niet volmaakter kunnen dan de dichter, door middel van die doodgewone woorden:

Ni fleurs ni lierre autour, mais seulement un pré,
Et sa maçonnerie était un bloc carré.
S'il est beau d'être bon, il est bon d'être utile:
D'un tuyau de métal, l'eau s'écoulait tranquille.
On n'eût rencontré là ni Daphnis ni Chloé,
Mais les cultivateurs, fiers d'avoir érigé
Ce petit monument à cette source agreste,
Y sculptaient en buvant la grâce de leurs gestes.

Doch de menschen kent hij even goed als het land en het water.

Als bewijs en laatste citaat dit zuivere meesterstukje:

La jeune fille sentimentale.

Elle sait qu'elle existe à cause de la rose
Qu'elle voit, car la nuit voile les autres choses.
Et l'humide massif où se posent ses pas
Fait que dans le silence elle ne s'entend pas.
Cependant, peu à peu, de tout ce qui sommeille
Autour de ses quinze ans, te bien aimé s'éveille:
Mais ce qu'elle ressent garde comme la nuit
Je ne sais quoi d'absent, d'immense et d'interdit.

Zooals Francis Jammes zich één voelt met de natuur, zoo voelt Jules Romains zich één met het paar, de straat, de stad, de gansche menschheid. De stichter van het ‘unanisme’. Toen

ongeveer twintig jaar geleden zijn eerste groote dichtbundel verscheen, *La vie unanime*, maakte deze heel wat ophef. Sedert dien tijd zijn nog heel wat andere 'ismen' geboren... en gestorven, maar de naam van Jules Romains behoort tegenwoordig tot de best klinkende in de moderne Fransche literatuur en zijn jongelingswerk, 'la Vie unanime mérite exactement le nom de poème de ma vingtième année' zegt hij in zijn 'préface de 1925', welke in de heruitgave van de Nouvelle Revue française voorafgaat, is nog even frisch en krachtig gebleven, integendeel wij zijn er van overtuigd, dat het ten huidigen dage heel wat meer lezers zal vinden en bevredigen dan bij zijn verschijnen. '*La vie unanime*', hoe nieuw ook de klank, was geen uiting van een gril, het toegeven aan een opkomende, maar voorbijgaande mode, het was het werk van een dichter in den breedsten en mannelijksten zin van het woord en de rechtvaardige tijd heeft de waarde er van bekrachtigd.

FRANS SMITS.

Boekbeschouwing

De firma J.B. Wolters, Groningen, den Haag, zond ons enkele schooluitgaven, waarover wij gaarne een woordje reppen.

De *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst* ten dienste van het middelbaar en het normaal onderwijs in Belgische scholen, door Dr. C. De Baere, beleefde een tweeden druk, die rekening hield met het nieuw officieel leerprogramma voor athenea en middelbare scholen, zoodat het handboek nu dienen kan voor de drie studiejaren der middelbare scholen, voor de 6e, 5e en 4e klassen der athenea, voor den vierden graad en voor de lagere normaalscholen. Aan te stippen de hoofdstukken over uitspraak (geluiden en klemtoon), over den zin (de samengestelde zin onmiddellijk na den enkelvoudigen), over den woordenschat (beteekeniswijziging, begripsverruiming en -verenging, aanwinst en verlies van woorden, samenstelling, afleiding - blz. 144 staat middellijke i.p.v. onmiddellijke -, samenstellende afleiding). Prijs: 7 frank (152 blz.)

Zelfde prijs voor de *Oefeningen bij de Beknopte Nederlandsche Spraakkunst* door Dr. C. De Baere (128 blz.), waarvan eveneens de tweede druk verscheen. Hier zijn veel oefeningen in doorloopenden tekst, die de leerstof minder stroef maken en bij de leerlingen zeker zullen ‘inslaan.’

Van de *Eerste Fransche Lessen*, nieuwe leermethode voor de Vlaamsche lagere klassen, door L. Breckx en L. Goemans, die hier reeds vroeger aangekondigd werden, verschenen: 1e deel, tweede verbeterde druk (120 blz., 5 frank) en 2e deel, evenzoo tweede verbeterde druk (152 blz., 7 frank), beide met woordenlijst, aangenamen, afgewisselden inhoud en keurige illustraties.

Van C.A. van Beek en W.H.C. van Heek, leeraars aan kweekscholen, die *Algebra* en *Planimetrie* uitgaven, verscheen nu ook *Stereometrie*, voor onderwijzersopleiding en hoofdakte-studie (ing. *f* 1.90; geb. *f* 2.25). Eenvoudig en zeer bevattelijk.

Van K. ten Bruggencate's *Engelsch Woordenboek*, waarvan de lof niet meer te maken is, werd een tweede, omgewerkte en vermeerderde uitgave bezorgd door A. Broers, leeraar H.B.S. te 's-Gravenhage. Het eerste deel, Engelsch-Nederlandsch, 838 blz. op 2 kolommen, duidelijke, nette druk, is verschenen en kost, ingebonden, *f* 3.75.

A.

Fr. D'Haeyer, A. Leysen & L. Michielsen. - *Het Vlaamsch Kinderliederboek* (S. Van Rietvelde, Antwerpen, 1926).

Dit werk, dat een muziekuitgaaf en een tekstboekje omvat, is een rijke aanwinst voor het onderwijs in Vlaamsch-België. De muziekuitgaaf is een stevig boek in albumformaat en bevat, naast tachtig liederen, een aantal praktische aanteekeningen betrekkelijk de bedoeling van het werk, de persoonlijkheid der toondichters (met portretten), de uitgevers en uitgaven, de uitbating der liederen doorheen de lagere school, de moeilijken eigenaardigheden der liederen. De keuze zelf hiervan is bizonder gelukkig: klein en groot krijgt er zijn paart in en elke toondichter van waarde vindt zijn plaatsje. We wenschten dat alle kinderen het tekstboekje en alle leerlingen van 3en en 4en graad de muziekuitgaaf bezaten.

J. Oostveen. - *Wat Nederland zingt* (J.M. Meulenhoff, Amsterdam, 1923).

Dit is het 150e deel der Meulenhoff-editie, bevat een rijke keus van liederen, door het Nederlandsche volk gezongen, werd geïllustreerd door Jan Wiegman en heeft een zakboekformaat. De inhoud is ingedeeld in: vaderlandsche liederen, liederen van de zee, geschiedzangen, volks- en studentenliederen, minneliederen, liederen van gemengden inhoud, kerstliederen. Elk lied heeft zijn pianobegeleiding, - wat niet pleit voor een zakboek-, maar voor een album-formaat. Graag zagen we een stoffelijk en zakelijk even mooi boekje ontstaan over ‘Wat Vlaanderen zingt’; in afwachting weze deze bundel hier welkom.

J.A. de Lint en J.S. Verburg. - *Robinson Crusoe* (J. Ykema, Den Haag, 1925).

Geen vertaling van Defoe's wereldberoemd verhaal; maar een verwerking daarvan tot een leesboek van 46 lessen, ten gebruike in het derde of vierde leerjaar en als voorbereiding tot het onderwijs in de geschiedenis. Zonderling, he? En misschien toch weer niet. Want bij dit leesboek werd een handleiding geschreven en deze licht de leerkrachten degelijk in over de praktische wijze, waarop de stof kan worden uitgebaat en het stelonderwijs aangepast. Er is inderdaad een parallelisme tusschen Robinson's selfhelp en de levenswijze van den primitieven mensch; en het kan niet geloochend worden, dat in dat

selfhelp een mooie gelegenheid ligt om er later de geschiedenis der kleeding, der woning en dgl. aan vast te knoopen. Is het trouwens niet belangwekkender ook dan het doen memoriseeren van leerstof, waar noch verbeelding noch redeneering bij hebben mee te praten? We bevelen dit boek met handleiding daarom gaarne ter kennisneming aan.

P. Weigeldt. - *Lektüre zur Ertkunde* (E. Wunderlich, Leipzig).

Een twintigtal leesstukken, ontleend aan Von Humboldt, Barth, Nansen, Hedin, Rittert, e.a., met de bedoeling, niet enkel voor landen, volkeren, ontdekkingsreizigers belangstelling te wekken, maar tevens de lezende jeugd uit het M.O. te prikkelen, nader kennis te maken met het werk der schrijvers, waartoe deze brokken een inleiding willen zijn. Op twee na zijn alle bedoelde schrijvers Duitschers; de verzamelaar had, met het oog op zijn publiek, wel ruimer over de nationale grenzen mogen kijken. Doet hij 't wellicht bij een volgende uitgaaf?

R. Theurmeister. - *Von Steinbeil und Urne* (E. Wunderlich, Leipzig, 1925).

Dit is een prettig boekje ‘Geschichten aus der Urzeit’, dat voor kinderen vertelt hoe de voorhistorische mensch zich leerde wapenen, kleeden, huisvesten en de natuur, de dieren en de plantenwereld geleidelijk bleek uit te baten. Alleen ontbreken er prentjes bij en dat is wel jammer, vooral voor de jonge lezers.

J. Bollen. - *De geschiedenis van den voorhistorischen mensch* (‘De Sikkel’, Antwerpen, 1926).

Een vlot geschreven boekje, dichte familie van het hiervoren genoemde. Maar ditmaal is het één doorloopend, nergens onderbroken verhaal, met een groot aantal prenten, waaronder vele dokumentarische. We hebben het gaarne gelezen.

H.V.T.

Tijdschriftenkroniek

Tijdschriften uit nieuwe landen.
III. - *La Revue Baltique.*
Bulletin de l'Esthonie.
The Esthonian Review.
Bulletins d'Informations.
Estonian Economic Review.
La Revue Belge d'Importation et d'Exportation.

Niet alleen de Polen, ook tal van andere volken, die sedert eeuwen onder vreemde heerschappij verkeerden, hadden aan de Russische Omwenteling eerst, aan de ineenstorting van de Duitsche macht kort nadien en ten slotte aan hun eigen moed en standvastigheid hun volledige onafhankelijkheid te danken. Dit was het geval voor Finland, dat de Russische keizers door middel van een persoonlijke unie bij hun andere bezittingen sedert 1809 hadden weten te voegen. Dit was ook het geval voor de drie kleine staten, die we ons stilaan gewennen in onze atlassen te zien liggen aan de zuid-kust van de Baltische Zee, maar die van de kaart van Europa verdwenen waren lang, zeer lang geleden; wij bedoelen Lithauen, dat als onafhankelijke staat heeft opgehouden te bestaan in 1569, toen het definitief met Polen vereenigd werd en dat van toen af al de lotgevallen van dit laatste land onderging, alsook Letland en Estland, die sedert de XIIIe eeuw geen zelfstandigheid meer kenden en van toen af ongeveer dezelfde geschiedenis hebben gehad: tot in het midden van de XVe eeuw onder Duitsche heerschappij, daarna verdeeld onder hun naburen: Zweden, Polen-Lithauen en Denemarken, en, na de ineenstorting der Zweedsche macht en de verdeeling van Polen, in hun geheel bij Rusland ingelijfd.

De verovering van hun onafhankelijkheid in de periode die op den wapenstilstand onmiddellijk volgde, was voor deze natiën, gedrukt tusschen hun beide meesters en erfvijanden: de Duitschers en de Russen, die alleen voor de overmacht van hun voorrechten wilden afstand doen, een lange en vreeselijke tragedie. Want niet alleen hadden zich Lithauers en vooral Letten en Esten, in het tijdperk, dat loopt van de Russische Omwenteling tot aan hun herkenning ‘de jure’ door den Oppersten Raad der Geallieerde Mogendheden in 1921, te verdedigen eenerzijds tegen den inval der Bolsjevisten, die deze streken sowjetiseeren wilden, om des te gemakkelijker Midden- en West-Europa te kunnen ‘bekeeren’ en anderzijds tegen de economische en cultureele onderdrukking hunner ‘staatsgenooten’: de Baltische landheeren (ingeweken Pruisen) en het verduitschte gedeelte van de bevolking der steden, die allen vroeger de Russische overheden voor zich gewonnen hadden en nu op de bezettende macht steunden; - ook tegen de vooroordeelen en tegen de onwetendheid, ook wel tegen de onverschilligheid in West-Europa en in Amerika hadden die Aryers en die Finno-Oegriers een vinnigen strijd te voeren. Haast niemand kende ze. De overgroote meerderheid der openbare meening bij de Geallieerden maakte geen onderscheid tusschen hen en het overige der bevolking van het vroeger rijk der tsaren. Zij die, aangehitst door een handvol Russische uitwijkelingen, al hun hoop stelden in reactionaire ondernemingen zooals die van een Koltsjak of van een

Denekine, beschouwden ze als evaarlijke separatisten, die, als resultaat van hun optreden, Rusland van den eenigen min of meer treffelijken uitweg op de zee zouden berooven. Anderen, die vooral voor het bolsjevistisch gevaar bevreesd waren, herinnerden zich de rol die een paar zoogen. Lettische regimenten bij de Maximalistische Omwenteling hadden gespeeld en wantrouwden de heele bevolking der Baltische staten niet minder dan de bolsjevisten; zij zegenden de Duitsche bezetting, die naar hun meening alleen in staat was den Rooden Inval in Europa tegen te houden en het verduitschte gedeelte der bevolking in de steden en op het platteland hadden gansch hun sympathie.

Tegenover een dergelijke geestesgesteldheid, bleef er de inwoners der Baltische streken niets anders te doen, dan zich zelf te verdedigen op hun eigen grondgebied met de wapens, waarover ze beschikten, in West-Europa, met de hulp van eenigen, die wisten en die begrepen, door middel van de pers. Lithauers, Letten en Esten hebben hun eerste, zoowel als hun tweede verdedigingscampagne met vastberadenheid, moed en standvastigheid gevoerd en een ieder weet met welk succes. Laten we hier speciaal op de tijdschriften wijzen, die tot dit succes in groote mate hebben bijgedragen.

De campagne in Frankrijk en in Engeland begon reeds zeer vroeg. In Juni 1918, op het oogenblik dat ten gevolge van het afvallen van Rusland als oorlogvoerende macht aan de zijde der Bondgenooten, de toestand van deze laatsten met den dag akeliger werd, verscheen te Parijs het eerste nummer van de REVUE BALTIQUE, gesticht door Arthur Toupine, die het bestuur er van het gansche eerste jaar waarnam. Ze was voorzien van een ‘Comité de Patronage’, waaronder we de namen aanstippen van J. Mark Baldwin, Fred. Buisson, Emile Doumergue, Henri Hauser, Ed. Herriot, A. Meillet, Seignebos, Albert Thomas en anderen.

Het doel der REVUE BALTIQUE was tweeërlei: 1) bewijzen dat Lithauers, Letten en Esten, tusschen Duitschland, Rusland en Polen in, nationaliteiten op zichzelf uitmaken (daartoe wezen zij op hun oorsprong, hun cultuur, hun gansche geschiedenis, hun lijdensgeschiedenis, en vooral op hun Entente-getrouw gedrag vóór en na de Russische Omwenteling); 2) wijzen op de economische en op de staatkundige rol, die een reeks onafhankelijke, anti-bolsjevistische en anti-Duitsche staten aan de Baltische kust, in de nieuwe inrichting van Europa zou kunnen spelen.

De REVUE BALTIQUE was dus eerst en vooral een politiek tijdschrift, dat ook wel eens aan economie deed, vooral van midden 1919 af, toen dank zij de tusschenkomst der Bondgenooten, de politieke toestand ginder wat opklaarde; tal van andere vraagstukken, die de Baltische volken konden helpen doen kennen, werden er echter niet in verwaarloosd. Het is, voor wie een idee wil hebben van land en volk in deze streken en stap voor stap het ontstaan wil volgen der drie onafhankelijke republieken, die, in elk nummer, elk over een afzonderlijke rubriek beschikken, een bron van allereerste waarde. Midden 1920 was de vrede met Sowjet-Rusland gesloten en de laatste poging door Bermont gedaan om de Duitsche heerschappij in de Baltische streken te handhaven, mislukt; de zelfstandigheid der Baltische staten was een feit, al moest er nog een jaar verloopen vooraleer deze in rechte werd erkend. Deze erkenning moest komen, want heel wat vorderingen hadden de gedachten bij de Bondgenooten gedaan. De REVUE BALTIQUE, die ook in het Engelsch was uitgegeven geworden en waarvan in den loop van drie jaar een 20 tal nummers waren

uitgekomen, had haar doel zoo goed als bereikt en mocht nu gerust ophouden te verschijnen, te meer dat sedert April 1919 een ander tijdschrift te Parijs gepubliceerd werd, dat weliswaar speciaal Estnisch was, maar toch nooit een gelegenheid had laten voorbijgaan om de belangen der andere Baltische staten te verdedigen: het BULLETIN DE L'ESTHONIE.

Zonder daarom de propaganda door middel van boeken en brochures, waaraan zijn naburen steeds de voorkeur gaven, te verwaarloozen, zorgde er Estland van den beginne af aan voor om te Parijs en te Londen eigen tijdschriften te bezitten. Het waren het BULLETIN DE L'ESTHONIE en THE ESTHONIAN REVIEW.

Het eerste verscheen te Parijs van April 1919 (nr 1) tot Mei 1923 (extranummer [20]) en werd er uitgegeven door het 'Bureau de Presse Esthonien'. Elk nummer er van is verdeeld in vier groote rubrieken: Chronique, Informations, Documents, Revue de la presse. De 11 eerste bevatten haast uitsluitend nieuws van politieken aard: communiqué's over de krijgsverrichtingen tegen Russen en Duitschers, officieele stukken in verband met en beschouwingen omtrent de onderlinge betrekkingen der verschillende Baltische Staten en Europa's houding tegenover hen. Van nr 12 af (wij zijn toen in April-Mei 1920 en de politieke lucht in het N.-O. is heel wat opgeklaard!) begint de redactie 's lezers aandacht meer bepaald te vestigen op de economische beteekenis van de nieuwe republiek aan de zuidkust van de golf van Finland; de nummers van het jaar 1921 (nrs 15, 16 en 17) staan vol met gegevens over den heropbouw in Estland en over zijn uitrusting als transito-land; de twee nummers, die in 1922 uitkwamen (nrs 18 en 19), geven tal van inlichtingen over de industrieele en natuurlijke productie en over de wettelijke organisatie van het economisch leven en het rijk geïllustreerd en op keurig papier gedrukt extra-nummer [20], dat in Mei '23 uitkwam en ongelukkiglijk de zwanezang was van dit van nummer tot nummer interessanter tijdschrift, spant de kroon met zijn uitstekende studie van 96 blz. over *L'Esthonie et ses transports*. De evolutie van het BULLETIN DE L'ESTHONIE is duidelijk en komt ons ook heel logisch voor: toen het voor Estland een kwestie van zelfstandig bestaan of niet bestaan was, wijdde het tijdschrift al zijn krachten aan de verdediging der onafhankelijkheid van land en volk; van zoo haast die onafhankelijkheid verzekerd was, legde het er zich vooral op toe van de jonge republiek een economisch op zich zelf staanden en een bloeienden staat te maken. Wij herhalen het: het is waarlijk jammer, dat het verschijnen van dit officieus Estnisch economisch orgaan geschorst werd. Laten wij er nochtans onmiddellijk bijvoegen, dat het zoo goed als vervangen werd, wat den inhoud aangaat althans, door getypte zoogen. BULLETINS D'INFORMATIONS, om de 14 dagen verschijnend en uitgaande van de Estnische Gezantschappen te Parijs, Londen en Berlijn.

Het eerste nummer van het maandschrift THE ESTHONIAN REVIEW verscheen te Londen op 25 Juli 1919. Het karakter er van is heelemaal verschillend van dat der Parijsche publicatie. THE ESTHONIAN REVIEW komt als uitgave veel rijker uit en is een algemeen tijdschrift; de ondertitel er van luidt trouwens: 'a monthly literary periodical devoted to the interests of Esthonia and to general progressive topics of the day.' Het bevat tal van politieke artikels over de gebeurtenissen van den tijd en tal van economische overzichten en inlichtingen, maar literatuur, kunst en cultuur komen er insgelijks tot hun recht; laten we b.v. noemen: de bijdrage van Liugi Carnio over *The Theatre and Music in Esthonia* (nr 2), alsook de studie over het heidendom in Estland en de legende uit de verzameling *The hero of Esthonia*, allebei verschenen in nr 4. Maar wat te weinig speciaal Estnisch kwam ons dit tijdschrift voor: verre van ons, iets te willen inbrengen tegen artikels van algemeenen aard, zooals die van Lionel Carruthers: *Plaistic Surgery in Civilian Life*, van Sir Robert Baden-Powell: *The Aims and Methods of the Boy Scout and Girl Guide Movement* of van Quen: *Post-War Education;* maar wat komen in een Review, dat zich Esthonian noemt,

bijdragen doen zooals b.v. *British Prison Review* en *Utopia in Slumland* (in nr 2) of een studie over het Parijsche Salon d'Automne (in nr 6)? - Laten we echter niet aandringen en van de dooden geen kwaad spreken, want ook THE ESTHONIAN REVIEW verschijnt niet meer; slechts 12 nummers er van hebben het licht gezien.

Het Engelsch-lezend publiek nochtans, dàt ten minste dat zich uitsluitend aan landbouw, handel en nijverheid interesseert, - is verre van misdeeld wat Estland betreft: wij hebben reeds hooger gewag gemaakt van het getypte BULLETIN OF INFORMATION uitgaande van het Estnisch Gezantschap te Londen; laten we er bijvoegen, dat de bank G. Scheel en C^{o} te Tallinn sedert het begin van dit jaar een eigen tijdschrift van algemeen economisch karakter uitgeeft onder den titel: ESTONIAN ECONOMIC REVIEW.

Lithauen, waarvan, door de nabijheid van Polen, de politieke positie veel moeilijker is dan die van zijn twee noorderburen en dat economisch verre van zoo goed bedeeld is als Letland en Estland, heeft betrekkelijk weinig uit zichzelf ondernomen, om zich in de wereld bekend te maken.

Letland heeft er zich speciaal op toegelegd, vooral in den laatsten tijd, zijn geschiedenis, zijn literatuur, zijn kunst, zijn productie en zijn handel door specialisten in afzonderlijke boeken of brochures te laten behandelen. Het is hier in een tijdschriftenkroniek de plaats niet, om het over deze te hebben. Maar wat hier wel dient vermeld te worden is het nummer, dat LA REVUE BELGE D'IMPORTATION ET D'EXPORTATION (Brussel) laatst speciaal aan Letland heeft gewijd. Met haar keurig papier, haar talrijke illustraties en haar drie groote kleurplaten buiten tekst, is deze aflevering een echte prachtuitgave, waarvan de inhoud aan het uiterlijke heelemaal beantwoordt. Tal van Lettische personaliteiten hebben er inderdaad toe bijgedragen in deze brochure een overzicht te geven, zoo volledig mogelijk, van het intellectueel en van het artistiek leven, alsook van de economische en commercieele ontwikkeling in dit land, dat onder de drie Baltische Republieken, waarover wij hier hebben gehandeld, ons de meest schitterende toekomst schijnt te gemoet te gaan.

C. DEBAIVE.
5 Juli '26.

De aardrijkskundige Namen in Vlaanderen

Bij het onderzoek naar de beteekenis van de aardrijkskundige namen gaan historie en philologie hand in hand. De eerste helpt ons vooral om de beteekenis, de tweede om den vorm van den naam te bepalen. De eene wetenschap is er even noodig als de andere; waar de eene te kort schiet, brengt de andere gepaste aanvulling.

De aardrijkskundige namen in Vlaanderen hebben, het blijkt van zelf, niet altijd in hun tegenwoordigen vorm bestaan. Ze hebben dezelfde klankontwikkeling doorgemaakt als de andere woorden. Ze zijn daarbij in verschillende perioden van de geschiedenis ontstaan en hun oorspronkelijke vorm behoort tot de taal van liet volk dat ze in het leven riep. Een woordje over de verschillende volken, die in onze streken geleefd hebben, is hier dus niet misplaatst.

800 j. vóor Chr. komen alhier de Kelten van over den Rijn, waar ze door de Liguren verdrukt werden. Ze overmeesteren heel Gallië - van aan den Rijn tot aan de Pyreneeën. Al de groote stroomnamen in Frankrijk: Rhodanus (Rhóne), Garumna (Garonne), Liger (Loire) zijn Ligurisch. Séquana (Seine) is Ligurisch of Iberisch. De suffixen -ara en -ana zijn Ligurisch; daarom zijn onze waterloopen Yzer (Isara) en Samber (Samara) stellig Ligurisch en men vraagt zich af, of dat ook niet het geval is voor Schelde (Scaldis) en Maas (Mosa) en zelfs voor Rijn (Rhenus), ofschoon deze laatste gekeltiseerd is. De volksnamen Waal (Wahl, Volcae) en Germaan (kermer, schreeuwer) zijn daarentegen Keltisch.

Meer dan 300 jaar vóo;r Chr. worden de Kelten door de Belgen uit het Noorden van Gallië verjaagd. De Belgen vestigen zich tusschen Rijn, Noordzee, Seine en Marne. De oude Belgen zijn Germanen en de merkwaardigste getuige er van is Caesar zelf. Het is de moeite waard hier de aandacht te vestigen op de ethnographische en geographische beschrijving van Gallië, door hem

in het begin van zijn ‘De Bello Gallico’ gegeven. Hij zegt: ‘Gallië is in drie deelen verdeeld, waarvan een de Belgen bewonen, een ander de Aquitaniërs en het derde, degenen die in hun eigen taal Kelten, in de onze Galliërs genoemd worden..... Van al dezen zijn de Belgen de dappersten.’

Dat beteekent: onder de drie volken (nl. Galliërs of Kelten, Aquitaniërs en Belgen) die Gallië bewonen zijn de Belgen de dappersten. De gewone lezing als zouden de Belgen de dappersten van al de Galliërs geweest zijn is bare onzin, aangezien Caesar uitdrukkelijk zegt dat de Belgen geen Galliërs zijn. Elders in zijn boek verklaart hij dat de Belgen voor het meerendeel van Germaanschen oorsprong zijn en elders nog bevestigt hij nadrukkelijk het Germaanschzijn van bepaalde Belgische stammen als de Eburonen, de Condrusiërs, de Poemanen en de Segniërs. Op zijn beurt verklaart Tacitus in zijn ‘De Moribus Germanorum’ dat de Nerviërs en de Trevieren trotsch op hun Germaanschen oorsprong zijn. De naam Belgae zelf is Germaansch. Hij behoort tot een stam van ‘belgen’ en beteekent letterlijk opgezwollen en overdrachtelijk onstuimig. Dus: de Belgen = de onstuimigen. De naam Belgica van Caesar had betrekking op de streek van den Rijn tot aan de Seine; - ten Noorden daarvan was Frisia. Na Caesar kregen de streken die tot zijn Belgica (major en minor) behoorden, gaandeweg andere namen. Ten tijde van de Renaissance spreekt men van de Nederlanden. Ten Zuiden, in den Oostenrijkschen tijd, spreekt men van Provinces Belgiques. In 1830 kwam die naam opnieuw in zwang.

De Galliërs, die door de Belgen uit het Noorden werden verjaagd, gingen zich tot in verwijderde hoeken vestigen, nl. in het westelijke Cornouailles (Cornu Galliae) en in het land van Walis, dat zoo heet naar hunnen naam; ze doolden zelfs tot in de bergen van Schotland en in de Iersche vlakte; maar hier waren vroeger reeds Kelten.

Tusschen 59 en 51 vóor Chr. overmeestert Caesar heel Gallië. De Romeinen bleven er gedurende meer dan vier eeuwen en voerden er hun taal en beschaving in. Officieel ging de bezetting tot aan den Rijn. Keulen (Colonia Agrippina), Loosduinen

(Lugdunum), bij de Arx Brittanica, en Nijmegen waren belangrijke grensposten. Feitelijk werden de moerassige streken ten Noorden van de huidige taalgrens weinig beïnvloed. De Romeinen vergenoegden zich er mede hsier en daar posten te vestigen. De noordelijkste was de Arx Brittanica, het huis te Britten, aan de Hollandsche kust, een verweer tegen mogelijke aanvallen van de Britten. De Rijn was de oificieele grens; de steenweg van Bonen (Boulogne) naar Keulen was de feitelijke grens; hij was op heel zijn lengte met versterkingen (*castra, castella*) bezet; daarvandaan de talrijke plaatsnamen als Kaster, Kester, Kaastre, Kessel, Kassel, Chastre. Andere bezettingen in het Noorden waren Maastricht (Mosae trajectum) en Utrecht (Trajectum vetus); trecht is niet te verwarren met drecht in Zwijndrecht, waar het beteekent weide (Du. Trift.)

Omstreeks 400 n. Chr. gebeurt de geweldige inval der Franken in het Roomsche rijk. De Franken zijn Germaansche volksstammen, die aan beide oevers woonden van den Rijn tusschen Keulen en Zeeland. De naam Franken beteekent: die met een werpspies en na den inval: vrij van geboorte, onafhankelijk. Een eerste poging om de grenzen te overschrijden, in de tweede helft van de derde eeuw, werd door de Romeinen verijdeld. In het midden van de vierde hadden de Salische Franken, die in zalen (sala en sali) woonden, van Keizer Julianus de toelating verkregen om zich in Taxandria (Kempenland) te vestigen. (Taxandria, regelmatig Texandria, staat in verband met Lat. dex-ter en Gotisch taihswa = rechter, zuider en beteekent dus rechterstreek of Zuiderstreek, ttz.: streek ten Zuiden van den Rijn. Ten Noorden van den Rijn was Swiftarband, linkerstreek of Noorderstreek). De Salische Franken kwamen dan eerst vooruit tot aan het Kolenwoud (Sylva Carbonaria) en gingen tot aan Bonen. Op hen volgden de Ripuarische Franken, tot aan de Ardennen (Sylva Arduenna) en de moerassen van Peel. Van uit het Noorden kwamen de Friezen en de Saksen. De Friezen bezetten de kust, de Saksen hier en daar het binnenland.

In de oude IJslandsche sagen wordt het Vlaamsche strand en heel de kust van Bonen tot aan Jutland Friesland genoemd. In de vijfde eeuw heette de kust van Kales tot in het Noorden

Litus Saxonicum, ttz.: kust tegen de Saksen. Westen Noordelijk Vlaanderen waren reeds heel vroeg, misschien sedert het einde van de derde eeuw, door Friezen bewoond. Volgens Orosius (VII. 32) woonden dezen in ongenaakbare moerassen, wat voor Caesar een reden was om zijn tocht tot in die streken niet voort te zetten. In de vita's van de H.H. Eligius en Amandus wordt van een Friesch volk in Vlaanderen gewag gemaakt. Diezelfde Friezen worden sedert het einde der zevende eeuw Vlamingen genoemd.

De naam Vlaming is van Frieschen oorsprong en beteekent vluchteling, want zoo noemden de Friezen hun stamgenooten, die zich van het gros van hun volk afscheidden om de Schelde over te steken en zich in het Zuiden te vestigen. Vlaming, Vlaander zouden in normaal Nederlandsch scherplange oo moeten hebben. Vlooming dan en Vloomder, Vloonder of Vlaander zijn afgeleid van vloome = vlucht, in verband met vlieden, vluchten, als droom met (be)driegen en stoom met stuiven. Vlaming is Vlaander met een ander suffix. Vlaanderen is het meervoud van Vlaander en beteekent dus letterlijk onder de Vlamingen; vergelijkt de landsnamen Beieren, Pruisen, Saksen, meervouden van Beier, Pruis, Saks. Vlaming gaat over in het Picardisch als Flamenc. Flamenc wordt in het Fransch regelmatig Flamand, als alle oude Fransche ontleening uit het Germaansch, die op een gutturaal uitgaat en vormt in het Picardisch een werkwoord flaminguer, dat beteekent Vlaamsch spreken, waarvan tegenw.: deelwoord flaminguant, en een adjectief flamingant. Dit laatst komt dan in België als flamingant met de beteekenis van iemand die Vlaamsch spreekt waar men verwacht dat hij Fransch zou spreken! De verklaring dat flamingant een verfranschte uitspraak zou zijn van Vlamingen is onjuist.

Meyerus noemt in zijn oudste brieven Oostende een stad in Friesland. Oostende is verkort uit Oost ende ter Streep, ttz. de plaats op de kust aan het oostelijke uiteinde van de Streep. De Streep was een zandplaat die zich uitstrekte langs onze kust tusschen Oostende en Westende (uit West ende ter Streep) en ook bij overstrooming droog bleef. Tegenover het midden lag Middelkerke en in het zicht van het huidige Mariakerke ligt,

in de zee bedolven, O.L. Vr. ter Streep, evenals de oude kerk van Oostende.

Een lijn gaande ongeveer van Tourhout naar St Niklaas scheidde de Friezen van de Franken. Kenmerkend voor de aanwezigheid van de Friezen is de uitgang -muide als in Dijksmuide, d.i. mond(ing) van het water; dijk is immers Du. Teich, poel; -monde daarentegen als in Dendermonde, Rupelmonde is Frankisch. Bij voorkeur Frankisch zijn de dikwijls voorkomende plaatsnamen op -sele en -gem; -gem uit ngahem beteekent woning. Dus is Zwevegem (Swevingahem) heim der Zwevingen; Zottegem (Sottingahem) heim der Zottingen, enz. Vergelijk Du. Mulheim, Eng. Birmingham, Fr. ham-eau, Waalsch Marbehan, -sele uit sali beteekent zaal, heerenhuis als in Zwevesele (Swavinsali); -sele is tweede lid in Brussel (Bruoc-sali), dat beteekent nederzetting aan de Broek, een der verschillende benamingen van de Zenne. Hetzelfde Broek vindt men met ablaut in Brabant (Bracna-bant, Braakbant), dat beteekent beemd of streek aan de Zenne. Het oudere Bracna is nog te vinden in Eigenbrakel (Braine l'Alleud) en 's-Gravenbrakel (Braine le Comte).

De talrijke plaatsnamen op -kerke en -kapelle herinneren aan de verspreiding van het geloof in onze streken. Zoo: Snaeskerke (Senaanskerke), Kaaskerke (Acasiuskerke), Ramskapelle nevens Ramskappel, welke laatste uitspraak wijst op ten minste de 11^{e} eeuw; ook -munster (uit monasterium) als in Ingelmunster, Waasmunster, Eng. Westminster, Du. Münster, Serbisch Monastir. Parvijs en parvis, als in Zoerleparwijs (Antwerpen) en Parvis Notre Dame (Parijs) is het Lat. paradisum in de beteekenis van kerkhof, later plaats rondom de kerk waar gewoonlijk, als thans nog op den buiten, het kerkhof lag, later nog bidplaats. Pervisie is een oratorium gesticht door St. Niklaas van Veurne.

Veel plaatsen bevatten het begrip stad: Keltisch dunum als in Augustodunum (Autun), Eng. town. Dit beteekent eigenlijk omheining, zooals blijkt uit ons tuin, en Hoog-Duitsch Zaun. In het Russisch hebben we grad in Petrograd (Peterstad, nu Leningrad), of gorod, hetzelfde woord als ons gaarde, Du. Garten, Eng. garden in Nijny-Novgorod, de witte, nieuwe stad; in het

Turksch bazar in Novibazar. Haag beteekent kreupelbosch en 's-Gravenhage is dus synoniem van 's-Hertogenbosch.

Ten slotte ontleenen een aanzienlijk aantal plaatsnamen hun beteekenis aan plaatselijke bijzonderheden. Dat geldt voor die op strate (Steenstrate); berg (in het slavisch Balkan); duin in Wenduyne; veld in Ertvelde, bosch in 's-Hertogenbosch; brugge in Steenbrugge en Gentbrugge d.i. aanlegplaats aan de Gent of Gont, een riviertje of rivierarm waarvan de naam ook voorkomt in Gontrode (rode is verbaalsubstantief van roden, nu roeien en beteekent uitgeroeid bosch). Moere beteekent modder en Loo is hetzelfde als Lat. lucus, ttz. bosch. Le Hâvre = de Haven, Kopenhagen = Koopmanshaven. Japan is een Chineesche samenstelling: jeh-penn = zon, - wortel, - oorsprong of -opstand, wegens haar oostelijke ligging zoo door de Chineezen genoemd. Den 25-12-1497 ontdekt Vasco de Gama de kuststreek van Zuid-Oost-Africa, die in verband met het feest van den dag Natale (Fr. Noël) noemt. De Bretoensche Kaap dankt haar naam aan de Bretoensche visschers die in 't begin van de 16^{e} eeuw door deze waters heenvoeren. Finland (Vin-land) werd omstreeks het jaar 1000 zoo genoemd door Leif, zoon van Eric, wegens de talrijke wijngaarden waarmede zijn kusten beplant zijn. De voorafgaande benamingen danken hun ontstaan aan een feit uit de ontdekkingsgeschiedenis.

Tourhout heeft niettegenstaande de gewone overlevering met den Germaanschen god Thórr niets te maken. De vorm Thórr is Noorsch; in onze streken heette die god Thonar, waarvandaan Donderdag. Tourhout is een wisselvorm van Turnhout en beteekent Turfhouwe; trouwens dicht bij Tourhout ligt de Turfhouwehoek. Evenmin bestaat Antwerpen uit hand en werpen. Die verklaring is ontleend aan de legende van Brabo of omgekeerd, de legende is gemaakt om den naam te verklaren. Antwerpen of Antwaerpe beteekent tegenaanwerping, dijk tegen de Schelde, evenals Amsterdam, dam tegen den Amstel. Rome staat ook niet in verband met den legendarischen Romulus, maar behoort bij den stam van Grieksch rheô, Sanskrit sru = stroomen en beteekent stroomstad. De oude naam van den Tiber is Rumo, die bij denzelfden stam behoort. Verder is Ieper(en) of IJper(en) een afleiding van iep, den naam van een olmsoort,

zooals Eeckeren van eik; - leeuw of lee in Denderleeuw en Heiligerlee beteekent heuvel. Het beantwoordt, aan een ouder hlêo, Latijn clivus, Fr. dé-cliv-ité en verschilt etymologisch van leeuw of leu (lion), dat beantwoordt aan een ouder lêo. Leu in 'Vlaanderen die leu' is een tweeklank en dient dus uitgesproken te worden als leeuw. In dezelfde verhouding als leeuw en lee staan zeeuw en zee. De Zeeuwen zijn dus de bewoners van Zeeland, dat beteekent polderland. Een ander naam voor heuvel is hille (Eng. hill) als in Stalille; - lede als in Hooglede en talrijke andere namen behoort bij het werkwoord lijden in de beteekenis van gaan (evenals overlijden = overgaan, sterven) en is zooveel als waterloop.

Onder de meest uiteenloopende vormen komt in de aardrijkskundige namen het begrip water voor. Water is Lat. aqua, Gotisch ahwa, West-Germaansch aha, Nederlandsch a met de dialectvormen ee, ie, ij. Zoo: -a in Breda, Gouda, Fulda; -ach in Eisenach, Steinach. Achen is Latijn aquae. Aa is de naam van vele rivieren in Holland, Antwerpen en Fransch Vlaanderen. Afleidingen met de beteekenis van waterland zijn ouwe in landouwe, uwe in Betuwe, Veluwe, oog in Schiermonnikoog = eiland der witte monniken of Bernardijnen en ei in eiland. Hierbij komen ij als in IJmuiden (synoniem van Dijksmuide) en ee als in Noordee, een kreek te Breedene bij Oossende Zierieksee (Ziegeriek's ee), Munnikree (dissimulatie uit Munnikenee) bij Knokke en Goeree (ter goeder ee). In Raversij, Lombardsij beteekent ij kreek, waar de Heer Walrave's of Lombard's booten thuishooren. Kok in Koksij is de naam van een eetbare schelp Cardium Edule, kokkerd in het Nederlandsch. Er is een verdronken Koksij bij Aardenburg aan de kanten van Sluis.

De vormen ee, ie, ij, zijn Friesch en beantwoorden aan Ned. aa, a, ontstaan uit Westgerm. aha, waar de h weggevallen is tusschen twee klinkers. Het Duitsche ach is uit ahha, versterking van aha; ei is Friesche umlaut van ooi (Gotisch auj-) of ou(w) (Got. awi).

Is de kennis van de geschiedenis voor de studie van de toponymie onontbeerlijk, op haar beurt is de philologie voor de geschiedenis een kostbaar hulpmiddel. Door de studie van de

aardrijkskundige namen erkent de philoloog bij welke taal ze behooren en welke volken op bepaalde tijden op dezelfde plaats verbleven. Is een volk in vroegere tijden om een of ander reden van gelijk welken aard uit een land moeten wijken, zijn taal leefde er voort in de aardrijkskundige namen, tot blijvende herinnering aan zijn oponthoud. Zoo vonden de Romeinen een aantal Keltische riviernamen in Gallië. Op dezelfde wijze herinneren de talrijke Scandinaafsche plaatsnamen in Normandië en langs de boorden van de Manche aan den inval van de Noormannen in de middeleeuwen, de Slavische namen in Pommeren, Brandeburg en Saksen aan het verblijf van de Slaven in Noord-Duitschland en vele Arabische namen van plaatsen, rivieren en bergen in Spanje aan de Arabische overheersching.

De historische beteekenis en waarde van de plaatsnamen werden door Duitschland zoo sterk gevoeld, dat de regeering stelselmatig al de Slavische namen in de Baltische provincies verduitschte en daarbij het gebruik van den term Polen of Poolsch in officieele stukken verbood. De moderne nationaliteitsijdelheid handelt in denzelfden geest.

Uit de voorafgaande beschouwingen over de aardrijkskundige namen in Vlaanderen moet duidelijk de Germaansche oorsprong van de meeste onzer plaatsnamen blijken. Een eenvoudige blik op die bezuiden de taalgrens volstaat opdat we getroffen worden door het verschil in klank en vorm waarin ze van de onze afwijken. Inderdaad, terwijl de streek benoorden de taalgrens door zuivere Germanen is bewoond, is die tusschen den steenweg en de Seine en Marne door geromaniseerde Belgo-Kelten bewoond; aan de overzijde van de Seine en Marne bevinden zich geromaniseerde Kelten.

Dr T.J.

De Schilder van ‘Zonneschijn’[1]

Ik wil het ondernemen u het beeld voor den geest te roepen van den kunstschilder Emiel Claus.

Dit wil ik doen omdat ik van E. Claus, als mensch en als kunstenaar, veel heb gehouden, - en ik wil het vooral hier doen omdat het mij voorkomt, dat de Academie van Antwerpen, waar Claus zijn laatste schoolsche vorming ontving, zich niet onbetuigd mag laten, nu, eenige weken geleden, heel het kunstlievende België de nagedachtenis van den meester heeft gehuldigd, rondom het beeld, te Gent voor hem opgericht.

Zoodoende wijk ik wellicht af van het gebruik om op een prijsuitdeeling als deze, die ons hier vereenigt, opvoedkundige beschouwingen over het academisch onderwijs, of theoretische uitweidingen over het wezen der kunst ten beste te geven, - maar ik hoop dat men mij die overtreding van de gewoonte niet ten kwade zal duiden! Alle theorie is immers mat en grauw, het leven alleen heeft warmte en kleur - en een leven als dat van Claus, met zijn eenvoudige, maar sterke deugden van arbeidslust en volharding en zijn onbevangen, blijde zelfvertrouwen, bevat een overvloed van wijze lessen, die meer dan welke theorie ook een onderwerp voor nuttige en opbeurende overwegingen kunnen zijn voor degenen onder u, die in de plechtigheid van heden een mijlpaal kunnen zien op hun loopbaan.

E. Claus vormt met Guido Gezelle en Peter Benoit het glorieuze drietal, waarin de kunst van deze gewesten op het einde van de 19e en in het begin van de 20e eeuw sommige van haar hoogste mogendheden beeft geopenbaard, en waarin zij het kenschetsendste heeft gelegd, dat Vlaanderen aan het algemeen Belgische kunstpatrimonium heeft geschonken.

(1) Toespraak gehouden op de prijsuitdeeling van de Academie van Schoone Kunsten te Antwerpen, op 11 Juli 1926.

Het zal wel geen toeval zijn dat deze drie uitverkorenen komen uit dat stille land van West- en Oost-Vlaanderen, waar de oude aartsvaderlijke zeden en de heerlijkheid der natuur nog zoo gunstig zijn voor de ontluiking van het dichterlijk gemoed. En het is wellicht ook geen toeval dat ze komen uit dien stand van arbeiders en kleine burgers, waar de kinderen niet in de weelde worden geboren, maar uit de kommerende wilskracht der ouders het voorbeeld putten voor eigen levensplicht. Vader Gezelle was bloemist daar dicht bij de oude stadswallen, achter de Jerusalemkerk, te Brugge; Vader Benoit beheerschte als sluizenier de wateren van de Leie te Harelbeke; en de ouders van Claus geneerden zich met een zeer bescheiden kruidenierswinkeltje te Sint Eloys Vyve.

Zonder het maar eenigszins te romantiseeren, zou men het verhaal van Claus' leven kunnen beginnen op de wijze van dat kinderlijke, vriendelijke boekje van Conscience: ‘Hoe men schilder wordt’.

Geen hoekje van de kleine gemeente, waar Claus in 1849 geboren werd, bleef hem in zijn vlegeljaren onbekend. Noch de labeurlanden, noch de eindelooze weiden, noch de vlasgaarden, noch de tallooze bochten der Leie, ‘the golden river’ zooals de Engelschen haar noemen, hadden voor hem eenig geheim. Al de kunstjes van de koewachters waren de zijne. Hij kon nesten rooven; zwemmen en duikelen; de ‘djakke’ laten klappen dat het helmde over de vlakte; het gefluit van al de vogels der streek nabootsen, en andere belangrijke dingen meer, waarin al de jongens van aan de Leie meesters zijn. Maar er was iets, dat hij alleen kon, iets bijzonders, waarom zijn jonge vrienden met een zeker ontzag naar hem opkeken: hij kon schilderen. Hij had een verfdoos en waarachtig, als twaalfjarige bengel had hij naar oude gekleurde gravures reeds heusche jachttafereelen gecopieerd.

Die lust om te kleuren was zoo maar niet een voorbijgaande kindergril, het bleek een wezenlijke drang te zijn, de eerste openbaring van een roeping.

's Zondags trok hij van Vyve naar Waereghem om er lessen in het teekenen te volgen; en wat zijn ouders ook poogden om hem aan een deftig ambacht of een fatsoenlijke betrekking te

helpen, immer sterker en sterker werd zijn verlangen om schilder te worden.

Hij heeft een tijd lang de zoete weelde gekend leerjongen bij een pasteibakker te zijn, - daarna is hij bijna staatsambtenaar geweest als leerjongen-pikeur bij den spoorwegdienst - maar de daemon van de kunst deed hem dat alles versmaden.

Gelukkig kwam toen op Claus' weg een ander, bij wien dezelfde daemon had gewerkt, en die toen reeds omringd was met het gezag van den kunstenaar ‘die er gekomen is’, namelijk Peter Benoit, wiens vader toen sluizenier te Vyve was. In de vacantiedagen, thuis doorgebracht, leerde Benoit den jongen Claus kennen, vermoedde in hem een ware kunstenaarsnatuur en wist zijn ouders zoo te bepraten, dat zij hun zoon naar Antwerpen lieten komen om op de Academie te studeeren.

Zoo deed Claus zijn intrede in de gebouwen, die wij met een oud, maar nog altijd even gewaagd euphemisme den kunsttempel der Mutsaertstraat zullen noemen. Hij verbleef er verscheidene jaren en deed er, ja, al niet veel meer en niet veel minder dan de besten onder u. Hij leerde er vlijtig de academische tabulatuur van de teeken- en schilderkunst. En al klaagde hij er natuurlijk over dat verscheidene zijner leeraars kunst schiepen, die achteraan kwam, daar waar zijn jeugd kunst verlangde die voorop ging; al beukte hij al even natuurlijk tegen het gemis aan echten levens- en werkelijkheidszin in hetgeen hem tot voorbeeld werd gesteld, toch heeft hij zich nooit beklaagd over hetgeen hij daar heeft geleerd. Integendeel, toen hij later zijn artistieke zelfstandigheid door eigen macht en eigen middelen had veroverd, zooals elk echt kunstenaar het doet, heeft hij eerst geleerd welke kracht de kunstvernieuwer vindt in het volledig beschikken over alles wat de technische ervaring van vroeger heeft veroverd en waarvan de overlevering den grondslag van het academisch onderwijs uitmaakt. De rijpere kunst van Claus is een kunst van vernieuwing, van verfrissching, van vrijheid en oprechtheid geweest, los van allen sleur en rijk aan durf, maar nooit was het er een van losbandigheid, van technische onmacht of van negeering van de eeuwige wetten der schoonheid.

Verrijkt met hetgeen hij op de Academie wel had gevonden,

en nog meer bezeten van het verlangen naar hetgeen hij er niet had gevonden, verliet Claus Antwerpen.

Op dat oogenblik was er nog niets in zijn kunst, dat den lateren baanbreker en meester liet vermoeden. Hij schilderde portretten, genrestukjes, - handig, behaaglijk werk, dat in de oude voren bleef, - maar gelukkiglijk lag er in hem een bestendige onvoldaanheid over dat werk. De menschen waren anders, eenvoudiger, maar grootscher, rijker aan eerlijke ontroering; ze stonden zoo ver af van het gewild bevallige, dat de kunst destijds voor hen klaar maakte. En vooral de natuur was anders! Daar was het wonder van het licht, dat de schilderkunst toen niet scheen te zien. En dat werd de groote kwelling, de obsessie van Claus' zoeken: het licht, de zon met haar tooverspel van toetsen en schakeeringen, haar klare, lichte, trillende tonen, waar het overwegend bruine palet van Claus' tijdgenooten nog zoover van verwijderd was gebleven. Het geheim van het licht zou hij veroveren. Hij ging het zoeken tot in het Oosten, in Marocco en ook in Spanje, waar hij eenige maanden verbleef, maar de laaiende gloed, die ginder de lucht droog maakt en de aarde dor, gaf hem niet de weelde, waar zijn oogen van droomden. Sterker dan ooit voelde hij daar den trek naar zijn eigen land, zijn malsche Leieland, met het goud van zijn korenakkers, met zijn wazige droomvelden en zijn hemelkoepel vol wisseling van levende wolken.

Hij keerde naar Vlaanderen terug en vestigde zich te Waereghem bij zijn zuster. Hier was hij thuis, en met de oogen der liefde bekeek hij nu de menschen en de dingen, drong door tot in hun innigste wezen, ontdekte hun verholenste schoonheden, - en het werk, dat hier begon en tot op het einde van zijn leven werd voortgezet, zou één hymne zijn aan de schoonheid van zijn volk en land.

Hij verraste toen degenen, die zijn vroeger werk kenden, met het merkwaardige doek *Hanengevecht*, waar hij weliswaar nog bij de overgeleverde manier van schilderen bleef, maar reeds met een treffenden zin voor werkelijkheid zijn personages in houding en gebaar wist te vatten, zoodat wij hier een beeld krijgen van onopgedirkt, trouw weergegeven volksleven.

Het was alsof Claus door dat leven op den geboortegrond al

de krachten van dien grond in zich voelde varen. Alles werkte mede om zijn kunst te louteren, te versterken, èchter te maken. Zijn kunst was op den akker, bij het vlaswieden, -oogsten, en -rooten; bij den aardappeloogst en den beetenoogst; - hij kende de bloemen- en vruchtenweelde der tuinen en der boomgaarden; - hij volgde de trage billanders, die op de Leie voorbij dreven; - hij streelde de koeien, die als groote bloemen opduiken uit het volzomergras der meerschen; - hij vermeide zich bij de eendjes die duikelen en plonsen in de spiegelende plassen; hij ging met de 'ijsvogels' zwieren op het iriseerende kristal der ijsvlakte; - en te midden van alles verheerlijkte hij den mensch, - de mannen gemerkt door den adel van hun arbeid, - de vrouwen en de meisjes, en de kinderen met hun blonde vlaskoppen - den blijden lach van het leven. Heel Vlaanderen met zijn innige, kleurige poëzie ligt in Claus' werk te gloren.

Intusschen had het groote probleem van het licht hem niet los gelaten. Onverdroten streefde hij er naar om wat meer van de goddelijke klaarte, die zijn land overstraalde, op zijn doeken over te brengen. Om haar beter te bespieden in de eindelooze verscheidenheid van haar schakeeringen, die zich wijzigen met het getijde van het jaar en met de uren van den dag, ging hij wonen te midden van haar gebied, op de boorden van de Leie, te Astene, in een oud jachtpaviljoen, dat hij in een echt bloemenparadijs wist te herscheppen en dat hij doopte met den naam *Zonneschijn*, zijn leus in de worsteling om het lichtgeheim, - zijn kunstprogramma. En hier werd hij de eindelijke overwinnaar. Hij schilderde nog alleen met de elementaire kleuren van het prisma en zoo ontwikkelde hij zich niet alleen tot een luminist in den vollen zin van het woord - wat hij voor alles wilde zijn, - een verheerlijker van de zon in haar stralendste, triomfantelijkste apotheosen, maar ook tot den vertolker van de teedere uren van morgen en avond met hun intimiteit, met hun fijne schemertinten vol droom en ontroering.

Hij brengt in zijn landschappen een lichtatmosfeer, die den kenner van het landelijke leven nooit bedriegt. In verband hiermede vertelt C. Buysse in dat verrukkelijke, piëteitsvolle boek: *E. Claus, mijn Broeder in Vlaanderen*, dat hij aan de nagedachtenis van den grooten vriend wijdde, een anecdote, die bijzonder kenschetsend is.

Claus bracht mij eens, schrijft Buysse, voor een heerlijk fijn en teer Lenteschilderij. Het waren niets dan enkele hooge populieren op een weiland, met als achtergrond een effen grijzen hemel. Maar in het gras van die weide, in het ontluikend groen der boomen en vooral in het eentonig-dikgrijze van de lucht, zat zooveel malsche sappigheid en poëzie, dat gij er om zoo te zeggen de frissche, vruchtbare Lente in kondt ruiken.

- Voelt ge iets in dat schilderij? vroeg Claus.
- Ik voel er *zooveel* in! was het antwoord.
- Wanneer is het geschilderd?
- Ik denk... zoo ongeveer 3 Mei, aarzelde Buysse.
- 5 Mei! jubelde Claus. Ruikt ge er de Lente in?
- Ja.
- Hoort ge er ook iets in?
- Ja, ja! riep Buysse op beslisten toon.
- Wat?
- De koekoek... de koekoek... die roept dat het gaat regenen.

Claus kwam naar Buysse toe en greep hem de beide handen.

Hij had tranen van aandoening in de oogen. Dit woord van den dichter, die het land en het licht der Leie kende zooals hij, klonk hem in de ooren als een overwinningsbazuin.

In die verovering van de licht- en kleurenatmosfeer van zijn eigen land werd Claus ook geholpen door zijn omgang met de grootmeesters van het Fransche impressionnistische naturisme Sisley, Renoir, Pissaro en Manet, die hij in den Winter meermalen te Parijs opzocht, en wier werken hij ginder op de tentoonstellingen bestudeerde naarmate zij er verschenen. Het is in de natuur van zijn land zelf, dat Claus het lichtmirakel leerde zien en begrijpen, maar hij versmaadde het niet zich te verrijken door de studie van verwante meesters.

Hier weer is het leven van dien man een rijke leering. Hoe sterk zijn liefde voor de eigen heimat met haar gansch eigen wezen en uitzicht ook was, toch belette hem dat niet, over haar beperkter horizonnen heen, zijn steeds nieuwsgierige belangstelling en zucht naar kennis uit te strekken.

Ook binnen de grenzen van zijn eigen kunst sloot hij zich niet op.

Die eenvoudige boerenjongen van Sint Eloys Vyve had zich

door veelzijdige lectuur en door omgang met de besten onzer schrijvers C. Buysse, V. Loveling, H. Verriest, en ook Lemonier en Em. Verhaeren, weten te verfijnen en te verheffen tot een man van benijdenswaardige cultuur. Hij leert ons als geen ander, dat de hoogste kunst van den schilder niet alleen uit zijn verf en zijn penseelen, uit zijn techniek komt, maar wel uit den heelen mensch, en hoe volledіger en veelzijdiger die mensch is, hoe hooger zijn kunst ook stijgen kan.

Doch ik moet mij beperken. De tijd, die mij werd toegemeten, is voorbij!

Wij zagen dat Claus' leven als een sprookje begon... Het is ook als een sprookje geëindigd! Op *Zonneschijn* was het bericht gekomen, dat de koningin den schilder met een bezoek zou vereeren. De hooge vrouw, die de kunst van Claus lief had en ook den geestigen, pittigen mensch ten zeerste waardeerde, zou hem 's anderen daags dit onderscheiden bewijs van haar vorstelijke hoogschatting brengen. Zij had zich laten voorafgaan door een heerlijken korf bloemen en dat had den kunstenaar zoo ontroerd, dat hij besloot naar die bloemen een akwarel te maken om ze als wederjonst aan de vorstin te schenken. Hij voltooide zijn werk, dagteekende het: 4 Juni 1924, en bleef dan in de blijde verwachting van de komst der kleine koninklijke fee.

Maar de dood was haar voor...

De geheimzinnige, stille maaier was onverwacht, verraderlijk aangeslopen en velde den kunstenaar, - maar hij kon toch niet beletten, dat zijn brekende oogen zich sloten op het zonnige verwachtingsvisioen van de vorstelijke vrouw, die in een gebaar van opperste hulde tot hem komen zou...

Men heeft Claus in het brons vereeuwigd te Gent. Daar zit hij in die houding, die zijn vrienden zoo vertrouwd was, - met den weerschijn op zijn gelaat van een edele inborst, waarin ook alles zonneschijn was. Hij zit daar als de man die door het leven ging zonder arglist, met het hart op de handen, met een scherts en een geestig woord op de lippen. En geen van de velen, wier sympathie hij in zijn leven veroverde, kan daar voorbij gaan zonder aandoening en zonder schrijnend leed om al het goede en edele dat met dien man is heengegaan.

Maar gelukkig is de hoogste vrucht van zijn bestaan gebleven.

Het leven is kort, de kunst is eeuwig.

Zoolang de dagen over Vlaanderen zullen open- en toegaan in hun mysterie van licht en kleur; zoolang op de noenstonde de zon zal trillen over de vlasvelden en de boomgaarden; zoolang Deurle en Afsnee, Astene en Oydonck, en al die wondere plekjes van het Leieland hun schoonheid zullen wisselen onder het getoover van zon en wind, sneeuw en regen, en al die eeuwige dingen, die het leven der natuur zijn; - zoolang ook zal de ziel van Claus er in voortleven. Wij kunnen dit landschap niet meer zien zonder dat de naam van Claus ons dankbaar op de lippen komt. Het werk van Claus en de schoonheid van Vlaanderen zijn één - en dat voor alle tijden.

DR. MAURITS SABBE.

De roode Draad in de Kunst

Te spreken over schoonheid en kunst is een ondankbare taak, eenvoudig omdat men schoonheid niet bloot verstaan, maar eveneens voelen moet; en juist dit voelen te omschrijven is verschuiven naar een ander gebied, is verbreken van een der teederste draden, die ons aan het schoone en kunstige moet verbinden.

Op de vraag van nuchtere geesten: 'Maar zeg me nu eens, waarom *is* dit schoon?' blijft men altoos, ten minste gedeeltelijk, het antwoord schuldig. Trouwens de kunstenaars, ijverend uit innerlijken scheppingsdrang, houden zich aan geen wetten gebonden; ze gaan moedig hun weg, bereiken hun levensdoel: kunstenaar zijn. Het ware al te dwaas te veronderstellen dat ze niet overtuigd zijn schoonheid te veropenbaren.

Daaruit zou men kunnen afleiden, dat kunstenaars op onfeilbaarheid mogen prat gaan. Toch niet. Ten eerste kunnen ze feilen tegenover hun eigen ik, erger dan hun eigen geweten, en zulks is, in het gemoed van den kunstenaar, die snerpende stonde, het barenswee in figuurlijken zin, een lijden waardoor het leven adelt als bij de hoogste roeping der vrouw; ten tweede kunnen zij feilen tegenover hun evenmenschen, doordien zij deze miskennen of negeeren.

Daarom hebben wij, die hen genieten, die hen beminnen, het recht in woorden te vertolken wat de kunst in ons eigen ik als frissche bloemen heeft doen ontluiken: bloemen in zonnige ranken; tooisel van ons en toch buiten ons, sierend de beide zoomen van onzen levensweg.

Wij tasten dus in de duisternis der spelonk en zoeken naar den tooverglans der lichtende poort, open op de heldere en zoo doezel-warme schoonheidsweide; maar, evenals de menschen uit Plato door hun driften geketend, liggen wij geklonken in de beklemming van geestelijken omvang en noodzakelijke zinnelijkheid.

Alle theorieën omtrent esthetiek hebben hun waarde en, sinds Aristoteles, overvallen ze ons als een stortvloed; want als een stortvloed slaan ze neer; eerst in flitsenden glans, dan schuimkokend bij 't worstelen tegen den voortwellenden stroom, dra meegesleept in rimpellooze vergetelheid. Vergetelheid, wel niet; elke beek, elk dropje, is een deel van den stroom en dus geldend. Elke gedachte heeft in hare uiting levenswaarde; daarom is het lafheid of bekrompen eigenzucht onze voorgangers te miskennen; daarom is het edel en een daad van hooge piëteit een deel van eigen leven te wijden om hen te begrijpen in hun geest, om te voelen naar hun hart.

Het ‘tabula rasa’ met al het voorafgaande, door een deel der jongeren gepredikt, is denkbaar mogelijk, maar in feite niet te verwezenlijken.(1) Deze Cartesiaansche methode, op de kunst toegepast, zal wellicht heur tijd verstrijken, evenals alle andere theorieën, en nog wat sneller, omdat zij op doorslaande kunstmatige, dus al te subjectieve, gronden is opgebouwd. Zulks te bewijzen verlangt eene breedvoerige uiteenzetting, maar wij meenen dat men:

1° niet zuiver abstrakt tegenover een kunstwerk komt te staan, al had men er zelfs nooit eén gezien;

2° dat de meer oorspronkelijke kunstenaar zelf, zoodra hij zich veruiterlijkt, noodzakelijk bestaande elementen gebruikt en dus deze niet willekeurig, maar geleidelijk, moet behandelen.

Ook tegenover hen, de jongeren, past het niet te schimpen en te kleineeren; laat ons hopen dat, eens in de rijpheid van hun talent, na een kalmen, niet koortsig-vluggen kijk op het sidderende en trillende leven, zij iets van dit zinderen zullen schenken aan hun werk uit eigen hart en wezen, levenwekkend voor allen goeden wil in menschelijke gemeenschap.

Waar ontstaat het schoonheidsgevoel, waarvan het eigenlijke gehalte ons aanhoudend ontsnapt?

Wij meenen het te mogen leggen op de raaklijn van subjekt en objekt.(2) Wanneer dus het objekt zich in het subjekt oplost, om zoo te zeggen, wekt het een blijde levensgevoel, dat wij esthetisch noemen. Ofschoon niet al omvattend, en dus geen

(1) Jean Epstein. La Poésie d'aujourd'hui. Paris, Pasquier, 1921.

(2) Deze opmerking is niet van mij; zij komt van rechtswege mijn broer toe.

bepaling, is ons deze beteekenis lief, want zij is de verzoening tusschen objekt en subjekt, werpt het overwegend gedeelte noch eener- noch anderzijds. Hier is de vrijheid gewaarborgd.

Daarin openbaart zich de bontste afwisseling, zoowel in omvang als diepte, en zoo zal het blijven zoolang deze wereld draait, met krioelende menschen er omheen. Voorts besluiten wij: hoe fijner, hoe voller de aanraking, niet de 'Einfühlung'(3), hoe edeler menschelijk zulk gevoel.

Er is meer dan eenvoudig zinnelijk genot bij den wilde, wanneer hij zijn wapen met zig-zaglijntjes siert, zelfs bij de afwezigheid van alle gedachte of symbool. - Zuiver zinnelijk is b.v. de oogen sluiten om de lafenis van het donker te genieten. Ook is het voor ons geen hooger 'spel' evenals Schiller de kunst voorstelt. Dat bijna ijle ietsje schuilt in het bovenvermelde raakpunt.

'Kunst' - schrijft Aug. Vermeylen - 'is vertolking van een aandoening, die zich in het scheppen van een haar gelijkwaardig werk wil uiten, van een blijvend "evenbeeld", dat de eenheid van een eigen leven hebben zou.'

Zoo denken wij, Vlamingen, bij den aanvang der XXste eeuw; waarom zouden wij terugspringen naar de oude klassieken of ons vermetel wagen in het 'ontwrichtend' bedrijf, waar voor ons die 'eenheid van eigen leven' is verbroken?(4)

Sta ik voor een kubistisch schilderij, dan beken is volgaarne dat bij de vlakke behandeling, het dekoratieve wint aan intensiteit door het laten gelden der massa's. Ik geniet verruiming bij een 'kosmisch' voelen. Maar dat neemt het verbreken van eenheid, door gelijkstelling, niet weg. De hoekige lijn heeft haar karakter juist als onderscheid met de gebogene; de hoek op zich zelf is hard en doet smartelijk aan, hoe scherper, hoe smertender. En, het mag nu een persoonlijke opvatting zijn, in zuiver kubistisch werk vind ik dus de eenheid verbroken; wij meenen: als alle lijnen hoekig worden, alle volumen vlak, verstijven ze allengs, karakter- en levenloos.

Maar de leer der 'kubisten' is niet waardeloos. Onder

(3) Duitsche Theorie van Johannes Volkelt en tijdgenooten (1894).

(4) Men leze in n° 616. Mercure de France: 'A la recherche de l'Art', door Emile Bernard.

meer, schonk ze aan de kosmische massa heur waarde terug, waaraan het alles omvattende licht zoo zeer had getornd.(5) En in het fresko, bepaald daarom, en met meer lenigheid en stijl in het laten gelden der lijnen, zou zij het tot besliste schoonheid voeren. Zie Toorop's staties van den kruisweg. Meer nog bij het behandelen van zekere materialen van den beeldhouwer, 'tzij deze te hard, te ruig of te doorzichtig-glanzend zijn: bazalt, arduin, onyx.

Bij ons kunstgenieten hebben traditie, overlevering en conventie een onweerlegbaar aandeel; onloochenbaar is de waarde der kunstgeschiedenis; hoe dieper men er in doordringt, hoe zuiverder en eerlijker men deze van de archeologie weet te scheiden, hoe vaster men eigen persoonlijkheid zal kunnen omlijnen en veruiterlijken.

Aug. Vermeylen heeft het duidelijk ontwikkeld; na lezing van diens werk *Geschiedenis der Europeesche Plastiek en Schilderkunst* verbreedt ons eigen kunstopvatting of kunstbegrip een heele spanne; wij verwijzen hier bijzonder naar bl. 7.

'Maar ik druk er dadelijk op, dat historische kennis ons bij het genieten, het begrijpende liefhebben, doorgaans zeer van pas kan komen. "Ge hoeft maar te kijken," wordt wel eens gezegd; dat is niet altijd waar. Zeker is aangeboren kunstgevoel vóór alles noodig, en meestal voldoende om de onvergankelijke ziel van een werk te vatten. Maar nu zal ik eerst opmerken, dat kunstgevoel een heel bijzonder iets is, dat, wil het niet te onbepaald blijven, ontwikkeld moet worden, b.v. een zekere educatie van het oog vereischt, en dat kunstgeschiedenis hierbij van dienst kan zijn, door de aandacht langs de meest uiteenloopende scheppingen te leiden, den blik door vergelijking te verruimen. En dan, een kunstwerk is ook een bijzondere belichaming van het kunstgevoel, een verschijnsel bepaald door al de krachten die tot zijn vorming hebben bijgedragen en dat dus altijd min of meer samenhangt met den tijd en de omgeving waarin het geboren werd, zooals de oorspronkelijke voortbrenger van schoonheid niet een zuiver begrip is in het ijle zwevend, maar een deel van zijn wereld, een samenstel van zijn eigen aard en

(5) Zooals impressionnisme en daarna luminisme had doorgedreven.

veel dat hij met zijn medemenschen gemeen heeft. Buiten hun persoonlijke zelfheid verschillen een Giotto en een Rubens door de sfeer waar ze in ademen, de manier van zien en de uitdrukkingsmiddelen die mogelijk waren op het oogenblik dat elk van die schilders in de keten der eeuwen inneemt. Wie zich van hun werk volkomen rekenschap wil geven, moet het dan eerst op zijn plaats stellen.'

Legt men den nadruk op het tweede gedeelte dezer aanhaling, dan schijnt hier een troel uitgespeeld juist in de kaart der allernieuwste kunstuitingen.

Hun uitvinders - mag er het woord scheppers door? - beweren dezen tijd in hun werk te laten gelden. Door de verbazende toepassingen der wetenschap in de jongste jaren, is de allernieuwste opvatting van tijd en ruimte, bij luchtvaart, draadlooze, enz. en Einstein - niet voor alleman, meen ik, - zoodanig uit de voegen gesprongen, dat een ineenschakeling bij den voortijd hun onmogelijk blijkt. En, zoo voorgedragen, zweemt het naar romantisme.

Dat onze tijd nog steeds een drang daarnaar voelt, bewijzen de populariteit der kinee's, waar ultra-modernistische meisjes verlieven in een Douglas Fairbanks' *Dief uit Bagdad*, en de afzet, druk na druk, van boeken als *Atlantide* of *Les Dieux rouges*, van Jean d'Esme, schrijver van het werk *Thi-Ba, fille d'Annam*. Opzettelijk knipten wij deze uit om den drang naar het 'Oostersche' te onderlijnen, een karakter, dat wel niemand aan de Romantieken uit den aanvang der vorige eeuw ontkennen zal. 'Romans de cape et d'épée'! Hebt ge die film met Fairbanks gezien? Op zeker oogenblik werpt hij zijn zwaard in een boomstam, en gedurende enkele sekonden speurt men op het doek alleen het heen en weer schommelende, flitsende zwaard.

Het is hier geen misprijzen van het kinee, al zijn er zulke die er niets aan genieten. Maar kinee is kinee.

Voor inmenging of toepassing op andere kunsten zie ik de noodzakelijkheid niet in. De beweging, de 'mouvement perpétuel', het schichtig vlugge onzer gewaarwordingen te vertolken, als zaten we voortdurend in auto of sneltrein, is mij bij het stabiele der schilderij niet begrijpelijk.

Beschouw ik den ‘Sint Johannes-Baptistus’ van Rodin, dan stuwt in mij de drang van ‘den man die gaat’. Verder van mij af: ‘Myron's schijfwerper’ of ‘de fries met paarden van het Parthenon’ geniet ik vol beweging. Hoe wringt en dringt het niet in onzen Rubens?(6)

Om uiterst door te drijven, ware het summum bereikt in een bewegend schilderij, dat men niet meer ouderwetsch aan een kram hangt, maar aan een los mekanism weet te hechten, om het ons schommelend, of draaiend of schuivend voor te stellen; die dingen zouden in elektrische haast voorbij onze oogen vliegen!

Gekheid, gekheid! Hoezoo?

Wordt niet verlangd dat mijn oog, of wel in het schilderij omspringt om de ontledende elementen te ontcijferen; of wel een indruk ontvange, zoo spontaan en onverwachts raak als een ‘swing knock-out’?

Misschien, nog eens, zal men tegenwerpen, dat er een verschil is tusschen aannemen en begrijpen. En wanneer men dus niet begrijpt, zou men ten minste niet zoo bekrompen het onaanneembare in het modernisme voorstellen. Het remmerspostje is geen pleiziertje; remmen luidt altijd storend.

‘Jullie lijkt wel de oude tante die met ons per auto meevaart, en elk oogenblik, paars en bleek, het van schrik uitgilt en zich, tot redding, aan het snelle vaartuig klampt,’ meent het jonge volkje.

Neen, neen, zoo toch niet. Evenals wij ons beslist kampen tegen een voorstel om weer klassiek te doen: ‘une figure avec comme fond un ciel... une draperie, qui est de tous les temps’(7), alsof daarin de eenige redding lag; evenals wij het een beetje naïef vinden ons te verzoeken maar eens even te overwegen, wat Aristoteles daarover peinsde, vinden wij het ‘ontwrichten’, het woord is uit den nieuwe, van tijd en ruimte, over-dreven, jeugdigen ‘Sturm und Drang.’

Het wereld-drama 1914-18 is eenvoudig een monsterachtige menschenvernieling, een bloedig bewijs hoe uit oorlogen nooit

(6) In het omvangrijke werk van E. Müntz over Raphael leze men hoe hij het ‘leven’ in diens schilderingen ontleedt.

(7) Vorig vermeld opstel van Ern. Bernard.

iets grootsch bloeien zal. Zij zelf, die er bedrijvend in optraden, hoe snel pasten zij zich weder bij handel en wandel van het peiselijke leven aan? Waarom dan den 'rooden draad' willen breken, die 'naar hun innerlijk wezen, kunstwerk aan kunstwerk verbindt'[8], zooals men in 1921 nog denken mag? Ik vat veel beter het verband tusschen een Grieksch beeld uit de Vde eeuw voor J.C. en een Van Gogh b.v., dan tusschen Van Gogh en futuristisch werk. Onze menschelijkheid is in heur innigste wezen toch niet zoozeer omgewoeld in dit kort tijdbestek sinds den aanvang dezer eeuw. Waar ik, onder meer, zeker modern 'lino' voor mij zie liggen, witte of zwarte vlakjes, vierkanten en winkelhaken en al of niet, wit of zwart, getande rondetjes, dan is het mij niet mogelijk in schoonheid op te leven. Vlieg ik te hoog, kruip ik te log? Ik weet het niet, maar van de hierboven vermelde aanraking en oplossing van objekt in subjekt, geniet ik niet; ik, schrijf ik, en niet *wij*[9].

Mijn dikke neef, de onderwijzer, beweert: 'Die heb ik in de gaten, ils veulent épater le bourgeois'. Kwajongens en spuiters zullen er steeds bestaan; er zijn altijd gevoelige zielen die musschen voor nuttige vogels houden. Er echter met grove hagel onder te schieten, zoolang men geen vink uit een musch weet te kennen, is dwaas bedrijf. De commentariën en geschriften welke ons 'moderne kunst' willen verklaren zijn er echter ook naar om niet veel helderder dan met een dievenlantaarn te zien. De meest tegenstrijdige opvattingen loopen bot en bont over elkaar; de 'roode draad' is tot een onuitwarbaar kluwen verstrengeld; al de nieuwe 'ismen' te groepeeren om de strikken wat losser te leggen en dan nog het echte eindje weten te pakken is, meenen wij, voorloopig en praktisch niet doenbaar. Ook zijn ze te gering in getale, om deze proef te wagen.

Strijdende beschouwingen leuterden altijd aan bestaande kunstopvattingen, tot ze deze triomfantelijk wisten om te schommelen: strijd tusschen romantieken en klassieken; strijd tusschen romantisme en naturalisme; maar toen bleken de oude

(8) Aug. Vermeylen.

(9) Hier nog eens de bemerking dat we daarmee niet bedoelen een schrap te trekken over alle 'lino' heen.

vormen verstokt en droog, 'tzij in een akademisme zonder bloed, of een idealisme zonder merg, en de neophielen huldigden één geest en één hart, al heerschte er verscheidenheid naar aard en aanleg.

Tot nog toe uitte de scheppende geest zich in de zucht om synthetisch een kunsttype saam te stellen, om het even waar hij zijn ervaringen opdeed, in de tinteling van het warm-zonnige natuurleven, of in de luisterrijke straling eener rijk opborrelende verbeelding; daar tegenovergesteld lijkt ons sommig moderne pogen een aanhoudend radbraken der natuur, een wild raddraaien der verbeelding, waarin wij moedwillig lijken vergruizeld.

Deze algemeene beschouwingen zouden aan duidelijkheid winnen indien ze kritisch met de ontleding van bepaalde voortbrengselen waren opgeluisterd. Ons doel bepaalt zich bij het omschrijven van een zekeren gemoedstoestand, met het kenmerk eener ongemakkelijke weifeling tot aanpassingsvermogen.

Is de geschiktheid tot zekere voor-liefde bij elkeen onvermijdelijk, dan brengt beschaving mee: de noodige lenige toegankelijkheid naar het objekt van allen aard; eigenschap waarin de geschiedenis van zoovele eeuwen reeds ons oefende. En dan zal onze smartkreet om de breuk in het moderne ook in andere harten echoënd voort-trillen.

Wij durven er op drukken, hoe juist de beschouwing der weelderig-vrije natuur, - waar het ‘toch Lente wordt’; en in den lusthof, en over graven, en in tuin en woud, toch bloemen zullen pinkelen en besteken, als juweelen, ons aller moeder, het brokje aarde, tot gezamenlijk leven, - zoo eenvoudig beduidt: de almacht van het steeds tot nieuwe jeugd ontbottende leven. Hoe onredelijk de gedachte deze niet te willen meeleven! Wij uiten maar een wensch: geleidelijker toegang; mogelijke aanrakingspunten; beelden ‘die als een man op ons toekomen’ en niet die geslachtelooze verschijningen, van alle lichten, allen tijd.

De scheppende schoonheidsdrang zal, wij zijn er van overtuigd, zich zelf wel redden, wanneer hij techniek en middel, in verhouding met hun omgeving, tot eenheid zal hebben verbonden.

Hebben wij het recht niet wanverhouding te ‘gevoelen’ tusschen afwezigheid der techniek in de kunst en verbazend knappe techniek in het leven? Wanverhouding anderzijds, tusschen een onvolgbare inelkaarpassing der deelen bij het kunstwerk en het streven, juist door de uitbreiding der werktuigkunde, naar zulk stipt onderling verband?

Mag ons dat zich nuchter stellen tegenover uit ervaring opgedane geestesgesteldheid ook niet nuchter blijken?

Want zoo komen we allengs tot het gevoeligste punt onzer opvatting: de wijze waarop we ter benadering van het kunstwerk hoeven over te gaan.

Men kan alleen datgene schoon vinden wat men begrijpend omvat, en een kunstenaar heeft het recht te verlangen, alleen door sympathieke geestesgesteldheid te worden genoten. Zulks is, tot onze spijt, het hachelijkste, het wanhopigste, onder alle troostende mogelijkheden. Moet ik aan een kunstuiting voorbij, ongevoelig, alleen omdat ik niet ‘ingewijd’ werd in de geheime regels die over het kunst-proces beslissen, dan kan ik eveneens gissen en negeeren het veropenbaren van zulk vertoon. Het oordeel: ‘Misschien erg mooi en knap, hoor, maar ik, ik zie er niets in’ staat gelijk met levens-lange opsluiting; zich handenwrijvende wit-wassching om een doodvonnis, dat hoffelijker omgang en beschaafdheid minder wreed wenscht voor te stellen.

Aan een raadgevend oordeel, hoe verheven naar oorsprong en gehalte, hebben kunstenaars geen bate. Persoonlijke wenschen, verwijzingen naar klassiek of romantiek, of wat dies meer zij, staan gelijk met spoorslagen op een houten paard. De kunst voegt zich niet naar onze wenschelijkheid, maar buiten de wenschelijkheid ons te benaderen verdwaalt zij op het barre zandplein van het gekunstelde.

Het schoonheidsgevoel warmt om ons harte een opwekkende stemming, die door de synthetische opvatting ons verzoent met het leven, in dieper, harmonischer begrijpen; geen verbrokkeling of uiteenspettering dus.

Zoolang het bewijs niet geleverd is der volledige tegenstelling van het hedendaagsche met het voorgaande, alsof zelf de geestelijke stroomingen van het verleden waren afgedamd en droog gelegd, lijkt de poging om verbreken der aaneenschakeling niet vruchtbaar..

Evenals zuivere techniek geen kunst is, verhoogt men de waarde van de uitdrukking niet door negeeren van alle vaardigheid; gesmeerde kleur lijkt on zich zelf niet schooner dan bewust opgelegde, en zal het waardelooze van het tweede niet bewijzen.

Als eerste, en misschien eenige, rechter zou de kunstenaar zelf over zijn werk moeten oordeelen, echter met de innige overtuiging aan menschen van goeden wil de hand te willen reiken.

Vol hoop blikken wij de toekomst te gemoet: kunst zal nooit vergaan, en alle eerlijke poging tot uitdrukking eener gemoedsstemming is geldend als stuwende kracht in de breede levens-strooming; al is er een stonde waar deze wemelt in een draaikolk. Een verstrengelde draad is geen gebroken draad en bij omzichtig behandelen steeds te volgen.

Wij stellen dat opstel praktisch niet hooger dan het vermijdend ontleden eener zekere schroomvalligheid, bij 't beschouwen van sommige moderne kunst; hier niet bepaald aangeduid. Wij meenen, daar dergelijke stemming ons door vrienden soms werd ontboezemd, met overtuiging, niet aanmatigend op te treden, al ontleden wij persoonlijk ervaren, en leggen bij deze verontschuldiging het bijltje neer, dat niet om néér te vellen werd geslepen.

HUGO VAN WALDEN.

Gembes, Maart 1924.

Vacantiegenoegens van Meester Robert Schramm, Dr. jur.

Waar was hij nu?... Verwonderd, half slapend nog keken zijn oogen rond. Geelgekalkte wanden, met bruine, vochtige schilfervlekken; een kruisbeeld aan den muur, met een takje gewijde palm er achter en aan den overkant een groot Godsoog, gelijst in een driehoek, met de vermanende woorden er onder: God ziet mij - Hier vloekt men niet; het vensterraam open, waardoor harsgeur binnengearoomd kwam in de kamer... En lag hij niet in een smal, houten beddeken?... Hij strekte zijn stramme beenen: op een stroozak lag hij; lange pluimen, glimlachte hij.... Nu wist hij, was waarlijk vergeten waar hij gisteren avond aangeland was!... ‘In den Turfwagen’, kleine afspanning nabij het heidedorp, verloren ergens in de Limburgsche Kempen... Gisteren avond, laat al, - 't werd donker - op een hondenkar was hij hier aangeland, met dien raren vent, soort opkooper van vodden en beenderen, die de dorpen afketste... Schramm had hem zien afkomen met zijn dokkerend gespan, toen hij neerzat, moegeloopen - wat denkt ge wel, een heelen dag loopens door de hei, zoo'n warmen zomerdag! - moegeloopen, wat uit te blazen zat aan den boschkant... Hij was meegereden, na een praatje, tot aan het naburige dorp. Vier kleppers van trekhonden voor 't karke gespannen, taaie beesten. Zoo was hij hier nu verzeild geraakt... lag hier nu rond te kijken in zijn slaapvertrek... poovere boel... maar heerlijk toch geslapen in het harde bed, lekker frisch, uitgerust, wat stram toch... nog wat soezen maar en nagenieten... Hoe laat zou 't wel zijn?... O, ja, zijn zakuurwerk, in zijn vestzak... aan een stoel hing het, nevens zijn bed... Wat? Negen uur... laat, op den buiten... en hij wipte er uit...

Door 't open venster kwamen frissche morgengeuren en versche geluiden binnengewolkt: een nedergezette emmer, die zingend tegen de steenen zindert, kakelende kiekens, een koetje, dat meurelt, de ketting van een bandhond die rinkelt...

Hij was al gekleed, ongewasschen nog; daar was geen waschgerief op zijn kamer: een manke stoel en een tafeltje, waar zijn kleeren op gelegen hadden, 't was al...

Wel, jongens, wat vond hij het lekker op den buiten, zoo wild vrij en los... al een week had het geduurd... wacht eens, wat dag was het nu?... Donderdag?... of Vrijdag?... Zoude't gelooven, maar hij wist het niet!... 't Kon hem wat schelen ook... Naar Meeuwen, daar wou hij naar toe vandaag, moest hij vanavond zien te geraken... was er nog nooit geweest, een van de weinige Limburgsche hoekjes, waar hij nooit een voet had gezet...

Wat scheen het hem ver weg nu, zijn gewone leven met de dagelijksche slameur, in stad en thuis bij hem, op zijn bureau... alles weg... papieren, dossiers, wetteksten, proceduur, processen en vonnissen... Saluut!... Vacantie was 't en heerlijk vond hij het, moedermensch alleen er uit te wippen, te voet de baan op te trekken, met zijn knapzak op den rug, de vrije natuur in en weg van de leelijke menschen...

Thuis had hij het anders goed, best... mooie woning op den buiten, en een tuin, neen, een park, heerlijk... boomen, groene, heuvelende kruinen, donkere schaduwgewelven... eenig mooi... en zijn zaken, och, niet meer moest hij immers doen dan hij wou, niet om den broode, maar mocht de menschen uit de naburige gemeente, vele zijn huurders, toch niet laten tobben, moest wel hun zaakjes ter hand nemen... Was hij toch, als rechtschapen en door en door eerlijk man, onbaatzuchtig, gezocht door de lieden uit den omtrek, als ze het aan den stok kregen met hun buren, met slechte betalers of met Moeder Justitia! Maar ieder jaar, als het rechterlijk verlof aanbrak, moest hij er uit... Al had hij thuis op zijn buitengoed, in zijn park, al wat hij droomen of verlangen kon aan natuurschoon, toch... ieder jaar trok hij er uit, hartstochtelijk voetganger als hij was... En dan, op een vroegen morgen, ongezien, muisde hij er vandoor op zijn eentje... Een los flanellen sporthemd open om zijn hals, een oud versleten, verschoten costuum, een paar stevige schoenen, die al eens waren gelapt van onder en bezijden, met een klak, die hij later wegbergen kon in zijn vestzak om blootshoofds te loopen, zoo trok hij er op af, nam ergens een vroeg trammetje of een boemeltreintje en spoorde er vandoor, met zijn pak vast-

geriemd op zijn rug... daar zat wat versch ondergoed in en wat mondvoorraad... stapte ergens af aan een kleine halte en toog dan de wijde wereld in, trapte de ongekende wegen langs, door bosch en beemd en hei, nu eens de Vlaandersche streken door, de dorpen af, dan weer zigzaggend in de Antwerpsche of Limburgsche Kempen, zooals hij het nu weer deed sinds een week.

Hij was het smalle, houten trapje afgesukkeld, met zijn handdoek over zijn arm, geraakte buiten bij den bornput, kreeg een emmer en waschte zich in de open lucht, voorovergebogen over zijn emmer, schuddend en blaasproestend dat de droppels wegspatten rondom, lekker frisch...

Vreemde kerel, zeien ze binnen, moeder en dochter, die hem gadesloegen... zonderling, met de hondenkar van Sooi den voddenman was hij gisteren avond hier aangeland en was blijven vernachten... Zag er zoo uit als een vermoeide landlooper, met wie weet wat voor een rommel in zijn knapzak... blootshoofds... verwarde haarbos... maar toch aan zijn taal te hooren en zijn stille manieren... vreemd was het, in ieder geval, en ze betrouwden het maar half... zouen toch zeker straks geen last krijgen met den vent, om de rekening... vroeg naar geen prijs... en toen hij koffie zat te drinken in de herbergkamer, zijn boterhammen at met een paar eieren er bij, sloegen ze hem gade, door 't keukenvenster loerend, dat uitzicht gaf naar de voorplaats.

Hij zat rustig te eten en onderwijl, half verstrooid, plooide hij de ‘Gazet van Limburg’ open, die gisteren was toegekomen; zijn oogen dwaalden langs de titels, langs ongelukken en misdrijven, wat korte buitenlandsche berichten en hé, kijk nu! plots leefden zijn oogen toch wat op: Luie Sus!... een oogenblik boeide het hem toch weer, want, kijk eens, Luie Sus, dat was die beruchte kerel, het fantastische hoofd van de bende Nauwelaerts, uit de Antwerpsche omgeving, die maandenlang de Rechtbank en het groote publiek in spanning had gehouden. Had hij, Meester Robert Schramm, toch twee van die boeven, kerels uit zijn streek, wier families hij kende, te verdedigen gehad... hij zag hun tronies, de honderden getuigen, en boven alles uit, de vreemd legendarische hoofdman, Luie Sus, die onvindbaar was gebleven, die alom werd gezien en toch nooit gesnapt, en daar las hij nu, in dit korte bericht, dat de kerel naar Holland was

gevlucht, in Bergen op Zoom was gezien... dat hij in de riolen zich schuil zou gehouden hebben... maar weer was hij al weg en vermoedens bestonden dat hij de richting der Antwerpsche Kempen had genomen..

Hij smeet de krant weg, gelukkig, was er uit nu, uit dien rommel, vrij en de baan op; en nu zag hij het, onder den dagbladtitel stond het: Donderdag... dat was gisteren, dus was 't Vrijdag, vandaag... en morgen avond wou hij terug thuis zijn...

Hij vroeg nog een paar boterhammen, drie hard gekookte eieren er bij, om onderweg op te eten... en of ze hem de baan niet konden toonen naar Meeuwen?... niet langs den steenweg, maar door de hei...

- ‘Door de hei?...’
- ‘Jawel!’

't Was toch een rare kerel, niet waar, want wie liep er nu, vreemdeling, door de hei, waar de steenweg zoo gemakkelijk en veilig was?... Zonderling!...

- ‘Jawel, maar denkt ge niet, de steenweg is toch veel gemakkelijker, kunt ge niet missen!...’

Hij lachte goedsmoedig...

- ‘Neen, menschen, liever door de hei; ik wandel gaarne, ziet ge, loop gaarne door bosch en hei... 't is zoo eens wat anders voor mij!...’

Ze wezen hem den weg: nog een boogscheut den steenweg volgen; dan, achter het dennenbosch, dat ginds ziet, links afdraaien en het zandwegeltje volgen, de hei in, tot aan de vennen, altijd maar recht door gaan; daar omheen draaien; dwars door het bosch dan en eens daardoor - 't was een dik uur van hier - zou hij in de verte het kerktorentje wel zien; daar dan weer recht op af, ge kunt niet meer missen; 't was nogal ver, zeker drie uren loopen, toch wel drie kwartuur korter dan langs den steenweg, maar dat was toch veel aangenamer dan door 't zand!...

Ze oogden hem na, met zijn ransel opbultend op zijn rug en stevig vastgeriemd... Hij had een eiken knuppel, ergens uit een boschkant gesneden, in zijn hand... Vreemde kerel!... toch had hij geld... ze hadden 't wel gezien, een heelen boel briefjes... en hij zag er niet op!... ze bekeken elkaar... schuddekopten eens

en, moest de veldwachter nu toevallig hier langs komen, ge moogt er zeker van zijn, hun mondekes zouen vanzelf aan 't roeren gaan om het allemaal te vertellen...

Achter het dennenbosch sloeg hij links af, trok de hei in en hij stapte, stapte langs het kronkelend, nauwe zandwegeltje, welgezind, met zijn dikken stok maaiend door het pluimend heidekruid of het wild opschietend, gelende gras langs den wegkant.

Moederzielig alleen, geen sterveling omtrent, gezellig alleen... de hemel hoog, blauw, witbewolkt hier en daar, boven hem, en het windje grillig aaiend door zijn wuivend haar... zoo stapte hij door, treuzelde soms wat, aldoor genietend van het rustig mooie om hem: de bruin-purperen heidepracht, waar zonnevlekken over wandelden, met hier en daar wat rozige dopheide, tengere, porseleinen vaasjes, wonderfijn; gonzende bijen, die voorbij pijlden; ongekende, vlugge vliegjes, met trillend gazige vlerkjes wiegend aan de blauwe gentianebloemen; kevertjes met goudleeren schild, die kropen door 't zand en verborgen krekels, die sjirpten in welriekende gagelstruiken... rustig stille wereld... en een oogenblik visioende het in hem op: de stad, over dag, met heur razend jachten, slierten ronkende auto's elkaar achter, naritsend; daverende vrachtauto's, sidderend langs tjingelende trams... en de avondstad begon plots te gloeien... lichtreclames bloemden open: pijlslangen, gloeirookers, vuurvlinders schoten in brand; groen, rood en mauve slingerlichten weefden rusteloos door elkaar, vlugge vuurletters schreven onrustige woorden, die elkaar achternaholden, wegdonkerden en terugopbliksemden op den goudbrons gepoederden avondhemel,... krantenventers liepen door de menigte... en de uitstalramen lokten, met de vreemde wonderen van hun Oostersche kleurenpracht... een oogenblik maar... weg!... hoe rustig, kalm en stil was het hier!... zijn beenen gingen, veerkrachtig; zijn armen zwaaiden; zijn oogen droomden en hij stapte... 't was tóch nog al ver... maar in 't bosch was het frisch... heerlijk dwaalden harsaromen door 't hout... en aan den boschrand, kijk, ginder ver, daar puntte een spits torentje: dat moest Meeuwen zijn... daar moest hij toekomen, van avond... Hier nu was 't heerlijk en wou hij wat rusten. Daar zie, in die holte, rosse zandgeul, wat

een heerlijk plaatsje, daar wou hij liggen... Hij smeet zijn zak neer, die drukte op zijn rug; wierp zijn eiken knuppel op den grond; trok zijn schoenen en zijn kousen uit... heerlijk los... wat zagen zijn voeten er uit... dat loopen door 't zand... hij lachte godzalig... strekte zich uit, lekker juist passend zijn rug in de zacht aaiende zandgeul, die lichtjes opglooide... bretellen los... met zijn aangezicht in den koelen lommer, zijn hoofd op het malsche, rosgouden heidezand... en ginder boven de hooge lucht, puurblauwe zijde, met wat varende, witte vlokjes... de wereld was schoon... en zoetekes doezelde alles weg... rhythmisch ging nu zijn ademen op en neer en hij lag daar, hij lag daar, van God en de menschen vergeten, volkomen gelukkig, verzeild in het tijdlooze droomenland...

Toen, ja, toen werd hij plots, met ruw geweld om en weer geschud, opgesnokt uit zijn vreemd mooie droomenwereld...

Op veerde hij, met plots geboren schrik, zijn eene hand greep naar zijn elken knuppel; zijn andere wreef zijn oogen open, vluchtig... Wat... was er!... aangevallen!... hier!... Het duurde geen sekonde, want dadelijk erkende hij aan de blauwe uniform, aan de gestreepte politiemuts, een gendarm, die hem onvriendelijk had wakker geschud... die hem seffens daarop, ruw weg, toesnauwde:

- 'Wie zijt gij?... en wat doet ge hier?...'

Hij blies zijn verrassing weg, dadelijk gerustgesteld toch; hij kende dat volkske wel, en...

- 'Robert Schramm, advokaat, uit Antwerpen...' Droogjes weg zei hij het.

Advokaat!!... hoe zei die ook weer?... kijk me nu dien kerel eens aan!... advokaat?!... spraken de verbaasde, ongeloovige gendarmoogen en ze bekeken den vent, die daar stond,... advokaat!... landlooper, die aan den boschkant te snorken lag... met zwart besmeurde pooten... open broek en los hemd... advokaat!... bekijk me dien ongeschoren stoppelbaard... Wou die rekel nu nog spotten met de gewapende overheid?... Het signalement dat hij meegekregen had was heel vaag... het kon best zijn; neen, hij wás het... die schurken zijn zoo doortrapt, maar dit toch was te kras...

En dreigend klonk het, kort afgebeten:

- 'Kunt ge dat bewijzen?...'

Schramm, die de verbeten woede voelde trillen, was nu heel op zijn gemak, kreeg er zelfs wat leute in, deed heelemaal niet haastig: hij had zijn identiteitskaart in zijn knapzak, vond het nogal vervelend den boel te moeten openmaken.

- 'Toch wel,... ja, ja, dat zal wel!...' zei Schramm, geruststellend. En na een korte pauze, waarin hij de onderzoekende blikken van den gendarm voelde wandelen over zijn plunje - hij merkte nu ook wel zijn ordelooze kleeding -:

- 'Zou mijn identiteitskaart voldoende zijn?...'

- 'Ja wel, als ze in orde is!... Toonen, asjeblief!...'

Toen bogen de verwarde twijgen van het kreupelhout langs den boschrand open en daar verscheen een tweede gendarm en die, dadelijk, toen hij Schramm daar zag staan, sloeg aan, in militaire houding, met zijn hand aan den petrand, eerbiedig:

- 'Dag, Mijnheer de Advokaat!...'

Verbluft keek de woedende gendarm zijn collega aan... Had deze soms het antwoord van dien landlooper gehoord door 't hout en wou hij spotten op zijn beurt met dien mallevent?... Of wat nu?... Maar onderwijl lachte Schramm hartelijk:

- 'Ha, ha!... een goeie bekende zou ik denken?...'

- 'Ja wel, Meester Schramm, ik heb u onlangs nog hooren pleiten, te Antwerpen, in die zaak van... de groote bende!...'

Hij haperde even, wou den naam niet uitspreken... want plots lichtte het door zijn verstand wat vermoedens zijn makker had gekregen bij het zien van dien onbekende met zijn verhakkelde plunje!... Dat hij Luie Sus vast had, dien ze zochten!... En de woedende gendarm, die nu ook wel den doodelijken ernst van zijn collega voelde, besefte zijn deerlijke misgreep, werd heelemaal kalm...

Schramm zelf, die plots dacht aan het dagbladartikel dat hij van morgen had gelezen over 'Luie Sus', begreep nu ook... en had moeite om het niet uit te proesten...

Beteuterd, beschaamd, met ongezegde verontschuldigingen, brabbelden ze nog wat: van patrouilleeren langs de grens... verdachten,... smokkelaars, en zoo...'

Van identiteitspapieren, geen spraak meer; ze sloegen aan, vlug wipten het bosch in, op zoek naar een beter spoor...

Den volgenden dag, tegen den avond, kwam Schramm terug thuis... Hij stapte langs kleine binnenwegen, die hij eenzaam

wist, terug naar zijn buitengoed, bleef liefst ongezien toch, want hij wist heel wel dat zijn kleeding tamelijk ontredderd was... zijn broek... gisteren nog was hij in een braamstruik blijven hangen en de winkelhaak, vlak boven zijn knie, had hij maar heel oppervlakkig kunnen herstellen des avonds in zijn logement. Zijn baard was sinds een week ongeschoren en zijn schoenen waren deerlijk beslijkt. Ja, de thuiskomst... Liefst zou hij maar langs het achterpoortje zien binnen te geraken, ongezien, vlug dan zich scheren en wasschen, wat zuiver goed aantrekken, vooraleer zijn familie te begroeten.

Langs de hofpoort geraakte hij binnen; 't werd donker al, goddank, de bandhond hield zich koest... kende zijn stap wel... toch riep hij hem een paar vriendelijke woordekes toe... en hé, wat aardig, de achterdeur nog open, zelfs de meid zou zijn terugkeer niet merken... de gang in, daar was de trap al... maar toen:

De deur van de huiskamer piepte open en het gouden avondlicht stroelde naar buiten, en:

- ‘Daar is onze Pa!... jubelde Kareltje... Make, daar is onze Pa!...’

Papa stond nu in het deurgat, overdadig beschenen door 't gulden licht...

- ‘Nee, maar Pa, dat kan er nu niet meer door!... Waarlijk, ik zou me schamen!... Kijk me dien vent toch eens aan!...’

Ma kon zich niet bedwingen...

- ‘Wat moeten de menschen, die u zoo zien, toch wel denken!...’

Ja, de menschen, 't kan me heel wat schelen, dacht Schramm stilzwijgend...

- ‘Neen, maar het gaat over zijn hout!...’ gilde heur stem... ‘En daar zie, wat is dat?... En dat daar?...’ wees heur beschuldigende vinger, terwijl heur onderzoekersoogen al verder speurden. ‘Maar pa, toch, waar hebt ge nu weer ingezeten!...’

Zat ik nog liever en veiliger ook in de handen der gendarmen, oordeelde hij; zwijgen maar, besloot echter Meester Schramm filosofisch, al bracht het zijn ambt ook precies zoo niet mee.... zwijgen vooral, want dan zoudt ge wat hooren, moest ze het ooit te weten geraken, dat het aan een zijden draadje had gehangen of dat ze hem aangehouden hadden voor Luie Sus!...

FRANS VERSCHOREN.

2/7 Mei 1926.

[Verzen]

Mijn Buurvrouw

Mijn buurvrouw is een leerares:
Zij geeft de kleine kinderen les,
in aardrijkskunde,
in huishoudkunde
en 't wonder van de Leidsche flesch.

Zij leerde Rothschild rekenen,
zij leerde Rembrandt teekenen,
Schubert liederen zingen,
den akrobaat door hoepels springen,
den architekt een villa bouwen
en iedereen zijn zonden berouwen.

Voor elk gebeuren in het leven,
weet zij u raad en daad te geven.
Haar brein moet wel zijn als een groot arsenaal.
Haar woord is 't bevel van een streng generaal.

Men zegt:
Als bij haar thuis
de melkpot op het gasvuur staat,
beveelt zij: ‘Kook!’
en inderdaad de melk aan 't koken gaat.

Toen ik haar leerde kennen,
stond ik verbaasd voorwaar!
Nu eerst begrijp ik haar.
Ik zal er nog toe komen
haar onvoorwaardelijk te bewonderen.

De Hovenier

Mijn buurman is een hovenier.
Zijn hart is als een dik brevier,
waar elke bloem en elke plant
zijn psalm heeft net gelijk een Sant.

Hij doet zeer zeker aan magie.
Hij plant een kleine stek en zie,
de takken van de fuchsia's
beblommen zich met dahlia's.

Als hij des zomers rozen snijdt,
betuigt hij elken knop zijn spijt.
De mooiste blijven echter staan,
zij mogen leven en vergaan.

De koopers ziet hij liever niet:
zij doen hem telkens diep verdriet,
want elke plant, die henengaat,
is hem een kind, dat hem verlaat.

Als wij reeds allen slapen zijn,
zit hij nog in den maneschijn,
en luistert naar den nachtegaal
en naar der bloemen vreemde taal.

Hij snuift eens aan een litastruik
en vindt zijn kanna's toch weer puik.
Eerst tegen 't midden van den nacht
acht hij zijn taak bijna volbracht.

A.W. GRAULS.

Boekbeschouwing

B.J. Douwes. - *Moderne Paedagogiek*, beknopt overzicht voor kweekelingen en hoofdakte-candidaten. (J.B. Wolters, Groningen, den Haag).

B.J. Douwes, directeur van de Rijkskweekschool en van den hoofdakte-cursus te Appingedam, geeft in drie deelen (vier boeken) een overzicht van de moderne opvoedkunde.

Het 1e deel A (3e druk in 1925; ing. *f* 1.60; geb. *f* 2.10) heet Methodenkennis, richtingen en stroomingen en behandelt lezen, schrijven, rekenen, zaakonderwijs, spreken, vertellen en handenarbeid.

Het 1e deel B (2e druk in 1924, zelfde prijzen) behandelt zuiver schrijven, stellen, vaderlandsche geschiedenis, aardrijkskunde, plant- en dierkunde, natuurkunde, zingen, handteekenen.

Aan 't woord is een ervaren vakman, die een practisch, bruikbaar werk leverde.

Na elk vak wordt één methode uitvoerig en grondig besproken, met veel ontleeningen, lessen en illustraties; daarop volgen dan de richtingen en stroomingen van het behandelde leervak en de karakteristieke verschillen van andere methodes met de eerst besprokene. Alleen gaan geen algemeene beschouwingen (over de methode in 't algemeen, de eischen voor methodisch onderwijs) vooraf.

Het 2e deel (3e druk in 1925; ing. *f* 2.10; geb. *f* 2.60) behandelt zielkunde (bewustzijnverschijnselen, bewustzijn en ziel, geestelijke verschillen); kinderkennis; algemeene opvoedkunde (verstandelijke opvoeding, godsdienstige en zedelijke opvoeding); onderwijswetten (Nederlandsche lager-onderwijswet, leerplichtwet).

In het 3e deel (ing. *f* 2.10; geb. *f* 2.60) komt de geschiedenis van onderwijs en opvoeding, waarin o.m. Quintilianus, Vittorino, Rabelais, Luther, Comenius, Fénélon, Locke, De la Salle, de Piëtisten, Francke, Rousseau, de Philantropijnen, Basedow, Salzmann, Pestalozzi, Herbart, Fröbel, Ligthart, Montessori, De Wey en tal van andere opvoedkundigen, stelsels, schoolinrichtingen enz. besproken worden.

Het geheele ‘overzicht’ van B.J. Douwes is helder, eenvoudig, practisch, frisch uiteengezet en kan ook voor Vlaamsche onderwijzers veel nieuws en dienstigs aanbrengen.

A.

P. de Keyser. - *Ken u zelf* (Van Rijsselberghe & Rombaut, Gent).

Het onderwijs in de zedenleer heeft de eigenschap vele leeraars een kwelling te zijn. De oorzaak? Gebrek aan gekoncentreerd bronnenmateriaal, verplichting de gegevens uit allerlei boeken te betrekken. Dit boek, zoo goed als het eerste in zijn aard, neemt bedoelde oorzaak grootendeels weg. Het biedt, ten gerieve van de leerlingen in ‘de middelbare scholen en de drie lagere klassen der athenea’, een bloemlezing van stukken met zedelijke strekking aan en laat deze voorafgaan van een inleidend hoofdstuk en twaalf teksten met bespreking. Het inleidend hoofdstuk trok ons het sterkst aan, omdat het den geest en de methode bleek aan te geven, die volgens schrijver het onderwijs in de zedenleer moeten kenmerken; een tekst lezen, den inhoud samenvatten, aangepaste zedekundige vragen beantwoorden, bijkomende oefeningen maken. Daarmede kan men het niet anders dan volkomen eens zijn, vooral waar uit voorbeelden blijkt, dat die bijkomende oefeningen zeer verscheiden vormen aannemen, als die van een opstel, een voorlezing, een dissertatie, een spreekbeurt, een plaatbespreking, en de schrijver buitendien het aanleggen van een ‘gewetensdagboek’ en een verzameling ‘gulden gedachten’ aanbeveelt. Het kiesche punt echter, daarna, zou de keus der leesstukken zijn, waarbij de oefeningen dienden aangepast. Die keus is gelukkig in dien zin, dat meestal uit lektuur voor jongeren geput werd; den schrijver zouden we echter, met het oog op een volgende uitgaaf, willen vragen nog radikaler die richting uit te stevenen en alzeker zulke abstrakte, zwaar-op-de-handsche stukken als die van Plato, Vermeylen, Minnaert uit te schakelen, al ware het slechts ten goede van zekere artistieke sprookjes en ook verzen, die een heerlijke moreele beteekenis hebben. De bespreking, die de eerste twaalf teksten volgt, maakt een rijke afwisseling in vorm en inhoud der lessen mogelijk; zulke bespreking zal den lesgever zelf allerlei horizonten openen. Die lesgever moet echter, ten goede der bespreking zelf, vermijden vragen te stellen, die met één enkel woord beantwoord worden. De platen in het werk zijn van zuiver artistieken aard; ze stellen modern schilder- en beeldhouwwerk voor, dat tot ethische beschouwingen kan aanleiding geven.

De schrijver van het boek heeft zijn kollega's een reëelen dienst bewezen. We wenschen hem toe, dat de bijval, dien zijn werk oogst, den uitgever er toe prikkelen zal, zoo spoedig mogelijk een afzonderlijke uitgaaf van de leesstukken, met nog mooier uitgevoerde illustraties, naast een afzonderlijke uitgaaf van den beknopten wegwijzer voor den lesgever te bezorgen.

Rich. Lange. - *Zur deutschen Wortkunde* (Dürr'sche Buchhandlung, Leipzig, 1925).

Bedoeling van den schrijver is, den leeraar en door diens bemiddeling de leerlingen een scherper inzicht bij te brengen betrekkelijk het wezen, het leven, het worden en verworden der Duitsche taal. Daartoe opent hij dit boek met een overzicht van de geschiedenis dier taal en geeft hij verder een welsprekende bloemlezing uit Hoog-, Middel- en Nederduitsche produkten in poëzie en proza, met de noodige aanteekeningen er bij. Tusschen die twee gedeelten in handelt hij over zin en zinsbouw, woord en woordvorming en woordenkoppeling, en doet zulks op een wijze, die de belangstelling in de taal als levend en evolueerend organisme terdege gaande houdt. Wie een voortgezetten leergang in Duitsch leidt, zal in dit werk een degelijken steun vinden.

H. Scharrelmann. - *Aus meiner Werkstatt* (G. Westermann, Braunschweig, 1922)

Scharrelmann is, onder de Duitsche pedagogen, geen oude en geen jonge. Hij blijkt er zoowat één van alle tijden, door de sterk persoonlijke, opwekkende wijze, waarop hij de onderwijsvraagstukken aanpakt en uitwerkt. Hij blijft namelijk zoo dicht mogelijk bij het kind en diens kinderlijke belangstelling; en daaraan knoopt hij dan b.v. zijn boekje ‘Herzhafter Unterricht’ vast, dat zoo treffend elk praktisch schoolman naar het hart spreekt, en zijn heerlijk kinderboek ‘Berni’, in vier deeltjes, dat zoo eenig waar en in zijn werkelijkheid zoo leutig jongensachtig is. En in dat teeken ook staat ‘Aus meiner Werkstatt’, waarin Scharrelmann aangeeft, zonder mooidoenerij, hoe zekere onderwerpen, aan natuur en leven ontleend, tot prachtige centra van belangstelling uitgroeien, zoo de lesgever maar verbeelding en gevatheid heeft. De ondertitel luidt ‘Präparationen für Anschauungsunterricht und Heimatkunde’; wie het boek echter leest voelt zich meer opgewekt tot zelfstandig en vruchtbaar handelen, door Scharrelmann's voorbeeld zelf,

dan wel methodisch voorbereid, in den engen schoolmeesterachtigen zin van het woord. De boterbloem, de aardappel, de kat, de kramer, de markt en dgl. meer, ze zijn Scharrelmann een gelegenheid om een gebeurtenis, een verhaal aan het klasseen kinderleven vast te knoopen en rond dat verhaalde zelf een rijkdom aan bijkomende, praktische, prettige leerstof te vereenigen, zonder ooit te vervallen in 't holle woordenonderwijs. En de moraal, die er telkens, al of niet uitgedrukt, uit voortvloeit, blijkt: ziet ge, zoo deed ik het, maar ik had het ook zus en weer anders kunnen doen, kijk maar; probeer gij 't nu ook eens, in uw eigen klasse en op uw eigen wijze, - ge zult er vreugde aan beleven!... We gelooven het best.

P.G. Muench. - *Die Kunst, Kinder zu unterrichten. - Freude ist alles. Lustige Leutchen. - Erlebnisse mit Eltern* (Dürr'sche Buchhandlung, Leipzig, 1923-1925).

Indien het niet gewaagd was, in de pedagogiek iets anders dan een strenge wetenschap te zien, dan zouden we deze boekjes als ontspanningspedagogiek betitelen, d.i. als werkjes, die zich met korte opstelletjes en schetsen, zoo luchtig mogelijk in elkaar gezet, tot de ouders zoowel als tot de onderwijzers richten, maar die de gave hebben, juist om hun luchtigheid, de belangstelling van uiterst velen gaande te maken en te houden. Nu, het onderwijs, zoo het tot nog toe geen volkszaak is, kan dat wel worden bij gelegenheid. Maar dan moet de man, die 't over de geschiedenis der leermethoden en over de arbeidsschool als jongsten faktor in die geschiedenis heeft, den breeden blik, den nuchteren zin en het ruime hart van een Paul Georg Münch bezitten; dan dient hij, zooals Münch, na ‘Die Kunst, Kinder zu unterrichten’, leutige kijkjes te nemen in het werkzame schoolleven, waar ‘Freude’ alles is, en in de schooljeugd de ‘Lustige Leutchen’ te herkennen, waartoe ze werkelijk behoort; en dan moet hij, eindelijk, bij al den luchtigen humor waarmee hij waarneemt en vertelt, genoeg levensernst behouden om zijn publiek te laten snappen, wat praktisch uit en achter dezen humor valt te leeren. ‘Erlebnisse mit Eltern’ is in dit opzicht openbarend; de schetsjes er in zijn geestig, kort, geschikt om, als een extraatje, op oudersavonden te worden voorgelezen, - maar juist geknipt ook om voor de ouders het praten tusschen school en huis tot een genoeglijkheid te maken.

H.V.T.

Tijdschriftenkroniek

Revue Economique Internationale.
Revue de Genève.

Europa's toestand, economische toestand vooral (en deze ligt aan de basis van alle samenleving), is sedert eeuwen nooit zoo akelig geweest als thans. De groote ziekte begon onmiddellijk na den oorlog in het voormalig Oostenrijk-Hongarije; zij zette zich weldra over tot den grooten verslagene: Duitschland en het duurde niet lang voor zij, die in 1918 overwinnaars werden uitgeroepen, ook aangetast waren. Zelfs de neutralen blijven niet gevrijwaard tegen de besmetting, daar zij voor hun waren, bij hun vroegere beste klanten, nu verarmd, geen afzetgebied meer vinden. Tot hier voor het vasteland van Portugal af tot aan de grens van het groote onbekende gemeenebest, waar de Sowjet regeert. - Maar Engeland? Hoe ver het met Engeland is gesteld, ondanks het pond aan ± 200 fr., leert ons Achille Loria, hoogleeraar te Turijn, in een artikel: *L'Heure critique de l'Angleterre*, gepubliceerd in het Junni-nummer der REVUE ECONOMIQUE INTERNATIONALE (Brussel). Engeland's landbouw gaat achteruit, langzaam, maar zeker, bewijst schrijver met cijfers in de hand; de crisis in de kolennijverheid is voor dit land des te noodlottiger daar deze gepaard gaat men een algemeene industrieele malaise; de groote inkomsten en de hooge loonen verminderen, de werkloosheid neemt toe, bijgevolg is de toestand der openbare financiën minder goed dan voor den oorlog. Nu eerst dringt het echte socialisme binnen in Engeland; niet uit Rusland, maar van over het kanaal zal de groote golf komen, die aan de tegenwoordige maatschappij een nieuwe gedaante zal geven, die ze misschien heelemaal omwoelen zal... ‘Les classes conservatrices de l'Europe, dans ces derniers temps, étaient saisies par un frisson d'épouvante, lorsqu'elles tournaient leurs regards vers Moscou ou vers Leningrad. Mais si elles avaient conscience des secrets de l'histoire, elles devraient bien autrement trembler en tournant leurs regards vers Londres, car c'est là que se préparent aujourd'hui des mouvements très profonds dans les couches les plus humbles de la population’.... Nu echter is alles nog niet verloren; het is nog tijd om aan den toestand te verhelpen, want de grondoorzaak van Engeland's economische crisis, van de economische crisis die al de landen van Europa doormaken, is bekend: het is de toename van bevolking en kapitaal in conflict met een begrensde en verminderende voortbrengst. Waarom dan niet, zooals het nu wel eens met succes met oud-geworden individueele organismen wordt beproefd, de sociale organismen, die zoo goed als uitgediend hebben, trachten te verjongen, om het leven er van te verlengen? besluit prof. Loria.

Door welke middelen men tot die verjonging zou komen, heeft schrijver niet gemeend ons hier te moeten mededeelen. Maar wat verder op denzelfden weg brengt ons Etienne Antonelli, hoogleeraar in de rechten te Lyon, met zijn artikel *Les Destins de l'Europe*, dat in hetzelfde nummer der REVUE ECONOMIQUE INTERNATIONALE verschenen is. Zonder veel tijd te verliezen om ons diets te maken dat overwinnaars - Engeland er bij begrepen - en overwonnenen er financieel even slecht aan toe zijn, schetst ons schrijver in breede trekken den toestand van ons werelddeel, dat hij Europa's economischen

ondergang noemt, om onmiddellijk daarop te onderzoeken wat er dient te worden verstaan door dien economischen ondergang. Is deze een vermindering in absolute waarde van Europa's economische kracht? Neen; echter wel het verlies van haar economische en tevens sociale hegemonie over de gansche wereld. De heele 19e eeuw door is Europa de fabriek, de ruilmarkt en de bankier van de rest van de wereld geweest. Nu - en de oorlog heeft daarbij niets meer gedaan dan de gebeurtenissen wat bespoedigd en vergemakkelijkt - nu hebben Australië, Zuid-Afrika, Indië, Japan en Zuid-Amerika hun nijverheid reusachtig ontwikkeld en zij zijn hun economische verdediging door middel van tolgrenzen aan het inrichten op schitterende wijze. Daarbij worden er economische verbonden tegen Europa gesloten, zooals die 'Pan-Pacifieke Unie', die de machtigste onder de vroegere vazallen van Europa vereenigt en waarvan de stichter, de Amerikaan Alexander Hume Ford, ter gelegenheid van een rondreis in Japan in 1923, heeft verklaard dat 'de vrede moet berusten op het overeenbrengen der belangen, op de economische en maatschappelijke onderlinge hulp der landen, die, op hun oceaan, het zonder de andere staten best kunnen schikken.' 'Zoodat Europa, zegt prof. Antonelli aan het einde van het eerste gedeelte van zijn studie, niet alleen de plaats niet meer bekleedt, die het voor tien jaar in de economische wereld bekleedde, maar dat het er mee bedreigd wordt voor zich de grenzen te zien sluiten, bij al degenen, die, in den loop der vorige periode, zijn beste klanten waren.' - Welke zijn, voor zulk een gevaar, de verdedigings-maatregelen, die dienen te worden genomen? Een economische weerstands- of strijdpolitiek zou, naar 's schrijvers oordeel, tot niets leiden. Europa moet de economische politiek, die in den loop der 19e eeuw zijn macht heeft uitgemaakt, definitief opgeven; het moet van zijn vroegere hegemonie afzien; maar tevens beletten, dat andere landen of een ander werelddeel in deze zijn plaats innemen. Daartoe moet het zich kanten tegen alle idee van hegemonie en de kampioen worden van de economische autonomie en van den vrijhandel. Europa heeft, bij het voeren van zoo een politiek, ontzaglijk veel te winnen, daar het zoodoende een deelgenoot wordt in de economische inrichting van de wereld en geen mededinger meer blijft, die uit de baan moet worden geruimd. Wat heeft het van een anderen kant daarbij te verliezen? Weinig, want laten wij niet vergeten dat Europa's beste klant steeds Europa zelf is geweest en dat wij, inwoners van de Oude Wereld, aan onze zuidergrens een gansch continent hebben liggen: Afrika, dat voor onze productie open staat en waar, indien ons economisch leven goed is ingericht, we steeds goedkooper zullen kunnen leveren dan de mededingers die ons nu bedreigen, daar wij er dichterbij gelegen zijn. Bijgevolg: 'La politique économique de l'Europe dans te siècle à venir, doit être, ne peut être que la mise en valeur de l'Afrique.' En dit is des te gemakkelijker te verwezenlijken daar sommige Europeesche natiën er eigen grondgebied - koloniën - bezitten. Maar juist hier ligt de moeilijkheid: Engeland, Frankrijk en België houden in hun handen heel het Afrikaansch koloniaal gebied; buiten deze drie gelukkige bezitters zijn er nog tal van minder goed bedeelde natiën in Europa; zullen uit dien toestand geen internationale moeilijkheden voortspruiten? Dat de koloniën-bezittende landen geen egoïstische politiek voeren, raadt prof. Antonelli aan; zij zijn trouwens niet bij machte alleen hun koloniale bezittingen uit te baten en zij zouden wel zelf de slachtoffers kunnen zijn van hun eenzijdig optreden. 'Le problème de l'expansion africaine, lezen wij in het besluit, c'est un problème qui n'est pas seulement anglais,

belge ou français, mais qui est essentiellement et d'abord un problème vital européen... Ouvrons largement les portes de l'Afrique et disons à l'Europe: “Ton salut économique est là et ne peut plus être que là. Que chacun de nous, dans une collaboration juste, adaptée à ses propres forces, prenne sa part de la tâche à accomplir.” Et dans cette Europe élargie, prolongée, ayant retrouvé son équilibre économique et social, chacun peut et doit trouver sa place légitime.’

Solidariteit bij de uitbating van Afrika, daarin ligt misschien Europa's econo-

mische redding, maar niet, indien diezelfde samenhoorigheidsgeest niet aanwezig is bij de inrichting van het eigen huis. Het protectionisme is een gevaarlijke politiek, leert ons het artikel van Dr. Frank D. Graham, hoogleeraar te Princeton, *La Politique commerciale des Etats Unis* (REVUE ECONOMIQUE INTERNATIONALE) en deze keert zich altijd, vroeg of laat, tegen diegenen die ze voeren.

Dit is de stem die een Amerikaansche economist in een zeer nuchter tijdschrift als de R.E.I. laat hooren; herinneren wij ons de stem die een Italiaansche politicus, oud-minister Francesco Nitti, in het April-nummer 1925 der EUROPAISCHE REVUE liet hooren: sprekende over het tot stand komen van de Vereenigde Staten van Europa, beschouwde deze als eerste stadium daartoe de afschaffing der tolgrenzen. In dien tijd is dit misschien aan menigeen als utopistisch voorgekomen. Maar sedert anderhalf jaar is er heel wat gebeurd in Europa: de overwinnaarslanden Frankrijk, Italië en België zijn op het punt geweest financieel denzelfden weg op te gaan als de overwonnene Oostenrijk en Duitschland, en Engeland heeft van zijn 'Amerikaansche' politiek afgezien, om terug aansluiting te zoeken bij zijn Europeesche broeders en... medeschuldenaars. Uit den nood werd het samenhoorigheidsgevoel bij al de natiën van de oude wereld geboren en zij voelen zich met den dag meer bereid om vereenigd, de verdediging te organiseeren tegen den onvermurwbaren schuldeischer en industrieelen mededinger van over den Atlantischen Oceaan. Is echter Europa bij machte den economischen strijd tegen de groote Angelsaksische Republiek aan te vatten? Ja, lazen wij in een artikel, onderteekend Norman Angell, dat door het Brusselsch socialistisch dagblad LE PEUPLE op 11 Juli ll. werd gepubliceerd. Europa is in alle opzichten economisch beter toegerust dan de Vereenigde Staten; het kan meer, veel meer produceeren en even goedkoop. Maar het dient tot niets den wagen voor de paarden te spannen: vooraleer meer te produceeren, moet men een grooter en gemakkelijker afzetgebied hebben, dan men tot nog toe bij ons heeft; een der voornaamste factoren van den economischen bloei der Vereenigde Staten is de groote uitgestrektheid der federale republiek, waar geen enkele tolgrens handel en verkeer belemmert. Laten we daarom in onze oude wereld beginnen met al de tolgrenzen af te schaffen, met van het protectionisme af te zien. Deze Economische Vereenigde Staten van Europa zouden zijn, zooals Fr. Nitti het in minder gunstige omstandigheden zei, de eerste stap naar de Vereenigde Staten van Europa, tout court. Zij zouden er in groote mate toe bijdragen een van de grondoorzaken van de economische malaise te doen verdwijnen, die prof. Loria voor Engeland aangeeft: de begrensde en verminderende voortbrengst. En dit vooral indien de nieuwe statenfederatie zich uitstrekte tot aan het Oeral-gebergte en de Kaspische Zee... 'A présent, schreef Arthur Wauters in LE PEUPLE van 5 Juni ll. (*Le Front unique européen*), à présent le monde fait appel à la libre volonté des peuples européens pour qu'ils s'unissent. Vont-ils par un funeste parti-pris de discorde, par une criminelle ignorannee de leurs intérêts immédiats et lointains, décevoir cette suprême espérance? Toute l'Europe - *y compris la Russie*, dont les territoires couvrent la huitième partie de la surface terrestre - sera une et indivisible ou elle périra...' De schoone droom .... Al de landen van het Europa onzer voor-oorlogsche atlassen, van het Europa onzer moderne en hedendaagsche geschiedenis - tot 1920! - in een federatieven staat vereenigd. De onder den last der rechtstreeksche en onrechtstreeksche schulden gebukt gaande natiën van ons werelddeel bevrijden zich stilaan van de Amerikaansche vazalliteit en zijn niet meer verplicht het koren voor hun brood uitsluitend te New York te koopen en in dollars

te betalen. Europa kan het op zijn beurt, indien het moet, zonder de landen op den Stillen Oceaan gelegen best schikken; het vindt op zijn eigen grondgebied afzet voor zijn productie; het kan leven met Europeesch, Russisch graan. Misschien zal zich die droom eens verwezenlijken, maar lange jaren nog zullen, vreezen wij, voorbijgaan alvorens dit gebeurt. In een artikel dat Colonel

Odier in het Juli-nummer der REVUE DE GENEVE heeft laten verschijnen, (*A propos de désarmement. L'Armée Rouge*), worden ons inderdaad tal van gegevens medegedeeld over de sterkte en de opleiding van het leger, dat bestemd is eens de kapitalistische samenleving van Europa te vernietigen. Niet één land ter wereld is ooit zóó gemilitariseerd geweest als de Unie der S.S.R.: 850.000 man worden er elk jaar tot soldaat opgeleid; er zijn 22 klassen oproepbaar; een ieder kan uitrekenen over wat voor een reusachtige gewapende macht de Sowjets binnen een paar jaren zullen beschikken; dit leger is uiterst goed uitgerust en wordt gedrild om overal en altijd offensief op te treden; spionnage en 'noyauteeren' bij den vijand (al de kapitalistische volken van Europa) is systematisch georganiseerd en wordt met den dag meer uitgebreid en beter ingericht. Bewijst dit alles niet wat voor een reusachtige, haast onoverbrugbare kloof bestaat tusschen het traditioneel Europa en het vroeger rijk der tsaren, dat zich terug toekeert naar Azië, waar het vandaan kwam, tusschen de kapitalistische levensopvatting, dat op het eigenbelang, het egoïsme is gebouwd, en de communistische leer, die aan de nieuwe maatschappij het belang van allen, het altruïsme als grondvesten wil geven? De toepassing van het integraal Marxisme is in Rusland in botsing gekomen met de menschelijke natuur, die meer geschikt is voor de kapitalistische principes dan voor de communistische en heeft tot weinige praktische resultaten geleid; desniettemin bestaan er sedert 1917 twee beschavingen op het Europeesch continent, en bereidt zich de Oostersche met echten Slavischen ernst en geduld voor om de Westersche te overrompelen.

Hierin ligt heel het tragische van het lot der kapitalistische staten van Europa, dat zij voor het koren van hun brood alleen aangewezen zijn op de groote republiek in 't Westen, waarvan zij de financieele vazallen zijn, terwijl men in 't Oosten, waaruit zij de oplossing der korenkwestie verwachten, wapens smeedt tegen hun eigen bestaan. Wij meenen dat het tijdperk waar Europa buiten alle Amerikaansche inmenging of raadgeving om zijn leven zal kunnen inrichten, heel ver in de toekomst ligt, misschien nog verder dan dat, waar de Vereenigde Staten van Europa, met Rusland er in begrepen, tot stand zullen gekomen zijn; maar de vereeniging der Europeesche staten, zonder Rusland, is reeds een reuzenstap vooruit op den goeden weg. Maar zullen de kapitalistische natiën van de Oude Wereld het dubbel gevaar dat hen bedreigt genoegzaam bewust zijn, om hun onderlinge twisten te vergeten en van hun doodende mededinging af te zien, om een stevig en loyaal economisch verbond te sluiten, waar alleen de redding in ligt en waardoor automatisch de meeste aanleidingen tot internationale twisten zullen verdwijnen?

C. DEBAIVE.
6 Juli '26

Lijst der medewerkers

A.	140, 187, 283, 330, 476, 522, 565
Basse, M.	230, 509
Bossier, Herman	77, 133, 443
Boudry, Robert	55
De Backer, Franz	40, 316, 467
Debaive, C.	5, 45, 93, 141, 188, 237, 286, 333, 377, 382, 429, 477, 525, 569
D.K., P.	86, 283, 427, 473
De Lattin, Amand	500
De Ridder, André	105, 385
De Wilde, Frans	126, 264
Gevers, Albert	128, 415
Gillis, Dr. J.	494
Goossens, Korneel	166, 221
Grauls, A.W.	222, 223, 563, 564
Jans, Jan	70, 313
Jung, Dr. Werner	193
Kenis, Paul	251, 305, 355
Knappert, L.	145
Lambrechts, Lambrecht	457
Maelfeyt, M.	217
Monteyne, Lode	181, 273, 416
Peeters, Jozef	49, 139, 176, 212, 461
R.	163
Roels, Dolf	327, 421, 428, 472
Sabbe, Dr. M.	30, 537
Schmidt, Ernest W.	322
Smits, Frans	224, 516
T., Dr. J.	529
Van der Mandere, H.Ch.G.J.	433, 481
Van Dyck, Walter	125
V.E., F.	29, 507, 508

Van Etsen, Julius	91, 269, 470
Van Kalken, H.N.	167
Van Oye, Dr. Paul	97
Van Riel, Leo	374
Van Roosbroeck, G.L.	405
Van Rooy, H.	73, 266
Van Tichelen, H.	35, 277, 371, 523, 566
Van Walden, Hugo	16, 545
Vercoullie, J.	87, 235, 329
Verschaffelt, J.E.	241
Verschoren, Frans	555
Victor, Mr René	289, 337